37
Colecția Clepsidra

Henri Queffélec

LA BOUDEUSE

sau ocolul lumii făcut de Bougainville

EDITURA EMINESCU

Henri Queffelec
sau ocolul lumii făcut de Bougainville
Traducere de
ELSA GROZEA

Când nave-n vânt îşi saltă velele sprinţare.
Măreţe galioane apar, din depărtare,
Legănându-se pe mare.
(Victor Hugo. Les Contemplations)

ÎN LOC DE SALUT LA PORNIRE

L'Histoire îi conferă lui Louis-Antoine de Bougainville o copilărie și o primă tinereţe pariziene. Devoratorul de spaţii vede lumina zilei în chiar inima orașului, într-o frumoasă clădire din Marais[1]. La mică distantă de colegiul în care avea să studieze cu râvnă: în imediata vecinătate a saloanelor în care de timpuriu şi-a făcut apariţia… Da, dar Sena curgea pe sub Pont Neuf și Pont des Arts. Văzduhul, în care urcau strigătele străzii și se profilau acoperișurile, străbătea lumea întreagă, slujind drept simbol cântecului și libertăţii.

Parisul, marele oraș, nu întemniţa nici păsările, nici vânturile, nici visele.

Anii parizieni ai lui Bougainville vor fi însemnat pentru el, încă de pe-atunci, ani de călătorie. Oricât de mici vor fi fost la început, poate chiar neînsemnate, aceste călătorii aveau ca urmare o anumită înstrăinare, o desprindere; ele aţâţau imaginaţia, pofta sau nevoia de a nu sta locului.

Corespondenţa lui din anii maturităţii dezvăluie cât de mult îi uluiseră împrejurimile Parisului. Le gustase farmecul, acum dispărut în mare parte, dar care, pe vremea aceea — suntem siguri — te încânta. Altfel cum am putut imagina un Watteau, în Nogent-sur-Marne, bogatul frunziș din „Îmbarcarea spre Cythera"? Sau chiar mai târziu, la mijlocul secolului al XIX-lea, ar fi fost un Corot încântat de lumina originală, vaporoasă a iazurilor de la Ville-d'Avray?

Școli de artiști vor fi bântuit apoi, cam pretutindeni, cerul, apele, câmpiile, pădurile, zările unui teritoriu în care strălucesc nume ca Fontainebleau, Loing, Argenteuil, Bougival, Moret, Auvers-sur Oise. Proprietatea unde lucra pictorul Claude Monet, la Giverny arată cu prisosinţă de câte bogăţii ale naturii dispunea acest prieten al ei, la numai o zi călare de Paris, fără a simţi vreodată nevoia unei alte expatrieri decât cea spirituală.

Asemenea marii insule din Oceanul Indian[2], care i-a moștenit numele, Île-de-

---

[1] Numele rural al cartierului exista doar ca o glumă.

[2] Astăzi insula Mauricius (n. tr).

France exista încă în secolul al XVIII-lea. Își întitula denumirea printr-o aură proprie, bogată în miresme. Îţi oferea sentimentul fertilităţii, al unei, frumuseţi privilegiate. Sentimentul perenităţii armonioase a unui regat întins, al unui refugiu domnesc… Castele și multe nebunii, parcuri, vii și mori de vânt, pepiniere și pajiști, clopotniţe sătești, panorame neașteptate, păduri, adânci, răsunând a corn de vânătoare, fântâni, ruine, mănăstirești, pârâiașe, râuri, și fluxul, dimpreună cu meandrele fluviului Sena, cel mai vestit din Franţa.

Atâtea cărări deschise în faţa ochilor cuminţi ai unui copil.

Mii de chemări la galopade pentru un adolescent, excelent călăreţ, cu prieteni ca și el îndrăgostiţi de mișcare și isprăvi năstrușnice.

Cel care se avânta în asemenea expediţii, prefigurări ale depărtărilor, ignoră cârtelile solitarului visător Rousseau. Era înzestrat cu simţul sociabilităţii. Să alergi în vânt pe o cărare de pădure, pe drumeagul care taie o pășune – este și acesta un fel de a trăi pe pământul omenesc. Locurile, și popoarele se completează. Necunoscutul înseamnă făget falnic, pantă stâncoasă, pârâiaș cu raci și elești cu știuci; dar și cătunul sau ferma dintr-al cărei coș se înalţă fum. Caii au și devenit fregate. Ei ajută la străbaterea spaţiilor în care forţele telurice și liniile reliefului pactizează și se unesc cu prezenţe umane, familii, societăţi. Cu imaginaţia și atenta cunoaștere a exploratorului.

Neostenitul Bougainville… Puţine vieţi vor fi meritat, precum a sa, elanul sprinţar al cuvântului curriculum.

Abordez personajul, începând cu vara anului 1758, în Canada. Are douăzeci și nouă de ani. Este omul de încredere al marchizului de Montcalm, ale cărui trupe i-au biruit, în chip nesperat, pe englezi. Zilelor tumultuoase și însângerate, nopţilor de încordare le urmează febra întocmirii unei uriașe corespondenţe, ce trebuie să plece grabnic spre Versailles.

Bougainville a fost rănit în luptă, dar de așa ceva aproape că nici nu-și mai amintește.

„Am petrecut nopţi în șir fără să mă dezbrac și fără să mănânc, pământul mi-a fost pat, îi scrie, în stil alert, fratelui său. Sunt uimit că am suportat atât de bine asemenea oboseli succesive, adevărate suplicii; asta mă umple de mândrie în ce privește sănătatea".

Stâncă și argint-viu avea să rămână până la capătul vieţii, în 1766, îl regăsim pe Bougainville, la treizeci și șapte de ani, într-o Franţă pe care tratatul de la Paris o văduvise de toate posesiunile din America de Nord (în afară de Saint-Pierre et Miquelon) și de cele din Indii. Abia ieșise dintr-o grea încercare. O încercare în urma căreia mulţi alţii s-ar fi prăbușit…

…Oare nu imaginase el un plan mirific, menit să-i răzbune pe Montcalm și pe Dupleix? În josul emisferei sudice și aproape de capul Horn, un arhipelag — insulele Malvine – era nepopulat. Întemeindu-se pe rapoartele superficiale ale unor navigatori, ţările europene îl socotiseră de nelocuit — dar poţi să știi? De ce să nu instalezi acolo, drept coloni, oameni în căutarea unui sălaș, oameni care îşi dovediseră puterea de a răbda? Franţa avea la dispoziție mii de acadieni

accidentați, dezrădăcinați definitiv se părea, de englezi, din pământurile lor americane și care nu se potriveau peisajului rural francez, nici măcar în Bretania.Organele administraţiei au acţionat. I-au încredinţat lui Bougainville executarea proiectului și erau gata să-i finanţeze, cu condiţia ca el să fie numit căpitan de vas. Se năștea, prin urmare, colonia-miniatură de sat-la-capăt-de-lume, ocrotită cu fervoare de către fondator. Pentru a asigura imediat iubiţilor săi marinari lemnul de încălzire, cu promisiunea unei păduri în următorii ani, și-a transformat motelotii în tăietori de lemn și smulgători de rădăcini ai pădurilor din Patagonia.

Era prea frumos. Și iată că nu numai englezii — care din interes strategic puseseră ochii pe insule, denumindu-le pe hărţi Falkland — căutau pricină unei asemenea popriri căreia îi ziceau „lovitură de forţă", dar și „cabinetul din Madrid" trimitea la Versailles scrisori violente. Fusese alertat de către guvernatorul din Buenos Aires. Geografic, Malvinele aparţineau ţinuturilor americane din faţa lor, aşadar Spaniei. Să plece de acolo francezii!

A fost invocată apoi o noţiune confuză, ce nu-i încânta pe juriști — "Pactul Barbariilor". Discutabilă sau nu, aa impresiona. Regii Franţei și ai Spaniei, care descindeau din aceeași stirpe, trebuiau să se considere legaţi printr-o solidaritate funciară. Fiecăruia îi era interzis să se atingă de posesiunile celuilalt.

Aparţineau, oare, insulele Malvine Spaniei? Aici era litigiul. Iar principiul invocat de Madrid era viciat de lentoarea cu care Spania se referea la el. Pentru ce nu și le ocupaseră? Totuși, Ludovic al XV-lea cedă. Pe lângă faptul că Tratatul de la Paris îi zdruncinase mândria, nu avusese niciodată prea multă încredere în colonizarea Insulelor Falkland. L-a ascultat pe diplomatul pusilanim care îl reprezenta la Madrid. S-a convenit ca insulele să se întoarcă, fără întârziere, în Spania.

Mai trebuia, cruţată onoarea pavilionului și cea a coloniștilor acadieni. Pentru treaba aceasta, agentul ideeal părea să fie însuși iniţiatorul proiectului abandonat.

Bougainville cunoștea locurile, de vreme ce trecuse pe acolo în mai multe rânduri, iar acadienii îl stimau. El numise drept guvernator în insulele Malvine pe unul dintre verii săi.

În timp ce, bizuindu-se pe toţi aceștia, colonelul de infanterie, căpitan de vas, Louis-Antoine de Bougainville întocmise o desfășurare paradoxal prestigioasă și se pregătește să transforme o ceremonie penibilă – "Restituirea" Malvinelor Spaniei — într-o călătorie de cercetare în jurul lumii, a fost trimis grabnic în misiune la Madrid.

Tineretul francez contemporan ar fi într-adevăr inspirat dacă ar numi călătoria spaniolă a lui Bougainville o "performanţă". S-a dus și s-a întors călare, în etape lungi, îmbrăcat cu rafinamentul discret, dar nu fără eleganţă, așa cum se cuvine unui trimis regesc. La popasuri, nicio altă distracţie în afara unor băi calde, uneori înmiresmate, efectuată pe drumuri bogate în povârnișuri abrupte, pe caldarâmuri inegale, cu hârtoape, goana aceasta, cu picioarele bine înfipte în șa, pe animale închiriate, ar putea fi asemuită cu vestitele curse de ciclism (dintre cele mai grele) Bordeaux-Paris, Paris Roubaix.

Distanţa Paris-Madrid este străbătută în zece zile. Media zilnică: treizeci de leghe. Bărbatul acesta este un cutezător.

... Care este și, o, natură înzestrată!, un observator și un meditator. Dacă calul este o fregată, memoria este o navă de transport.

De pe calul său, galopând sau mergând agale, Bougainville își analizează itinerariul, conversează cu interlocutori nevăzuți, în timp ce în același timp observă gropile de pe drum și evaluează peisajele.

Peste vreo patruzeci de ani, unul dintre fiii săi, luptător în Spania, îi trimite o scrisoare, în care îi pomenește despre un loc anume. În răspuns. Bougainville i-l descrie așa cum îl văzuse în goana aceea de demult, cu o precizie uluitoare. Memoria nu-l trădase.

De la naștere și până la „plecarea cea mare", viaţa lui Bougainville a însemnat, mai mult sau mai puţin, călătorie. Dar o anumită perioadă le întrece, firește, pe toate — cea a călătoriei în jurul lumii, care rămâne, pentru psiholog, cea mai bogată, cea mai misterioasă și, totodată, cea mai vestită.

Pentru a contura personalitatea „uimitorului călător", studiul nostru a ales, fără ocolișuri, peregrinarea circumnavigaţiei care a condus nava La Boudeuse de la Brest[3] la Saint-Malo, pe drumul cel mai lung, adică nu prin Canalul Mânecii și coastele bretone ale Canalului Mânecii, ci Strâmtoarea Magellan, Tahiti, Molucele și Capul Bunei Speranțe.

Înainte de lungul marș al navelor La Boudeuse (și a navei Étoile)[4] francezii, oameni și nave — mai ales originari din Saint-Malo — făcuseră ocolul lumii. La întâmplare, iavaș iavaș, fără metodă. Navigatorul Bougainville programează călătoria cu o modernă ingeniozitate. Instrucţiunile pe care și le dă lui însuși sunt departe de cele ale unei gospodine înainte de a porni la târguieli. Toate „luminile" epocii s-au adunat în junii acestor instrucţiuni. Asemenea unor zâne bune, ambiţioase pentru protejatul lor, ce a devenit în realitate, planul său? Și pe vremea lui Bougainville, ca și în epoca noastră, anumiţi cunoscători în materie nu s-au dat în lături să minimalizeze „rezultatele" (folosesc termenul lor) călătoriei. Socotim superficială o atitudine ca aceasta. Chiar dacă intenţiile nu s-au suprapus perfect rezultatelor, călătoria nu a fost mai puţin grandioasă. Reușita unor astfel de expediţii este mai puţin determinată de obiectivele ratate ori atinse (ambiţia excesivă nu este un defect) decât de răsunetul produs în conștiinţa unui popor. Or, în timp ce intelectualii oficiali — cu excepţia lui Diderot — se arătau îmbufnaţi, publicul vibra. Nu a circulat niciuna dintre acele epigrame care să jignească pretenţioase căpetenii după o înfrângere. Oamenii cugetau, bombăneau.

---

[3] Vom explica mai târziu de ce adevăratul punct de plecare este la Brest, nu la Mindin.

[4] Steaua (n. tr.).

Campania lui La Pérouse[5] se afla, tainic, pe drum.

Printre cercetătorii care s-au ocupat îndeaproape de anumite adevăruri „subminate", în legătură cu Bougainville, slujind astfel cel mai bine cauza complexităţii istoriei, se numără unul dintre descendenţii săi: de Kéralain.

După îndelungi şi minuţioase căutări prin vrafurile de scrieri intime la care avea acces şi analizând munca celorlalţi istorici, Kéralain s-a oprit. Numărul documentelor scoase la lumină îl impresionase. Oare viaţa lui Bougainville nu ni se deschide în faţă ca o carte? Şi oare nu s-ar putea spune că, pentru anumite perioade, cunoaştem în amănunt filmul celor „Trăite" zi de zi, dacă nu chiar ceas de ceas? La ce-ar mai fi bună, atunci, cerbicia de a strânge fapte?… Ceea ce contează de-aci înainte este elucidarea mobilurilor.

Aşa se face că istoricul-arhivist nu se sfieşte să facă apel la judecăţi personale şi felurite. El introduce, în zonele de pe acum defrişate, intuiţie şi imaginaţie. Psihologia, istoricului porneşte întru întâmpinarea oamenilor, care au gingăşia şi firescul propriilor firi, dar care sunt, nu mai puţin, personajele sale, fiinţe care şi-au păstrat, pentru a mai trăi, darul transformării. Trecerea timpului şi evoluţia obiceiurilor îmbunătăţesc şi reînnoiesc perspectivele.

Dacă grâul nu ar muri, nu ar fi particula muritoare încărcată infinit de viaţă. Sub aspectul său cel mai modern, secolul al XX-lea, care se apropie de sfârşit, este un Nestor, posedând hambarele unei vaste experienţe şi neîncetând niciodată să descopere în ele. În ziua în care Etienne Taillemite a publicat Jurnalele de călătorie ale lui Bougainville şi ale tovarăşilor săi, încurajarea lansată de Kéralain a prins un avânt considerabil.

Se ştia că Bougainville, înainte de a scrie, pentru publicul de „oameni respectabili", din sau în apropierea Parisului, Călătoria sa în jurul lumii cu fregatele regelui, La Boudeuse şi La Flûte Étoile[6], rezistase pe mare sau în ţări străine, un jurnal de navigaţie şi escale. Acest jurnal era cunoscut. Oamenii se bucurau să compare anumite pasaje din el cu pasaje corespunzătoare, uneori izbitor de diferite, din Călătoria în jurul lumii. Dar, deşi se ştia că însoţitorii lui Bougainville ţineau jurnale, aproape toate din obligaţie profesională, şi deşi, în plus, cercetătorii privilegiaţi aveau acces la toate sau la o parte din aceste jurnale, adesea mărturii mutilate, conţinutul textelor rămânea necunoscut librarilor.

Publicaţia lui Taillemite a adus călătoriei de circumnavigaţie a lui Bougainville şi a oamenilor săi un suflu tineresc, înviorător. Citind aceste jurnale, ai impresia că răsfoieşti albume cu fotografii luate separat de-a lungul aceleiaşi călătorii de către călători diferiţi ai unuia şi aceluiaşi grup.

---

[5] Navigator francez care a făcut, din dispoziţia tui Ludovic al XVI-lea, o călătorie de descoperiri în anul 1785 (n. tr).

[6] Om politic francez (1767—1794), unul dintre cei mai tineri teoreticieni ai Revoluţiei de la 1789 (n. tr).

Savanta și vasta introducere în care Taillemite îşi comentează recolta ne invită la prudenţă în folosirea, pe calea imaginaţiei, a acestor texte. Unul dintre ele, din fericire cel mai puţin provocator, nu poate fi atribuit nimănui. Iar în redactarea multora s-a cam trișat. De exemplu, doi oameni sau înţeles să ţină împreună un singur jurnal. Uneori, un redactor i-a dat voie unui prieten să-i citească una (sau mai multe pagini) și să se inspire din ele. Taillemite precizează toate aceste inconsecvențe. Dar ele contează puțin în comparație cu diversitatea psihologică proaspătă pe care scrierile o dezvăluie în general. Nu este amărăciunea lui Commerson, naturalistul, pur și simplu „pură"?, când la bordul flotei Étoile, unde oamenii crapă de foame, el se îndărătnicește să construiască pe Boudeuse fantasma unui rege Pausole, în timp ce Bougainville se ghifluiește cu lapte de capră și omlete… Nu te-ar duce oare gândul la prizonierul unui lagăr de concentrare care numără distribuirea lingurilor de supă?

Grăitoare sunt până și greșelile de ortografie și de sintaxă… „Căpitanul Caro, din Saint-Malo, Caro-conștiinţa – care nu voia să-și amintească, legat de Tahiti, decât groaznicele manevre de ancorare, teama de ciocnire sau scufundare — este unul dintre puţinii Feiz Ha Breiz care semnalează la ieșirea din strâmtoarea Magellan intonarea unui Te Deum. Și, întrucât nu știe latinește, el scrie nestânjenit: „S-a cântat un Te Deum. El este un urmaș al vechilor marinari bretoni care se plâng, la o partidă de popice, că au pierdut o lovitură „in extremibus".

Și când te gândești că, în timp ce drăguţul care masacra cuvinte latinești, șeful său, Bougainville, ar fi putut cita pe dinafară sute de versuri din Virgiliu sau Horaţiu, versuri care îi stăruiau în memorie, gata să izvorască oricând și cu putere în faţa unor insule de la capătul lumii.

Bougainville este cel care și-a cucerit și antrenat tovarășii.

El este uimitorul călător, comunicând sau impunându-și avântul, el a înlesnit reunirea, pe nave mici expuse furiei valurilor, a unor oameni total diferiţi. Tocmai diversitatea aceasta umană constituie unul dintre farmecele marii călătorii în care al XVIII-lea veac se poate oglindi nestingherit. Chiar dacă atâtea și atâtea meșteșuguri ale vremii lipsesc din galerie; sau dacă galeria care, cu o singură și mare excepţie, este alcătuită numai din bărbaţi. Grupul a luat cu sine pe mare, dimpreună cu imaginea unei întregi societăţi, o civilizaţie care datorează nespus de mult femeilor.

Nu-i vorba aici de rătăcirea — când mai anevoioasă când mai plăcuta — a unei „corăbii a nebunilor". Avem de-a face cu două nave din secolul numit al „luminilor", care navighează sub comanda colonelului de infanterie căpitan de vas Louis Antoine de Bougainville, membru și laureat al Societăţii regale din Londra, mândru geometru în faţa eternităţii, personaj preţuit de către d'Alembert și Choiseul. Cu L'Étoile și La Boudeuse, trecem la o recitire a istoriei Franţei.

Revoluţia nu a creat în ţara aceasta patriotismul. El a sălășluit în inimile lui Bougainville și ale tovarășilor săi. Cuvintele naţie, cetăţean sunt familiare acestor oameni. Chiar și cel de camarad. *Iar în ce privește noţiunea de energie și de practicare a ei — substantiv pe care nu-l întâlnim scris de peniţa lor — ce mai încolo*

și încoace, bravii aceștia sunt ca la ei acasă.

„Fericirea — o idee nouă în Europa”? Oferindu-şi fără voia sa un cuvânt istoric și proclamându-l, Saint-Just a divagat. Fericirea nu lipsește nici din tablourile lui Chardin, nici din corespondența lui Sénac de Meilhan; ea nu lipsește nici din perioada călătoriei lui Bougainville. Titlul lui Étienne Taillemite — Jurnalele de călătorie ale lui Bougainville și ale tovarășilor săi — poate declanșa o glumă a memoriei prin adăugirea la cuvântul tovarăși pe cel de martiri – ideea de durere nu ar păta deloc sensul etimologic al cuvântului. Tovarășii — chiar și Commerson și Saint-Germain — sunt martori ai veseliei comunicative a omului.

Marele public alfabetizat din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII le-a, a citit cu aciditate Călătorie în jurul lumii. *Devenea, oare… Franţa o naţiune maritimă? Nu am îndrăzni să o pretindem. Oricum, ţara aceasta, în care transportul pe apă juca un rol atât de mare, iubea deopotrivă apa și lumina, îi plăcea să se joace cu fraza lui La Rochefoucauld: fluviile intră în compoziţia mării, așa cum viciile intră în cea a virtuţilor. Sena, gândul meu drag, pornești spre ocean… Spiritul curiozităţii, indispensabil progresului intelectual, i-a animat pe toţi cititorii. În lucrarea lui Bougainville ei salutau deopotrivă: un scriitor, o oglindă, un călător, un om simplu.*

Povestirea ce urmează (oare și ea va fi calificată drept supliment la călătoria lui Bougainville?) și-a găsit izvor și îndreptăţit temei în jurnalele navigatorului și ale oamenilor săi. Documentele acestea au claritatea detaliului dintr-un ţărm într-o regiune fără lagune. Ele condensează, aleg; trag o linie de hotar între imensitatea de fapte trăite, pe de o parte, și cele notate, dimpreună cu sentimentele, pe de alta. Ele se creează, se refugiază, se aciuează în cuvântul rostit…în rostirea lor mai restrânsă decât în vremurile noastre.

Prea siguri nu suntem că în ultimele două veacuri curiozitatea umană s-ar fi ascuţit, dar, stimulată de numeroase descoperiri, ea cere hrană tot mai multă și mai rafinată.

O singură zi petrecută pe mare, orice zi, ar putea fi oare exprimată *în doar câteva rânduri? Sufletele și dialogurile navigatorilor ar putea ele dormita, până într-atât?*

Niciodată jurnalele din care culegem nu binevoiesc a se interesa de vise. Teatrul clasic a exploatat, poate, activitatea onirică într-un chip declamatoriu; dar această activitate ocupă un loc de seamă în sufletul fiecăruia, cu deosebire în cel al oamenilor mării. Duguay Trouin[7]*, om dintr-o bucată, nu s-a dat în laturi să arate în* Memoriile *sale de câte ori un vis i-a dictat sau i-a dedat o anume comportare.*

Jurnalele acestea reconstituie călătoria lui Bougainville și a tovarășilor săi, dar nu deplin. Nici pe departe! El îl provoacă pe cititorul modern să pornească iarăși pe mare. Să studieze din nou hula și insulele. Să împartă șobolanul și pesmetul. Să danseze pe punte. Să îndure suferinţele scorbutului! Să bârfească sexul și

---

[7] Corsar francez din vremea lui Ludovic al XIV-lea, devenit apoi comandant de escadră (1713) și locotenent general (1728) (n. tr.).

profesiunea unui anumit călător… Să cântărească din nou șansa unei reîntoarceri în bucurie.

Să ne apropiem de oamenii de pe L'Étoile *și* La Boudeuse *așa cum ei s-au apropiat de patagonezi și polinezieni, trăind timpul lung al unei călătorii cu toate riscurile acesteia.*

Vom bea apă stătută. Nici noi nu suntem turiștii îmbarcaţi pe fregata din flotă, ne afundăm în noaptea cercetării lumii australe și a fiinţei umane.

1
FĂRĂ L'Étoile

Joseph Conrad considera că în viaţa fiecăruia, către sfârșitul primei jumătăţi a vârstei adulte, ivirea unui *con de umbră*, poate fi înlăturată. O anumită încercare îi amintește omului că starea de graţie nu se va mai reîntoarce. Tot de-aci înainte, el se îndreaptă spre amurgul vieţii.

Zadarnic am căuta un astfel de semn în existenţa lui Louis-Antoine de Bougainville. Încercările prin care trece se înmulţesc fără a-i vătăma temperamentul. Ele nu se transformă niciodată în dezamăgiri. Până și în destrămarea cine știe cărui proiect sau bucurii, o speranţă și un alt proiect renasc de fiecare dată. Omul îşi păstrează surâsul; un surâs voios, tineresc și fără laba gâştii la coada ochiului. Picioarele lui Bougainville sunt doar cele pe care el cade mereu în picioare.

I-a murit de timpuriu mama? Îşi „alege" una tânără. Și frumoasă în persoana doamnei Héraut, mama celui mai bun prieten al său. Tatăl îl silește să se înscrie în barou, s-o facă pe avocatul? El publică un savant *Tratat despre geometria integrală* și nimic nu-l împiedică să devină... secretar de ambasadă.

După ce s-a bătut ca un leu în Canada, clauzele tratatului de la Paris, din 1763, întrec prin asprime orice temeri… Şi-atunci, sunt alungaţi francezii din America de Nord? Ei bine, se vor ocupa de America de Sud. Poate de Brazilia, cineva?

Fără să mai aștepte, acadienii vor popula în numele Franţei insulele Malvine, Gibraltarul de la intrarea în Pacific, continentul austral ce urmează a fi descoperit.

Trebuie Franţa să „înapoieze" Spaniei Malvinele? Mă rog, se va lipsi de ele. O călătorie în jurul lumii va duce la descoperirea altor pământuri și mai de soi. În orice caz, această călătorie va servi curajul și știinţa marinărească a francezilor, comerţul lor, prestigiul pavilionului[8] și al „luminilor" lor.

Începe călătoria cu avarii deplorabile? Timp pierdut? Supărătoare premoniţie? Răbdare, suflete delicate. Călătoria mea dus-întors Paris-Madrid demonstrează că știu preţul minutelor.

---

[8] Drapelul navei (n. tr.).

În timp ce construcția navei Boudeuse era în desfășurare la Paimbœuf, ne-am ținut la curent, orice s-ar fi întâmplat, cu ce se plănuia în porturile Angliei cu privire la explorarea lumii australe.

Exista dorinţa de a devansa iniţiativele britanice, dar cu ce putere, când la mijloc erau capetele celor de la Amiralitatea londoneză. Data la care fregata avea să ridice ancora urma să fie hotărâtă în funcţie de legile climaterice. Pentru a se putea ajunge — cu cele mai puţine riscuri de furtună — în partea de jos a emisferei sudice, unde anotimpurile erau tocmai pe dos, Europa trebuia părăsită către începutul toamnei.

Fregata urma să pornească singură. Deocamdată, nu era nevoie să navigheze cu altă navă, care de altfel nici nu fusese pregătită. Oficial, *L'Etoile* trebuia să ajungă din urmă pe *La Boudeuse* în Malvine; dacă nu, să mai stea la ancoră într-un port din estuarul Río de La Plata.

Cu pilotul ei de pe Loara la bord, fregata, cu velatură mică, iese din fluviu în curentul de maree de la Paimbœuf, la Mindin. Câteva mile doar. Lemnul, velele, totul este nou-nouţ… La 17 noiembrie 1766, după ce statul-major și echipajul au sărbătorit cei treizeci și șapte de ani ai căpeteniei lor, fregata a ridicat ancora, pornind spre Río de La Plata.

Nava primește — botezul Atlanticului — ploaie de stropi, apă multă… Și o rafală de vânt dintre cele mai puţin mângâietoare. Greementul se comportă cu stângăcie. În manevre[9] și arboradă s-a frânt ceva — semn rău în ce privește ospitalitatea largului oceanic.

…Aspirantul François de Suzannet crede că locul întâmplării coincide cu cel al dezastrului naval ce cu rușine l-a trăit prin insulele Grands Cardinaux. Se afla pe nava *L'Inflexible,* pe care domnul de Caumont nu o putuse apăra. În pornirea victoriei lor, englezii i-au impus Franţei un afront suplimentar: au debarcat pe Belle-Île…

Ajunge. Trista amintire nu are nimic de-a face cu prezenta călătorie. Nicio furtună, niciun război pierdut nu pot prevedea câţi ani de trăit sau de scris au mai rămas. Având atât de repede parte de avarii, *La Boudeuse* s-a jucat pur și simplu cu propriul ei nume. O vom trimite la Brest, să-și pună acolo capăt îmbufnării! Comandantul și secundul său, domnul Duclos-Guyot, om cu multă experienţă într-ale marinăriei, împărtășesc întru totul acest punct de vedere. Marele port Ponant posedă primul arsenal maritim din Franţa. Și atunci, ar trebui, mai degrabă, să te bucuri decât să te necăjești din cauza furtunii — avaria nu s-a produs prea departe de porturi.

Fără mare greutate, fregata urcă până în vecinătatea portului Brest și o ia pe l'Iroise ale cărei capcane le cunoaşte. Prin strâmtoarea în care evită stânca Mingant, ea se strecoară în vestita radă pe care nici spaniolii, nici englezii nu au putut-o cuceri vreodată. Se face schimb de semnale cu pământul. Își strânge velele

---

[9] Parâmele care fixează catargele și servesc la manevrarea vergilor și velelor (n. tr.).

și, cu ajutorul ramelor, pregătindu-și ancorarea, pătrunde odată cu mareea în estuarul Penfeld. În babord, un prundiș. În tribord, masa geometrică, uriașă, a unei fortăreţe, înaintează de-a lungul platformei ce ţine de Pare-au-Duc, trece de primul cot. La zece stânjeni adâncime, ea aruncă ancora în faţa unei forme de relief poreclite Potcoava, care ocrotește o intrare de salvare scobită în cortină. Se află acolo, la doi pași în faţa arsenalului. Privirile oamenilor se opresc cu încântare asupra unui stâlp uriaș: mașina de prins și de desprins catargele.

De îndată ce Bougainville a reglementat cu domnul de Roquefeuil, comandantul portului, toate formalităţile, precum și mersul reparaţiilor, i s-a dat navei lui întâietate; cuprinși de avânt, muncitorii au și luat-o în primire, iat-o, aşadar, în inima Brest-ului, învăluită de aburul smoalei, de alge și noroi. Înconjurată de forfota marinarilor, a lucrătorilor, a ocnașilor, a oamenilor din popor. De-a lungul malurilor râului L'Iroise, până mai spre spatele înnoroit și ierbos, unde lemnul de construcţie se afundă în apa sălcie, șerpuitul estuar numit Penfeld răspunde de activitatea portuară prin care pulsează toată viaţa orașului. La poalele stâncilor abrupte, există o agitație lascivă și un aranjament de fațade și colibe impunătoare, nave și pontoane, căruțe, focuri și fum, un du-te-vino de canoe și bărci, trupe și sclavi de galere. Loviturile de ciocan, fluierăturile sifleelor[10], cântecele, ţipetele animalelor, sudalmele bretone nu-l descumpănesc pe Bougainville. Planuri mari se înfiripă. Nu bănuise că va intra într-un asemenea talmeș-balmeș din pricina unei neizbutite porniri la drum; dar pentru ce să recurgă la mustrări? Roquefeuil, fără a cere prea multe explicații, a fost de acord cu toate cererile. O clipă de tăcere îşi face loc între cei doi ofiţeri, când Bougainville anunţă că vrea să înlocuiască tunurile sale de 12, cu altele de 8, reducând astfel, nu cu puţin, ponderea militară a navei… Ager, comandantul portului a înţeles că cei de la Paimbœuf încărcaseră fregata cu armament mult prea greu, împovărând suprastructura, compromiţând călăfătuirea și îngreunând manevrele. Nu rostește niciun cuvânt privitor la unele riscuri în caz de război. Se mulţumește cu un zâmbet. *La Boudeuse* are tot dreptul să se bizuie pe ani de pace, pentru a-și putea duce la bun sfârșit campania. Prin urmare, să vegheze asupra calităţilor nautice! Iar dacă el îi oferă, spre fixare, catarge nu tocmai noi, nu înșală pe nimeni. Piesele sunt foarte puţin folosite, iar lemnul este de-o excelentă calitate. *Felix culpa*[11]*,* zic oamenii bisericii, când vorbesc despre Adam și Eva. Binevenită furtună, căreia comandantul îi va datora o navă mai echilibrată și mai suplă. Totodată, se va profita de răgazul acesta forţat, pentru a debarca din echipaj pe cei care suferiseră prea mult de pe urma răului de mare.

Trierea a făcut-o chirurgul de la bord, La Porte, ajutat de Josselin Le Corre. Dintr-o asemenea călătorie, supusă unor mari primejdii și care avea să ceară din partea fiecăruia cel puţin doi ani de absenţă, trebuiau eliminaţi plăpânzii. Brest și al său fiu Léon nu duceau lipsă de tineri robuști, care să-i poată înlocui pe ceilalţi. În

---

[10] Fluier marinăresc cu care se dau diferite semnale (n.tr.).

[11] Fericit păcat (lat.) — (n.a.).

registrele în care numele de familie galice din regiunea Saint-Malo deţineau o strivitoare superioritate numerică, recruţii aceştia — ca și usturoiul care dă gust fripturii de miel — aduceau o neîndoielnică savoare: un buchet de nume patronimice bretone.

Să-și fi manifestat, în birouri sau în saloane, vreun ofiţer de altă „culoare" un dispreţ mai ascuns faţă de Bougainville?

Un comandant de navă, fără nici cel mai mic titlu de nobleţe și care nu a străbătut filiera guarzilor, provenind direct din armata de uscat?

Afurisiţii aceia aveau să ia totuși seama. Nu insulţi, fără urmări neplăcute, pe omul care a fost secundul domnului de Montcalm și care, astăzi, se bucură de încrederea domnului de Choiseul. (Oare nu o fi primit de la el niscaiva instrucţiuni secrete? Louis folosește din plin diplomaţia clandestină. Bougainville ăsta, jumătate om de uscat, jumătate marinar, se cam aseamănă cu cavalerul d'Eon.

Și-apoi, prinţul de Nassau-Siegen — nume respectat la toate curţile europene — este umbra lui Bougainville.

Acest Nassau-Siegen a intrat din întâmplare, ca voluntar — un voluntar oarecum silit! – în statul-major al *Boudeuse-i,* unde îl reîntâlnea pe prietenul său, pe cavalerul du Bouchage.

Din dorinţa de a obliga o familie ilustră care îi reproșa tânărului vlăstar escapade și datorii, ministrul i-l recomandase cu insistenţă. Rafalele și zăpezile din strâmtoarea Magellan nu au habar de prea-finele dineuri și nici de tripouri! Rezervând în strâmtul spaţiu al castelului-pupă un locșor și o cabină în Nassau-Siegen, navigatorul Bougainville a simulat supunerea. Amuzându-se în sinea lui. Este mai în vârstă decât Nassau cu cincisprezece ani, dar tot ștrengar a rămas — unul chemat să păzească un alt ștrengar! Pozne, datorii făcuse și el, nu rareori, la Paris, în Canada, atrăgând asupra sa aspre dojeni și chiar — ce grosolani sunt oamenii! – supravegherea poliţiei! Dar după călătorie, hm… O s-o ia el de la capăt. Mai rău este că la vremea aceea o să aibă patruzeci de ani. Viaţa, ca și marea, îşi rostogolește valurile.

Încă de la Paimbœuf și de la mica lunecare autumnală a fregatei de-a lungul pajiștilor și între bancurile de nisip ale Loarei de jos, în aromele de ţărână, cânepă, lemn, colb, poloboace, ferme și, chiar de pe-acum, de santine[12], viaţa de la bord, densă și disciplinată, strânsese legăturile dintre două personaje care, firește, se întâlniseră și se preţuiseră piuă atunci nu o dată, în medii severe ori cu lume mai uşuratică, fără să-și închipuie că, într-o bună zi, vor pleca împreună să dea ocol lumii, ocol ghemului turtit ce dănţuie în jurul soarelui. Nu cumva se succedaseră și în favorurile costisitoare ale aceleiași… „nemiloase"? Cea care nu-l primise în alcov și îi închisese ușa în nas unui Bougainville mai vârstnic, dar și mai lipsit de bani? Mocnita admiraţie a prinţului faţă de Bougainville se şi aprinsese. În fiinţa celui care atât de lesne devenea un petrecăreţ, puterea de gândire și cultura personală se

[12] Fundul navei (n. tr.).

împleteau, încă de pe acum, cu destoinicia belicoasă moștenită de la ai săi. Îi era recunoscător tovarășului de drum — și de-aci înainte, șefului său! – că reîmprospăta-orizonturile amândurora, în chipul cel mai firesc, fără ifose, că-i făcea pe amândoi să se supună atât învălmășelii, cât și etichetei de pe o navă suprapopulată; fără să dea uitării, niciodată, răbdarea pe care ţi o cere viaţa pe mare.

Nici că și-ar fi închipuit vreodată că un fiu al Franţei ar putea renunţa la escapadele sale. De altfel, chiar și când i-a întâmpinat furtuna acolo, la vărsarea Loarei sau când memoria îşi repeta cu răutate frumosul nume al navei *(La Boudeuse!.* La naiba, cât de bogate imagini închidea în el cuvântul! Watteau îl folosise pentru a-şi denumi una dintre picturi.), nu-i lipsiseră drăcoaicele. Acum însă, dominaţia oceanică stăpânea și trupul și sufletul. Într-alt fel înfiorau devierile bruște ale navei. Nu ca evantaiele frumoaselor… Nicio partidă de vânătoare nu ar fi putut aprinde mai tare simţurile! Înainte de a se ajunge la descoperirea vreunui petic de pământ, oricare ar fi şi el, fiecare învăţa — în vacarmul acela general — să se descopere pe sine (de ce să nu o mărturisim?), să-și afle resurse ce nu se mai împăcau cu frivolitatea.

În zarva și în puternicul curent de la Penfeld, prin ceţuri umede și plăpânde raze de soare ce coborau peste străzile jilave, Nassau îşi continua postul fără niciun efort. La Brest, nu se aflau decât în treacăt. Orașul care îşi sprijinea cartierele peste relieful abrupt împletit din adâncituri și cocoașe, relief anevoios și din cauza lipsei de poduri, din cauza prea multelor ziduri, șanţuri și povârnișuri, lasă mările să vorbească! Orașul fusese creat pentru mări: în loc să mai caute să facă ravagii între femeile frumoase și posomorâte ale țării sau să le îndure respingerile divine, el îşi lua în serios rolul de tânăr aghiotant. A cernut invitațiile de tot felul care se revărsau asupra prietenului și superiorului său. Căpitanul de la bord nu abdicase de la responsabilitățile sale pe uscat. Și-a urmat programul și curiozitățile bruște, cerând rapoarte de la cei din jur și primindu-le politicos.

Descoperă, descoperă. Cuvântul cheie l-a provocat pe Prinț. Jocurile prieteniei aveau ritualurile lor, precum cele ale iubirii și ale întâmplării. Burnița impalpabilă, care cădea cine știe de unde, tocmai se oprise. O adiere vioaie îi învăluia fața cu chemările ei.

— Ia spune-mi, Louis-Antoine, cine ești dumneata? Cine, cu adevărat? Când eram la Paris, mi se părea că te cunosc; așa… cât de cât. Oare se poate ca pe mare și la bordul unei nave să devenim maleabili asemenea unui drag de fier înroșit, culcat pe nicovală? De săvârşesc vreo indiscreţie, iartă-mă. Suntem, în sfârșit, singuri. Și, oarecum, în timpul liber.

…Cu ochiul drept lipit de lunetă, Bougainville era departe! S-o ia naiba de radă… Oferi-va Rio de Janeiro un adăpost mai sigur? Haida de! Ce-ar fi să-i pună prinţului întrebarea asta? Nu. I-ar putea trezi niscaiva bănuieli: iar secretul unei misiuni militare este un secret absolut. Strânse aşadar luneta, vârând-o în tocul ei; îşi aminti că trebuia să dea un răspuns:

— Să-și fi pierdut Înălţimea-sa încrederea în mine? Asta m-ar întrista. Nu uit

nicidecum toate iubirile — prin meritele sale câştigate — la care a renunţat în numele aventurii noastre maritime.

Cei doi bărbaţi stăteau în picioare, alături, parcă sprijinindu-se de cerul unei dimineţi abia începute, mult prea calmă, fără soare, cu plafon jos și nori negri înspre nord-vest, cu o neașteptată vizibilitate profundă. Bougainville își dorise ca Prințul să experimenteze un loc pe care el însuși tânjea să-l revadă. Cu ani în urmă, la prima traversare a Atlanticului, se oprise un timp la Brest. Atunci, ca și astăzi, putea fi deslușită, pe timp senin, toată însufleţirea locului. Ca om al bisericii, învăţat cu tainele cele adânci, Richelieu știa să cerceteze peisajele. Cât de bine alese! Un paradox în stilul lui Diderot! Asemenea unui actor care nu-și dezvăluie tertipurile, portul de război se ascunsese într-o vale… în plus, era aproape de un foarte bun acces la ocean, de o radă cu întindere minunată.

Aerul fremătător înmiresma spaţiile, îndepărtatele întinderi ale globului. Nu se mai aflau decât la un sfert de oră de fortificaţiile orașului, de a cărui poartă trecuseră și unde, totodată, se găsea capătul străzii Siam. Lăsând la o parte, în tribord, un cimitir nou, caii urcaseră la pas un deal abrupt.

Ca drumul Versailles-ului și al Parisului, drumul care ducea către domnul de Choiseul și Academia de Științe, șerpuia printre câmpii, grădini și pârloage și nu trebuia decât să te întorci brusc, spre a cuprinde cu privirea și a înţelege însăși substratul celor mai nobile ambiţii ale regatului.

De un albastru-cenușiu, pe sub pânza fumurie ce cobora la orizont, peste ocean, îngusta intrare în portul Brest era pe potriva strâmtorii Belle-Isle, dintre Labrador și Terra-Nova.

Ca și rada, lacul Sfântului Sacrament, denumit de către indieni Coada lacului Champlain, fără să uităm Portsmouth-ul… și nici Rio de Janeiro! O naţiune care deţinea la capătul teritoriului său asemenea deschideri spre mare îşi purta inima și destinul pe întinderi de ape sărate. Anglia nu putea interzice prea multă vreme ţării înzestrate cu vechiul ducat de Bretagne stăpânirea unui mare imperiu colonial. Adevărata perspectivă, vrednică de Regele-Soare, nu era Marele Canal din Versailles, ci această nestânjenită avântare a privirii – prin panglica unei strâmtori — spre imensitate.

…Nassau îşi scoase tricornul, îl ridică, desenând prin aer un arabesc, în timp ce se lăsa într-un genunchi.

— Prea-umilele merite ale slujitorului dumneavoastră vă salută, domnule căpitan. Ele vă semnalează, fără insolenţă, că răspundeţi la întrebare printr-o altă întrebare.

Bougainville izbucni atunci într-un sincer hohot de râs; la urma-urmei, momentul nu era deloc sinistru. Pe arcuirea aceea de pământ, el, Bougainville, închipuia un ofiţer de marină terestru, hârtoapele și pietrele costișei veniseră de hac uneia dintre potcoavele calului său; o caia ţâșnise din potcoavă, făcându-l să sufere și să şchioapete. Dar iată că i-a răsărit în cale, anume parcă, micul atelier al unui potcovar.

Navigatorul îşi priponise calul de un inel de fier; potcoava trebuia înlocuită.

„N-o să fie mare zăbavă”, îi făgădui meșterul… Scenă de fiecare zi. Aici puteau fi schimbate potcoave; la Penfeld, catarge și tunuri. Oare cu ce îl intriga Bougainville pe prinţ în dimineaţa aceasta? Cine sunt eu? Nimic altceva decât un militar depinzând de o potcoavă bună…

Potcovarul se aplecă și, dintr-o simplă mișcare a bărbiei, îşi chemă calfa, să-l ajute să ridice piciorul calului. Scuipă în palme și înșfăcă ciocanul. Bougainville care urmărise atent scena îl privi pe Nassau. Apoi, îşi manifestă ingenua uimire.

Să-l întrebe, chiar pe el, cine este? Ca și cum, comandantul unei amărâte de fregate ar mai putea constitui pentru cineva o enigmă… O navă care, neavând nicio sută treizeci de picioare lungime, găzduia peste două sute de oameni?

— Plus lestul și hrana, tunurile și muniţiile…

Nassau râsese, dar Bougainville continuase:

Și încă un plus: reîncărcarea velaturii și greementului, *et caetera,* caietele de note, sticlele cu cerneală, romanele fără perdea și farmacia *et caetera, et caetera.* Era să uit cazanul alambicului[13], dușmanul intim al domnului Duclos-Guyot. *La Boudeuse* este o ștrengăriţă arătoasă; ne dă voie să o socotim animal de povară. Din bună-cuviinţă, am trecut sub tăcere anumite lucruri, dar navele noastre se obligă să le cunoască

— Foarte bine. Încă eviți subiectul, dragul meu Bougainville. Ce legătură are dimensiunea unei nave cu asta? Cine ești, totuși, dumneata?

…Și se spunea cum că domnul de Nassau-Siegen ar fi un tânăr plin de spirit? Bougainville îşi impuse calmul, nu voia să-și piardă buna dispoziţie. Prinţul, cel mai bun dintre prieteni, după Marcel Heraut (vai, dispărut!) îşi merita pe deplin reputaţia, chiar dacă în dimineaţa aceea cam dăduse cu oiștea-n gard.

— În loc să te intereseze persoana mea, contemplă mai bine intrarea aceasta în port și rada lui. Sau uită-te atent la potcovarul ăsta în timp ce smulge potcoava stricată, de parcă ar trage de un curpen.

Cam teatral, se întorcea când spre apus, când spre răsărit; dar ce-are a face. Scotea din teacă sabia și, mânuind-o precum învăţătorul rigla, demonstra. Se descurcă bine într-ale ştiinţei! O linie dreaptă lega Parisul și Versailles-ul de ocean.

Silind fregata să facă o escală la Brest, marea îşi arăta astfel chemarea spre spiritul geometriei. Iar pentru un francez stăpânit de ambiţia de a ieși în larg, ce arie de pornire mai frumoasă decât acest capăt de peninsulă în care pământul și marea se îngemănează?… Devenise tăcut. Semăna cu un hipnotizator. Cu un scamator. Cu un marinar care semnalizează.

Un fior îl străbătu pe Nassau. Ca la joc, când bila – înainte de a indica un număr — îşi încetinește rostogolirea. Câștigase! Chiar dacă nu se lămurise în privinţa însușirilor lui Bougainville, îl constrânsese totuși să ajungă la o reacţie tipică. Nu voia să o treacă în jurnalul său care, mai devreme sau mai târziu, tot pe mâini

---

[13] Aparatul cu care, în premieră mondială, în cadrul unei expediții, *La Boudeuse* avea să desăreze apa de mare (n.a.).

străine urma să cadă. Mai bine să o încredinţeze doar memoriei.

— Acum, între noi doi, căpitanul meu mut. N-o să-ţi mai pun nicio întrebare. Pur și simplu, te avizez…

*

Lumea îi atribuia lui Bougainville o anumită vorbă de duh, pe care el nici nu a confirmat-o, nici nu a dezminţit-o vreodată.

Întâmplarea avusese loc pe când domnul Montcalm îl trimisese din Canada la Versailles, spre a obţine, prin relaţii personale, toate întăririle, necesare supravieţuim coloniei… Ministrul care îl primise, domnul Berryer, socotind că, pentru a-și masca refuzul, mai diplomatic fi fost să folosească o metaforă amicală, spusese: „Când o casă ia foc nu mai poţi să te ocupi, domnule, de grajduri". Impenetrabil, fără să se supere, Bougainville replicase: „Oricum, domnule, nu se va putea spune că gândiţi ca un cal". O remarcă fabricată? Reală? Nassau, încă o dată, nu-și punea la îndoială prietenul. Nouăzeci și cinci la sută, se convinsese, singur, că cuvântul istoric fusese într-adevăr rostit.

Vârându-și sabia în teacă, Bougainville asculta, cu privirile adâncite în visare, poate la fel de impenetrabil ca în ziua în care îi dăduse unui ministru cu tifla. Culesese din preajmă flori tomnatice de drobiţă, firave și palide; le mirosea, vârându-și în nări petalele… îl atrăgea rada, ochiul de unicorn[14] deschis de strâmtoare înspre depărtatele mări. Își scosese din nou luneta. În sumbra lumină vestitoare de furtună care înainta spre el în tăcere, privirile i se poticniră nu pe îngusta intrare în port, ci pe cele două movile gemene ce se deslușeau în golful Roscanvel: Insuliţa Morţilor și Tréberon… Insule… Insule dragi și mult făgăduitoare ca Lemnos sau Lesbos, ca Ithaca sau Cythera.

Numai că una dintre ele cuprindea un cimitir, cealaltă o leprozerie. În timpul carantinei, marinarii de pe navele suspectate locuiau pe Tréberon. Dacă se întâmpla ca în răgazul acesta să moară, erau îngropaţi pe insula din faţă.

Nu de o anecdotă este vorba, nici de vreo istorie prea veche, din păcate. Jalnica reîntoarcere a amiralului Dubois de la Motte, a cărui escadră decimată de tifos ajunsese în radă pentru a lăsa pe uscat mii de muribunzi, răspândind astfel în rândurile populaţiei o epidemie sălbatică (locuitorii din Brest vorbeau de zece mii de morţi), nu avusese oare loc în chiar anii din urmă? Și nu tot atunci trebuise oare să ia fiinţă, în afara zidurilor orașului, vastul cimitir zărit cu puţin înainte?

…Zadarnice, fie și în principiu, orice idei funebre deveneau de-a dreptul deplasate înainte de o plecare la drum. Bougainville îşi scutură luneta, de parcă ar fi vrut să o golească, apoi arătă spre dreapta o pădurice deasă, castanie-aurie, de aluni încă nedesfrunziţi. Cu vocea sa acum cea mai pariziană, fredonă:

Hai, vino-n crângu-acesta, draga mea, Să tot plutim în voie prin visare.

---

[14] Animal fabulos închipuind un cal cu corn la frunte.

Hai vino-n crângu-acesta, draga mea. Făcut pentru zglobie desfătare.

Bougainville-Proteas! Ajunge! Prinţul se porni la rândul său:

Trilul zburătoarelor,
Murmurul izvoarelor,
Întreaga fire,
Ne-ndeamnă-n ăst loc,
Iubirii să-i dăm,
Fierbinte cinstire.

Apoi reluară în cor:

Hai, vino-n crângu-acesta, draga mea…

Calul lui Bougainville necheza. Dus, poate, cu gândul la trupeșele sale ibovnice? Potcovarul îşi terminase treaba. Animalul îşi simţea, acum, sigure picioarele pe sol.

— Nu cumva seniorii mei sunt ofiţeri de-ai regelui?

Nassau îi răspunse printr-un „mda" scurt și lăsă un ban de argint pe suportul nicovalei.

…Bougainville ridică de jos potcoava scoasă și o vârî într-un buzunar. Privea la cuiele strâmbe, fără vârfuri, aruncate în glod și bălegar de cal. Gândurile o porniseră însă de pe-acum departe, în necunoscutul planetei; fiindcă în „bagajul" fregatei se afla și o grămadă de cuie. Niște ofiţeri din marina comercială, care avuseseră de-a face cu Africa și cu insulele Caraibe, îi spuseseră nu o dată cum că în trocul cu „Sălbaticii" cuiul trecea drept articol reputat. Își amintea cât de înnebuniţi după cuie erau indienii din America de Nord atât cei de pe ţărmurile Noii Scoţii, cât și cei care se așezaseră între lacurile Huron și Ontario. Fiecare cu ale sale curiozităţi. Argintul și aurul nu-i cuceriseră pe europeni? Iar diamantele pe europene? „Ce este frumosul? Pentru broscoiul râios — broasca lui râioasă", notase Voltaire care mai spunea, din când în când, și adevărul. Siluete de indieni fulgerară spaţiul. Scoase din buzunar potcoava. O sărută, în văzul tuturor. Nu semăna ea cu un *omega,* simbolul științei alături de *alfa?…* Și cu pieptenele sau evantaiul unei spaniole?

Râzând, îl dojeni pe prinţ. Ridic de jos și sărut o potcoavă, fiindcă am poftă s-o fac. Cel care se abţine de la un gest socotit superstiţios, de teamă să nu fie considerat superstiţios, este de două ori superstiţios. Fără doar și poate, în afară de faptul că, reţinându-se, nu face decât să confirme gravitatea superstiţioasă a unui gest, el acordă opiniei publice o valoare excesivă, altfel spus… superstiţioasă. Să facem aşadar, ceea ce ne place. Obrazul catifelat al unei iubite este mai plăcut degetelor decât o potcoava, dar nici aceasta nu e dezagreabilă.

Nassau jubila. Prezenţa lui Bougainville compensa cu prisosinţă absenţa femeilor… I-ar pezevenghiul ăsta a scris un *tratat de geometrie, menit să continue*

studiul asupra, infiniţilor mici al domnului de l'Hôpital, îşi repeta el, bătând pământul cu cizmele.

— Ceea ce mi-ai spus acum despre superstiţie ar trebui notat în jurnalul dumitale.

— *Of course not at all. That's for us!*[15] Afurisită potcoavă, tot o să intri tu în notele mele. În capitolul consacrat primei și ultimei noastre acostări la Penfeld.

Urcară în șa. În coborâșul spre oraș, dar fără să forţeze își puteau oferi o galopadă. Se duceau la spitalul marinei unde îi aștepta La Porte, pentru o conferinţă privind scorbutul (îngrozitoare plagă!) cu mai-marii așezământului.

Dreaptă ori cinică răsturnare a lucrurilor? În aceeași măsură în care plătea mării un tribut dintre cele mai grele (atât prin jertfele echipajelor, cât și ale populaţiei), orașul Brest se situa în fruntea cercetărilor medicale. În depistarea și tratarea maladiilor care îi primejduiau cu deosebire pe marinari, datorită meseriei lor, pe timpul navigaţiei sau al îndepărtatelor escale.

2
Veghea dinaintea ridicării ancorei: priveghiul armelor.

…Numele Mindin nu însemna nimic pentru mare. Ea nu lua în serios bun-rămasul luat atunci de la Franţa. Adevărata plecare spre fapta de vitejie sau spre moarte avea loc aici, la Brest. Marele port naval al cărui nume răsuna sec...

La Boudeuse îşi regăsise, precum se cuvine, locul de ancorare de la *Potcoava Calului.* Fregata dinaintea ieșirii în larg, dinaintea izbânzii sau dispariţiei, mirosea a gudron și a bălegar, a pânză aspră și a bucătărie, a alge marine și praf de pușcă. Echipajul și echipamentul lor o umpleau la fel de copios ca o Arcă a lui Noe, dar Bougainville, marinar-călăreţ, o simte sub picioare și în jur, ajustată la noul și cel mai bun echilibru al ei, tainic zglobie, aderând grațios la valuri.

După cum este obișnuit, și ne vom strădui să facem aceste sărbători frecvente - cu permisiunea mării - echipajul a dansat pe muzică. Imediat după rugăciune, în mulțime, dansatorii se loveau unii de alții, alunecau, cădeau și își pierdeau saboții. Veselia mișuna, stârnind mugetul vacilor din cală. Și urale pe țărm, unde ajungeau strigătele.

... Acum, noaptea era senină. Halouri negre umede, fără stele, dăltuind în jurul câtorva focuri. Clopotele de la Saint-Sauveur, Muntele Carmel, Saint-Louis, capelele castelului și portului, răsunau într-un amestec. Matematicianul de pe mare savura recapitularea sonică a sferturilor de oră care precedau clopotele noii ore. Pași ai timpului în spațiu. Călătoria zilnică a soarelui, care își linge razele oriunde poate mingea învârtitoare a pământului. În altă parte, se ivește zorii, în altă parte,

---

[15] Nici gând. Asta-i doar pentru noi (n.a.).

e prânz, în altă parte, trei dimineața. Dragi aștri, prietenii noștri, luminaţi-ne pe cât vă stă în putinţă calea…

În compania celor doi fii ai săi, a lui Josselin Le Corre, șeful de echipaj, precum și a subofițerilor de marină, Duclos-Guyot a cântărit bine nuanţele asfinţitului și puterea vântului. Pentru a doua zi dimineaţă, a prevăzut o briză plăcută din est și o mare supusă. Bougainville, care a verificat posturile de veghe, a glumit cu Nassau și cu d'Oraison — dar nu a izbutit să-i descreţească fruntea lui Saint-Germain —, se închide apoi în cabina lui. E în budoarul său, ar spune vecinii. În mare fugă, citește hârtiile domnului de Roquefeuil, frunzărește instrucţiunile originale pe care le ştie, mai mult sau mai puţin, pe dinafară, apoi deschide secretarul, îşi îndreaptă mâna spre volumul lui Horaţiu; îl deschide ia semnul pus, unde se află poemul cerut de această clipă: veghea navigatorilor care vor face ocolul lumii.…unde să fi ajuns oare expediţia engleză plecată la 22 august? Să fi pătruns în strâmtoarea Magellan?

…Horaţiu, grădinarul lui Tibur, fascinat de mare, în pofida temerilor pe care i le inspira nu are decât să-și facă de cap; colonelul Bougainville comandă o fregată. Mai adineauri a ciocnit un pahar cu cei doisprezece comeseni ai săi. Le făgăduia, în emisfera sudică, tumultuoase iubiri cu sirene. Și, întrucât nu voia să pară un pedant, nu le-a mai spus cele două versuri care îi stăruiau în memorie. Orice eveniment cere asemenea cuvinte! Acum, cu glas scăzut, poate reciti:

Nune vino pellite curas.
Cras ingens interabimus aequor.[16]

…Îşi ascultă fluxul sângelui. Ca indianul, care, culcat în iarbă, simte înaintarea dinspre depărtări a unei cete. Ascultă supleţea cabalină a hulei care leagănă rotunjimile fregatei…Acest substantiv latin, *aequor* — ce masă de molecule oceanice ridică el în cea de a doua silabă, aspră și purpurie…ciudaţi și latinii. Pentru a denumi marea, folosesc cuvinte de gen neutru — *aequor, mare.* Poate pentru că nu se vor prea sensibili? Pluralul de la *mare* este totuși *maria.* Fermecătorul nume al Fecioarei.

Pentru ce nu mărturisiţi, o, romanilor, că marea este de esenţă feminină! La englezi, genialii noștri inamici, cu care veșnic mă voi ciondăni, dar pe care întotdeauna îi voi saluta, *sea* este cuvânt feminin. Au în sânge marea. Cum naiba l-or fi tălmăcind pe Horaţiu?

Nowpush away your griefs with the wine.
Tomorrow we shall flee on the unlimited sea…

Pune cartea la locul ei în sertar. Dincolo de pereţi sau perdele aude un râs

---

[16] Acum alungă-ți grijile cu vin. Mâine vom traversa marea vastă. (lat.)

gâlgâit. Nassau îşi scoate o cizmă. Unul dintre fiii Duclos-Guyot cască. De Kerhué, cavalerul, scrie în grabă o epistolă; sau poate o notiţă. Un altul se scutură în somn. Un șobolan aleargă iute-iute. O duhoare trece. Un val se înalţă cu muget slab. Avea-voi cândva copii? Băieţi care să devină și ei navigatori? Care să descopere insule și să-și înscrie astfel numele pe hărţi? Aș crede în Dumnezeu dacă mi-ar fi dată această fericire; dar poate, oare, trece în uitare faima mea de libertin? Drept este că un clan întreg mă felicită — sau mă condamnă — pentru jansenismul meu. Destul cu asta, cum ar zice Nassau. O să mai vorbim despre toate astea peste câţiva ani, când vom fi populat marea cu posesiuni franceze. După ce îi vom fi adus regelui Franţei, dimpreună cu un sac de ceai, salutul împăratului Chinei și făgăduiala că va trimite la noi o ambasadă. (Ea va sosi prin Brest, jur. Persoanele acelea vor trece pe strada Siam). Dar până atunci, să navigam. Să nu dezminţim gradul pe care îl purtăm. Să scriem *Bougainvillle-ada* (e rândul dumitale, domnule de Voltaire!) [17], călătoria pentru care Louis și domnul de Choiseul mi-au încredințat-o la cererea mea.

A apucat caietul unde notase, după schițe, pentru o dată viitoare, descrierea oficială a primelor lor avarii.

Vântul și marea creșteau necontenit și cu toate că greementul era nou, cu toate că întărisem în ajun sarturile și pataraţinele, ele se slăbiseră în destul de scurtă vreme, astfel că aproape nu mai susţineau arborada.

Recunoști, dragul meu Nassau, că toate acestea au fost văzute, analizate, exprimate de către un om al mării. Matematicieni, bucuraţi-vă! Aţi fi putut spune mai bine. Şi voi, lingviștilor, bucuraţi-vă! Aceste sarturi și pataraţine sună ca niște zurgălăi.

Ei bine, a ieșit și mai grozav sub pana mea şi din creierul meu (dacă este creier de pasăre, spânzurat fiu de nu-i al vreunei păsări mari, al unui albatros ori… al unei fregate!):

Arborele gabier mare a rezistat până la opt dimineaţa… La scurt timp după aceea, s-a rupt la vergul catargului principal, care și-a schimbat înclinația și a căzut în mare pe tribord, trăgând cu el verga gabier.

Domnii mei curteni, care veţi dori să explicaţi doamnelor voastre ultima frază de mai sus, veţi avea nevoie de un dicţionar. Enciclopediștii vor încuviinţa asemenea exigenţă.

Scumpă mamă Héraut, care m-ai ajutat fără să obosești, în încercările sau năstrușniciile mele, ai fi fost mândră de protejatul tău.

Să dormim.

Cine sunt eu, dragul meu Nassau? Un om fără iubita şi totuşi fericit că trăiesc.

Cras ingens fierabimus acqnor.

Vântul de est și marea ușor de gestionat pe care Duclos-Guyot le-a promis sunt aici, sus, jos, peste tot în jur. Ca să spun adevărul, marea este prea ușor de

---

[17] Aluzie la Henriada lui Voltaire (n.tr.).

gestionat.

Refluxul se dăruie cu bucurie, trăgând înainte fregata. Ea se opintește ca un cal. În timp ce și-a ridicat velele inferioare, ancora nu vrea să se desprindă nicidecum. S-o fi înţepenit în vreun cârlig, mormăie Duclos-Guyot. „Cârlig. Pe naiba!" i-ar răspunde Bougainville. Dar ridicarea ancorei cere seriozitate. Trageţi la mână, băieţi!

De pe țărmul apropiat, unde veteranii Marinei vin să se bucure, ca niște cunoscători, de mișcările navelor, ei spionează manevra. Ei îi tachinează pe ticăloși. Așa cum fac, în limbajul lor staccato, pescarusii veseli care înconjoară cu sârguință catargele.

Nassau se uită la Bougainville. Colonelul navigator strânge din buze. Parcă indiferent la agitaţia echipajului, la clătinările cocii, el îşi îndreaptă privirile spre omul său de încredere, Duclos-Guyot care, la rându-i, îl privește. Fiecare citește în ochii celuilalt o întrebare sau un răspuns. TREBUIE SĂ TĂIEM.

Ordinul se răspândește și este executat pe loc. Un masacru. Zeflemitorii de pe mal vor fi avut o dimineaţă pe placul lor. N-au decât! Neputincioși sunt ei, de fapt, nu ceilalţi. Nava o să le întoarcă spatele.

Fregata a scos din apă un capăt de cablu. A început să plutească singură. Și să se legene ca o ciocârlie uriașă.

…În dimineaţa zilei de cinci decembrie din anul de graţie 1766, de sărbătoarea sfântului Sabbas, a avut loc la Brest manevra de plecare.

Toţi domnii de la pupa vor relata, desigur, scena în jurnalele lor. Nu ar fi deloc potrivit să strecoare cine știe ce observaţie critică. Nu am fi nici primii, nici ultimii care am proceda astfel. O ancoră se pierde mai ușor decât un catarg.

Avem un lot de schimb. Amintiţi-vă de Alexandru cel Mare și de nodul său gordian. *Age quod agis* [18]*!*

Dintr-o singură privire (mai stăruitoare, poate) Bougainville îi comunică lui Duclos-Guyot simţământul de ușurare ce-l stăpânește. Trece pe lângă prinţ, căruia îi strecoară cu glas candid: „Sunt și despărţiri ce se impun". Chipuri de femei îşi iau zborul în ghirlandă.

Ștrengarul s-a și cufundat în lectura cazonă, maritimă a peisajului. Cormorandière, dimpreună cu lanţul de primejdii tivit de clocotinda spumă. Capul Pointe des Espagnols. Stânca Mingant.

Va izbucni oare, în Europa un război? Când vom fi noi departe?

Micul golf Cormorandière nu-și dezminte numele. Trei cormorani, parcă veșnici, santinele cocoţate în trei puncte ale recifului, desenează un triunghi perfect.

---

[18] Fii atent ce faci.(lat.)

3

Către mijlocul după-amiezii și mai târziu, în stingerea luminii diurne, *La Boudeuse,* care a pornit pe firul Iroisei, se găsește faţă de Ouessant la cinci leghe și jumătate N-NE.

Bougainville înţelege prea bine cât de extraordinară este călătoria sa. Conștient de talentele pe care statul-major le întrunește și de neînfricarea acum stăpână la bord, el cumpănește sarcina ce-i revine în calitate de șef. Îndreaptă priviri atente spre Ouessant, insulă vestită pentru marinarii din toată Europa și cu deosebire pentru cei din regatul Franţei care de-atâtea ori au luptat în apele ei. Aducerile-aminte reînvie silueta albastră-cenușie care se alungește în zare, cu picioarele spre larg. Ai zice că este un uriaș pește mort culcat pe o dală de piatră. Imaginea va ţâșni iarăși cândva, departe, foarte departe, și din ce în ce mai departe, în locuri neexplorate până acum de cutezanţa europeană. Ea va obişnui ochii cu relieful unei descoperiri.

Un drum, adică itinerarul, este bine stabilit. Timonierul primește notificarea. Duclos-Guyot reglează velele. Peste câteva clipe un soare alb-nisipiu va răsări dintr-un nor jos, pentru a se strivi apoi de linia orizontului. În felinarul compasului se va aprinde o lumânare înaltă. Lampa sanctuarului de noapte.

În bună înţelegere cu elementele naturii, fregata și-a încheiat plecarea. Nici Anglia, nici măcar Canada nu o interesează. Ea se îndreaptă spre sud-vest, în direcţia indicată de ordinele primite.

A început a se face simţită monotonia zilelor petrecute pe mare, a unor zile în care nu se străvede niciun ţărm și în care o navă, evocând supliciile infernului mitologic, îşi deschide o brazdă ce se curăţă de clăbucul spumei, netezindu-se iarăși apoi, în urma ei. Ce să aștepţi de la niște ceasuri lâncezitoare? Să întrezărești o navă, adică reflectarea însăși a imaginii tale? Ori vreo liotă de cetacee în căutare de noi pășuni? Curcubeul devine un fenomen fabulos. Imaginația, în desenul norilor, trasează canale, construiește escadrile, profiluri, monștri.

O înțelepciune pe care Bougainville a moștenit-o la naștere și pe care călătoriile neliniștite ale tinereții sale au hrănit-o prin numeroase experiențe, ne învață că cea mai rea dintre toate afecțiunile este posomorârea. El i-a mulțumit, i-a încurajat, i-a felicitat pe chirurgii navali din Brest care, alarmați de scorbut, flagelul marinarilor, se străduiesc să-l învingă printr-o farmacopee erudită și practici alimentare. Deocamdată, în lipsa remediului miracol, el socotește veselia drept leacul cel mai bun. Râd, prin urmare nu sunt bolnav. Zadarnic strigă La Porte că asta ar fi simplism, chirurgul de la bordul navei *La Boudeuse* admite, în practică, simplismul acesta. *Boudeuse* este un nume plăcut, împrumutat de la jocurile iubirii, dar el trebuie lăsat numai sexului frumos și fregatei. Niciunul dintre cei două sute șaptesprezece bărbaţi care populează nava nu trebuie să se bosumfle!

Partidă câştigată. Comportarea prietenoasă a căpeteniei lor, comportare

dublată de o solicitudine sinceră, îi impresionează pe ofiţeri și mateloţi. Sunt — cu toţii — oameni ai mării; cu experienţă și proprie, şi moștenită de la strămoși.

Au văzut ce stimă îi purta lui Bougainville fostul învăţăcel devenit șef, un marinar încercat ca Duclos-Guyot. Ce mândrie să navighezi sub ordinele unui ofiţer iute și ager (contrariul unui laş), ofiţer care i-a înfruntat pe englezi în ultimul război. De ar fi fost zece ca el şi ca domnul de Montcalm, nu am fi pierdut Canada! Trăiască regele! Trăiască domnul de Bougainville! Entuziasmul se hrănește cu putere din sentimentul comunităţii. Cu rare excepții, care nu-i privesc cu adevărat pe cei doi irlandezi, ei provin din pământul maritim al Bretaniei. Saint-Malo mai ales, Cancale și bazinul Rance. Nu a trebuit să fie târâți la bord ca niște viței; îşi iubesc meseria ce de veacuri aparţine familiilor și parohiilor lor. Bătălia de la Saint-Cast este încă recentă. Oameni de pe la ei, aflaţi sub comanda ducelui d'Aiquillon (alt ins nemaipomenit), au ţintit bine în fesele englezilor acelora ciupiţi de vărsat, veniţi pe plajele lor pentru a asedia portul Saint-Malo. Amintirea faptelor de arme vibrează în inima fiecăruia.

Și ce se întâmplă cu oamenii din castelul de la pupă? Nu ar fi mult mai dificil să le mențină moralul? Preocupați de rangul și statutul lor, au personalități mult mai pronunțate... Buna grație și disciplina netezesc lucrurile.

Pe o navă supraîncărcată, unde oamenii trăiesc mai degrabă înghesuiţi unii într-alţii decât unii lângă alţii, Bougainville veghează atât la menţinerea etichetei, cât și la păstrarea bunelor raporturi interumane. Simplitatea autentică a prinţului Nassau-Siegen — care cântă ca un matelot în timp ce îşi face nevoile firești și care îl tratează cu aceeași căldură atât pe ofiţerul albastru, cât și pe cel roșu[19] — îl ajută nespus.

Mesele durează mult. Sunt luate în careu, nume pompos pentru o încăpere atât de mică. În primele zile, hrana este bună — varza și prazul au păstrat aromele pământului, iar untul încă nu s-a râncezit. Inevitabil, va deveni banalitatea unui internat sau a unei fortărețe, dar vinul rămâne excelent. Chiar dacă se mănâncă în mare înghesuială, farfuriile sunt ale Companiei Indiilor Orientale și se bea în pahare de cristal. În afara zilelor cu furtună, servitori stilaţi, printre care câţiva negri și mulatri, aduc felurile de mâncare. Orice societate îşi are comedia ei. Bougainville l-ar putea lesne cita pe Shakespeare: *Life is a stage*[20]*.* Ba chiar și pilda aștrilor care oferă prin spaţii, un continuu spectacol de balet. De n-ar fi locul așa de strâmt, i-ar pofti pe muzicanţi să execute arii din opere, drept strălucit contrapunct la supa de zarzavaturi sau la scrumbia sărată.

Totuși, ori de câte ori echipajul se înveselește jucând pe melodii în doi timpi, domnii aceștia se duc într-acolo, să arunce o privire și să fredoneze alături de așazișii violoniști, în pofida mirosurilor cam tari, adevărate duhori, desfătările acestea le sunt pe plac. Și se duc cu gândul în negura vremilor, când muzica ţâșnea din

---

[19] Albastru: nobil; roșu: burghez (n. Tr.).

[20] Viața este o scenă.

flori și stânci, când păstorii vrăjeau păstoriţele, doinind-le din fluier. Sărbătoare câmpenească, sărbătoare de navă! Jos cu nostalgia! Franţa care navighează dansând, rămâne Franţa muzicanţilor de la răspântiile din Paris, Lyon sau Brest, de la bâlciurile din Lanvollon și Saint Suliac.

De altfel, după o oră de la stabilirea drumului, prin bună înţelegere cu insula Ouessant, o adunare în careu a reunit statul-major și vreo zece maiștri. Tema discutată nu s-a dovedit nicicum plicticoasă. Au fost prevăzute și unele urmări. Dar… tăcere. Cine va naviga o să vadă.

— O velă în vânt!

Singur în budoarul său, Bougainville asedia tocmai Rio de Janeiro dinspre mare. Se cufundase în lectura memoriilor lui Duguay-Trouin. Pune un semn la sacrosancta pagină. Își ia luneta. Se îndreaptă spre pupa.

Parc-ar fi… Parc-ar fi *Aigle*[21]*,* prima navă pe care a comandat-o.

Trage adânc aer în piept. Dacă ea este, înseamnă că vine de-a dreptul din insulele Malvine. Readuce în Franţa — și nu se îndoiește! – cenușa unui vis spulberat. Malvinelor, preamândra mea grijă, Dodecanezul[22] meu de la capătul planetei!

Acolo trebuie să ajungă *La Boudeuse,* cu misiunea oficială de a aduce floarea de crin. Pentru a fi înlocuită cu pavilionul regelui Spaniei.

Numele *Aigle* răsună pe punte, fiindcă s-a născut la Saint Malo. Intervine mândria bretonă, ea recunoaşte în el un frate. Mulţi au servit la bordul său. Alţii au acolo de-ai lor. El, Bougainville, tace. Îngroapă proiectul abandonat. *Aigle* ar putea să nu fie *Aigle.* Este un punct la orizont, în drum spre Europa. Dar e mult prea departe, pe aspra mare și la cumpăna dintre noapte și zi, pentru a crede în posibilitatea unei recunoaşteri.

O să mai vorbim sau nu la cină. Cum o fi, o fi! Voi veghea la reîncălzirea atmosferei. De Bournand a compus ieri un cântec ce-o să le placă. Oare ce părere aveţi, prieteni, despre următoarele două cuplete:

Ca peștele-ntr-o apă iute,
în calea vieţii mă ridic
şi doar de-un rău mă tem în viaţă:
Să nu mai înţeleg nimic.
Atât, căci fecioria mea
S-a dus, e-he, a fost odată,
Cu-o stricăţică de-anii mei
A lui Nea Lustucru nepoată!

---

[21] Vulturul (n. tr.).

[22] De la grecescul Dodekanosos (cele douăsprezece Insule)— arhipelag din .Marea Egee, la sud-vest de Asia Mică (n. tr.).

O să-i cer duhovnicului să-și astupe urechile.

Aigle, sărmanul meu *Aigle,* o să lași mai ieftin peste câteva zile. În ciuda acestui nume frumos, nume purtat de suveranul păsărilor, te reîntorci din Malvine fără să cunoști adevărul despre ele — și noi suntem cei care îl deţinem. Știrile nu traversează oceanul cu viteza trăsnetului. Altfel spus, știinţa are de lucru!

… Și eu. Voi asedia iarăși Rio de Janeiro. Fortăreaţă mai puţin sălbatică decât Brest, cu siguranţă.

Altă încrustaţie la orizont — trei zile mai târziu, o navă mare. Nu poate fi nici franceză, nici engleză. Dulgherii din Amsterdam iubesc de obicei aceste linii rotunjite. O fi vreo navă pântecoasă a Companiei Indiilor. Frumoasă pradă pentru un corsar, gândește Duclos Guyot. Evitându-i pe ofiţerii regelui, își cheamă deoparte fiii și le strecoară părerea. A străbătut drumul acesta ani de-a rândul. Și-i mândru tare!

Blocat în cabina lui din pricina greţurilor, duhovnicul nu-și mai rostește de vreo două zile slujba. I se aud icnetele.

Bougainville se duce să-l vadă, cu surâsul pe buze, chiar dacă în preajma aceluia aerul nu-i deloc înmiresmat. *Macte animo, generose puer! Sursum corda, sacerdos.*[23] Bolnavului i-ar veni să răspundă: „Sus inima?" Dar tocmai ea obosește cel mai tare în asemenea situaţii. Nu-i în stare să-i spună nimic…

Bougainville îl regretă pe Dom Pernetty, abatele din prima sa călătorie în insulele Malvine. Nu simţea răul de mare și, pe deasupra, avea un ochi știinţific. Glumea, știa să deseneze pești cu pricepere de maestru. Când îţi arăta portrete de dorade sau macrouri, comentându-le în barbă, nu te mai îndoiai că primii creștini — așa cum afirma el — îl numiseră pe Christ pește. Oare nu acesta era și numele de fată al doamnei de Pompadour? Rămâne de văzut dacă asocierea ar fi măgulit-o pe marchiză. În timpul întâlnirilor sale de lucru cu ea, Bougainville nu știa de fosta poreclă a lui Christ. Oricum, tot ar fi șovăit să pună întrebarea. Întru justificarea unui preot lipsit de strălucire, dar nu şi de curaj, trebuie spus că marea pe care o traversăm înseamnă un spaţiu agitat. Valuri care păreau să fi izbucnit din adâncurile timpului, urmările continue ale unei furtuni care nu se mai potolise de la Geneză, valuri animalice care păreau să aibă la fel de multă vedere ca și mișcare, loveau fregata.

Oameni ai mării, necontenit va trebui să vă obișnuiţi cu marea. Hărțuită ca o domnișoară de tâlhari, Boudeuse nu se mai clătina, se ridica, se clătina ca un beţiv din Flandra. Capătă profunzimi care îți opresc inima. Jocurile de leagăn din parcurile din Île-de-France, unde drăgălașele caută iluzia pericolului și oportunitatea de a-și etala pulpele, sunt fleacuri!

Marea. „Mare codoașă", murmură Nassau pentru cavalerul du Bouchage pe care un ruliu l-a rostogolit peste ei: iar prinţul nici nu a crâcnit — oare să-și fi

---

[23] Curaj, copil generos. Inima sus, părinte! (n. a.).

descleștat totuși gura?

Furtuna aleargă între cer și mare cu mlădierea unui pește zburător, aţâţind tot ce se află în jur. Marea. Marea. Tărâmul Mării care ocupă două treimi din lume, deși există un vast continent austral.

Intervin stricăciuni, desigur. Marinarii le repară cu zel.

„A naibii vântoasă!" rezumă Duclos-Guyot, grijuliu să nu se pună rău cu forţele naturii. Din aceste dintâi zile, după scurgerea primei săptămâni, el trage o concluzie care îl liniștește. La Paimbœuf nu s-a construit deloc o sfrijitură. Între noi fie spus, *La Boudeuse* ar fi fost bună de corsar. Își va îndeplini misiunile. Oamenii din Brest nu au înzestrat-o cu un greement nou din cel mai bun material, dar au făcut-o să fie zdravănă.

Pe frumoasele ape brăzdate de lude solemne ce subliniază vârtoșia ţesăturii marine, așa cum ar face-o un postăvar priceput, călătorii nu întâlnesc nave, ci vietăţi care seamănă cel mai bine cu navigatorii, și anume balene, Câte sute de mii de mile au adunat în carnea lor mai vârstnicii acestor cete?!

— Nu-i păcat că niciunul dintre noi nu cunoaşte graiul balenelor? întreabă Bougainville la dejun. Poate dumneata, domnule de Suzannet? O, iartă-mă, domnule d'Oraison. Mai degrabă dumneata care te descurci bine în daneză, rusă, olandeză, suedeză, de vreme ce ani şi ani te-ai zbenguit prin tot nordul…

Adaugă o notă de năzdrăvanie complimentului său. D'Oraison a vizitat nordul Europei (a conversat cu regele Suediei). Dar el este, mai ales, o moară de cuvinte. Ce sănătos exerciţiu ar însemna pentru el să poată ţine o predică balenelor.

— V-aş putea spune pe loc că în vorbirea balenelor nu sunt folosite consoanele d şi t, Iar în ce privește labialele…

— Ce bollandist[24], ce benedictin te-a învăţat așa ceva? Nu mi-ar plăcea să te număr printre concurenţi, dacă aș avea cumva de gând să-mi depun candidatura la Academia de Ştiinţe.

— Cum doriţi, căpitane. Oricum, balenele n-au dinţi.

— Precum găinile! Mă tragi pe sfoară ca pe-un naiv. Te somez să te apuci de un dicţionar baleno-francez sau invers…

Suntem fericiţi, părinte, să vă reîntâlnim la masa noastră. Și nu prea slăbit, mulţumită îngrijirilor domnului La Porte. Dar spuneţi-ne, vă rugăm, vi-s dragi balenele? Le iertaţi că l-au înghiţit pe profetul Jonas?

Cucernicul se chinuie să râdă, pe înfundate. Îndărătul ochelarilor, pielea din jurul ochilor se încreţește. Oricât de „călduţă" le-ar fi credinţa și deșucheată vorbirea, el îşi iubește tovarășii de drum. S-ar vrea la înălţimea vioiciunii lor spirituale. Să-l evoci pe Jonas în pântecele balenei, făcând însemnări pe un papirus! Dar vai, cerule,

---

[24] De la Jean Bollan (latinizat Bollandus) — iezuit belgian (1596—1665). .Adepții lui au format școala, ocupându-se de editarea multor lucrări savante, ca de pildă enciclopedia Acta Sanctorum (n. tr.).

când o să-l cruţe răul ăsta de mare? E prezent, neiertător, îşi pândește victima. N-ar fi mai cuminte să treacă în cămăruţa lui? Cerând tinerelului de Kerhué sprijinul braţului său…Din nefericire, de Kerhué intervine în discuţie.

— Nu prea cred, căpitane, că tipografii noștri ar avea de unde scoate litere menite să transcrie vorbirea balenelor. N-ar fi mai simplu să le învăţăm pe ele franceza? Franceza, limbă universală…

— Văd câţi iubești patria, tinere de Kerhué. *Laus tibi, amice*[25]. Dar, atenţie. Ascultaţi-mă, domnilor…

Bougainville a închis ochii. Așteaptă câteva clipe… Un servitor fredonează. Un matelot îşi strigă camaradul. Ca într-o vatră, vântul freamătă prin vele. Simţi cum etrava fregatei sfâşie pânza mării, asemenea unui foarfece mare, bine ascuţit…Navigatorul s-a depărtat mult de prezent. Revede privirea hotărâtă a domnului de Montcalm. O citadelă pe coama unei creste. Se aud tobele…

— Într-adevăr, domnilor, cugetaţi la următoarele. Am pierdut Canada prin însăși expansiunea frumoasei noastre limbi. Amintiţi-vă. Asediul Québecului pe malul sting al fluviului Saint Laurent. Îi împiedicăm, oarecum, pe englezi să debarce în aval de oraș și sunt în stare să părăsească locul, lăsându-ne roadele campaniei, o campanie decisivă. Wolfe[26] se prăbușește. Este pe punctul de a-și lua viaţa. Sub obrocul unei nopţi ceţoase, mai face o tentativă disperată — bărci și șalande vor luneca de-a lungul malului drept, din aval în amonte. Santinelele din posturile noastre de pe maluri ar fi trebuit să dejoace negreșit planul, dând alarma; dar trec peste amănuntul acesta. La somaţia „cine-i acolo?", lansat de santinelă (care auzise zgomote suspecte), o voce clară, fără accent, răspunde cu o explicație, o minciună, desigur, menită să-l potolească. Oșteanul nu mai stăruie.

Dacă nu greșesc, festa i-a jucat-o chiar un gentilom din Scoţia în serviciul regelui Angliei. Vorbea franceza ca mine și ca dumneata.

Mesenii au amuţit. Niciunul dintre ofiţerii prezenţi nu mai auzise de o întâmplare ca aceasta. Ce anume determină rezultatul unui război? Wolfe avea să moară și el în bătălia de pe câmpiile lui Abraham, dar victorios.

Dușmanul scorbutului și al posomorelii îşi ia revanșa, bate din palme.

— Trăiască știinţa, domnilor! Da. Să trăiască! Noi cuplete din cântecul dumitale ne vor înveseli, domnule, la clipa desertului.

Pe castelul de pupă, aproape toată lumea a făcut campanie, cel puțin o dată, în Atlanticul de Nord și de Sud. Și ce dacă? Filosoful grec a spus: „Nu te scalzi de două ori în apele aceluiași râu". Nu sfâșii de două ori valurile aceleiași mări.

Emoţiile maritime cunosc și urmează aceleași ritualuri.

Priviri proaspete deslușesc insulele Canare şi le descoperă insulele Capului Verde. La Boudeuse a părăsit, dimpreună cu oamenii ei, ţărmurile crestate ale

---

[25] Laudă ție, prietene (n.a.).

[26] General britanic (1727- 1759} (n. tr.).

Franţei și climatul ei subtil. În adâncurile necunoscutului pe care le reprezintă spațiile oceanului și ale cerului, nu neglijează niciun punct de reper. Navigatorii englezi nu ridică din umeri când revăd o insulă! Cel ce se socotește vrednic să exploreze Oceania se pregătește, şi o pregătește, de departe. Primele unelte ale marinarului sunt simţurile — nicicând ele nu trebuie să prindă rugini.

Ofiţerii testează, folosesc, îşi împrumută și comentează cu scrupulozitate instrumentele obţinute și adunate pentru ei încă de la Paimbœuf și discutate apoi la Brest cu experţii, unele dintre instrumentele acestea reprezintă ultimul cuvânt al tehnicii.

Vestită a rămas întrebarea pusă de Christ apostolului Petru fugind din Roma: „*Quo vadis?*” — „Încotro?”. Pe nave, navigatorul îşi pune sieși de câteva ori, încă o întrebare: „*Ubi es?*”„Unde ești”? Precizia cerută de răspunsul ce se cuvine dat, și care pe loc servește unei nave, poate atrage după sine, mai apoi, alte mii de răspunsuri. Astrele — prin a căror observare un ofiţer de marină îşi stabilește poziţia — nu arborează pavilionul nici unei ţări… Ele aparţin tuturor şi nimănui. Sunt ale Universului.

Nassau-Siegen, pe care Bougainville este atât de dornic să-l antreneze, învață cu o bucurie copilărească utilizarea octantului.[27] Noaptea, Bougainville îl trezește să o caute pe Betelgeuse sau Steaua Câinelui și să se angajeze în calcule.. Cu înflăcărare el evocă ziua în care vor putea beneficia de prezenţa savanţilor la care a făcut apel și care vor veni în America. E vorba de naturalistul Commerson puţintel bizar, ce-i drept, dar câte nu ierţi unui savant — și de astronomul Véron.

— Până atunci, prinţe, fii bun și citește pagina pe care un englez (vai, englezii ăștia! Cum să ne lipsim de ei?) a scris-o privitor la educaţia oamenilor mării. O să recunoști că băutorul acela de bere știe să cugete mult mai liber decât domnul Diderot. L-am întâlnit odată pe domnul Diderot, socotit drept inteligenţa întruchipată, într-un vestibul. M-a apostrofat după cum urmează: „Cum poţi fi, domnule, și marinar, și geometru în același timp?” Și pe dată s-a retras, foarte mândru de sine.

Nassau întoarce capul. De multă vreme se întreabă și el ca Diderot, fără să îndrăznească a o spune. Mâinile sale acoperite de inele, mâini deja rumenite de soare și parcă îngroșate de aerul și lumina largului, primesc cartea de culoarea frunzelor moarte, răcoroasă la pipăit, pe care Bougainville i-o strecoară cu evlavie. Semne de carte, însemnări cu creionul i-au pregătit lectura.

Întâlnim destui oameni care cred — este, evident, o idee preconceptă — că un om al mării trebuie să fie tot atât da aspru și de refractar ca și forţa naturală cârma ce i se supune zilnic, și care cred că a fi literat sau om de ştiinţă sau de artă înseamnă a fi o făptură efeminată, lipsită de ferocitatea socotită de ei a fi semn al adevăratului curaj. Este cazul să presupunem că asemenea absurdităţi nu au fost

---

[27] Instrument de navigație maritimă și aeriană sau care servește la măsurarea înălțimii aștrilor, a distanțelor lor unghiulare etc.

niciodată agreate de public”.

Sau mai departe:

…Am fi îndemnaţi să credem că nicio profesie nu pretinde mai multă teorie şi reflecţie ca Marina… Nu ne îndoim, firește, de faptul că manevrarea şi conducerea unei nave, arimajul şi cunoaşterea velelor nu sunt domenii în care cunoştinţele tehnice să nu fie extrem de utile.

— Cine a scris rândurile astea? Anson[28] al dumitale?

De câte zeci de ori nu l-a auzit Nassau pe Bougainville lăudându-l pe Anson şi expediţia lui. Şi-l închipuie cu greu pe aventurierul mării, care a devastat capitala statului Perú, în rolul acesta de bard al „luminilor”.

— Era şi înzestrat cu inteligenţa necesară pentru a le scrie! Autorul acestor observaţii este însă prefaţatorul lucrării lui Anson. Ţoată bogăţia aceasta trebuie asimilată de francezi.

Privirile i se adâncesc într-ale prinţului, spre a se muta apoi în altă parte. Evocând velele unei nave. Vele care sunt figuri geometrice — trapeze, dreptunghiuri, triunghiuri. O geometrie în spaţiu. La dispoziţia planurilor, necontenit variabile, necontenit multiple, ale vânturilor. Curbe care se izbesc de suprafeţe, apăsându-le, îndoindu-le. Drumul unei nave înfruntă vârtejul vânturilor, prin inteligenţa unui desenator de vele şi a unui comandant de navă.

Anson a jefuit Perú, spre binele finanţelor engleze. Dar trebuie să ştiţi, domnule Diderot, că şi el a fost un om de talent, că şi el a ştiut cugeta. Nici mai mult, nici mai puţin decât filosofii dumitale. Longitudini, longitudini, longitudini!

Statul-major a mâncat primii săi peşti zburători, fripţi pe cărbuni de lemn şi stropiţi cu coniac.

Ultimele insule de la Capul Verde ivite în dunga zării s-au retras asemenea unor scoici care se afundă în nisip.

Optsprezece zile petrecute pe mare, doar în aparenţă monotone, bogate în observaţii nautice. În cântece, în discuţii despre erorile din hărţi, în nesfârşite calcule făcute la lumina lunii sau a unei feştile.

De o săptămână au început să bată alizeele. Respectă imaginea vânturilor din anticele mozaicuri: adolescenţi bucălaţi suflând ca să umfle velele. Dar asta nu înseamnă că trebuie să ai încredere în frumosul chip al mării tulburate de curenţi. Cei care fac de cart semnalează în prova tribord o navă mai mare şi cu vele mai multe: la orizont ea urmează acelaşi drum (doar de puţină vreme rectificat) ca şi *La Boudeuse.* I-ar trebui fregatei peste douăzeci şi patru de ore ca să recucerească necunoscutul. Nava înalţă, în soarele dimineţii, pavilionul cu floare de crin. Cealaltă flutură imediat pavilionul Portugaliei. Mai mult de atât, virează. Cu vântul din pupa,

---

[28] George Anson, amiral englez (1697 —1762), care între anii 1770 şi 1744 a făcut ocolul lumii, angajat în expediția îndreptată împotriva spaniolilor (n. tr.).

se îndreaptă spre nava franceză. Își dezvăluie sabordurile[29], sunt ale unei nave de război, saborduri îndărătul cărora poţi bănui existenţa unei artilerii puternice; dar corsarii nordului african nu au asemenea alură, iar flibustierii[30] ar fi deschis focul de mult.

Întâlnire în mijlocul mării — o scenă menită să-i uluiască pe novicii într-ale navigaţiei oceanice. Fiecare navă identifică, adulmecă, îşi studiază vizavi-ul, într-un amestec de curtoazie formală și de cercetare scrupuloasă. Cum ar putea fi simulate exclamațiile echipajului fregatei? În vasul portughez care se îndreaptă spre Rio de Janeiro, transportând mărfuri multe, precum și un batalion de călugări capucini, au recunoscut un vechi compatriot, pe *Ducele de Chartres.*

Nava aceasta de 54 tunuri, lansată la Lorient în 1749, pe care Suzannet și Kerhué îşi amintesc s-o fi văzut în apele franceze, a fost capturată de către englezi în 1759, anul fatal pentru Grands Cardinaux, Lagos și Québec. Întrucât aveau destule nave și deci puteau oferi o floare aliaţilor din sud, au cedat-o Portugaliei.

Lecţia de modestie pe care oceanul i-o procura fregatei *La Boudeuse,* prin pilda hazardurilor marine impuse unei nave, nu trebuie dispreţuită. Ea nu-l împiedică pe Bougainville, care a urcat pe nava portugheză dimpreună cu Nassau și cu abatele să le hărţuie pe gazde cu întrebări despre Brazilia, în timp ce se cinsteau cordial cu ofiţerii de pe fostul *Duce de Chartres* (clădit din lemn francez solid — vai şi bravo totodată). Jucând rolul călătorului naiv, el pare să nu ia în seamă figurile ipocrit înduioșate ale interlocutorilor săi, care vorbesc mai încet când subliniază soarta vasului lor. La rândul, ar putea să-i umilească, prefăcându-se a-l lua peste picior pe Duguay-Trouin. Ce obrăznicie să dea buzna în Rio de Janeiro, așa cum făcuse el, ca pescarul într-un banc de moruni. Și ce vulgaritate! Urât ins un corsar! Dar se abţine de la o comedie ca asta. Pe calea întrebărilor mărunte, el conduce de fapt un interogatoriu. Cât a stat la Madrid, a învăţat destul de multe despre ambiţiile teritoriale aflate în joc în America de Sud. Și despre raportul forţelor militare Spania-Portugalia. În plus, are el micile “idei prprii” (expresie al cărei sens îl păstrează doar pentru el).

— Domnilor, poate că ne vom revedea în frumoasa dumneavoastră Braziliei spune Bougainville. Și se înclină în semn de rămas-bun.

— Contăm pe vizita dumneavoastră, i-o întorc ceilalţi. Am fi tare fericiţi să vă putem face onorurile acestei flori a creștinătăţii.

Mai-marele capucinilor strânge o clipă mâna abatelui de pe *La Boudeuse.* După ce i-a înmânat, cu discreţie, textul rugăciunii sale, în latinește, întru buna biruire a răului de mare, inspirată dintr-un psalm, insistă și el în privinţa unei reîntâlniri la Rio de Janeiro. Franciscanul nu se pronunţă în niciun fel. Știe că navighează pe *La*

---

[29] Deschizătură în pereții laterali ai unei nave, folosită mai ales pentru scurgerea apei acumulate pe puntea superioară și pentru operațiile de încărcare și de descărcare.

[30] Hoț de mare, pirat care prăda în apele americane prin secolele XVII-XVIII.

Boudeuse și că va dura mult călătoria. Restul? Se uită la Bougainville. Ia capă în vânt, nava oscilează. Să fi recunoscut cumva limbajul vizitatorilor? Să-și fi reamintit de vreun șantier breton? Sau de pădurile din Auvergne? Cu un surâs larg, Bougainville își învinge tristeţea. Călătoria își urmează calea…cu înghesuială, calcule, cântece, lecturi, mirosuri tulburătoare, pariuri, discuţii, certuri între mateloţi, contemplări, cu latrine care se înfundă, cu manevre, dar și cu dizenteriile unora și greţurile altora, cu vreo entorsă sau pregătiri misterioase…și cu dejunurile din careu, unde Bougainville impune, cu graţie, buna dispoziţie; astfel încât ea să invadeze întreaga fregată.

Doi maiștri de marină au prins cu undiţa câte un ton, din cel cu spinare dungată. Sunt desigur din Saint-Malo oamenii, de vreme ce pe loc îşi pot denumi captura. Colonelul căpitan de navă cercetează planșele lui Dom Pernetty; ele confirmă spusa lor, totuși îl întreabă și pe La Porte, original din Brest, atoateștiutor într-ale peștilor și care admiră cele două vietăţi. Le și golește imediat de măruntaie, și chiar de lapţi (pe care îi suspectează a fi toxici). Ţinuţi în apă și bine împănaţi cu mirodenii, peștii vor trebui să fie gătiţi pentru cina următoare.

Un ton, pentru statul-major. Celălalt, un sfert din el, este dăruit celor doi pescari; restul de trei sferturi, echipajului.

Chiar clacă o asemenea împărţire, operă a bucătarului, nu lasă să se întrevadă bucăţi prea arătoase pentru grosul mateloţilor și pentru cei din categoria „mus”, nimănui nu-i vine a cârti; în afară de Saint-Germain. El susţine că peștii ar fi trebuit tăiaţi în câte douăzeci de felii trase apoi la sorţi.

Încredinţat însă că nimeni nu i-ar da ascultare, nu-și exprimă deschis părerea. Își mestecă fără plăcere îmbucăturile, în timp ce părintele, vecinul său de masă, transfigurat, salută fericit hrana proaspătă a unui asemenea „regal!… parcă m-aș afla la episcopie”, zice el. Noaptea, iritarea stârnește un vis urât. Saint-Germain se vede tras în judecată pentru un fleac; tribunalul este alcătuit jumătate din negri, jumătate din capucini care îl condamnă, urlând, să fie supus unei ciudate spânzurări. Legat fedeleș de capătul unei parâme, este azvârlit în mare, cu un cârlig ascuns sub veșmânt, drept momeală pentru rechini. Se trezește zvârcolindu-se, sub două braţe de apă, în timp ce un monstru se năpustește asupra lui, cu gura larg căscată.

— Sus pânzele!

O navă, mult mai bogată în vele, este ajunsă din urmă de fregată.

A învinge pe unul mai puternic decât tine — iată lucru totdeauna amuzant. Dar când celălalt — este un olandez: *Sancta Margareta Maria* — cere ajutor fregatei, prin semnale, se naște îngrijorarea.

— Domnule La Porte, domnule de Nassau-Siegen și domnule Josselin Le Corre, dumneavoastră veniţi cu mine.

D'Oraison înaintează câţiva paşi. Pretinde că știe flamanda. Bougainville se împotrivește printr-un semn al capului. Toţi ofiţerii din Ţările-de-Jos vorbesc limba lui Descartes, filosoful care aprecia căldura sobelor de faianţă.

…Cei patru francezi, nu numai chirurgul lor, au înţeles imediat despre ce anume

era vorba: după culoarea feţei, după cum păşeau mateloţii care i-au întâmpinat, ca și după trista înfăţișare a sarturilor. Scorbutul! O epidemie de scorbut s-a făcut stăpână pe nava cu suprastructură arătoasă, cu vele frumoase, pentru a distruge oameni viguroși. Pentru a-i transforma în zdrenţe… dacă nu chiar în cadavre. Căpitanul Henri Akkenbour și chirurgul sau îi conduc pe vizitatori sub punte unde, în duhoarea pestilenţială specifică tuturor navelor atinse de flagel, duhoare universală ca şi lumina stelelor, se văd culcaţi vreo șaizeci de oameni. Unii aiurează, alţii clănţăne din dinţi.

Mulţi au trebuit să fie legaţi de salteaua lor de paie, pentru a fi împiedicaţi să escaladeze, brâul (și să aibă soarta unora dintre camarazi) ei, vreo cincisprezece la număr, care au fost așa-zis scufundaţi (unul este descendent de hughenot).

Bougainville și La Porte se consultă. Chirurgul se întoarce pe *La Boudeuse,* să aducă lăzi cu leacuri. Odată cu ele va aduce și sticle a câte doi litri cu vin roșu de Bordeaux.

Grijuliu cu oaspeţii, nevrând să-i sperie prea tare, și ca să-și dea el însuși curaj, Akkenbour îi invită în apartamentul său pe francezi; la un pahar cu rachiu de ienupăr. Lui Bougainville i se face milă de camaradul său, bărbat de aceeași vârstă cu el, pe care îl simte în pragul pieirii. Pe masă, o farfurie murdară, o pipă spartă, o cizmă găurită, când este bine știut că în Olanda ordinea și curăţenia sunt sfinte. Capul sus, căpitane, trebuie să reziști! Cu orice preţ! Ţi-o cer onoarea dumitale și atâtea vieţi tinere!

Palid, nebărbierit, cu mâinile murdare și dantelele boţite, Akkenbour explică:

— Răul a înaintat repede. Altfel, în ciuda hărţilor proaste, aș fi făcut escală într-una dintre insuliţele Capului-Verde. Am fi găsit cel puţin fructe. Mi-aș fi lăsat pe uscat bolnavii… Voi face escală la Sfânta-Elena. Ocrotească-ne Cei de Sus! Noroc, domnule căpitan al navei *La Boudeuse.*

— Noroc, căpitane al *Sanctei Margareta Maria.* Aveţi urările de bine ale unei fregate franceze și — cred sincer în ceea ce spun — ale tuturor marinelor.

— Mulţumesc, domnule căpitan.

În afară de o biblie încărcată de semne, Bougainville zări pe masă cartea lui Anson. Ediţia flamandă. Bună lectură. Nu cumva?… înainte de a pune vreo întrebare, anunţă cu voce scăzută că are de îndeplinit o misiune în America de Sud și, poate chiar dincolo de aceasta. Olandezul abia dacă asculta. Era la un milion de kilometri distanță să se gândească la Insulele Malvine. Cu umerii strânși, răspunse, pe un ton legendar, că nava sa plecase din Amsterdam pe 5 noiembrie cu destinația China. Guangzhou sau Hong Kong. China! Instrucțiunile primite de Bougainville menționau această țară foarte mare, atât de populată, atât de puțin cunoscută.

O liniște se lăsă peste cameră. În depărtare, un om scorbut scoase un geamăt. Akkenbour se prefăcu interesat de eticheta de pe o sticlă de vin.

Nimeni nu prorocește cu bună știinţă riscurile vieţii de pe mare. Ambiţiile navei *Sancta Margareta Maria* și-au pierdut vlaga. Să ajungă mai iute la Sfânta Elena!

Din politeţe, Bougainville soarbe câte o picătură din ienupărul amărui — are gust

de licoare antidiareică și iz de doliu. Ca într-un spital, o mirodenie arde mocnit pe-o farfurioară. Dintr-o cizmă spartă, un gândac de bucătărie cade pe masă, unde o face pe mortul. Tăcere și ruliu. O discuţie despre China s-ar dovedi preţioasă. Ţările de Jos pot spune multe despre Extremul Orient, unde beneficiază de întâietate în comerţul cu Europa. Compasiunea stăvilește însă dorinţa de a spiona. În răspunderile pe care tinereţea sa le înfruntă, Akkenbour este un frate al lui Bougainville.

Călătoria nu înseamnă totdeauna a schimba locul. Deseori, însă, în ţinuturi mai ciudate, înseamnă a te logodi cu ţări și fiinţe. Să oprești o epidemie de scorbut, cvadratura cercului! Arhimede, Pitagora, Erasmus, Descartes și-ar fi rupt dinții încercând.

În timpul lansării la apă a unei nave, când coca refuză să alunece pe calea de lansare, inginerii trimit un ocnaș să îndepărteze ultimele pene cu un baros. Acest olandez nu trece printr-o încercare mai puțin teribilă.

Mai bine să-și amintească francezul grozăviile impuse de scorbut escadrelor noastre într-un trecut apropiat. Istoria, istoria cea adevărată se va întreba într-o zi dacă nu cumva din cauza lui și a tifosului a pierdut Franţa ultimul război. A da vina pe costul rochiilor și castelelor Doamnei de Pompadour este absurd! Ce ironie! Bougainville îşi făgăduiește să-i alerteze pe enciclopediști. Să nu uite întreaga noastră ştiinţă că bunul cel mai de preţ este sănătatea. Ea condiţionează reușita marilor călătorii pe mare, întreprinse de orice ţară.

Umanitatea trebuie să inventeze medicamente, așa cum a inventat roata, cumpăna zidarului, busola. Este o chestiune de inteligenţă și totodată de filantropie.

Când mica delegaţie a fregatei s-a reîntors la bord, La Porte a comandat, cu încuviinţarea lui Bougainville, o baie caldă pentru fiecare dintre membrii delegaţiei. Și-a pus hainele la aerisit, după care le-a dezinfectat. Nu era prea sigur de diagnosticul căpitanului Akkenbour. Susţinea că tifosul se aseamănă, la început, cu scorbutul. Cei mai competenţi medici în suferinţele oamenilor de mare afirmă că scorbutul nu apărea pe o navă bine întreţinută (olandezii: sunt ordonaţi) mai devreme de trei, patru luni de la începerea navigaţiei. Iar *Sancta Margareta Maria* nu împlinise nici două luni de campanie.

Fie scorbut, fie tifos — aceeași mizerie, aceeași luptă. Cu perucă nouă și haine tot noi, Bougainville și-a convocat statul-major la castelul-pupa, pentru o scurtă și convingătoare alocuţiune. Cu riscul de a părea pompos, el citează de trei ori fraza vestitului medic Charbon de Courcel, care – consternat de ruinarea escadrelor lovite de epidemii — a încredinţat peniţei sale, lucru încă nedezminţit, următoarele:

„Dacă treburile vor continua astfel, va dispărea însăși specia marinarilor”.

Timp de două zile la rând, la mese, l-a plasat pe chirurg, ca pe un al doilea președinte, în fața lui. Conversaţia are drept subiect bolile oamenilor de mare și fiecare îşi deapănă experienţa. Câţiva dintre ofiţeri au trăit, ca prizonieri, pe nave britanice. Ei dezvăluie tot ceea ce li s-a părut a înţelege din cercetările medicale britanice. Josselin Le Corre, de pildă — care se împrietenise cu un irlandez pionier

în materie de doftoriceli, fără să dea impresia că este un atât de bun cunoscător, a fost uimit auzind că varza acră era socotită leac de frunte. D'Oraison îi contrazice pe Le Corre. Știe de toate drăcușorul ăsta! După el, în afară de Providenţă, lămâia este cea care ocrotește H.M.S. — urile[31].

Bougainville ascultă cu atenţie. În așteptarea noulăţilor ştiinţifice, el menţine consemnele privind râsul și igiena.

Ofiţerii și maiștrii navei inspectează toate ungherele, au grijă de curăţenie. Marinari și mușchi, spălaţi-vă… voi și hainele, doar nu sunteţi niște sălbatici! Maimarele de la bord este un exemplu. Aproape în văzul tuturor, dimineaţa, un slujitor aruncă peste el găleţi mari de apă rece, apoi îl șterge.

S-a scurs o lună de navigaţie fără escală. În apropiere de ecuator, fregata are de furcă, nu glumă, cu traversarea unei zone grele — soare dogoritor, întinsuri de ape scânteietoare, ceruri înţesate de fulgere și nori care trimit averse (excelent lucru pentru rufe). În răstimpurile de semimobilitate, în care nava se leagănă ciudat, ca un pendul, anumite neliniști trimit la plimbare buna dispoziţie. Oamenii se surprind examinându-se reciproc, fără voie, pe furate, de parcă ar fi deslușit pe pielea vecinului palori sau transpiraţii nefirești.

La arme, băieţi! Ducă-se pe pustii spaima! Voie bună, voie bună! Orice rectificări ar mai trebui să suporte stabilirea punctului[32] navei (ah, longitudinile astea!) fregata a parcurs mai mult de jumătate din drumul ei până la Río de la Plata.

Copii din Franța, Navara și Bretania, America de Sud începe să vă aștepte pe voi și zâmbetele voastre. După ce au fost biruite înfricoșările, fiecare se simte curajos. Până și părintele (care pe uscat nu trebuie să fi fost chiar o culme a vigoarei). Și niciun Saint Germain, deși arţagul lui se apără de așa ceva. La infirmerie, nimeni. Până acum, La Porte nu a tratat decât rău de mare, zdrelituri, antrax, dureri de măsele, entorse, dizenterii fără importanţă. De febre urâte, nici vorbă! Așadar, voie bună — chiar și după ce fiecare a înţeles că vesela căpetenie a tuturor trebuie sâ rămână în stare de circumspecţie. Stătută-i apa din butoaie. În pahare – tulbure, puţintel murdară, călâie și mirosind a noroi.

La bord, ici-colo, între ofiţerii de stat-major și maiștri dăinuie și se înmulţesc tainicele schimburi de păreri, începute încă de pe când insula Ouessant nu dispăruse dincolo de orizont. De-aci înainte ele se referă mai puţin la unele pregătiri materiale, decât la o cerere propriu-zisă adresată căpitanului. Cine va lua asupra lui sarcina? Josselin Le Corre întrunește sufragiile. Bretonul tenace, cu prenume amuzant, a fost cândva matelot. Are patruzeci de ani bătuţi pe muchie, dar este simplu și deschis; el inspiră încredere atât celor de la castelul-pupa, cât și celor din hamace. Bougainville îl stimează în aceeași măsură ca pe Duclos-Guyot.

Planul se conturează. Circulă o vorbă. Întâlnire în careu. Bougainville se miră

---

[31] Her Majesty's Ship (n.a.).

[32] Poziţiei (n.tr)

de atâta afluenţă, dar tace. Josselin Le Corre se gândește la mama lui și începe:

— Vorbesc în numele tuturor, domnule căpitan, dacă îmi daţi voie. Din câte ştiţi, cu toţii au nevoie de dumneavoastră. Motivul pe care l-aţi invocat în refuz este bun, desigur! Dar vedem cu toții cât de preocupat sunteți de sănătatea tuturor. Și-atunci, tocmai în numele acestei sănătăţi, ni se pare că… Chiar în momentul în care era pe punctul de a spune: „Trebuie să acceptați”, cuvintele au încetat să mai curgă.

Josselin Le Corre s-a înroșit așa, la naiba! – cum nu i se întâmplă niciodată. Se revede pe o navă în timpul unei canonade, când un catarg se prăbușește în vaietul ţipetelor. Nu-şi iartă îndrăzneala. Să monestezi un Bougainville, eroul Canadei!

— Foarte bine, domnule Le Corre. Pe Henric al IV-lea s-ar zice că aţi pus la cale un complot. Sănătatea, spui dumneata? Domnule Le Corre și ceilalţi domni, aţi câştigat partida. Îmi voi consulta șeful, pe amiralul Neptun, îi privinţa entorsei pe care va trebui să o suporte regulamentul; dar m-aș mira să nu ne dea încuviinţarea sa. Bizuiţi-vă pe mine.

În timp ce vorbește, Bougainville îşi îndreaptă privirile spre un maistru. Un bărbat de șase picioare și zece degete înălţime, pe care ofiţerii îl poreclesc, pe ascuns, patagonezul. În mai puţin de o săptămână, el… Tăcere!

Asistenţa a râs și a zâmbit. A auzit clar dialogul. *La Boudeuse* îşi caută de drum.

…să oferi bravilor tăi tovarăși un pahar de apă stătută ar fi meschin. Ei merită același Bordeaux ca și Henri Akkenbour. Cheamă doi muși, apoi propune să se cânte și excelentul orator Josselin Le Corre să deschidă discursul.

Bărbatul din Préhére nu-și poate refuza șeful, totuși trebuie o compensaţie pentru faptul că mai adineauri a roșit. Își oferă o insolenţă şi cere ca prinţul de Nassau-Siegen să cânte și el un cântec.

— Las pe mine, se sumeţește Bougainville.

…În sala în care oamenii transpira — micuţa încăpere ireală, cocoţată pe spinarea unei nave și scuturata de imensitatea marilor — urca o melodie din cele ce se cântă la claca de seară într-o fermă. Nu fiți nostalgici, marinari! Pământul există… cu toate șotiile sale. Vă veţi reîntâlni cu ele.

Joseph zicea ieri, curios:
În dragoste ești credincios?
Nu chiar mereu !
Azi una, mâine alta-mi place
Că-i dulce şi cu vino-ncoace.
Dar nu mereu.
Dacă holteii spun povești
Să te încrunţi, să-i dăscălești?
Nu prea mereu!
Căci Domnul ne-a lăsat aici
Spre a fi la toate cu lipici.
Mereu, mereu!

Prinţul nu-l va dezminţi pe Bougainville. Nestânjenit de ruliu sau de briza greoaie, calm ca în salonul neclătinat plin de stânjenei și trandafiri, în care doamna de… îşi plimbă mânuţele pe clavecin, el îşi deapănă, firesc și fără ifose, romanţa. O poveste de infidelitate — marinarii cunosc asta, uneori dau chiar ei exemplul — spusă rapid. Încă de la cel de-al treilea cuplet, frumoasa este surprinsă în flagrant delict:

Mă duc la fântână,
Și ce văd dintr-o dată?
Iubita meu cu un alt bărbat,
Sunt mână în mână.

Dar nu vă neliniștiţi prea tare, prieteni. Asemenea drame îşi au dezlegarea lor.

Așa că cumpăr repede
Cerneală, stilou și hârtie.
Şi-i scriu necredincioasei:
Adio pe vecie.

Cei doi cântăreţi îşi strâng mâna. Le Corre murmură prinţului că preţuiește fântâna, dar că mateloţii — unul din patru — nu ar fi de acord cu încheierea. Toţi cei care nu știu să scrie! Nu păcălești un Nassau.

La ce-ar putea sluji, un domn de Saint-Germain? îşi așterne pe hârtie îmbufnarea, ar putea trece acolo și dorurile semenilor săi… A, nu? Iar unuia ca el i se zice scriitor al mării.

Le Corre se sufocă de bucurie. Dar nu se-apucă el acum să-l contrazică pe prinţ, folosind un vocabular administrativ.

Patagonezul — care îi socoate pe Saint-Germain olecuţă trufaș, ba chiar ciufut, de la o istorie cu o barcă și slănină sărată — se desfată pe seama replicii lui Nassau.

4

Cu grijă, servitorul negru strecoară spre masă platoul cu fasole și slănină sărată; între abate și cavalerul du Bouchage. Cu glas coborât, Bougainville (care aude afară pași) comentează clima de peste zi, cu toate capriciile ei. Arșiţa, biruită de o ploaie însoţită de furtună, se dizolvă, se dedublează într-o răcoare zeflemistă. Vreme potrivită pentru ulii și ciocârlii. Apropo de păsări, pescărușii ne-au scăpat și... Se aude o bătaie în ușă.

Bougainville îşi plimbă privirea peste chipurile din jur.

Nimeni nu crâcnește. O trupă bună de comedianţi. Servitorul a retras pe loc platoul.

— Cine bate?[33]

— Este un trimis al lui Bonhomme La Ligne, stăpân și președinte al acestor părți.

— Să poftească.

Ușa se deschide larg. În cadrul ei apare un vlăjgan mascat, cu o pălărie caraghioasă, cu un sac mare atârnat de umăr. Încet, scoate o scrisoare din geantă, pe care o citește el însuși cu voce tare, graseind.

„Brav cavaler, faptele tale măreţe au făcut numele francez foarte faimos în Atlantic şi în Insulele Malvine. Reputaţia ta a ajuns în vecinătatea stăpânirii mele pe aripile faimei, iar numele tău este ţinut cu atâta veneraţie în inimile supuşilor mei, încât doradele, tonii dungaţi şi marsuinii, după ce au văzut fregata pe care o comanzi, au venit în grupuri să-mi anunţe sosirea ta ieri. Şi-au exprimat bucuria de care prezenţa ta le-a umplut inimile prin numeroasele salturi pe care le-au făcut în timp ce treceau pe lângă nava ta. Îl trimit pe acest ambasador să-mi transmită bucuria mea; el îţi va înmâna această scrisoare şi sper să-ţi spun eu însumi mâine cât de încântat sunt de vizita ta."

Semnat: Le Bonhomme la Ligne.
Data: longitudine-latitudine
Lat: 2°
Long: 29°2'

Ascultător atent, Nassau socoate că tonii dungaţi erau tare de treabă de vreme ce nu purtau pică pescarilor de pe *La Boudeuse.* Ar aplauda cu dragă inimă. Respectă însă tăcerea rituală … Duclos-Guyot îl prevenise asupra celor ce aveau să se întâmple și, în sinea lui, nu credea deloc în caraghioslicul farsei; dar greșea. Jubilează. Tradiţia datează încă de pe timpul lui Vasco da Gama, pe nava São Gabriel; deci de trei secole, o farsă vrednică de Rabelais, de Swift. O scenă de bâlci în Marele Larg în plin ocean, măscărici de pe Pont Neuf…

Un adevărat domn, Bougainville se ridică în picioare. Fără zăbavă, îi spune trimisului că speră să aibă onoarea să i se înfăţişeze chiar a doua zi lui La Ligne,

---

[33] Tăcerea lui Bougainville, atât în jurnalul său de bord, cât și în volumul pe care l-a publicat ulterior, ar putea duce la ideea că traversarea ecuatorului în 1766 de către Boudeuse nu a dat naștere la nicio sărbătoare; aceasta ar fi o greșeală. Un membru al expediției, în jurnalul său, notează că sărbătoarea a avut într-adevăr loc. Pentru un căpitan atât de preocupat de moralul navei sale la începutul unei călătorii extraordinare, aceasta a fost de mare importanță. Nu era oare necesar să se recreeze și priveliștile și auzul Prințului de Nassau? Dacă Bougainville a omis să o menționeze, a fost fără îndoială pentru că, în opinia sa, risca să umbrească evenimente mai remarcabile într-o relatare scrisă. (n.a.).

spre a i da, personal, răspuns. Apoi, la fel de imperturbabil:

— Cinstiţi! pe trimisul lui Bonhomme. Aveţi grijă de calul lui (Nassau evocă un anume cuvânt istoric). Trebuie să fie frumos, ard de curiozitate să-l văd intrând.

— Ei, calule, pe-aici!

Calul nechează și intră — este unul de carnaval cu două capete. Sub prelata care îl acoperă se află doi bărbaţi. Este împopoţonat cu flori de crin făcute din carton. Trimisul și capetele de cal închină un pahar în sănătatea fregatei. De sub prelată, o mână îi dă curierului o pasăre de mare, iar acesta i-o oferă lui Bougainville.

— Domnule, vă las pe dumneavoastră să judecaţi calităţile acestei nave. Ajunge să rostiţi un cuvânt, pentru a fi pe dată răsplătit. Mă plângeam că ne-au părăsit pescărușii și iată că s-a dovedit contrariul. Sugerez să-l numim pe acesta Ţâfnosul. Să i s-a redea libertatea. Altfel, pescărușul lui îşi va găsi foarte repede un alt stăpân.

Cuvintele acestea au îngăduit râsului să se descătușeze. Dar cu măsură! Sărbătoarea aparține mării la fel de mult ca oamenilor, iar ofițerii regelui Spaniei care au conceput-o pentru prima dată nu ar vrea ca ea să se transforme în veselie.

Curierul și calul său cu două capete se retrag fără niciun fel de comicărie. Pe punte se aude un strigăt, care salută zvâcnirea spre cer a Ţâfnosului. Cina continuă de la punctul la care fusese întreruptă. În tava ei de argint, fasolea s-a sleit. Se va digera mai greu, gândește abatele, dar pe nava *Castor și Pollux* sfântul Pavel mânca și mai prost. Leguma care trece ecuatorul trebuie să sufere și să nască suferinţă la rându-i.

— Chiar e Vasco da Gama...? Ferm și cu politeţe în același timp, Bougainville îl întrerupe pe Nassau. Mai târziu, monseniore. (Și, pentru că îi vine în minte un calambur, surâde. Spre deosebire de prinţul de Ligne, Nassau este astăzi… prinţul De Ligne[34])

Pe teugă, la pupa, în noaptea nu prea răcoroasă și fără stele, iluminată de un halou cu aer ciudat de pădure virgină, ofiţerii, maiștrii și mateloţii încearcă menuete și dansuri țărănești cântate și ritmate de viori și tamburine. Nici ţipate, nici vorbărie. Nu-i oare fantastic să te înveselești astfel, ca și când ai fi pe uscat, departe totuși de orice ţărm? Unde se mai dansează pe o navă sau pe mare? în hula care-i cântă și scandează pe Lully și pe Vivaldi? Scrisoarea lui Bonhomme La Ligne ar putea reflecta realitatea. Cine știe dacă nu cumva acolo, jur-împrejur, în imensa crâșmă a oceanului, doradele și tonii dungaţi nu admiră fregata și nu profită de muzicanţii ei, pentru a se zbânţui la rândul lor, după neîngrădita poftă a inimii? *La Boudeuse* împarte cu întreg globul pământesc o prietenie veselă. Balenele, cerul, arta de a trăi… Infiniţii mici cu infinitul grandios.

Lumina dimineţii următoare; 10 ianuarie 1766. Același prim-plan, aceleași personaje pe o mare neschimbată. Tamburinele bat. Lângă o cadă de baie,

---

[34] Frînghie (n. tr.).

reprezentând cristelniţa lui La Ligne, organizatorii nocturni au aşezat un tron. Înjghebat din mijloacele de la bord. O saulă de sondă, aşezată în curmezişul navei, închipuie ecuatorul.

Nassau rămâne cu gura căscată în faţa unui asemenea aparat. Unde mai pui că atunci ieşise din vise enigmatice. O bătălie cu tritoni. Un bal în parcul Versailles. Regele arăta prost. Sénac, medicul său, descoperise că ar avea scorbut; dar s-a mai pomenit, oare, ca o maladie rezervată oamenilor mării să se abată pe uscat şi încă asupra unui suveran? Într-o scrisoare lungă, bine motivată, Sénac cerea sfat lui Vasco da Gama…

Dinspre gabia mare se aude un apel.

— Cum se numeşte nava pe care o zăresc colo departe?

Băţos, Duclos-Guyot răspunde sec:

— *La Boudeuse* se numeşte.

— De cine-i comandată?

— De domnul de Bougainville.

— Încântat. Îl voi revedea cu plăcere în societatea mea, înconjurat de cuvenitele ceremonialuri.

Dregătorul — de patagonez este vorba — coboară de pe catargul său. Este însoţit de muşi goi, cu pielea bălţată de desene şi cu câte o frunză de viţă aşezată unde se cade.

Respectând cea mai bună tradiţie teatrală, banda face giumbuşlucuri, dansează în sunetele tamburinelor, distrăgând atenţia asupra celor ce încă se mai petrec în arboradă. Coboară acum La Ligne, fiica şi curtenii săi. Muşii au înşfăcat nişte coşuri. Aruncă peste mulţimea înveselită fasole în loc de bomboane. Nassau pufneşte în râs ca un băieţandru. În ciuda îmbrăcăminţii sale caraghioase, l-a recunoscut, în persoana şefului de echipaj Denis Couture, pe La Ligne — o perucă şi o barbă de câlţi, o căciulă şi o imensă mantie îmblănită cu piei de oale. Fata căpeteniei este maistrul luntraş, împopoţonat cu o tunică groasă, roşie. Şi fiindcă de botez este vorba, iată-l pe vicar — de fapt maistrul dulgher.

Înaintează în sutana-i gudronată, cu o bonetă de bumbac înnegrită şi cu o carte stranie în mână; păşeşte înconjurat de muşii care duc cădelniţa, arcul, lampa încălzitoare şi ligheanul cu apă de mare.

Dregătorul i-a înmânat lui Bougainville o scrisoare. Jean Pierre, fratele acestuia, doamna Héraut, mama adoptivă, ar fi deslușit, poate, în privirea lui, de-ar fi fost prezenţi, sclipătul enervării. Dar nici nu clipeşte. Citeşte în tăcere, sau pare că o face, cu atenţie, apoi aplaudă. Ca stăpân la bordul unei nave, el şi trecuse Linia. În mod firesc, era scutit de ceremonie. O resimte — de ce să nu o spunem — ca pe o corvoadă, însă pentru că refuzul de a prezida serbarea ar fi nemulţumit prea tare toţi oamenii fregatei, cedase. Şi nu regretă. Orice, numai să nu-i pregătească scorbutului pat prin vreo cârteală! Interdicţia de a fi supărat trebuie să şi-o aplice în primul rând sieşi.

Nassau face ochii mari când îl vede scoţându-şi tricornul.

Stăpânul de la bord se îndoaie a plecăciune în faţa bărbătesei fiice a lui La

Ligne. O felicită că-i o copilă atât de frumoasă. Docil, se apropie de frânghie. El, laureat în matematici și membru corespondent al Societăţii Regale din Londra, el care a stat de vorbă, în prelungite dialoguri, cu regele Franţei și al Spaniei, el care a lucrat (?) în compania marchizei de Pompadour, se lasă legat la degetul cel mare cu o panglică roșie, simbol grosolan al ecuatorului. S-a supus legilor mării! Nimeni nu râde, niciun mus nu se strâmbă.

Bonhomme La Ligne și fiica lui stau ca încremeniţi.

Dacă aiuritul acela de Jean Jacques Rousseau ar contempla scena, gândește prinţul, i-ar mai împroșca oare cu sarcasme pe oamenii mării? Sau poate că, cine știe, dacă te naști la Geneva, ești lipsit de un anume har? În afară de Saint Germain, toţi oamenii de pe navă s-ar lăsa, în clipa aceasta, hăcuiţi de topoare, de dragul căpeteniei lor. Comedia pe care o joacă, și care nu este întru totul o comedie, pentru ei este. Nu trece în grotesc. În teatrul acesta care utilizează accesorii de circ, el păstrează eleganţa unui personaj din piesele lui Marivaux.

Este rândul vicarului să intre în acţiune. La dreapta lui, un mus ţine în mâini o farfurie.

— Știu, domnule, că te-ai mai legat odată cu jurământ în faţa noastră, dar asta era într-o zi cu vânt puternic. Mulţi s-au plâns că nu ţi-ar fi deslușit cuvintele. Reîncepem. Făgăduiești să fii bun cetăţean și, ca atare, să vrei binele populaţiei, să nu lași fetele fără de lucru, ori de câte ori se va ivi prilejul?

— Făgăduiesc.

— Făgăduiești să nu te legi de femeia vreunui marinar?

— Făgăduiesc.

Strigătele de sincer entuziasm ce se ridică din rândurile mateloţilor acoperă cea de a treia întrebare a vicarului. Dar acesta nu-și pierde cumpătul. În dimineaţa aceea a zilei de 7 Ianuarie 1767, departe de vălmășagul și de jandarmii din port, singură în tovărășia norilor dintr-un cer împovărat și în inima spaţiilor marine, fregata *La Boudeuse* află, până la capătul unei vieţi rătăcitoare, că marinarul nu-i un fitecine, o marfă de rând. Că femeia de el onorată cu încredere are dreptul la respect. Despărţirile imprevizibil de lungi pe care călătoriile pe mare le atrag după ele nu alungă iubirea.

O emoţie bruscă l-a năpădit pe Bougainville. A uitat de scrisoarea-legământ pe care a luat-o în glumă sau neglumă. Ceea ce știe este că face corp comun cu *La Boudeuse* — navă și oameni — cu Nassau, cu vicarul și mușii, dar şi cu vela foc[35], cu artimonul[36], compasul și etamboul[37]. Face cu sine însuși un legământ de nimeni cerut: să îndepărteze de fregata *La Boudeuse* toate bolile; să o poarte într-un înconjur al lumii, aducător de numeroase descoperiri; să o readucă acasă,

---

[35] Velă triunghiulară în prova (n.tr.).

[36] Catargul dinspre coada navei (n.tr.).

[37] Element de rezistență al scheletului unei nave, amplasat la pupă și care susține cârma.

nevătămată și vajnică.

Îşi așază palma peste „cartea sfântă” pe care i-o prezintă vicarul — de fapt o stampă, în care se vede cum un marinar are de-a face cu o domnișoară. De pe tronul său, Bonhomme La Ligne rostește latineasca formulă de primire, pe care spectatorii teatrelor pariziene, de când cu *Bolnavul închipuit,* o știu pe de rost. Totuși, grupul maiștrilor de marină, care îndeplinește funcţia de juriu, nu glumește decât în aparenţă.

În pofida obârşiei sale infanterești, Bougainville — care și-a scos peruca — nu este deloc un navigator imaginar. Când vicarul președintelui ecuatorului îi administrează botezul, el nu face altceva decât să sublinieze o stare de fapt.

— În numele Prea Reverenditului Domn și Prea Serenului Președinte al Ecuadorului, Ludovic cel Mare, vă primesc în societatea sa, rostește el.

Dis-de-dimineaţă, ca să-și dea curaj, băuse o ceșcuţă de rom. Picură încet-încet apă de mare sfinţită pe capul respectabil al stăpânului la bord. Acesta a pus în farfuria ajutorului de vicar o monedă de aur — pentru nevoile cancelariei. Apoi, îşi repune peruca și se trage deoparte. Din vârful ierarhiei și până jos, vreo șaizeci de oameni nu trecuseră încă Linia. În afară de abate, ei trebuie să se supună unui ritual a cărui aplicare, dozată după niște virtuţi pe care vicarul le bănuiește, devine din ce în ce mai puţin duioasă.

Vicarul trece pe lângă Nassau atingându-l ușor. Deșartă o căldare de apă de mare peste capetele tuturor celorlalţi marinari. Gând ajunge la d’Oraison, pe care îl socoate un înfumurai, alunecă; așa, ca din întâmplare. Fostul comesean al regelui Suediei se ridică foarte stropit. Saint Germain, de asemenea. Linia este Linie. O fi făcut el serviciu în Guyana, ca magazioner-șef, o fi suportat el eroic ţânţarii din Maroni, asta nu-l ferește pe ursuz să se pomenească udat pe cap și peste gulerul cămășii. Un mus, care a șterpelit odată o felie de slănină, se pomenește azvârlit în cadă, spălat cu săpun negru și frecat cu perie de pir.

Ceremonia se încheie într-un talmeș-balmeș. Vicarul, La Ligne și fiica lui se bat aruncându-și găleţi pline cu apă de mare. Toată lumea face asta. Nassau cel dintâi; după el, un asemenea final nu face decât să exprime suveranitatea oceanului. Când oamenii vor să celebreze marea, ei imită furtuna.

Înainte de a veni la dejun, prinţul îşi curăţă hainele, fredonând. Societăţile au nevoie de serbări în care toate rangurile să se amestece. Într-un castel al uneia dintre prietenele sale, o slujnică trasă la sorţi devine, o dată pe an, stăpâna casei. Vreme de patruzeci și opt de ore fiecare îi execută vrerile. Nassau se apleacă mai aproape de oglinda sa veneţiană, spre a-și controla peruca și se surprinde examinându-se cu alt interes. Oare nu joacă el — în acest punct al oceanului unde l-a dus nava, în mijlocul grupului aceluia de oameni — un rol ca de teatru? Fără voie? Ca și abatele, ca fiecare mus luat în parte? Gândurile îl poartă spre un sat din Bavaria, despre care i-a vorbit o mătușă austriacă bătrână, un sat ce se numește Oberammergau. Din zece în zece ani, întru împlinirea unei dorinţe, oamenii montează în biserică Patimile lui Hristos în biserica lor, sub forma unei piese de teatru. Ei între ei. Așa, de pildă, brutarul o face pe Iuda, un fermier joacă

rolul lui Petru, un arendaș pe-al lui Christ, o moașă pe cel al Fecioarei. Anunţată la timp de către un episcop, mătușa a izbutit să vadă această Pasiune sătească, deghizându-se în femeie sărmană. Pretindea că o emoţionase. Și doar nu era nici proastă, nici bigotă.

Iese din mica sa cabină şi se ciocnește de Bougainville. Vrea să-l felicite, dar celălalt se depărtează foarte repede.

Se apropie ceasul prânzului, iar Suzannet, Kerhué, Bournand și Le Corre așteaptă. Prinţul trece în spatele lor și pică în plin teatru. Până și Le Corre, cel mai firesc dintre toţi, închipuie aici un personaj, când ia din mâinile lui Suzannet un instrument bizar, de care îşi apropie un ochi, spre a intra în legătură — dincolo de stratul noros — cu soarele. În discuţia lor, domnii aceștia par agitaţi. După găleţile de apă de mai înainte, îşi revarsă unul asupra altuia magia astrală. Iată că mica *La Boudeuse* a devenit centrul lumii. Ei determină, în toate direcţiile spaţiului, ţări și zone. La două cabluri în babord, un pui de marsuin, nestingherit de zelul lor, ţâşnește în văzduh cu impetuozitatea unui dop de șampanie.

Bougainville a invitat la masa lui pe Bonhomme La Ligne, pe fiica acestuia și pe vicar. Mult prea numeroși, mesenii nici n-ar prea putea să încapă. Dar se mai înghesuie, chiar dacă noii veniţi sunt oameni laţi în spate. Au deci loc; poate şi fiindcă s-a renunţat la un anume serviciu protocolar?

— Voiai poate să ne spui, prinţe, că ţi-a plăcut cum a fost trecută linia ecuatorului?

— Știam că *La Boudeuse* transportă muzicieni, nu actori. *Bravissimo,* domnilor. M-aţi botezat cam cu zgârcenie, dar nu mă supăr pe voi. Stropii valurilor vor suplini această lipsă.

— În schimb, eu…

— Domnule d'Oraison, i-o retează căpitanul, fii drept. Apa mării este apa de colonie a marinarului.

— Într-adevăr, domnule. Dar pare-mi-se că s-a consumat întreg flaconul.

— Ai refuza să închini un păhărel pentru mine? Chiar dacă mi-a fost mâna cam… grea?

D'Oraison are douăzeci și șapte de ani, ştie ce sunt hulele, a văzut ţări multe, a trecut prin încercări. În maistrul dulgher, pe care se hotărăște să-l privească în faţă, întrevede, fără voia sa, forţa ciudată care l-a dus de la Aix-en-Provence spre navele Toulonului.

— În sănătatea dumitale, domnule vicar. Noroc în apostolat.

Paharele celor doi bărbaţi — al omului din popor și al insului de neam — se ating. Bougainville ciocnește și el, pe furiș. Între timp se simte la Rio de Janeiro, în Malvine, la Québec ori aiurea… Se freacă la ochi. Ce a văzut? Pe *Sancta Margareta Maria,* iată că un bolnav a încălecat bordul. Și a căzut. Câţi flăcăi voioși va pierde *La Boudeuse* în lunga ei călătorie? Venus-Afrodita s-a născut din mare. Scorbutul este și el o lovitură de picior a zeiţei.

Nimeni nu i-a bănuit imaginara absenţă. Atinge ușor mâna vânjoasă a lui Bonhomme La Ligne. Oaspetele a pescuit din platou, cu vârful cuţitului, o

minusculă bucăţică de slănină. Să se înfrupte mai cu nădejde președintele Ecuatorului!

Dacă Nassau ai fi fost singur cu Bougainville, i-ar fi exprimat deplina sa încuviinţare: buna dispoziţie preţuiește mai mult decât toate lămâile din ţările însorite, în prevenirea scorbutului și în vindecare.

Punându-și în practică opinia, el cere cavalerului de Kerhué să încropească un catren pentru clipa desertului. Îl aruncă și rimele: „Linie, Șiretenie, Soare, Trezire".

— Pe ce temă?

— Nu contează. Dar să strecori o aluzie și la sexul frumos pe care atât de mult îl iubim cu toţii.

— O să fie greu cu rime ca asta!

— Unui francez de douăzeci și cinci de ani nimic nu-i este imposibil. Privește la maistrul bărcilor; nu s-a sfiit să o facă pe neprihănitul.

— Vă privește dacă voi născoci versuri din cale-afară de proaste…

— N-are a face, o să râdem.

5.

Un alizeu ne va desfăta obrajii în pofida greșelilor din hărţi ori din calculul poziţiei, America de Sud se apropie. Oare ce anume să fi iscat iluzia?

Nerăbdarea, recitirea istorisirilor de călătorie sau memoria: un pământ nesfârșit, cu iz de animal sălbatic, pare să strige dincolo de zări.

Cât cuprinzi cu ochiul, nici ţipenie. Pe navă, toată lumea s-a învăţat cu apa tulbure-sălcie. Cea numită dulce care, totuși — este inevitabil — râncezește. Hrana nu este raţionalizată. Vânturile sunt aproape regulate. Noaptea, deseori, se aprinde constelaţia Crucea Sudului — gaj al adevărurilor ştiinţifice.

…În cartea sa tipărită — *Călătorie în Jurul lumii* – Bougainville a trecut repede peste perioada aceasta. Pentru o lună întreagă, cea cuprinsă între 19 decembrie 1766 și 17 Ianuarie 1767, el notează doar atât*: „Pe drumul nostru…nimic deosebit".*

El adresează această reflecție navigatorilor experimentați. Afișează calmul marinarului. În lipsa „riscurilor marine", el consideră — în calitate de căpitan serios — că „drumul" urmat de *La Boudeuse* în vastitatea atlantică nu a prezentat interes pentru oamenii de meserie; aceeași cu a lui.

Sfârşitul marșului către America de Sud nu s-a încheiat fără necazuri pentru fregată. În jurnalul său de bord, la data 14/15 ianuarie, Bougainville înscrie o notă neliniștitoare: „Ni s-a rupt o parâmă de la gabierul mare alaltăieri și una de la cel mic. Suntem la a opta: sunt parâme făcute la Brest și asta strigă răzbunare. Merită spânzuraţi fabricanţii de frânghii din Brest". Excesiva pedeapsă cerută pentru furnizorii de material prost pare degeaba hazlie; mânia proferată prin glumă a

existat totuși. Bărbatul cu sânge rece, bărbatul acelui latinesc *suavis alacritas*[38] a bătut din picior — ca altă dată în Canada, îngrijorat de viitorul coloniei — plin de furie împotriva afaceriștilor. Scorbutul este o sabie a lui Damocles și nici chiar cea mai înfloritoare voioșie franceză nu are împotriva lui putere. Stăpânul de la bord nu se împacă deloc cu avariile care se repetă și care ar putea fi cauza unei întârzieri dramatice. Fregata a trăit adânci nemulţumiri.

Iritarea nu s-a stins cu o simplă notă de jurnal. Tot străduindu-se să afle caracterul lui Bougainville, Nassau avea să înregistreze o neprevăzută ieșire din sărite; în timp ce aprofunda, în continuare, aventura marină, falsa monotonie a lungii călătorii... Dar norii se destramă. Păsările îşi reînnoiesc faţă de *La Boudeuse* salutul de bun-venit pe care strămoșii lor îl uraseră cândva cavalerilor unui bărbat cu nume de pasăre, Cristofor Columb. În silueta lor fragilă, în zborul acela săgetat, francezii deslușesc apropierea uscatului. Ei capturează două exemplare.

Bougainville susţine că marinarii numesc asemenea păsări *cărbunari,* dar Littre, în nota de la cuvântul respectiv, nu le consemnează. *Cărbunar* poate desemna un negustor de cărbuni sau un om care îl transportă, o navă, un ofiţer de marină, un cuptor, o reptilă și chiar un pește marin – nicidecum o pasăre. Dar piţigoiul cărbunar? Descrierea făcută de Bougainville arată limpede că nu despre el este vorba. Ar fi nevoie de un Commerson, de un Dom Pernetty, pentru a putea identifica făptura celebrată de Bougainville – ochii ei vii, creștetul alb, labele galbene, aripile elegant răscroite; nu se pomenește însă nimic despre cântecul ei.

Cei dintâi cărbunari au fost salutaţi de privirile marinari lor în crepusculara noapte dintre 17 și 18 ianuarie. În ziua de 24, este zărit un vas de pescuit; unul dintre acelea mici care nu se depărtează niciodată prea mult de fusta pământului mamă. Vigilenţa sporește. Toată lumea scrutează vârtejurile sau petele de luciu ale apei, varecul epavelor, asfinţiturile.

Toată lumea sondează. La 27 ianuarie, firul cu plumb la capăt atinge fundul mării. Simţământul unei complicităţi fizice cu un pământ și ţărmuri inundă binefăcător sufletul navigatorilor. Pământul al cărui soclu a fost atins ușor, ca în treacăt, nu cere decât să iasă la iveală! Tinerii ofiţeri își dispută hărţile Americii de Sud. În gabie se găsește neîncetat un om de veghe. În seara zilei de 29, gabierul strigă: „Pământ drept în faţă !”.

Imediat năvală pe punte și un talmeș balmeș de ţipete; sunt cei care încuviinţează, dar și cei care zeflemisesc. Lumina hotarului dintre zi și noapte se va mistui curând. În acest sector al Americii în care au ajuns, nu trebuie să se aștepte — fie insule, fie continent — decât la ţărmuri joase, asemănătoare cu marginile orizontului marin.

Bougainville a urcat în gabie. El dă verdictul: „Uscat”. Mâine, cu harta în mână, va putea numi ceea ce întrevede acolo departe, ceva care nu este fum și în care nu se poate deslușI, deocamdată, niciun reper. El ordonă un sondaj. Terţarolele

---

[38] Dulce entuziasm. (lat.)

sunt toate luate. În aerul dens, sub bolta pe care apar bumbii stelelor palide în timp ce nori de furtună se înmulţesc la apus, planează păsări mari, albe și negre, iar un mus percepe cu emoţie bâzâitul unei muște care îi reamintește gospodăria ţărănească de acasă.

Nassau face o constatare: navigaţia maritimă pe distanţe mari a încetat să mai orbecăie. Zadarnic șterge marea orice urmă. Tot călătorind, navele au deschis — după știinţa și cutezanţa lor — drumuri în Atlantic. Mai mult decât estima[39].

Instrumentele îi ghidează pe căpitani. Ceea ce nu înseamnă defel că inimile s-ar înăspri. Oricât l-ar fi așteptat și pândit de atâta vreme în azimut, oricât de cunoscut le-ar fi din alte călătorii, pământul care apare la sfârșit — plăpândă bulbucătură fetală în poala zării — după săptămâni și luni de solitudine marină, el naște întotdeauna febra descoperirii. Este mereu trandafirul care se deschide. Izvorul și pacea, femeia și portul. Vechea potecă este opera pașilor făcuţi de strămoși.

În acest dintâi ceas al nopţii, pe teugă[40], maiștrii nu mai caută să-i împrăștie pe mateloţii care ar vrea să se adune acolo, ca să murmure cine știe ce melodii triste. Nostalgia nu mai este o primejdie pentru navigaţie. Dimpotrivă, când peste puţin timp bărbaţii vor măsura cu pași mari străzile în sus și în jos, ea va împrumuta privirii lor licărul acela care dă putere ocheadei. Mi-am părăsit ţara și pe ai mei, *Señorita!*

Discret, Bougainville trage cu urechea. Fără toţi francezii aceștia tineri care acceptă aventura, *La Boudeuse* nu ar fi putut pleca. Respectă cântecul ingenuu, readus în memorie de apropierea uscatului. El se numește — așa zic cei din Saint-Malo — *Noapte neagră.*

Noaptea-i ca smoala, fără de nori
Pământul sub talpă-ţi mustește
De pe mal, marinarul
Nava-și privește.
Îşi strânge logodnica-n braţe
Prin șuvoiul de lacrimi fierbinte,
Îi spune cu inima frântă
Solemne cuvinte
Adio, iubirea mea unică.
Pentru tine voi tot lăcrima.
Ţie speranţa mea toată –
Mie, inima ta.

---

[39] Determinare a punctului în care o navă se află pe glob, ținând seama numai de drumul și de viteza acesteia (n.a.).

[40] Punte la prova (n. tr).

Până la ceasul întoarcerii
Gândul tău mi-o sta-n preajmă, fidel.
Când valuri m-or duce-mpreună cu el.
Ajute-ne Cerul ca iar împreună să fim.
Ca și-acum, să tot ne iubim.

…Petrecăreţii din Paris sau Versailles ar numi un asemenea poem o bagatelă. Pentru ei, care salută noaptea drept locul geometric al plăcerilor desfrâului, orice voce vrea cuplete, fie strengărești, fie chiar deocheate. Să fi împărtășit asemenea orbire eu, Bougainville? Îmi fac *mea culpa.* Eneas, dragul meu Eneas, *alter ego-ul* meu din antichitatea romană, nu ia arătat Didonei afecţiunea fidelă dorită de mama Héraut; dar știa să se poarte. Ar fi savurat cuvintele fredonate de marinarii mei.

Căpitanul deslușește prin beznă statura fiilor Duclos-Guyot. Aceștia îl zăresc, dar el le face semn să tacă.

Plesnind din aripile larg deschise, o pasăre trece repede-repede printre catarge. Luna a urcat, albăstruie, pe cer.

Mateloţii nu mai cântă… Bougainville murmură doar pentru sine: *Per silentia amica lunae*[41]*.*

…Prietenia aștrilor. Virgiliu și Parmenide o cunoscuseră.

De îndată ce nava *Le Etoile* se va apropia de uscat, va trebui stat de vorbă, în privinţa aceasta, cu astronomul Véron.

…La treabă. *Amica aut inamica America australis Gallit melius et magis exploranda est.*[42]

Un fulger brăzdează cerul.

---

[41] Prin lumina tăcută a lunii. (lat.)

[42] Galii trebuie să exploreze o Americă de Sud, fie ea prietenoasă sau ostilă, mai amănunțit și mai extins. În plus, mă voi abține de la a traduce citatul precedent din Virgil. Presupun că ar trebui acceptat așa cum este, în poezia sa brută, fără a fi tratat ca un procedeu retoric. (n.a.)

6

Înainte de miezul nopţii a izbucnit o furtună. *La Boudeuse* a pus velele în pană[43], cu prova spre larg.

În revărsarea dintâi a zorilor, grăbit ca un pescar care vine să-și ridice năvoadele, Bougainville analizează repede situaţia. Mai bună debarcare[44] nici că se putea. Bătălia împotriva longitudinilor și-a spus cuvântul. El a pătruns prin nord, în largul vestibul al estuarului fluviului căruia conchistadorii i-au dat nume ţâșnit dintr-un strigăt tâlhăresc. *L'Argent*. *La Plata.* Ce pământ fusese zărit în ajun? Micuţa insulă a *Lupilor.*

Drept înainte, spre interiorul ţărmului jos, colinele ivite în răscroiala orizontului sunt *Maldonadele. Montevideo* sălăşluiește la vreo sută de mile spre est. *Buenos Aires,* la trei sute de mile.

– Iar acolo… îi arată o hartă cavalerului de Kerhué. Faţă în faţă cu Buenos Aires, îţi pot semnala un dezmăţ. *Colonia del Sacramento,* posesiune portugheză încastrată în pământurile majestăţii sale spaniole. Clipește. Și fiindcă părintele lipsește din colţișorul său, să numim această ţară fără ieșire la mare *Sacramento della Contrebandia.*

Râde, în ce-l privește, îşi cunoaşte misiunea; iar aceste încurcături teritoriale sunt, pentru el, binevenite. Asemenea bușteniloor dintr-o vatră, arzând în faţa unui om înfrigurat.

Lăsând conducerea manevrelor pe seama lui Duclos-Guyot, el i-a convocat pe Le Corre și pe Denis Couture în sala de comandă. Ca să le vorbească deschis. Vrea să se comporte ca un căpitan omenos și de aceea respectă în marinarii săi demnitatea care le este proprie. Dar și călătoria grea pentru care a părăsit Franţa merită o neîntreruptă și reverenţioasă grijă. Un ţinut generos se va afla la îndemâna simţurilor marinarilor săi. Fructe, femei, flori. Și…

Vitele, aici, la fel de multe, ca și în restul ţării — avea el să noteze, pe scurt, în cartea sa, apropo de Montevideo. *Ceea ce, adăugat la puritatea aerului, face ca escala să fie și mai binevenită pentru echipaje: trebuie să luăm măsuri doar împotriva dezertării. Lucru ispititor pentru un matelot aflat într-o ţară în care prima reflecţie ce-l stăpânește după ce a pus piciorul pe uscat, este că acolo se poate trăi aproape fără muncă. Într-adevăr; cum să reziste la comparaţia dintre a duce în sânul trândăviei o viaţă tihnită, într-o climă plăcută și a te ofili, strivit de o existenţă trudnică, grăbind prin munci marine instalarea unei bătrâneţi lipsite de cele trebuitoare.*

Rândurile acestea, cam fără vlagă scrise, datează din anii următori evenimentului; au fost așternute pe hârtie nu la bordul unei fregate, nu la Brest și

---

[43] Velele puse în cruce, pentru ca nava să nu mai înainteze (n.tr.)

[44] Atingerea uscatului de către o navă (n.tr.)

nici la Rochefort sau la Toulon, ci în capitala regatului Franţei, bogată în saloane și în filantropi în ale vorbăriei. Bougainville nu s-a lăsat niciodată pradă romantismului. Știe că matelotul nu vine spre mare mai întâi și întâi ca poet, ci pentru a face o meserie. Una aspră, descumpănitoare pentru locuitorul de pe uscat.

Totuși, în pasajul acesta al cărţii sale, a cam forţat nota de sensibilitate menită a sublinia laturile mai sumbre. Cunoaşte resursele energiei umane, știe că lenevirea (atât de contrară firii sale) dezamăgește repede spiritul și inima. Sau poate că, plângându-i pe marinarii săi, a vrut să pună în lumină servituţile profesionale ale unui căpitan? Cine știe… Voi, exploratori de care ţara noastră are nevoie, băgaţi-vă bine în cap că nu vârfurile de stânci submarine, nu uraganele închipuie cele mai aprigi primejdii. Ci risipirea vânjoșiei în timpul escalelor. Mult mai tare l-au biruit pe Hanibal desfătările de la Capua decât legiunile romane.

În hanurile din Montevideo carnea și vinul costau mai nimic. Alianţa familială dintre Burbonii versaillezi și cei din Madrid va face ca matelotul francez să fie primit acolo atât ca oaspete, cât și ca mușteriu. Printre prietenii cei noi care-l cinstesc cu câte un pahar, va putea întâlni foști dezertori de pe nave, care s-au înstărit și care îl vor aţâţa să se lase de marină.

Bougainville stabilește consemne pe care Le Cotre și Couture urmează să le aplice în absenţa lui. În limitele cerute de serviciu, echipajul va putea coborî treptat pe uscat, unde bărcile vor trebui necontenit supravegheate. Nimeni nu va avea dreptul să se plimbe singur. Se vor alcătui grupe de câte zece, în care să se găsească maiștri și mateloţi, însuraţi și celibatari. În primele zile toată lumea va trebui să se întoarcă pe *La Boudeuse* înainte de stingere. Dacă totul merge bine, mai târziu…

Calm, a clipit din ochi. Vrând, adică, să spună: „Mai târziu vă veţi putea arăta mai generoși. Nu fiţi prea stricti cu bețivii cântăreți".

…Nu uita nici „restul", cum zice La Fontaine… Stă de vorbă cu La Porte. Nu vrea să asocieze iubirii — minune a minunilor — umilitoare îmbolnăviri. De la Francisc I și de la alte personaje de vază, nu se mai cade ca un căpitan francez să o facă pe „delicatul". A trăit în preajma indienilor. Sifilisul bântuia în triburile acestor războinici arătoși.

Se lasă noaptea. Estima îi arată că se află la zece mile în estul unei insuliţe. Pe hartă ea se numește *Flores,* ca și una din Azore, ca și multe femei. Mai frumos nume decât *La Plata!* Să mulţumim ochilor și nărilor spaniolului care l-a ales… Pe un fund de nouă braţe[45], Bougainville ancorează în mâl… iar la primul licăr al zorilor ridică ancora, făcând cu ochiul către Etoile du Berger, care ar vrea să doarmă.

Sondând, cercetând cu luneta, el navighează în așa fel, încât să treacă la babord de *Flores.* Întâlneşte două nave senaus[46] portugheze, plecate pesemne de la *Colonia del Sacramente délia Contrebandia,* care îi înfierbântă verva de aliat al

---

[45] Aproximativ 14 metri (un braț: 1,83 m.) — (n.a.).

[46] Navă de concepție olandeză, asemănătoare bricului (n.a.).

Spaniei. Își stabilește cursul spre micul munte, care a împrumutat localităţii Montevideo numele, apoi pe catargele navelor ancorate în rada străină. La ora unsprezece, integrându-se în reuniunea aceea de nave, *La Boudeuse* venită din Europa salută orașul Americii prin cincisprezece lovituri de tun și, la patru braţe de apă, ancorează.

Răspunsul uscatului nu întârzie. Se mulţumește cu treisprezece lovituri. Să fie cumva plesnită gura de foc? În văzduhul care poartă sunetele, se aude glasul unui cocoș, apoi un altul, de clopot; dar praful de pușcă spaniol nu mai glăsuiește. Să se fi încurcat tunarul în numărătoare? Sau cere guvernatorul să se facă economii? Ofiţerii de pe *La Boudeuse* nu îndrăznesc să râdă prea tare. Cunosc susceptibilitatea spaniolă și simt îndreptate asupra lor lunetele de la bordul navelor.

Două nave, două fregate au reţinut atenţia lui Bougainville. Într-adevăr! O barcă de lângă cea mai apropiată dintre ele, în care au coborât ofiţeri înzorzonaţi, se îndreaptă spre nava lor… Urmează salamalecuri în dreptul balustradei, apoi la bordul navei franceze. Saluturi adânci. Prezentări potrivite ritualului. Ceremonialul acesta, care marchează stima reciprocă a doua ţări creștine, înseamnă totodată destrămarea unui vis. Cavalcada de la Madrid reglementase toate acestea pe hârtie; acum, doar într-un minut, ele au devenit realitate.

Cel mai împopoţonat dintre spanioli este Don Felipe Ruis Pente, căpitan de vas[47], pe care al său rege l-a numit guvernator în *Islas Malvinas.* Pentru moment, el comandă cele două fregate ESMERALDA şi LIEBRE[48], nave de aceeași dimensiune cu *La Boudeuse,* ambele lansate în America și cu care trebuia să ajungă la postul său.

Insistă asupra faptului că îi așteaptă pe francezi de treizeci și trei de zile. Surâzător, Bougainville i-o întoarce. Nu a fost oare pentru a-l pedepsi cu blândețe că replica, acum zece minute, a fost scurtată cu două lovituri de tun?

Și-apoi, chiar dacă recunoaşte că fregata lui a părăsit Franţa cu o întârziere de două săptămâni, nu este mai puţin adevărat că Don Felipe așteaptă, oricum, niște șalande încărcate cu viitori colonişti spanioli din arhipelag.

Don Felipe se mulţumește să clatine din cap; apoi, cei doi bărbaţi fixează, fără să mai întârzie, programul. De îndată ce Bougainville îşi va fi rânduit treburile cu Don Juan de Viana, guvernatorul din Montevideo, ei se vor putea îndrepta spre Buenos Aires, spaniolul pe *Esmeralda,* francezul pe o goeletă închiriată. Guvernatorul general al Coloniei îşi are reședinţa la Buenos Aires. El este cel în drept să reglementeze cu Bougainville, trimisul regelui, detaliile administrative și financiare privind cedarea Malvinelor.

Apoi, într-un schimb de insinuări și circumlocuțiuni pe care declarațiile cinice le pot străpunge, vor proceda cu el la o prezentare generală diplomatică și militară a Americii de Sud. Un capitol esenţial (ceea ce nu înseamnă că rambursarea către

---

[47] Grad corespunzător colonelului (n.tr.).

[48] Iepurele (n.a.).

navigatorul francez a unor mari cheltuieli trebuia tratată cu ușurinţă).

Impetuosul Bougainville s-a regăsit. În orașul în care numără destui prieteni, în orașul iubitor de palavre și bune primiri, el îşi impune un program draconic. Face vizite protocolare. Încredinţează ofiţerilor săi de stat-major — arătoși cu toţii și deţinători de frumoase titluri marinărești — explorarea curiozităţilor și a frumuseţilor arhitecturale, precum și… cuceririle. Însoţit de prinţul de Nassau, cu un nume și o tinereţe menite a-l uimi pe guvernatorul general Don Francesco Bucarely, sporindu-i maleabilitatea, iată-l pornit din nou pe apele mării. Goeleta aleargă bine, cu toate că și-ar dori-o mai focoasă. Cu toate simţurile la pândă, furându-și din ceasurile de somn, el transformă parcurgerea estuarului într-un exerciţiu militar și politic de observaţie și reflecţie.

Geografia umană nu este lucru stabil. Proverbul-cheie al acesteia? „Hotarul deseori se schimbă, smintit cel care în el se-ncrede". Imensele teritorii pe care Spania și Portugalia și le-au însușit pe seama Americilor reprezintă coloși cu picioare de lut. De exemplu: jefuirea Cartaginei de către Pontis și Ducasse, cucerirea orașului Rio de Janeiro de către Dugay-Trouin, lovitura dată de Anson în Perú. Bărbatul care execută o reverenţă frumoasă în faţa lui Don Francesco și care, exprimându-se cât poate mai bine în limba castiliană, îl salută cu glas tare în numele regelui Franţei, nu are nimic din burghezul uluit de fast. El a studiat în treacăt micuţele fortăreţe care ocrotesc portul; a cântărit apărarea palatului, poliţia străzilor. În discuţiile financiare cu consilierul guvernatorului, el se apără cu cerbicie. Franţa și domnul de Bougainville cedează Malvinele, nu le vând la preţ redus. Și, de nu vă este cu supărare, domnilor, la naiba cu tergiversările.

Bine, să stăm în ședinţă, dar să epuizăm — așa, ca între plenipotenţiari — ordinea de zi. *La Boudeuse,* francezii din Malvine, o călătorie lungă, toate acestea așteaptă.

După ce Don Francesco îşi lasă vizitatorul să plece, acesta nu mai șovăie nicio clipă. Nu calea mării este cea mai rapidă pentru a ajunge la Montevideo; avea să o folosească pe cea a uscatului și calul. Dintr-un foc, mai multe lovituri.

Traversarea estuarului La Plata, premergătoare goanei călare, îngăduie agentului domnului de Choiseul să se apropie de enclava portugheză a cărei existenţă îl irită, în același timp, netemătorul cavaler se felicită că poate încerca și supune animale, spre a se îmbăta cu nemărginirea întinderilor.

Tirada scrisă prin care lega dezertarea mateloţilor de însăși anevoioasa lor menire mirosea a poruncă transmisă penei de gâscă de către un anume oportunism. În schimb, când Bougainville evocă entuziasmul său de *caballero* ce se avântă prin pampasuri, stilul freamătă de fericire. Personajul de western întruchipat de acest suplu și elegant călăreţ stăpânește la fel de bine fraza amplă și armăsarul.

Poate că lui Marcel Proust i-a plăcut fraza:

Străbăturăm câmpiile acestea nesfârșite, în care te lăsai condus de ochi, croindu-ţi drum în așa fel încât să nu-ţi scape vadurile râurilor, având în faţă, și mânându-i, treizeci sau patruzeci de cai, dintre care trebuie să-ţi iei cu un laţ

schimbul, când cel pe care îl călăreşti a ostenit, hrănindu-te cu carne aproape crudă și petrecându-ţi noaptea prin cabane înjghebate din piele, cabane în care, clipă de clipă, somnul îţi este întrerupt de urletele tigrilor ce dau locului târcoale.

…Tigrii din America sunt necunoscuţi omenirii. Jivinele care îi tulbură lui Bougainville somnul sunt cele denumite puma sau cuguar — pisici mari, sălbatice, cu urlet strident ele nu atacă omul. Ca marinar și străbătător de spaţii, Bougainville, care nu era nici pe departe un fricos, amestecă fără vreun scrupul speciile de animale sălbatice ale continentelor.

Că sunt tigri ori puma, animalele care îşi lansează urletul la capătul frazei aceleia lungi îl amuză pe cititorul modern, precum aceleași vietăţi din picturile vameșului Rousseau, pitite în ierburișul din Chatou. Ele nu distrug farmecul unei intrări în galopadă, în care apreciezi savoarea retro a unei persoane I plural dintr-un perfect simplu: „Străbăturăm câmpiile acelea nesfârșite, în care te lăsai condus de ochi…"

Cuvântul „nesfârşit", folosit în sensul dintâi: care nu poate fi măsurat; el îşi găsește aici locul cel de cuviinţă. Alături de adjectivul demonstrativ „acelea", cu înţelesul latinescului *ille* — „faimos", „celebru".

Zadarnic se hrănește, prin pampasuri, ca un cowboy călăreţul Bougainville, absolvent al școlii militare din Saumur, că tot om de litere rămâne, păstrând, totodată, aceeași bună dispoziţie a cătanei care se adapă din veselia patriei sale, pentru a savura moravurile altei ţări…

Nu voi uita niciodată cum am trecut râul Santa Lucia, râu tare adânc, cu ape repezi și mult mai lat decât Sena în dreptul Domului Invalizilor. Eşti poftit să intri într-o barcă strâmtă și lungă, cu unul dintre borduri pe jumătate mai puţin înalt decât celălalt; după aceea, doi cai sunt siliţi să intre în apă, unul la tribord, celălalt la babordul bărcii, iar luntrașul, gol goluţ — precauţie înţeleaptă, desigur, dar prea puţin liniștitoare pentru cei ce nu știu înota[49] *— susţine cât mai bine deasupra apei capetele celor doi cai, a căror treabă este să treacă înot, pe malul opus, dacă îi ţin puterile.*

Oare știe Bougainville să înoate? Ironia lui ar putea să însemne contrariul. Cândva, i-a fost dat să aibă parte de un naufragiu grav pe râul Saint-Laurent, dar a scăpat de înec. Dacă bacul primitiv de pe râul Santa-Lucia s-ar scufunda, ar ști să se descurce. Dar, așa cum este acum, cu cizme și îmbrăcat cu multe, preferă să nu fie pus la încercare.

Călăreţul parizian, deopotrivă ars de soarele din larg, ca și de cei din pampas, ajunge la Montevideo cu câteva zile înaintea *Esmeraldei.* Oamenii de pe *La Boudeuse* nu au stat degeaba. Cântând sau fluierând melodii din natalul Saint Malo, mateloţii au călăfătuit din nou casa cea plutitoare.

După ce au spălat-o și după ce s-a zvântat, ei s-au apucat să repare velatura

---

[49] El spune: „cei ce nu *știu* și nu cei ce nu *ar ști*. El prezintă înotul ca o artă, pe deplin firească, ce trebuie învățată (n.a.).

cu care veniseră din Franţa și chiar erau pe sfârșite cu treaba. Bravo, copii! Tatăl fregatei vă aduce veste bună. La Buenos Aires, care dispune de resurse mult mai importante decât Montevideo, am încărcat două goelete: *Una cu lemne și băuturi răcoritoare, cealaltă cu pesmeţi și făină.*

Se află în drum, pentru voi, spre La Plata… Iată, într-adevăr, în urma lui Don Felipe, micul cuplu al aprovizionării.

Transbordarea mărfurilor avea să se facă într-o jumătate de zi…Toate tunurile sunt instalate în cală, pentru a lăsa loc vacilor, viţeilor, oilor. Bine clătite mai întâi, butoiașele destinate apei potabile sunt apoi umplute. Ultima cină „cu pretenţii", în timpul căreia galanteria se împletește cu informarea militară, a avut loc în oraș.

În revărsatul zorilor lui 28 februarie, Duclos-Guyot și Denis Couture cercetează cu luneta, dar cam fără convingere, uscatul din zare.

— Ce se mai aude cu… dezertorii?

Întrebarea a fost pusă de către Bougainville, venit lângă ei tiptil, cu pas de huron[50]; îi știe, de altfel, răspunsul. Neplăcerea cu care îi învoiește pe oameni — sau el însuși este învoit de ei? – nu îl face să renunţe la zeflemisire. Mai cu seamă în prezenţa șefului de echipaj Duclos-Guyot, care găsește că, totuși, comandantul — ofiţer minunat, se știe — ar trebui să dovedească mai multă gravitate în comportare. El nu admite dezertarea, să părăsească cineva o navă ca *La Boudeuse!* Își impune să rămână calm când spune:

— Va trebui să plecăm fără cei trei lași. Bougainville alungă replica ce-ar vrea să-i ajungă pe buze: „Bucurie pentru cei de la bucătărie — trei guri mai puţin de hrănit".

Dar nu se cuvine să dai lecţii unui Duclos-Guyot, lup de mare neîntrecut, care a mânuit securea și sabia de abordaj.

— Așa va fi, domnule Duclos-Guyot. Nu vom lăsa pe nimeni să aștepte — nici pe prietenii spanioli, nici marea.

— Să facem o anchetă la bord? Pehlivanii ăia aveau pe-aici prieteni. Și…

— Las-o baltă, domnule. Trece neajunsul acesta la profit și pierderi.

Un dialog ca acesta îl pasionează pe Denis Couture. Bougainville îi surâde și pleacă. O lună de escală în Montevideo cea-frumoasă, unde abundă femeiuștile, plătită doar cu abandonarea a doi mateloţi și a unui servitor nu înseamnă foarte mult.

Peste o oră, în larma loviturilor detun, convoiul ridică ancora potrivit planului său de marș. Cele două fregate spaniole, dimpreună cu tartana[51] încărcată de vite care le însoţește, se află în frunte. Se vor menţine în formaţia aceasta pe tot timpul

---

[50] Membru dintr-un anumit trib indian existent pînă în sec XVII, între lacurile Huron și Ontario (n. tr).

[51] Mică navă de transport și de pescuit, cu o singură pânză, triunghiulară, folosită mai ales în Marea Mediterană.

navigării în estuarul La Plata. În larg și până la Malvine, ordinea va fi inversată.

Navigatorul propune…

…Primejdia se abate asupra flotilei. Sub forma unor neguri dense, apoi a unui vânt ticălos.

Oare norocul mării a crezut că existența ei a fost uitată în sori, saloane, scufundări din portul de escală, flori cu nume indiene sau castiliene,Ori în pampasul oceanic?

Ca și într-o formaţie instrumentală care se abţine să repete partitura, manevrele greșite se înlănţuie. Ele nu constituie o specialitate marinărească. Și trupelor de uscat li s-a întâmplat să rătăcească. Marea adaugă șovăielilor și erorilor umane povara capriciilor ei.

Fiecare parte a orchestrei va interpreta, potrivit metodelor ei, violentele variaţiuni ale elementelor naturii. Bougainville, care știa cât de anevoioasă este apropierea de Malvine, îi convinsese pe spanioli să angajeze piloţi.

Precauţia aceasta nu ameliorează însă disciplina convoiului. Piloţii, spanioli firește, sunt niște *hidalgos* mai încăpăţânaţi decât bretonii.

Oare nu doar ca prin minune poate ajunge la destinaţie nava care străbate o zonă oceanică foarte grea, unde se pare că au pierit atâtea vase? se întreabă Nassau, asemenea unui mus tânăr; ca și duhovnicul, pe care răul de mare îl face să sufere cumplit. Peste patru săptămâni de la ridicarea ancorei, în seara lui 23 martie, *La Boudeuse* iese din lupta cu valurile.

Ea dublează insuliţa mlăștinoasă a cărei mare mulţime de pinguini dolofani a fermecat-o și a amuzat-o, precum alteori *Sfinxul și Vulturul.* Ancorează în largul semicerc al băii François. La mai puţin de douăzeci și patru de ore după ea, *Esmeralda* și *Liehre* apar și ele.

Cele trei fregate au rătăcit mai mult sau mai puţin fără țintă. *La Boudeuse* îşi cam atinsese scopul încă din ziua de 17. Învăluită în ceaţă, nu-i venea să creadă. A adăugat timp de navigație suplimentar, gonind spre vest, pentru a recunoaşte „sondajele Patagoniene”, de unde a virat de bord spre Malvine. Dar ce poate să însemne această prelungire a drumului faţă de uriașul talaz pe care *Esmeralda,* în plină goană, l-a primit la pupa în ziua de 16? O izbitură de topor. Întâmplarea stârnește râsul francezilor, fiindcă marea a dus cu ea W.C.-urile lui Don Felipe, ca să nu mai spunem că nava, astfel golită, fusese cât pe ce să se scufunde. Malvinii găsesc cum că el chiar ar trebui să mulţumească cerului. Și constructorului navei, irlandezul Bryant, vărul său.

— Aţi văzut tartana?

Micul vas de estuar a dispărut. Nu cumva? Cum o vrea Domnul… De fapt, năucit de furioasa mare, de dizenteria mortală care îmbolnăvise vitele, de greaua duhoare răspândită de hoituri și îngrășămintele acelea lichide, căpitanul ei nu mai continuase, de la 8 martie, drumul. Mult prea fericit că salvase un mic număr de vaci și că supravieţuise, el a izbutit să ajungă la Montevideo.

Puritatea sudică a marelui golf, deschis ca o cupă de volbură având drept petale dealuri stâncoase, ciocănite, sfâșiate de eroziune.Ca într-o arie anume lor lăsată,

cetaceele se zbenguie, peștii ţâșnesc în sus, stropind și umbrind faţa apei, nori de păsări se învârtejesc pe deasupra. Doi albatroși coboară din înalturi printr-un zbor în tirbușon și se așază, strângându-și aripile, pe o vergă a *Boudeusei,* în timp ce mușii îi aclamă. O focă se scufundă la babord, sub chila vasului, pentru a-și arăta apoi capul vesel la tribord, unde un fiu Duclos-Guyot îi azvârle pesmeţi.

Să admiri, să lucrezi. *La Boudeuse, Esmeralda, Liebre* se curăţă de stârvuri și bălegar pe care le dăruie faunei locale – din văzduh și valuri. Își schimbă velele. Ofiţerii de marină notează stricăciunile. Pe nava franceză, Bougainville îşi arată îngrijorarea privind catargele primite la Brest. Au rezistat, dar…

La 25 martie, navele ridică ancora. Cu o velatură redusă, ei ajung la Port-Louis, port micuţ, a cărui așezare, precum și amenajările de început, anevoie și cu dragoste făcute, aparţineau francezilor. Fortăreaţa, nu prea mare, de la Ville Dubosc salută cu lovituri de tun. Se aud clopote. O goeletă carenează în pietrișul mare. Bărci se odihnesc la gura unui râu deschisă în nisipul mlăștinos.

„Deseori hotarul se schimbă…” Desigur, iar mareea ne învaţă aceasta dintru începuturi… Când faci parte din tabăra celor care pierd un teritoriu, te întristezi fără îndoială. Spune-ne, iubite duhovnic, oare biserica nu ar putea interzice schimbarea pavilioanelor, ea care nu-i iartă pe divorţaţi?

În numele cui să pierdem uriașele suluri de dantelă pe care apa și stânca le desfășoară în arhipelagul acesta la capătul lumii? Fără umbra nici unei bătălii? În timp ce alte naţiuni din Europa ridicau din umeri, zicând că asemenea insule sunt, prea sălbatice, de nelocuit pentru oameni, noi ne-am îngrijit de singurătăţile acelea… Fără să ne amăgim și cunoscând potrivniciile toate, le-am preschimbat într-un pământ al oamenilor. O nouă Franţă, în care leii-de-mare și focile au văzut născându-se grădini și desenându-se câmpuri.

Mult bântuită de vânturi. Deocamdată, trebuiau aduse lemnul și animalele domestice. Dar, învăţaţi cu strădania întru vieţuire, colonii pe care îi implantasem acolo salutaseră pământul acela ca pe-al lor. Nu cereau, până cu puţin timp în urmă, decât să se înmulţească în pace. Altoiul uman prinsese în piatră și turbă.

Acadieni, s-ar putea să rămân în istorie ca un om care v-a folosit în scopuri politice. Am fost dintre cei care vă iubesc. Admiraţia și mila îmi dictau comportarea, iertaţi talmeș-balmeșul în care trag după mine un lot din familiile voastre.

Alegeţi între Spania și Franţa. Acadieni din Malvine, nu voi exercita asupra voastră niciun fel de presiune. Veţi reflecta. Veţi discuta. Fiecare familie va lua o hotărâre. Ori vă veţi reîntoarce în Franţa, ori veţi deveni, în Malvine, supuși ai regelui Spaniei.

Pe mine, alte misiuni mă vor prinde în făgașul lor. Ca și voi, resping deznădejdea. Oriunde există întotdeauna ceva frumos de construit.

7

În făptura lui Bougainville trebuie să se fi îngemănat un strașnic sânge rece cu o nespusă încredere în propria-i stea.

Preludiul propus de el pentru călătoria sa în jurul lumii se dovedește, treptat, stânjenitor de bizar. S-a vârât într-o afacere mlăștinoasă și, exprimându-ne astfel, suntem politicoși.

Chiar dacă *La Boudeuse* a părăsit Mindin-ul la 15 noiembrie 1766, toată hălăduiala ei prin Atlanticul de sud nu o va ajuta să-și înceapă marele capitol al campaniei sale decât la 14 noiembrie 1767. În ziua aceea va părăsi definitiv Montevideo. Escortată de tovarășa ei, *L'Etoile,* va pleca să descopere enigmele lumii australe.

Douăsprezece luni fără o zi va fi ţinut, aşadar, introducerea. Douăsprezece din douăzeci și opt cerute de întreaga călătorie — la 16 martie 1769, mica fregată va intra în portul Saint-Malo.

Oricâtă afectuoasă prietenie ar inspira personajul Bougainville, cu intuiţiile și cutezanţele sale, cu excepţionalul său har al sociabilităţii, al prezenţei, care îl fac să fie iubit de către mateloţi sau de Josselin Le Corre, ca și de prinţul de Nassau-Siegen (antipatia unui Commerson acru nu face decât să ilustreze, prin contrast, această bucurie de a trăi și de a-i inspira pe alții să trăiască), nu am putea, principial, să nu îndepărtăm anume bănuiala privind o oarecare ușurinţă în pregătirea călătoriei. Ceea ce a însemnat, dimpreună cu încetineala pornirii la drum, o cheltuire de timp.

Dar dacă oaia neagră a *Boudeusei* behăia pe bună dreptate? Adică Saint Germain, posomorâtul, tovarășul de drum pe care oamenii îl suportă, dar de care se tem și cu care nimeni nu leagă prietenie, să-și spună, totuși, odată părerea!

Nu numai Suzannet sau Kerhué. Să dezvăluie, în sfârşit, una dintre acele vorbiri cu sine, încredinţate cu bolnăvicioasă desfătare doar jurnalului său: *Lipsa de precauţii cu care a fost pregătită această traversare ne lipsește de finetul tuturor strădaniilor noastre… La ce se reduce utilitatea acestei călătorii până acum?… Nimic real până azi, în afară de cheltuielile făcute pentru procurarea a doua tipuri de armament foarte costisitoare.*

Unor asemenea dojeni loiale, ce nu constituie doar o dovadă, ci sprijină bănuiala cititorului de bună-credinţă, oare ce ar răspunde Bougainville? Pe loc, el ar învinui riscurile marine. Ar fi o scuză valabilă, dimpreună cu sora ei, niciodată numită, dar care nu are braţ mai scurt, riscuri ale uscatului. Marile călătorii de explorare, care au îngăduit cunoaşterea globului în unitatea și multiplicitatea sa au mai și incitat lucrurile într-o anumită măsură. Călătorul propunea, destinul și călătoria dispuneau. Uluitoarele descoperiri ştiinţifice ale veacului XX în domeniul telecomunicaţiilor îi obliga pe moderni să manifeste o considerabilă indulgenţă faţă de ciudăţeniile cărora li se dedau, în secolul XVIII, nave cu vele care nu dispuneau decât de lunete.

Atâtea nave de linie, fregate și goelete, care treceau atunci prin ceţuri, la câteva mile una de alta, fără să știe!

Dar să curmăm dezbaterea aceasta. Nu-l achităm, a *priori,* pe Bougainville. Deocamdată, mi se pare că preludiul a mușcat mult prea mult din timpul călătoriei și din forţele umane. Dar strâmtoarea Magellan? Și căutarea continentului austral? Și Tahiti? Tahiti pe care îl asociem, definitiv, lui Bougainville, dar unde nu a stat mai mult de aproximativ o săptămână?

În timp ce Bougainville se pregătește, în numele monarhului său Ludovic al XV-lea, să încredinţeze maiestăţii sale spaniole reprezentată prin Don Felipe Ruis Pente primul pământ austral care a aparţinut Franţei, să spunem deschis că marea călătorie are zonele ei de umbră. Nici jurnalul de bord al lui Bougainville, nici cartea pe care a publicat-o în anii următori nu redau cu exactitate lungul preludiu. În afară de faptul că omul-intim nu dorește să se destăinuie, omul politic și militarul, iniţiat în diplomaţia secretă și misiuni clandestine, încâlcește lucrurile. Se slujește de scris ca de un gheridon frumos, tăinuitor. Un obiect de artă, care trebuie sculptat, cizelat, dar care poate însemna și aparenţă înșelătoare.

La întâi aprilie, am predat colonia noastră spaniolilor, care au pus stăpânire pe ea arborând stindardul Spaniei, salutat de către uscat și nave cu douăzeci și una de salve de tun, în zori și la asfinţit. Citisem francezilor locuitori ai acestei colonii născânde o scrisoare a regelui, prin care majestatea sa le îngăduia să rămână sub stăpânirea regelui catolic. Câteva familii au profitat de permisiunea aceasta; restul, laolaltă cu statul-major, s-au ambarcat pe fregatele spaniole, care s-au îndreptat spre Montevideo, pe ziua de 27, dimineaţa. În ce mă privește, am fost nevoit să aștept în Malvine flota L'Étoile, *fără de care nu-mi puteam continua călătoria.*

Luna aprilie s-a scurs fără ca nava aceasta să fi venit. Nu puteam risca să traversez Oceanul Pacific doar cu fregata mea, neînstare să ducă hrană pentru echipaj mai mult decât pentru șase luni. Am așteptat și toată luna mai. Văzând că n-au mai rămăseseră provizii decât pentru două luni, am pornit din Malvine la 2 iunie, spre a ajunge la Rio de Janeiro…

Rio de Janeiro? Stop. Ce caută în treaba asta capitala marii colonii Brazilia, căreia Spania i-a recunoscut târziu Portugaliei suveranitatea?

…Indicasem domnului de La Giraudais, căpitanul flotei L'Étoile, *un punct de întâlnire, în cazul în care împrejurări neprevăzute l-ar împiedica să ajungă la mine, în Malvine.*

Poate… Rio de Janeiro este și el un oraș muritor, ca și civilizaţiile. Duguay-Trouin, corsarul din Saint-Malo, devenit, general locotenent al flotelor lui Ludovic al XIV-lea, a pus stăpânire pe acest oraș, aproape cu aceeași dezinvoltură ca și nevăstuica din fabula lui La Fontaine pe vizuina iepurelui Jeannot.

În *Jurnal* relatarea cedării Malvinelor cuprinde zece rânduri. A șocat numeroși cititori, prin tonul sec nu prea banal, vrednic de indiferenţa unui Iulius Cezar faţă de nenorocirile îndurate de gali.

Acadienii, sâmbure ale umilei, dar prestigioasei „colonii născânde", pe care fapta prinţului îi trimite spre ale lor rătăciri, nu sunt nici măcar amintiţi sub numele adevărat. Acadieni? Nu mai știu cine sunt. Cuvinte ce cad ca o cărămidă peste degetul cel mare de la picior. Regele — fiinţă care locuiește la mii de mile și care nu a pus niciodată piciorul pe o navă aflată în larg — *îngăduie* supușilor săi să nu aleagă exilul. O, ce om cumsecade! O expresie anonimă „restul cuprinde într-o clipită pe cei aproape o sută de acadieni candidaţi la repatriere. Dispreţul manifestat faţă de substanţa umană a ceea ce a fost o eroică rânduială pionierească din îndepărtate mări, vrednică de aplauzele pe care le primesc astăzi eschimoșii, rănește sufletul. Până într-acolo, încât verbul „îmbarcare" stârnește o rușine anacronică. Iată-i pe acadieni *îmbarcaţi* de către spanioli, precum niște manifestanţi într-o mașină a poliţiei.

Anacronism? În ce măsură? Călătorii care se instalează peste număr în fregatele spaniole aveau să se bucure de un mai mare confort decât pe băncile unui vagon de prizonieri? Dar oare nu aceasta era, pe-atunci. Soarta navigaţiei? Castelul-pupa al fregatei *La Boudeuse* nu era nici Versailles, nici Chambord. Ca și „restul", statul-major din Malvine urcă la bordul *Esmeraldei* și al suratei sale *Liebre.* Adică domnul de Nerville, guvernatorul coloniei franceze (un văr al lui Bougainville), preotul, ofiţerii micuţei sale garnizoane.

Oamenii lui se vor așeza, când și când, la masa comandanţilor, dar nu vor fi deloc mai bine găzduiţi decât acadienii.

Să nu învinovăţim mai mult. Dacă răstimpul dintre notificarea schimbării de stăpân și plecare poate părea necorespunzător, el nu este totuși inuman. Acadienii, chiar și în Acadia, avuseseră de suportat exproprieri și evacuări de un mai mare cinism. Asemenea unui catehism, memoria lor colectivă reţinea respectiva listă.

— Turmă de acadieni, ce anume a însemnat pentru voi grozăvia grozăviilor?

— Ziua aceea de 5 septembrie 1755, când englezii ne-au călcat în picioare credinţa.

— Cum adică?

— Soldăţoii lor au aruncat pe drumul exilului familii dezmembrate.

…Îngrămădeau în goelete familii, una peste alta, de-a valma — pe alde Leblanc cu alde Hébert sau Babineau. Plozi ai familiei Cormier îşi căutau mama în cala unde se aflau cei din familia Bury, care strigau către alde Poirier să aibă ei grijă de copii. De la o goeletă la alta, cei din neamul Richard, Gaudet, Chiasson, întindeau braţele spre fărâme din familia lor, aflate pe puntea celorlalţi, strigându-și „ai grijă de tine!", strigăte răpite de hulă și pornite spre larg…[52]

…Grand-Pré a însemnat deportarea masivă, dintr-o singură dată, a miilor de

---

[52] Antonine Maillet. *Pélagie-la-charrette,* Editions Grasset. Grandpré este situat la marginea bazinului Minas, în ceea ce se numea pe atunci French Bay. Regiunea face acum parte din Nova Scoția.

exilaţi; dar câte alte dezrădăcinări nu-și reaminteau ţiganii nomazi din Acadia ca trăite de-a lungul istoriei lor?

În Malvine, șocul s-a produs în limita formalităţilor obișnuite. Cele două soluţii oferite spre alegere puteau fi socotite, la nevoie, drept acceptabile; chiar și cea spaniolă.

Profund catolic, regele Spaniei era poate mult mai pe placul acadienilor decât regele Angliei… Pe parcursul îndelungilor frământări, ei găsiseră în preoţii catolici romani singurul sprijin neșovăielnic. Ţineau la credinţă ca la ochii din cap.

Lipsa de milă faţă de acadienii din Malvine, vădită în textele lăsate de Bougainville, își găsește explicaţia mai întâi în grija sa de a întoarce o filă umilitoare atât pentru Franţa, cât și pentru el însuși. Chiar dacă în propria-i conștiinţă, Bougainville nu-și reproșează vreo trădare — ca și Yan Eyck, a făcut ce i-a stat în putinţă — este oricum limpede că evenimentul îl acuză. Crezuse, la un moment dat, că va întemeia o colonie? Nu întemeiase nimic. Bărbaţii și femeile cărora îşi închipuia că le va dărui — sub stindardul cu floare de crin — o existenţă liberă într-un spaţiu larg, cerut de însuși temperamentul lor de desţelenitori, erau profund dezamăgiţi. Se socoteau înșelaţi.

Acadienii din Malvine, comunitate redusă ca număr, nu-l vor fi huiduit pe Bougainville. Nu vor fi aruncat cu pietre în el. Îi vor fi întors spatele! Nu a fost poftit în căscioarele lor, să mănânce cocoș de prundiș, nici omletă din ouă de pescăruș, nici să joace o partidă de *écarté*, ca într-o altă vreme de ședere a lui acolo. Pe cei mai mulţi îi preocupa mutatul — îşi triau lucrurile, umpleau lăzi. Dar, mai cu seamă, nu uitau să-l numească iudă pe fostul lor binefăcător. Și când se gândeau că omul acesta botezase nou-născuţi cu propriul său nume – Louis. Că celebrase cu glas tremurat creșterea „naturală” a populaţiei. Un trișor! Pe finii lui îi dădea acum afară. Îi expedia la mii de mile…

Chiar dacă nu se așteptase să fie primit ca un triumfător, Bougainville nu prevăzuse atâta ostilitate. Aceasta se ciocnea cu nevoia sa viscerală de fericire. De a contempla fericirea. Poartă discuţii înflăcărate cu vărul său, guvernatorul de Nerville, cu abatele bisericuţei Saint-Louis din Malvine, Desertos-Deguérand.

Invocă fluctuaţiile Istoriei, neputinţa în faţa deciziilor regale. Interlocutorii îl pun la punct. După douăzeci și patru de luni petrecute în nemiloase singurătăţi, nu se sfiesc să răspundă răspicat parizianului acestuia care nu știe ce vrea.

— Regele nu-și poate permite să angajeze cu Spania un război pentru Malvine.

— De ce a fost nevoie să ne trimită aici?

— Acadienilor le trebuia un pământ.

— Asta să o spuneţi balenelor. Vegheam trecerea dintre Atlantic și Pacific. Da. Eram un post militar, înainte de a deveni o bază; pentru a-i împiedica pe englezi să se instaleze aici.

— Ce rău aţi vedea în asta? Sunt aproape doi ani de când comodorul Byron și-a vârât nasul în arhipelag. A acostat la Egmont. A amenințat cu jaful Ville-Dubosc. Ei bine, conduita dumneavoastră a fost atunci exemplară. Aţi onorat sângele francez. De laudă cuvinte a avut și regele, când i s-a spus.

— Regele-i rege… Noi suntem niște supuși loiali, nicidecum pioni. Sau oi bune de strămutat în altă pășune.

— Domnule abate, s-ar zice că sunteţi acadian. Oricum, tot de o eparhie din Bretagne depindeţi.

— Dar abatele Manach? Sau abatele Le Loutre? Nu aţi auzit niciodată vorbindu-se despre ei? Veneau din Bretagne. S-au contopit cu acadienii lor. Eu cu parohia mea. Cum mi-ai putea reproșa chiar dumneata, care ai păstrat cel mai bine Canada, că eu îi apăr pe cei mai vechi, poate și cei mai vrednici de preţuit coloni din America?

— Nu pe un preot al bisericii romane, abatele Desertos-Deguérand și nici pe un ofiţer, domnul de Nerville, vărul meu, nu-i voi învăţa cum să se supună.

…Nu vor exista în Malvine rebeli, așa cum nu au existat în Québec sau Montreal. Din o sută treizeci și cinci de locuitori ai coloniei, toţi sănătoși, treizeci și șapte vor deveni spanioli și voi rămâne pe insulă. Nouăzeci și opt - „restul”!, o vor părăsi. Se vor reîntoarce în Franţa, afirmă Bougainville.

…Rămâne de văzut, Debarcând la Montevideo, vor găsi ei oare imediat nave franceze care să-i ia? Unde vor ajunge până în cele din urmă? Nu se va încerca găzduirea lor pe Saint-Domingue? Pe Saint-Pierreet-Miquelon?

Tenacele Bougainville și-a cheltuit, pe oriunde a trecut, energia. Se închide în dispreţul său faţă de pribegii care s-ar dovedi orbi la virtuţile pribegiei. Acadienii sunt niște desţelenitori minunaţi. Ar trebui să știe, ori să-și amintească bine că desghiocarea pietrelor din pământuri, defrișarea mărăciaișurilor, drumurile ce așteaptă să fie străbătute nu vor lipsi niciodată oamenilor care nu-și căinează truda.

Bougainville a dat dispoziţii lui Josselin Le Corre ca mateloţii și mușii să ajute familiile care pleacă. Nu se teme că între acadieni și echipaj s-ar putea naște împotriva lui vreo cârdășie. Marinarii îşi vor apăra căpetenia, orice li s-ar spune. Schimbarea apelor, schimbarea locurilor, este treaba lor. Au rezerve de veselie. Dacă destinul nu-i adună înainte de a îmbătrâni, multe vor fi amintirile de care se vor putea bucura cei din jur.

…Ca de pildă musul Adrien de Lanloup, orfan de ambii părinţi. A fost gabier în campania amiralului d’Estaing, în America. A plecat apoi în Indii. A experimentat viaţa pe un ponton englez. Reîntors în ţară, s-a căsătorit. A avut parte de nepoţi. Într-o zi, el însuși uluit de comoara ieșită la lumină din subteranele memoriei, le-a fredonat un vechi cântec francez. Îl auzise în Malvine, la familia Terriaut, mari amatori de midii:

Când eram acas’ la taica.
Oh yes to be sure never mind for the manne
Ce mai beznă a, fost aseară!
Când eram acas’ la taica
Doar nevastă-mi căutam.
După ușă m-ascunsei.
Oh yes to be sure never mind for the manne

Ce mai beznă a fost aseară!
După ușă m-ascunsei
Ca un biet pribeag de-atunci.
Frig de-ţi este, porumbele.
Oh yes be sure never mind for the manne
Ce mai beznă a fost aseară!
Frig de-ţi, este, porumbele.
Vin-aici de te-ncălzește.

— Ce de cuvinte englezești în cântecul ăsta, bunicule!…

— Ele nu înseamnă nimic. Nu au nicio noimă…

... Într-o ultimă dimineață, un joc grandios, simplu și trist: Pavilionul cu floare de crin care fluturase în Malvine a fost în sfârșit coborât. Guvernatorul, statele-majore ale fregatelor, micuţa garnizoană franceză și cei vreo douăzeci de soldaţi ambarcaţi pe *La Boudeuse* dădeau onorul sub necuprinsa boltă, în vârtejuri de nisip și miresme purtate de mare. De trei ori la rând, cu toţii, chiar și spaniolii, au strigat: „Trăiască regele!" Tunurile de pe nave trăgeau. Populația rămăsese acasă, reprezentată neoficial de câini și de zborul etern al pescărușilor mari, rapizi și cântători. Domnul de Nerville și abatele de Saint-Louis din Malvine fuseseră poftiţi să ia masa pe La *Boudeuse.* Pentru a le consolida moralul, Bougainville îi servea el însuși, din belșug, cu vin roșu de-al său. O politeţe primejdioasă. Pentru că i-a stârnit domnului Desertos-Deguerand o criză de lacrimi.

— *Miror equidem. Sacerdos hospes meus, memento quia ex Saint-Malo natus est*[53]*,* vru să glumească căpitanul de la bord.

— Fiindcă-s născut la Saint-Malo, plâng Malvinele. – bâigui abatele.

Cu ce răspuns să mai vii? Bărbatul care avea suficient curaj să nu se mai mulțumească doar să zărească stâncile îndepărtate ale unui arhipelag, ci să se apropie, să se aventureze în valurile trădătoare, să se strecoare printre recife, să lanseze o barcă la apă, să pună piciorul în valuri pe țărmul unei plaje, printre foci și lei de mare, acel om se numea Gouin de Beauchesne.

Se născuse pe stânca Saint-Malo. Laptele mamei avusese gustul aventurii, al luptelor pe mare. Pentru a desemna mănunchiul de uscături sălbatice, de ţărmuri zdrenţuite, smulse din buzunarele oceanului — două insule mari și sute de insuliţe — el, războinicul cu braţe puternice, zămislise întru bucuria sa un nume frumos ca și civilizaţia greacă: Malvinele. Numele femeilor din ţinutul său. Un nume atât de frumos, încât spaniolii, iubitori ai limbajului cu rezonanţe, nu au mai vrut un altul. L-au adaptat gramaticii lor — *Islas Malvinas* — şi l-au păstrat. Au dat englezilor cu tifla, când un anume căpitan Strong înscrisese pe hărţile sale maritime denumirea: *Falkland Isles.*

…Iar Bougainville, cetăţean de onoare al sălbaticului Saint-Malo, aprofundase

---

[53] Sunt uimit. Abate, oaspete al meu, amintește-ți că te-ai născut la Saint-Malo (n.a.).

în fiecare călătorie fraternitatea dintre ţara malvină și aceste din urmă pământuri. Arhipelagul nu cunoștea duioșia primăverilor din Armorique[54]. Nici multele chipuri ale cerului ei prin care trec pâcle sau nori cu însutite nuanţe de alb. Dar el însemna o fastuoasă colecţie originală, în care toate elementele reliefului maritim malvin — insulele și insuliţele, falezele, șenalele, stâncile sau numai crestetele lor, prundișurile, radele, promontoriile, curenţii de maree — se menţineau în stadiu brut, în mii de exemplare, întru fericirea unei faune genetice. Mateloţii din Saint-Malo se regăseau acolo spontan, fie că aparţineau de *L'Aigle* sau de *La Boudeuse.* După voce și gesturi, știau. "Stânca aceea de la babord? Ce mai, este *La Conchee,* prietene, târfa noastră!" Iar tu, capul cel de colo, care îţi înalţi bărbia pe deasupra golfului, trimite-mi, rogu-te, un surâs. Te numești Fréhel, așa cum eu mă numesc Gautier. M-am născut la Guildo, deci sunt foarte sigur pe ceea ce văd.

Malvinele îşi schimbaseră aşadar stăpânul. Fără multă zarvă. Fregatele spaniole, cu „budele" înlocuite sau nu, îi luaseră pe coloniștii acadieni care consfinţiseră să plece, precum și micul contingent de militari și marinari-pescari francezi, care semnaseră de bunăvoie un angajament privind șederea lor în singurătăţile australe. Vreo zece dintre aceștia ceruseră, de altfel, prelungirea contractului pe *La Boudeuse.* Cu toate că efectivul fregatei era complet (la cei trei dezertori din Montevideo nu se mai gândea nimeni), Bougainville îi primise. Din oficiu el îi socotea pe oamenii aceștia — printre ei: un inginer, un chirurg, un ofiţer din marina comercială și un marinar de origine irlandeză, pe nume Talbot — drept niște tovarăși de drum inimoși, veseli, hărăziţi cu sâmburele acela de sminteală necesar unui ocol în jurul lumii.

Oare ce temei major îl reţine pe mucalitul și niciodată astâmpăratul Bougainville în arhipelagul acela sălbatic, unde bogăţia de scoici și de izvoare nu suplinește lipsa grâului și a lemnului? Să fie adevărat că așteaptă sosirea celei de-a doua nave a sa, *L'Étoile?* Că i-a fixat întâlnire ei, și savanţilor, și proviziilor ce i le aduce, în rada aceasta care nu mai este franceză, în portul acesta mic cu facilități neterminate? Că anume ar fi hotărât întâlnirea aceasta, întrucât locul se învecinează cu strâmtoarea Magellan, drumul de el ales pentru a-și începe misiunea de explorare și a ajunge în Pacific?

În calitate de trimis special al regelui său și al aventurii franceze, Bougainville nu se simte dator să relateze cu fidelitate chiar toate detaliile conduitei sale. În ce ne privește, nu suntem obligaţi să-l credem pe cuvânt, când se referă la instrucţiunile — verbale? – primite prin domnul de La Giraudais, comandantul flotei *L'Etoile:* întâlnire în Malvine, dacă nu, așteptare la Rio de Janeiro……dacă nu, la voia riscurilor impuse de mare! Nu știm ce discrete dregeri de glas ori clipiri din ochi or fi însoţit instrucţiunile. Domnul de La Giraudais, domnul care — între ale cărui mâini navighează *L'Etoile* — nutresc faţă de Bougainville aceeași încredere ca și

---

[54] Provincia Bretagne de astăzi (n.tr.).

domnul Duclos-Guyot și invers. O camaraderie de arme și furtuni marine devin temeiul fidelităţii cerute de disciplină. Oricare i-ar fi ordinul, domnul de Bougainville se păstrează corect. I se va da ascultare.

În timp ce Bougainville așteaptă în *Islas Malvinas,* unde lumina e în scădere — ca *L'Etoile* să apară la orizont, ori să ţâșnească din ploi și ceaţă — se va ști că nava a făcut escală la Montevideo, port al cărui nume nu figura în instrucţiuni.

Traversarea Atlanticului a fost dintre cele mai lente. Domnul de La Giraudais, excelent pilot, vestit pentru faptul că a ajuns de la Québec la Saint-Malo în treisprezece zile, a avut nevoie de trei luni pentru a trece de calmurile ecuatoriale. Având necazuri cu o gaură de apă și cu arborada, grijuliu totodată să prevină scorbutul, a preferat să se adăpostească în golful La Plata, evitând astfel ţărmurile patagoneze. Întâmplător, va vedea intrând acolo navele *Esmeralda* și *Liebre,* care se reîntorceau din Malvine. Fregatele spaniole și mai cu seamă francezii de la bordul lor îl informează asupra situaţiei în care se afla nava *La Boudeuse* la plecarea lor din insule. Iată, aşadar, ca prin minune, scăpat de necazuri. Ridică „îndată" ancora, pornind în direcţia Rio de Janeiro și intră în rada acestuia. Se găsește în port de șase zile, în mijlocul unei flote întregi, când se prezintă *La Boudeuse.* De șase zile. Destul timp pentru a se pomeni că este asasinat preotul de către niște cerșetori, în împrejurări deloc elucidate, chiar pe sub ferestrele viceregelui brazilian, marchizul d'Acunha. Ciudat. Ciudat.

Bougainville este incapabil să-și piardă vremea, în insulele căzute din punga regelui Franţei, dar care continuă să îmbie închipuirea, oamenii de pe *La Boudeuse* ucid și melancolia, și tristeţea cea posacă. De la cel mai nevârstnic mus până la comandant, fiecare (în afară de Saint-Germain) se simte ca la el acasă, mai bine spus în misterioasa familiartate a unei provincii natale uitate și apoi regăsite, solitară și înviorătoare, îmbinare de paradis și haos.

Abatele însuși, prinţul, Duclos-Guyot… și Saint-Germain — toată lumea pescuiește stridii, midii și tot felul de scoici. Le degustă pe loc, despicându-le cu vârful cuţitului, prin adânciturile ţărmurilor prelungi și cenușii, unde păsările de mare, intrigate de foamea oamenilor, coboară foarte jos, cu încredere de prepelicar. S-ar fi zis că nu trebuie decât să întindă braţul, pentru ca un pescăruș sau chiar un vultur să-l aleagă drept loc de popas. Uneori, o piatră acoperită cu mușchi aduce cu o focă, iar o rădăcină cu un crab. Ofiţerii de marină din secolul luminilor redevin războinici ai vremilor de demult — și sorb aerul precum un elixir dătător de putere – sau băieţandri pentru care un curcubeu sau pana unei păsări înseamnă destul pentru ca o dimineaţă întreagă să închipuie bucurie. Culeg, prin locurile cu zăcăminte de turbă, maci micuţi galbeni, trandafiri sălbatici și pitici, flori de nu-mă-uita sau orhidee, cu care îşi împodobesc cabinele.

Iată-i în sfârşit adunaţi la castelul-pupa, unde i-a reţinut o aversă care durează de două ore; dar nu s-au plictisit. Le place regeasca risipă a naturii. Vântul care doinește prin sarturi nu-i obosește și nu-i întristează. Refrenul său agitat le amintește un cărăbuș cuibărit într-o vatră. Insulele nu-s dăruite decât cu

mărăcinișuri, astfel că arcușul rafalelor este fericit să găsească atâtea corzi. Cântă, vântule. Arată păsărilor și focilor întinderea registrului tău!

…Bougainville și-a încheiat spusele. Tema discuţiei – continentul austral. A dezvoltat în fel și chip argumentele ce militau pentru existenţa acestuia. Își ascunde nevoia de a râde. Nostim cenaclu! Un pescăruș, prefăcându-se îngrozit, trece ca un fulger dincolo de geamul în care bate darabana o ploaie de parcă ar fi sfârșitul lumii. Încăperea miroase a haine ude, tutun și plajă. Goliciunea unei scoici frecată cu piatră ponce își etalează arabescurile pe o consolă.

Necesitatea unei mase de uscat în emisfera sudică care să echilibreze masa de uscat pe care geografii noștri o delimitează în emisfera nordică - aceasta este o idee bună.. Domnul președinte de Brosses, care a lansat-o, precum aţi spus… …dar l-am amintit, totodată, pe domnul d'Oraison şi marea prudenţă cu care trata afirmaţia. În domeniul acesta își spun cuvântul navigatorii. Nu oamenii din birouri. Dacă marinarii — noi, spre exemplu — descoperă continentul austral, înseamnă că el există. Dar nu înainte.

S-ar zice că ploaia se înteţește, aplaudând parcă asemenea înţelepciune. Dar tânărul Kerhué face haz. Oamenii de pe *La Boadeuse* pot trece în rândul Argonauţilor! Ar merita să-și spună: Continentaustralonauţi!

— Groaznic cuvânt!

Protestul lui Suzannet exprimă un sentiment colectiv.

Nassau intervine:

— Dragi marinari, păsările din Malvine care aveţi nevoie de o flotă spre a vă uni, ascultaţi un om al uscatului. Ideea despre un lucru există, chiar dacă lucrul acela, în fapt, nu există. Am visat astă-noapte că pășeam pe apele golfului La Plata, de parcă m-aș fi aflat pe o pajiște, într-un parc. Iar dacă am visat, nu înseamnă că am și fost?

— Prinţe, mi se pare că…

— Mai ascultaţi-mă puţin. Aţi citit „Basmele mamei gâscă?"

Oamenii se întreabă din priviri. Fiecare a citit cartea, firește. Ori se convinge că a citit-o.

— Am sporovăit în dimineaţa aceasta cu un mus. Cel cu un neg pe obrazul stâng, un roșcovan cu ochi tot ruginii și curat ca aurul. Martin îl cheamă. L-am întrebat dacă se simţea fericit că a văzut pinguini. Mi-a răspuns: „Când o să vedem sălbatici?"

Printr-un gest al mâinii, Nassau curmă râsetele.

— Încă nu am terminat. Căpătând încredere, micuţul Martin a continuat: „Spuneţi-mi, vă rog, domnule, să fie adevărat ce mi-a istorisit maistrul dulgher? Că albatroșii au casă în soare, iar cormoranii în lună? Că vin jos, să se plimbe, dimpreună cu ouăle și cu micuţii lor, dar că într-o bună zi urcă iarăși acolo sus?

Nu mai râde nimeni. Ideea că niște păsări ar putea locui în soare și în lună pare absurdă. Dar cum să iei peste picior un copil care îţi arată încredere?

— Vă mulţumesc, domnilor. Tăcerea dumneavoastră îmi dovedește că-mi preţuiţi visele. Domnule de Bougainville și iubite comandant, dorim cu adevărat

existenţa continentului austral. Și chiar de n-ar exista decât în visele noastre, tot frumos ar fi…

Stăpânul de la bord s-a repezit spre scoica cea cu arabescuri. O ridică, vânturând-o câteva clipe prin văzduh, apoi i-o întinde lui Nassau.

— Prinţe și prietene, mi-e teamă că nu te înţeleg prea bine. Oare scoica asta-i mai puţin frumoasă fiindcă există?

O briză trecătoare clatină ușor nava; murmurul vântului se face auzit ca o amplă frază muzicală. Dar dacă Bougainville ar încheia vorbindu-le despre frumuseţea unor astfel de sunete? Dezbaterea privitoare la continentul austral nu ar putea să aibă epilog, din lipsă de geografi cu experienţă. Dar a avut drept ţintă să menţină vie curiozitatea științifică…a discutat și s-a trăncănit destul.

Comandantul îi ia lui Nassau scoica din mână, înainte ca prinţul să fi ticluit un răspuns. Întreabă care dintre cei de faţă ar fi în stare să cânte, de la început până la sfârșit: *Au pres de ma blonde*[55]*.* Câţiva, nu puţini, ridică mâna. Vor trebui să tragă la sorţi, ca într-un alt cântec:

Într-a tatălui grădină
Liliacul a-nflorit…

A preamări visul, prin mii de saborduri, nu-i deloc o prostie. Fiindcă iată — la rostirea cuvântului liliac — toate soiurile de liliac din Franţa, și cel alb, și cel mov străbat spaţiul, înmiresmând scurtele vijelii și ploile sărate ale Malvinelor. Fetele blonde urmează același drum ca florile. Iar prin tânără fată blondă trebuie să se înţeleagă orice fată. Tristeţea nu are ce căuta pe micul teritoriu francez al unei fregate în exil.

După ploaie, timp frumos? Mâine, toată banda va închiria cai și va scotoci insula în lung și în lat.

Dacă *L'Etoile* nu s-a hotărât să vină…

Să fie însă adevărat că, pentru a pleca mai departe, fregata așteaptă nava surată? Cine-ar putea să jure? Este o taină a lui Bougainville. Nu pentru întâia oară ar cultiva el, în interesul regatului francez, un plan mare și dificil, despre care cei din jur să nu știe nimic.

În ciuda domnului de Voltaire, care a scris o *Henriadă,* fără să aibă temperament francez și care îşi pleacă urechea la vorbele măgulitoare ale lui Frédéric al Prusiei, tratatul de la Paris a însemnat o rușine. Regele a subscris clauzelor acestuia, nu fiindcă le socotea acceptabile, ci sub efectul unui dezgust în care intra însă și un anumit calcul. Nu pierdea partida; mai fi un o abandona. Regatul său rămânea principala putere europeană. Limba și gândirea franceză, comerţul și tehnica franceză se impuseseră. Urma să vină un moment în care toate resursele acestea aveau să plătească.

---

[55] Lângă blonda mea (n.tr.).

Anglia îşi vârâse bine de tot mâna în rezervele ei financiare și umane. Curând-curând avea să fie supusă unei șubreziri.

Franţa, mereu și ancestral puternică, va ști să o tragă după sine.

Monarhul din Versailles nu se îmbată cu himere. Frate bun cu strengăria, el știe totuși să observe și să studieze, mult mai mult decât îşi închipuie curtenii. Chiar dacă unele apartamente ale castelului său îi sunt cam prea bine cunoscute, el manifestă pasiune pentru geografie. A împărtășit vederile sale nu doar agenţilor care numai cu el tratează, ci și miniștrilor harnici, foarte grijulii să lase în urma lor un nume; miniștri care, ajutaţi de funcţionari superiori integri, îi construiesc o politică înaltă.

Deși are momente de eclipsare şi revenire, Bougainville face parte dintre iniţiaţi; ca și bărbaţii care propun planuri, ca și actorii care le execută. Nu cumva a cam „potrivit" zilele și nopţile petrecute în Malvine când — nefiindu-i posibil să ia contact cu riscurile marine ale unei nave mici și cu deciziile ei — are aerul că nu-și poate continua călătoria? Nu cumva ușurătatea eu care sunt aranjate întâlnirile — ușurinţă ce-l silește pe domnul de J. a Giraudais, excelent comandant, să sară de la un loc de ancorare spaniol la unul portughez – ascunde un șiretlic?

Moștenitor spiritual al domnului de Montcalm, Bougainville se situează în primele rânduri ale francezilor care socotesc derizorie partea pe care Anglia, Ţările de Jos, Spania și Portugalia au lăsat-o propriilor ţări în coloniile și agenţiile comerciale din Asia, Africa, America. Vrea ca, în numele justiţiei internaţionale, lucrul acesta să se schimbe. Suflet de militar, el dorește să participe neapărat la schimbarea aceasta. Oamenii și ţările se bat în fel și chip.

Marea călătorie de circumnavigaţie se face fără surle și trâmbiţe. În afară de marinarii care asigură manevrele, mai sunt, pe nava principală, douăzeci și cinci de soldaţi. Artileria? încă de la prima escală, doar patru tunuri mai există la locurile lor, iar toate gurile de foc sunt de calibru mic. Expediţia — căreia i-a adăugat, îmbarcându-i pe flotă, savanţi cu renume — joacă o carte: cea a căutătorilor „iluminării". Instrucţiunile primite, cele oficiale, insistă asupra rolului pe care ea vrea și trebuie să-l joace în dezvoltarea tehnicii maritime, în progresul cunoaşterii lumii și a popoarelor acesteia, în extinderea comerţului. O misiune ce se avântă în braţele văzduhului, clar și în atmosfera Enciclopediei și a saloanelor, unde se pritocesc sisteme, în atelierele și laboratoarele unde sunt testate invenţiile. Nu a fost instalat, chiar la pupa fregatei *La Boudeuse,* un alambic? Unul sortit să distileze apa mării? Un aparat ce nu slujise până acum decât furiilor domnului Duclos-Guyot care, în numele manevrelor de ancoră, protesta împotriva instalării lui; aparatul se afla totuși acolo, era prezent, lupul de mare nu putuse birui o mașinărie umanistă pusă în slujba progresului.

Și de ce nu ar îndeplini fregata — adăpostul unei misiuni ştiinţifice — și una diplomatico-militară? Cheltuiala suplimentară ce ar rezulta din aceasta pentru tezaurul regal nu ar însemna mare lucru. Ocazie nepreţuită, domnule ministru. Birourile, statul meu major nu vor afla nimic. Iar dacă, doamne păzește, s-ar produce vreun scandal, m-aţi dezavua solemn. Călăreţul care a străbătut drumul

Versailles-Madrid a avut de dus, în zece zile, tratative foarte grele cu autorităţile spaniole. Burbonii Franţei se învoiesc să predea verilor foarte catolici Malvinele; dar sacrificiul cere compensaţie.

Regulamentul cesiunii, aplicat pe loc, nu va omite rambursarea cheltuielilor făcute (îndeosebi a celor încuviinţate de către domnul Louis-Antoine de Bougainville). Pe de altă parte, Burbonii Spaniei vor privi cu ochi buni iniţiativele pe care Burbonii Franţei le vor avea, poate, în America de Sud și în regiunile mării sudului. Actuala repartiţie a teritoriilor coloniale aduce prejudicii marii naţiuni franceze. Se observă o reîntoarcere la vremea lui Francisc I, înainte de plecarea lui Cartier[56] descoperitorul. O redistribuire a teritoriilor respective s-ar dovedi oportună.

În anumite momente, după trimiterea înapoi a diverșilor secretari, interpreţi și consilieri, negocierea avea să devină mai precisă. Punctul este pus pe i-ul Braziliei (*Scripta manent, verba volant*[57], dar și asemenea cuvinte pretind mai mult decât o existenţă aeriană). Nu vi se pare că micuţa Portugalie, deţinând atâta spaţiu, dovedește o bizară duritate?

Franţa mărturisește că rectificările de teritoriu, în nord-estul acestei imense Braziliei, i-ar conveni, spre a mai lărgi, acolo sus, o mult prea modestă și micuţă Guyana. Între timp – dacă urmăriţi bine raţionamentul nostru — puteţi trece, jos, la rectificările care vă interesează. Oricum, s-a întârziat prea mult. Ce gând are Portugalia nevrând să cedeze *Colonia dei Sacramento?* Dacă totuși, împinsă de la spate de către Anglia, a vrut să gâdile orgoliul castilian, ea a săvârșit, vreau să cred, o prostie. Să fi uitat oare că nu înainte de 1750 aţi recunoscut oficial acestor oameni drepturile de proprietate asupra Braziliei? Portugalia a avut oameni ai mării vestiţi; a mai avut-o și pe Ines de Castro, „prinţesa moartă", a cărei dramă va stoarce totdeauna lacrimi. Să-i păstrăm locul de sub soare; ei, un regat care în politică urmează, o dată pentru totdeauna, Buckingam-Palace-ul. Breton prin adopţie, Bougainville îndrăgește, ca pe o proprietate de familie, înalta faptă de arme săvârșită în 1711 de către Dugay-Trouin: ocuparea orașului Rio da Janeiro. Îndrăzneala navelor cu floare de crin, care s-au strecurat, prin strâmtoarea acelei întinse rade, protejată de numeroase forturi mici, îngrozise populaţia locală. Fapt din care un militar poate reţine două adevăruri: portughezii veacului acestuia nu mai au, precum strămoșii lor curajoși, setea de a cuceri și de a întreprinde mari călătorii; dacă niciun adept de-al lui Vauban nu a mai revăzut din anul 1711 fortificaţiile menite să apere Rio de Janeiro, un atac-surpriză venit dinspre mare ar mai putea încă reuși.

Trebuie făcut în așa fel, încât o vizită la Rio de Janeiro să nu trezească bănuieli. Procedeul cel mai bun ar fi să se trimită întâi, într-acolo, nava *L'Étoile.* Flota, care dintr-o îmbucătură ar putea fi înghiţită de o navă mare, oferă toate garanţiile

---

[56]Cartier, Jacques, navigator francez, supranumit „descoperitorul Canadei" (1534) (n.tr.).

[57] Vorbele zboară, scrisul rămâne

inocenţei. Ea transportă un naturalist puţintel smintit și un astronom. Este tipul de navă mică și rătăcită…iar eu, în aceste condiţii, aș fi ofiţerul aventuros care și-a pregătit prost călătoria și care îşi caută, înnebunit, tovarășii de drum, așa cum domnul de Soubise îşi căuta armata.

Partea a doua
RĂBDARE

1

La 21 iunie, după o domoală străbatere a Atlanticului, cale de vreo treizeci de grade latitudine,[58] — o călătorie de nouăsprezece zile…

Am recunoscut intrarea în Rio de Janeiro. De-a lungul ţărmului se aflau niște case de pescari. Am ridicat pavilionul portughez, am strâns velele și am tras o lovitură de tun. La semnalul acesta, unul dintre vase a venit lângă bord și am luat un pilot, spre a ne ajuta să intrăm în radă.

Bougainville începe aşadar printr-un procedeu corect. După aceea? Vom vedea.

La cinci și jumătate ne găseam în afara foitului Sainte Croix, care ne chemă și, în același timp, veni la bord un ofiţer portughez ca să întrebe motivul intrării noastre.

Dacă o fregată franceză vine până la Rio de Janeiro, înseamnă că are motiv, nu-i așa? În faţa unei asemenea anchetări, Bougainville se formalizează. Sau mai degrabă… se preface! N-aveţi decât, curioșilor. Mă dispensez de salut. Cel puţin deocamdată. Lovitura de tun trasă pentru a-i atenţiona pe pescari va fi suficient.

L-am trimis cu el (cu ofiţerul portughez) pe cavalerul de La Mote de Bournand, spre a-l informa pe contele de Acunha, viceregele Braziliei și a trata chestiunea salutului. La ora șapte și jumătate, am ancorat în radă, la șase braţe de apă, pe fund de mâl negru.

… Bougainville a trimis la vicerege, spre a-l onora, dar și spre a-l impresiona, un cavaler de Malta, un bărbat cu șaisprezece generaţii de nobili în trecutul său. Pe deasupra, în pofida obârșiei sale angevine, de Bournand este un dur. Face parte dintre ofiţerii aceia pe care englezii — în 1756 – l-au capturat prin trădare, pe navele lor, înainte de orice declaraţie de război. A făcut campania la Cayenne, la Saint Domingue.

Reîntoarcerea trimisului dezlănţuie la castelul-pupa o salvă de înjurături și râsete.

Cavalerul de Bournand mi-a spus că, în privinţa salutului, contele de Acunha îi răspunsese cum că orice ins care întâlnește un altul pe stradă și îşi scoate pălăria nu se informează mai înainte dacă respectivul gest de politeţe îi va fi întors ori nu;

---

[58] Aproximativ 900 mile marine sau vreo 1700 km (n. tr.).

că, de salutam noi locul, ar fi văzut el ce se mai cădea să facă. Și cum ăsta nu era, de fapt, un răspuns, n-am salutat deloc…

Cam ciufut omul nostru! Un viceregе pus pe morală, ca un învăţător! Dar navigatorii francezi nu se lasă călcaţi pe bătături. De sunt ori nu binevenit pe meleagurile acestea, eu reprezint o naţiune și un rege puternic. N-ai decât, domnule conte, să dai la o parte perdelele și să-ţi deschizi ferestrele care dau spre radă, că salutul nostru tot nu-l vei auzi.

În sănătatea familiei de Acunha, domnilor, și în sănătatea alor noștri!

De Bournand îl întrebase pe viceregе despre existenţa navei *L'Étoile* la Rio de Janeiro, dar potentatul eludase răspunsul, erijându-se în mare căpetenie ce nu trebuie tulburată cu asemenea fleacuri. Ce nerod! Din fericire, iată că se profilează la asfinţit o barcă trimisă de către domnul de La Giraudais cu o scrisoare. Flota este aici, se află în străfundul portului, unde a fost rânduită lângă o alta de același tonaj, tot franceză, denumită… *L'Étoile du Matin*[59]. A înfruntat furtuni, a scăpat de scorbut. Ar fi tare fericită să-l poată primi a doua zi pe domnul de Bougainville, dacă abatele ei, care coborâse pe uscat încă din prima seară, nu ar fi fost asasinat.

Căpitanul fregatei *La Boudeuse* s-a simţit ca și pălmuit.

Este șicanat pentru eticheta unui salut de sosire, în schimb îi sunt asasinaţi oamenii! Își jură că va cere socoteală. Barca navei *L'Étoile* va veni să-l ia mâine dimineaţă. Nu cumva portughezii aceștia, aducători de nenorocire, l-au confundat pe bravul abate francez cu vreun ecleziast de-al lor?

La un sfert de oră după aceea — abia îi trimisese preotului de pe fregata sa știrea tristului asasinat — își freacă mâinile a mulţumire. O barcă a ieșit molcom din umbră și a chemat cu glas încet o santinelă. Un ofiţer spaniol, aşadar un aliat, urcă la bordul fregatei. Este trimis de către căpitanul său, Don Francisco de Medina. În misiune caritabilă şi în spiritul pactului Burbonilor. Au trecut opt luni de când *Diligent,* navă de război de șaptezeci și patru de tunuri, care plecase de la Montevideo mult prea încărcată, a intrat la Rio de Janeiro, pentru reparaţii la cocă absolut necesare; și tot opt luni au trecut de când viceregele îl împiedică să repare!

Deși *Diligent este* în măsură să plătească o sumă frumușică de piaștri. Dulgherii și călăfătuitorii ce aparţin navei *La Boudeuse* ar fi salutaţi cu frenezie, dacă ar veni la bordul navei spaniole, iar domnul de Bougainville ar spune desigur tot ce are de spus. Navigatorul încuviinţează printr-un hohot de râs. Va trimite, în plus, pentru același preţ, dulgherii și călăfătuitorii de pe *L'Étoile.*

Bougainville nu cutează să-i destăinuie lui Nassau mai ascunsele sale gânduri și rău îi pare. Regretă vremea în care, înainte de a scrie în mare grabă o epistolă de cinci pagini, adresată măicuţei Héraut, împărţea cu domnul de Montcalm toate veștile… Fumează, în penumbra minusculului său culoar, o ţigară de foi spaniolă.

Agitaţie mare încă din zori, urmată de plecarea voioasă a marinarilor care se duc să lucreze pe nava *Diligent…* Și, deodată, puternic luminoasă, aurora. Un

---

[59] Steaua dimineții (n.tr.)

răsărit care aminteşte de culoarea fuchsiei sau a rodiei… Și valuri de un verde crud. Peste radă, insule, promontorii, coline, ziua îşi desfăşoară vasta ei tapiserie de lumină. Totuși, cel care contemplă pentru întâia oară dimineţile din Rio de Janeiro, disecând tonurile și nuanţele mării și ale frunzișului, nu este un Bougainville amator de picturi à la Boucher sau Lancret. Este un Bougainville Ochi-de-șoim, prieten al lui Montcalm, om de încredere al lui Choiseul, care inspectează cu ajutorul navelor locuri unde s-au bătut și unde s-ar putea să se mai bată. Insule, promontorii, vârfuri de stânci, baterii.

Ideea i-a venit astă-noapte, pe când visa la o cavalcadă în Malvine, cum că Londra ar fi amestecată în asasinat. În felul acesta englezii dădeau un avertisment! Francezii nu aveau ce căuta în Brazilia! Bougainville studiază coca navelor, catargele, atent să descopere, poate, unul din Bristol sau Liverpool, din Newcastle sau Portsmouth. Cum să afle asta cu precizie?

Domnul de La Giraudais nu confirma bănuiala care îi este expusă prin circumlocuții. În ce-l privește, el nu formulează nici o altă ipoteză în afara actului banal săvârșit de unul sau câţiva ucigași, iritaţi de rezistenţa victimei. Poate că era vorba de sclavi de culoare. Bougainville respinge explicaţia. Crima a fost făptuită aproape de porţile palatului viceregelui.

Lucrurile se cereau lămurite. Ce motive îl împinseseră pe abate să se învârtească prin colţișorul acela?

Bougainville se felicită că a vizitat, fără să întârzie deloc, flota. Uciderea duhovnicului a zguduit un echipaj – și el originar din Saint-Malo, în proporţie de nouă zecimi și cu respect faţă de biserică. Ofiţerul secund care, lup de mare prin excelenţă, este pe punctul de a bâigui cum că într-o crimă sacrilegiu el întrezărește un semn rău înainte de strâmtoarea Magellan. Bougainville nu se hrănește cu temeri superstiţioase; totuși, nu știe ce să răspundă și schimbă firul discuţiei: „Dulgherii și călăfătuitorii navei *L'Étoile* se vor duce în după-amiaza aceasta să lucreze pe *Diligent,* o navă spaniolă. Au și fost anunţaţi acolo. Se vor reîntâlni cu prietenii de pe *La Boudeuse.* Veţi da ordinele cuvenite". Se duce apoi la castelul-pupa. Domnul de La Giraudais — mult așteptată clipă — îi prezintă pe savanţii care au acceptat să cutreiere marea, cu orice risc, sub garanţia că el avea să fie comandantul. Așadar, adevăraţi aventurieri, totodată, prieteni ai Academiei de Științe, ceea ce nu strică unui viitor candidat.

Domnul Commerson corespunde aidoma imaginii pe care oricine şi-o face despre un naturalist. Ţine în mâini două glastre mici, cărămizii, cu plante pe care le numește copiii săi. O varietate de iarbă-neagră și una de fucsia. Le-a dibuit într-o insulă din radă.

— Nu vă temeţi de reptile?

— Pentru ce să mă tem? Și ele mă interesează. O Brazilia, ce floră și, mai cu seamă, ce faună! Ce fluturi! Dar păsările!

Bougainville surâde. Entuziaștii îi fac plăcere. Apreciază faptul că părintele ierbii-negre și al fucsiilor omite să amintească ceva despre vreo crimă… Dar îi mai scade admiraţia când, la câteva clipe după aceea — nu fără să se cam strâmbe și

să scuipe mărunt — omul nostru se plânge că dispune de prea puţin loc pentru colecţiile sale. Cât despre hrană…

— Nu este cea pe care o poate oferi un hangiu, firește! îl întrerupe el. Dar aţi trecut de linia ecuatorială, domnule Commerson. Trebuie să ştiţi că în împărăţia lui Neptun nici vorbă de mâncat fazani sau pere Bonne Louise.

Îşi zice în gând că are de-a face cu un „prost crescut" și îi întoarce spatele. Strânge, prietenos, mâna domnului Veron, fiinţă atât de discretă, aparent neînsemnată, în timp ce somităţile europene salută în persoana lui unul dintre cei mai buni cunoscători ai bolţii cereşti.

Mărturisește, domnule, că niciun astronom nu și-ar fi dorit mai frumos nume pentru nava sa decât *L'Etoile.* Vă mulţumesc încă o dată pentru prezenţa dumneavoastră printre noi. Vă doresc ca cercetările efectuate în timpul călătoriei să vă aducă mari satisfacţii. Dar dacă descoperiţi o cometă?

— E un *a priori* dintre cele mai puţin probabile. Dar…

Bougainville s-a reîntors pe punte, îi șoptește domnului de La Giraudais:

— Cei doi savanţi ai dumitale nu se aseamănă câtuși de puţin. Oare se înţeleg?

Interlocutorul surâde, ușor stingherit. Îl atrage pe superior spre copastie[60], ca să-i vorbească cu glas coborât. Vrea să afle dacă Veron și Commerson se înţeleg bine? Altul este însă baiul. Mai bine să ştiţi treaba de pe-acum; o călătorie implică și asemenea istorii. Domnul Commerson ne-a cerut să îmbarcăm cu el un slujitor.

— Găsesc întemeiată dorinţa lui.

— Dar poate că slujitorul acesta nu-i slujitor.

— Fii mai explicit, dragul meu sfinx.

— Nici eu, nici domnul care nu știm dacă nu cumva este vorba de o slujitoare.

Numeroasele preocupări ale navigatorului nud împiedică, totuși, să tresară. Pe loc, faţă în faţă cu întinderea unei rade ce sclipește în soare, incorigibilul parizian se înfierbântă la ideea unei povestioare amoroase atât de neprevăzută. Chiar îşi aduce aminte, pe tema aceasta a unei femei îmbarcate într-ascuns, de un frumos cântec marinăresc. Dar de aici și până la o situaţie asemănătoare pe nava de care răspunde? Să ne păstrăm totuși cumpătul. Datoria unui comandant este să facă, în toate, lumină. Pe rolurile[61] navelor regale femeile sunt interzise.

— Dragul meu La Giraudais, doar nu te-ai născut ieri!

Ce naiba, discutăm ca între bărbaţi; un bărbat și o femeie înseamnă un lucru oarecum… diferit! L-ai chestionat pe domnul Commerson?

Da, domnul de La Giraudais a stat de vorbă cu naturalistul între patru ochi. A povestit apoi despre un anume tărăboi, dacă nu chiar un scandal, iscat la castelul-

---

[60] Bordură de lemn sau de metal montată la partea superioară a parapetului sau a balustradei bordajelor unei nave.

[61] Rol: document în care se înscriu posturile fiecărui om din echipaj și ale pasagerilor pentru diferite situații (luptă, incendiu, avarie, manevră, curățenie etc…) (n.tr.).

pupa de către servitorul-bărbat cu glas prea ascuţit și prea rotunde șolduri, care dormea în aceeași încăpere cu stăpânul său. În mai multe rânduri, tineri aflaţi la bord, precum și muși — chiar mai mulţi odată — ţinuseră să se lămurească. Își urmăriseră confratele până și în W.C.-urile de la prova, încercând să-l dezbrace. Commerson a bătut eu pumnul în masă. Se aducea ofensă științelor naturale!

Slujitorul său era un tânăr rămas orfan încă din copilărie; el îi purta de grijă. Un ocrotit care, din recunoștinţă, îndrăgea îndeletnicirile stăpânului său.

Între noi fie vorba, el este pentru mine un animal de povară. De neînlocuit când trebuie să-mi transport calabalâcul pe teren, când trebuie să prospectez un ţinut mai dificil.

— Spune-mi, dragul meu, dacă te înţeleg bine, ar avea cumva domnul Commerson aplecare pentru partea bărbătească? Dispreţuiesc așa ceva.

— Dacă doriţi sincera mea părere… nu cred. Aș fi în stare să jur că-i vorba de o femeie. Nu am vrut să pun prea multe întrebări servitorilor. Când îşi iubesc stăpânii, valeţii știu să păstreze o taină. Dar anumite intonaţii sau mutrișoare nu înșală… Ei cred că este o femeie.

Cred sau știu? S-or fi atins de ea. Până în cele din urmă?

— Nu ţi-aș putea răspunde…

Îmi sunt uciși duhovnicii, mi se aduc femei pe nave…Farsă ori tragedie?

Bougainville îşi savurează cu plăcere mormăiala. Nu-i plac situaţiile nelimpezi, dar povestea mai mult îl aţâţă decât îl sâcâie. Minunat subiect de discuţie cu prinţul de Nassau. Se revede în Malvine, pe o vreme cu vânt tăios ca briciul, păşind greu prin nisipul mlăștinos al golfului în care unei insule îi pusese numele lui d'Alembert. În ziua aceea înlăturase cu sabia băţul unui matelot care nu dădea pace unei foci. Vietatea îl privise pe navigator cu aceeași gravă blândeţe ca și una dintre fostele lui iubite. Se așteptase ca ea să-i vorbească, să-i spună cine știe ce fericită profeţie… *Macte animo, generose puer*[62]*.* Orice s-ar întâmpla, înfruntând vânturile și marea, el avea să-și încheie extraordinara călătorie. Ocolul lumii.

— L-ați interogat pe preotul care a murit? Ar putea crima să aibă vreo legătură cu ceea ce îmi dezvăluiți?

— Jur că n-a mi-a spus nimic. Pe de altă parte, chiar de-ar fi știut ceva, din spovedanie de pildă, ar fi păstrat doar pentru el taina.

— Dar medicul dumitale?

— Este un om deosebit. Are el, probabil, o părere; dar nu o împărtășește nimănui. Admiră competenţa în anatomie, a domnului Commerson.

— Ce zici, s-ar putea schimba situaţia asta în dramă?

— Aici, pe mare, în spaţiul restrâns al unei nave, mi-ar fi cu neputinţă să fac vreo afirmaţie. Pentru moment, aș dori să mă încredinţez. Servitorul sau servitoarea domnului Commerson evită să meargă la prova. Păşeşte cu prudenţa

---

[62] Curaj, copile vrednic (n.tr.).

unei reptile. Dacă vreun drac de marinar…

— Ai grijă să-i dea pace servitorii ceilalţi. Înainte de a pleca din Rio, schimb eu câteva cuvinţele cu această slujnică iubăreaţă.

De La Giraudais atinge ușor mâna înmănușată a lui Bougainville.

— Iertare, domnule. Am spus doar că, după cât mi se pare, persoana aceasta este o femeie. Nimic nu-mi îngăduie să merg mai departe.

— Haida de! împarte odaia cu savantul și nu-i este ibovnică? Ce tot îmi cântați?

— O melodie nu prea pariziană, recunosc. Un căpitan englez mi-a citat cândva o frază din Shakespeare… Staţi puţin… Nu mă prea descurc în limba lor…

— Nu cumva este vorba de:

There are more things în heavens and earth. Horatio.

Than ore dreamt of in your philosophy…[63]

Câteva clipe de tăcere, după care comandantul navei *L'Etoile* mormăie:

— Sunteţi vrăjitor?

— Dac-aș fi, nu te-aș mai întreba despre sexul cel adevărat al unei slugi.

Suspină. Își privește ofiţerul, apoi contemplă portul zgomotos prin care se perindă velele multicolore ale bărcilor de pescuit; imensă dimineaţă a unui oraș care mânuiește civilizaţii și rase, care mai trebuie, poate, cucerit. Închide ochii și ascultă bătaia orei ce-a sunat la o biserică din Brest în ajun de pornire spre depărtări. Își reamintește privirile înnebunite ale lui Commerson, omul care socotește că plantele braziliene îi sunt copii, iar un servitor — animalul său de povară.

Timpul, navă pe măsura globului pământesc, îşi urmează calea. Este de datoria fiecăreia dintre creaturile pe care le transportă să-și umple cât mai cu folos răstimpul vieţii.

…Vamos[64]*.* Face un semn maistrului care împiedică șalupa să se atingă de flotă. Se reîntorceau cu toţii pe *La Boudense!* Josselin Le Corre avea să rămână de serviciu la bord, în timp ce statul-major urma să meargă pe uscat.

Fregata reprezenta Franţa vizitând Portugalia Braziliei. Că era puţintel navă, asta nu schimba cu nimic situaţia.

Vicleanul din Acunha îl primise pe de Bournand, avea să-l primească și pe Bougainville. Oficial, provizoriu sau nu, cele două regate convieţuiau în pace. Chiar dacă dimensiunile imperiului colonial portughez îl cam şocau pe Bougainville, ei nu avea nimic împotriva marchizului de Pombal, deţinător al puterii la Lisabona, un tiran într-ale muncii și un patriot; oameni ca aceștia îi plăceau. Pombal care aplica, fără să o spună, un despotism luminat, se bucura de aceeași cotă ca cea a filosofilor parizieni. A doua zi după groaznicul cutremur de la Lisabona, catastrofă care îi făcuse pe Voltaire să-și revizuiască optimismul, îşi luase curajos ţara în braţe.

---

[63] Sunt mai multe lucruri în cer și pe pământ, Horatio, decât sunt visate în filosofia ta...

[64] Să mergem.

— I-am spus domnului care că dulgherii și călăfătuitorii urmează să se ducă în după-amiaza aceasta să-i întâlnească pe cei de pe *La Boudeuse* pe nava *Diligent.* Îi pun la dispoziţia aliatului nostru, domnul de Medina. Sper să nu vă stric planurile.

2

Bougainville nu a primit sarcina de a sluji reputaţiei postume a viceregelui Braziliei, contele de Acunha. Pana sa de gâscă ar face cu bucurie din el o marionetă. Un șovăielnic, un orgolios și un ursuz.

Când la 22 iunie, a doua zi după sosire, *ne-am dus in corpore să-i facem viceregelui o vizită,* între francezi și portughezi totul a decurs perfect. Climatul acesta de neașteptată prietenie avea să se prelungească. Farmecul lui Bougainville opera nestingherit. Ca și tinereţea, ca și surâsurile oamenilor din statul său major. Ca și aleasa fire a prinţului de Nassau, în egală măsură, curiozitatea reciprocă și grija viceregelui de a compensa oarecum groaznicul asasinat.

Iluzie. Contele de Acunha iubește teatrul. A construit o operă, unde a rezervat o lojă pentru ofiţerii de pe *La Boudeuse.* Procedeu pe care Bougainville îl dezvăluie printr-o glumă, așa cum Voltaire se amuză pe seama poemelor pe care Frederic al Prusiei a avut naivitatea să i le încredinţeze.

Am putut vedea, într-o sală destul de frumoasă, capodoperele lui Metastasio, reprezentate de către o trupă de mulatri și am ascultat divinele bucăţi ale maeștrilor italieni executate de către o orchestră proastă, dirijată atunci de un preot ghebos, înveşmântat în haine ecleziastice.

Viceregele nu limitează arta spectacolului la sălile publice. Politica și diplomaţia nasc și ele teatru și încă din cel mai bun. Prin înseși funcţiile sale, un înalt demnitar este mereu amestecat în comedii sau drame. Aflată la câteva luni distanţă de Europa, Brazilia — unde, pe fondul unui anume sclavagism stau alături și se contopesc atâtea popoare și rase — nu are a primi lecţii, în materie de subtilitate, de la curţile pariziene sau vieneze.

Iar Bougainville… Folosind expresii pline de fermitate, pe care curtoazia tonului le șlefuiește, dar în același timp le subliniază, ofiţerul francez deplânge moartea abatelui. Se declară convins că Eminenţa sa a încercat, cu prilejui acesta, o mare tristeţe. Ba chiar îi mulţumește.

Contele și-a ridicat puţin bărbia.

— Presupun, reia Bougainville, că lașul atentat a avut loc pe câmp, unde bietul nostru preot, adâncit în lectura breviarului, s-o fi rătăcit…

„Mă încolțește până în pânzele albe, gândește celălalt. Știe prea bine că preotul a fost ucis în preajma palatului meu. Că garda i-a auzit strigătele. Oare trebuie să dezmint, să accept o versiune ridicolă?”

Se hotărăște, încet-încet, să deschidă bine ochii. De fapt, domnul de Bougainville cunoaşte mai amănunţit decât el lugubrul eveniment. Subalternii care l-au informat asupra agresiunii s-au temut de furia lui. I-au ascuns realitatea.

Îşi face, în joacă, de lucru cu tabachera de fildeș indian, croită în formă de

broască ţestoasă, cu efigia Penelopei cizelată pe capac.

— Onorabilul meu vizitator poate fi liniștit.

Privirea contelui caută, într-un fotoliu depărtat, ochii mari și negri ai unui consilier ce nu pare să râdă în fiecare zi.

— Am ordonat oamenilor din poliţia mea să efectueze cea mai severă anchetă. Străinii sunt oaspeţii noștri. Chiar dacă ne apărăm de unele încălcări ale anumitor ordine religioase, venerăm sfânta biserică romană. Moartea abatelui dumneavoastră rămâne o pată pentru Brazilia, câtă vreme ucigașii săi nu vor fi fost găsiţi, condamnaţi, pedepsiţi. Puteţi scrie asta ministrului dumneavoastră. Doar dacă, nu cumva… Surâde. Trăsăturile sale viceregale capătă o anumită expresie… un joc de pleoape, o contemplare a spațiului înconjurător, o privire admirativă către oaspetele său…

— … Doar dacă nu cumva aţi prefera să mai așteptaţi trei zile. Asta v-ar îngădui să anunţaţi că spânzurarea vinovaţilor a și avut loc. Dumneavoastră decideţi. Acum…Se ridică. Ceilalţi îi urmează pilda.…acum că totul este limpede între dragii noștri vizitatori francezi și Brazilia…

Îşi înalţă privirile spre picturile din tavan, unde amorași urmăresc, cu dolofana lor nepăsare, foci și balene pe întinsul unui golf. Un grup de gentilomi, cu cizme înalte și bărbi lungi, examinează de pe ţărm scena de la intrarea într-o pădure, deasă ca lâna unei mioare, unde pot fi deslușite pe crengi niște maimuţe. Nu despre un peisaj din Malvine este vorba.

În fapt, care este motivul exact al venirii domniei voastre? A, da, vă căutaţi flota. Ei bine, acum totul s-a lămurit. Propun să ne distrăm, să bem un păhărel. Binevoiţi a mă însoţi în apartamentele mele. Voi, francezii, aveţi reputaţia de a iubi compania femeilor. Și de a vă bucura de bune aprecieri în societatea lor. Aveţi cale libera, domnii mei. Nu întâlniţi deseori sirene în peregrinările dumneavoastră marine. „Mânuiește bine limba noastră, dar aceleași vorbe de spirit le-a servit probabil și englezilor; care vor fi și ajuns aproape de strâmtoarea Magellan”, îşi spune Bougainville, amuzat. Și-a mustruluit ofiţerii. Schimbă cu ei priviri semnificative. Se pare că portughezii sunt, ca soţi, de o gelozie feroce. Din fericire, ca și drumurile mării, șiretlicurile femeiești sunt fără de număr!

Au început a cânta două viori, un violoncel și două flaute. Se deschid draperii, spre a dezvălui un parc cu alei acoperite de mușchi, cu fântâni, cu un pavilion învește mântat în *azuleyos, o* maimuţă și o panteră în cușcă, palmieri, straturi de panseluţe hibride, numai bune să întărite un Commerson, o colivie mare, un spaţiu cu trandafiri. Într-un colţ, pe o masă lungă din lemn de pe insulă, zeci de sticle.

Iar doamnele se apropie, călcând cam cu prea mare grijă și sunt mult prea arămii, gândesc francezii; dar, în focoasele priviri se ivesc străfulgerări ce îndreptăţesc gelozia bărbaţilor. Nassau, care s-a apropiat de Bougainville, susură calm;

— *O, vino-n crângul acesta, draga mea…*

Iar celălalt mormăie doar în aparenţă supărat:

— Prinţe, ești sub a mea supraveghere. Nu mă vârî în bucluc.

Contesa îi întinde lui Bougainville, spre sărutare, o mână micuţă și încărcată de inele.

— Aţi făcut o călătorie frumoasă? întreabă ea. Glasul cu inflexiuni adânci este savurat de navigator în culoarea sa locală — feminin, portughez, brazilian.

Mai puţin frumoasă decât ţara și palatul acesta, decât doamnele de faţă, s-a şi grăbit el să răspundă, conștient că nu-l prea elegant complimentul: dar, nu-i dator cuvântul să ţâșnească? În joc de evantai și priviri, gazda – comediană ori nu — a și gângurit:

— Ah, francezii ăștia! Dintotdeauna curtenitori cu doamnele! și un murmur se ridică în jurul lor, ca și cum ar fi rostit o replică extrem de fericită.

Sosită în portul Rio de Janeiro la 21 iunie. *La Boudease* avea să ridice ancora în ziua de 14 iulie. O escală de douăzeci și trei de zile. Și măcar de-ar putea ajunge fără necazuri în strâmtoarea Magellan! Dar nici vorbă de așa ceva. Iat-o nevoită să-și mai piardă o dată vremea în estuarul Rio de La Plata.

Cine-ar fi uitat cumva misiunea secretă, neclară dar profund reală cu care Versailles-ul și Madridul îl însărcinaseră pe Bougainville, misiune confirmată de către Buenos Aires, ar putea socoti vizita la Rio de Janeiro drept o irosire de preţioase ceasuri. Iar îndelungile consideraţii ale navigatorului în *Jurnalul său de călătorie,* privind societatea braziliană şi expulzarea iezuiţilor, un dibaci pretext în umplerea unui gol.

Joncţiunea aceasta (știrea potrivit căreia în seara de 21 Iunie flota și cu el s-au regăsit) *îmi dădea posibilitatea să continui misiunea, deși* L'Étoile, *aducându-mi pentru treisprezece luni provizii de carne sărată și băutură, nu mi-a putut procura decât pentru cincizeci de zile pâine și legume. Lipsa acestor alimente de neînlocuit m-a silit să mă reîntorc și să le caut în estuarul La Plata, dat fiind că la Rio nu am găsit nici pesmeţi, nici grâu, nici făină.*

Nu de patruzeci și opt de ore avea nevoie Bougainville pentru a se încredinţa că nu găsește la Rio de Janeiro nici pesmeţi, nici grâu, nici făină. Domnul de La Giraudais, venit de o săptămână, i-o spusese clar, imediat; ca și comandanţii de pe *L'Étoile du Matin* și de pe *Diligent.* Dacă ar fi să ne bizuim pe textul *Călătoriei,* Bougainville a pierdut în Brasília cel puţin două săptămâni. Ceea ce ar însemna o greșeală foarte gravă. Politica a împrumutat de la navigaţie cuvântul *a guverna.* La rându-i, navigaţia se poate inspira din valoarea pe care politica a decernat-o acestui termen. A guverna o navă nu înseamnă doar a o îndrepta spre un cap, ci a prevedea totodată că mâine, că multă vreme ea va fi în stare să navigheze. În cea de a doua parte a călătoriei, pe bule necontenit reîncepute, între neprimitoarele arhipelaguri ale Pacificului, foametea avea să amenințe cele două nave mici — realitate materială tot atât de clară ca și ascuţișul unui recif. Între timp, scorbutul va doborî zeci de oameni. Atunci, dar prea târziu, mersul timpului pierdut îşi va fi dobândit un preţ sălbatic. Progresele ceasornicăriei, ca și calcularea longitudinilor sau ceasul domnului Berthoud nu voi fi putut aduce vreo schimbare.

Vechile unităţi de măsură stabilite de inima omului, cu marjele lor redevenite

imense, vor avea întâietate. În tot răgazul acesta, a lega o zi de alta, a nu te da bătut, nici tu om, nici tu navă, timp de douăzeci și patru de ore, va trece drept faptă nemaipomenită. Unde sunt, falnice prinţ al baladelor medievale, arbitru al celor mai dificile cauze, săptămânile petrecute la Rio de Janeiro? Duse odată ca zăpezile de altă dată ale Picardiei și ale Burgundiei, ierbarul domnului Commerson se va fi îmbogăţit în Brazilia. Într-o faună umană uluitor de variată, care implică și atâtea feluri de moravuri, se vor fi născut etnologi în fiinţa multor ofiţeri. Ce înseamnă un om? Dar conceptul de străin? De unde vin popoarele?

Fregata și flota fac cercetare ştiinţifică, poate fără să-și dea prea bine seama. Fără munca aceasta instinctivă și consecventă a spiritelor, șederea acolo s-ar mărgini la recepţii, hoinăreli și chiar la… necuviinţe

Ameninţările viceregelui la adresa asasinilor abatelui? Apă de ploaie. A *făgăduit-o* (cea mai severă dreptate). *Dar aici Justiţia omenească rămânea neputincioasă,* conchide Bougainville sec. Printr-o abstractizare menită a seduce filosofii, el trece peste suferinţele pe care le îndură dimpreună cu tovarășii săi. Zadarnic este șeful misiunii franceze un fermecător încercat, care face escală la Rio de Janeiro; adversarul său, viceregele, îl întrece. Invitat pe fregată, oare s-a primenit și împodobii în onoarea lui și care îl servește cu bucate și vinuri franceze dintre cele mai alese — ofiţerii portughezi se îndoapă, nu glumă — el o face pe șarmantul. Să vă spun, domnilor, că arestarea asasinilor *noștri* (da, folosește un „noștri", spre a cupla Franţa cu Portugalia) este chestiune — de ore. Aţi vrea să cumpăraţi, sunt informat, o goeletă? Vă autorizez, desigur: o puteţi face. Mai mult decât atât, dacă voi găsi în arsenal o goeletă de-a regelui meu, v-o dăruiesc cu dragă inimă. Nu-mi mulţumiţi, ci mai turnaţi-mi doar un deget din bordeaux-ul acesta.

Goeletă, prinderea asasinilor — cai verzi pe pereţi ! Om înţelept, Bougainville nu a stat să aștepte darul viceregelui, ci a achiziţionat, pe banii săi, un bastiment cu două catarge, care se afla de vânzare; dar, când vânzătorul răspândește vestea, contete de Acunha anulează târgul.

Călătoria în jurul lumii relatează o scenă aproape de necrezut. Menţinând totuși unele rezerve asupra cauzelor ei, trebuie să o acceptăm ca atare. Jignit (nemulţumit, cumva, că se simţea astfel? Nu-i lucru sigur) din pricina urâtelor procedee ale viceregelui, se duce să se plângă la palat, însoţit de ofiţeri. Declanșează o adevărată scenă de vodevil…

În cele dintâi cuvinte pe care i le-am spus, el (viceregele) *s-a ridicat furios, poruncindu-mi să ies: apoi, iritat probabil de faptul că, în pofida mâniei sale, rămâneam așezat — ca și cei doi ofiţeri care mă însoţeau — a chemat garda; dar aceasta mai înţeleaptă decât el, nu a venit, astfel ca de-am retras, fără ca cineva să fi părut tulburat.*

Cine înșală pe cine? Solemna gâlceavă — ea are drept mărturie, aproape oficială, nesupunerea unei gărzi — i-a amuzat pe francezi, întărind și mai mult ideile lui Bougainville cu privire la intrinseca slăbiciune a autorităţii portugheze în Brazilia. Totuși, până în cele din urmă, viceregele scapă cu faţa curată. El ordonă — și este

ascultat — dublarea gărzii la porţile palatului. O agitaţie umple orașul în care patrule înarmate îşi dovedesc, pe străzi, zelul. Li s-a dat ordin să aresteze, odată cu asfinţitul orice francez — matelot sau ofiţer — care mai circulă la ora aceea. A, domnii cutează a se plânge că le-a fost ucis noaptea un duhovnic? Dar ce naiba mai caută ei afară la ore târzii?

De Acunha nu este niciun ciclotimic, niciun bătrân morocănos de care subordonații săi își bat joc. Ca din întâmplare, Bougainville a ajuns la Rio de Janeiro într-o perioadă tulbure și s-ar putea admira cu ușurință, în ciuda izbucnirilor, calmul machiavelic al gazdei sale.

Personalitatea lui Bougainville l-ar putea fascina pe vicerege, dar nu-i potrivit momentul pentru exaltări. Navigatorul francez, dăruit de soartă cu inteligenţă și bravură, nu a venit aici pentru a sta cu braţele încrucișate. Din principiu, el stinghereşte. Povestea brodată pe întâlnirea cu flota nu stă în picioare. Omul avea nevoie de un pretext. El a venit să vadă ce se mai întâmplă; să uneltească. În port, prin cabarete, marinarii săi o fac pe grozavii, dau târcoale metiselor și sclavelor. Saint-Malo, portul lor de origine, a strivit Rio de Janeiro ca pe o curmală sau ca pe un harbuz! Sunt cincizeci de ani, nu-i așa, băieţi, de când Dugay-Trouin a pus la punct portul acesta cu radă cu tot!

Iar oamenii ascultă asemenea vorbărie! Sub nasul meu călăfătuitorii și dulgherii celor două mici nave franceze dreg vasul cel mare spaniol, pe care șiretenia mea îl lipsea de valoarea sa militară. Oare încearcă nava *Diligent să* joace rolul calului troian? Domnilor de Bougainville și de Medina, mă luaţi drept un prost. Detaliile privind asistenţa pe care v-o acordaţi reciproc au fost bine puse la cale, de patru luni încoace, de către guvernatorul general din Buenos Aires și navigatorul Bougainville. Franţa și Spania se înţeleg pe spinarea mea.

Niciunul dintre procedeele pe care Bougainvillei le reproşează viceregelui nu este nedrept, de vreme ce el însuși recurge la viclenie. Pentru a-și motiva șederea la Rio de Janeiro, el pretinde dintr-odată că fregata lui are „nevoie de reparaţii esenţiale” (sic!), dar atunci cum de îşi trimite marinarii să lucreze pe un vas spaniol? Și cum interpretează el istoria autentică a aceluiași vas spaniol, imobilizat la Rio de opţiuni fiindcă nu poate obţine niciun fel de material? Bougainville susţine întruna că trebuie să-şi grăbească plecarea, spre a porni în jurul lumii, dar atunci de ce închiriază la ţară o casă confortabilă, pentru el și statul său major? Și chiar casa ocupată de către comodorul Byron în 1765, pe când se pregătea să coboare spre Malvine…! Să-și închipuie, oare, că ar putea descoperi prin pivniţele sau în solul grădinii niscaiva documente uitate? Să nu se mire totuși dacă viceregele interzice închirierea casei…

Istorioare pentru femei, istorioare pasionante. Nu cumva aţâţă ele și imaginaţia contelui? A presupune aceasta nu ar însemna deloc exagerare. Bărbaţii de pe *La Boudeuse* trăiesc din plin; după lunile de abstinenţă din Malvine, au nimerit într-o climă lascivă, cu lumină, vegetaţie, culori, hrană condimentată, cântece, muzică și talmeș-bahneșul unui oraș mare ca Rio de Janeiro.

Proprietatea râvnită de către navigator poate sluji unor tainice amoruri, dar nu

și pentru primirea unor agenţi spanioli sau a unor dezertori portughezi. Aflând de sosirea tinerilor domni din Franţa, societatea feminină portugheză a tresărit. Bougainville și prinţul de Nassau înseamnă doamna de Pompadour și castelul de la Versailles, înseamnă modă pariziană și mistere de alcov. Totodată, veselie și maniere galante. Toată lumea îi recitește pe abatele Prévost, pe Marmontel și Montesquieu; ba chiar și lucrări libertine, strecurate pe sub mantii, la galeria cuceritorilor din veacurile XVII şi XVIII.

Bougainville a lăsat un nume mai puțin celebru decât Regentul Lauzun, Sénac de Meilhan, Prințul de Ligne sau Mareșalul de Gramont, dar acest lucru s-a datorat, fără îndoială, mult mai puțin lipsei de strălucire sau incisivitate, cât faptului că alte trăsături ale personalității sale îi asiguraseră deja un loc în Istorie, în fapt, mărturiile abundă: graţie și surle irezistibile. Bucuria de a trăi, generozitatea, spiritul domnului de Bougainville seduceau deopotrivă o Pompadour și un căpitan englez, un Denis Diderot, un Duclos-Guyot, un dulgher din Saint Malo. Și să nu o uităm, în primul rând, pe Mama Héraut, pe care a iubit-o atât de mult și care l-a iertat întotdeauna datorită prospețimii copilărești a spiritului pe care nu a lăsat-o niciodată în urmă.

Un personaj ca acesta, ivit, în societatea unui Rio de Janeiro… însoţit de voioșii săi locotenenţi, avea de ce să aţâţe gelozia viceregelui.

„Jurnalele" publicate de Étienne Taillemite nu sunt jurnale private. Toate puteau fi — mai mult sau mai puţin – citite sau chiar cercetate de către, alte persoane. Se cuvenea, aşadar, ca ele, să fie întocmite cu mare luare-aminte. Puteau să cadă pradă, ca cele ale lui Commerson sau Saint-Germain, cine știe căror reacţii veninoase, de nemulţumire; nu mai puţin, însemnările lui care din timpul escalei în Tahiti, care dezvăluiau, în filigran, întemeiate, observaţii critice, fără să alunece decât rareori în clevetire. Iar dacă o mai fi existat, și bârfă, ea nu se datora, firește, decât prezenţei aţâţătoare și misterioase, neîndoielnică, a slujnicei domnului Commerson[65]. În ce privește viaţa personală a domnilor acestora pe timpul escalelor, se păstrează tăcere; excepţie face perioada tahitiană.

Istorisirile de călătorie au evoluat mult de atunci încoace. Încă nu am ajuns nici la Pierre Loti, nici la André Gide. În afară de asta, putem, dacă îmi permiteți să spun așa, „avem încredere" în acești oameni impetuoși care merită numele de „banda lui Bougainville": erau bărbați adevărați.

În cadrul regulamentului impus de mediul lor militar și monden, precum şi în cadrul convingerilor lor morale, ei îşi menţineau un aşa-zis simţ al petrecăreţului. Nu numai în Tahiti vor cauza probleme.

Dimpreună eu oamenii aceștia care se instalează în rada sa, făcând întruna sondaje și schiţe ale fortificaţiilor de apărare, vicegele dorește să-i îndepărteze și

---

[65] Bougainville abordează subiectul doar cu extremă discreție. Nu ezită să trișeze cu scurgeri de informații. Preferă să joace rolul căpitanului care nu este conștient „de ce se întâmplă", decât rolul polițistului sau al cenzorului.

pe zurbagiii de viţă aleasă, care nu ocolesc nici femeile măritate, nici neprihănitele; unii ca aceștia ar fi în stare să destrame, chiar și numa într-o săptămână, structurile rafinatei societăţi rio-janeriene.

O, Bougainville! Refuzând priza de tutun anume oferită de către un gentilom, pentru a-l demistifica printr-un strănut, el înaintează spre cercul frumoaselor:

— Cunoaşteţi cumva, doamnele mele, ultima epigramă a cavalerului de Boufflers?

O, fiice ale Evei! Habar n-au de cavalerul pomenit. S-ar socoti însă dezonorate dacă ar mărturisi-o… De după evantaie, au, bineînţeles, aerul a spune, că știu totul.

Trebuie să admitem că subiectul este scabros. Dar cavalerul posedă arta de a găsi în limbaj ascunse ieșiri prin care se poate strecura impertinenţa.

Bougainville nu abordează subiectul decât cu extremă discreţie. Preferă să o facă pe căpitanul care nu este la curent „Cu ceea cu se întâmplă”, decât să joace rolul poliţistului sau al cenzorului. Așadar, subiectul, sau titlul: *fiicele lui Loth.*

Lașe, prostuţele gânguresc. Atâtea gratii și aspre supravegheri îşi au deplină justificare!

— Prin urmare, încep. Pronumele „el” din catren îl de semnează pe Loth.

El bău.
Și duios deveni.
Pentru ca apoi…
Ginere a-i fi.

Contele de Acunha socotește epigrama dibaci adusă din condei. Totuși, murmurele admirative cu care doamnele îl răsplătesc pe vorbitor nu înseamnă cumva o blamare? Bougainville îşi jură că pe ingratele acestea nu le-a încântat de cât reușita literară. Ba chiar le bănuiește a nu ști cine a fost Loth.

Mai du-te încolo, dezmăţatule, ce bântui prin saloanele pariziene! Ascultaţi-l cum dă glas, prin mijlocirea unui bucheţel, iubirii pătimaşe. Această floare, doamnelor, o numim „Mărunţișul papei”. Dat naibii omul nostru!

Începe cu o floare nevinovată. Dar, atenţie. Ce-i asta? Să ciulim urechile. Glasul i se înflăcărează. Unde-o fi capcana? Prea târziu. Noi, doamnelor, o numim „iubirea-n colivie”.

Nu-mi daţi crezare. Șiretul rupe o floare. Cu mișcări discrete, îi smulge una, două, trei patru „perdele” cu care petalele corolei acoperă pistilul. Chipul bărbatului exprimă cea mai nevinovată fericire. Abia de pare să-și fi îngăduit o mică farsă. Aduce omagii minunilor naturii. Și atinge ușor pistilul, cum ar face așezându-și palma pe creștetul unui copil.

Sosit-au abia de o săptămână francezii, clar au și aflat că la vreo trei sute de mile de Montevideo, în sudul brazilian, portughezii din Rio de Janeiro au alungat garnizoana dintr-un mic post spaniol. În zilele noastre, așa ceva ar fi denumit incident de frontieră. El miroase a război doar dacă nu asta înseamnă. În cazul dat,

Portugalia deschisese ostilităţile, dar iniţiativa ei ar putea sugera teama pe care o simte faţă de încastrarea *Coloniei del Sacramento,* între Montevideo și Buenos Aires. Micuţa Purtugalie îşi arată colţii din vreme! Într-un asemenea climat, tratamentul pe care viceregele îl rezervă spaniolilor și, prin ricoșeu, aliaţilor francezi ai acestora, pare legitim. Nu se semnalează niciun fel de panică sau descumpănire. Bougainville să miră și face haz când nava *Diligent,* pe care mateloţii săi au ajutat-o din plin la grăbirea reparaţiilor, vrea să reia tunurile de el depuse într-o insulă a radei, dar se lovește de o interdicţie; protestează doar de formă. De când cu „lovitura" lui Duguay-Trouin, el știe foarte bine că o precauţie ca aceasta înseamnă înţelepciunea însăși. Dacă artileria de pe *Diligent* ar deschide focul, ar produce stricăciuni. În populaţia foarte amestecată din Rio de Janeiro, Spania dispune de numeroși agenţi și de o bună cotă de simpatie.

Don Francisco a făcut în acest scop (– tunurile depuse pe Insula Șerpilor*) toate demersurile necesare, dar zadarnic; contele de Acunha nici nu a vrut să primească scrisoarea pe care comandantul spaniol i-o trimisese printr-un ofiţer de la bordul său.*

Și-atunci? Sigur pe hotărârea sa, viceregele are tot dreptul să fie exasperat.

Bougainville i-a aruncat o replică ironică, al cărei stil semăna cu cea mai bună ironie voltaireană.

I-a trimis vorbă și comandantului navei franceze cu patru tunuri să ancoreze sub fortul Villegahon, iar a doua zi l-am remorcat cu șalupele mele.

Nava franceză cu patru tunuri este *La Boudeuse;* comandantul ei, Bougainville. Iar înzorzonatul cu fireturi, care se teme de patru tunuri, un laș!

…Doar dacă gluma, făcută la ani de zile după eveniment, este greșit direcționată. În numele cărui fapt să le o dea a înţelege că viceregelui i-a fost frică? Dar dacă nu căuta altceva decât să umilească fregata *La Boudeuse* și pe căpetenia ei? Atunci va fi fost, desigur, plătit cu aceeași monedă. De la înălţimea palatului său și din fruntea numeroaselor sale trupe, viceregele batjocorește o navă mică, dar — de fapt — tocmai din pricina slăbiciunii Portugaliei, devine Bougainville un element de dezordine în portul Rio de Janeiro.

Viceregele nu gândise prea rău când voise să expună fregata franceză focului tunurilor sale, întrucât: *Din clipa aceea nu m-am mai gândit decât la plecare.*

Oricum, dacă Acunha ar fi fost potentatul tiranic schiţat de Bougainville, el i-ar fi împiedicat pe domnul Commerson să exploreze câmpia braziliană. Omul care bătea zilnic împrejurimile radei, la fel de înţesate de forturi și baterii, ca de plante și jivine, putea fi lesne învinuit de spionaj. Marele senior se comporta ca un „domn" subtil. Sesizase naivitatea, din punct de vedere militar, a savantului. Îl lăsa în voia lui, să culeagă, să deseneze; îl lăsa și pe servitor, un împătimit — ca și stăpânul său — de căutare, de contemplare.

Timpul petrecut de Commerson la Rio de Janeiro, în tumultuoasa perioadă dintre război și pace, îl evocă pe acela al unui profesor Nimbus. În imensitatea unei realităţi imediate, el se limitează la domeniul cercetării sale. Conflictele coloniale

tratează florile și păsările cu o indiferenţă absolută. Soarele strălucește pe pământ, ploaia îl udă, fără a se întreba mai întâi despre steagul suveranului său. Commerson dovedește același spirit descoperitor ca un Vasco da Gama sau ca un Jacques Cartier; o floare necunoscută, căreia urmează să-i pună un nume, îl umple de fericire tocmai ca pe navigatorul care a mai descoperit o insulă.

Nu încearcă faţă de ştiinţa franceză decât o umbră de orgoliu; întâi și întâi, el se bucură pentru cunoaşterea universală. Nu urmează, apoi., nici un fel de asprime de ordin comercial. Arhitectura unei flori, obiceiurile unei păsări aparţin, din oficiu, tuturor oamenilor.

Bougainville își găsea plăcerea să-l provoace pe Nassau-Siegen în legătură cu adevăratul sex al domnului Baré, servitorul naturalistului. După o serie de eșecuri — Commerson și animalul său de povară o șterg mereu cu noaptea-n cap —, prinţul a reușit să prindă „persoana" la strâmtoare, pe uliţă, la amurg — atât cât să o salute și să-i facă loc să treacă. Tocmai se întorcea din hălăduială, pe spate cu un sac prins în curele. Ce i-a spus? „I-am prins privirea. Este femeie. Viguros clădită Nu i-am auzit glasul, nici n-am simţit nevoia. Fiţi pe pace în ce privește propria-mi virtute; îmi repugnă bărbătoasele. Îmi plac cochetele".

— Ești un ștrengar! Păzitorul prinţului de Nassau-Siegen te iartă, dar comandantul Bougainville, nesăţiosul, te sâcâie: este sau nu fiinţa aceasta ibovnica stăpânului ei?

— Cunosc în amănunţime tablourile genealogice ale marilor familii domnitoare. Cunosc morfologia vânatului de orice neam din pădurile europene. Dar nu-i treaba mea să mă amestec în realele raporturi dintre o femeie care acceptă aventura și un naturalist fanatic, nu-mi trebuie să știu ce se întâmplă în cămăruţa lor; nu i de resortul meu să-mi bag nasul prin așternuturi. Oare nu am putea îngădui acestor două făpturi bizare să-și păstreze taina;

— Iubite prinţ, o discreţie atât de mare îţi face într-adevăr cinste. Ar fi trebuit să-ţi ghicesc răspunsul. Dacă ar fi posibil, aș exprima aceeași dorinţa. Dar nu am dreptul. Domnul Commerson a trișat. Oricare ar fi respectul ce-l merită pentru opera ea — fratele meu mi-a repetat că Linné îl stimează profund — la alt candidat pentru expediţie m-aș fi oprit, dacă m-ar fi anunţat că se îmbarca însoţit de o femeie. O să mă lămuresc eu!

Chiar dacă Bougainville dorește să elucideze cu adevărat chestiunea ciudatului servitor, mai puţin sigur este că îl și enervează. Originalitatea întâmplării face și mai picant expediţia, istoria scrisă de istorici se hrănește cu anecdote. Spre a ilustra memoria lui Socrate, ea are nevoie de scenele conjugale dintre filosof și matracuca lui.

Peste zece, douăzeci de secole, umanitatea va fi dat uitării cesiunea Malvinelor; tot cântecelul despre nădragii purtaţi pe dos de către regele Dagobert îl va avea pe buze. Și poate că își va reaminti de femeia deghizată în valet, care a făcut ocolul lumii pe o flotă regească.

Cu două zile înainte de plecare, spre asfinţit, Bougainville se duce la bordul navei *L'Etoile.* Commerson, pe care l-a surprins, într-o ținută casual, ocupat să

umple ghivecele cu ultimele sale descoperiri - flori de stâncă descrise de călători pe platourile Asiei, dar încă neclasificate - cu pământ de ghiveci, nu și-a ridicat vocea când vizitatorul său a abordat subiectul controversat.

Mormăie cum că-i regretabil ca în vremuri în care un război bate la ușă — cel dintre Portugalia și Spania, pe tema Braziliei — un bărbat inteligent (Bougainville se poate crede vizat) îşi iroseşte zelul înfruntându-l pe cel al unui naturalist și al ajutorului său… Asistentul său? Discipolul său!

Aluzia la primejdia războiului l-a uluit pe Bougainville. Nu și-l imagina pe savant capabil să iasă din lumea plantelor și a vietăţilor sale.

Pe un ton ferm, îi cere să-l vadă pe dom Baré între patru ochi.

— Insistenţa dumneavoastră mă scandalizează. Fratele unui remarcabil secretar ai Academici de Ştiinţe, el însuși cunoscut pentru excelentele sale lucrări de matematică, nu ar trebui să se risipească astfel. Oare drumul cercetărilor spre lumină nu-i și așa destul de anevoios? Mă rog… Vi-l dau pe-al meu Baré. Dacă înăuntrul fiinţei dumneavoastră mai sălăşluieşte o urmă de mizericordie, vă veţi simţi rușinat în faţa acestui orfan plin de curaj și devotament.

Discuţia dintre Bougainville și servitor avea să aibă loc la flacăra unei lumânări, în cămăruţa pe care domnul de La Giraudais și ofiţerii de pe *L'Étoile* au părăsit-o anume pentru a-i lăsa pe ei.

Navigatorul soarbe clipa. Commerson bate câmpii, desigur. Să stingherești drumul spre lumină? Cum să fie cu putinţă așa ceva, când fiecare se supune instinctului de cercetare? În penumbră, el examinează cu o nerăbdătoare curiozitate silueta plantei umane care îi stă în faţă. El sau ea respiră zgomotos după tinda din timpul zilei. El sau ea miroase a năduşeală. El sau ea nu este o plăsmuire a spiritului. El sau ea se integrează în atmosfera și în formele universului, ca și pietrișul plajelor sau plantele menite a fixa nisipul dunelor din Malvine, albinele din Insula Șerpilor.

— Domnișoară Baré, vă rog să nu-mi îngreunaţi îndatoririle.

— Cu ce drept mă numiţi domnișoară?

— Aţi prefera să vă spun doamnă?

— Nicidecum. Ci, pur și simplu. Baré. Ca unui matelot.

— Fiindcă sunteţi cu adevărat un matlot?

— … Da.

A simțit o capcană? Oricum va fi păcălită.

— Dacă sunteţi un matelot, am dreptul să vă debarc imediat.

Fata a început să răsufle și mai zgomotos. E ca și cum ar gâfâi. Nu a fost amenințată deschis, dar nici nu se poată amăgi. Stă o clipă îngândurată. Afară, un ghiordel[66] a căzut în mare, pliciuind și stârnind hohotul de râs al cuiva; scânteie a vieţii în colectiv a unui echipaj, căruia fiinţa aceasta sfârșise prin a i se asocia, trup și suflet, ani de-a rândul, în pofida neîncrederii sale și a scenelor brutale îndurate

[66]Găleată făcută din lemn sau din pânză impermeabilă, folosită la bordul unei nave.

nu o dată; da, luni de a rândul ce însemnau timp de două ori mai mult prin noutatea, pericolele și culoarea lor… Iar acum să se fi rupt, pactul, așa, de pe o zi pe alta? O aude miscându-şi picioarele și parcă adunându-se în sine.

— Nu-mi mai răspundeţi?

— Ce poate răspunde slăbiciunea în fața unei forțe care o zdrobește?

Bougainville alungă o replică: „Draga mea, joci comedie". Vorba lui ar suna batjocoritoare. Familiaritatea ei prefăcută ar suna fals.

— Nu vă strivesc! încerc doar să vă înţeleg. Sufăr din pricina răului pe care ni-l faceţi spre a menţine o minciună.

Ea tace, tace, tace. Afară, cineva fredonează melodia engleză pe care doi de pe *La Boudeuse* au învăţat-o de la camarazii lor irlandezi:

From Ushant to Scilly is thirty-five leagues...

Apoi, uitând celelalte cuvinte, cântăreţul continuă aria, fluierând din răsputeri și contopindu-se cu lumina asfinţitului și cu pacea mării.

Marinarul și fericirea sa de pasăre.

Bougainville se transpune în fiinţa Baré, cucerită, în profunda-i slăbiciune de puternicul simţământ al fericirii unei nave. Fata aceasta, născuta departe de mări, spre a-și îndeplini menirea de femeie, tocmai de ele a fost răpită.

Marea era acum pădurea ei, casa ei, satul ei. Escala de ia Rio de Janeiro, paradisul ei terestru.

Dacă nu se prăbușește într-un minut, o voi amenința, clar de data aceasta, cu expulzarea...Acum, ea respira și mai greu. Deodată, el băgă de seama că fiinţa plângea.

Minţise, în sfârșit, mărturisea… Era femeie: o fată părăsită, care intrase în slujba unui bărbat de rang înalt, dar el nu o tratase ca pe o slujnică, O iniţiase în cercetările sale. Ea îi gătea, îi făcea patul, îi spăla rufăria, dar îi și însoţea în căutările lui, ŞI ajuta să-și catalogheze frumoasele colecţii. Când auzea vorbindu-se cum că domnul Commerson ar fi puţintel alăturea cu drumul, se înfuria nespus, firește că domnul Commerson avea și cusururi, era un copil răsfăţat, care nu știa să aștepte. Să lucreze cu el, pentru el, ce fericire, și…

Printr-un gest al mâinii, Bougainville curmă destăinuirile. Nu-l mai tulbura dorinţa de a ști dacă Baré era sau nu ibovnica stăpânului ei. Baré nu era atrăgătoare, iar patronul ei – un maniac; dar așa cum erau, amândoi alcătuiau o pereche înduioșătoare, creată pentru pensula lui Greuze ori pana lui Fénelon. Dacă Virgiliu ar fi avut curajul să cunoască povestea unor asemenea personaje, i-ar fi făcut pe Enea să i o spună Didonei.

Și începu să râdă. Strașnice lucruri se măi petreceau pe navele regelui!

— Să nu vă stânjenească veselia mea. Vă îngădui să rămâneţi pe *L'Etoile.* Dar pretind o prudenţă de fiecare clipă.

Marinarii sunt, băieţi de treabă. Totuși, dacă s-ar întâmpla să cădeţi în apă, ei s-ar strădui, bineînţeles, să vă salveze…

Și… sărmana mea doamnă, trebuie știut că de lemn nu sunt nici ei.

I-a făcut cu ochiul distrat; ea a rămas rezervată. De după un perete se auzi căscat, ca de animal la cușca lui. La trecerea unei nave, *L'Etoile* îşi oferi un ruliu și trase de ancoră.

— Vi s-a vorbit despre scorbut?

— O, da. Chirurgul. Comandantul…

— Dar domnul Commerson?

— Nu. El nu.

Commerson practicase medicina și nu îşi instruia servitorul cu privire la ravagiile scorbutului? Ciudată fiinţă. Și din nou Bougainville râse.

— Nu vă temeţi de scorbut?

Fu rândul ei să râdă. Un râs profund, pământesc, izvorând din zorii timpurilor și din țărănime. Scorbutul? E-un nimic pe lângă holeră și ciumă. Dacă vor avea grijă să fiarbă apa, nici domnul Commerson, nici ea…

— Atenţie, doamnă. Vă faceţi iluzii. Scorbutul este un flagel. Nu caut să vă sperii. Vi s-a spus, cred, că nu sunt un fricos. Dar fiţi cu băgare de seamă. Când vom intra în Pacific…

— Oare nu-i destul de frumos să poţi intra în Pacificul acesta? Nu-s deloc numeroși francezii cu asemenea baftă…

Îi era recunoscător pentru declaraţia aceasta, în care deslușea exprimarea unei gratitudini. Fu cât pe ce să-i spună că și ea era sămânţă bună de călătoare, dar preferă să insiste asupra relelor aduse de scorbut. Ceea ce, totuși, nu-l oprea să se minuneze. Într-ascuns îşi formula dorinţa ca *La Boudeuse* și *L'Étoile* să descopere în Pacific — întru bucuria unei femei deghizate în matelot — insule multe, precum și continentul austral.

— Ar trebui, doamnă, să ţineţi un jurnal al expediţiei dumneavoastră. Vă garantez că el ar interesa lumea savantă pariziană.

Drept răspuns, din nou râsul acela ţărănesc. Dar dacă, întâmplător, era neștiutoare de carte? Nu. Ea eticheta florile clasate de către stăpânul ei. Cu litere masive. Patagoneze.

— Cu bine, doamnă.

Nimeni nu se culcase încă pe *La Boudeuse.* Nava răspândea până departe miros de șproturi și de zărgani, miros căruia i se adăugau, pe punte, aromele de cafea şi punch. Bougainville îşi convocă oamenii, spre a le împărţi sarcinile zilei următoare. Apoi, sprijinindu-se de copastie, alături de prinţ, el îi istorisi discuţia avută cu „domnul Baré". Cei doi bărbaţi împărtășiră aceeași părere — era vorba de o poveste frumoasă ce-ar putea înveseli saloanele, dar şi mișca atâtea suflete din modestele căsuţe.

Privind apoi spre noianul de stele, începură a compune epigrame în care virilitatea domnului Commerson trecu pa primul plan.

Escala de la Rio de Janeiro se încheia. Fusese pentru toţi o lecţie bogată, iar Bougainville avea ce spune mai târziu superiorilor săi. De unde, totuși, gustul acela

amar? Asasinatul nerăzbunat să fie cauza? Riscuri ale meseriei…

Pe abate nu-l cunoscuse decât foarte puţin. Chiar dacă nepedepsitul omor arunca o umbră peste călătorie, regretul încercat în seara aceasta de către Bougainville era tulbura și, totodată, adânc.

Oare începea să îmbătrânească? Cu glas șoptit, el rosti: *From Ushant to Sciliy is thirty-five leagues,* apoi, într-un hohot de râs: *And from Maloaines to Ushant thirty five thousands*[67]*…*

O stea căzu pe cer, ca o picătură de sevă pe scoarţa unul copac.

3

Din tihna unei case pariziene, contopind jurnalul de bord, notițe, amintiri reale și rememorări imaginare, Bougainville retrăiește în voie călătoria sa în jurul lumii. El scrie:

Ne-am bucurat, în timpul ședерii noastre la Rio de Janeiro ne-am bucurat de primăvara poeţilor.

Priveliștea acestui golf va face totdeauna multă plăcere călătorilor, mai cu seamă celor care, ca şi noi, vor fi fost îndelungă vreme lipsiţi de imaginea pădurilor, a caselor și care vor fi trăit în climate unde calmul și soarele sunt rare.

Nimic nu întrece în bogăţie toamna. Peisajelor ce se oferă ochiului din toate părţile…

…Fără îndoială. Dar descrierea acestei exuberanţe a naturii nu are temei. În principiu, navigatorii afirmă că francezii „cunosc bine Rio”… Se bizuie pe domnul Commerson, specialistul competent, în privinţa grijii de a rosti un rapid elogiu de sinteză asupra *comorilor* florei locale. Pentru el, comorile tezaurizate, comorile ca atare, izvorâte din mine, păstrate în seifuri, sunt cele care îi revendică și monopolizează studiul. Frumoasa frază, consacrată pampasurilor ce înconjoară Montevideoul îşi află corespondent în fraza lacomă şi bine șlefuită pe care o dăruiește diamantelor din mina *Cerofrio:*

Ele se găsesc pe fundul unui râu care este cu grijă întors din drumul său, anume spre a putea fi alese mai apoi, din pietrișul albiei, diamantele, topazele, crisalidele și alte pietre de mai proastă calitate.

Enumerând și deducând, la fel de auster în corectitudine ca un agent însărcinat cu verificarea contabilă a unei societăţi anonime, Bougainville dezvăluie rolul calculelor sale*: …venitul (anual) smuls de regele Portugaliei, portului Rio de Janeiro, se ridică la peste zece milioane în banii noștri.* Să fie Bougainville un lacom? Ori este pe cale să devină astfel, în contact cu ținuturile aurului și

---

[67] Și din Insulele Malvine până la Ushant, treizeci și cinci de mii...

diamantelor? Cine știe! Personalitatea acestui om jovial sau a acestui geometru are și așa destule faţete pentru a nu-i mai căuta încă una. Acţiunea pe care o întreprinde aici reflectă preocuparea patriotică a unui înalt funcționar care a fost martor direct la vistieria goală a Regatului Franței. El utilizează exemplul portughez, pentru a influenţa politica lui Ludovic al XV-lea. Și crede, odată pentru totdeauna, în nevoia Franţei de a avea posesiuni frumoase dincolo de ocean.

Adio, Rio de Janeiro. Adio, domnule de Medina. Adio, domnul de Kielievori (comandant al navei *L'Étoile du Matin).* Corect și prudent, Bougainville trimite un ofiţer să-l preveni pe viceregе că navele franceze — fregata și flota — vor ridica ancora *la cel dintâi vânt favorabil.* Relaţiile cu autoritățilenu portugheze vor fi fost desigur foarte încordate. Fără să se ajungă, totuși. Ia o ruptură.

La 14 iulie, ziua sfântului Henri, plecare ratată. Vântul se potolise. Pe 15, briza revine și cele două nave ies din radă.

Libaţiile vor marca data eveniment: pentru prima oară *La Boudeuse* și *L' Étoile* navighează împreună în largul mării, alcătuind astfel expediţia franceză comandată de către Bougainville; ele au grijă, în același timp, să nu se stingherească și să se despartă cât mai puţin posibil. *La Boudeuse* înaintează mult mai bine decât surata ei. De aici, o grijă permanentă din partea fregatei. Fără să mai socotim că nici vânturile, nici mărea nu cruţă cuplul. *Timp foarte răcoros, valuri uriașe* — diagnosticul marinăresc spune lucrurilor pe nume. În noaptea de 19 spre 20 iulie, *La Boudeuse* îşi pierde gabierul[68], rupt din strângători[69]. Asta înseamnă călătoria pe mare! Optimistul Bougainville se bucură că eclipsa de soare din 25 da de lucru statului său major și umple de mulţumire pe astronomul Veron de pe nava *L'Etoile.*

De șaisprezece zile va avea nevoie convoiul pentru a încheia traseul Rio de Janeiro-Montevideo. Mult. În ultimele zile care o mai despart de La Plata, în apropiere de golf și de intrarea în estuar, *La Boudeuse* îşi înmulţește sondajele. Înălţimile Maldonadelor, insula Lobos apar la orizont asemenea unor siluete ciudat de familiare, vechi prietene. Cu toţii ard de nerăbdare să le găsească porecle.

În sinea lui, Bougainville se împotrivește acestei plăceri a regăsirilor. Destul l-au prins în capcana lor ţinuturile acestea! Se întoarce la ele, silit. Îngrijorat, în plus, de starea flotei, în ale cărei cale, din cauza mărilor agitate și poate a numeroaselor mișcări ale încărcăturii, fusese descoperită o avarie misterioasă, periculoasă atât pentru navă, cât și pentru proviziile pe care le transporta.

L'Étoile ia apă, ca o putină sau ca o cizmă veche. Să fi ales un cal slab drept tovarăș de tras la ham?

L'Étoile *ne-a făcut să pierdem drum mult, întrucât — în afară de viteza noastră mai mare faţă de ea — această flotă care, la ieșirea din Rio de Janeiro, făcea câte*

---

[68] Una dintre pânzele catargului mare (n.tr.).

[69] Frânghii cu care se strâng pânzele (n.tr.).

patru degete de apă la fiece două ore, după câteva zile de navigaţie a făcut şapte degete în acelaşi interval de timp; ceea ce nu-i permitea să forţeze velele.

Degetul[70] reprezentând a douăsprezecea parte dintr-un picior[71], în măsurătorile de-atunci, şapte degete însemnau nouăsprezece centimetri de-ai noştri. Gaura de apă, domolită de pompe, nu compromisese foarte tare siguranţa navei, dar se păstra considerabilă. Crea o atmosferă umedă ce dăuna bronhiilor. În cazul unui traiect mai lung, avea să devină, fără doar şi poate, un factor de scorbut.

Inamicul numărul unu al domnului de Bougainville. În plus, îl neliniştea şi pe domnul Commerson, în privinţa conservării ierbarelor sale.

De ce nu s-a ivit în mintea navigatorului, încă de la prima escală, necesitatea unei reparaţii serioase a flotei? Situaţia nu pare să-l alarmeze. Principala sa precauţie, în afară de închirierea unor locuri de popas şi amenajarea unui mic spital de campanie, este… să aştepte.

Espéra, vechea noţiune spaniolă! Sub latitudinile acestea furtunile marchează luna august şi echinocţiul de septembrie; ei bine, ridicarea ancorei de către flotă şi fregată va mai suferi amânare. *Grosso modo,* ea va avea loc la sfârşitul lui septembrie. Primirea autorităţilor spaniole l-a mişcat. Abia ancorase la Montevideo, că un ofiţer se şi prezentase la bord, trimis de guvernator pentru urare de bun sosit. Aşadar, alianţa franco-spaniolă se menţinea! Pe loc, ofiţerul îi deapănă lui Bougainville, *persona gratissima,* ultimele evenimente interne ale coloniei, o actualitate cu adevărat arzătoare: ordinul venit din Spania, în mare taină, de arestare a monahilor iezuiţi expulzaţi de către rege.

Interesul manifestat de către Bougainville (care la Paris cocheta cu inamicii iezuiţilor) faţă de această ştire, precum şi perspectiva pe care marea încredere a guvernatorului din Montevideo i-o deschide în vederea unor fructuoase discuţii la Buenos Aires cu domnul de Bucarelli, guvernator general, nu ar trebui să-l împiedice pe navigator să trateze totuşi cu prioritate gaura de apă a flotei. Uşurinţă? Pleacă la Buenos Aires, unde poartă cu guvernatorul general discuţii de politică înaltă (reglementează cu eficacitate chestiunea aprovizionării sale cu pesmeţi şi făină, rămasă neclarificată încă din Malvine şi din Rio de Janeiro). Dacă nu întârzie prea mult la Buenos Aires, n-o face atât din grija faţă de flotă, cât din dorinţa de a se găsi de Saint Louis — sărbătoarea naţională a regatului Franţei, adică la 25 august — în mijlocul ofiţerilor şi al echipajelor sale.

Strălucitoare zi de sărbătoare**,** într-o ţară străină dar aliată, în timpul căreia îşi spune cuvântul puterea nostalgiei. Ritualele strigăte de „trăiască regele", *Te-Deum-ul* urmat de *Domine, salvum fac regem,* salvele muschetelor, lătrăturile clinilor — nu se petrec toate într-un port al Franţei?

…Oare unde-i va prinde pe domnii aceştia, dimpreună cu oamenii lor, viitoarea sărbătoare Saint-Louis? În China?

---

[70] Măsură de lungime de 25,4 mm (n.tr.).

[71] Măsură de lungime de 0,3048 m (n.tr.).

Timpul irosit în America de Sud compromit vizitarea acestui popor imens. Insula Bourbon? În chiar mijlocul marii”? Oricum, departe. Foarte departe. Și în ce stare îi va găsi?

Va rog, neliniștilor, să vă duceţi pe pustii! Vom fi cu toţii zdraveni, fără îndoială, inclusiv bravul camarad, cavalerul du Bouchage, pe care comandantul nostru l-a lăsat la Buenos Aires, cu misiunea de a veghea la o ultimă expediere de alimente. Ne lipsești, Jacques-Pierre. În absenţa dumitale putem, din fericire, să rostim binele pe care îl gândim despre dumneata. Despre spontaneitatea și generozitatea dumitale. Înţelegem, sentimentul da prietenie pe care ţi-l poartă prinţul de Nassau Siegen.

În sănătatea dumitale, Jacques-Pierre. Trăiască regele Ludovic!

Nu prevedeam că un accident ne va mai reţine, în plus, șase saptămâni.

Greșeala mărturisită este pe jumătate iertată. Dar, poate, și… greșeala neobservată, greșeală iertată?

Elegantul sânge rece sau calmul (puţintel cinic) cu care Bougainville justifică, în treisprezece cuvinte, noua sa întârziere, trec precum o scrisoare pe la poștă.

În Afară de faptul că termenul „accident” stârnește zâmbet, fortuitul eveniment se dovedi, în aparenţă, nefericit. Survenea, în realitate, spre binele flotei și al expediţiei. Fiindcă obliga să fie luată în serios nava matelot[72], fără de care — cea principală nu și-ar fi putut îndeplini îndatoririle.

În limpid unei furtuni venită din sud-vest, nava Saint Fernand, *aflată la ancoră lângă* L’Étoile, *se “smulge” din ancore, abordează, de cu noapte flota și, de la primul șoc, își frânse bompresul[73] la etambreu[74]. Aancorele sale din babord fură smulse; din fericire, flota reuși să se separe, în ciuda timpului rău și a beznei, fără a mai avea de suferit și alte avarii.* Saint-Fernand *se pomeni cu toată opera moartă[75] de la pupa distrusă. Abordajul acesta lărgi mult gaura de apă pe care* L’Étoile *o avea încă de la începutul campaniei. Era absolut necesară descărcarea navei pocite, chiar așezarea ei pe uscat, spre a descoperi și închide această gaură de apă, care părea să se afle foarte jos și în faţă. Operaţia respectivă nu putea îi făcută la Montevideo, unde nici nu se găseau — pe de altă parte, esenţele de lemn necesare la repararea arboradei…*

— Nu aveţi nici morţi, nici răniţi?

— Nu, domnule.

— Asia-i important!

---

[72] Navă însoțitoare (n.tr.).

[73] Piesă din vârful prorei unui vas cu pânze, de care se leagă mai multe vele.

[74] Deschidere făcută în puntea unei nave pentru trecerea unui catarg sau în bordaj, la pupă, pentru trecerea axului cârmei.

[75] Porțiune a corpului navei aflată deasupra liniei de plutire (n. tr.).

Caro gândește la fel, dar nu o spune. Prudenţa lui într-ale marinăriei îl face să păstreze pentru el învăţătura de minte. Riscul marin te poate ataca precum o pasăre de pradă! Un ochi trebuie să-l ai totdeauna treaz. Până la capătul călătoriei, el va fi comandantul ce se ţine la pândă, veghetor ca o mamă peste trupul flotei *L'Étoile* și conștient de fragilitatea osaturii ei.

Păcat că nu pot trimite, prin mijlocirea unei sirene, răvaș domnului de Roquefeuil, îi spune Bougainville lui Suzannet.

Unde mai pui că aș avea nevoie de o sirenă modernă! De una înzestrată cu viteza fulgerului!

Încurcătura în care se află îl stimulează. El este luptătorul trântit la pământ de către adversar, luptător care, prefăcându-se vlăguit, caută să pareze. Cele mai mari dificultăţi trebuie să poată fi rezolvate ca niște ecuaţii. Nici mai mult, nici mai puţin, trebuie să vânezi, să cauţi necunoscutele. Ei fredonează: „*Tata mi-a dat un bărbat, dar e mult prea mic de stat*". Întotdeauna, încă de la începuturi, cei mai vajnici călători au reacţionat ca el. O afirmă, o știe. Răbdarea lui Noe, a lui Enea, Ulise, Pitheas, Columb a fost aproape infinită.

…Astfel vor acţiona și aventurierii lui Joseph Conrad, marii solitari pierduţi la hotarele creaţiei… O buburuză care se înecă într-un pahar, îi oferi un fir de iarbă?

Lumea nu dorește *a priori* moartea marinarului. I s-a vorbit lui Bougainville despre catarge pierdute de către nave, catarge pe care — între Maldonade și Montevideo — marea le-a aruncat pe ţărm; s-ar părea că sunt în stare foarte bună, dar că oamenilor de acolo nu le trebuie. Socotește că asta rămâne de văzut. Trimite un ofiţer în explorare. Oare *La Boudeuse* nu a folosit, la Brest, catarge care slujiseră pe alte nave? Ofiţerul se reîntoarce: catargele epavelor văzute de el, două numai, zac pe fundul unor limanuri la care se ajunge anevoie și nu fără primejdie.

Fără să mai aștepte un rezultat oricum nesigur, Bougainville încredinţase unei goelete, ce se îndrepta spre La Plata, o scrisoare pentru cavalerul du Bouchage, cu rugămintea de a se duce la guvernatorul general, pentru a-l ruga, cu cât mai multă curtenie posibilă, ca aliat al Bourbonilor Franţei, să îngăduie navei *L'Étoile* să intre pentru reparaţii în portul La Encenada, arsenalul regelui Spaniei. Răspunsul lui du Bouchage, printr-o altă goeletă, este rapid; domnul de Bucarely acordă această permisiune. La Encenada se află pe ţărmul drept al golfului Rio de la Plata— la vreo treizeci de mile dincoace de Buenos Aires. De la Montevideo, traseul care taie oblic estuarul, înseamnă o călătorie pe o distanţă de vreo șaizeci de mile. Oarecum obișnuite, goeletele și navele mai mici îşi fac bine datoria, dacă vremea este acceptabilă. În ce privește navele cu pescaj mai mare, bancurile de nisip și curenţii mareelor complică în chip sălbatic misiunea. Chiar dacă este bine să-ţi angajezi un pilot, trebuie să ai grijă ca acesta să fie un om serios și sigur pe el, un om care să cunoască până și ultimele modificări ale șenalului.

Domnii de La Giraudais și care sunt oameni ai mării destoinici și calmi, prea de multe ori au străbătut estuarele bretone Rance și Trieux, ca să le mai fie teamă de La Plata. Bougainville le-ar putea lăsa conducerea acestei călătorii. Dar nu o face. Cu o navă a cărei pupă se afundă prea tare și a cărei gaură de apă se poate agrava,

călătoria aceasta foarte grea implică un pericol neîndoielnic. Este la mijloc onoarea șefului! Va comanda flota *L'Étoile.* Îl invită pe prinţ să se alăture aventurii. Căci ea va însemna încă una, alături de cea mare. La sfârșit se va vedea cine este nervos și cine nu.

— Îţi mai amintești, prinţe, prefaţa lui Anson pe care te-am pus să o citești? Vei înţelege câtă delicateţe poate dovedi un marinar în asemenea împrejurări. Lupii de mare se preschimbă atunci în arhangheli ai mării, ori în miei ai acesteia, dimpreună cu navele lor.

În tăcere, prințul a admirat expediția. Aventurile se desfășurau una după alta.

Bougainville a preferat să se lipsească de pilot; va merge pe urmele unui vas care și-a luat un pilot, vasul *Saint-Fernand,* spaniolul responsabil de accidentul fiotei.

Dar, chiar cu preţul de a vârî în aceeași belea vasul *Carmen,* un compatriot, *Saint-Fernand* îi joacă urâtul renghi de a ridica ancora loial, în toiul nopţii (se află în joc onoarea naţională). În zori, potrivit hotărârii luate, *L'Étoile* ridică ancora, păstrându-se cuminte în siajul vasului *Carmen,* care s-a urnit, la rându-i, furios de farsa colegului său. Mai serios, totuși, *Carmen* își strânge velatura și ancorează. Va aștepta o goeletă care trebuia să plece din Montevideo și își va potrivi mersul după al ei. Întâlnire de stat major pe *L'Étoile*. Să ancoreze în spatele lui *Carmen*? Jalnică soluţie. *L'Étoile* pune la apă o barcă și o șalupă; ele sondează în faţă, pentru ca ea să le poată urma încetișor, într-un curent de reflux.

La căderea serii, *L'Étoile* eșuează. Pe fund mlăștinos, din fericire, ceea ce nu zdruncină coca. Bougainville îl privește în tăcere pe Nassau care, cu glas scăzut. – dar a putut fi auzit — a înjurat de diavol. Navigatorul a marcat un punct, pare să nu bage de seamă. Nassau cunoaşte, cum nu se poate mai bine, fruntea aceasta netedă, nasul puternic, gura cu buze fremătânde, obrajii arși de soarele și aerul mării — în toate el deslușește bucuria de a trăi. Bougainville ascultă în memorie șuieratul care a precedat oprirea flotei, precum un meloman melodia sfâșietoare a unei dive. Acum ascultă ordinele rapide, dar nu grăbite, pe care Caro le trimite șefului de echipă, iar Caro doar a aruncat o privire spre Giraudais, care doar și-a coborât pleoapele.

În ce feerie a păşit oare prinţul? Cu calm într-ale bravurii îi învaţă marea pe oamenii săi! Mai mult decât mirosul prafului de pușcă ori ciocnirea spadelor, primejdia marină ce se cuvine învinsă le comunică acel surplus de bărbăţie menit a plăsmui eroul. La rându-i, ascultă și savurează subtilitatea manevrelor. Scrutează și admiră jocurile oceanului și ale unui fluviu care au pus pe uscat o navă și care, cinstit, o vor repune pe valuri, la sfârşit, Bougainville surâde, cu o umbră de șiretenie. Adânca bucurie ce-l stăpânește se face bănuită.

— Îmi pare, prinţe, că te-am vârât cu capul în gura leului. Nu aș vrea să te insult crezând că ți-e frică nici măcar o secundă, dar trebuie să te asigur: marea crește în estuar și vom pluti repede. Leul își deschide gura la ore fixe. Nu dorește cu tot dinadinsul moartea vizitatorului său.

— Îţi mulţumesc. Regret că domnul Commerson nu a putut vizita cu noi gura

frumosului dumitale leu.

— Nu-i plânge! A organizat cu siguranţă o excursie în Maldonade, cu Baré. Poate că tocmai acum culege floarea care îi va aduce glorie. Adică *fuchsia plataensis commersonicus.*

— Sau *rosa plataensis bareina?*

— Pst! Să păstrăm gustul glumei pentru dragul nostru du Bouchage, lipsit zilele acestea de neîntrecutul castel-pupa al fregatei noastre.

Ușor anevoioasă, călătoria continuă. Cu emoţiile ei, pe care experienţa marinărească și buna dispoziţie o transformă, pe loc, în amintiri frumoase. Comportarea ciudată a vaselor *Saint-Fernand* și *Carmen* reamintește francezilor răbufnirile ciudate ale contelui de Acunha și o anumită seară în care viceregele și-a chemat garda care…s-a ferit să vină. La 9 iulie, când flota, după o noapte de repaus la ancoră, pornește din nou la noua dimineaţa, cu velele întinse și prova în val, luând-o înaintea celor două mari nave spaniole, aflate la ancoră mult în faţa ei, va fi limpede că nimeni nu cunoaşte bine șenalul. *L'Étoile* înaintează prin sondare… iar spaniolii o urmează. Pilotul angajat de *Saint Fernand* este un trișor și un necioplit. În câteva rânduri, Bougainville se distrează, pe răspunderea sa, schimbând drumul și, respectuos, *Saint Fernand* face ca el, la rândul său imitat de către *Carmen.* Două marionete! Privirile lui care exprimă dispreţ și mânie.

Dirijat de către niște nepricepuţi, nici nu-i de mirare că *Saint-Fernand* i-a lovit flota! Bougainville și prinţul ignoră această ciudă ascunsă. Și, în timp ce lupul de mare se macină în sinea lui, cei doi fac mare haz.…Dar vor înceta să râdă, când:

La ora două după-amiază, am aflat de existenţa unei balize pe ţărmul meridional al bancului Ortiz, aproape de extremitatea sa occidentală. Baliza aceasta este formată din două catarge ale unei nave portugheze care s-a scufundat și a rămas pe chila dreaptă.

Cele două catarge cu vergile goale, care ies din apă, îi evocă pe spânzuraţii lăsaţi locului spre a impresiona tâlharii. Marinarii au făcut din ele un reper, ca o clopotniţă sau un palat. Dar inima lor de francezi se strânge puţin (cum să evite asta?) când, cu luneta, ei detectează baliza sperietoare. Soclul semnalului, invizibil și atât de aproape, nu este oare tot o navă ca și a lor, stând drept sub apă, pe al cărei fund s-a înnămolit chila? Catargele nu mai sunt altceva decât extremităţile unui sicriu… Nimeni nu caută să se informeze mai mult cu privire la hazardul marin, făptuitorul acelui catafalc. Vasul care s-a izbit de bancul de nisip este unul portughez și asta ajunge.

Lucrul acesta privește Marina Militară în armata de uscat, Nassau a întors capul. Privirea îi este furată de un cormoran pornit la vânătoare, serios ca și Kerhué. Simte o mână așezându-i-se pe umăr. Bougainville îşi păstrează fermitatea. Și poate că, spre a izgoni orice umbră de tristeţe, o face puţin pe fanfaronul, când vine cu ideea:

— Ia să vedem dacă nu găsim cumva, în catargele astea, ceea ce ne trebuie nouă. Nassau tace… Șeful și prietenul său nici nu-l întreba de fapt. Ce balizaj mai bun, împotriva unei primejdii, decât catargele unei nave pierdute, drepte ca niște baionete! Cu sângele rece al omului care a supravieţuit atâtor furtuni, navigatorul

va scrie, la doi ani după reîntoarcere, o frază care poate trece drept un record al calmului bătrânei marine cu pânze, marină de cursă lungă și aventuroasă, cea care a început cu Noe și a continuat cu cei care au ocolit Capul Horn, apoi cu cliperele, caravelele, butrele[76] și navele:

Ar fi esenţial, pentru siguranţa navigaţiei dintre Montevideo și Buenos Aires, ca baliza aceasta să fie întreţinută cu cea mai mare grijă.

Alte timpuri, alte moravuri sau fantasme. „Oare ce aşteptăm și de ce nu înlocuim gunoiul ăsta cu o lumină care să inspire încredere?" ar mormăi, descoperind un atare semnal, tânărul cutreierător din zilele noastre. În perioada în care *L'Étoile* înaintează prin estuarul La Plata, deci în acel secol zis „al luminilor", balizajul celor Șapte Mări este foarte redus. De la Ptolemeu Philadelphe încoace, umanitatea navigatoare nu a mai avansat deloc, în domeniul acesta. În vremea sa, Bougainville trece drept un modern. El venerează, din principiu, toate aplicaţiile ştiinţei în progresul tehnicilor. Dorinţa pe care o exprimă în legătură cu catargele de la Bancul Ortiz se situează dincoace de elanul acesta și tălmăcește îndelunga răbdare, cea mai nealterată, a lupilor de mare. În loc să facă apel la geniul inventiv al savanţilor, el cere ca rutina să-și vadă mai departe de drum. Ca „birourile administrative" — a căror încetineală i-a fost de atâtea ori dat să o suporte — să menţină capul de mort gata găsit, care doar pe smintiţi îi sperie: epava nefrântă de ocean și care, chiar dacă nu mai navighează, îşi dezvăluie nenorocirea la lumina zilei. *Cave naufragium.*[77]

Caro, de La Giraudais, Bougainville sunt bărbaţi fără pilot, ghidându-se după sărmanele catarge, ei continuă să navigheze mult după asfinţit, evitând cât se poate de bine primejdia Ortiz cu toate anexele ei. Îi ironizează pe spaniolii vasului *Saint Fernand:* au plătit un pilot, dar se mărginesc să se ia după lumina francezilor.

„Vom ști cine este și cine nu este nervos". Nassau meditează la cuvintele acestea, când, trecut de miezul nopţii, Bougainville îi ordonă — după un scurt expozeu asupra mareelor — să se culce. Nava, ancorată la douăzeci braţe adâncime, girează încetișor pe ancoră, sub bolta mozaicată a stelelor. Unde sunt saloanele pariziene și femeile de spirit care le cârmuiesc? Unde castelele bavareze și cele de pe Loara, curtea Vienei, Parma și Florenţa? Peste câţi ani fi-va cu putinţă să le revadă? Vor putea oare, să o mai facă?

Se lasă în voia viselor care vin către el și pe care le acceptă. Pretutindeni, în apele sălbatice ale estuarului La Plata, catarge de vase naufragiate îşi arătă capetele și se cheamă. Apoi dansează. Menuet. Fandango. Contele de Acunha dirijează o orchestră de foci. Un cal nechează. Violoncelele miaună și se preschimbă în tunuri…

…Nu este tun, ci glasul lui Bougainville. Pornim îndată, prinţe. Aventura continuă de la paragraful, de la virgula unde am lăsat-o în carte. De la molecula de

---

[76] Tip de velier mic, arab (n.tr.).

[77] Atenție la naufragiu (n.tr.)

apă. Sau de la freamătul velei foc. Visele din timpul nopţii îşi iau tălpăşiţa, pentru a face loc visului ce se consumă la trezire, visul din zorile atât de limpezi, atât de feciorelnice, care înalţă marea spre cer. O ciocârlie rătăcită — sau, dimpotrivă, pe drum încă nebătut — trece prin tribord, slobozind două ţipete scurte. Te-ai aștepta să bată clopotele în lumina care se înalţă ca un cedru.

— Nu suntem departe de ţintă, dar trebuie să navigam cu același calm ca și când ne-am afla departe, la o sută de mile.

— Te cred pe cuvânt… răspunde prinţul, după o rapidă apreciere.

Și cască de-i trosnesc fălcile, stârnind râsul lui Bougainville.

— Mănâncă o portocală. Dimineața, o portocală te pune pe picioare pentru ziua respectivă", îl asigură Vivès, bunul nostru chirurg, și nu le vom mânca mult timp, din păcate, îți garantez.

— De ce… din păcate? Fiecare călătorie cu legile ei.

— Bine zis! Dar poftim portocala.

— Îngăduie-mi să o împart cu un mus. Cu primul care îmi apare în faţă.

Musul este din Cancale[78]. A și înfulecat, la Rio, trei portocale și cinci banane. Dar ne va mărturisi că preferă prunele și murele de la el de-acasă.

Un maistru apare brusc pe punte; cu capul gol și obrajii în flăcări. Larga privelişte a estuarului, în ciuda invizibilelor bancuri de nisip, îl cucerește, îl mătură cu privirea, apoi contemplă îndelung un anume punct. A înţeles că pe acolo se va profila cel dintâi ţărm. Un strigăt, din când în când, indicând o sondare. Sus, pe arborada flotei, liniștea şi pânda oamenilor de veghe. În spate, convoiul fricos alcătuit din goeletă și cele două vase spaniole, nevolnice în propria lor putere.

— Mărturisește, amice Bougainville, că principala dumitale raţiune de a face ocolul lumii este, aceea de a încerca fiorul primejdiei. Să-ți cauți drumul folosind cele mai bune cunoștințe nautice și inima ta umană, și apoi să te predai necunoscutului. Ca atunci când dezmierzi în umbră o femeie, ori rătăcești în parfumurile ei.

Cu luneta la ochi, Bougainville continuă să observe marea; apoi, surâzând ușor, răspunde în sacade. Fiorul primejdiei vine ca o recompensă! Prinţul caută paradoxul! mai întâi există primejdia. Pericolul îl batjocorește pe marinarul care îl simte. Admirabila mare! Cel mai de seamă lucru în această dimineaţă este să nu se piardă în ea, precum nefericiţii bancului Ortiz.

— Am atâtea suflete în grija mea, șoptește el și, socotind că a păcătuit prin emfază, îşi răscumpără greșeala fluierând *în grădina tatălui meu…*

Uluit, Nassau înăbușă comparaţia ce-i stă pe buze. A estuarului cu Labirintul. Bougainville încerca să meargă pe firul Ariadnei… Nassau se felicită că a tăcut: chiar atunci, ca într-o luptă de papagali, oamenii de pază vestesc, în același timp — fiecare cu vorbele sale — că niște catarge răsar după linia orizontului spre sud-sud-est. Trebuie să fie La Encenada; dar să nu se bucure nimeni prea tarei Curenţii

---

[78] Port în golful Saint-Michel (n.tr.).

sunt urâcioși, bancurile de nisip trădătoare, apropierea de ţărm nu se va face de la sine, astfel că marea va trebui înșelată până la capăt.

Când, în sfârșit, prin șerpuiri și derive, izbutiră să străbată câteva mile bune, când flotila din La Encenada — cinci nave nemișcate — putu fi deslușită de pe punte, *L'Étoile* eșuă din nou. O frază rezumă, în unsprezece cuvinte, scena, exprimând bruscheţea șocului. Și direcţia eliberării:

Către ora patru am atins fundul, dar am trecut peste el imediat.

Privirea aruncată de Bougainville prinţului este plină de înţelesuri. De ce a scăpat flota din pericol? Adevărat? Habar n-am! S-a făcut tot posibilul ca să nu se izbească de nimic, dar sondajele noastre erau departe de a limpezi tot fundul mării, din pricina curenţilor. Mulţumită Cerului, nu ne-am lovit de stâncă, ci de un prag de nisip mâlos, moale ca o portocală prea coaptă.

Nassau a interpretat așa cum se cuvine privirea stăpânului de la bord. Are de gând să-l întrebe pe Vivès cât mai grabnic cu putinţă. Nu-i așa că printre bolile specifice oamenilor mării se numără și tulburările cardiace? Din ce comoară a stăpânirii de sine caută să se adape Bougainville, peste un ceas, în timpul dialogului cu o micuţă navă spaniolă care acostează flota? Ofiţerul de port care o comandă și care pe bună dreptate ar putea fi luat drept un bun cunoscător al locurilor acelora, schiţează – când i se vorbește de un șenal — gestul neputinţei. Acest *hidalgo* navighează cu aproximaţie.

A fost ultima emoţie. Iar memoria a înveşmântat-o în haina glumei.

O acostare săvârșită în seninătate, provizorie sau nu, într-o radă străină, încheie rătăcirea flotei rănite în bancurile de nisip și în șenalele dintre ele din estuarul La Plata.

Nava cea mai apropiată este o cunoștinţă veche: fregata *La Esmeralda,* nava ale cărei latrine zboară într-o simplă furtună, în timp ce este nevoie de o coliziune pentru ca *L'Étoile* să și le piardă pe-ale ei.

Pentru că, în ciuda pactului Bourbonilor, nave spaniole se ciocnesc totuși de cele franceze, flota și-a aruncat ancora pe fund nămolos, deloc trainic, la o distanţă respectabilă: la o jumătate de leghe marină.

4
PATIEMA[79]

10 septembrie 1766. După călătoria sa anxioasă, dar reușită, în amonte de La Plata, *L'Étoile* părea să fi ajuns într-o stare de sănătate rezonabilă, pregătită să primească îngrijirile de care avea nevoie starea ei.

Aveau să treacă patru săptămâni până când era internată în spital. La Rio de Janeiro, un arsenal refuza să-și elibereze echipamentul. Aici, nu exista arsenal!

Echipamentul, încă foarte inadecvat, pe care Cavalerul du Bouchage îl adunase acolo, cu mari cheltuieli, provenea oficial din arsenalul din Buenos Aires. În realitate, el provine de la *vasele care naufragiază în fluviu…* Altfel spus, marea și vechea colonie spaniolă din La Plata rămâne, după secole, tot atât de lipsită de Echipament maritim de primă necesitate ca și Robinson Crusoe pe insula unde îl azvârlise furtuna.

Bougainville nu văzuse niciodată în instituţiile militare canadiene o situaţie ca aceasta, unde, totuși, aprovizionarea lăsa de dorit. Pactul Bourbonilor nu-l va împiedica să ridiculizeze La Encenada de Baragan, nu numai în Jurnalul de bord, ci chiar și într-al său *Ocol în jurul lumii.*

Nu găseai în Baragan nici un fel de resurse, dimpotrivă multe dificultăţi de diferite soiuri și tot ceea ce te poate sili să nu lucrezi decât încet.

Atotputernica nonșalanță spaniolă, care îi guvernează atât pe aristocrați, ca și pe oamenii de rând, își găsește simbolul în cuvântul „*magnana!*" (Amânat în mod deliberat până a doua zi după data convenită).

Perifrază folosită de Bougainville mustește de *magnana.* Voi aţi vrea să-l vedeţi pe *señor* dulgherul? *Magnana!* Când vor fi livrate de Buenos Aires comenzile de carne? *Magnana, magnana!* Și mereu, mereu *magnana!*

La Encenada de Baragan nu este, într-adevăr; decât un port sărac format de gura unui râu care se varsă în fluviul La Plata, pe malul sudic, la zece-douăsprezece leghe est-sud-est de Buenos Aires; acostarea șalupelor înfrunta dificultăţi dintre cele mai mari. Pe uscat, de altfel, nici nu magazin, doar câteva case, mai degrabă cocioabe construite din stuf, acoperite cu piele, răsfirate în neorânduială pe un sol brut și locuite de oameni care nu cunosc altă fericire decât aceea de a nu face nimic.

Sinistră ambianţă pentru o căpetenie dinamică. Blocat în fiece clipă de greutăţi, minore în sine, dar care se cer rezolvate, pentru a putea merge mai departe, Bougainville își cheltuiește energia în izbucniri de furie. Dispune de colaboratori excelenţi — le încredinţează toată treaba aceasta care lâncezește și o șterge la Buenos Aires. În afară de faptul că, poate, va găsi acolo cheia dificultăţilor sale materiale, va avea oricum parte de discuţii de politică înaltă cu guvernatorul

---

[79] Suferință (n.tr.)

general. Conflictul hispano-portughez. Expulzarea preoţilor iezuiţi.

În jurnalele de bord ale lui Bougainville și ale tovarăși lor săi, precum și în *Călătorie în jurul lumii,* consideraţiile privind opera socială a iezuiţilor în America de Sud ocupă un loc de seamă. Este clar că subiectul a fost abordat în lung şi în lat, atât cu prilejul întrevederilor oficiale sau intime dintre spanioli și francezi, cât și în conversaţiile purtate de către oamenii de pe *Lei Boudeuse* și de pe *L'Étoile.* Mai cu seamă în scrierile lui Bougainville, pasajele acestea întrerup brutal o naraţiune care, în ciuda unor astfel de divagații, îşi urma neabătut calea maritimă și descoperirile. Chiar dacă valoarea lor documentară este de primă importanță[80], chiar dacă pare normal ca un călător să le însereze în notele sale, ca reflectând un anume moment al călătoriei, totuși ne gândim și la un șiretlic. Cititorul are de-a face cu iezuiţii și, dintr-odată, observă mai puţin că marea misiune de explorare a colonelului căpitan de vas Louis-Antoine de Bougainville a rămas suspendată într-o colonie spaniolă: cu o *La Boudeuse,* care îşi odihnește echipajul la Montevideo, cu o *L'Étoile* care se plictisește în portul La Encenada, cu un șef la bord care studiază hârtiile secrete încredinţate de către marchizul de Bucarelli, guvernatorului general.

Așteptarea punea la încercare nervii. Nocturna stângăcie a vasului *Saint-Fernand,* venind să necăjească flota, nu-i treaba lui Bougainville. Totuși, domnul de Voltaire nu ar fi greșit relevând nota de umor involuntar existentă la începutul capitolului V din *Călătorie în junii lumii:*

În timp ce grăbeam dispoziţiile de ieșire din fluviul La Plata…

Chiar dacă toată vioiciunea cerebrală a lui Bougainville eșuează în modificarea faptelor — încetineala spaniolă, viteza navelor, jocul mareelor, soarele, costul alimentelor etc. – el nu-și pierde totuși niciodată cumpătul. Prieten al științelor experimentale, el respectă constrângerile. Orice întrebare merită răspuns și îl va avea. Vigilenţa intelectuală a șefului expediţiei nu uită, în timp ce se află la Buenos Aires, necazurile flotei *L'Étoile* în faţa unui port fără de resurse.

Chiar dacă pactul Burbonilor are partea lui în neajunsurile rezultate de pe urma încetinelii spaniole, el implică totuși o garanţie politică, dacă nu și una comercială. În portul deschis La Encenada, navele, toate mai mult sau mai puțin languroase, fraternizează mai mult decât se evaluează reciproc. *La Esmeralda* și *Liebre* pregătesc o călătorie în Malvine, de unde vor naviga spre Chile și Perú, spre a le goli de iezuiţi. O a treia fregată, *Venus,* în convoi cu nave de tonaj mai mic,

---

[80] Schimbarea de ton, atât de accentuată, dintre jurnalul de bord ai lui Bougainville, extrem de sever cu iezuiții, și Călătoriile în jurul lumii, unde critica este temperată de frumoase nuanțe, sporește valoarea de document viu. Bougainville a fost un om de bună credință. În esență, a copiat, în timp ce se afla în America, confidențele egoiste ale interlocutorilor săi spanioli. La întoarcerea în Franța, a reacționat împotriva lui Vintox. (n.a.).

pregătește pentru foarte curând repatrierea în Europa a franco-acadienilor din Malvine și a unui… mare contingent de iezuiţi. Adevărată vânătoare de iezuiţi! Regele Spaniei ţine să arate că mânia sa nu se întinde asupra tuturor ordinelor religioase, de vreme ce un vas din Québec, anume *Andalou,* este gata-gata să plece spre Ţara de Foc, purtând — drept dar al majestăţii sale – misionari și lăzi cu multe cadouri. Fuegienii nu se arătaseră a fi, cu un an în urmă, niște inumani jefuitori de epave, așa cum se crezuse. Dimpotrivă, s-au dovedit omenoși faţă de supravieţuitorii naufragiului suferit de *Conception.*

Cu destulă vorbărie goală și amânări, dar fără niciun act de violenţă, La Giraudais obţine de la camarazii săi de pe *La Esmeralda* și *Liebre* — alături de care evocă insulele Malvine — ca ei să găzduiască un timp, la bordul navelor, cea mai mare parte a încărcăturii lui. Când va fi ajuns aproape de golire totală, el va pătrunde în adâncul portului. Acolo se va putea acosta; se va ocupa de repararea goeletei, așa cum îi făgăduise domnul de Bougainville. La două săptămâni după ce *Venus* și flotila sa au ridicat ancora — ceremonie de două ori mai dureroasă, deoarece călătorii acadieni, nevoiţi să lase pe uscat mulţi dintr-ai lor, lansează francezilor glume proaste, ceea ce face ca un siaj de nostalgie să însoţească navele pornite spre Europa — *L'Étoile* se află, de la 8 octombrie, în reparaţii: o activitate febrilă a succedat apatiei. Spaniolii de pe *Esmeralda* și *Liebre* au aflat despre amabilitatea dovedită de Bougainville la Rio de Janeiro faţă de *Diligent și* se comportă la fel.

În mai puţin de două săptămâni iată că *L'Étoile* este ca și nouă. Gaură de apă? A dispărut. Bompresul? Făcut și așezat la locul lui. Recălăfătuirea? Terminată. Și așa mai departe. Ar fi putut Brest să lucreze mai repede? Flota se reîntoarce în rada-i vânzolită, îşi reia încărcătura încredinţată fregatelor spaniole; apoi, imediat, ia în primire toate proviziile trimise de către Bougainville de la Buenos Aires, începând cu toate soiurile de făină și cu pesmeţii după care atât de mult suspinase la Rio de Janeiro; fără a uita nici lemnele. De La Giraudais şi Caro distribuie echipajului portocale și vin. Nava lor răspunde acum deplin cerinţelor: este o bună navă matelot, nu foarte rapidă, însă maniabilă.

La Buenos Aires, Bougainville s-a asigurat că guvernatorul general veghea la cazarea și hrana celor șapte familii acadiene, ce nu se putuseră îmbarca deunăzi, din pricina iezuiţilor azvârliţi spre Europa. Dacă face călărie și scrimă, este pentru a înfrunta sănătos riscurile scorbutului care nu șomează deloc. Nu tot de resortul său este să asculte și cele ce se spun despre iezuiţi? La capătul unor negocieri foarte strânse, el achită funcţionarilor și comercianţilor spanioli datoriile contractate pentru repararea flotei. Poate că aceștia îl și fură puţintel, dat fiind că se grăbește?

Începutul capitolului IV din *Călătorie în junii hunii* nu lunecă în umor, ca cel al capitolului V. Ai zice că se călăuzeşte după dialectica unui istoric, avocat.

Primo tempo: reamintirea, discretă, a încetinelii de care Bougainville nu se vrea vinovat, dar de care se știe învinuit. Secondo tempo: expunere, nu mai puţin discretă, a unui gest generos care șterge bănuielile înmugurite.

Repararea și încărcarea flotei L'Étoile ne-a costat timp: toată luna octombrie. Și

bani mulţi. Abia la sfârșitul acestei luni am putut încheia socotelile cu intendentul general și cu ceilalţi furnizori spanioli. Am luat hotărârea că-i plătise mai degrabă din banii care îmi fuseseră înapoiaţi pentru cesiunea insulelor Malvine, decât să folosesc, poliţe din tezaurul regesc.

Cititori din regatul Franţei, nu blamaţi prea repede anumite încetineli marinărești care nu v-au lipsit nici măcar de o para chioară. Lucrul acesta îl subliniem noi. Generozitatea lui Bougainville a procedat cu eleganţă.

…Iar acum, marinari ai flotei, ce-ar fi să coborâţi pe estuarul La Plata.

5

Pentru a ajunge în portul La Encenada, *L'Étoile* renunţase la serviciile unui pilot. Cunoaşte prea bine estuarul La Plata. Și se va reîntoarce, ca o prea-înţeleaplă fată, la Montevideo.

…Riscuri marine, riscuri!… Următorul eveniment nu-l va lua deloc prin surprindere pe căpitanul care, ca unul păţit — după ciocnirea dintre *L'Étoile* și *San-Fernando* – el a rămas în alertă. Deslușind în această încercare semnul destinului. Dar Bougainville, care abia ieșea dintr-o ultimă convorbire politică avută cu guvernatorul general și care, după ce găsise flota reparată și întinerită, lunecase în euforie, avea să se simtă uluit și puternic lovit, asemenea călăreţului azvârlit din șa în plin galop, pe un pământ stâncos.

De moartea unui om este vorbă acum. Manevră greșită? Ce strâmtă rămâne poteca dintre imprudenţă și bicisnicie! „Riscuri marine"… Nu pentru a-și evita îndatoririle au creat marinarii expresia aceasta. Ofiţerul și matelotul se aseamănă mult prea deseori cu niște matematicieni lansaţi într-o problemă ale cărei numeroase necunoscute le scapă. Vânturile, valurile, curenţii se ocupă de nopţile lor.

Pentru a înlesni un viraj de bord într-un șenal ce se răsucea între bancuri de nisip, *L'Étoile* și-a coborât la apă șalupa, cu cinci mateloţi în ea. Filare prea bruscă ori prea înceată? Vreo pală de vânt? Brusc, ambarcaţia este izbită de bordajul flotei. Se culcă pe o parte, se răstoarnă, azvârlindu-i mai întâi în fluviu pe cei cinci oameni ai săi. Bilanţul: trei înecaţi și o șalupă avariată (parâma a rezistat).

În veghile premergătoare ridicării ancorei, la Mindin sau la Brest, Bougainville nu putuse alunga întrebarea: „Dacă voi pierde oameni, mă voi simţi dezonorat? Mă va încerca, oare, deznădejdea?" Dar nu-și răspunse cu sinceritate.

Nu era, desigur, un proaspăt ofiţer! În armată comandase deschiderea focului. Văzuse și auzise oameni murind alături de el, oameni a căror luptă o condusese cu doar câteva momente înainte.Văzuse tigve zburate, valuri de sânge, trupuri sleite, cu măruntaiele ţâșnind afară.

Dar în bătălii, de moarte se leagă renumele, gloria. Înecul îşi făcea treaba cu

perfidie.

La capitolul îngrijiri date înecaţilor, Bougainville descoperise în cărţile de medicină tratamente umilitoare. Să introduci, de pildă, prin rectul trupului pescuit, o pipă aprinsă. Simţi ușurare văzând că Vivès nu sufla o vorbă despre asta. Aplecat asupra celor trei cadavre, cu greu săltate peste bord, și din care se scurgea, pe scânduri, apa — chipurile erau vinete ca ale indienilor — chirurgul se mulţumi să rostească, după ce îi palpase: „Prea târziu".

Giulgiurile fură croite din vechi pânze de corabie, în care au fost înfășuraţi nefericiţii; camarazii le încrucișaseră cu greu braţele pe piept și le închiseseră ochii.

S-a încheiat ceremonia? Graba nu a umbrit cu nimic bizara măreţie a clipei. Fiecare dintre cei trei mateloţi fu coborât în mare, după ce i se atârnase de linţoliu o piatră și după ce fusese rostit un *pater,* urmat de duruitul toboșarului. Oamenii se descoperiseră. Câţiva lăcrimau. Pentru a încheia, La Giraudais citi numele morţilor, iar Caro intonă acel *Libera,* bine știut pe dinafară de aproape tot echipajul.

Bougainville rosti un scurt discurs. Salută meseria de marinar. În sinea lui, se gândi la Diderot, la Rousseau, la toţi domnii aceia din Paris, plăsmuitori de mari sisteme niciodată confruntate cu realitatea. Energic, parcă enunţând o evidenţă, el strigă: „Trăiască regele!" Ceilalţi repetară urarea. În descumpănirea clipelor acelora, legătura cu un om viu, denumit suveran, le încălzea inima. Ludovic avea cusururi și, fără îndoială, vicii, dar putea să și sufere.

La sfârşit, li se dădu mateloţilor o raţie suplimentară de rachiu. Care venise cu ideea; foarte pe potriva sensibilităţii celor din Saint-Malo. Funeraliile sunt și ele o sărbătoare.

Un creștin are dreptul să bea întru amintirea dispăruţilor, care ar fi vrut să adauge că, după un accident al mării, omul care o slujește ar putea fi înclinat să abandoneze totul și că rachiul i-ar reda curajul. Bougainville nu-l mai asculta. O altă grijă, nu mai puţin serioasă, îl urmărea. Încă înainte de răsturnarea șalupei, privind la unghiul pe care bompresul îl făcea cu marea, el avusese intuiţia că *L'Étoile* îşi adâncea tot mai mult etrava în mare. Ca și cum serioasa muncă de reparaţie la care supusese nava nu și-ar fi îndeplinit menirea, ca și cum gaura de apă ar fi continuat să-și facă de cap. Departe de a-l slăbi, funesta intuiţie se întărea. Devenea certitudine. Una deplin împărtășită de către domnul de La Giraudais, lucru de care oricine și-ar fi dat seama, după nervozitatea pașilor făcuţi pe punte. Poate că…

Alea jacta est.

Sănătoasă ori nu în opera vie[81], flota ajunsese la Montevideo cu înţeleaptă încetineală. În seara zilei de 3 noiembrie, ea ancorează lângă *La Boudeuse.* Lua apă în proporţii rezonabile. Mai bună ar fi fost o etanșeitate perfectă! Dar, așa cum era, trebuia să aducă servicii.

---

[81] Partea din coca ce se află sub apă (n.tr.).

O veste bună îl aștepta, în sfârşit, pe Bougainville: dispoziţiile date cu trei luni în urmă pentru ca marinarii fregatei sale să profite cât mai mult, fizicește, de îndelungata și forţata escală, înainte de a se avânta în riscurile necunoscute ale mărilor australe, dăduseră bune roade. La Porte a garantat pentru sănătatea excelentă a aproape tuturor subofițerilor și a restului echipajului. În timpul acestor trei luni, cu o rotație de o treime la fiecare zece zile, au putut dormi la țărm în paturi. Zilnic se hrăniseră toţi, așa cum nici la Brest nu s-ar fi putut întâmpla, cu carne proaspătă și cu fructe.

— Copii, vă mulţumesc, vă felicit că aţi mâncat și dormit bine. Era de datoria voastră să o faceţi.

Marinarii izbucniră în hohote de râs.

— Nu glumesc decât în parte. Vă mulţumesc că aţi râs.

Este un râs hrănit cu vită sănătoasă de pampas și somn fără tangaj. Îţi face plăcere să-i auzi…și nici scump nu costa! Echipajul râse din nou.

— Astăzi, până la plecare, mergeţi de vă folosiţi bărbăţia, Fără să daţi cumva uitării doamnele din Franţa, care vă duc dorul. Ele vor să vă simţiţi bine, dar nici prea grași să nu ajungeţi. Domnul a creat sudoarea pentru echilibrul trupului, cel care vă vorbește o știe din experienţă. Copii, aștept de la voi strașnică asudare.

Oare dacă Diderot ar fi ofiţer de marină, s-ar exprima la fel? Ipoteză absurdă: ar fi fost de neconceput ca Diderot să dorească a se îmbarca.

Și din nou râsete, exclamaţii de încântare. Bougainville râse și el. În ziua în care și-a ținut discursul inaugural la Academia de Științe, avea să folosească un limbaj mai puțin familiar, dar nu putea fi mai fericit. Îşi reaminti. Și-a amintit într-o clipă nenorocirea care, cu trei zile mai devreme, lovise *L'Étoile*. Totuși, această amintire nu i-a întunecat spiritul. Eroii Atenei și ai Romei cunoșteau virtutea jertfirii. Domnilor nemuritori ai Academici de Ştiinţe, nu daţi uitării muritorul care a pornit dincolo de America, spre a lărgi domeniul cunoaşterii, în timp ce dumneavoastră vă muiaţi pana de gâscă în călimările cafenelelor *Regent* sau *Procope.*

Urgenţa adevăratei porniri la drum chema la muncă intensă. Statele-majore și maiștrii zoreau cu atât mai mult turma, cu cât se temeau de cine știe ce agitaţie ce s-ar fi putut isca odată cu reîntâlnirea echipajelor. Mateloţii flotei nu se puteau socoti cumva mai prost trataţi decât camarazii lor de pe *La Boudeuse?* Marinarii acesteia nu dădeau nicio atenţie șederii fregatei în Malvine, furtunilor, beznei și frigului îndurat acolo. În timp ce viața de lux dusă de Boudeurs în Montevideo le ofensa sensibilitatea...

Pe de altă parte, cum aveau să prezinte marinarii de pe *L'Étoile* celor de pe *La Boudeuse* accidentul șalupei cu cei trei morţi ai săi?

Fără să i-o spună cuiva — poate doar discretului chirurg Vivès — Caro prevedea vreo douăzeci, douăzeci și cinci de… dezertări.

La Boudeuse părăsise Franţa de unsprezece luni și jumătate; *L'Étoile* nici ea de mai puţin. Luni pe deplin marinărești — căci escalele aparţin vieţii de mare, ca şi navigaţia — dar, acestea fiind spuse, ele însemnau lotuși luni care lăsau marinarilor

gustul amar al nemulţumirii. În loc să parcurgă itinerarul lung și capricios care, cu fiece zi, ar fi scurtat drumul spre ţintă, călătoria constase, mai mult sau mai puţin, într-un fel de du-te-vino… Magnetismul exercitat de Bougainville asupra echipajelor nu le împiedica pe acestea să devină prada unui subtil plictis. Așa cum o demonstrau înecaţii șalupei, orice om dispune, pe pământ ori pe mare, de un timp limitat. Atât și nimic mai mult. Montevideo și vraja sa puternică îi cam aţâţau pe băieţi. Dezertorii de la prima trecere se întinaseră cam tare pe-acolo. Abia de se mai fereau să o spună. Unul din cei trei se însurase, sub alt nume

De data aceasta, doisprezece de pe cele două nave, soldaţi sau marinari, abandonaseră viaţa de bord. Caro răsuflă ușurat. Îl invită pe Josselin Le Corre la o cârciumioară. Cei doi bărbaţi goliră o sticlă de rom în sănătatea marinei regelui Franţei. Să spună ce-or vrea nătărăii, ea se îmbărbăta! Colbert — în sănătatea lui Colbert! – acţionase magistral instituind înregistrarea navigatorilor de profesie, înscrierea lor pe registrele administraţiei denumită ea însăși “înregistrarea maritimă”.

Recrutarea marinarilor se făcea numai în Franţa, începând cu populaţiile de coastă. Sunt oameni ca mine, Caro, sau ca tine, Le Corre, care la naștere au primit în vine apă sărată, iar în cap iscusinţa de a cârmui vasele. În timp ce englezii ambarcau orice fanfaron, când făceau razii ca să-și garnisească escadrele. De unde și dezertările cu duiumul din tabăra engleză. Într-o seară, La Giraudais îi jurase lui Caro, pe cuvânt de onoare, că în timpul ultimului război, cel care ţinuse șapte ani încheiaţi, cincizeci de mii de marinari englezi dezertaseră. Comparativ cu asemenea cifră, dezertările din marina franceză puteau fi numărate pe degetele unei mâini.

Josselin Le Corre era un mucalit.

— Ce numești tu „mână?” Doisprezece dezertori înseamnă mai mult decât cinci degete.

Descumpănit, Caro dovedi înţelepciune, deci nu se mânie. Și mormăi cum că știinţa nu știe chiar tot. În strâmtoarea Magellan, patagonezii le rezervau surprize. Poate că uriașii aceia aveau mâini și picioare cu șapte sau opt degete.

— De ce nu zece picioare ca homarii?

— Greșești luând totul în glumă. Lumea este plină de lucruri stranii.

— Și de oameni la fel de stranii! De pildă Commerson al tău. Nu pot uita că există asemenea aiuriţi! Mă respect și, ca atare, nu o să mă intereseze niciodată sexul fetei care îl slujește. Dar să știi că destulă apă la moară a dat clevetitorilor de la castelul-pupa — ce vrei, așa sunt cei care studiază prea mult; li se mai vatămă puţintel mintea. Uneori chiar mă întreb dacă nu este nevoie și de aiuriţi pentru a face știinţa să înainteze. Dar am început să vorbesc ca ei. Hai, noroc!

Pentru ce douăsprezece dezertări și nu unsprezece sau treisprezece? Duzina aceasta — doisprezece precum o duzină de ouă, semn apostolic, al zodiacului sau al lunilor anului — îl supăra pe Bougainville. Să-i dezvăluie prinţului de Nassau doisprezece dezertori! Se simţea jignit. Mister al cifrelor… Altfel, o știa el prea bine, nu era deloc, din acest punct de vedere, un comandant vrednic să fie compătimit.

Doisprezece dezertori după trei luni de escală într-o ţară a indolenţei în care femeile păreau să-ţi trimită ocheade, unde băutura și hrana abundau, nu era mare lucru; câte n-ar da comandanţii englezi să aibă parte de un bilanţ atât de cuminte!

Ceea ce îl mâhnea însă cu adevărat era faptul că trebuia să lase pe uscat oameni ai mării, minunaţi slujitori ai rege lui, care dădeau semne de epuizare și care trebuiau, aşadar, să plece spre Franţa.

M-am văzut silit să las la Montevideo pe maistrul pilot, pe maistrul dulgher, pe armurier și un maistru din echipaj de pe fregata mea, cărora vârsta și incurabile infirmităţi nu le îngăduiau să întreprindă călătoria.

Hotărârea fusese precedată de o discuţie cu La Porte. Cât e mult ar fi vrut cei patru oameni să urmeze expediţia până la capăt! Se frângea o legătură de prietenie, dacă nu chiar de afecţiune. Adio, copii. Navigatorul întoarse capul. Un ofiţer, fie şi singur stăpân la bord, după Dumnezeu, nu are puteri absolute. Soarele fierbinte din Montevideo nu putea împiedica navele franceze, gata de plecare spre cealaltă parte a lumii, spre zonele încă necutreierate ale oceanului Pacific, să se pregătească a suporta, mai devreme sau mai târziu, vizita scorbutului.

Două șanse din trei… sau mai degrabă nouă din zece. Nici cea mai mică îndoiosare nu permitea menţinerea pe *La Boudeuse* a unor oameni care, prin neîndoielnica lor slăbiciune, însemnau sămânţă de scorbutici. Cei de la care ar putea porni, pe navă, epidemia.

În stare să ia și să menţină o hotărâre, Bougainville şovăie totuși puţin când anunţă victimele că sunt șterse de pe rol. Îi caută pe prinţul de Nassau, precum Oreste pe al său Pilade.

— Despărţindu-mă de oameni ai mării atât de minunaţi, mă asemuiam cu gentilomul acela provincial, din Périgord sau din Champagne, care — o dată pe an — deschidea larg o fereastră ca să arunce chiar cu mâna lui toată vesela ciobită. Mi-am impus un aer calm. Dar aș fi plâns.

— În asemenea situaţii este foarte utilă o femeie.

— Prinţule, nu căuta să-ţi corupi păzitorul… Hai, lasă, mi-am revenit. Am procedat cât se poate de bine, zic eu.

…La Boudeuse trecuse pe lângă scorbut…

În timp ce flota se plictisea, înainte de a intra în reparaţii, în susul estuarului La Plata, în rada largă, bătută de vânturi și valuri, un vas mare, spaniol, pe nume *Saint-Michel* se refugiase în micul port al Maldonadelor. Buimăcit, vătămat, asemenea lui Jean Renaut care se reîntorcea din luptă ţinându-și măruntaiele în căușul palmelor, vasul venea dinspre Capul Horn, după ce patruzeci și cinci de zile zadarnic se străduise să-i forţeze trecerea și nu mai dispunea în Maldonades decât de *trei mateloţi și de trei ofiţeri,* spre a putea arunca ancora. Scorbutul îşi întinsese ghearele asupra lui. Nimeni de la bord nu scăpase. Treizeci și nouă de oameni muriseră. Mulţi dintre supravieţuitori păreau și ei pierduţi. Erau oamenii din La Boudeuse, numiţi „joc pălăria” de spanioli, care aduseseră Saint-Michel des Maldonades la Montevideo, unde fusese izolat și unde, pentru moment, era o priveliște jalnică, masivă, tăcută și urât mirositoare.

Să nu cadă nicicând în asemenea mizerie *La Boudeuse!*

În ajunul marii plecări, a pornirii spre un *necunoscut* şi mai mare, activitate intensă. Unele sarcini aduc un zâmbet ochilor moderni: *a se tăia, iarbă pentru vite.* Și din nou sunt urcate patrupede, la bordul fregatei și al flotei.

În pofida stânjenitoarei duhori implicată de coabitarea cu vietăţi de ferma, în pofida jurămintelor făcute în trecut cum că jocul nu mai trebuia repetat — în pofida găurii de apă a flotei… carnea pe picioare este atât de ieftină la Montevideo! Și atunci, n-ar fi o prostie să te lipsești de ea!

O anumită categorie de animale merită o ironie blândă, și anume caprele. Neplăcutul lor miros de rufă murdară se detașează net din simfonia izurilor; însă mult mai puţin simt ele răul de mare decât vacile. Au înţelepciunea bărbilor lor. Se adaptează aventurii călătoare. Cinste laptelui lor, care avea să dea putere oamenilor de la castelul-pupa.

La Boudeuse se recălăfătuiește și se re-recălăfătuiește cu grija unui șambelan, a unui notar care sigilează un mesaj.

Exact la o săptămână după sosirea flotei la Montevideo, adică la 10 noiembrie, Bougainville notează:

Am fi putul ridica ancora în aceeași zi dacă nu am fi fost eșuaţi… Și iată-l desfăşurând nestinsa-i voioșie. Dacă întârzierea pricinuită de o vreme proastă se prelungește, el îi va găsi laude — fiindcă vede sosind în port o goeletă încărcată cu făină…din cea mai proaspătă. Măcinată la Buenos Aires. Salută pomana. Ai zice că-i un băieţantâru înnebunit după dulciuri. Îi sunt încărcate navele? Atâta pagubă. Vor înghesui puţin animalele, vor stivui lăzi și pe punte. Oare nu întru binele cauzei lucrează? În schimbul perseverenţei pe care o cere oamenilor săi de-a lungul unei campanii primejdioase, nu se cade a le umple și pântecele?

Sângele-rece cu care Bougainville îşi supraîncarcă navele îl depășește pe Duclos-Guyot. Dar nu mormăie — un surâs îi flutură pe buze, tace. Până ce unul dintre fiii săi îl sfătuiește: „Profită de împrejurare. Cere aruncarea alambicului! Căpitanul secund înhaţă chestiunea; alambicul este la fel de sacru ca și făina! Doar nu a fost adus până aici impozantul aparat, pentru a-l azvârli în perioada în care îi vom cere ajutorul.

Încărcătura celor două nave a crescut cu șaizeci de chintale de făină.

— Îmi pare că mi-am umplut bine de tot navele, murmură Bougainville către Nassau. I se simte în glas o inflexiune pe jumătate ironică, pe jumătate neliniștită.

Prinţul îşi privește prietenul și râde. Lovește cu cizma dreaptă în podeaua punţii și fluieră admirativ. Un ac nu ar mai încăpea, sunt ticsite precum teatrul palatului din Versailles când se joacă *Indiile galante.*

— Ai noroc, urmează el, că servitorul domnului Commersen nu-i robit cochetăriei. Ai mai fi avut în plus un cufăr de rochii și jupoane. *L'Étoile* s-ar fi scufundat.

— Un pariu, prinţe! Ai atins un subiect interzis pe navă.

…Gândul i se duce la gaura de apă, marea suferinţă a flotei. Infirmitatea

aceasta, asigură căpitanii, nu ar trebui să compromită navigaţia. Cine știe? A înțeles vreodată cineva destinul unei nave?

Și continuă vorbind despre descoperirile lui Commerson, despre mănunchiurile de paie, sticluţele, pământul de flori, registrele cerute de acesta. Flora și fauna din împrejurimile orașului Montevideo i-au smuls naturalistului elogii mai puţin vibrante decât cele din insulele și mărăcinișul de lângă Rio de Janeiro; oricum, el declară că „nu și-a pierdut vremea".

Câteva clipe de tăcere. Chiar evocarea pierderii de timp nu înseamnă, cumva, o gafă? *La Boudeuse* și *L'Étoile* nu au suferit și ele o mare întârziere faţă de program? Atât de grea, încât poate că ea atrăgea după sine renunţarea la câteva mari speranţe…

— Prinţe, prietenia ce ţi-o port îţi cere un serviciu.

Prezenţa dumitale în aventura noastră ţine de un miracol, ce nu poate fi egalat de meritele unui Kerhué, Suzannet sau du Bouchage, oricât de preţioase ar fi ele. Nimic din cariera dumitale de până acum nu părea să te atragă pe drumurile mării… Crezi că există continentul austral?

— Nu mă așteptam la o întrebare ca asta. Nu sunt un Véron și, la urma-urmei, nici un Commerson nu sunt! Nici chiar un Duclos-Guyot. Nu am decât puterea de judecată a unui combatant începător.

— Te rog…

— Ei bine, fără ca opinia mea să se bizuie pe ceva precis, eu nu cred în existenţa continentului austral.

M-aș bucura să te înșeli, dragă prietene. Altfel, înseamnă că ţi-aș fi oferit o călătorie ratată. Nu sunt un nebun. Nu vom ajunge niciodată în China — după cum îmi dorisem și după cum prevedeau chiar instrucţiunile mele înainte de plecare. Flota, excelent comandată, nu este din păcate nava matelot bună mărșăluitoare de care aveam, nevoie, îşi înălţă luneta și o plimbă încet deasupra tăcerii încremenite, funebre a vasului *Saint-Michel* pe care doi mateloţi se prefăceau a munci.

Se auzea glasul lui Josselin I.e Corre:

În pădure n-om mai merge
Dacă-s laurii tăiaţi…

— Îţi vorbesc eu toată sinceritatea. În situaţia în care ne aflăm, nu-ţi mai pot oferi, cu bune șanse de reușită, de cât o călătorie în jurul lumii. Eu, însă, cred că există un continent austral. Mă feresc a spune că îl vom descoperi. Și-apoi, fără să evoc prevestirile sinistre, aș fi un comandant tare nerușinat dacă aș exclude riscurile marine.

Cu braţul arăta spre *Saint-Michel,* navă bine construită, cu greement solid, plecată din Cadix în aprilie cu toată încrederea, dar care pe drum întâlnise nenorocirea.

— Nu te încearcă niciun regret? Niciun resentiment? Într-adevăr, ni s-ar putea întâmpla multe lucruri... Mă refugiez în cuvinte șovăielnice, precum o navă care

evită largul.

Spre a învinge emoţia care îl năpădise, Nassau schiţă un gest ce-l dezgusta: scuipă în mare.

— Iartă-mă, prietene Bougainville. Oricum, exagerezi. Niciodată nu am gândit că viaţa este un divertisment. Sau, dacă am făcut-o, am greșit. Este mai mult decât atât — ea înseamnă bucurie, fericire. Nu vreau să folosesc cuvinte mari, prietene, dar în aventura începută de *La Boudeuse* și *L'Étoile* trăiesc deplin. Îmi plac oamenii dumitale. Neprevăzutul continuu al situaţiei mă încântă. Pericole, primejdii, un Nassau-Siegen le acoperă la fel ca restul. Sunt condimentul indispensabil. Condimentul prețios.

Arăta, la rându-i, spre *Saint-Michel.*

— Voi face faţă… îţi mulţumesc dinainte pentru toate – descoperiri și riscuri marine. Abia sunt ieșit din adolescenţă. O adolescenţă în care strengăria a ocupat cam prea mult loc.

— Și dacă nu vor fi descoperiri?

— Crezi că Louis-Antoine de Bougainville s-ar descuraja pentru prima oară? Descoperiri vor fi, nu încape îndoială. De ce nu chiar al dumitale continent austral; în ce mă privește, îmi place să mi-l închipui cu ţărmuri dantelate, zimţuit de golfuri mici, de șenale, ornat de arhipelaguri ca una dintre cele două mari insule Malvine. Dar o Malvină gigantică, acoperită de păduri întinse, locuită de indieni primitivi, de Adami și Eve care îşi petrec timpul iubindu-se.

— Prinţe, te rog, nu încerca să mă-nveselești. Mai adineauri nu credeai că ar putea exista un continent austral.

— Și continui să nu cred. Dar nici pe scepticismul meu nu pun temei. Și îmi zic: „În cazul în care continentul austral ar exista, este asemănător etc…"

— Nişte insuliţe ţi-ar împlini, oare, bucuria descoperirii?

— Dar cine nu visează la insuliţe? Îţi amintești de insula Saint-Germain? De insula din lacul Ermenonville? Două dintre cele mai frumoase nopţi le-am trăit pe un lac austriac, în pavilionul unei insule solitare, unde eram însoţit de… șșșt! Nu trebuie să te numești Jean-Jacques Rousseau pentru a iubi magia insulelor. Revăd porumbei drăgostindu-se în faţa noastră. Aud măruntele valuri izbindu-se de ţărm…

Bougainville atinse ușor braţul tovarășului său de drum. De-acum avea să tacă. Ceea ce se spusese rămânea spus.

Mai departe sau mai aproape, doi mateloţi fredonau în cor, în timp ce matisau[82] un cablu, iar un stol de pescărușii veseli zburau cu viteză de rândunică de o parte și de alta a *Boudeusei,* stârniţi de animalicele mirosuri răspândite de fregată:

Păsăretul tot din lume
Vine-aici un cuib să-şi facă.

---

[82] A matisi — A îmbina capetele a două parâme sau a două cabluri, prin împletirea șuvițelor din care sunt făcute. (n.tr.)

Undeva spre nord-est se afla pământul Franţei. Undeva în sud, gâtuitura răsăriteană a strâmtorii Magellan. Ardoarea călătoriei nu pălise. Oameni și nave sperau să-și urmeze drumul sub soare, nerăbdători și siguri pe ei.

Adio, *Saint-Michel.* Cerul să te aibă în pază. Şi să ne ferească de-a ta soartă.

6

…astfel că navele erau în același număr ca la plecarea din Europa, cu toate că se scursese un an de când ieșisem din râul de la Nantes.

În tihna unei case pariziene sau a conacului său din Brie, navigatorul Bougainville face bilanţul primului său an de călătorie. Îl face cu subtilitate de contabil: activul și debitul se echilibrează… Cei trei morţi de pe râul La Plata, cei cincisprezece dezertori din Montevideo sunt compensaţi prin angajarea altora în Malvine. Fraza pe care o scrie discret prefigurează o alta - ultima din volum::

Am intrat (la Saint-Malo) *în după-amiaza zilei de 16, fără să fi pierdut mai mult de șapte oameni în timpul celor doi ani și patru luni ce s-au scurs de când am ieșit din Nantes.*

Oare scriitorul Bougainville nu a trișat cumva? Să fie decesele prin accidentare marină sau îmbolnăvire singurele pierderi ce afectează un echipaj? Un om plecat de pe navă nu înseamnă și el o pierdere? Navigatorul judecă precum un matematician. Sub pana sa, omul devine cantitate înlocuibilă. Unui dezertor îi succede un alt ins de treabă; renghiul a fost jucat. Aritmetica aceasta nu corespunde sentimentelor profunde ale unui prieten al Encicipediștilor, pentru care tot omul este unic în taina fiinţei lui dar el îşi află locul într-o statistică oficială.

Fraza care pune capăt primului an de campanie cuprinde — pentru mentalitatea noastră modernă — substantive neașteptate.

Fregata și flota sunt denumite *nave,* ceea ce în sensul larg al cuvântului nu este inexact, dar Bougainville evită, în general, ambiguitatea. El rezervă cuvântul „navă" bastimentelor mari și precizează termenul cu expresii ca „de linie" sau „de registru"[83].

Pe de altă parte, Loara este denumită râu. Sena, Loara, Garona, Ronul alcătuiau totuși un cvartet de cursuri de ape privilegiate în realitatea fizică a regatului Franţei. Erau fluvii ca și Dunărea sau Rinul, ca și Tigrul sau Eufratul.

Neglijenţă din partea unui marinar înfrăţit cu marea până la sfârșitul zilelor sale. Debitul de apă al dulcei Loara — tivită de ghirlandele atâtor castele și vii, stăpânite de oameni care vorbesc o franceză admirabilă — pare întrucâtva ridicolă în comparaţie cu masele de apă ale oceanului.

---

[83] Înregistrată la un registru naval (n.tr).

O ultimă recepţie oferită francezilor de către spanioli.

O ultimă recepţie oferită spaniolilor de către francezi.

În sfârșit, una oferită în ajunul plecării de către comandantul navei, Louis-Antoine de Bougainville, pe La *Boudeuse* ofiţerilor celor două nave și oaspeţilor lor, domnii Commerson și Véron. Bougainville a recomandat lui Suzannet, lui d'Oraison, lui Kerhué și alor săi, precum și prinţului de Nassau, să nu-l ia în zeflemea pe naturalist.„Dacă-i ţepos, evitaţi să-i răspundeţi".

Când du Bouchage l-a întrebat pe savant dacă apreciază bucătăria spaniolă, acesta i-a ripostat: „În hanurile în care am luat masa lunile acestea, ea a fost, cel mai adesea, bunișoară. Dar chiar de ni s-ar fi servit întruna cine știe ce mâncare proastă, tot mai bună ar fi fost faţă de meniurile deplorabile ce ni s-au oferit pe flotă". Du Bouchage nu a crâcnit. A adus o farfurie cu portocale și fructe de mango, umple cu ele buzunarele mari ale nemulţumitului și zicându-i cu un surâs prietenos: „Iată, cel puţin în seara aceasta, dimpreună cu scuzele noastre, veţi beneficia de o mâncare sănătoasă".

…Mai târziu, Bougainville nu va avea tăria să-l dojenească pe du Bouchage, în împrejurarea dată și-a pus ochii pe Véron. Simte nevoia să vorbească; sau să audă vorbindu-se despre ştiinţă. Săptămână de săptămână, dragii spanioli nu au încetat să discute despre iezuiţi; îi ţiuie urechile, nu altceva. Despre văzduh! Despre cer! Povestește-mi, rogu-te, astronomule dragă, cu ce îşi poate petrece vremea, în timpul unei mult prea lungi escale la Montevideo, un astronom francez.

Véron este într-al nouălea cer. Fără niciun gând rău, Bougainville i-a umplut de câteva ori paharul cu xeres, un Amontilhado înmiresmat ca o prăvălie cu fructe, cald ca podul palmei unei dansatoare. Astronomul trece drept un ins foarte rezervat. În seara aceea avea să-și dezmintă reputaţia. S-a lansat, cum nu a fost niciodată de la plecarea sa din Franţa și cum, multă vreme desigur, nu avea să mai fie.

— O să mă credeţi dacă o să vă spun că am participat la câteva dintre vânătorile de insecte și de flori ale colegului meu Commerson. Toate clasele fraternizează; am învăţat multe. Este un geniu! Păcat că, în schimb, nu a socotit nimerit să mă însoţească la niște foarte onorabili eruditi ai acestui oraș, cetăţeni care nu sunt propriu-zis savanţi, dar care pregătesc ştiinţa de mâine, revizuind, toate branșele cunoaşterii, colecţionând. Datorită lor, am adunat o bogăție de materiale despre eclipse, maree și cutremure. Despre comete...Într-o noapte am numărat două sute opt stele căzătoare, în alta, șase sute șaizeci și trei.

— Un adevărat foc de artificii!

— Aţi pus punctul pe i. Uneori cădeau mai multe de-odată. Mă simţeam ca de doisprezece ani. Mă simţeam „dedesubt" ca într-o partidă de leapșa pe ouate. Vă amintiţi cum este când mai mulţi camarazi se năpustesc toţi odată, venind din colţurile lor, când ai vrea să alergi, în acelaşi timp, ici sau colo. O, domnule, ce minune este cerul!

Într-un gest spontan, Bougainville îi strânge astronomului mâna. Mulţumiri Franţei că are un asemenea fiu.

Binecuvântează ușoara ameţire care îngăduie unei fiinţe să-și sloboadă entuziasmul. Cu jumătate-glas, ca pentru sine, citează versul lui Horaţiu care îi este atât de drag — îl modifică în cinstea camaradului său:

Cras ingens interabimus caelum.[84]

…Mâine, potrivit spuselor lui Duclos-Guyot, ne vom afla în larg. Seara vom naviga sub lumina stelelor — ţara aceasta a feeriei, în care știinţa arabă și antichitatea greco-latină se înfrăţesc întru desfătarea ochilor și a frumoaselor amintiri…

Dragă domnule Veron, oare nu te deranjează puţin declaraţia lui Pascal: „Eterna liniște a spaţiilor infinite mă sperie"? Un geniu ca el să împărtășească o spaimă care nu interesează pe nimeni: ce l-o fi apucat?

— Știţi prea bine, dragă domnule Bougainville și geometru, că există oameni ca Socrate, Platon, Erasmus cărora le treci cu vederea orice.

— Pascal e de teapa lor. Presupun că aici teroarea nu înseamnă spaimă. Trebuie să fie, zic eu, sentimentul de smerenie — un sentiment necesar omului de știinţă. Iar în ce privește „liniștea eternă", expresie în care citiţi poate puţină emfază, mărturisesc cum că nu mă „deranjează" defel, ca să reiau cuvântul dumneavoastră.

Stelele acelea căzătoare eu le percepeam ca pe niște surdo-mute; sau inimi. Să presupunem că într-o bună zi vor fi plăsmuite geamuri atât de puternice încât să oprească sunetele de-afară, iar dindărătul lor să aveţi a contempla o furtună pe mare sau o cascadă; nu v-aţi simţi într-o lume stranie? Oare câte s-or petrece, spuneţi-mi, în vatra soarelui? Și totuși nu auzim nimic, nimic, absolut nimic…

Dar Véron nu a terminat. Propria smerenie se logodește cu orgolioasa încredere în viitorul știinţelor. Descoperiri cu miile nu așteaptă decât perfecţionarea mijloacelor de investigaţie — microscoape, telescoape și altele — pentru a se năpusti spre chipurile cercetătorilor.

Gândul lui Bougainville se îndreaptă spre câţiva dintre eroii îndrăgiţi: Arhimede, Plinius cel Bătrân, Hipocrate, Duguay-Trouin, Newton. Își reproșează distracția sa. Mulţumește călduros astronomului.

— Domnule Véron, aș dori într-adevăr ca medicina, cu deosebire medicina franceză, să-i atragă pe oamenii de aceeași plămadă cu dumneata. Discuţia pe care mi-ai acordat-o mi-a făcut mult bine. Îmi cunoști responsabilităţile de stăpân la bord. Poate că ai aflat, totuși, între două drumuri făcute cu domnul Commerson, între două observaţii ale câmpului de stele, necazurile întâmplate vasului spaniol *Saint-Michel?*

— Din nefericire, da. Scorbutul… Groaznică, groaznică, boală…

Savantul a pus jos paharul. Strânge din pumni, într-un chip ciudat, asemenea războinicului care își măsoară neputinţa. Apoi entuziasmul renaște.

— Credeţi-mă, domnule comandant, că medicina va face pași mari, când va

---

[84] Mâine vom parcurge imensitatea cerului (a se vedea mai sus capitolul 2 a primei părți), (n.a.).

trece serios la treabă. Odată ou microscoapele dorite.

7

Oricare ar fi fost necazurile anterioare ale călătoriei și cauzele lor, marea și adevărata plecare putea veni în sfârșit. În cartea sa, Bougainville anunţă cu bucurie evenimentul. Vânătorii de insule și descoperiri se avântă mai departe. În zorii luminoși ai unei primăveri australe.

La 14 noiembrie, ora patru și jumătate dimineaţa, întrucât vânturile băteau dinspre nord și era frumos și răcoare, am pornit din Montevideo. La ora opt și jumătate ne găseam la nord, apoi la sud de insula Flores, deoarece curenţii ne purtaseră cu repeziciune spre est-sud-est. La prânz eram la douăsprezece leghe în est și est-sud-est de Montevideo; de acolo mi-am luat punctul de plecare la treizeci și patru de grade cincizeci și patru de minute patruzeci de secunde latitudine australă și cincizeci și opt de grade cincizeci și șapte de minute treizeci de secunde longitudine occidentală faţă de meridianul Paris…

Partea a treia
ÎN SIAJUL
LUI MAGELLAN ȘI ANSON

1

…Am zărit, pământul înainte de asfinţit; sonda crescuse încontinuu, trecând de la un fund mâlos la unul nisipos… la șase jumătate și seara indica, treizeci și cinci de braţe, fund de nisip cenușiu; iar L'Étoile, *căreia i-am dat semnal să sondeze, în ziua de 15 după-amiaza, a găsit, la șaizeci de braţe același fund — la prânz marcasem treizeci şi șase de grade un minut latitudine. Între 15 și 16 vânturile ne-au fost potrivnice, iar marea foarte agitată; am făcut bordee*[85] *cât am putut mai bine sub cele patru vele mari, cu toate terţarolele*[86] *luate la gabier*[87]. L'Étoile *îşi pierduse arboreţii zburători, iar noi plecasem fără ca ai noștri să se găsească la locul lor. În ziua de 22 ne-am pomenii cu vânt puternic, însoţit de averse, și vijelii care ţinură toată noaptea; marea era groaznică, iar* L'Étoile *semnaliza că are*

---

[85] Distanța parcursă între două volte (n.tr)

[86] Porțiune dintr-o pânză de navă care se strânge prin înfășurare, pentru a reduce suprafața pânzei expusă vântului când acesta depășește o anumită forță.

[87] Velă trapezoidală sau pătrată, a doua, începând de la punte.

necazuri; am aşteptat-o având ridicate focul şi vela mare – iar celelalte vele strânse: ni s-a părut că flota aceasta[88] *îşi frânsese verga micului gabier. Vântul şi marea se potoliră a doua zi dimineaţa; ridicarăm velele, iar pe 24 am adus-o spre noi pe* L'Étoile, *astfel încât să ne putem auzi, pentru a şti ce necazuri suferise în timpul ultimei rafale de vânt. Domnul de La Giraudais îmi spuse că, în afară de verga micului gabier, se mai rupseseră şi patru lanţuri de sart, a mai adăugat că, în afară de două vite, pierduse toate animalele ambarcate la Montevideo; belea şi de noi împărtăşită, dar asta nu era deloc o consolare — cine ştie când mai puteam repara asemenea pierdere?*

Citind aceste ultime rânduri ale textului, mulţi calători au surâs, desigur. Regăseau în ele eterna iluzie a clipelor dinaintea plecării, când călătorul vrea să ia cu el cât mai multe şi astfel îşi supraîncarcă geamantanele sau calele. Apoi, eternul necaz, când te şi afli pe drum, a mânerului care se rupe: a găurii de apă care putrezeşte lăzile…

Amărăciunea pricinuită lui Bougainville de pierderea animalelor i-ar fi putut furniza lui Greuze subiectul unei pânze de tipul celei intitulate *Ulciorul spart.*

Peste două zile povestea se înscrie la profit şi pierderi, în castelul pupa al *Boadeusei,* un glas tânăr strigă ecourilor: *E bătrâna Michel care şi-a pierdut pisica,* iar ecourile trimit urmarea aşa-zisei balade. Este mult mai onorabil să-ţi pierzi animalele de-a lungul ţărmurilor Patagoniei, decât navele, precum mareşalul de Conflans, la câţiva kilometri de Croisic…

Bougainville descoperă cu ironie virtuţile cuvântului *magnana.* Fiecare zi cu necazul ei. Să navigăm. Nu vom mai fi stânjeniţi noaptea de *mugitu boum*[89]*.* Să regretăm doar că răul de mare — Montevideo dezvăţase pântecele de viaţa marină — a cam umbrit bucuria abundenţei de carne. La Porte a fost categoric: aprobat cu tristeţe, dar şi cu energie, de către Bougainville, el a ordonat azvârlirea în mare a vreo cincisprezece ciozvârte de vite; carnea se stricase.

De trei ori pe zi Bougainville se duce să-l vadă pe abate care preferă să stea în pat.

Nu eşecul jalnic al frumosului Saint-Michel de lângă Capul Horn împiedică Bougainville să ia un traseu pe care locuitorii din Saint-Malo, timp de aproximativ o sută de ani, l-au transformat oarecum într-o *camino frances*[90].

Duclos-Guyot şi de la Giraudais au navigat în jurul Capului Horn. Este un pasaj

---

[88] Gustăm savoarea expresiei „ţiu la aceasta". Pentru eleganţa stilului,- Bougainville nu a vrut să repete L'Etoile şi o scoate la capăt cum poate. „Aceasta" capătă aici, fără ca el să o vrea, valoarea peiorativă a latinescului *iste*. „Flota aceasta" sună ca „această puşlama nespălată, această văcuţă" (n.a.).

[89] Mugetul boului (n.tr.).

[90] Drum francez. Una dintre rutele ce duc la Saint-Jacques-de-Compostelle purta acest nume (n.a.).

deosebit de strâmt și bântuit de vânturi, dar este, într-adevăr, un pasaj. Chiar dacă hazardul marin – munţii de gheaţă, cețurile înghețate și furtunile lungi și sălbatice — îi pot descumpăni până și pe cei mai destoinici marinari, silind navele cu bune calităţi marine să piardă luni de zile sau ducând la dispariţia lor definitivă, pasajul acesta poate fi, cel mai adesea, trecut. Deși schimbările de vânt sunt frecvente și în general violente, unii căpitani învață să profite de ocazii. La Pérouse avea să aleagă ruta Capului Horn. Cele două fregate ale sale *La Boussole* și *L'Astrolabe* nu au păţit nimic. Va rămâne cu amintirea unui covor desfășurat din pragul marelui Ocean Pacific. Când cele două echipaje franceze aveau să acosteze la Talcahuano, portul orașului Concepción de Chile, ele nu vor oferi imaginea ruinei ca *Saint-Michel,* ci pe cea a unor ștrengari bine clădiţi, bucuroși că trăiesc și gata să danseze cu doamnele.

Se răspândiseră zvonuri potrivit cărora sălbatici sau semisălbatici rătăceau prin Ţara de Foc, ca să jefuiască nave și să le ucidă echipajele. Povestea vasului *Conception,* care se rătăcise pe ţărmurile acestea în 1765 și ai cărui supravieţuitori fuseseră înduioșător de bine primiţi de către aborigeni, vorbea în cu totul alt fel.

Oare nu patagonezilor din strâmtoarea Magellan le fuseseră atribuite scene scandaloase? În 1896, navigatorul Slocum socotește Hornul mult prea de temut pentru minuscula sa navă. Ca să ajungă în Pacific, el o ia prin strâmtoarea Magellan. Dar a regretat. Mai târziu a descris ruta ca fiind înţesată de capcane. Unele dintre acestea ţineau de climă și relief, altele de om. Cel mai mare, cel mai tulburător dintre navigatorii solitari nu a înţeles niciodată cum de i-a putut reuși, până în cele din urmă, tentativa. Romanii îşi puneau la uși inscripţia: *cave canem,* luaţi seama la câine. Dacă i-ar fi fost cu putinţă să se reîntoarcă la intrarea în strâmtoarea Magellan, atunci ar fi scris pe o piatră: „Luaţi seama la fuegieni". Ar fi greu de imaginat că înainte de Slocum, cu o sută treizeci de ani mai devreme, străinii iviţi pe tărâmurile acelea, însoţiţi de misterul încărcăturilor de pe navele lor, ar fi putut aţâţa mai puţin arţagul unor indigeni îndrăzneţi și lipsiţi de multe mijloace materiale.

Ne întrebăm de ce, impregnat de spirit malvin, Bougainville nu a urmat pilda corsarilor unei cetăţi care se făcuse stăpână pe ruta Hornului, adică de ce nu s-a făcut și el stăpân pe insuliţa recunoscută de către toţi marinarii europeni drept omologul Bunei Speranţe, limita oficială, în sud-vest, a celor două oceane principale?

Duclos-Guyot și fiii, de La Giraudais, Caro și Josselin Le Corre se supun cu toţii, și din toată inima, ordinelor. Îl iubesc și îl admiră mult prea mult pe șeful lor. Ceea ce nu-i împiedică să gândească. Brutalitatea mării, asprimea ţipetelor slobozite de păsările mari, pustiul coastei patagoneze nu oprește respectivul sector geografic să se cufunde în primăvara australă, anotimp favorabil pentru a-i înfrunta pe suspicioșii lor camarazi: strâmtoarea Lemaire și Capul Horn. În trupurile lor de marinari ei simt elanul navelor târâte spre sud. Saint-Malo a pierdut Malvinele, dar și-a păstrat înfrăţirea cu mările australe. Ajunși până aproape de el, Capul Horn

s-ar mira că ei nu coboară să-l salute. Balenele și albatroșii iau semnalat plecarea fregatei și a flotei din Montevideo.

Înfierbântat de continuarea aventurii maritime, prinţul de Nassau este mult prea isteţ pentru a nu percepe tainicul protest al oficiosului trib malvin în legătură cu strâmtoarea Magellan. Este, în același timp, prea delicat spre a i-o spune lui Bougainville ori spre a provoca, făcând-o pe prostul, o ciocnire publică între anume teze și nașterea unor antagonisme.

Într-o dimineaţă, fiind singur cu Bougainville lângă compas, el pune întrebarea direct:

— Pasagerul dumitale continuă să trăiască un vis, dar și-a regăsit binișor ritmul. Spune-mi, prietene și căpetenie (am lucrat puţintel pe hărţile dumitale) oare strâmtoarea Magellan reprezintă pentru dumneata un câştig de drum? Iartă-mi indiscreţia, sunt un mus neobrăzat. După câte știu, strâmtoarea Magellan obligă la manevre dure!

— Da. Chiar mai mult decât bănuiești. Și decât îmi închipui eu însumi! Cum să poţi prevedea cu precizie ce direcţie au curenţii mareelor și care le este puterea? Dar stâncile ascunse în apă? Dar șenalele, adevărate fundături? Și câte, câte altele… Modestia lui Nassau în ce privește cunoaşterea mării o egalează pe cea a lui Veron în faţa imensităţii realului. Îl înduioșează pe Bougainville. Încurajat de încrederea „pasagerului" său, ei cugetă în dimineaţa aceasta, cu foarte mult calm, la primejdiile care îi dau atâtea griji. Enigmele sunt acumulări de probleme, după cum constelaţiile sunt o forfotă de stele. Îţi trebuie multă, multă răbdare. Într-a beznei știinţă, Bougainville este și el un simplu mus. Trebuie să caute, să caute mereu. Se gândește la microscoapele cu atâta ardoare dorite de astronomul Veron.

— După câte îmi par a înţelege despre strâmtoarea Magellan, zice Nassau, se pare că trecerea pe lângă Horn este foarte periculoasă, de vreme ce căpitanul de vas Louis-Antonie de Bougainville se ferește de ea. Sau, mai degrabă, se ferește să o caute. Am în faţa ochilor imaginea nefericitei nave *Saint-Michel,* nevoită să se întoarcă din drum, asemenea unei armate învinse.

Bougainville îşi întoarce privirile de la compas, pentru a-și reprezenta în memorie silueta vasului spaniol. Sărmanul Don Quijote al Hornului îşi arătase unor furtuni tunurile; unor furtuni cărora nici că le păsa de ele, așa cum lunganul de la Mancha înfruntase cu lancea niște aripi de moară.

— Prinţe, marele meu prieten, nu *Saint-Michel* este de vină. Am ales strâmtoarea Magellan din trei motive. În primul rând, îi cunosc întrucâtva intrarea, avantaj preţios. Mă şi gândesc la niște drumuri, la niște locuri de ancorare. În al doilea rând, instrucţiunile pe care le-am primit de la Versailles menţionează faptul că trebuie să verific, o dată pentru totdeauna, cele născocite pe seama înălţimii foarte mari a patagonezilor. A patagonezilor, nu a fuegienilor! Uriași, reali sau imaginari, pe care toţi călătorii îi situează pe ţărmul nordic al strâmtorii Magellan. În sfârșit, și mai ales (lucrul acesta nu te va mira defel, întrucât cunoști profunda mea admiraţie faţă de navigatorul acesta, un om al mării cu care ne putem mândri în faţa Angliei), împărtășesc repulsia inspirată de Capul Horn lui George Anson.

Anson l-a cunoscut în această calitate, avertizează el de primejdie pe fanfaronii care ar vrea să-i calce pe urme.

Maistrul timonier a întors cârma cu câteva grade la babord — se ivise un talaz. Bougainville îşi îndreaptă privirea spre pupa și prinde, în lunetă, silueta flotei, frumoasă în lumina soarelui; dar îşi reamintește suferinţa ei ascunsă — avaria care îl macină. De încă o fregată ar fi avut el nevoie și nu de o flotă. I-a lipsit „nervul războinic". Îl cuprinde ciuda!

Haide, Bougainville, lasă furia. Te învăluie o aventură. Primejdia înseamnă tinereţe, a trupului și a spiritului.…Ca pentru sine, adaugă: nu ai uitat cumva numărul pierduţilor lui Anson în epidemia de scorbut care i-a lovit navele după trecerea de Capul Horn? Din o mie cinci sute de oameni, se pare că au murit mai mult de o mie. Iată un amănunt. Interesant, confirmat de către un medic englez; dacă nu au fost atinși de maladie decât foarte puţini ofiţeri, aceasta se explică și prin faptul că hrana statelor-majore se alcătuia din legume păstrate, de bine de rău, în oţet. Înţeleaptă precauţie, care nu înseamnă deloc un privilegiu. O navă trebuie să-și păstreze statul său major. Altfel, Anson nu și-ar fi încheiat expediţia cu un triumf, iar cei o mie cinci sute de oameni ar fi murit cu toţii, undeva între Capul Horn și insula Juan Fernandez.

Nu departe de el, Suzannet, Kerbue, d'Oraison manipulau octantul, însoţindu-și cifrele cu râsete. Indiferent la cele din jur, un maistru pescuia cu undiţa, sub privirile nerăbdătoare ale mușilor. Iar altul examina o velă al cărei zgomot îl descumpănea. Trei păsări mari se amuzau să depășească nava *La Boadeuse,* să revină apoi la pupa și iar să o parcurgă. La infinit.

Nassau savura simplitatea spectacolului. Oamenii aceștia se aflau departe de ţara lor, se afundau într-o aventură necunoscută, dar îşi acceptau destinul. Chiar dacă păsările întreceau în viteză fregata, tot nu aveau mai mult curaj decât oamenii ei.

…Dar dacă într-o bună zi scorbutul avea să năpădească puntea aceasta? Dacă bolnavi fantomatici aveau să se târască pe ea, împiedicându-se de toate cele, fără a mai avea nici măcar puterea să înjure, totul petrecându-se pe sub o velatură zdrenţuită? Prinţul ridică din umeri. Și el se simţea pregătit pentru orice.

— Eşti tăcut, amice Nassau. Să te fi întunecat cele ce ţi-am spus? Dacă merg până la capătul gândului, încep să cred că mă dezaprobi în ceva. Îţi par, pesemne, prea sigur de mine însumi.

Prinţul scoase din buzunar tabachera oferită cândva de către una dintre cuceririle sale și i-o întinse lui Bougainville, care i-o refuză printr-un gest al mâinii. Atunci se servi el, strănută, închise cu pocnet cutiuţa și trase o gură de aer, de spaţiu.

— Ori părerea mea, ori un vânt tras de-un cal nu înseamnă oare același lucru pentru un marinar cu experienţă? A trebuit să mă iei pe fregata dumitale, ca să vin spre mare. Văd manevrele. Mă interesează toate instrumentele de navigaţie. Îmi făuresc încet-încet o anume putere de prevedere a vremii ce va fi pe cer, pe mare. Oricum, rămân fără doar și poate un călător, un profan.

— Un călător care mânuiește bine limba franceză! Dar să lăsăm discursurile. Vorbește și critică după cum îţi vin ideile; numai așa poate da tot ce are mai bun în el prinţul de Nassau-Siegen.

— Îmi pun două întrebări. De ce să dăm ascultare lui Anson, mai degrabă decât lui de La Giraudais, Duclos-Guyot, etc? Oare dragii francezi din „secolul luminilor" nu păcătuiesc cu toţii printr-o nemărturisită anglomanie? A doua — dacă un om a săvârșit o greșeală, sau gândeşte că a săvârşit-o, trebuie să i se dea neapărat crezare numai fiindcă este sincer? Cu ce drept i se cuvine să strige: „M-am înșelat., nu faceţi ca mine"? Mi l-ai citat pe filosoful grec: „Nu te scalzi de două ori în apele aceluiași fluviu". Vor mai fi mii și mii de treceri pe la Capul Horn. Fiecare marinar, fiecare navă îşi poate alege drumul ei.

— Tocmai de aceea, prietene, riscul este prea mare. Prefer să nu mi-l asum. Strâmtoarea Magellan poate fi orice, dar nicidecum un fleac; cred însă, cu sinceritate, că *La Boudeuse* și *L'Étoile* se vor descurca.

Lui Nassau îi stătea pe limbă să întrebe: „Cât timp va dura?" Nu a tresărit. Nu avea dreptul să supere un prieten admirabil care nu terminase de vorbit.

Bougainville cugeta, muncit de veșnicul său spirit de descoperitor, însetat de adevăr. Întinderile mării, cu amestecul lor de agitaţie și calm, cu exuberanţa și varietatea lor de nuanţe constituite pentru privirea umană un ochi viu și uriaș în care, neîncetat, poate fi deslușit îndemnul de a continua. Imens și perpetuu, oceanul pare să spună: „Caută! Căutarea nu este niciodată zadarnică!" îşi înclină capul, presimţind că stropii valurilor îi vor inunda faţa; și, într-adevăr, picături mărunte se așternură ca o pudră peste obraji.

Puţin mai încolo, pescarii cu undiţa prinseseră o doradă; mușii aplaudau.

Nu sunt un anglofil, îi iubesc însă conștient pe inamicii englezi, un popor mare. Îmi amintești prostia ambasadorului Franţei — avea un nume celebru — sub ale cărui ordine am slujit la Londra; abia de știa să spună *yes, no, good, thank you.* Engleza e bună să o știe ajutorii de băgători de seamă.

În schimb, niște englezi discutau fără nicio rușine, la doi pași de el, despre războiul care avea să reînceapă, care era necesar și care se pregătea fără știinţa Franţei. Excelenţa sa maimuţoiul le surâdea! îşi închipuia că-l complimentau pentru prestanţa sa. Am asistat la scena aceea…

În timp ce se lansa în această — să-i zicem — confesiune, o cută îi brazdă fruntea…

— Un navigator, prietene Nassau, nu se avântă niciodată într-o expediţie personală fără să-și fi ales pilde, nași. Ai mei? Hannon, Vasco da Gama, Magellan, Duguay-Trouin… și Anson. Anson, un fel de frate mai mare. Încă din prima tinereţe am avut prieteni englezi. Succesele militare ale englezilor nu mă ameţesc deloc, nu-i stimez pentru că ar fi un popor superior nouă; cred că le suntem egali. Că vom putea, într-o bună zi, să-i înfrângem. Dar mă văd silit să-i iubesc pentru meritele lor.

Un talaz neașteptat, pe care maistrul de la timonă nu l-ar fi putut observa, năvăli, izbind nava care se cabră. Catargele vibrară puternic, făcând simţit efortul

sarturilor. Din fericire, nimeni nu se afla în gabie. Stropi mulţi de apă zburaseră peste castelul-pupa. O frântură de spumă alb gălbuie scânteia pe-o balustradă. Bougainville îşi scutură vesta surâzând.

— Când îi așezi pe dragul meu Duclos-Guyot sau pe dragul meu La Giraudais faţă în faţă cu Anson, mă pui în mare încurcătură. Firește că înţelepciunea maritimă nu-i una singură. Dragii noștri marinari din Saint-Malo sunt niște iscusiţi oameni ai mării. Din nefericire însă, ei nu au scris, ca Anson, o carte prestigioasă. O carte care nu numai că relatează o călătorie, ca cea a lui Cartier, dar oferă și o imagine politică a globului. Memoriile lui Duguay-Trouin, deși interesante, nu-mi dăruiesc această hrană. A face ocolul lumii înseamnă a-i experimenta unitatea și diversitatea, a-i prevedea viitorul.

Cavalerul du Bouehage îşi făcu apariţia în râsetele camarazilor săi: arbora un val de dantele. Printr-un gest ai mâinii, Bougainville îl salută cu voioșie, în timp ce cavalerul îşi scotea tricornul.

Fără să mai scoată un cuvânt, Nassau intră în cămăruţa lui. Conversaţia avută se cuvenea să fie așternută pe hârtie. O trupă de marsuini și de pui ai acestora făceau giumbușlucuri prin valuri. Pana unei păsări, lipită de mai multe zile de-o vergă, se desprinse și căzu pa punte.

2

— Baré, prietene, unde ești?

— Aici, domnule.

— Dă-mi o cămașă curată. Mi-am vărsat, într-un ruliu, cana cu ciocolată peste mine. Domnul de La Giraudais nu avertizează pe nimeni când nava dumnealui se agită.

În cufărul purtând eticheta RUFĂRIE, Baré găsi pe dată lucrul căutat. Domnul Commerson și-ar fi putut scuti servitorul de grija aceasta. Dar ce-are a face, era stăpânul. Şi un om admirabil! Servitorul descheie cămașa, apoi o întinse pe cușetă. În timp ce se pregătea să iasă, Commerson îi rechemă.

— Rămâi prietene, nu te sfii. Aș vrea să mă fricţionezi pe spate cu apă de colonie. Blestemata lor de fasole îmi dă mâncărimi.

Bărbatul care nu-și scosese nici pantofii, nici ciorapii, îngenunche cu spinarea dezgolită pregătit pentru o frecţie zdravănă. Înarmat cu un burete aspru, Baré îşi începu treaba.

— Să-mi spună domnul dacă-l doare.

— Poţi freca mai tare; am cumva și coșuri?…

— Unele mai de curând ieșite? Domnul știe, cred, că pe omoplatul stâng…

— Te întreb dacă există vreo erupţie generală.

— Nu

— Mă mir, simt arsuri.

— Cred că în noaptea aceasta domnul s-a scărpinat.

— Cum să nu te scarpini după asemenea hrană? După ce vei fi terminat frecţia, caută-mi borcanul cu prune uscate pe care mi l-ai pregătit la Montevideo. Îmi aduci trei, iar una o iei dumneata.

— Bine, domnule.

— Verifică dacă borcanul cu cireșe în alcool stă într-un loc uscat.

— Da, domnule.

La Richardais, șobolanii se înmulţesc în voie. Este satul natal al musului Guillaume. Își amintește cum într-o seară de vară, după asfinţitul soarelui, mareea era joasă — le-a văzut dezmăţul din carcasa unei bărci părăsite pe pământ mlăștinos. El era încălţat cu cizme; înarmat cu o vâslă, a început a lovi cu ea epava. După trei lovituri, nu patru, au ţâşnit de acolo vreo sută de animale din acelea scârboase, o armată guiţătoare, ce fugea înnebunită, cu pântecele lipite de pământ, și luând-o spre găurile din susul malului.

…Nu erau șobolani de același soi. Nu din cei americani, ci șobolani din Bretagne.

Șobolanii de pe *La Boudeuse* or fi… americani? Prea repede spus. În grămadă există și din cei bretoni. Primii participanţi la călătorie. În portul Brest, mișunau și desigur că mulţi au urcat pe fregată, în ciuda hărniciei șoricarilor.

Cărui trib să-i aparţină oare acesta? O fi din Malvine, din Montevideo sau din Rio de Janeiro?

Băiatul vorbește unui șobolan. Așa, dintr-odată. Doar se găsesc pe aceeași navă. Au parte de aceeași cală urât mirositoare și murdară, în care atâtea vite și-au dat duhul în urmă cu mai puţin de o săptămână.

Șobolanul s-a prins în capcană. De coadă-i prins. A încercat să fugă, sacrificând-o, însă prea trebuie să fi fost mare durerea, chiar și pentru un șobolan.

Te credeam mai uricios și mai arţăgos; mă privești și nu pari să-mi porţi pică. Ar trebui să alertez un maistru, ca să-ţi taie capul. Câţi dintre camarazii mei nici n-ar mai sta pe gânduri. Dar eu stau… Nu-mi place să raportez. Cap frumos nu ai, iar coada îţi este caraghioasă; simt însă că nu ești un camarad rău. Sunt sigur că ai prieteni. Cheamă-i, să-i văd.

Eu cred că ești un șnapan din Malvine. În ţara aceea unde opt zile din șapte bate vântul, (mai cu seamă un vuit rece) voi șobolanii o duceţi grozav! O cală infectă, cu rămășiţe menajere îmbibate de îngrășăminte lichide și de sânge – astea-s pentru voi adevărată viaţă de castel.

Și-acum, destul cu vorbăria. Te eliberez. Să nu profiţi de asta ca să mă muști.

…Guillaume a ridicat bara care strivea coada animalului. Șobolanul se desface fără grabă. Nu a căutat nici să muște, nici să zgârie. Despre răutatea speciei sale se vorbește mai mult decât trebuie.

— A, te-am prins, neascultătorule! Redai libertatea sifiliticilor ăstora, care ne fură pesmeţii și spurcă făina!

Accentul deslușit în glasul acela mai mult îl intrigă pe copil decât îl sperie. Acesta nu este peisajul stâncos din Saint-Malo. Muzica cântă aici, un sunet

profund, rezonant. Guillaume scormoneşte cu văzul penumbra. Îi recunoaşte pe Talbot, irlandezul recrutat în America. Pe loc, devine obraznic.

— Crezi că nu știu ce te atrage? Vii să sugi vin dintr-un butoi, beţivane înrăit!

— Ia-o încetișor, pruncule! Am două braţe. O palmă, dreapta, îţi stă la dispoziţie. Repetă insulta și o fac să pornească. E mai sigură în drumul ei decât *La Boudeuse.*

Mândria l-ar împinge pe Guillaume spre o imprudenţă, dar nava s-a clătinat, s-a ridicat în babord şi a slobozit un geamăt, însoţit de scârțâituri; în același timp s-au auzit ciudatele sunete de sucţiune, ca și umane, ale mării — că este foarte aproape, imensă și liberă în spatele unui perete care nu ar însemna nimic pentru ea.

Oamenii de pe aceeași navă nu trebuie să se certe când marea mugește.

În loc să se îndrepte spre obrazul lui Guillaume, braţul drept al irlandezului poposește blând pe umărul musului.

— Rasa mea și a ta sunt înrudite. N-ai auzit-o niciodată pe bunica ta vorbind despre Saint-Brendan?

— Nu mi-am cunoscut bunicile. Au murit într-o epidemie. Tatăl meu a pornit-o pe același drum.

— Odihnească-se în pace. Cum te numești?

— Guillaume.

— Ești din Saint-Malo?

— De la Richardais, un sat frumos, la câteva mii de pași de-acolo.

Dac-ai fi fost din Saint-Malo, ţi-aș fi vorbit despre fondatorul Aaron. Voinicul venea de la noi, copiii lui Saint Patrick. Irlandezii i-au învăţat pe verii lor din Bretagne să fie creștini… Guillaume tace. Ar vrea să înţeleagă istoria timpurilor trecute, dar puţina-i ştiinţă nu poate străpunge noaptea în care o simte cufundată. A devenit mus la bordul fregatei *La Boudeuse* a domnului de Bougainville, un prieten al marinarilor, al celor din Saint-Malo, în trecere prin porturi pline de soare cald sau de neguri îngheţate. A luat odată o scărmăneală de la un maistru, după ce trei dimineţi de-a rândul se tolănise într-un hamac. De-atunci, niciun alt incident. Se simte fericit în înghesuiala și văzduhul marii. Mănâncă mai bine decât într-o fermă. Cala duhnește mai puţin decât o cocină de porci. Șobolanii sunt niște comedianţi.

— Vrei un gât de vin? Spune-mi, și-ţi ofer numai decât.

— … Nu.

Copilul a făgăduit abatelui că nu va bea vin înainte de reîntoarcerea în Franţa. Legământul acesta nu-l privește pe irlandez.

Talbot s-a lungit, de bine de rău, lângă Guillaume. Se gândește la fratele său David în vârstă de opt ani când el, Daniel, fugise de-acasă. David credea în zâne. David creștea un corb care pierduse un ochi. David cânta melodii născocite de el însuși. David…

— Să-ţi spun una bună, Guillaume. Găsesc că ai făcut bine redând șobolanului libertatea. Noi, irlandezii, suntem un șobolan întemniţat de către Anglia.

Preţ de un minut, visează. Nu cunoaşte ţărmul irlandez, în afară de portul în

care s-a îmbarcat ca pasager clandestin.

Îşi revede insula sub forma unui pământ nedefrișat, împrejmuit de un zid înalt. Niște cimpoaie cântă o melodie tristă. Într-o biserică, un preot tună și fulgeră, în hohotiri de râs, împotriva enoriașilor care îl plătesc cu cepe mici.

— Să-ţi mai spun una bună. Într-o zi, fiindcă tatăl meu băuse peste măsură, mama s-a dus să deșerte afară paharul de bere abia reumplut. Îi deșertase, în graba ei mare, într-o adăpătoare. Un șobolan a văzut și a băut pe săturate. S-a îmbătat. Ţi-l poţi închipui? Un șobolan care nu se mai ţine le picioare. Care guiţă întruna și care, tot guiţând așa, scapă firește sudalme și necuviinţe. Irlandezul face haz. Să fi ascultat şi marea această poveste? Se izbește de cocă. Zgomotele de sucţiune se înmulţesc.

Guillaume a închis pleoapele. Șobolanul care îl interesează nu este șobolanul lui Daniel, acel șobolan irlandez beat de bere (o băutură pe care o detestă), ci șobolanul lui William, șobolanul din Falklands cu care a conversat (în amintirile sale, creatura îi vorbește).

Ce primire aveau-să-i facă familia, tribul? Aveau șobolanii de pe *La Boudeuse* un șobolan care să-i ungă biata coadă cu alifie?

Violenţa unui tangaj destramă visarea musului. Îl aude pe Daniel, care la rându-i visează, declarând pe un ton solemn

— Am mâncat carne de șobolan într-un port al Angliei și nu am vomat.

Urmează râsete. Să mănânci șobolan? Libertatea poţi să i-o redai, într-adevăr, dar să mănânci carne hrănită din gunoaie?

Neliniștit în privinţa flotei sale învăluită în ceţuri, Bougainville a ordonat micșorarea velaturii și a stat pe punte întreaga noapte și o parte din dimineaţă, Nu s-a dus să se întindă decât când *L'Étoile* a reapărut sub un cer în sfârșit senin, la o milă în faţa fregatei. A lăsat grija navigaţiei pe seama lui Duclos-Guyot și a fiilor săi, care veghează la timonă și la compas, în compania lui Kerhué, a maiștrilor și a mateloţilor.

Suzannet, d'Oraison, du Bouchage și Nassau au ieșit pe furiș din cabine și stau de vorbă lângă arborele mare. Cu glas scăzut și de comun acord îşi împărtășesc o neliniște. La Porte a coborât la marinarii din pupa, spre a le inspecta boarfele și hamacele. În ce ca calitate o face? Oare ce grad al primejdiei îl roade?

— Trebuie să-mi daţi dreptate, spune prinţul, că, în ce privește buna dispoziţie, șeful ne bate pe toţi. Eu zic că suntem ceea ce se numește o echipă veselă; totuși, fără el, cred că am putea fi înclinaţi să cădem în melancolie.

Ceilalţi trei dau din cap: Nassau vorbește cu înţelepciune.

— Nu sunt dintr-ai voștri, nu sunt un om al mării. Dar îmi permit o întrebare: aţi trăit cumva experienţa scorbutului, care să vă facă să vedeţi în el un flagel al meseriei voastre, ceva cumplit cum ar fi holera sau ciuma?

D'Oraison și Suzannet se uită la du Bouchage. El este vechiul prieten al prinţului și va răspunde în numele celor trei. Zadarnic ar fi să-i mai consulte în prealabil. Au temperamente diferite, iar carierele lor maritime au urmat, toate trei, drumuri proprii;

dar aici, comuniunea lor nu poate fi decât totală. O comuniune care îl integrează și pe Bougainville.

Du Bouchage clipește des. Acceptă misiunea. Se va achita de ea cum se va pricepe… Când evoci prea tare nenorocirea, o atragi.

— Prinţe, camaradul nostru de drum, aţi trecut Linia Ecuatorului și știţi că oamenii mării simt nevoia să îndrăgească gluma. Ce-ar fi să vorbim despre femei? Am fi foarte fericiţi și onoraţi dacă aţi bucura trei strengari cu anecdote despre doamna de Pompadour. Sau, în cazul în care aţi socoti subiectul tocit, despre orice actriţă pariziană ori chiar despre vreuna dintre marile doamne care influențează opinia publică și care trebuie să aibă cu siguranță slăbiciunile ei. Despre oricine doriţi. Doamna de Tencin, doamna de Genlis…

Cu respect pentru cei de faţă, Nassau izbucnește în râs.

…O să aibă timp să-și reamintească la noapte — dacă vreun ruliu sau vreun tangaj o să-l deștepte brusc — că scorbutul mocnește, fără îndoială, de vreme ce trei ofiţeri, bărbaţi în toată firea, nu vor să-l comenteze…

Clipește cu înţeles.

— Sunt dezolat, prietene du Bouchage. Am făgăduit unei drăguţe doamne, înainte de plecare, că nu o să vorbesc de rău femeile, cât voi fi pe mare, decât cel mult o dată pe zi. Dar vai, chiar în dimineaţa aceasta, m-am legat de sexul slab. Unui maistru care se tot învârtea pe lângă mine, întrebându-mă pe căi ocolite dacă-mi erau bune încălţările, i-am întors-o imediat: „Nu sunt femeie!” Și m-am asociat hohotului de râs care-mi dădea răspuns.

Du Bouchage nu-și poate stăpâni râsul. De formă, totuși insistă. A bârfi femeile este un mijloc subtil de a le aduce omagii. Ceea ce nu le-ar place ar fi tocmai să nu se vorbească nicicum despre ele.

Și, din nou, prinţul clipește.

— N-aţi vrea să recurgem la arbitrajul domnului Duclos-Guyot? Și, vă propun să stabilim, cu exactitate, punctul navei. Ofer un pahar de xeres aceluia dintre noi ale cărui cifre vor fi socotite cele mai bune de către domnul de Bougainville. Mă dau dinainte învins. Sper doar că voi bate mai puţin câmpii decât alaltăieri, când am calculat punctul suindu-ne toţi pe uscat, în munţi.

3

Cinstit, cu râvnă, dar anevoie și chinuit, *La Boudeuse* şi *L’Étoile* trec prin strâmtoarea Magellan. Nu vor putea înainta cu pânzele întinse decât la sfârșitul-sfirșitului, vreme de treizeci și șase de ore, în timpul ciudatului „sprint” care îi duce de la Port-Galant până în Pacific.

De la Cap des Vierges*, până la* Cap des Piliers*, socot că strâmtoarea măsoară cu aproximaţie o sută patrusprezece leghe.*

Ne-au trebuit, ca să le străbatem, cincizeci și două de zile. Direcţia mareelor din strâmtoarea Magellan ne-a apărut în cu totul altă direcţie decât cea observată de către alţi navigatori. Ar fi cazul să avem fiecare părerea noastră.

Mai mult, de câte ori am regretat că nu avem jurnalele lui Narborough și Beauchesne, așa cum au ieșit din mâna lor și că am fost nevoiți să consultăm doar extrase distorsionate: pe lângă afectarea autorilor în retușarea a tot ceea ce ar putea fi util pentru navigație, dacă le scapă vreun detaliu conex, necunoașterea terminologiei pe care un marinar este obligat să o folosească îi face să confunde expresiile necesare și consacrate cu cuvinte incorecte, înlocuindu-le cu absurdități.

Singurul lor scop este să scoată o lucrare agreabila unor papă-lapte de ambele sexe, astfel că nu reușesc decât să alcătuiască o carte, plicticoasă pentru toată lumea și nimănui folositoare. În ciuda greutăţilor încercate în timpul traversării Strâmtoarii Magellan, voi da totdeauna sfatul să se prefere această rută celei de la Capul Horn, cu începere din septembrie și pâna la sfârşitul lui martie. Găsești atunci, din abundenţă, după, lemne și scoici, uneori și pești foarte buni; fără îndoială că scorbutul a făcut mai multe ravagii într-un echipaj care a ajuns la marea occidentală dublând Capul Horn, decât unuia care ar fi trecut prin strâmtoarea Magellan. Când am părăsit-o, nu aveam pe nimeni de gardă.

Sunt sigur că Bougainville și-a păstrat și *dincolo* simţul umorului.

Cu siguranță ne va permite să evidențiem remarca malițioasă cu care deplânge divergența observațiilor sale asupra mareelor din Strâmtoarea Magellan față de cele ale predecesorilor săi: „Nu ar fi însă potrivit ca fiecare să aibă propria opinie”.

Știința, de atunci, a pus într-adevăr capăt controverselor în acest domeniu. A studiat meticulos forța, momentul și direcția mareelor în fiecare punct al mărilor. Este capabilă să le prezinte în tabele cu o precizie aproximativă pe care circumstanțele o pot modifica[91], dar care rămâne extrem de remarcabilă.

Altfel se întâmplă, desigur, cu vremea însăși. Ar fi cu neputinţă de întocmit, de la un an la altul, un calendar riguros ştiinţific al vremii. În pofida minunatelor progrese ale meteorologiei, niciun navigator nu poate prezice cu siguranţă violenţa mării la Capul Horn, furtunile sau ceţurile ce-l vor întâmpina în strâmtoarea Magellan. Între septembrie și martie, Bougainville sfătuiește evitarea Capului Horn.

Totuși, marile veliere cap-horniene dintre 1870 și 1914, sau petrolierele și navele de agrement actuale apreciază că mai buna sa trecere s-ar putea face începând cu sfârşitul lui decembrie, în timpul verii australe.

Navigatorii ascultă cu fidelitate lecţiile omului de mare pe care, fără ironie, îi numește Milord Anson. Anson atacă violent Capul Horn. Trăiască, aşadar, strâmtoarea Magellan!

Este ruta pe care, cu puţin în urmă, a străbătut-o un compatriot și discipol al lui Anson, pe nume Wallis. Un francez nu săvârșește greșeala de a se expune riscului trecând prin locuri pe unde au trecut englezi.

…Ceea ce nu îl va împiedica pe La Pérouse să revină la cutezanţa malvină. Iar dacă trece Hornul într-un anotimp favorabil, el nu datorează lucrul acesta

---

[91] Valul seismic care a lovit coasta Languedoc-ului, între Port-Louis-du-Rhône și Saintes-Maries-de-la-Mer, la începutul lunii august 1985, a fost neașteptat. (n.a.).

hazardului; el și-a fixat ziua de plecare din Franţa în funcţie de acest mare moment. Când ajunge la ieșirea din strâmtoarea Magellan spre Pacific, nici lui nu-i lipsește vreun om de pe rol. Înainte de a se avânta pe asprele imensităţi oceanice, o pornește direct, spre nord, pentru a face escală în portul Concepción din Chile. Acolo îşi putea aerisi navele, supune unei destinderi echipajele, acolo se putea aproviziona cu alimente proaspete.

Ajungând în marele Pacific, Bougainville îşi dorea și el o escală nu prea îndepărtată. Cu sinceră candoare, tocmai pentru că Anson, chinuit de Horn, și-a găsit sfârşitul în insula Juan Fernandez, el vrea să ajungă acolo. Vânturile i se împotrivesc; atunci, mai tatonează. Se hotărăște să viziteze Insula Pastelui. Dar nu se va îndărătnici în căutarea ei. Oricum, se va lansa pe spaţiile oceanului.

Unele dintre necazurile îndurate de *La Baudeuse* și *L'Étoile* s-au datorat, poate, prea accentuatei admiraţii a lui Bougainville faţă de Milord Anson; dar fidelitatea aceasta a unui navigator faţă de un mare om al mării dispărut și care aparţinea unei naţiuni rivale are în ea ceva tulburător. La Pérouse a „manevrat" mai bine, dar erorile înaintașului său săvârșite în rătăciri l-au ajutat. Pentru copiii Franţei, Bougainville este aici un pionier. Omul avea curaj, dar o navă fragilă rămâne tot navă fragilă, iar Oceanul Pacific o imensă mare nouă. Teroarea sacră pe care lumea mediteraneană o încerca faţă de *l'Ωκεανος* și pe care — după veacuri de descoperiri, și traversări regulate — Europa Occidentală creștină nu o mai resimţea în faţa Atlanticului, putea fi redeșteptată de Pacific. Care este adevărata-i întindere? Ce pământuri ascunde? I se zice Pacific — oare nu-i asta o capcană? Nu se aseamănă cumva cu unul dintre acele uriașe animale sălbatice care se culcă în nămolul fluviilor spre a-și surprinde victimele? Sub sângele-rece și aerul vesel al lui Bougainville se ascunde o grabă. A dorit călătoria aceasta și o va înfăptui. O datorează ţării sale și superiorilor, camarazilor de la castelul-pupa și din hamace, navigatorilor, ştiinţei. Dacă navele şi echipajele sale se reîntorc în Franţa cu o recoltă de descoperiri, el acceptă să moară pe drum. În el se dă lupta continuă dintre nevoia anxioasă de a naviga cât mai repede cu cât mai puţin încet posibil și grija de a ciuguli și strânge o documentaţie originală în toate disciplinele. Una este, cel mai adesea, redusă la tăcere de către cealaltă. *L'Étoile* se târăște pe mare, *La Boudeuse* îşi interzice, cu neliniștită grijă, să o abandoneze.

Sunt la mijloc și datoria, și interesul celor două nave, fraţi de arme întru pace. Cu prudentă și fără grabă, Franţa veacului Luminilor explorează sălbăticia

4
ESTRECHO DE MAGALLANES[92]

Cuvântul „strâmtoare" înnegurează sufletul marinarului care vine dinspre marea cea largă. Odată cu marile neajunsuri ale furtunii, el a trăit pe întinsul ei, în zile senine, minunăţiile spaţiului.

La Boudeuse și *L'Étoile* se vor întemniţa între limbi de pământ. Ele abordează ceremonia cu bună dispoziţie. Mulţi dintre ofiţeri și mateloţi, atât de pe flotă cât şi de pe fregată, au mai intrat o dată sau de două ori în largul și adâncul vestibului care se croiește între Capul Fecioarelor, la nord, și istmul Catalină, la sud. Îi iniţiază pe camarazii care nu au avut încă această onoare.

În timp ce șobolanii se înmulţesc nestingheriţi prin cale, iar păsări necunoscute brăzdează cerul, în compania unor mari specii obișnuite, degetele oamenilor se îndreaptă spre golfuleţe, stânci, înălţimi… Când am trecut pe-aici, a sărit un marsuin și i-am spus lui Brieuc: „Să știi că ne-a recunoscut".

Uite, pe-acolo ne-a prins o scurtă vijelie. Bătrânul ne-a pus să luăm două terţarole și trebuia să fim foarte atenţi…

Cu mult timp înainte, Bougainville își observase iubitele movile de nisip în Golful Possession. „Moviliţe!" Cu câtă mândrie rosteşte, pentru Nassau și ceilalţi, cuvântul pe care oameni de meserie i l-au spus într-o zi, subliniindu-l bine înţelesul. „Mici movile de pământ sau nisip evocând morminte primitive.

— Priviţi cu atenţie. Sunt cinci la număr. Una mare, patru mici. Vă propun să le numiţi Tatăl și cei patru fii ai lui Aymon.

Pentru a-i face plăcere lui Bougainville, fiecare a strigat „Da!". Impresionat de multă știinţă a stăpânului de la bord, d'Oraison ţine să precizeze:

— Cei patru fii Aymon. Să nu fie oare vorba de cei patru flăcăi care călăreau un singur cal?

— Întocmai. Calul acela se numea Bayard. Colonelul de Tressan m-a pus să citesc toată povestea.

— Nu-i mai degrabă o legendă?

— Dacă vrei… Deși… Spune-mi, te rog, dacă peste cinci sute de ani, pe niște oameni i-ar interesa aventura noastră, cum crezi că ar denumi-o? Istorie sau legendă? Nu-i așa că și un cuvânt și celălalt s-ar potrivi? Ce părere ai, prinţe Nassau, născut într-o ţară *care* iubește fabulosul?

— Istoria poate avea farmecul unei legende, răspunde enigmatic prinţul, neștiind nici el prea bine ce anume a vrut să spună.

A luat în mână o lunetă. Contemplă dâmburile denumite „Moviliţe". Și dintr-odată i s-a înviorat imaginaţia — dragon revenit la viaţă. Redescoperă, în adâncul

---

[92] Strâmtoarea lui Magellan (n.tr.)

mileniilor, fluvii năvalnice, popoare barbare. Dar dacă ele erau eu adevărat morminte? Arhiduci patagonezi sacrificaţi drept ofrandă suveranului muribund? Cunoaşte în partea germană a munţilor Jura un pictor jumătate-sihastru, jumătate-libertin, căruia tare mult i-ar place să transpună pe o pânză lucrarea aceasta misterioasă, fruct al eroziunii naturale sau, poate, al vreunui geniu chinuit tribal.

Îşi pune în toc luneta. Prinţul ridică un braţ.

— Frumos ţinut!

la faţa acestor pământ un atât de rar vizitate, atât de puţin cunoscute, ascendenţa lui germanică se redeșteaptă. Regretă că nu are lângă sine, printre ofiţerii aceștia stilaţi, un cavaler medieval (dintre cei de-un sânge cu al său, cândva mercenari în Franţa), dăruit cu glas adânc și barbă albă, obișnuit să-și manifeste entuziasmul prin savuroase înjurături germane. Îi va explica și lui Bougainville toate acestea, când va rămâne singur cu el.

Deocamdată, suntem încă la desfătările începutului, spune în sfârşit navigatorul. Strâmtoarea Magellan nu începe decât acolo, la babord, cu intrarea aceea îngustă. Pregătiţi-vă cu toţii pentru suferinţă. Un gând lui Magellan. Ar fi avut tot dreptul să facă cale întoarsă în faţa a ceea ce putea însemna doar vărsarea unui fluviu. Câţi navigatori n-au şters-o astfel, deși se aflau pe drumul cel bun! În Canada m-am gândit deseori la ei.

…El însuși, de vreme ce trecuse prin intrarea aceea, înseamnă că o știa îngăduitoare. Hărţile și mărturiile nu l-ar fi putut înșela până într-atât. Astăzi va recurge din nou la ele, încă și mai mult, întru amintirea sa. Fredonează pe o melodie populară 5

Iacă, te-nvinsei strâmtoare.
Şi-oi mai face-o iar și iară.
Iacă, te-nvinsei, strâmtoare.
Pofta-n cui, matroz căpos!…

Da, strâmtoarea mea, așa-i. De fiece dată învăţ mai mult cu tine. Anul trecut te ridicam în slăvi, ţi-am declamat din *Eneida:*

„O procul, procul este, profani, conclamat vates
Juque invade viam vaginaque eripe ferrum”[93]

Înainte apoi…

Bougainville s-a prezentat în faţa îngustei intrări, cu vântul de partea lui, dar cu mareea împotrivă. Curentul acesta de maree avea să se dovedească mai puternic.

Vigoarea forţelor naturale îi scoate din fire pe oamenii mării, dar în același timp

---

[93] „Dați-vă la o parte, dați-vă la o parte, profanilor!” strigă Sibylle. „Dar voi, alergați înainte și scoateți sabia din teacă.” (n.a.).

îi cucerește. Aymon și cei patru fii ai săi, metamorfozaţi în movile, văd cu ochii lor de nisip o flotă și o fregată franceze, care nu izbutesc să ajungă unde vor. Ia te uită, se dau bătute! Bougainville avea să se exprime, de data aceasta, ca un căruţaș: *La ora patru mareea împingea cu aproape două leghe de-a lungul bordajului nostru, iar noi mergeam de-a-ndărătelea… cu spatele.*

Creștinii acceptă să meargă de-a-ndărătelea (nu pot face altfel), dar nu vor să cedeze: vine totdeauna ceasul în care mareele se inversează. Din nefericire, buna briză rece este cea care se oprește prima. Apoi… apoi Duclos-Guyot se teme de o nouă „ciomăgeală" a mareei. I-ar fi ușor pușlamalei să o facă pe imobilizata de vânt, *La Boudeuse* să intre în derivă pe capetele stâncoase ce tivesc îngusta intrare. Dar, înţelepţi, aventurierii caută pentru noapte un ancoraj pe tribord în baia Possession. Sondează. *L'Étoile* evită la timp un banc de nisip. *La șapte seara… la aproximativ două leghe de ţărm,* flota și fregata aruncă ancora în același timp. La douăzeci de braţe adâncime.

În timp ce crepusculul coboară tot mai repede, marinarii și ofiţerii contemplă emoţionaţi focurile care se aprind la vest și la nord, ici-colo. Pe înălţimile și plajele coastei; focuri de plante moarte sau alge uscate, a căror lumină pare, de la distanţă, capul unui ac de gămălie. Dar ele sunt aprinse de băștinași, spre a i vesti pe străini că nu înaintează de-a lungul unui pustiu, că acolo există oameni care îi văd. O nostalgie coboară peste marinarii din Saint-Malo. Învinsă, din fericire, de certitudinea că adevărata mare călătorie este pe cale să ia fiinţă. Cea pentru care au rostit un adio pământului și familiei lor.

Cei douăzeci și doi de ani ai lui Nassau tresaltă. Îl trage pe Bougainville — retras în cabina lui ca să citească hărţi la lumina feștilei — pe punte. Trebuie să se bucure împreună de sărăcăcioasa iluminare oferită de sălbatici.

— Prietene, marele meu prieten, iubești marea?

— De unde și până unde aerul acesta misterios? Ce vrei să spui?

— O iubești la nebunie?

— La nebunie?! Firește că o iubesc. Dar de ce… la nebunie?

— Eu, unul, o iubesc nebunește. Dumneata mă faci să o iubesc astfel. Aș fi fericit dacă mult mai mulţi francezi, la Paris și la Versailles, ar nutri pentru ea aceeași patimă. Să-ţi fac o mărturisire, marele meu prieten: nu am temperament pe de-a-ntregul francez. Strig mai puţin decât francezii, dar vibrez mai puternic. Cunoști prefixul „un" din limba germanică?

— Așa cum mi-l spui.

— Este admirabil. El implică participarea la origini. De exemplu *Urwald:* înseamnă pădure primitivă, pădurea dintru începuturi, densă noapte sălbatică. În faţa acestei strâmtori a lui Magellan — prezenţa apropiată a ţărmurilor nu schimbă nimic — aș forma cu plăcere cuvântul *Urzee.* Marea de la origini, marea existentă de la obârșia veacurilor. Această mare este cea pe care o descopăr.

— Înainte de apariţia oamenilor? Dar patagonezii și focurile lor?

— Se înfrăţesc bine cu ea. Patagonezii nu au nevoie să cunoască tiparniţa și nici scaunele de la toaletă. Focurile lor îţi amintesc de nopţile și zilele unul pământ

și ale Urse mari asupra cărora nicio reflecţie omenească nu-și întindea puterea. Și niciun limbaj.

— Animalele… nu au niciun fel de limbaj?

— Ai dreptate, francezule mereu pus pe replică… Am însă și eu, în felul meu, dreptate. *Urzee, Urzee.* Cât de mult îţi mulţumesc că m-ai smuls, pentru o vreme, din vâltoarea mondenă și din Europa.

În umbră, pești nevăzuţi se agitau, aţâţaţi de iubiri sau temeri, de joacă sau de nevoia hranei, sau chiar da toate aceste forţe la un loc. Bougainville asculta recăderile lor în apă, freamătul ușor ce dezmierda coca. Era frig, dar cum să se plângă? Chiar dacă Nassau bătea puţintel câmpii, vorbea frumos. În curgerea spuselor sale, Bougainville se descoperea mai atent la frumuseţe; la necuprinsul universului.

Se auzi râsul unui matelot; un camarad îl întrebase, arătând spre uscat, dacă zărea licuricii… Fericit de candida bucurie pe care o găzduia în cuprinsul navelor sale, Bougainville simţi nevoia să creadă într-o Pronie cerească; spre a-i aduce un omagiu. Pala unei brize răspândi iz de tocană și vespasiene; pe o fregată sunt de toate. Găsi-va el în zilele următoare un loc sigur unde să-și cureţe navele. *Memento scorbutum existere*[94]*.* Nici arca lui Noe, nici barca lui Ulise, nici triremele[95] lui Enea nu suferiseră de scorbut, dar poate că lipsea un titlu gloriei acestor pionieri ai mării?

— Rămâi, prinţe. Mai am o portocală. E pentru dumneata.

— Ce răsfăţ!

— Nicidecum, Aproape că ai putea să fii băiatul meu. În timp ce mănânci fructul, gândește-te o clipă la Magellan, cere-i ajutor pentru mâine când vom trece prin gâtul acela strâmt.

Focurile de pe uscat nu se stinseseră. Câteva dintre ele se unduiau. Erau, probabil, torţe. Pe meleagurile acelea trăia un popor. Care cunoștea focul. Și căruia îi plăcea să hălăduiască noaptea.

La ora opt și jumătate seara, mareea se întoarse spre vest, iar spre est la trei dimineaţa.

Marile forţe ale mării originare celebrată de Nassau aveau aici, barbare sau nu, o tentă familiară. Îngusta trecere de la capătul lumii ascultă de aceleași ritmuri ca cea din Brest…

În ivirea zorilor proaspete și mai timpurii ale latitudinii australe, deșteptat de Josselin Le Corre, Bougainville ordonase pregătirea de luptă. Pesmeţii și rachiul dezmorţeau oamenii, care — cu supus arţag — se duceau să ridice ancora şi pânzele, să-și reînceapă activitatea.

Vântul și mareea se găseau în aceeași situaţie de reciprocă ostilitate ca și în ajun. O mare parte a dimineții a trecut într-o serie de manevre, executate fără grabă

---

[94] Amintește-ţi că scorbutul există (n.a.).

[95] Nave antice cu trei rânduri de rame suprapuse (n.tr.).

sau furie: bancurile de nisip nu erau departe, vântul se schimba după bunul plac și nu exista nicio îndoială că, mai devreme sau mai târziu, aveau să traverseze un pasaj care fusese traversat și cu alte ocazii și pe care un englez, emulându-l pe Anson, îl reușise cu siguranță din nou.

Era deci nevoie să se taie încă o bucată din calupul răbdării pe care, în afară de încărcătură, orice navă o ia cu sine.

Ori de câte ori rafalele se burzuluiesc, grandiosul golf se convulsionează în spumegări. Sunt cămășile de noapte ale Nereidelor[96]. „Asperges me Domine"[97]… glumește Bougainville sub ploaia de stropi. Ce-i, Neptune, ești enervat? Ai iubit prea mult în noaptea ce-a trecut? Și apoi…

…la ora zece, întrucât mareea o lua spre vest cu destulă forţă, am pus gabierii în pană, pentru a ne opri la intrarea primului gât de strâmtoare, lăsându-ne în voia curentului care ne ducea în vânt cu o viteză de aproximativ o leghe și jumătate pe oră, vuind pe bord când ne găseam prea aproape de una sau cealaltă coastă. Am trecut astfel, în două ore, primul pasaj, în ciuda vântului care ne venea cu putere drept în prova.

Alianţa cu Neptun a permis înfrângerea lui Eol. *L'Étoile* ne-a urmat cuminte. În faţa celor două nave s-a deschis luminișul unui golf, larg cât un lac întins, modestă mare interioară. Bougainville o recunoaşte. Își scoate în onoarea ei tricornul, salutând în același timp deschiderea aflată puţin mai departe a celui de-al doilea pasaj, nu prea clară dar sigură, către care, profitând de o briză calmă și de ape netrădătoare, se îndreaptă acum… Se aude clopotul.

— Domnul de Bougainville este servit!

— Hai, domnule Duclos-Guyot, vii? *La Boudeuse* poată rămâne pe seama domnilor de Kerhué și Le Corre.

Bucătarul a îndrăznit să pregătească, în cinstea prinţului de Nassau, un quiche Lorraine preparat cu ouă şi făină de la Buenos Aires, cu slănină de la Montevideo. Deși a stat la muiat ore întregi, slănina este încă tare sub tăișul cuţitului.

N-are a face! Domnii aceștia ar mesteca astă? și pietre de fortăreaţă. Ei declară că mâncarea este nemaipomenită:

— Știi, domnule comandant, ce mi-a sugerat gâtuitul strâmtorii Magellan? O ecluză a canalului Riquet.

— Mă dezamăgești, domnule d'Oraison. Mă gândeam că o să-mi vorbești despre Sund — între Copenhaga și ţărmul din faţa ei. Care este rostul unei călătorii atât de departe?

— N-am auzit niciodată vorbindu-se că în Baltica ar exista curenţi asemănători cu cei de astăzi.

— Dar dumneata, prinţe, la ce te gândeşti? La vreun scurt cot al Rinului?

— O să te miri, poate. Mi-am reamintit golful Malvinelor, unde pescuiam crabi

---

[96] Nimfe ale mării, ocrotitoare alo marinarilor (mit.) (n.tr.).

[97] Stropește-mă, Doamne. (n.tr.).

cu labe lungi. *La Boudeuse* a mers precum crabul în pasajul acela al dumitale. Pe cinstea mea! Era amuzant.

Bougainville râde cu hohote. Imaginaţia lui Nassau s-a deprins cu viaţa la bord și asta îl încântă. Visează. În loc să-și facă o carieră în armată, oare nu va opta prinţul pentru cea navală? Amiralul de Nassau-Siegen — ar suna bine în marina cu floare de crin.

Vom trăi și vom vedea. Pentru moment, propune ca la masa lui să se bea un pahar în cinstea riveranilor strâmtorii: a patagonezilor, firește — care i-au interesat întotdeauna pe navigatorii veniţi acolo și de care știinţa europeană se preocupă — dar și în cinstea fuegienilor. Dimineaţa, toată lumea de pe vas a putut desluși în locul strâmt al pasajului un pâlc de vreo douăzeci dintr-aceștia. Fugeau pe stânci, prin mărăcinișuri, însoţind nava, precum copiii unui sat al Parisisului[98], o trupă de soldaţi… Sălbatici, se înţelege de la sine, acoperiţi cu piei de animale, dar fără arme. Gesturile pe care le făceau uneori cu mâna erau mai degrabă semne de bun venit decât ameninţări. V-am povestit ce spuneau spaniolii din Andaluzia despre fuegieni. Departe de a-i socoti niște bandiţi, îi calificau drept buni samariteni aflaţi la necaz. Dacă spaniolii se exprimă astfel, ei care au colonizat posesiuni din America folosind forţa, vă asigur că putem crede lucrul acesta.

Surâzând strengărește, Bougainville ridică paharul:

— Beau pentru prietenia franco-fuegiană!

Toată lumea era serioasă. Vinul, un Bordeaux de calitate. Ba și prietenia franco-fuegiană! Strâmtoarea din pasaj le cam tăiase, pe alocuri, răsuflarea — erau locuri ale ambuscadei și ale morţii. Frică nu-i era nimănui, dar fiecare știa ce știa.

Duclos-Guyot simte în inimă şi-n picioare mersul încetinit al navei. Își îndreaptă privirile spre Bougainville care, la rându-i, încearcă același instinct… Josselin Le Corre conduce.

Vor trebui, să ancoreze neîntârziat. Vântul slăbește, mareea oscilează. Halta aceasta nu va însemna timp pierdut; un grup de ofiţeri se vor duce pe uscat, pe ţărmul patagonez, pentru a intra în legătură cu băștinașii. Instrucţiunile prevăd întocmirea de studii asupra populaţiilor. Nimic mai adevărat.

Înainte de lansarea bărcii la apă, Bougainville face, ajutându-se de hărţi, o expunere de un sfert de oră. La prima vedere, strâmtoarea Magellan are forma unui V. Ramura de răsărit, care tivește prelung Ţara de Foc, pe stânga, o ia la jumătatea drumului direct spre sud. Ramura vestică schiţează, dimpotrivă, un nord-vest abia vizibil. Posibilităţile da a greși sunt mari, îndeosebi în mijlocul și spre sfârșitul ramurii răsăritene: întinse suprafeţe de apă, care nu sunt altceva decât golfuri sau începuturile unei devieri, atrag spre ele, de mai multe ori, nava. Prin urmare, trebuie să fie mereu cu ochii în patru.

Delegaţia poate porni spre uscat. Şi *L'Étoile* a lăsat o barcă la apă. În total, zece ofiţeri și vreo treizeci de mateloţi cu maiștri. Fiecare ofiţer a luat cu el o pușcă. Cum

---

[98] Parisis — mic ținut, din regiunea Île-de-France situat la nord-vest de Paris (n.tr.).

zice Duclos-Guyot: „Nu se știe niciodată”. Focurile aprinse noaptea pe ţărm nu aduceau deloc a trădare, dar dimineaţa a putut fi văzut, fără putinţă de tăgadă, un steag alb fluturând în vârful unui cort. Și li s-a părut că recunosc steagul! Oare nu era chiar cel oferit patagonezilor de către un anumit căpitan francez, care intrase în strâmtoare să caute lemne pentru Malvine, steag dăruit dimpreună cu urările de bine ale ţării sale? Totuși, prea sunt numeroase adevăratele istorisiri ce circulă despre masacre. Popoarele primitive pot avea reacţii neprevăzute. Cât de mult ar fi dorit Bougainville să nutrească și pentru indienii din Canada aceeași prietenie simplă cu mateloţii săi din Saint-Malo. Dar nestatornicia acelora îl consternase.

Da, într-adevăr, știm cum se comportau anumite echipaje europene pe aceste ţărmuri, profitând de armele lor de foc pentru a jefui sau a viola cu ușurință? Visele de răzbunare, ulterior, mor greu. Se transmit din generaţie în generaţie, din grup în grup. Se impun cu farmecul tulburător el unor datini secrete.

…Primele contacte au fost excelente. Bărcile au acostat pe un loc neted; imediat, mai mulţi călăreţi au venit în grup mare să-i salute pe străini. Fără alte arme decât vestitele pietricele rotunde reperate de Bougainville pe *Indios Bravos* din Montevideo și care, legate de un șireţel, devin arme folosite la prinderea vânatului. Strigă întruna *chaoua, chaoua,* în timp ce francezii încearcă, spontan, să-i imite și toată lumea se felicită cu gesturi pline de efuziune, ţâșnite din adâncurile vremii. „Merge treaba”, am spune astăzi.

Deși înduioșaţi, europenii nu pierd o secundă. Sunt binevoitori, dar și hotărâţi. Commerson se desprinde din braţele înlănţuitoare ale gazdelor și se năpustește spre plante, în timp ce mateloţii caută izvoare și pârâiașe (dar nu le vor găsi).

La Porte, Bougainville și Nassau compară înălţimea lor cu cea a patagonezilor. Le calculează în minte. Și cum băștinașii nu se lasă deloc rugaţi în a accepta pesmeţi și pâine proaspătă, le examinează pe îndelete dinţii, nasul, tenul, mustăţile.

Un matelot de pe *L’Étoile* jură că recunoaşte un indian întâlnit în precedenta călătorie a flotei. În ce-l privește pe Bougainville, a mai parcurs acest sector pe când căuta lemne pentru Malvine. Oricum, debarcarea aceasta de europeni pe ţărmul patagonez al golfului Boucault, în după-amiaza zilei de 8 decembrie 1767, constituie o premieră. Gândurile de cucerire teritorială şi chiar de comerţ trec aici — pentru Bougainville și tovarășii săi — pe planul doi. Ceea ce contează este curiozitatea ştiinţifică. Europa luminilor se apropie, conștient, de primitivism, căutând o asociere cu acesta în aprofundarea ştiinţei despre lume. Lăudată fie atât comportarea prietenoasă, cât și prudenţa lui Bougainvillle. Când li se oferă patagonezilor rachiu, el veghează ca ei să nu ia decât o gură. Mult prea urâtă a fost îmbătarea indienilor din Canada. Adevărată nebunie furioasă.

În *Jurnalul* său *de călătorie,* colonelul căpitan de vas nu a afișat, nicio superioritate rasială, așa cum a făcut-o pe ţărmul acela unde marea urcă pe sub bărcile călătorilor, semnalând în felul ei curgerea timpului. El descrie cu obiectivitate și interes moravurile patagonezilor săi.

Hrana lor pare să fie măduva și carnea de lamă sălbatică și de vigonie. Unii

legaseră hălci de spinările cailor și i-am văzut mâncând o chiar crudă. Aveau cu ei și câini mici și urâți, care, la fel ca și caii lor, beau apă de mare...

Cred că naţia aceasta duce o viaţă asemănătoare cu a tătarilor: rătăcind prin imensele câmpii ale Americii meridionale, neîncetat călare — bărbaţi, femei, copii – alergând după vânatul sau animalele de care sunt pline aceste câmpii, îmbrăcându-se și acoperindu-și colibele cu piei; ei se mai aseamănă cu tătarii și prin aceea că jefuiesc caravanele călătorilor.

Ultima frază nu este *in cauda venenum*[99]. Ea este pătrunsă de calmul cercetătorului. Goana după pradă — sau ceea ce europenii numesc astfel — pare a fi în Patagonia lucrul cel mai răspândit. Fără niciun fel de răutate, chestiunea aceasta trebuia spusă și ca în relatare. Etnologi ai viitorului, mai bine utilaţi și mai puţin grăbiţi decât noi, veţi stabili respectivele cauze. Veţi avea sub ochi o „naţiune" – acesta este cuvântul care figurează în text și nu cel de populaţie.

Englezii și-au semnat pe aici trecerea, dăruind bărbaţilor — sau lăsându-se pungășiţi de ei — cuţitașe scurte din fier, ușor de mânuit, din cele pe care insula lor le meșterește cu miile. Francezii le-au adus și ei daruri deloc de lepădat. Ei cer înapoi secera pe care un tânăr le-o șterpelise; dar să nu se neliniștească domnii aceștia, hoţii noștri — francezii aveau să se reîntoarcă și nu tocmai cu mâinile goale.

Însoţit nu numai de animalul său de povară, dar și de ofiţeri, parcă întineriţi de excentricitatea scenei și a peisajului, ba chiar și de patagonezii grijulii să-i imite sau să-i călăuzească pe străini, Commerson a recoltat plante pentru ierbar. Pe uscat este alt om. Explică, ascultă, demonstrează.

Cam prea mult, căci se adresează patagonezilor cu fraze savante din care, bineînţeles, ei nu pricep o iotă. Din oficiu el ia proclamat plini de virtuţi. Păcat că flora lor nu este mai originală. Nu a pus la îndoială nici afirmaţiile ofiţerilor care exploraseră Malvinele și care au regăsit aici varecul, scoicile și aproape toate plantele de acolo.

Zi cu adevărat demnă de o călătorie în jurul lumii.

…Când patagonezii au văzut că plecăm, ne-au însoţit până la malul mării; unul dintre ei a cântat tot timpul pe drum.

Câţiva au intrat în apă până la genunchi, ca să ne poată urma încă o bucată de vreme…

Oamenii au trăit o idilă, chiar dacă s-au temut de furtișaguri până în ultima clipă. Dar nu-i oare gestul acesta propriu tinereţii? Iar francezii nu se întorc și ei, la bordul navei cu plante, cu saci plini de scoici și vedre cu apă dulce? În răstimpul celor trei ceasuri cât a durat întrevederea, au trecut indigeni de la șase ia peste patruzeci de ani, tinerii și copiii amestecându-se cu bărbaţii maturi — toţi fericiţi și sănătoși. Dacă un patagonez i-a arătat cavalerului du Bouchage că-l durea un ochi, el l-a întrebat prin gesturi ce plantă l-ar putea tămădui. Vizitatorii au descoperit în aceasta o

---

[99] Otravă în coadă.

dovadă de netăgăduit cum că naţiunea patagoneză — ai cărei membri au, în general, capul mai mare decât al europenilor, fără să fie deloc uriașii ridicoli din legende — nu era nici pe departe o naţiune înapoiată. *Au idei și multă pricepere în medicina aceea a ierburilor de leac numai bune pentru oameni.*

În castelul-pupa al fregatei, echipajul avea să se ospăteze în seara aceea cu scoici pregătite în verdeţuri fine adunate din golful Boucault; o cină târzie. Asfinţitul nu vestește pentru a doua zi, vreme frumoasă. Nu face nimic: ceasurile abia scurse o răscumpărară. Niciunul dintre cei care se duseseră pe ţărm, nu mai avusese vreodată parte de clipe asemănătoare. Bougainville îşi reamintește că indienii din Canada erau mult mai aspri și cu mai puţină fantezie decât patagonezii. Mai primitivi; la urma-urmei, mai barbari… Când și când, unul dintre meseni lansează un răsunător *chaoua* care îi bucura atât de mult pe sălbatici, și cu toţii se pornesc pe râs; chiar și abatele. Francezii au trecut peste un hotar nevăzut. Ei au întâlnit necunoscutul. Pentru ei, oameni *noi;* cum noi ar putea fi un animal, o stâncă. Totuși, oameni. Nu animale și nu stânci. Bogați într-o limbă, o organizare socială, un mod de viață.

— Nu-i decât un început ! exclamă, radios, Bougainville, deși amintirea cuţitelor distribuite de către englezi îl doare.

Razele vâsooase ale unui amurg alburiu nu minţiseră: a doua zi dimineaţă, Eol se burzuluiește, astfel că frumoasa pornire la drum, efectuată pe frig, trebuie întreruptă de marinari, care arunca repede ancora. Fregata și flota vor rămâne patruzeci și opt de ora în golful Boucault ca într-o carafă, scuturate de hulă, sâcâite de rafalele care îşi fac de cap în arboradă. A pune o barcă pe apă, pentru a merge înapoi la a patagonezi, nu ar fi deloc cuminte. Prin lunetă pot fi văzuţi clar, bravii de ei! Un du-te vino de oameni călări sau pe jos. Se grupează și regrupează în locul în care avusese loc întâlnirea cu ei. Își ridicau, poate, colibe? Lumea e lume. Marea, mare. Nimic nu va șterge din amintire ciudata frumuseţe a întrevederii pe care o delegaţie franceză a putut-o avea cu naţiunea patagoneză… Commerson a rugat să i se lege de masă un taburet și clasează, etichetează cu înfrigurare. Se simte împresurat, întemniţat de sălbăticie și asta îl entuziasmează. În jurul său, în apă, pe ţărmuri, forţele și făpturile naturii mișună. Aude fremătând mulţimi de insecte. Armate de păsări lansează strigăte dintre cele mai ciudate.

— Spune-mi, Baré, ce gândești despre prinţul de Nassau-Siegen?

— Păi… nimic, domnule.

— Nu te preface că nu pricepi. Nu ţi-am interzis niciodată să-ţi formezi anumite păreri despre oameni. Nu-i așa că ara ceva în plus faţă de ceilalţi domni?

Ce glumă proastă, ca cel mai obraznic mus, debitează acum stăpânul? Sub pielea arămită de soare a servitorului năvălește o roșeaţă.

Dar Commerson nu-și iese din mânie și continuă:

— Răspunde-mi în loc să visezi! N-ai observat licărul din ochii lui, când examinează o floare?

Baré se bucură că nu a înţeles; totuși, rămâne perplex.

Poate fi în stare domnul Commerson să arate același interes pentru chipul unui bărbat ca pentru o floare?

Savantul ridică din umeri.

— Dacă feţele oamenilor nu te distrează, mă rog, n-ai decât. Pot afirma că prinţul, care ar fi în stare să mă scoată din fire cu nobleţea lui, îmi place. Ca și patagonezii, firește.

„Şi patagonezele", adaugă omul în sinea lui; numără încă o dată petalele unei *scabiosa*[100], apoi surâde vag. Doar patagonezii bărbaţi se osteniseră să vină până la mal, pentru cele două nave: *La Boudeuse* și *L'Étoile.* Lăsaseră acasă doamnele și domnișoarele. În numele cărei oprelişti? Să fi suferit cumva influenţa geloziei spaniole? Ori instinctul posesiv al masculului asupra femelei poate fi întâlnit chiar și la popoarele primitive?

Pune apoi sipica alături de o garoafă de mare, îşi freacă mâinile… în orice caz, patagonezii au o masă craniană vrednică de elogii. Inteligenţa lor o egalează pe cea europeană.

Au picioare mari, dar nu caraghioase. Nu mai caraghioase decât silueta deșirată a grenadierilor de la Curtea regelui Prusiei, pederastull Sau decât glasurile subţiratice ale castraţilor din Neapole. Picioarele lor știu să calce pământul.

Robinson Crusoe le-ar fi admirat amprenta pe nisip.

Din nou îşi freacă mâinile. S-a hotărât: va da numele lui Nassau unei plante mici, al cărei parfum, ceva mai subtil, amintea de heliotropul din Perú. Nimic mai firesc, de vreme ce prinţului îi plăceau parfumurile. Altfel, poate că ar fi ales, pentru el, o iasomie ciudată, cu flori roșii. Sau chiar un ilex cu flori galbene, atât de plăcut privirii.

5

Apropiindu-se de hotarele lumii locuite, întâlnind pentru prima oară peisaje neînchipuit de solitare, Bougainville și tovarășii săi, în afară de Commerson și de Nassau-Siegen, se tulbură. Nici chiar Canada, unde luptaseră, unde înduraseră chinurile unor ierni lungi, nu le-ar fi putut sugera asemenea masive muntoase și gheţari atât de înalţi, de ameninţători sau chiar falezele fără de sfârșit. Marile păduri canadiene adăposteau multă omenire înzestrată cu viaţă socială. Ca și Pirineii, înţesate de așezări sătești, în ciuda ursilor, a lupilor, a zăpezilor veșnice. Malvinele, dimpreună cu ciudata lor împletire de ţărmuri și piscuri, ofereau întrucâtva o impresie premergătoare celei de mai târziu din strâmtoarea Magellan.

O simplă impresie, desigur. În faţa primului peisaj sălbatic.

Nassau murmurase din vârful limbii cuvântul *urberg.* Roca celor dintâi convulsii

---

[100] Scabiosa – Sipica (floarea pernuță de ace).

ale scoarţei pământești: creste reci mult fisurate și zimţuite, pe care Dumnezeul Bibliei și Titanii păgânismului le zvârliseră de pe pământ spre cer.

Cu limitele lumii deschise către puterea umană, în șerpuitul culoar ce semăna uneori cu un fluviu mare sau cu o radă, iar alteori devenea gât de sticlă sugrumător, Bougainville și ai săi ating propria limită. Se descoperă în goliciunea lor de oameni iubitori ai vieţii sociale, ai culturii și simt, în pofida experienţei, teama.

Un om care descoperă poate fi ucenic-vrăjitor. Iar descoperirea, precum lăcomia poate ajunge la exagerări…

Despre această neliniște, cândva firească, a popoarelor din preistorie în faţa necunoscutului junglei, cavernelor, mlaștinilor, nopţilor și fiarelor, *Călătoria în jurul lumii* vorbeşte clar. A fost redactată la rece, după ce faptele sau petrecut, dar memoria nu a dat greș.

După ce a trecut de a doua gâtuitură a strâmtorii, Bougainville s-ar putea bucura descriind amănunţit tânărului și marelui său prieten, prinţul, un întreg sector al acelui loc în care, se mai aventurase și ale cărui păduri încântă ochiul. Pe aici i-a plăcut unui anumit echipaj să denumească această adâncitură a uscatului Golful Bougainville. Prin hăţișurile acelea au lucrat topoare franceze. Ţărmul continuă parcă să răsune de izbiturile lor voinicești, de glasul mateloţilor prinși în muncă!

Am rătăcit aseară buchetul dragei mele
Și fiica mea nu poate face nimic,
În afară de a-i face patul,
O zi pe lună, vinerea.

Bougainville cade pe gânduri, Fericirea îl învăluie în undele ei. Dar, ca răspunzător al unei expediţii cutezătoare, știa să alunge înduioșarea. Observă meticulos rafalele crude care îl asaltează de peste pământurile Insulei Sfânta Elisabeta înainte de a fi de acord cu o remarcă laudativă:

Veneam să atacăm pământul continentului (la tribord,Patagonia), mai jos de Capul Negru; pe unde ţărmul începe a fi acoperit de păduri; priveliștea este aici destul de plăcută.

„Greu mai iese la iveală complimentul”, gândește cititorul veacului XX. Dacă l-ar putea învia pe Bougainville, l-ar invita să revizuiască pasajul. Adjectivul *plăcut* este astăzi unul dintre cele mai insipide cu putinţă. Să fi pierdut Bougainville vigoarea? Se va înviora oare, mai încolo?

Un anumit paragraf oglindește bucuria calmă a cercetătorului, amintind încântarea lui Nassau-Siegen.

Două dintre băile acestea sunt despărţite printr-un promontoriu a cărui ciudăţenie ne-a fixat atenţia și merită o descriere mai aleasă. Capul acesta se va înălţa deasupra mării cu o sută cincizeci de picioare, este alcătuit în întregime din straturi orizontale de scoici pietrificate. Am sondat, din barca, la poalele acestui monument care mărturisește marile schimbări survenite pe globul nostru și nu am dat de fund nici la o sută de braţe.

Omul pare mulţumit. Fiorul fizic pe care i-l inspiră „Marile schimbări survenite pe globul nostru" avea să se preschimbe imediat în exaltare. Este pe deplin conștient de frumuseţea meseriei exercitate. Sfârșit de lume sau nu, este în elementul său, deoarece se mișcă într-un loc care se dezvăluie.

Vântul ne-a purtat până la o leghe și jumătate distanţă de Capul Forward; atunci s-a ivit calmul care a durat două ore.

Ari profitat de el, spre a mă duce să vizitez cu barca mică împrejurimile Capului Forward, să sondez și să culeg date.

„Barcă mică" este, bineînţeles, altceva decât „barcă mare" și decât „șalupă". Termenul desemnează o anexă foarte precisă a fregatei *La Boudeuse.* Suntem nu mai puţin convinși că, scriindu-l, navigatorul îi murmură cu o fărâmă de fericită emoţie. Barca de la capul Forward era mică, așa cum mic poate fi un miel, un copil, o prietenă. Glasul unui flaut în vuietul unui torent. Delicata și prietenoasa ei dimensiune împiedica omul să se simtă prea sigur în faţa unui Cap, extremitate a continentului american (la sud de strâmtoare, pământurile pot fi întinse, dar tot insule rămân), unde un european ar avea tot dreptul — să se înfioare. Barca aduce o notă de duioșie în sălbăticia meleagurilor, așa cum *un râuleţ destul de mare,* element frecvent al peisajului francez, înfrumuseţează, puţin mai departe, o baie magellaniană.

Patriotismul, dar și nevoia oamenilor de a se uni în faţa măreţiei universului fizic, explică o inițiativă neașteptată: *Am acostat sub cap, la un vârf de pământ stâncos, unde cu greu am găsit loc pentru patru persoane. În punctul acesta care anunţă sau încheie un vast continent, am arborat pavilionul navei noastre, astfel că sălbaticele grote au răsunat pentru întâia oară, și repetat, de strigătul „Trăiască regele!"*

După cum, pentru a-și afirma vigoarea, dreptul de a trăi, un prepelicar latră în faţa peisajului care îl sperie. În faţa valurilor unei plaje…

„Am mai văzut locurile acestea sau am citit descrierea lor, aşadar mă simt în siguranţă". A pleca de la ceva cunoscut, pentru a formula o ipoteză, este un demers obișnuit oricărui spirit științific, iar căpitanul de vas, colonel de infanterie, îl practică în acţiunea sa. Fiindcă domnul de Gennes, explorator francez, a reperat aici un golf pe care l-a numit Golful Francez. Bougainville îl caută și îl socotește un refugiu.

La opt și jumătate seara am aruncat ancora la zece braţe de apă, fund nisipos și cu pietriș. Și întrucât aveam nevoie de apă și de lemne pentru traversarea mării Pacifice, iar restul strâmtorii îmi era cunoscut, deoarece în prima călătorie nu venisem decât până la Golful Francez, am luat hotărârea să ne facem aici provizii.

Dar vai! Se iscă rafale puternice de vânt, astfel că fregata și flota au parte de o noapte urâtă, pe care nu o pot compensa observaţiile culese dimineaţa. Deși grăbit, Bougainville se decide să se întoarcă o leghe spre est, până la micul golf care îi poartă numele. În 1765 tăiase lemne acolo, fără a se ivi vreun incident. Își dădu seama că a strânge apă nu va fi mai greu. În decorul acesta muntos, în care, cu tot curajul său, îşi simte inima strângându-i-se, el descoperă un bazin bine ocrotit, insuliţe, mici cursuri de apă iuţi și primitoare.

…În afară de pârâiaşul care se varsă chiar în adâncul golfului, pârâiaş numai bun pentru nevoile zilnice și pentru spălat, cele două golfuri învecinate aveau fiecare un pârâu al lor, care ne putea da lesne apa necesară, fără să fie nevoie să mergem după ea nici măcar o jumătate de milă.

Așadar, iată-i pe francezi instalându-se, adulmecând toate urmele precedentei șederi franceze — arbori tăiaţi, rămășiţe ale unor bărăci. Se instalează, deci, pentru vreo zece zile.

Medicii sunt bucuroși, ca și domnii Commerson și Véron, chiar și cei doi comandanţi, chiar și coca celor două nave.

L'Étoile *avu chiar parte de repararea găurii de apă care, de la plecarea din Montevideo, era la fel de serioasă ca înainte de carenajul de la La Encenada. Ridicându-i complet prova și scoţând câteva din scândurile dublajului, s-a constatat că apa intra prin spaţiul existent în etrava alcătuită din două piese.*

Treaba s-a dres, ceea ce a însemnat, pentru toată campania o ușurare mult resimţita de către echipajul flotei istovite de folosirea zilnică a pompei.

Saint-Germain rânjește. Oare nu-i scandalos să se parcurgă atâtea mile pe o mare primejdioasă și să se intre în strâmtoarea Magellan, pentru a detecta în sfârșit cauza unei avarii? Mă scuzaţi, dar ce neisprăviţi! Zadarnic caută complici care să-i împărtășească reaua-credinţă. În ce privește statele majore și echipajele, nu mai încape îndoială că acuzaţiile se îndreaptă spre spaniolii din La Encenada și spre deplorabila lor lipsă de material.

Commerson s-ar declara de partea lui Saint-Germain, dar nu-i de găsit. În compania animalului său de povară și a lui Nassau, el bate povârnișurile și singurătăţile, dovedind o neașteptată și chiar imprudentă supleţe. Bougainville pizmuiește puţintel înflăcărarea aceasta, furibundul interes al savantului în faţa oricărui sol. Își impune, totuși, o anume obiectivitate — care nu ascunde însă un sentiment de reţinere — și constată:

Terenul acela aspru exercita asupra lui (a lui Commerson) *atracţia noului.*

Folosind expresia „teren aspru", Bougainville nu-și duce gândul până la capăt. A atins nestingherit latitudinile australe, s-ar lua singur în râs dacă ar cuteza să se plângă; dar o natură în care violenţa elementelor atmosferice se înhâită cu exuberanţa demonică a stâncii îi dă impresia unui delir.

În calitatea sa de călător care se dorește vrednic a trăi în secolul luminilor, precum și ca vajnic descoperitor trimis de regatul Franţei, el explorează până departe împrejurimile. La prima ieșire îl escortează de Bournand și du Bouchage. Eșec pe toată linia. O nevinovată tentativă de a-și construi bărăci în păduri, spre a se apăra de intemperii asemenea indigenilor, aduce doar dezamăgire.

Frigul și umezeala ne-au alungat din culcușul nostru, astfel că ne-am văzut constrânși să ne refugiem lângă un foc mare, pe care ne străduiam să-l întreţinem, încercând să ne apărăm de ploaie cu vela bărcutei. Noaptea a fost groaznică, vântul și ploaia s-au înteţit, silindu-ne să facem cale-întoarsă chiar în zori. Am ajuns la fregată la opt dimineaţa, preafericiţi că ne puteam adăposti; căci peste puţin vremea se înrăutăţi atât de tare, încât ne-ar fi fost cu neputinţă să ne reîntoarcem.

Timp de două zile, furtună aprigă; zăpada acoperi toţi munţii. Ne aflam, totuşi, în inima verii, iar soarele strălucea la orizont aproape optsprezece ore.

…A doua ieşire, mult mai ambiţioasă, cu barca mare a flotei şi cu şalupa fregatei, în tovărăşia domnilor de Bournand, d'Oraison şi Nassau. De data aceasta, reuşită! Deplină în sportivitatea ei, fiindcă — exceptând ultima noapte — s-a putut dormi tihnit în marginea de sus a plajelor, cu velele drept cort, după o porţie bună de glume, bineînţeles. (într-o întrecere având ca temă mitologia scandinavă, în care tumultuosul relief al strâmtorii Magellan ar găsi o explicaţie, d'Oraison şi Nassau se relevă maeştri.) Bougainville descoperă şi desenează în fiecare zi o scrie de ancoraje remarcabile. Unul dintre acestea stârneşte zarvă mare, ca să zicem aşa. Frumos loc de ancorare, atunci să se numească bazinul şi portul *Beaubassin!…* Şi-apoi, ce încântătoare documentaţie etnologică — banda întâlneşte într-un golf vreo patruzeci de băştinaşi, bărbaţi, femei şi copii. Dovadă că nu se strecuraseră în cine ştie ce iad!

La întoarcerea din expediţie, bogat şi viril, conducătorul călătoriei şi-a încălzit inima aflând că dragul său Duclos-Guyot îndeplinise toate ordinele. Că a organizat urcarea la bord a lemnelor şi a apei. Că s-a făcut curăţenie. *La Boudeuse* şi *L'Étoile* sunt în măsură să ridice ancora. Manevrele de plecare puteau începe imediat. De fapt, vor începe după vreo două ore. Marina regelui Ludovic va lua cu sine, din golful Bougainville, frumoase amintiri.

Asta nu are nicio importanţă. Contradicţia fundamentală dintre jovialitatea franţuzească a lui Bougainville şi vastele peisaje inumane de la aceste latitudini rămâne aceeaşi. Ţinuturile de-acolo nu sunt bune de colonizare, nici de adus populaţie, ci doar locuri de trecere (un fel de-a spune, întrucât orice trecere are de întâmpinat nenumărate obstacole) şi de studii pentru geografi. Niciodată gravitatea surprinzătoare a tânărului Nassau, evocându-l pe *Vurberg* şi sugerând că acesta adăposteşte o poezie intensă, nu-l va zdruncina pe navigator.

În memoria vie a Franţei, Indiile nu au avut niciodată ghetări!

În rest, toată porţiunea din Ţara de Jos. începând cu insula Sfânta Elisabeta, nu-mi pare a fi decât o îngrămădire informă de insule mari, inegale, înalte, monstruoase, ale căror creste sunt acoperite de zăpezi veşnice.

Judecata, care se vrea imparţială seamănă a condamnare.

Fără să reflecte nici pe departe un respect admirativ, ultimele cuvinte: „zăpezi veşnice" sunt încărcate de o nebiruită ostilitate. La treizeci şi opt de ani, afectivitatea clocotitorului Bougainville nu mai vrea să se înnoiască. Memoria lui s-a îmbogăţit destul. Cu prilejul celei de a doua ieşiri, cea care l-a încântat nespus, inspiraţia lui s-a îndreptat necontenit — ori de câte ori voia să aprecieze peisajele ce i se perindau pe dinainte — spre Île-de-France şi Bretagne. Unui mic loc de ancorare el i-a dat numele de *Baie de la Cormorandière,* drept omagiu adus porturilor Brest şi Saint-Malo; apoi, un golf mare şi bogat, dăruit cu o cascadă a fost numit *Baie et Port de la Cascade,* în omagiu adus fântânilor arteziene din parcurile Versailles şi Saint-Cloud.

Ca să evite să părăsească Franţa, Danton avea să afirme într-o zi că un om

nu-și poate lua ţara pe tălpile încălţărilor; ele nu reprezintă omul. În lumina ochilor, în cutele sufletului, Bougainville a luat cu sine o încărcătură întreagă pe lângă care nu a mai rămas nicio fărâmă de loc. Când percepe aspectele sălbatice ale lumii exterioare, el o face în doze mici:

Am luat cina pe malurile sale (ale unui râu), *într-un boschet frumuşel, care umbrea câteva colibe sălbatice.*

Nogent-sur-Marne în strâmtoarea Magellan…

Dar trei săptămâni de întemniţare în Golful Fortescu și portul Galant vor însemna pentru expediţia franceză un preţ mult prea mare pentru cele zece zile atât de plăcute petrecute în Golful Bougainville.

Slabă satisfacţie descoperirea, pe timp ploios, a urmelor unei recente escale engleze pe ţărmul din apropiere.

…lemne proaspăt tăiate de un ferăstrău sau cu toporul, scoarţă de dafin abia jupuită de pe tulpini, o etichetă de lemn ca cele ce se pun în arsenalele de marină pe piesele pentru parâme și vele și pe care se putea citi clar: Chatham martie 1766. Am mai găsit, pe mai mulţi copaci, iniţiale și nume cu data 1767.

Este minunat, desigur, să te liniștești cu gândul că te afli pe drumul cel bun. Cu atât mai mult, cu cât lucrul acesta îţi îngăduie să-ţi spui că acolo unde te afli, adică la mama dracului și unde înjuri tot timpul împotriva frigului, a ploilor torenţiale și a vijeliilor, domnii englezi au trebuit să facă la fel și încă primii! Da, da, *yes, yes.* Din nefericire, bucuria aceasta pentru necazul întâmplat altuia se șterge repede. Fiindcă te pomenești, deodată, blocat de furtună sau de curenţii marini, într-o fundătură de la capătul lumii! Peste tot, munți albi unde nu se vede niciun drum, niciun refugiu deslușibil, blochează priveliștea. Doar o minune ar mai putea menţine buna dispoziţie. Bougainville se străduiește să menţină moralul trupelor, cum se spune. Face apel la rezervele proprii…

Călătoria în jurul lumii a fost redactată imediat după sosire, pe temeiul notelor scrise la vremea dată — în alertele sau monotonia cotidianului. Cu toate retușurile pe care şi le-a impus ulterior, din teama de a nu părea fricos, se mai fac simţite în expunere fie plictisul, fie groaza. Climatul austral, lipsa unei însufleţiri umane, multiplele ziduri de incintă acoperite cu gheaţă, la piciorul cărora munţi prea înalţi întemniţau micuţele nave, dimpreună cu echipajele lor de făpturi vii, „atinseseră", dincolo de o vioiciune — în care până la urmă se strecoară și artificiul — un bărbat sortit războiului și mării, un bărbat, deosebit de curajos.

Mărgele dintr-un șirag al melancoliei se găsesc risipite în cuprinsul paginilor:

Iată singur de observaţii pe care el (domnul Veron) *le-a putut face aici în aproape o lună, nopţile fiind la fel de groaznice ca și zilele.*

Următoarele zile, de 4 și 5, au fost cumplite — ploaie, zăpadă, frig aspru, vânt vijelios, o vreme ca aceea descrisă de psalmist:

Nix, grando, glacies, spiritus procellarum[101]…

---

[101] Zăpadă, grindină, gheață, vânt cu furtună (lat.) — (n.a.).

În după-amiaza zilei de 6 au fost și câteva clipe de mai bine; vântul păru chiar să bată dinspre sud-est și de pe-acum ridicasem ancorele afurcate[102]*; clar, în momentul plecării, vântul reveni la vest-nord-vest în rafale care ne siliră să afurcăm din nou și cât mai repede…*

Zilele de 7 şi 8 furăâ att de rele, că nu a fost chip să părăsim nava… Au fost clipe în care puntea s-a acoperit de zăpadă până la 4 degete…

Vântul de est bătu cu furie și aproape neîntrerupt până în ziua de 13, zi mai blânda…

…O blândeţe care nu se face simţită și de către marinarul leneș. Navele ridică ancora. Fregata, nevoită să lupte împotriva curenţilor de maree, se încurcă în manevre. Cât pe ce să se răstoarne. Și…

Ziua următoare se dovedi și mai furtunoasă decât cea dinainte. Vântul ridica în canal trombe, de apă înalte cât munţii; câteodată vedeam chiar mai multe în același timp alergând în direcţii opuse. Vremea păru să se îmblânzească spre ora două: dar la prânz, un bubuit de tunet — singurul auzit de noi în strâmtoare; a fost ca un semnal pentru vânt, care s-a și pornit, cu mai cumplită furie decât dimineaţa…

Pe 18 şi 19 vremea urâtă s-a mai ameliorat de câteva ori…

În zilele de 21, 22 și 23, rafalele, zăpada și ploaia și-au făcut de cap aproape fără contenire. În noaptea de 21 spre 22, un interval de calm; s-ar fi zis că vântul nu ne dăruia clipa aceea de odihnă decât pentru a-și aduna forţele și a se năpusti asupra noastră cu și mai multă înverșunare. Un uragan sălbatic se ivi pe neașteptate dinspre sud-sud-est și suflă cu o putere care îi uimi și pe cei mai încercaţi marinari. Artimonul[103] *ne a fost smuls din strângători*[104]*…*

Pe scurt, în portul Galant — ce ironie a numelui! – *vremea constant urâtă și potrivnică* a blocat fregata douăzeci și șase de zile, exact jumătate din timpul de care ar fi avut nevoie ca să traverseze strâmtoarea Magellan, evaluat de către Bougainville la cincizeci și două.

Chiar dacă cei câţiva cusurgii din expediţie cârteau împotriva lipsei de activitate pentru care îl învinuiau pe Bougainville, nici unul dintre jurnalele ţinute de camarazii navigatorului nu menţionează că echipajul s-ar fi aflat în vreo stare proastă. Ori că sănătatea sau moralul ai fi fost în scădere. Excelentele condiţii de încadrare și forţa camaraderiei înăbușeau orice gând de răzvrătire. *La Boudeuse* și *L'Étoile* nu aveau să aibă aceeași soartă ca *Bounty.* Șeful cel mare îi vizitează mai des pe mateloţi și pe mușii, glumește și cântă cu ei, istorisește întâmplări. Haideţi, copii, nu o să ne fie greu întruna. Părintele La Ligne va cuminţi vânturile patagoneze și fuegiene. Să avem noi parte de calmul și de briza necesară, că vom ști să ne croim drum, cu viteza tonilor albi, prin frumoasele ape ale Pacificului, unde insulele… Ah, insulele

---

[102] La 60" una de alta (n.tr.).

[103] Catarg de la pupa unei nave (n.tr.)

[104] Bucăți de frânghie cu care se leagă vela de vergă, în momentul strângerii ei.(n. tr.).

acelea! Ne-așteaptă marea cu sarea, credeţi-mă! De cum veţi ajunge acolo, veţi da uitării amărăciunile…

— Oare o să-i prindem din urmă pe englezi?

— Firește. Nici n-au habar de noi. Fără îndoială că au recrutat tot soiul de invalizi și de ocnași, ca să-și completeze efectivele! Nu se aseamănă cu voi, băieţi de viaţă din Bretagne, din Franţa! Vă mulţumesc pentru ajutor. Sunteţi fraţii mei de lapte — laptele furtunii și al mării! Să bem vin, prieteni, în sănătatea căpitanilor Eiliot sau Jackson sau Truscott; pe acesta îl vom îmbolnăvi de-a binelea în după-amiaza în care îi vom fi depășit nava.

În sănătatea căpitanului de vas Bougainville!

— Și a nevestelor noastre!

— Și a satelor noastre!

Curtenitoarea purtare a șefului îl topește pe Caro de înduioșare. În ciuda temerii pe care i-o inspiră bogatele zăpezi ale munţilor, va sfârși prin a îndrăgi sălbăticia aceasta care devine un „colţișor". Unul în care însăși primejdia stimulează o camaraderie bizară. Cândva, o să vorbească despre „dragul nostru golf Galant". Nu o dată scapă Bougainville sudalme, elegante ori deșucheate, la adresa înverșunărilor naturii. Dar ele sunt de neînlăturat şi spontane, precum manevrarea unei fungi sau un gest de redresare în bruscheţea unei ambardee[105].

Niciun stilist nu a interzis folosirea cuvântului frust. În schimb, lupul de mare parizian nu murmură nici cel mai slab protest. Ar însemna să-i deschidă porţi nostalgiei. Călătoria continuă. Deși, la drept vorbind, abia începe. Dacă strâmtoarea Magellan îşi închipuie că prin neplăcutele sale surprize și prin întârzierea pe care acestea o prilejuiesc, îşi croiește un loc ales în peregrinare, se înșală, între el și Franţa urmează a fi străbătut Pacificul întreg și Oceanul Indian, multe ţinuturi și poate marele continent austral ce trebuie descoperit, precum și ocolul lumii ce urmează a fi săvârşit în sinuoasa lui unitate. Prin urmare, orice economie de energie morală este binevenită.

…Oricum, tumultul mării și al vânturilor, frigul și ploaia nu sunt simple idei, ci forţe adevărate, ca zidurile de tari. În neputinţa lui de a le nega, sufletul omului le îndură. Pot ceea ce — ca frate mai mare sau ca tânăr tată — Bougainville nu-i împărtășește lui Nassau, tot ceea ce — în calitatea sa de comandant — el nu vrea să dezvăluie lui Duclos-Guyot sau lui La Giraudais, îşi încredinţează sieși, în cabina sa, când cade pradă insomniei sau involuntarelor reflecţii. Cruzimea elementelor naturale o întrece pe cea a războinicilor. Oamenii au nevoie de vrăjmași pe măsura lor. O furtună care se îndărătnicește este ea oare de esenţă materială? Ori animală? Din aceste primitive neliniști, prezente în *Călătorie în jurul lumii,* răzbat ecouri estompate și totuși clare:

Un tunet fu parcă semnalul de la care iarăși se porni vântul…

---

[105] Îndepărtare bruscă și involuntară a unei nave din drumul urmat din cauza curenților marini sau a vântului. (n.tr.)

S-ar fi zis că vântul nu oferea clipa aceasta de repaus decât pentru a-şi readuna forţele…

O singură dată navigatorul vinde secretul, la câteva rânduri după ce a notat malefica bubuitură de tunet, unica din timpul şederii acolo. Să-i fi scăpat această destăinuire? Ori a socotit că, de vreme ce până la urmă tot ieşise din Port-Galant şi tot îşi încheiase ocolul în jurul lumii, avea dreptul să-i facă cititorului o mărturisire? Să nu uităm, însă, că acolo, chiar dacă şi-a învins frica, de tristeţe tot nu s-a putut descotorosi.

Tristeţea — a înălţat cuvântul ca pe-un pavilion. Cuvânt dens. Egalând în precizie pe cel de şalupă sau barcă mică.

Totuşi, arbuştii şi plantele erau înflorite, iar copacii ofereau un frunziş destul de strălucitor, care nu putea alunga tristeţea *sădită în noi de continua privelişte a regiunii acesteia funeste. Până şi firea cea mai veselă s-ar ofili într-un asemenea climat* groaznic, *de care fug până şi animalele, de orice specie şi în care lâncezeşte o mână de oameni, şi, mai nefericiţi după întâlnirea cu noi.*

Greu am putea crede că Bougainville nu s-a gândit la el însuşi, când a scris: „firea cea mai veselă". A făcut-o ştiinţific. Se adăpostea în spatele mărturiilor marilor săi prieteni Montcalm şi Nassau, ale mamei Héraut, ale atâtor lupi de mare care, cu toţii, celebrau exuberanţa apelor nemărginite.

Spune-mi cu cine te însoţeşti şi îţi voi spune cine eşti… Ei bine, o veselie proverbială, ştiţi care, s-a spulberat, dragi cititori, în regiunea dezastruoasă numită Strâmtoarea Magellan şi în clima ei cumplită. Niciun ins de pe cele două nave nu auzea glasul tainic al lui Bougainville întrebându-se, la ceasurile două din noapte, scuturat de *La Boudeuse* cea nevoită să tragă de ancore în neastâmpărul valurilor: „*Oare ce-am căutat până la aceste latitudini? Ce comedie nesuferită joacă marea: M-am temut de scorbut; nici măcar nu vom avea nevoie de el ca să ne ducem în mormânt! Un naufragiu ne va fi pecetluit soarta."*

„Oricum, glasul acela ştia să strige. Noapte bună, tristeţe!… Odată cu zorile reapărea pe buze şi gluma. Se făcea haz pe seama lipsei de imaginaţie a ruliului şi a rafalelor. Totuşi, adevăratul entuziasm dispăruse. Ceva se dezghiocase din locul său; ceva care trebuia pus cu grijă la loc, în tainiţa sufletului.

Că strâmtoarea Magellan l-a îndurerat pe lupul de mare nu mai ponte fi tăgăduit; suferinţa aceasta izbucneşte într-o frază, scrisă parcă de un copil naiv, nu de un comandant încercat. Când *La Boudeuse* şi *L'Étoile* au scăpat din portul Galant şi, luând-o la sănătoasa, au ajuns peste treizeci şi şase de ore foarte aproape de oceanul neîngrădit, variaţiile viatu lui îi obligă să înainteze în volte.

Ne-a fost destulă vreme teamă că nu vom răzbi, că vom fi nevoiţi să ne petrecem noaptea în strâmtoare, ceea ce ne-ar fi putut ţine acolo mai mult de o singură zi…

„Teama… de a fi nevoiţi să ne petrecem noaptea în strâmtoare…"

Pentru numele lui Dumnezeu, climă sudică, destule coşmaruri! Ne-am plătit datoriile în Strâmtoarea Magellan şi mult mai mult. Lăsaţi-ne să ieşim!

"Domnul Commerson, animalul său de povară şi tovarăşii lor de hăiăduială au

găsit plante necunoscute și chiar în mare cantitate. Omul de ştiinţă Bougainville o recunoaşte; adaugă numai atât:

Vânătoarea şi pescuitul nu păreau la fel de norocoase: nu ne-au adus niciodată nimic şi singurul patruped zărit, a fost o vulpe aproape asemănătoare celor din Europa; ea a fost ucisă în mijlocul lucrătorilor.

O regiune fără viaţă animală? În timpul unei ieșiri cu salupa, navigatorul a avut însă parte de una dintre acele întâlniri de neuitat:

Am traversat un intrând mare, al cărui capăt nici nu-l puteam zări… Numărul mare de balene văzut, în această zonă şi hulele puternice ne-au făcut să credem că ar putea fi foarte bine o strâmtoare ce ar putea duce spre marea aflată destul de aproape de Capul Horn…

Bougainville, care a ajuns, în cursul navigărilor sale, pa malurile fluviului Saint-Laurent și în ţinutul Malvinelor, a văzut deseori balene. Întâlnirea din ianuarie 1868 nu constituie pentru el o premieră. Și atunci, cum să nu-și primenească sufletul, cum să nu-și bucure văzul cu priveliștea oferită de animalele acelea mari și zgomotoase, grăitor simbol al vieţii fizice și al unităţii mărilor, așa cum ar face-o în faţa unor prietene? Cine zice balenă, zice microfaună și supra abundenţă. Hulele în care s-au adunat ciopor balenele, colcăie de protozoare și alge. Ne mirăm cum că Bougainville, un avocat privilegiat al bucuriei de a trăi, nu a avut o intuiție imediată a profuziunii gigantice în care rătăcea în compania enormelor lacomi și că, în deșertul aparent de stâncă și gheață, nu a simțit activitatea continuă a miliarde de ființe.

Oceanografia era încă la început. De fapt, nu acesta ar fi lucrul cel mai important. Bougainville expediază turma de balene în unsprezece cuvinte, întrucât a decretat, odată pentru totdeauna, cum că regiunea este funestă: *…clima aceasta groaznică de care e care fug şi animalele din toate elementele…*

Omite să spună „*cu excepția balenelor*”, ca și cum aceste animale ar trebui să-i fie recunoscătoare pentru discreția sa. Turma lor se rătăcise. Ar fi plecat imediat. Urăște aceste locuri fără suflet, preocupate exclusiv de producerea de vânt și frig.

6

Dar marinarii lui Bougainville nu au întâlnit în strâmtoarea Magellan numai balene; au întâlnit şi oameni. Acești oameni nu sunt omiși din pagina finală despre oroarea locului. Sunt incluși. Dar ca o excepție și în termeni sumbri…*unde lâncezește un grup de oameni pe care întâlnirea cu noi i-a făcut şi mai, nefericiţi.*

Abordându-i, Bougainville încurcase impresia că întâlneşte vechi cunoștinţe. Își amintește că odinioară avusese contacte cu ei sau cu semenii lor. O frântură de popor. Bărbaţi și femei mult mai sărmani decât patagonezii. Îi numise atunci

pêcherais[106], nu atât pentru că erau pescari, cât pentru strigătul pe care îl slobozeau: „pechrél, pechrél", repetat în râsete, ca și patagonezii cu al lor *chaoua*… Se bucura că i revede — sau, mai exact, că-i vede, — într-atât de mult îl apăsau și pe el ţărmurile acelea sihastre; iubea viaţa socială, ca și camarazii săi. Nu faci ocolul lumii, ca să porţi discuţii cu vânturi variabile, și curenţi de maree, ci mai întâi cu indivizi, cu grupuri sociale; instrucţiunile oficiale primite în vederea călătoriei reflectau, într-un fel, această preocupare.

Așa-zișii *pêcherais* răspundeau de minune unei asemenea cerinţe. Erau organizaţi în mici grupuri tribale, alcătuite din bărbaţi, femei, copii, câini și pirogi, în care legăturile de familie erau esenţiale. Nu purtau pică străinilor. A nu se uita lucrul acesta. Urcau pe *La Boudeuse* și pe *L'Étoile,* fără să se lase rugaţi. După cum, la rându-le, îi primeau pe francezi la bordul pirogilor sau în colibe. Nu se fereau de curiozitatea etnologică, nu-și ascundeau nici chipurile, nici obiceiurile.

Bougainville vorbește despre ei foarte deschis, trecându-l de la început în tagma sălbaticilor.

…Sălbaticii aceștia sunt mărunţi, slabi și duhnitori. Umblă aproape goi, neavând ca îmbrăcăminte decât niște piei de lupi de mare amărâte, prea mici pentru a-i acoperi cum se cuvine, piei ce servesc deopotrivă la acoperirea colibelor și la înjghebarea de vele pentru pirogi… Femeile lor sunt hidoase, iar bărbaţii nu par să le dea prea mare atenţie. Fie sunt cele care conduc pirogile și le întreţin; înoată și, în ciuda frigului, scot apa ce intră în algele marine ce servesc drept port acestor pirogi, cam departe de ţărm; pe uscat, ele adună lemne și scoici, fără să fie ajutate de bărbaţi. Chiar femeile cu copii la sân nu sunt scutite de corvezi ca acestea. Își poartă copiii pe spate, ghemuiţi în pielea de animal ce le slujește de veșmânt.

Pirogile lor sunt făcute din scoarţă de copaci, prost legale cu papură și cu muşchi pe la încheieturi…

Spiritul de observaţie și studiu, precum și o filantropie de principiu îl conduc pe navigator, în timp ce finalizează obiceiurile, la schiţarea — împotriva voinţei salea — a unei strâmtori Magellan mai puţin opacă vieţii animale decât avusese impresia la început. Sălbaticii *pêcherais* se hrănesc cu scoici și se acoperă cu piei ale lupilor de mare; mai mult, folosesc oase de pește drept arme și se pricep să dibuie vânatul, de vreme ce au și câini de vânătoare, și capcane meșterite din oase de balene…

N-are a face. În comparaţie cu patagonezii şi cu toate triburile indiene întâlnite în Canada…

…Dintre toţi sălbaticii pe care i-am văzut în viaţa mea, aceștia pêcherais *sunt cei mai săraci: au rămas exact în starea aceea pe care o numim naturală…*

Totul este menit să-i aţâţe pe ofiţeri și savanţi care, învingându-și dezgustul, acceptă din mâinile acestor *pêcherais* scoici fierte, supte mai întâi de ei, anume spre a i onora pe oaspeţi. Dar mai bine înhăitare cu cine-o fi, mai bine înscoicare, decât moarte prin plictis! Savurează astfel dovada că au rupt-o cu societatea

---

[106] Cuvânt derivat din franţuzescul „pecher": a pescui (n.tr.).

rafinată. Se distrează înveselindu-și gazdele cu mici daruri sclipitoare și ieftine, luate cu toptanul din Franţa, pentru toate soiurile de sălbatici.

Commereon se simte în al nouălea cer. Admiră adaptarea băștinașilor la mediul înconjurător. Mirosul urit pe care îl respândesc, dinţii lor stricaţi nu-i fac silă. Sunt oameni care îi trezesc același mare interes ca și plantele. Florile din mlaștini, pătrunjelul și arpagicul putrezit miros și ele neplăcut.

Seara, avea să-i descrie animalului său de povară îndemânarea femeilor indigene care înoată prin algele mari în care stau ancorate pirogile. Își viră prin buzunare pietricele, valve de scoici. Apoi, a urmat drama.

…Una, care în *Călătoria în jurul lumii* cu fregata *La Boudeuse* și flota *L'Étoile,* a devenit o vestită faptă de bravură. S-au întrebat unii dacă nu cumva Bougainville se voise un Greuze sau un Diderot, migălind astfel faptele până în cele mai mici amănunte.

Nu împărtășim supoziţia aceasta. Iar dacă ar fi să căutăm o comparaţie, ne-am raporta cel mult la *Confesiunile lui Jean Jacques Rousseau*. Din care operă am cita întâmplarea ca panglica pe care Rousseau valetul a furat-o de la stăpânii ei, lăsând să cadă vina asupra unei cameriste lipsite de apărare.

În ambele cazuri, tonul este cel adoptat în mărturisirea unei greșeli. Chiar dacă în istorisirea lui Bougainville plutește o ciudată îndoială privitoare la identitatea vinovatului — încât până la urmă am suspecta până și cruzimea destinului sau a vreunui zeu, mai degrabă decât a unei fiinţe, prolixitatea respectivă ne duce cu gândul la o pledoarie.

Navigatorul pare să admită că aparenţele s-ar ridica împotriva francezilor; și chiar propria tulburare ar sugera ca o anumită responsabilitate personală… Era, oricum, șeful expediţiei. Oare nu păcătuise prin ușurinţa cu care i-a primit cu prea multă prietenie, la bordul Fregatei, pe oamenii Pêcherais însoţiţi de copiii lor? Oamenii aceștia, mai ales copii, devorau tot ce li se oferea; pâine și carne sărată, dar și seu. Nu ar fi trebuit, chiar de atunci, să fie mai prevăzător? Să-și amintească de prea-firească pornire a ţâncilor europeni, care și ei duc la gură, sau chiar înghit, orice obiect ridicat de jos? Din păcate, cei de la bord se lăsaseră pradă înduioșării. Jegoși, plini de păduchi, copiii aceia erau tot copii. Fiecare dintre oamenii lui Bougainville se bucura văzându-i cum mănâncă și se înveselea; le reaminteau, într-un fel, frumoasa și îndepărtate patrie părăsită de un an și mai bine, familia… îi numeau „ștrengari”, îi numeau „micuţi”. Îi răsfăţau cu jocuri și daruri.

La trei zile după aceea, o furtună împiedicase orice întâlnire. Atunci, „domnii noștri”, adică ofiţerii de la bord — mai puţin Bougainville și Duclos-Guyot, dar în plus abatele – profită de o înseninare, spre a merge în grup să-i viziteze pe sălbatici în colibele lor. În fața celui unde s-au adunat femeile, bărbații Pêcherais stau de pază pentru a împiedica străinii să intre, dar își deschid toate celelalte adăposturi, unde fraternizează oferindu-și reciproc midii și flecușteţe. Este o atmosferă veselă, ca la un festival sătesc. Băștinașii cântă și dansează.

…Când, dintr-odată, *unul dintre copiii lor. De vreo doisprezece ani, singurul din grup al cărui chip îl găsisem interesant, scuipă sânge și fu cuprins de convulsii…*

În cabană, consternare. Ofiţerii remarcaseră copilul încă din ziua în care sălbaticii vizitaseră flota. Își aminteau că-i dăruiseră atunci eșantioane de sticlă viu colorate. Acum, presupuneau că voise, poate, să-și împodobească faţa și că îşi înfipsese bucăţi de sticla în piele. Nu se tăiase cumva la buze, la gingii sau în cerul gurii?

Băștinașii adulţi îi bănuiesc pe francezi de vrăjitorie, în numai câteva clipe atmosfera s-a schimba în rău. Întreaga hoardă se îndreaptă spre coliba unde un jongler șarlatan (Bougainville nu folosește cuvântul „vrăjitor") a culcat bolnavul pe spate, a îngenuncheat între picioarele acestuia și, eu capul, cu mâinile, îi apasă tare pântecele, urlând. Pe nesimţite a intrat şi o bătrâna, poate vreo străbunică de-a copilului, care s-a culcat lângă el și îi ţipă în ureche. Procedee ironizate în manieră voltairiană de către Bougainville, ca fiind neurmate de succes.

Nenorocitul (copilul) *părea că suferă atât din cauza răului de care fusese cuprins cât și a eșecului acestor metode.*

Îl ia în râs pe jongler care iese, dar care se reîntoarce „cu părul pudrat și capul împodobit de două aripi albe asemănătoare cu o bonetă de-a lui Mercur și care continuă îndrăcita serie terapeutică: în râs îl ia și pe abatele flotei care, pe motiv că îl ajută pe bolnav, îi toarnă apă pe cap și îi „administrează pe furiș botezul". Un prieten al Enciclopediştilor este dator să fie "imparţial" când condamnă superstiţia.

Descumpăniţi, oamenii echipajului de pe *La Boudeuse* se reîntorc la bord și îi informează pe Bougainville. Navigatorul îşi întrerupe treburile, îi cheamă pe chirurgul-șef, pe domnul de La Porte, și se duce cu el pe uscat.

Când am ajuns acolo, bolnavul nu mai era în colibă; jonglerul, căruia i se mai adăugase unul, la fel de înzorzonat, îşi reîncepuse operaţia pe pântecele, pulpele și spinarea copilului. Mai mare mila să vezi martirizându-se o creatură care suferea fără să se vaite. Deși îi stâlciseră trupul, medicii[107] *aplicau mai departe barbarul remediu. Însoţndu-l de anumite conjuraţii, durerea tatălui și a mamei, lacrimile lor, interesul arătat de toată ceata, răbdarea copilului, ne ofereau un spectacol dintre cele mai înduioșătoare. Sălbaticii au băgat probabil de seamă că le împărtășeam durerea… Ne-au lăsat să ne apropiem de bolnav, iar chirurgul i-a examinat gura însângerată, suptă cu rândul de către tată și ceilalţi* pêcherais.

După descrierile făcute lui Bougainville de către ofiţeri, domnul de La Porte intuise că bietul copil nu-și tăiase doar gura, ci chiar înghiţise sticlă. Adusese, aşadar, lapte de capră, iar într-o cafetieră ceai de plante. Mai rămânea — de vreme ce examenul părea să confirme diagnosticul — să-i convingă pe *pêcherais* să accepte medicaţia. A urmat o stranie diplomaţie rustică și nervoasă, alcătuită din clipiri de ochi, gesturi și semne, spre a învinge neîncrederea părinţilor, ostilitatea jonglerilor. În sfârşit, tatăl care a gustat laptele după La Porte și Bougainville, așa cum ar fi acceptat o scoică suptă de un camarad, îl determină pe fiu să bea. El nu

---

[107] Oare nu pentru a evita o repetiție folosește Bougainville cuvântul? Potrivit frazeologiei politice, el ar trebui pus între ghilimele (n.a.).

refuză cafetiera. Avea, pentru el, un conţinut important. Dă a înţelege că licoarea din ea va fi folosită foarte curând.

Într-un asfinţit străbătut de vijelii mărunte, cei doi francezi ajung la bord, unde ceilalţi îi năpădesc cu întrebările; dar ei evită orice răspuns. Nu mai au nicio speranţă. La Porte bănuiește o perforare a stomacului… în timpul nopţii, vremea urâtă se schimbă în furtună. Dimineaţă va fi cu neputinţă de mers pe uscat. Fiecare așteaptă vești fără să o spună. Alească și tăcută înfrăţire de gânduri întru deznădejdea unui copil băștinaș. Glumele zilnice nu mai au ecou.

După ce a discutat câteva clipe cu La Porte, care manifestă un pesimism calm, Bougainville se duce să-l caute pe duhovnic.

— Am aflat, părinte că l-ai botezat pe micuţul nostru *pêcherais.* Nu cred că aveai dreptul să faci asta, ţi-o spun deschis. Aș zice că ai făcut abuz într-o situaţie penibila, că ai atentat la libertatea unei familii și a unui suflet de copil. Instrucţiunile pe care le-am primit privind raporturile noastre cu băștinașii — stăpân la bord, după Dumnezeu, pe uscat nu vă mai bucuraţi, șef și prietene, de aceeași autoritate. Spiritul ateu nu poate înţelege puterea sfântului sacrament. Aţi citit cumva scrierile sfântului Francisc Xavier, misionar în Japonia? Sărăcia acestor *pêcherais* se îngemănează cu o sărăcie spirituală. Era de datoria mea să…Da. Însă dumneata ai acţionat pe ascuns. De ce? Nu îţi dădeai seama că săvârșeai un abuz de putere?

— Iertaţi-mă, domnule. De actele religioase dau seamă episcopului meu. Nu comandantului navei pe care mă aflu îmbarcat. Vă spun aceasta cu tot respectul pe care vil port.

Bougainville mormăie frânturi de fraze în care latinescul *Si dii sunt mali, non sunt dit*[108]*…* revine ca un laitmotiv, ca și *litus nefandum*[109]*, apoi* pleacă. A ordonat ca bucătarul să învioreze dejunul pregătind o omletă cu brânză; și veghează la buna dispoziţie a mesenilor. Dar „către ora două după-amiază s-au putut auzi de la bord urlete repetate…”

Bougainville a ieșit pe punte să scruteze marea. Sub ploaia și vântul care se porniseră, hula este groaznic de înfoiată. Nici vorbă să poată fi coborâtă o barcă. Să fie mulţumiţi că rezistă ancorele. Aversa și negurile înceţoșează împrejurimile, ţărmul se deslușește anevoie; mai puţin încă, pădurea în care băștinașii îşi au colibele… Orele se scurg, noaptea coboară și…

…Încă din zori, deși timpul era foarte urât, sălbaticii porniră pe apă. Fugeau, fără îndoială, *de un loc pe care îl întinase a moartea și străini funești veniţi parcă anume ca să-l distrugă, socoteau ei. Nu au putui depăși vârful occidental al golfului; într-un moment de calm, întinseră din nou pânzele, dar o vijelie puternică îi azvârli spre larg, risipindu-le nevolnicele ambarcaţii. Cât de tare se grăbiseră să fugă de noi! Au abandonat pe ţărm una dintre pirogi care ar fi avut nevoie de reparaţii:*

---

[108] Dacă zeii sunt răi, nu sunt zei.(n.a.)

[109] Țărmul blestemat. (n.a.)

SATIS EST GENTEM EFFUGISSE NEFANDUM[110]*. Au plecat cu gândul că suntem niște răufăcători; dar cine nu le-ar fi iertat ura izvorâtă dintr-o astfel de conjunctură? Într-adevăr, ce pierdere pentru o societate atât de puţin numeroasă moartea unui adolescent ieșit din toate grijile copilăriei!*

Narând cu de-amănuntul un eveniment trist, care nu se leagă direct de mersul expediţiei, Bougainville nu pretinde a fi redactat un episod de bravură. El nu și-a construit un personaj de navigator uman — fiindcă este un astfel de navigator. A scris ce a scris, pentru că a simţit, fizic și moral, nevoia să o facă. Inima unui lup de mare ca el, fragilă asemeni celorlalte, nu socotea moartea unui mic sălbatic din afundul strâmtorii Magellan drept un simplu și regretabil accident. Când mateloţi ai flotei se înecă în La Plata, naratorul se mulţumește cu două rânduri. Oamenii aceia au pierit aproape fără să sufere: și-apoi… erau adulţi. Sfârșitul lor se înscria în hazardul profesiei maritime.

Ceea ce îl supără și, mai mult chiar, îl tulbură pe Bougainville, este faptul că la mijloc se află un copil. Un copil de sălbatic, a cărui moarte putea fi atribuită unor francezi – altfel, de o netăgăduită bună-credinţă. În acel golf Port-Galant, oameni de pe La *Boudeuse* și *L'Étoile* au creat fără să vrea, cu veselia și cu fleacurile lor din sticlă, un lugubru cânt al mării. Prietenul filosofilor se înfioară. Știinţa și înţelepciunea nu au putut rezolva niciodată, pe temeiul dreptăţii, enigma nenorocirii inocente. Secolul luminilor și bunele sale intenţii filantropice au întâlnit eșecul și o mărturisesc.

După un Voltaire buimăcit de cutremurul de la Lisabona, navigatorul Bougainville descoperă cu intensitate puterea răului.

Etnologii începători ai expediţiei Bougainville nu vor studia riturile funebre ale populaţiei cu care legaseră o prietenie. Plecând, schimbând locul, băștinașii *pêcherais* și-au pălmuit vizitatorii. Care se făleau cu civilizaţia lor; dar care nu preţuia cât o strachină de scoici. Mai bine să mori decât să înveți de la ei!

Pătimaşa sinceritate dovedită de Bougainville mai puţin în a se disculpa decât în a delimita problemele morţii, ale comunicabilităţii dintre fiinţe și popoare, impresionează cu atât mai mult, cu cât ultima frază sună a premoniţie.

Într-adevăr, ce pierdere pentru o societate atât de puţin numeroasă, moartea unui adolescent scăpat din grijile copilăriei !

Un bărbat în toată puterea cuvântului a scris fraza aceasta… Un bărbat în stare de pozne, dar și un erou capabil de un devotament neţărmurit, un viitor războinic cuminţit, capabil că-și trăiască marea iubire. Peste câţiva ani, Bougainville avea să întâlnească femeia vieţii sale și să o ia de soţie. S-au iubit nespus. Au avut copii. Într-o zi de vară vrednică de acest nume pe Île-de-France, unul dintre fiii lor, un adolescent înzestrat, care promitea, s-a dus să se scalde într-un râuleţ, mic afluent al Marnei, și s-a înecat. Dacă Bougainville a găsit consolare pe lângă ceilalţi fii și a izbutit să îndure doliul, i-a fost totuși cu neputinţă să-i aducă soţiei alinare. Ea s-a

---

[110] E de ajuns ca un popor să scăpe de rău (lat)

mistuit în mustrări și, curând, s-a stins.

Mărturisindu-și fraterna compasiune faţă de băștinașii *pêcherais,* Bougainville nu presimţea conștient că mai târziu avea să fie lovit chiar în ce avea mai scump, copilul, carne din carnea sa; dar este mai mult ca sigur că nu excludea și acest lucru. Secolul al XVIII-lea francez, secolul lui Chardin[111], avea mult mai mult — decât se afirmă — simţul paternităţii.

Cu doar câteva zile înainte, cu prilejul unei ieșiri colective pe ţărm, pentru dezmorţirea picioarelor, pentru adunare de vreascuri și scoici, un tânăr servitor negru al lui Bougainville se depărtase ceva mai mult. Plecat pentru omenești nevoi, el descoperise farmecul singurătăţii. Mireasma lemnului și a rocii îl aţâţase. Vrând să exploreze singur, s-a rătăcit… Când ceilalţi îi semnalează lipsa, Bougainville ia treaba în serios.

Se lasă noaptea. Știe cât de accidentat este relieful tuturor pantelor acelora. Suspendă întoarcerea la bord. Sunt aprinse torţe, se trag lovituri de tun, se trimit patrule, se strigă din răsputeri… Servitorul nu are nici cincisprezece ani. Faţă de ei — în marele peisaj abrupt cu aspect antediluvian — navigatorul se simte mai mult tată decât stăpân, Nu-l socoate un fluieră-vânt, ci mai degrabă un tânăr cavaler înflăcărat, care crede în Graal.

Căutările, așteptarea aveau să dureze ore în șir. Câţiva mateloţi au obosit, sunt aproape siguri că băiatul a căzut, că și-a pierdut viaţa. Bougainville se îndârjește… în miez de noapte, un glas înfricoșat răspunde din depărtări chemărilor.

Înfrigurat, istovit, şchiopătând și cu mâinile zdrelite, dar viu, ștrengarul se înfăţișează, fără un cuvânt, marelui său șef. Fin maistru îl ameninţă, pe loc, schiţând gestul loviriі cu piciorul în spate, dar Bougainville îl oprește.

— N-ai auzit niciodată vorbindu-se despre întoarcerea fiului risipitor?

— Cinstit vorbind, nu, domnule comandant.

— Să fiu oare mai creștin decât dumneata? Mă uimești! Treci mâine pe la abatele nostru.

Admonestatul tace. Astăzi găsește că șeful pe care îl admiră foarte mult este prea mărinimos.

— Te-ai supărat cumva, prietene? Ca să arăţi că aparţii *Morocănosului?* Fă-mi onoarea unui pahar de bordeaux peste un ceas, la castelul-pupa. Micul aventurier, care atât de mult te irita, ne va umple paharele. Vă avea cinstea să-ţi prezinte eeuze. Și îi vei da voie să ciocnească și cu dumneata.

— Asta…

Bougainville savurează stupefacţia celuilalt. Îi atinge ușor braţul. În blestematele vicisitudini ale strâmtorii Magellan exista-vor, aşadar, clipe de lumină.

— Trăiască regele!

— Trăiască regele! repetă, de-a valma, cu toţii.

---

[111] Chardin (Jean-Baptiste Simeon) — pictor francez - (1699—1779)

Servitorul coboară, odată cu ceilalţi camarazi ai săi, spre prundișul unde așteaptă vâslașii. Se ciupește de încheietura mânii, vrea să se încredinţeze că nu visează. Ce întâmplare frumoasă va putea istorisi familiei, dacă se va reîntoarce acasă. Aprinseseră torţe pentru el, de parcă ar fi fost regele David sau amiralul Indiilor. Trage cu voluptate în piept mireasma unui pământ fantastic, parfumul hulei spumegânde și binevoitoare ce se pierde pe ţărm. Își reamintește… O ciupercă uriașă, maronie, înfășurată în iederă. Și animalul acela care s-a atins de el, ușor, noaptea, un animal de mărimea unei vaci, cu ochi fosforescenţi. Iar domnul Bougainville care susţine că din pădurile acestea lipsește vânatul! Dar mai bine să nu contrazică spusele marelui gentilom… Un animal care șuieră. La început de două ori, apoi de trei.

Călătoria în jurul lumii nu va relata episodul. El își găsește loc în Jurnalul de bord. Bougainville nu este Diderot. Nu dezvăluie cititorilor toată sensibilitate așa.

7

Nu mai puţin brutal decât băștinașii *pêcherais* au șters-o și francezii. Dar au așteptat mai întâi domolirea — cea din văzduh și cea de pe mare. Și cum ianuarie se apropie de sfârșit, anotimpul își reamintește brusc că se numește primăvară australă. Temperatura se îmbunează, soarele mângâie o mare calmă. Se pregătește de îndată, ridicarea ancorei; ea are loc în noaptea de 25. La două ore după ivirea zorilor, flota și fregata pot porni cu bucurie. Adio, pământuri însingurate, frumoasele nave nu vă vor duce dorul. Bate o briză bună și cinstită, cea mult dorită în marile călătorii.

Aproape că nu le mai ajung ofiţerilor agilitatea și vigilenţa – smulse, în sfârșit, din încremenire; se agită printre hărţi, stabilesc punctul navei și al drumului, se ocupă de manevre, de recunoaşterea insuliţelor și a insulelor, a malurilor joase descoperite de maree, a marilor promontorii.

Nassau savurează o fericire în care nu-i vine a crede. Un *urberg* prea vântos, prea umed îi transmisese o nemărturisită senzaţie de apăsare. Să pornim pe *urzee*[112]!

Bougainville îi dă voie să renunţe la masa de la castelul-pupa. Călare pe bompres, acolo în lumea mateloţilor, ca pe un cal pur-sânge, el se bucură din plin de forţa cu care nava spintecă valurile, de vuietul și mirosul velelor; ronţăie un biscuit, fredonând un cântecel de leagăn irlandez sau un lied…

Fericirea tovarășului său de drum îl încântă pe Bougainville, și așa foarte mișcat

---

[112] „Urzee” este un termen vechi, marinăresc, care înseamnă marea deschisă, largul mării. (n.tr.)

că acum deslușește cu certitudine, putându-le încadra în spaţiu, atâtea dintre locurile ale căror nume le recitea pe hărţi de săptămâni întregi și după care tânjea.

Iată, aşadar, capul Quade, iar mai încolo o să fie capul Mundai.

În două rânduri, toate simţurile navigatorului vor fi în alertă. Marinarul trebuie să-și păstreze, pe mare, spiritul lui Iov! Pe cât de ușor îi sunt dăruite vremea bună și vânturile favorabile, pe atât de repede îi pot fi luate înapoi. La marginea unei zile magnifice, seara, ceața, ploaia și vijelile se alătură. Noaptea se lasă brusc, colosal de neagră. În tribord, ca și în babord, orice ţărm se ascunde vederii și devine enigmă. Fregata i-a semnalizat flotei, prin lumina de felinar, că trebuie să pună velele în pană, pentru a se opri. Carturile sunt triplate. Cu toţii se află la bunăvoia unei derive prost calculate sau a unui prag marin izolat.

Echipele sondează fără încetare. „Noaptea aceasta, rezumă Bougainville, a fost una dintre cele mai critice din întreaga călătorie”. Mai mult nu va spune. Ajunge pentru a ne face să bănuim tensiunea trăită de oameni pe cele două nave mici, redevenite, fiecare dintre ele, Degeţelul din poveste, pierdut în depărtări, în noaptea legendelor…

…şi pentru a cântări, cum se cuvine, temerile de a doua ei după-amiază, când schimbările de vânt pe frig mare obligă la drum în volte. Cu toate velele sus, pare-se că, totuși, nu au reușit multă vreme să dubleze capul des Piliers. Vor avea, iarăși, de petrecut o noapte blestemată, fără somn — ne ferim să spunem neliniștitoare — în strâmtoarea aceea nesfârşită?

Perseverenţa va ști să-i răsplătească… *către ora şase seara, voltele nu mai contenesc: la șapte, capul fusese depășit; la opt, ne desprinsesem definitiv de pământuri, iar un vânt bun de nord ne ajuta să înaintăm cu toate velele sus în marea occidentală.*

„Cu toate velele sus”, „mare occidentală” — Bougainville a împrumutat cuvintelor strai de sărbătoare. Folosind un stil ales, el îşi oferă aceeași plăcere, strengărească și solemnă totodată, ca și fregata și fiul care spintecă întinsele ape libere.

O noapte mai puţin în strâmtoarea Magellan înseamnă în același timp, în bilanţul călătoriei, o unitate în minus. Matematicianul iubește cifrele. Va fi folosit cincizeci și două de zile, nu cincizeci şi trei, pentru a urma drumul ales de el și sortit să-l ducă în Pacific. Lucrul acesta va face ca glasul să-i sune mai ferm când va sublinia (cu sau fără convingere) superioritatea itinerarului său.

În ciuda dificultăţilor întâmpinale la trecerea Strâmtorii Magellan, voi da totdeauna sfatul de a se prefera această rută celei de la Capul Horn, începând cu luna septembrie până la finele lui martie. Găsești atunci din abundenţă lemne, scoici, uneori și pești, foarte buni; și, nu mă îndoiesc, firește, de făptul că scorbutul poate aduce mai multe necazuri unui echipaj ajuns în marea occidentală trecând pe la Capul Horn decât altuia care ar fi pătruns prin Strâmtoarea Magellan; când am ieșit din ea, nu aveam pe nimeni scos din efective.

Foarte bine.

Suferinţele îndurate de Anson la trecerea prin pasajul Horn, precum și urmările

lor de durată, îl hotărâseră pe Bougainville — înainte de orice alt temei — să o ia pentru a ajunge în Pacific, prin Strâmtoarea Magellan, netestată de Anson însuși.

După ce a experimentat strâmtoarea Magellan, Bougainville — chiar dacă nu se arată a fi în culmea fericirii — își încuviinţează conduita. Și descrie amănunţit, cu pană obiectivă, greutăţile întâmpinate. Să fi fost paginile acelea mai convingătoare decât justificarea finală? Aceasta nu l-a cucerit pe La Pérouse. El a reţinut îndeosebi chinurile îndurate de *La Boudeuse* și de *L'Etoille* la Port-Galant și în anumite gâtuituri de strâmtori. Că navele lui Bougainville ajunseseră în Pacific, fără niciun bolnav de scorbut, era un lucru ce ţinea de miracol.

Partea a patra

Scorbutul este al nostru!
Și Noua Cythera!

1

Dintr-odată scăpaţi de mocnite spaime și de o nespusă istovire, datorită unui simţământ de reușită — reușită — care ar fi putut trece drept faptă de arme — Bougainville, dimpreună cu Nassau, d'Oraison, du Bournand, Suzannet și fiii Duclos-Guyot freamătă de bucurie. Cu ochi neobosiți, contemplă desfășurarea mereu reînnoită și suplă a valurilor noului ocean. I se cuvine o pauză. Nu știe că, la numai zece pași, abatele navei repetă pentru sine, dar la nesfârșit, cuvântul „miracol".

În noaptea ca cerneala, de după ziua pornirii, pe când navele fuseseră în pană, iar vântul și aversele urlau și se năpusteau, când lupii de mare, lipsiţi de orice reper vizibil, se temeau, fără să o spună deschis, că vor fi azvârliţi pe ţărm, abatele îşi încredinţase sufletul — pe al său și pe-al celorlalţi — stăpânului pământului și al valurilor.

Făgăduise că se va intona un *Te Deum* — dacă se va ieși din infernul acela — chiar la intrarea în Pacific. Flota avea să fie anunţată prin semnale. De două ori ascultase spovedania lui Caro. Îl știa bun creștin, în stare că adune repede echipajul.

Când duhovnicul îl abordează pe Bougainville, acesta nu îndrăznește să spună că nu i-ar fi venit ideea unui *Te Deum.* Surâde. În seara aceasta nu va refuza să participe la rugăciunea ce se face de obicei la bord. Iar dacă se cântă un *Te Deum,* ei bine, va cânta și el.

— Cu latinești cuvinte mă veţi câștiga totdeauna, o știţi prea bine, abate…

— Mă tem că preferi versurile Eneidei imnurilor noastre.

— *Nolite comparare dissimilia*[113]. Textele dumneavoastră bisericești au prospeţimea lor; ba chiar și cutezanţă uneori. Vergilius nu înseamnă toată latinitatea. Și din nou surâde, clipind din ochi. Scotocește prin ungherele memoriei. Fredonează neclar o frază în surdină. Și, nu prea cred că te înţeleg marinarii noștri, abate, când spui: *Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti Virginis uterum.*[114]

Abatele îşi drege glasul, stânjenit și roșește. Dar îşi revine.

— A… îţi place latina? Atunci să-ţi citez… Ce părere ai despre psalmul *in exitu Israel?*

Mare vidit et fugit. Jordanis conversus est retrorsum. Montes exulteverunt sicut arietes, et colles sicut agni ovium. Quid est tibi, mare, quod fugisti? Et tu, Jordani, quid conversus est retrorsum? Montes, exsultastis sicut arietes, et coles, sicut agni ovium?[115]

— Într-adevăr frumoase cuvinte! Ele ar putea inspira tapiserii minunate pentru unul dintre castelele noastre de pe Loara… între noi fie vorba, abate, munţii din strâmtoarea Magellan nu au făcut-o pe berbecii. Tare ne-au mai întemniţat în tot timpul ăsta!

— Aţi fi preferat să vă pomeniţi cu niște gheţari?

— Să ne oprim aici, abate. Mă duc să previn flota. Ne revedem la rugăciune.

…Bougainville s-a ţinut de cuvânt. A găsit o cărticică de rugăciuni, va cânta și el în timpul *Te Deum*-ului. Se gândește la adolescentul *pêcherais,* la familia și tribul său, dar cântă.

Fiindcă niciun marinar de-al său nu este bolnav, dar și pentru că lucrul acesta să dureze cât mai mult cu putinţă.

Cântă, pentru că vântul plimbă peste adunare împletite mirosuri de sare, de latrine și de supă cu slănină: și, fiindcă pentru întâia oară, de multă vreme (să fi fost miop în toate săptămânile acestea?), el observă zborul păsărilor; și fiindcă peste câteva clipe o să ofere un vin de Sancerre foarte bun ofiţerilor săi, când se vor înveseli cu niscaiva refrene mai decoltate (neauzite de Domnul, care îşi va astupa urechile)…

Totuși, abatele a exploatat ocazia, așa cum plugarul profită de o înseninare, ca să mai poată ara un petic de pământ.

Schiţează o predică. Chiar dacă după aceea trebuie să traducă mateloţilor textul, el citează — de vreme ce Bougainville iubește latina — colecta de la masa votivă. A sfinţilor Petru și Pavel. Nimic mai nimerit pentru a aminti solicitudinea

---

[113] Nu compara lucruri diferite. (lat.)

[114] Tu care primiseși să-i izbăvești pe oameni, nu ți-a fost silă de pântecele Fecioarei (n.a.).

[115] Marea a văzut și a fugit, Iordanul s-a întors înapoi. Munții s-au bucurat ca berbecii, și dealurile ca mieii. Ce-ți pasă ție, mare, că te-ai pus în jug? Și ce-ți pasă, Iordane, că te-ai întors înapoi? Munții s-au bucurat ca berbecii, și dealurile ca mieii.

divină faţă de oamenii mării:

Deus cujus dextera beatum Petrum ambulantem în fluctibus, ne mergeretur, erexit, et coapostolam ejus Paulum, tertio naufragentem, de profundo pelagi liberavit…[116]

Și așa cum oamenii mării iubesc femeile — pe cele care le-au dat viaţă și pe cele care le dăruiesc copii și le sunt credincioase, fără ale uita pe cele care le dau plăcere *(Absolvo te, nauta*[117]*…),* el încheie cu un imn suplimentar: un imn închinat Fecioarei, întru cinstirea diecezei sale în ziua Adormirii. Cuceriţi de melodie, mateloţii şi ofiţerii — mulţi cunosc imnul, mai cu seamă irlandezii — s-au alăturat rapid. Ultimul cuplet vibrează cu putere:

Amet tuani Galliam,
Régi det justiciam,
Plebi pacem supplici.[118]

Pe flota *L'Étoile,* aproape în aceleași clipe, La Giraudais, alertat de Caro, i-a reunit pe toţi. Ceremonie intensă și scurtă. La o comandă anume, fiecare îşi scoate bereta sau pălăria; apoi, cântă, așa cum se pricepe. *Te Deum*-ul. În parohia sa natală din Saint-Malo, Caro nu a citit niciodată textul imnului, ceea ce nu l-a împiedicat să-i cânte cu forţă și deplină convingere. Cuvintele acelea exprimă recunoștinţă; ar mai fi nevoie de altceva?

Ofiţerii nu se vor grăbi să noteze în jurnalele lor faptul că un *Te Deum* a celebrat ieșirea din strâmtoarea Magellan și intrarea în Pacific. Singur care va saluta evenimentul omis în *Călătorie în jurul lumii.* S-a cântat un *te deum,* scrie, cu mâna lui aspră, lupul de mare.

Dacă peștii din marea occidentală, informaţi de către un sihastru celt, ar citi cuvântul astfel ortografiat, ar râde cu admirativă indulgenţă… Tocmai ce-i lipsește lui Commerson. Înpotmolirea expediţiei într-un golf al Strâmtorii Magellan, pe o vreme groaznică, La afectat pe naturalist mult mai mult decât l-a ușurat pe urmă intrarea în Pacific. El de ce să aducă mulţumiri, câtă vreme se află pe mâna unor navigatori nepricepuţi? care, ne aflăm într-o situaţie foarte proastă. Nu vom găsi continentul austral. Ghearele scorbutului ne vor înhăţa curând braţele, picioarele, cefele, gingiile. Și restul. Distinsul ofiţer de uscat care ne conduce a cules lemne destule pentru plitele sale; dar pentru stomacurile noastre câţi porci, câte oi, câte capre și pui a strâns? Nimic. Să nu te mire, draga mea copilă, dacă într-o bună zi

---

[116] Dumnezeu, a cărui dreaptă l-a ridicat de la înec pe fericitul Petru, umblând pe valuri, și l-a izbăvit din adâncurile mării pe tovarășul său apostol Pavel, care naufragiase pentru a treia oară. (lat.)(n.a.)

[117] Te absolv, marinarule. (lat.) (n.a.)

[118] El iubește Galia voastră, Îi dă dreptate regelui, Pace plăcută plebei.(lat.)(n.a.)

ne vor fi micșorate porţiile. O să vezi atunci cum putrezește o navă încărcată…

Asupra iscusinţei bougainvilliene într-ale hoinărelii prin apele Pacificului, marinarii și istoricii povestesc la nesfârșit.

Pentru a judeca fără greșeală, ar trebui retrăită experienţa în aceleași condiţii în care că s-a desfășurat: ca date, ca mijloace umane și materiale… Ceea ce ar fi cu neputinţă.

Cel puțin, în conformitate cu criticile lui Saint-Germain și Commerson - deși fără ca vreo vină decisivă să fie ipso facto permisă - ezitările semnificative în stabilirea rutei sugerează că proiectul inițial era învăluit în ambiguitate. Bougainville a cerut să îndeplinească o misiune, ca să poată ajunge în Pacific și să caute — continentul austral. A obţinut-o. Iată-l intrat în Pacific. Mai puţin ușor decât sperase şi cu luni de întârziere faţă de planurile iniţiale. Să mai fi pălit încrederea în sine, în navele și oamenii săi? Traversarea strâmtorii Magellan o socotește un succes tehnic. Dar ea a zdruncinat vigoarea lui fizică și morală.

Acum ar trebui să se îndrepte spre vest-sud-vest, spre latitudinile la care un Kerguelen avea să descopere arhipelagul care îi va purta numele și unde un Cook va spulbera legenda continentului austral. Totuși, — o mărturisește, caută nordul. Se ambiţionează să ajungă în arhipelagul Juan Fernandez, în largul portului Valparaiso. Acolo debarcase Anson, un supraviețuitor al Capului Horn, din motive specifice, salvând destui oameni de scorbut pentru a finaliza cu succes raidul asupra Perú. Admirator, fără putinţă de tăgadă, al lui Anson, navigatorul Bougainville este călăuzit în demersul său de grija imitaţiei; dar în *Călătorie în jurul lumii el* trece sub tăcere acest lucru.

Hotărâsem să mă duc în insula Juan Fernandez, pentru a încerca să fac serioase studii astronomice. Voiam, astfel, să stabilesc un punct de plecare sigur privind traversarea acestui ocean imens, a cărui întindere este diferit marcată de către navigatori.

Dacă Bougainville ar fi ajuns în Juan Fernandez, este aproape sigur că Véron, excelentul astronom, ar fi putut lucra acolo cu bune roade, dar cercetarea astronomică ne apare aici doar ca un pretext. Restul paragrafului cuprinde expresii revelatoare.

Întâlnirea mai devreme a vânturilor de sud și sud-est m-a făcut să renunţ la popasul acesta, care mi-ar fi lungit drumul.

Comandantul expediţiei nu trișează: a merge la Juan Fernandez ar fi însemnat într-adevăr lungirea drumului. Cu resursele sale alimentare variate (de la caprele sălbatice până la racii de mare) și cu bunele lui locuri de ancorare, arhipelagul oferea desigur un *popas.* Nedeslușit — sau chiar foarte limpede — omul simte nevoia unei astfel de odihne, pentru el și echipajele sale, pe care strâmtoarea Magellan atât de mult le hărţuise. Dar, când se află în plină acţiune, el înţelege mult mai bine amploarea misiunii pe care şi-o fixase în Franţa. Marea occidentală, pe care Magellan crezuse poate că şi-o apropie denumind-o Pacifică, redevine pentru el, ca pentru orice călător novice, pentru un ucenic marinar, *ocean imens.* Un hău în care s-ar putea scufunda o sute de continente europene, mii de nave, toate visele

și iluziile.

Duclos-Guyot, domnii de la castelul-pupa și Bougainville se lamentează că sunt greșite hărţile. Ulloa, Bellin. Pământurile acelea, pe care se pare că le-ar fi zărit navigatori de odinioară sau de mai curând, în amurg ori pe un soare ceţos, ca fiind plămădite din rocă, nisip și verdeaţă, nu există. Bougainville și ai săi le îndrăgeau dinainte, spre a popula ape nu mai puţin solitare decât munţii magellanieni, dar îşi iroseau astfel puterile. Nu erau decât himere… Totuși, foarte adânc în vest, o insulă există cu siguranţă: Insula Paștelui, punct de plecare pentru fabuloase legende stârnite de statuile ei stranii și de sălbaticii aceia războinici. Și oare nu se află ea în chiar zona în care savanţii care cred în continentul austral, îl situează mai degrabă pe acesta?… Dar Bougainville a vârât cu grabă Insula Paștelui în lotul pământurilor dubioase.

Na am intenţionat să caut Insula Paștelui, intrucât latitudinea ei nu era marcată cu destulă siguranţă.

Fără să şi-o mărturisească, l-a îndurerat mult, cu câteva zile în urmă — abia părăsise America — pierderea unui om.

Ca și cum marea occidentală, sălbatic baron de legendă, i-ar fi cerut expediţiei taxă de intrare. Către ora nouă dimineaţa, un tânăr matelot de pe *Boudeuse* alunecă și cade în mare; zăluda mare îl înghite într-o clipă. I se aruncă în apă, spre a se agăţa de ele — banca de cart, scaune, un coteţ de găini.

Se virează de bord. Oamenii privesc prin lunetă. *L'Étoile* caută și ea cât poate de bine. Dar puternica și afurisita hulă se păstrează pustie. Încălţat cu cizme, îmbrăcat gros, sărmanul băiat se va fi înecat chiar fără să se zbată… O, abate, abate, unde este Dumnezeul care i-a salvat pe sfinţii Petru și Pavel? Ruga de seară pe care Bougainville o ascultă întristat este lugubră.

…Asta înseamnă a naviga, Bougainville; asta înseamnă a comanda o expediţie.

La masa, a ordonat destuparea a doua sticle mari de vin din cel bun, de Médoc. Avea de gând să-l aţâţe pe Nassau la glume privitor la geăografii de bibliotecă și la filosofii de birou, care îşi plimbă imaginaţia într-un univers scopit. Sub palmele care au dobândit vigoare — vrednice ar fi de ale unui tâmplar — el pipăie faţa de masă din pânză de Jouy, iar dedesubtul ei, stejarul frumos și tare. Nu are decât să-i ironizeze Jean-Jacques Rousseau pe oamenii de mare, el nu va cunoaşte niciodată nobleţea contactului fizic cu obstacolul. Tăcut, Bougainville îşi ridică paharul până în dreptul buzelor.

Tainică cinstire adusă marinarului breton care s-a înecat — şi soarbe vin. Cât de reală este o stâncă și cât de adevărată zdrelirea mâinilor și a picioarelor când i te caţeri pe spinare, pentru a scăpa de valuri.

Scrupulul valabil pentru Insula Paștelui ar putea fi la fel de valabil pentru continentul austral, al cărui nume Bougainville renunţă să-l scrie în a sa *Călătorie în jurul lumii.* Și ale cărui contururi se mistuie în împărăţia legendelor.

Bougainville se află pe ocean, într-un punct al globului neștiut de nimeni şi răspunde — în această lungă călătorie săvârşită între cer și mare — de o fregată și de o flotă. Fiecare val ce vine se prăvale și se depărtează, este îmbibat de

necunoscut. Fiecare clipă — încărcată de un destin. Șeful trebuie să vegheze la echilibrul moralului, la fel de fragil ca cel al trupului supus ruliului și tangajului. Marinari, fie ca spiritul de înţelegere și încântare să nu cedeze niciodată, în fiinţa voastră, spiritului de istovire și teamă.

Când vă găseaţi în golful Port-Galant, dragi prieteni, bodogăneaţi vânturile care vă puneau stavilă și vă scuturau la ancorare, blocaţi în grota unui munte! Și asta săptămâni în șir… Ei bine, prieteni, iată acum largul mării! Alergăm peste el, cu vânturile ce ni se învârtejesc în vele!

Suzannet, ai fi atât de amabilă să ne scrii un cătren despre hărțile proaste? Iar dumneata, d'Oraison, tălmăcește-ne capitolul întâi din *Cartea a patra* a lui Rabelais. Prieteni, gândiţi-vă la iubirile domniilor voastre!

Mă numești ocean imens — eu, Pacificul, te salut. Îţi voi arăta bucuria mea. Să arunce marinarii tăi în apă undiţele și vei vedea. Nu-mi mulţumi. Calele mele sunt pline de bogăţii.

În *urzee-a* de la capătul lumii, marinarii bretoni ai lui Bougainville au văzut săltând în valuri pești mari, albaștri.

Sunt fraţi cu pezevenghii pescuiţi în Atlantic. Sunt aruncate undiţe. În valul lung, stropi de spumă vie străpung apa, micuţii monștri sprinteiori fac giumbușlucuri. Pe *La Boudeuse* și *L'Étoile* se naște febra pescuitului. Doi dintre domnii aceia mânuiesc undiţa în dreptul balustradei, cot la cot cu marinarii. Nassau nu pescuiește, dar savurează privind prin lunetă amploarea scenei. Oare egalează în puternica ei frumuseţe o pornire la vânătoare cu tupilări la pământ? În eleganţă preţuiește cât un balet de operă. Aude picurând notele unui clavecin, o vioară freamătă, răsună orgi.

Gratis pro Deo[119]*,* o săptămână întreagă Oceanul aprovizionează fregata și flota cu toni și macrouri mari, vietăţi cărnoase, ușor de pregătit și cu oase mai puţin viclene. Pe deasupra şi cumsecade, întrucât nescrisa lege marinărească nu-i acuză de cruzimi faţă de oameni. O, doar nu's rechini. Domnilor aflaţi pe *La Boudeuse,* să dăruim un gând marelui nostru naturalist de pe *L'Étoile,* atât de bun cunoscător al peștilor. Îl și văd, prin lentilele imaginaţiei, jubilând. Închizându-se în micul său atelier, singur — nu vorbesc despre îngerul său păzitor — cu un ton. Pentru a-l face să vorbească despre originile lumii animale și obiceiurile speciilor sale.

— I-am putea oare adresa, prin semnale, un mesaj de solidaritate?

— Renunţaţi, domnii mei, îmi plac nespus șotiile, o știţi foarte bine. Din nefericire însă, bunul nostru Commerson nu împărtășește aceeași stare de spirit. Este… mai mult sau mai puţin posac. Ar bănui că ne batem joc de el și l-ar apuca furia.

În timp ce la castelul-pupa Boudeuse pune la cale asta, naturalistul Commerson strecoară un bănuţ de argint unui matelot care îi aduce un peștișor azvârlit de către un ton în zvâcnirile agoniei. Între noi doi, peștișorule, mă apuc să te disec.

---

[119] Slavă domnului (lat.)

— Baré, prietene, știi ce idee nu-mi dă pace?

— Nu, domnule, firește că nu știu.

— Să-i ofer domnului de Bougainville acest hering mic, însoţit de o scrisoare; pentru a-i transmite bunele mele urări de prosperitate. Ce părere ai?

— Că aţi avea nevoie de o pasăre nemaipomenit de stilată ca să vă poată duce mesajul.

— Ești mai puţin prost decât s-ar părea, prietene. Sunt fericit să te știu în serviciul, meu.

— Vă mulţumesc, domnule.

— Dar du-te la bucătărie și veghează să ni se pregătească o bucată de ton tăiată ceva mai sus de coada.

…Oceanul îşi desfășoară pe îndelete sălbaticele farmece, în fapt, cu tot dispreţul său pentru munca de Laborator, navigatorul o acceptă ori de câte ori este vorba de climă. Doar ea, și nu alta este știinţa care a adunat, în final, toate istorisirile navigatorilor…

…Să fie 1768 un an de excepţie?

În ce măsură observarea cerului în momentul dat poate angaja lupta cu tradiţionalul renume al acelor locuri? Un termen-căutat, un termen potrivit pentru pictori și specialiști, a cucerit un om care a rămas credincios trecutului său de matematician și care asociază ordinea faptelor unui vocabular — „nuaison”. Creat de marinari, cuvântul desemnează o durată semnificativă a unui anumit tip de vreme sau vânt.

Acolo unde Bougainville prezicea vânturi alizee ultra-regulate de la est la sud-est, el întâlnește vânturi de vest calme, turbulente, cu ploi și furtuni. În timp ce tunetele loveau o singură dată în Strâmtoarea Magellan, aici fulgerul răsună de multe ori pe zi.

De unde, se întreabă el, a venit această ciudată *nuaison* sub tropice?

Întrebarea va fi dezbătută printre ofițeri. Bougainville regretă că Véron călătorește pe flotă. În timp ce fregata îşi urmează drumul, el simte în trup, în sânge, că știinţa umană avansează într-o hulă. Va veni un timp, poate chiar este aproape, când experții vor anunța vremea cu săptămâni, luni înainte

În atmosferă totul se supune unor cauze. Acestea vor trebui negreșit descoperite. A cunoaşte vremea care îi va întâmpina oriunde ar însemna pentru un marinar care pornește la drum, un bagaj la fel de preţios ca și un sipet umplut cu aur.

Ascultaţi aici, domnilor. Textul aparţine lui D’Alembert, un om cu care dintotdeauna m-am lăudat:

„Din istoria, înțeleasă prin simțuri, a vânturilor, ploilor, grindinei, tunetelor, reflecția a trecut la căutarea originilor, cauzelor, efectelor lor, etc., și a produs știința pe care o numim meteorologie”.

Dar vocea lui Bougainville se adâncise. El medita într-o altă viață, meteorologia i-ar fi oferit o ascensiune meteorică. Împreună cu astronomia…

În jurul mesei,, câţiva au clătinat din cap a îndoială. Din câte știu ei, prevederea

timpului este un domeniu în care se evidenţiată oamenii fără de ştiinţă. În cartierul portuar din La Rochelle, un om a devenit celebru pentru intuiţia sa climatică și este un analfabet sărac.

…Obiecţia nu i-a convins pe Bougainville. Cândva meteorologia va fi o ştiinţă exacta importantă.

Dar cartografia?

Dar medicina?

De când au ieșit din strâmtoarea Magellan, numărul tot mai mare al oamenilor cu dureri de gât îl alarmează pe Bougainville, pe La Porte și pe Vivès. Afecţiuni nu foarie grave în sine, ele puteau fi, în împrejurarea dată, semn premergător al scorbutului?

Epidemia s-a stins așa cum a venit. Semn bun și rău totodată. Sănătatea îşi râdea de medici. Bolile îşi făceau de cap.

— Iartă-mă, domnule comandant și prieten, dumneata, om vesel prin excelenţă, pari doar pe jumătate liniștit, observă Nassau.

Bougainville șovăi. Socoti întrebarea indiscretă. Este atât de grav capitolul îmbolnăvire.

…dar prietenia care scânteia în privirea lui Nassau răspândea multă căldură… Și când te gândești că ochii aceștia atât de frumoși, de seducători ca niște tablouri, vioi ca niște animale sălbatice, erau muritori…

— Prinţe, fii bun și răspunde-mi: crezi în Dumnezeu?

— În Dumnezeu?…

— Da.

— Nu… nu știu.

— Nădăjduiam că-mi vei spune da.

— Pentru ce?

— Fiindcă atunci te-aș fi invitat să te rogi… să ne putem opri, cât de curând, într-o insulă.

— Fără să cred în Dumnezeu nu o pot face?

— Cum ţi-e voia. Îţi mulţumesc.

Se îndepărtă, dar apoi se întoarse. Întinse mâna. Pe jumătate glumind, pe jumătate serios, îi spuse prințului că îl admiră, un bărbat foarte tânăr, pentru că se descurcă atât de galant fără femei.

Oare cine avea să bată primul la ușă — scorbutul sau Insula? Scorbutul. La sfârșitul lui februarie. Blând în aparenţă, fiindcă nu îşi silea victimele să înceteze lucrul, nici să zacă în pat. Dar era scorbut, nu altceva; îşi semna opera cu naivă barbarie, prin pete lungi, livide ce se iveau pe trup și faţă.

Patru mateloţi se îmbolnăviseră.

Cine avea să devină alt număr? Peștele proaspăt din abundență a oprit progresul bolii, sau părea să o facă… Și pentru câte zile?

Rea sămânţă. Unde erau, în privinţa apariţiei scorbutului, *cauzele* acelea

sperate de Bougainville privind cercetarea legată de schimbările climei? Și pentru ce să fie loviţi tocmai cei patru mateloţi, oameni sănătoși care îşi spălau totdeauna rufele, mai regulat decât alţi camarazi murdari și mai puţin viguroși?

Apa stătută?

Oboseala cauzată de culcarea în hamac?

Zgârieturile infectate?

În strâmtoarea Magellan, interiorul navelor fusese, aerisit, uscat, curăţat la maximum; fuseseră deschise toate sabordurile[120] și hublourile, săpunită podeaua, ori de câte ori temperatura și îndeosebi soarele o îngăduiseră. Dar, de atunci… După ore întregi de ședere în posturi și cabine, organismul căpăta o oarecare tendinţă de îngrăştre. Deseori, fiind născut la fermă, între staul și miros de bălegar, matelotul nu mai deosebea decât din când în când duhorile, putoarea. După o lungă ședere pe punte, era nevoit să se readapteze. O conștientizare sfâșietoare a mirosurilor revenea ca un scandal. Ofițerii purtau parfum, marinarii mestecau tutun - nefericite remedii! Cu tot pericolul unei incendieri, se recurgea desigur mult la flăcările bengale[121]; dar atunci oamenii tușeau, scuipau, se ciocneau unii de alţii prin fum. Dacă nu s-ar mai fi strecurat puţin aer prin crăpături, mulţi ar fi leșinat, chiar dacă afară se pregătea, între timp, o furtună.

Aplicând programul bucuriei-cu-orice-preţ, cerut de Bougainville, iată că Nassau îl oprește într-o duminică pe chirurgul La Porte, care tocmai ieșise cam supărat din calele navei.

— Domnule dragă, mult preţuit vindecător de trupuri, îmi îngădui o glumă? L-am întâlnit pe abate. I-am smuls permisiunea de a spune o glumă în ziua sabatului. Dacă un măgar are dreptul să fie scos dintr-o fântână în ziua de Sabat, un alt măgar - eu, în acest caz - are dreptul, în aceeași zi, să înfrunte pieptiș grija.

Dacă un imvr \r are d: vp; ul să fie scos dintr-un puţ într-o zi de sabat un aâlui U; în cazul dat — are dreptul, în aceeași zi, să înfrunte pieptiș grija.

Clorurgul face ochii mari. Dacă Nassau nu ar fi prinţ, l-ar trimite la plimbare. Nu l-a ascultat însă nici măcar o clipă. A înţeles, vag, că Nassau refuza să fie măgar.

— Domnule chirurg-șef, sunt dator să-ţi fac o revelaţie în legătură cu scorbutul — de-aici înainte el trebuie clasat printre bolile venerice.

Alertat de cuvântul „scorbut”, un bisilabic cu alură de caracatiţă, La Porte a înţeles. Își ridică ușor peruca blondă de pe părul ușor încărunţit.

— Iertat să fiu, prinţe, dar dacă un alt gentilom de aceeași calitate ar fi afirmat ceea ce îmi spuneţi, mă întreb dacă…

Se întrerupe: cât pe ce să rostească un cuvânt mult prea tare. Scoate din buzunar o sticluţă cu săruri, o destupă, și o trece distrat, sub nas.

---

[120] Deschidere în bordajul navei, de obicei pătrată, prin care se scoteau tunurile (n.tr.).

[121] Focurile bengale sunt un tip de semnal luminos puternic, folosit în special pe nave, dar și pe uscat, pentru iluminare, semnalizare sau efecte vizuale.(n.tr.).

— Dovezi, suspină el, dovezi. Medicina așteaptă de la dumneavoastră dovezi.

— Nimic mai simplu. Scorbutul este o maladie specifică oamenilor mării. Or, zeiţa mării, blonda copilă care a ieșit goală, storcându-și părul, din coapsele spumegânde ale unui ocean calificat drept *amar,* este Venus. Așadar, scorbutul este un rău care ne vine de la Venus, ca atare o maladie venerică.

— Nefericitule…

— Iertare, dar am spus foarte limpede că glumeam.

„Când studiam arta pe care o slujesc, gândește la Porte, râdeam și eu de scorbut. Era în tradiţia noastră, a camarazilor. Dar aici, în plin ocean, cu o navă care, oricât de excelent ar fi condusă, dă impresia că bâjbâie ca într-un joc de-a baba-oarba, printre pământuri ce ar trebui să existe și altele ce nu există, a face glume pe seama scorbutului echivalează cu o imprudenţă și chiar cu o indecenţă. Nu mai există prinţ onorabil. Îmi iau tot dreptul să-l ironizez”.

— Mă simt obligat, când daţi scorbutului denumirea de maladie a oamenilor mării, să vă pun în gardă că acesta nu i un lucru hotărât. Și adaug: trebuie, recunosc, să admitem că scorbutul găsește pe nave un teren prielnic; dar atunci el lovește pe oricare și nu doar pe marinari. Deopotrivă pe toţi cei aflaţi la bord.

Nassau izbucnește în râs.

— Pe mine, de exemplu?

— Dacă este nevoie de o precizare…

— Limpede lecţie. Vizat am fost chiar din prima clipă, domnule. Dar credeţi-mă: pe nava aceasta sunt un om al mării.

La Porte îşi trage peruca pe frunte. Apoi îşi înclină capul ca pentru un salut.

— Fiţi sigur că nici de mine nu uit. Corpul medicilor și ai chirurgilor naviganţi plătește scorbutului tribut greu. Fie din cauza contagiunii, un fenomen pe care unii maeștri ai artei noastre îl contestă, fie mai degrabă din cauza epuizării cauzate de volumul de muncă crescut în timpul unei epidemii, pierderile noastre sunt proporțional mai mari decât cele ale întregului.

Era rândul prinţului să-și încline capul.

— Felicit corpul dumneavoastră medical și chirurgical pentru devotamentul dovedit. Voi căuta să nu-l istovesc pe chirurgul-şef de pe *La Boudeuse,* în măsura în care acest nu va depinde totuși de mine.

La Porte îi învăluie pe Nassau într-o scurtă și rece privire profesională.

— Păreţi a vă simţi cât se poate de bine. Ochii proaspeți, respirația curată. Mă bucur. Dar… un sfat: aveţi grijă la dietă. Domnul de Bougainville are mare dreptate să-şi supravegheze masa. Ori de câte ori vă stă în putinţă, adăugaţi felului de mâncare verdeaţă. Credeţi-mă. Ce păcat că strâmtoarea Magellan nu ne-a putut oferi nici praz, nici varză, nici morcovi. Băștinașii nu aveau dinţi buni. Nu m-ar mira să devină o foarte ușoară pradă pentru scorbut.

— Nu mănâncă ierburi de mare? Adică ceea ce marinarii din Bretagne numesc varec?

— N-am auzit, de așa ceva.

Medicul stă câteva clipe îngândurat.

Îi voi vorbi despre acest lucru domnului Commerson.

Cine știe dacă nu cumva algele… Din nefericire, dacă ar trebui să dau crezare acestor domni, nu navigam într-un loc în care algele să fie cel mai răspândit lucru din lume. Trebuie să ne așteptăm la insule împresurate de corali.

— Insule! exclamă prinţul. Nu mai are chef de ironie.

Este, într-adevăr, un om de mare. Dar tocmai omul mării cere pământ! De-a lungul nopţilor de navigaţie, s-au înfiripat, ieșind din adâncurile imaginaţiei amorţite, fantasma. O, fântânile, fructele, femeile, florile. Cavalcadele de pe nisipurile aspre ale unei plaje fără de sfârşit. Nimfe… Nimfele nu există… Ce ştiţi dumnevoastră? Există, de vreme ce le ating. Călătoria pe nisipurile tari ale unei plaje nesfârșite.

— Insule! a repetat chirurgul.

…Plaje, pe care mateloţii se pot întinde la umbră cu fruntea, la soare cu picioarele, în cântul valurilor înfoiate.

Imensitatea unui aer curat. Splinele, rinichii, plămânii, ficaţii, vezicile, intestinele, toate organele corpului, la reparaţii…

— Insule! Insule adevărate!

Fără nici cea mai mică umbră de îndoială — ori atunci, soarele nu ar mai fi soare, nici Rafael pictor, nici Homer sau Virgiliu două genii — fregata și flota aleargă prin locuri pe unde vase venite din Europa și-au târât cândva cocile, imprimând siajelor aparenţa drumului. Dar marea pare să nu-și amintească. Fecioara aceasta se mlădie ca o femeiușcă j să viaţă se lasă, totuși, doar de formă. Șoldurile navelor o istovesc zadarnic. Așa a fost pântecele acesta de la începutul lumii, așa este, așa va fi.

— Domnule abate, v-am chemat în prezenţa domnului Josselin Le Corre pentru o reflecţie asupra echilibrului moral al fregatei.

— La dispoziţia dumneavoastră, domnule comandant.

— Chirurgul mă informează că vreo douăzeci de oameni nu au pofta de mâncare, că vreo treizeci dorm prost. Bănuiţi, desigur, că mă îngrijorez, chiar dacă răul pe care îl ştiţi nu a făcut noi victime. Dacă cei patru oameni pe care i-a lovit nu au lăsat lucrul… Aș dori ca neliniștea aceasta să fie doar a mea. Echipajul are nevoie de bună dispoziţie. Am grijă să nu vă invadez domeniul. Totuși, trebuie să mă ajutați.

Adevărata ţintă a lui Bougainville scapă duhovnicului. Nu bănuia că șeful expediţiei ar putea îi bântuit de îngrijorare; dar iată-l că este, redeșteptându-i faptasmele pe care un om al uscatului le încearcă în faţa mării. *La Boudeuse* redevine o coajă de nucă. Ofiţerii care o conduc îşi sporesc eforturile pentru a determina drumul, dar nu sunt siguri — adică nu știu – unde anume navighează la ora aceasta. Octantul de pe masă nu inspiră decât neîncredere.

— După tăcerea dumitale, trebuie să înţeleg, iubită gazdă, că s-ar cădea să pun punctul pe i. Aș dori însă ca timp de o perioadă mai mare predicile dumitale să-i acorde bucuriei locul cel dintâi. Să nu mai alegi nicio temă lugubră.

Și Ecleziastul s-a ridicat.

— Mă tem, domnule, că vă înșelaţi. Nu ceea ce-i temporar dictează spiritualului conduita. Eu…

Bougainville râde cu sinceritate. Oferă tabachera pentru a se lua o priză de tutun ce nu-i este refuzată. Josselin Le Corre se servește şi el; după aceea, însuși Bougainville. Cei trei bărbaţi strănuta în cor.

— Nu dictez! Mă înfăţișez cu o dorinţă îndreptăţită.

— Fie. Dar treceţi o clipă în locul meu. Oare nu mai am dreptul, eu păstorul lor, sub pretextul că ne temem de o epidemie, să amintesc unor oameni că sunt supuși păcatului?

Un scrâşnet al navei distrage atenţia duhovnicului. Cugetă la atât de imprevizibila mare și întoarce capul.

Bougainville profită de gest, pentru a-i face lui Le Corre cu ochiul.

— Oare nu-i vreme pentru toate, duhovnice dragă? Când surorile lui Lazăr îi ies lui Iisus în cale, acesta nu le răspunde: „Lazăr era muritor, a murit, aşadar să ne bucurăm”. Teama de epidemie nu este un pretext. O, cât aș dori să fie astfel! Oricum, teama aceasta trebuie să o purtăm în noi voinicește, nu crezi? Socoţi că ar fi potrivit să celebrezi flăcările iadului în faţa unor oameni pe care clima tropicelor îi sleiește de puteri și care văd în jur camarazi atinși de scorbut? te întreb. Preotul s-a reașezat.

— Vă iubiţi mult echipajul. Din înţelegere pentru bunătatea dumneavoastră, nu aș blama un anume amestec în cele ale spiritului. Voi medita asupra discuţiei noastre. De altfel, și eu, asemenea lui Lazăr, sunt muritor. Și pe mine mă poate pedepsi răul navelor și…

— Chiar şi pe mine ori pe Josselin Le Corre. Nu-i așa, domnule Josselin Le Corre? Fii bun și îngrijește-te să se aducă vin, ca să pecetluim prietenia noastră de muritori…

Josselin Le Corre dovedește slăbiciune pentru vinul alb sec. Servitorul aduce o sticlă de Chablis.

După ce i-a admirat nuanţele, Bougainville soarbe licoarea, o mestecă. Vinul nu a fost adus la temperatura cuvenită, dar se abţine de la orice reflecţie. Beau cu toţii. Afară, sub băltirea cerească, oceanul ocupă tot spaţiul vizibil. La zece mile în urmă, îşi croiește drum flota. Velele ei dau impresia că trudesc, că se poticnesc — poate fiindcă știu că oamenii sunt vlăguiţi. Bougainville visează. La insule asemănătoare cu cele de pe Loara, prelungi și verzi, crâmpoţite de plaje mici, cu spălătorese în albastru, care spală rufe albe. În văzduh, zboruri de porumbei guleraţi și de ciori, de libelule și pescăruși verzui. Se freacă la ochi. Repetă ca pentru sine un dicton — mai mult pentru a-l lua în râs potrivit căruia primejdiile care îi pândesc pe marinari încep cu uscatul. Să vină, aşadar, uscatul, pământul mult-iubit, cu greutăţile sale de care vom râde, cu desfătările în care ne vom cufunda. Și cu enigmele sale…

Oare ce fel de oameni oferi-vor pământurile din aceste locuri? Cu feţe arămii sau ca abanosul? Tot sălbatici? Relaţiile cu ei vor aduce, cumva, aceleași dezamăgiri ca cele apărute în contactul cu băștinașii *pêcherais?*

Părul femeilor. Uriașele fructe.

Ochi care reflectă mândria de a trăi. Focuri strălucitoare. Șuvoaie de râsete. Englezii au trecut pe aici. Ne vom descurca la fel de bine ca ei...

2

La 22 martie. 1708, după o zi întreagă de alertă, Bougainville zărește în sfârşit insuliţe și o insulă. Plecarea din Montevideo a avut loc în urmă cu patru luni și mai bine. De aproape două luni, fregata și flota bat marea occidentală.

Cât de îmbietoare este insula aceasta ivită la 22 martie, în faptul dimineţii! Sălbatică și destul de exotică — arbori de cocos și talazuri spumegânde, iureș de păsări venind mii.

Atrăgătoare cu frunzișurile și umbrarele ei, cu pajiști înflorite în care cântă, desigur, izvoare. O Île-de-France în plin Pacific. Boucher, Watteau, domnul de Buffon… Din păcate, bancul de nisip și pietriș ce împresoară atâta farmec nu se deschide nicăieri, pentru a se putea ajunge la vreuna dintre plaje. *La Boudeuse* se îndepărtează cu părere de rău. Și-a reluat direcţia, când mateloţii urlă cât îi ţine gura că zăresc oameni. Trei… Bougainville se gândeşte la niscaiva europeni naufragiaţi. Comandă manevra de oprire a navei. Solidaritatea oamenilor mării cere ca el să încerce neapărat să-i salveze pe nefericiţii aceia.

Dar greșeala-i greșeală. Cei trei europeni s-au transformat iute într-o ceată de sălbatici. Lui Bougainville iar place să admire scena, numai că dumnealor cam vântură prin aer suliţe ori îşi arată pumnii în direcţia navelor. Atunci, *La Boudaise* îşi continuă drumul.

De la saluturile de rămas-bun luate la capul Pilar și în strâmtoarea Magellan, ofiţerii prindeau pentru întâia oară, în lentilele de la capătul lunetei, oameni.

Navigatorii din trecut nu mințiseră: aceste ape erau locuite. O nouă discuţie — a câta oară — se iscă privitor le originea speciei umane, inteligența popoarelor primitive. Ciocniri între aceleași argumente, însufleţite de una și aceeași pasiune. Bougainville regretă că o mai bună observare a insulei nu a putut alimenta dinainte dezbaterea. Nimeni nu a zărit pirogi, nimeni nu e deslușit vreo spărtură în brâul de stânci. Totuși au fost reperate colibe.

Era limpede că primitivii aceia nu fuseseră zămisliţi nici din nisip, nici din cocotieri. Cu ei și strămoșii lor ajunseseră acolo, venind de pe un alt uscat.

— În orice caz erau goi. Repetă d'Oraison. După asta îl recunoști pe sălbaticul necreștin.

Bougainville izbucnește în râs. „Goliciunea îi caracterizează pe fiii unui climat însorit! *Pêcherais*, care aveau absolut dreptul să fie numiți sălbatici, se îmbrăcau în piei de animale."

Nassau urmărise prin lunetă sărituriile unuia dintre războinici. Este de părere că, în urmă cu luni, englezii au cercetat de la distanţă insuliţa. Că au încercat o debarcare.

Dincolo de ameninţătorul banc de nisip, insula este foarte mică. Oamenii care, o exploatează au hrană destulă, dar refuză gurile venite în plus. Indivizi răi? Să fii rău doar pentru atâta lucru? Nici gând! Atunci s-ar cuveni să-i urâm pe căinii de

pază și pe militari. De vină este prea mica întindere a pământului lor; poate și vreo două-trei experienţe neplăcute, de vreme ce orice străin le apare ca un năvălitor.

Bougainville prizează tutun. Constată că a dat uitării scorbutul, ceea ce îl irită, dar îl și bucură totodată.

— Sunteţi oameni cu gândire sănătoasă, zice el. Așa e, mai-marele vostru trebuie să vă readucă pe făgașul veseliei.

Să încheiem, în cu privește insulele, ca și pentru doamne, drăguţele noastre vrăjmașe: „Una de pierzi, găsești în loc alte zece!" Și fie ca una sau două dintre aceste zece să ne ofere centuri de castitate mai puțin greu de depășit!

Asistenţa aplaudă râzând. Bougainville şi-a plecat fruntea.

Revede în minte alba furie a talazurilor oceanice. Furia aceasta bubuitoare, niciodată ostenită. Nicio ambarcaţie de la bord nu ar fi putut trece obstacolul. Există situaţii în care generozitatea face aceeași treabă supărătoare ca şi gloria cea deșartă. Odată cu materialul preţios, ar fi pierdut oameni de treabă. Destule necazuri! Preţ de câteva clipe, se simte ca golit. Ca o navă fără chilă, fără lest. O greaţă îi urcă în gâtlej, picioarele îi sunt reci. Nu va mai revedea Franţa, La zece mii de mile depărtare de patrie, fregata va eșua pe un prag marin sau se va mistui în abis. Naufragiu fără nici un martor.

Să fie acestea semne ale scorbutului? Sau o parodie a răului de mare? Trupul poate fi și farsor, și profet. Sângele reîncălzește degetele de la picioare, iar în privire a reapărut bucuria de a trăi. În jurul lui se discută, aşadar nimeni nu a luat seama la starea-i proastă.

— Am reflectat. Acestei insule care s-a împotrivit vizitei noastre i se cuvine un nume. Atunci, dată fiind primirea foarte milităroasă pe care ne-o pregăteau, propun să i se zică *Insula Lăncierilor.* Are altcineva vreo idee mai bună? Nu șovăiţi, dacă vă simţiţi… luminăţii. Suzannet rupe tăcerea:

— Și de data aceasta simţim nevoia să vă răspundem: „Nu se poate să nu aveţi dreptate". Asemenea denumire – *Insula Lăncierilor* ar face tare plăcute giumbușlucuri pe mare. Parcă și vezi lăncii sclipind în depărtări, precum tonii zbenguindu-se în soare. Totuși… pentru o insulă care ne-a primit atât de urât, nu credeţi că ar fi prea onorabil? Ce-aţi zice, bunăoară, de *Insula fără port?* Sau, poate, *Insula haină?* Din priviri. Bougainville caută să afle părerea celorlalţi.

Nassau respinge *Insula fără port,* pentru că alte sute de insule aveau să-și poată însuși asemenea expresie. De Bournand nu se arată de acord cu *Insula haină,* întrucât cuvântul hain ar umbri frumuseţea unui ținut cu peisaje ce încântă ochiul.

Nu mai aveţi de spus nimic? O dată, de două ori, de trei ori. Adoptat deci, numele de *Insula Lăncierilor.* Îl înscriu pe hartă. Să bem o picătură de rom în sănătatea *Insulei Lăncierilor.* Și fie ca la adăpostul bancurilor și al lăncilor ei, să nu cunoască foametea, războiul, îmbolnăvirile.

Duclos-Guyot apare ca și cum cineva ar ridica cupa. A venit să i se dea ordine. Lumina a început să pălească. La rasul apei, ceaţa lasă să se întrevadă un imens banc de pești zburători parcă intraţi în letargie… Bougainville iese pe punte. Examinează, adulmecă împrejurimile și singurătateatea vastă, apoi se sfătuiește

cu comandantul secund. Insulele așteaptă doar să apară. Hărţile, culoarea mai puţin întunecată a apei, puzderia de goelanzi, totul se armoniza.

Ar fi foarte probabil ca una sau mai multe bariere de praguri și recifuri de corali să înconjoare pământul acesta până departe. Trebuie redusă velatura.

După o noapte în care furtuna s-a burzuluit, flagelând marea și cerul cu biciuști scânteietoare, navele deslușesc – cuprinse de exaltare — o insulă prelungă și joasă în formă de compas întredeschis. Ca un ac de pin. Sau ca o potcoavă mult alungită. Un fel de stejar al cărui trunchi se desparte, la ieșirea din pământ și aproape imediat, în două mase distincte… Sunt, acolo, două limbi de pământ foarte subţiri. Înnodate la una din extremităţi, ele se conturează apoi de o parte și de alta a unei mări interioare.

Un brâu puternic înconjoară acest principat oceanic, atât de atrăgător prin întinsul nisipurilor sale. Datorită purității apelor pe care le cuprinde - acest lac marin care captivează privirea precum marele ochi ciclopic al solitudinii.

Cuvântul solitudine nu-i cumva deplasat? Nassau, care se minunează de toată această apă albastră, zărește forme în mișcare. Luneta detectează pirogi, care se duc şi vin — cu pânze ori vâsle şi care sunt conduse de oameni goi. Oare până la ce punct se socot însinguraţi sălbaticii aceștia? Nu ar fi ei în primul rând o comunitate umană? Nelegată de vreun arhipelag, ci de întreg spaţiul oceanic niciodată străbătut care o înconjoară și din care și-a făurit un tărâm al viselor, așa cum europenii fac cu atmosfera și cu stelele. Parisul, Londra, Florenţa, Frankfurt pe Main se scaldă într-o imensitate. Și nu se tulbură din această cauză.

…Mai adineauri, aplecat peste balustradă, de Suzannet bătea măsura cu piciorul drept. Dansa. Era mânat de un alt fel de entuziasm decât al meu. Eu, Nassau, nu văd în această insulă opera unei naturi preocupate să imite artiștii. O gingașă reușită a nisipului și a apei. O comodă Ludovic XV, o masă Régence pentru sălbatici… La naiba cu jocurile acestea. Trebuie să mă cufund în mine însumi. Nu mă simt deloc, în faţa a ceea ce contemplu, un arbitru superior. În ciuda admiraţiei și a afecţiunii mele pentru Louis-Antoine de Bougainville și pentru cavalerul du Bouchage, omul de care mă simt cel mai apropiat în expediţia noastră este bizarul domn de Commerson… Mă rog, uneori!

Fregata dă târcoale, inspectează, pândește… Arbori, palmieri. Grupuri de oameni goi, poate înarmaţi cu lăncii, ispitesc oceanul. Bougainville bate mărunt podeaua cu piciorul.

O escală de treizeci și şase de ore! În verdeaţa aceasta, cu capul la umbră, scorbuticii s-ar putea lungi puţin.

Marea interioară, legată de marea deschisă, trebuie să fie plină de pești - cei mai pricepuți marinari ar putea fi lăsați liberi acolo. Să bei, în sfârșit să bei apă dulce, care nu miroase nici a mare, nici a cucurbitacee, nici a butoaie mucegăite...

Alt neajuns. Poate că ar trebui, pentru a convinge brâul să se deschidă, să i se

dea acestei minuni un ocol de șapte ori, precum evreii din Ierihon.[122]

S-a lăsat noaptea. Navele manevrează prin hula cea mare. Pe insulă nu se aprinde niciun foc, iar stelele abia strălucesc, dar zgomotul valurilor care se izbesc de recife se aude în întuneric cu regularitatea unor muzicieni plătiți de un lord. Așa, cel puţin, îi spune Nassau lui Bougainville, care se lasă convins și acceptă să meargă la culcare.

— Să mă trezești peste două ore, domnule Le Corre.

În adâncul unor nopți și mai periculoase, Enea și Ulise au fost de acord să se întindă și să închidă ochii. Nu purtau responsabilități atât de grele...

O, tribulaţii! O, Georges Dandin! Eu am fost cel care a vrut să plece. Regele mi-a lăsat un răgaz mult prea scurt, iar călătoria nu-și va împlini ţelurile, dar pe de altă parte știu foarte bine că am greșit cu Malvinele mele.

Să dormi! Bine-ar fi de s-ar mai domoli puţintel talazurile.

Le-a mai scăzut avântul la schimbarea de maree, dar cât de zgomotoase au rămas! Încercaţi, urechi născute în Franţa, să nu le mai auziţi. Imaginaţi-vă că ascultaţi o harfă, un instrument de forma acestei insule. Mâine o voi denumi Insula Harfei. Am dormit în Canada printre noroiul indian — clinchetul unei lire tropicale nu ar trebui să tulbure o odihnă necesară.

În întunericul camerei sale mici, Commerson se trezește din somn. Bântuit de imaginile visului pe care l-a rupt, nu înțelege nimic din vuietul valurilor. Nu face nicio încercare să-l descifreze. La dreapta sa, pe o saltea, Baré doarme, complet îmbrăcat, cu sforăitul șuierător al unei conștiințe curate. Mâna căpitanului sondează umbrele.

— Baré, Baré, te trezești? Am nevoie de dumneata. Cum poţi dormi așa în aerul ăsta înăbușitor?

— Mă cheamă cumva domnul? gemu peste un minut animalul de povară.

— Du-te pe punte și aprinde o torţă. Vreau să notez o cugetare. Te-ai întrebat vreodată de ce iubesc pisicile atât de mult peștele:

„Ce savant minunat, gândeşte fiinţa cealaltă. Tot timpul îi umblă gânduri prin cap. Crezi că doarme și când colo mintea-i fuge după cine știe ce descoperire".

— Nu mi-ai răspuns, Baré. Dar nu-mi pasă! mai degrabă spune-mi, din cele ai văzut și dumneata, dacă pisica se îmbolnăvește vreodată din cauza peștelui…

— Uneori, pisica-i lacomă, domnule. Când mănâncă prea mult, vomită fiindcă îi este greaţă, fiindcă a înghiţit bucăţi mari fără să le fi mestecat.

— Bine, bine… Dar dacă o pisică înţeleaptă se apucă să mănânce o bucată de pește proaspăt, cu totul, adică îi înghite şi pielea, și maţele, și lapţii, și oasele, crezi

---

[122] Orașul Ierihon (Jericho) este unul dintre cele mai vechi locuite din lume, situat în Valea Iordanului, Cisiordania (Palestina), celebru pentru contextul său biblic, cucerirea sa de către poporul evreu (cu distrugerea zidurilor) (n.tr.)

că se poate îmbolnăvi?

— Nu cred. Totuși, nu prea știu ce să zic de lapte.

— Du-te și aprinde torţa. După aceea îmi dai trusa de scris.

Rămas singur, Commerson se ridică în perne. Își reamintește ultima discuţie cu Vivès. Chirurgul socotește că scorbutul ar fi în primul rând legat de hrana primită la bordul navelor care duc lipsă de alimente proaspete. Totuși, când lui Vivès i s-a recomandat să-și mărească mesele cu pește proaspăt prins, a refuzat. Spălarea vaselor de către bucătari, spunea el, era deosebit de inadecvată atunci când se servea pește. Pe de altă parte, presupunerea sau intuiţia că peștele poate vindeca scorbutul nu se întemeiază pe nicio experienţă riguroasă. Și atunci, nu ar fi mai bine ca, înainte de a se stabili ceva, să se facă experienţe pe o navă mare, de-a lungul unei campanii îndelungate? Jumătate din efectivul oamenilor ar consuma pește cu regularitate, cealaltă niciodată. Ulterior, medicii ar putea să vadă care dintre grupe numără cei mai mulţi scorbutici.

„Tergiversări, gândește Commerson. Aștepta-vor medicii francezi anul 1868, pentru a vindeca scorbutul? Eu unul nu mă mai îndoiesc cum că peștele și algele ar putea preveni sau întârzia apariţia lui. Iar când zic „peștele", vreau să spun *tot* peștele. Aruncând pielea, oasele, nu facem deci; să pierdem elemente de mare valoare. Ar trebui deci mâncate și oasele".

Zarvă, glasuri, glasuri. Printre ele poate fi deslușit și cel al lui Baré. Dar iată-le că se ascut. Apoi cineva se rostogolește. Un bărbat înjură. Commerson stă deoparte. Nu-și mai găsește cizmele. Se teme, dacă umblă cu picioarele goale, să nu-i între niscaiva așchii pe sub piele.

Cu torţa mult ridicată, Baré intră în cabină. Dincolo de pereţi ori de pânze se înșiruie râsete.

— Ce-i comedia asta? mârâie Commerson.

— Trei mușchi, trei nemernici au au încercat să mă dezbrace, trei ticăloși.

— Cum se numesc?

— Noaptea, domnule…

— Dă-mi trusa de scris!

O enervare zeflemitoare l-a năpădit pe omul de ştiinţă. Cu masculinitatea lor, toți acești bărbați se comportă grotesc. Sexul, mai pe bună dreptate decât bunul simț, poate fi numit cel mai răspândit lucru din lume.

Peștii, ca și plantele au masculi și femele, Baré posedă un uter, domnii aceștia altceva… Ei și? Spiritul adevărului biruie desfrâul. Lăsați-ne în pace odată pentru totdeauna. Voi sunteți cei indecenți, bolnăvicioși.

Ridică din umeri. Mâine, când îl va întâlni pe Véron, va mai lua o dată peste picior o expediţie atât de anapoda pregătită.

De două luni și mai bine să nu zărești uscatul: iar când îţi apare în sfârșit o insulă, înţelegi că nu poţi cobori pe ea! Mare greș aţi dat, domnilor de la Marină!

…Sărmani cutreierători de oceane, călătoria voastră nu se va înscrie printre cele mai de seamă ale istoriei. Fără noi, savanţii, sunt convins că ar cădea în uitare. Când am plecat, mă dojeneaţi că am încărcat pe navă prea multe lăzi, nerozilor!

Totuși, dacă în pofida erorilor voastre, veţi recolta puţină glorie, va trebui să proslăviţi toate lăzile acestea în care — mai de preţ decât aurul, argintul și diamantele — eu aduc floră și faună.

3

Adio, Insulă a Harfei. Alt uscat îi va urma și, până ia urmă, un arhipelag pe care Bougainville îl împopoţonează cu un nume cam peiorativ: *Arhipelagul primejdios.* În insulele acestea, în aproape toate, locuiesc sălbatici; cu datinile și colibele lor. Să le fie de bine! Stâncile, ascunse ori nu sub apă, stăvilesc orice încercare de a poposi acolo. Fără să fie prea convins, Bougainville nu exclude ideea că un pământ de mare întindere, vrednic să închipuie continentul austral, ar putea exista prin partea locului. De îndată ce rătăcirea se prelungește, fără să se poată arunca nicăieri ancora, navigatorul anulează intenţia. Este stăpânul numit de rege, confirmat de Pronie. Scorbutul a făcut un salt: de la patru bolnavi, s-a trecut în numai în câteva zile la opt sau zece.

Glumește cu bolnavii de scorbut cu o simplitate veselă care îi dezarmează. Nu mai puţin deschis râde cu domnii aceia — cu Josselin Le Corre, Duclos-Guyot și fiii. Da, însă… Când rămâne singur în cabină, singur în faţa jurnalului ce trebuie ţinut, singur cu amintiri puzderie și în jur cu zgomotele mării și ale navei, îi vine uneori, în străfulgerări de-o clipă, să-și zică laș. Regele i-a încredinţat soarta fregatei și a oamenilor ei, pe care contează pentru flota sa de război, așa cum Choiseul i l-a încredinţat pe Nassau. Nu s-ar cădea, oare, să riște mai mult? *Audentes fortuna juvat*[123]*.* Să evite brizanţii, asta-i foarte bine. Să forţeze o barieră este încă și mai frumos.

Ce imagine îi va păstra Istoria? Nu cumva a fost orbit de faima eroilor săi antici porniţi pe mări — un Ulise, un Enea. Măreţia regatului Franţei l-a împins, pretinde el. Avea să arate ţării sale și întregii lumi de ce erau în stare navele, echipajele franceze… Oare dincolo de idealul acesta nu dăinuiau și alte forţe? Să şi-o mărturisească! Poate, căutarea unor mari iubiri să fi hotărât fuga aceasta… O Didona, o Calypso pentru Bougainville.

— Când vom debarca pe vreun uscat — ceea ce, firește, se va întâmpla — doresc, domnule d'Oraison, să te găsești în prima șalupă. Ai urechea formată pentru, limbi străine. Ca să ne putem înţelege bine cu sălbaticii, trebuie să stabilim un contact prin cuvinte. Nu uita să te înţelegi, în privinţa asta, și cu Vivès, chirurgul de pe *L'Étoile,* Este un lingvist înnăscut…

O determinare a punctului navei. Apoi sondajele. Scorbutul. Vânturile. Neliniștea apropierii de ceva, pescarușii, voi știţi unde-i uscatul, spuneţi-ne și nouă. Uscatul la plural! De câte ori nu a răsunat — în bătaia soarelui, de la înălţimea

---

[123] Norocul îi ajută pe cei îndrăzneți. (lat.)

catargelor — strigătul iscat odată cu zărirea lui. Dar se ivește ceaţa sau o briză nedorită, care te îndepărtează și atunci te întrebi dacă ţărmul zărit dintr-o dată, într-un azimut, aparţine sau nu aceleiași insule. Scorbuticii îşi pierd răbdarea. Duelul cu tentaţiile, cu mirajele! Cere-i Iisus-ului tău, duhovnice, să ne dăruiască uscatul. Căci noi, ologii, nu vrem nici cafenele, nici femei, vrem odihnă pe un pământ solid și aer răcoros peste obrajii noștri.

În ciuda sudalmelor pe care i le smulg dezamăgirile, fost-a prinţul de Nassau-Siegen mai fericit vreodată? El gustă din plin sălbatica așteptare, nu mai puţin originală decât obiceiurile populaţiilor insulare. Efortul cerut trupului și minţii are altă savoare decât bunăstarea! Poate că visează la femei; totuși, adânca-i părere de rău alta este: că nu știe picta sau compune lieduri. Poezia cântecelor ce înfloresc pe buzele lui Bougainville, ale celorlalţi domni și ale mateloţilor îl emoţionează; ar voi să o echilibreze cu ceva foarte grav și tainic. Frumuseţea lumii, puterea nostalgiei îţi cer să răscolești sunetele, cuvintele.

— Domnule de Bougainville, te-aș putea ruga ceva? Dacă hotărăști, în bună înţelegere cu domnul Duclos-Guvot, trimiterea unei ambarcaţiuni spre a forţa o trecere, m-ai lăsa și pe mine să urc în ea?

Șeful expediţiei surâde.

— Cu siguranţă că nu. Trebuie să-mi ţin făgăduielile faţă de cei care mi le-au încredinţat

— Sunt un soldat în serviciul Franţei. Nu mi-e teamă să-mi vărs sângele pentru ea.

— Iartă-mă, prinţe, soldatul în serviciul Franţei trebuie să se supună șefilor săi.

…Strigătul mult așteptat s-a mai auzit o dată acolo, sus…

Dincolo de calmul ofiţerilor, o preocupare statornică. Vor putea debarca? Da sau nu?… La mijloc se află atât reușita expediţiei, cât și vindecarea scorbuticilor.

Călătoria în jurul lumii pune accentul pe buna executare a manevrelor; chiar și pe o anume grabă, dar sugerează îngrijorarea subiacentă.

Pe 2 aprilie, ora 10 dimineaţa…

Iar dacă paragraful nu începe cu „în sfârşit”, numai de noi depinde să-l introducem. Autorul îşi strunește vorba. Luând-o înaintea cinematografului, el caută să imprime textului continuitatea unui film. Da, însă căpitanii curajoși, lupii de mare sunt totuși oameni. De zece ori ar fi putut apărea până acum cuvântul „în sfârşit”, chiar dacă ar fi fost urmat de istorisirea unui eșec. *Frumoasă Phyllis, disperăm deși sperăm mereu.* Dar survine un moment anume în care speranţa se împlinește… în sfârșit.

Pe 2 aprilie, ora 10 dimineaţa, am zărit în nord-nord-est un munte înalt și foarte râpos care ni se păru a fi izolat, l-am numit Budoarul *sau* Piscul Boudeusei. *Alergăm spre nord, să-l recunoaştem, când ni se înfăţișă un alt pământ în vest-nord-vest, al cărui ţărm nu mai puţin ridicat oferea vederii noastre o întindere nedeterminată.*

Cauţi una, dai de alta.

Aveam grabnică nevoie de un răgaz în care să ne putem procura lemne și apă

proaspătă: nădăjduiam să le găsim pe pământul acela…

Să ne îndreptăm către a doua ţintă. Între noi fie spus, o fi însemnând apa din alambic invenţie ştiinţifică, dar numai gust bun nu are. Te rugăm să ne înţelegi bine, mare dragă. Nu te vorbim de rău. Tu eşti admirabila. Sarea ta o purtăm deja, în noi.

Aproape toată ziua domni calmul. Briza se ivi seara: alergarăm spre uscat până la două dimineaţa, când am ieşit din nou în larg pentru trei ore. Soarele răsări înfăşurat în nori şi ceaţă, astfel că abia la nouă dimineaţa revăzurăm uscatul al cărui vârf meridional rămânea, faţă de noi, la vest-nord-vest; nu mai zăream Piscul Boudeusei decât din înaltul catargelor.

Abundenţa precizărilor manevriere o consemnăm aici pentru a ușura sarcina viitorilor navigatori ai Franţei. În același timp, ea înseamnă — ca și multe recifuri și ierburi marine — că un uscat mai de nădejde este aproape, că acolo *L'Étoile* şi *La Bondeuse* vor putea să arunce ancora. O abundenţă menită a îndreptăţi cuvântul „în sfârşit" nescris, dar atât de mult gândit.

Vânturile suflau dinspre nord spre nord-nord est și ne ţinurăm cât mai aproape, spre a putea acosta în vântul insulei Pile.

Apropiindu-ne, am zărit dincolo de vârful ei un alt uscat îndepărtat, și mai septentrional, fără să putem deslușì atunci dacă ţinea de prima insulă sau dacă forma o a doua.

În noaptea de 3 spre 4 am navigat spre a ne ridica spre nord. Focuri pe care cu bucurie le-am zărit strălucind mai pretutindeni pe ţărm ne vesteau că era locuit. În ziua aceea ne-am dat seama, în lumina zorilor, că cele două uscaturi care în ajun ni se păruseră a fi despărţite, erau unite printr-un alt uscat mai jos, ce se curba, ca un arc, formând un golf deschis spre nord-est. Am alergat, cu velele întinse într-acolo, cu prova în vântul acestui golf, când am zărit o pirogă venind din larg și îndreptându-se spre ţărm, slujindu-se de pânze și pagăi totodată. A trecut pe la prova, alăturându-se apoi unor alte pirogi care, din toate părţile insulei, ne ieșeau în întâmpinare. Una dintre ele preceda pe celelalte: era condusa de doisprezece bărbaţi goi care ne-au oferit crengi de bananieri, iar gesturile demonstrative ne arătau că acestea erau ramuri de măslin.

4

Emoţia îi cuprinde pe oameni, chiar clacă mai bătrinii din Canada se arată neîncrezători. Nicicând nu s-au bucurat navele de onoarea unei asemenea primiri care, dintr-odată, justifica însuși temeiul călătoriei. Scorbuticii se ridică, atât cât pot, din paturi. Se duc să vadă, să asculte mai de aproape.

Să vibrezi cu frumoase prietenii aduse de soare… S-ar zice ce sălbaticii aceștia le așteptau — pe *La Boudeuse* și pe *L'Étoile.* Nassau este în al nouălea cer. Bougainville strigă cu glas tare saluturi, îşi agită pălăria, în timp ce poate că-și zice:

Iată, în sfârșit, un pământ care ar vrea să devină francez. Prea vast nu este, totuși el întrece ca suprafaţă Saint-Pierre-et-Miquelon, iar regele Ludovic are tot interesul să posede, în acest capăt al lumii, un loc bun de escală pentru navele

sale.

Anson a demonstrat că Anglia trăgea toate, sforile ca să-și instaleze, baze în sectorul acesta. Expediţia compatriotului său Wallis ar putea să aibă asemenea ţintă.

— Va trebui, domnule d'Oraison, să aflăm foarte repede dacă nu cumva dragii şi genialii noştri inamici au vizitat înaintea noastră colţişorul acesta. După ce vom fi debarcat, încearcă în discuţiile cu băştinaşii să le spui tot felul de cuvinte englezeşti: cele pe care le socoţi mai nimerite. Poate că demonstraţiile acestea de prietenie vor spună că un vas european a trecut nu demult pe aici și cu au făcut impresie bună.

— Dacă nu cumva o fi speriat tribul cu lovituri de tun. Fluturând crengi de bananier, ca niște ramuri de palmier, oamenii aceștia ne cereau poate pace.

— Asta trebuie investigat.

Prin luneta sa, dincolo de canoe, Bougainville supraveghează căile de acces. La fel ca Duclos-Guyot și Josselin Le Corre, le găsește mai puțin ospitaliere decât locuitorii.

Uşurinţa cu care micile ambarcaţiuni indiene evoluează nu îl liniștește decât pe jumătate. Evident, ele dispun de una sau mai multe treceri pentru a putea ajunge la uscat; dar ce adâncime aveau oare? În spatele barei se desfășoară un fel de lac; la ce bun, dacă nu poţi ajunge la el decât trecând un prag înţesat de brizanţi?

…Grijile de ordin tehnic ale marilor nave nu tulbură flotila insulară. Piroga din frunte a continuat să se apropie, schiţând aceleași semne de bun venit, cărora francezii le răspund cu gesturi largi și strigăte de bucurie.

Atunci ei acostară la navă, iar unul dintre ei, mai deosebit datorită părului său bogat și zburlit în formă de raze, s-a oferă, dimpreună cu creanga sa de pace, un purceluș și un ciorchine de banane. I-am primit darul, pe car el l-a legat de frânghia[124] *pe care i-am azvârlit-o; noi i-am dat bonete și batiste, iar aceste dintâi daruri au însemnat chezășia alianței noastre cu acest popor.*

Începe o idilă. Două popoare fac cunoștinţă în largul unei insule, urmând aceleași ritualuri ca doi copiii într-o grădină. Nu au nevoie să lege conversaţie ca să se înţeleagă. Gesturile, strigătele, zâmbetele suplinesc vorbele. Înainte de universalitatea limbii franceze, a existat universalitatea chemării. Așa cum doi copii mici schimbă între ei jucării, popoarele îşi oferă daruri potrivit unui troc nestablit, cu o bunăvoinţă de-a dreptul cucernică, nuanţată de un respect temător din partea celui mai mic. Curând cele două nave a a fost înconjurate de o sută de pirogi de mărimi diferite, toate, cu balansier[125]*. Erau încărcate cu nuci de cocos, banane și alte fructe din partea locului. Schimbul acesta cu fructe delicioase pentru noi contra*

---

[124] Bougainville folosește aici un cuvânt pe care un om de mare l-ar critica. Înseamnă asta, oare, că ofițerul de armată de uscat nu s-a amarinat niciodată pe deplin?"(n.a.)

[125] Plutitor lateral, paralel cu piroga, făcut dintr-un lemn ușor (n.tr.).

diferitelor noastre flecuşteţe, s-a făcut în deplină bună-credinţă, dar fără ca vreunul dintre insulari să accepte să urce la bord. Trebuia să intrăm în pirogile lor sau să arătăm de departe obiectele de schimb; când cădeam de acord, le trimiteam — legat de capătul unei frânghii — un coş sau o plasă; ei puneau în ele ce aveau de pus, noi pe ale noastre, oferind orice înainte de a fi dat sau primit, cu o încredere care ne-a făcut bună impresie despre caracterul lor. De altfel, nu am observat niciun fel de arme în pirogile în care, la această primă întrevedere, nu se aflau femei. Pirogile au rămas de-a lungul navelor, până ce apropierea serii ne-a făcut să pornim din nou spre larg; atunci s-au retras şi ele.

Dar impresia a fost nemaipomenită. Francezii vor dormi puţin. Îndatoririle veghii şi ale manevrelor îi reţin pe punte, dar şi dansul, cântecele, muzica, sporovăială. Bărbaţii au notat, cu gelozie, lipsa din pirogi a femeilor. Ce zici de asta Étienne? Dar tu, Albert? Sau tu, Macaire? Şi tu, Brieuc? Să fie marinarii de-aici pehlivani care îşi sechestrează femeile? Sau, ca şi ia noi, femeile se tem de mare. Nu vorbi aşa tare, René. Doar ştii că omul care adună flori şi plante a îmbarcat cu el o domnişoară. Sst! În orice caz, pun pariu că, dacă debarcăm, găsesc pe-aici nişte vânat cu fustă. Cu fustă? Nărodule! Nu încape nicio îndoială că puicuţele sunt golaşe, de vreme ce bărbaţii lor sunt la fel, ca pietrele de pe plaja Portzic…

Pe *L'Étoile,* în surescitaţia aceea marină, un bărbat gândeşte cu totul altfel. O navă, care vrea să ajungă la uscat, după luni şi luni de mare largă, este o fiinţă fragilă. Bătrânul ofiţer Caro bombăne în sinea lui împotriva jubilării şi a febrei. Nimic nu este mai eficient la răsturnare decât graba! El cunoaşte abilităţile de manevră ale lui Duclos-Guyot şi La Giraudais, chiar şi ale elevului lor, de Bougainville. Dar se teme ca atmosfera aceasta de sărbătoare să nu le abată atenţia. Cu umilinţă, fermitate, se numeşte marele veghetor, pândind de pe *L'Étoile* înaintarea navei Boudeuse, multiplicându-şi rondurile şi sondajele. Aici, şi nu întotdeauna semnalate de spumă, se află pericole numite corali, iubitoare de lemnul navelor. Franţa, fereşte-te! Navele regelui, onoarea lupilor navigatori, sunt preţioase! Bretonii fac ocolul lumii pentru a-l finaliza, nu pentru a se poticni pe drum.

În depărtare, de-a lungul ţărmului, scânteiază sute de focuri. Aveau să se stingă cu puţin înainte de miezul nopţii, ca şi cum insularii s-ar fi dus cu toţii la culcare. Vor fi hotărât, poate, că vizitatorii nu aveau de gând să debarce noaptea… Oameni de treabă, o să vă răsplătim printr-un sptectacol! Cele două nave trag rachete pe care domnii de la castelul-pupa al fregatei le contemplă cu paharul în mână. Au apreciat mult porcul insular oferit de prima pirogă, nu prea gras şi foarte gustos, urmat de savurarea fructelor onctuoase. Parfumate, bananele le-au uimit cu bucurie papilele gustative. Şi fructele mango-ului i-au încântat, dar în ce priveşte laptele de cocos, părerile s-au împărţit. Mulţi consideră în taină, că ar putea provoca diaree.

Oamenii din pirogile care au acostat fregata *La Boudeuse* erau goi. Nu purtau bluze pe care să stea scris numele insulei lor — nume rămas pentru ei încă doar oral.

Să nu ne mai ferim; astăzi insula aceasta o numim Tahiti.

În aprilie 1768, când francezii îi vor da inițial un alt nume, era destinată să devină punctul central emoțional și oprirea esențială a lungii călătorii.

Prin urmare, Bougainville a acordat mare atenție capitolelor în care își descrie descoperirea. Printre ele, în special capitolul VIII, unde noul pământ prinde contur pe mare, în care băștinașii, apoi băștinașele, se apropie de cele două nave. Întreaga societate cititoare a vremii va devora pasajele acestea. Inimile vor bate într-un anume fel în faţa certitudinii că, undeva pe neștiute, în întinderile îndepărtate ale unui ocean, există niște sălbatici, bărbaţi și femei, fericiţi să-și trăiască sălbăticia și să primească străini.

Trebuind să-i recunoaştem autorului acestor pasaje, de reală bravură, harul de povestitor și de apărător, nu va lua totuși, drept bune, toate detaliile și nici cronologia lor.

Înainte de a încredinţa tiparului oricare dintre paginile sale, el și-a revăzut, și-a corectat notele, dar nicidecum în sensul acurateţei datelor. Delicata operă de falsificator s-a făcut cu și fără voie. De-atâtea ori, în anii ce au urmat expediţiei, în discuţii și în vise, apoi la Paris, în reuniunile mondene, în care i se puneau întrebări, Bougainville avusese prilejul să rumege, să reconstituie toată povestea sosirii sale în uluitoarea insulă.

Chiar dacă rectifică sau completează textul mult prea „pieptănat" al lui Bougainville, jurnalele de bord ale camarazilor lui se cer şi ele privite cu spirit critic. Puritatea sincerităţii, care avea să-i cuprindă în chip oficial pe autorii de memorii autobiografice, nu bântuia încă. Anumite mărturisiri rămâneau în călimară.

Imaginația noastră, noi, moderni imparțiali, care tânjim să savurăm legătura istorică a artei franceze de a trăi, într-o călătorie dificilă pe mare, cu fericirea numită sălbatică, are un câmp vast de explorat. Cât de util ar fi fost să putem alătura istorisirilor compuse de către vizitatori mărturiile scrise ale oaspeţilor lor. Deviza vechiului oraș Gouda, cetatea brânzeturilor, se face docilă: *Audi el alteram partem*[126].

Asemenea mărturii nu au existat niciodată. Depinde de intuiția noastră, minunându-ne de toate aceste lumini de pe țărm care seamănă mai mult cu focuri de tabără decât cu semne de frică, minunându-ne de solemnitatea discretă și binevoitoare a primelor schimburi de replici, să înțelegem emoția care vibrează pe insulă.

Cele două nave mari, cu aripi puternice, care au ţiâșnit pe neașteptate, dând locului târcoale nu sunt chiar cele dintâi.

Un vas care răspândea miros de mirodenii și de excremente și al cărui echipaj, oameni cu piele arămie, vorbea o limbă sonoră, apăruse cândva. Nu mai supravieţuia nimeni care să o poată spune, dar preoţii și vrăjitorii, cei care veghează

---

[126] Ascultă și partea cealaltă (n.a.).

la neuitarea istoriei, ar fi depus temeinică mărturie. Apariţia era pe cale de a se preschimba în mit, când iată că acum mai puţin de zece luni o altă navă mare s-a apropiat, ancorând în micuţa mare interioară. Oamenii ei au debarcat. Șederea lor acolo a dat naștere unor scene de necrezut, și astăzi…

Absenţa din pirogi a femeilor nu l-a surprins pe Bougainville, ci mai mult i-a aţâţat imaginaţia. Ceea ce a notat el, mai ales, a fost faptul că băștinașii refuzau să urce pe naveile sale și nu căutau deloc să-i ușureze apropierea de uscat. Ei lăsau vizitatorilor, dacă voiau să meargă mai departe, grija de a se descurca în faţa brâului de stânci. Cumva dintr-un reverenţios respect faţă de iscusinţa lor? Tainică neîncredere? Batjocorire sau șiretenie în ideea că vasele s-ar putea sfărâma, oferindu-le astfel posibilitatea să jefuiască?

De nimic din toate acestea nu-i nevoie a doua zi — când *L'Étoile* și *La Boudeuse,* din nou acostate de către pirogi, se străduiesc să descopere un loc de ancoraj pentru a nu se lovi și a se distruge reciproc. Asemenea orbilor care pipăie pereţii, navele și bărcile sondează neîntrerupt. De altfel, nu sunt deloc niște orbi; marinarii contemplă insula cu ardoare, puși parcă pe jar de apariţia în pirogi *a câtorva femei frumoase și aproape goale.* Acest pământ frumos, construit ca un amfiteatru, ai cărui munți sunt acoperiți de păduri unde cascade limpezi se preling, în timp ce în zonele joase abundă grădini și plantații, presărate cu case vesele, îi promite bătrânului câine de mare toate încântările.

Înţelepciunea într-ale manevrării este supusă unei dezbateri serioase. Fructele și legumele aduse de insulari, însoţite de porumbei și găini, ba chiar și de instrumente de pescuit și de stofe, ceea ce denotă că populaţia este harnică și stăruitoare, iscă, dimpreună cu pielea mătăsoasă a femeilor, tentaţia de a îndepărta de adevăr cifrele sondării, primejdia stâncilor înspumate.

Un sălbatic care a urcat pe *L'Étoile* îl pasionează pe Vivès și pe Commerson. Chirurgul se ţine scai după el. Ceea ce nici patagonezii, nici sălbaticii pêcherais nu-i îngăduiseră, el s-a și apucat de întocmirea unui micuţ dicţionar franco-insular. Atlet bine clădit, cu ochii mari, negri, indigenul izbucnește în râs la fiece întrebare; dar este, în același timp, șiret și binevoitor. Repetă sunetele de câte ori este nevoie și nu se arată jignit dacă este întrebat cum se zice la testicul, după cuvântul care înseamnă mare.

O, minune! Cuvântul indigen care desemnează marea începe cu un *m: moana.* După ce se va fi bucurat fibra patriotică a lui Vivès, este rândul lui Bougainville. *Moana* se aseamănă mult mai mult cu franţuzescul *mer* sau cu bretonul *mor,* decât cu englezescul *sea.* În foșnetul mării peste plajă, în rostogolirea ei peste brâul de stânci, oamenii aceştia ai Pacificului au deslușit un *murmur,* nicidecum un șuier.

Domnilor englezi, șuieraţi cei dintâi !

Navele au manevrat cu viteză mică toată noaptea. Când apar zorile, calme și repezi, iată-i pe punctul de a depăși insula pe la nord. În larg, se ivește o altă insulă, poate mai abordabilă. Ezitare și sfătuire. Farmecul primei insule prinsese rădăcini

în inimile lor, o înțepătură magistrală. Nu a dobândit ea oare drepturi suplimentare la prietenia lor?… De îndată ce lunetele reperează noi brizanţi, ei se reîntorc în ea. Scotoceau mai scrupulos golful unde opriseră mai întâi. Și iată că bărcile sfârşesc prin a găsi:

…o *trecere largă de cel mult două cabluri, în care mărimea apei era de treizeci-treizeci și cinci de braţe, iar înteriorul ei o radă destul de mare al cărei fund varia între nouă și treizeci de braţe… Bărcile noastre sondaseră pretutindeni pe un fund nisipos și descoperiseră câteva pârâiașe numai bune pentru aprovizionare cu apă… Acest raport m-a convins să ancorez în această radă și am pus imediat cursul pentru a intra în ea.*

Flota a luat-o pe urmele fregatei. Arunca ancora la un cablu distanţă de ea. Bougainville și camarazii săi trăiesc dinainte un roman de Jules Verne. *Insula misterioasă,* care de la cele dintâi cutezanţe marine ale fiinţei umane îi cheamă pe navigatori, se află acolo în faţa lor, cu miresmele și culorile ei originare, cu o populaţie având un limbaj hazos și în obiceiuri necunoscute.

Nu are importanţă măsura în care cartea lui Bougainville alterează aici faptele; tabloul pe care îl realizează peste ani respiră o bucurie tinerească deloc prefăcută. Franţa lui Fragonard și Clouet, a lui Rabelais, Ronsard, Racine, Marivaux, Scarron și Cyrano de Bergerac se recunoștea în el.

Ridicaţi-vă, insule dorite!

Afluenţa pirogilor în jurul navelor fu atât de mare, încât anevoie am putut ancora în mijlocul mulţimii și al vacarmului.

Veneau cu toţii strigând tayo, *adică prieten, făcându-ne mii de semne afectuoase; toţi cereau cuie și cercei. Pirogile erau pline de femei, care în privinţa frumuseţii chipului ar întrece multe europene, iar în cea a trupului le-ar umbri fără doar și poate*[127]*. Majoritatea acestor nimfe erau goale, deoarece bărbații și bătrânele care le însoţeau, le scoseseră obișnuita pânză ce le înfășoară coapsele. Mai întâi, ne-au făcut din pirogi un fel de figuri, destul de naive, exprimau și o stânjeneală; fie pentru că natura a înzestrat pretutindeni sexul cu o timiditate ingenuă, fie pentru că, chiar și în ţările în care franchețea epocii de aur încă domnește, femeile par să nu-și dorească ceea ce își doresc cel mai mult.*

Bărbaţii, mai simpli și mai liberi, se exprimară curând foarte clar: ne doreau să ne alegem o femeie, să o urmăm la ţărm, iar gesturile lor, deloc echivoce, arătau cum că trebuia să facem cunoștinţă cu ea. Vă întreb: cum am putea ține la treabă patru sute de tineri marinari francezi, care nu mai văzuseră o femeie de șase luni, în mijlocul unui astfel de spectacol? În ciuda tuturor precauțiilor pe care le-am putut lua, o tânără fată a urcat la bord și s-a dus la pupa, stând la una dintre trapele de

---

[127] Această propoziție trebuie să-i fi atras autorului supărarea și mânia prietenelor sale franceze. Suntem convinși că știa cum să-și pledeze cauza. Franța lui Rodin și Renoir, a lui Despiau și Bourdelle, este evidentă aici. (n.a.).

deasupra cabestanului; această trapă era deschisă pentru a oferi aer celor care năvăleau. Fata a scăpat neglijent o pânză de șold care o acoperea și ne-a apărut așa cum Venus i-a apărut păstorului frigian; avea forma ei cerească. Marinarii și soldații s-au grăbit să ajungă la trapă și niciodată un cabestan nu a fost întors cu atâta vigoare.

Bougainville nu este pudic; știe care impulsuri fizice dezlănțuie tulburarea sufletului și invers, dar a practicat eticheta curții. Un gentleman posedă în limba sa toate resursele necesare pentru a evita un ton indecent, așa cum o navă evită un colţ de stâncă ieșit la suprafaţa apei.

Tot supraveghind manevrarea ancorelor — *Boudeuse* a aruncat trei — Bongainville, strigat din toate părţile, ca șef străin cu veșmânt bogat și cu prestanţă, s-a văzut silit, nu chiar fără tragere de inimă, să bage în seamă nimfele insulare. A zărit-o pe „desfrunzită" lucrând la castelul-pupă.

Pe Dumnezeu, nici el nu a mai cunoscut o femeie de luni de zile și are o erecție cu aceeași brutalitate ca marinarii săi. Cum poate cineva să facă o astfel de mărturisire în scris fără a cădea în vulgaritate?

Ca şi geometria, limbajul poate fi o ştiinţă a curbelor. Expresia pe care o folosește Bougainville este o capodoperă a vagității copilărești, perfect elegantă și clară.

Grija noastră a reușit totuși să-i ţină locului pe bărbaţii vrăjiţi: păstrarea unei stăpâniri de sine a fost destul de anevoioasa.

Rousseau, uriciosul zeflemitor al lupilor de mare, poate rămâne tăcut în fața acestei isprăvi lingvistice.

În ce cuib de viespi al senzualității se împiedicaseră Bougainville și oamenii lui? Majoritatea subofițerilor și marinarilor lasă lucrurile să-și urmeze cursul. Fatalismul nu joacă doar un rol în furtunile maritime... Nu mai puțin zdruncinați, nu mai puțin uimiți, ofițerii glumesc și vorbesc. La nesfârșire. În afară de foarte austerul Caro, ei consideră că toate femeile acelea sunt niște deșănţate. Ce mult și-ar dori să-l audă pe abate spunându-și părerea! Insula care le-a cerut mii de strădanii, ca să poată acosta, nu îndreptăţește de altfel nicio admiraţie specială.

Nesăbuiţilor care aţi dat uitării Cézembre, golful La Fresnaye, Capul Fréhel, țara voastră natală vă va cere socoteală... Presupunând că ne vom reîntoarce! Intrând în acest port, îl vom părăsi vreodată? Starea ancorelor mă îngrijorează. Nu scăpa din ochi deriva, Caro dragă! Nu te comporta ca o cățea în călduri. Luați, de exemplu, bărbatul puternic băștinaș care a venit la bord (unul care ar deveni un tunar sau gabier faimos). Se vede bine că-i plictisit de plăcerile trupești.

Ne studiază greementul. Simte şi știe tot ceea ce desparte o naţiune mare de micuţul său popor.

Coro accepta o banană oferită de un mus, care el însuși a primit-o de la o femeie care stătea într-o canoe, cu un ciorchine de banane atârnate în jurul taliei. O mușcă. Îi preţuiește parfumul ascuns în suc, la fel de subtil ca izul unei scoici culese în Malvine.

Seara îi este oferit un regal de alt soi: o întâmplare nostima istorisită de patronul unei șalupe. Haz aveau să facă unii, în afară de eroul ei!

În fruntea marinarilor provocaţi de insulare se afla bucătarul lui Bougainville. Zece braţe îi ofereau fructe, cocoși, pui, ouă. *Tayo*[128] pe-aici, *tayo* pe-acolo. Ţipete și ocheade, ba chiar și gesturi în direcţia pântecelui, care îi arătau că bucurii și mai înflăcărate îl așteptau, numai să sară într-o pirogă. Încă proaspătă după baia din valuri, o creatură îi apare în faţă, șfichiuindu-i obrazul cu un mănunchi de flori pe care mai întâi și le-a plimbat peste trup. Nenorocitul nu mai rezistă: în timp ce guiţatul unui purceluș atrăsese atenţia oamenilor de pe fregată, el se lasă tras de către doi vâslași și, niciuna, nici două, lunecă în ambarcaţia lor. Creatura cu mănunchiul de flori se afla acolo; îl încolăcește cu braţele și pe-aci ţi-e drumul spre uscat!

…Un singur francez, bucătarul meu, care în ciuda interdicțiilor, izbutise să scape, ni s-a întors curând mai mult mort decât viu. Abia pusese piciorul pe uscat cu frumoasa aleasă, că se și văzuse înconjurat de o mulţime de de indieni care l-au dezbrăcat într-o clipită, lăsându-l gol din cap până în picioare. Se credea pierdut, neștiind la ce puteau duce exclamaţiile acestor oameni, care îi examinau fiecare parte a corpului într-un mod tumultos. După ce l-au examinat cu atenție, i-au înapoiat hainele, i-au pus înapoi în buzunare tot ce luaseră de pe el și au adus-o pe fată mai aproape, îndemnându-l să-și satisfacă dorințele care îl aduseseră la țărm cu ea. A fost în zadar. Insularii au fost nevoiți să-l aducă înapoi la bord pe bietul bucătar, iar el mi-a spus că, oricât l-aș certa, nu l-aș speria niciodată atât de mult pe cât tocmai experimentase pe uscat.

Bougainville a interogat vinovatul: credea că are de-a face cu un fugar de rând a cărui rușine l-ar împiedica să mărturisească. Dar când celălalt îşi încheie spusele, comandantul se prefăcu a lua un aer grav.

— Să te pedepsesc? Ești, într-adevăr, destul de pedepsit! nu despre asta-i vorba. Dar ai atentat la onoarea pavilionului. Cum să ne mai respecte sălbaticii aceștia, dacă marinarii noștri nu mai sunt în stare să facă dragoste? Câţi ani de navigaţie în marea largă, sunt necesari pentru a săvârși un act atât de firesc? Trebui-va, oare, ca ofiţeri de marină să te înveţe cum să te servești de unelte primite chiar de la naștere? Și mai pretinzi că fiinţa aceea te plăcea? Bagă de seamă ce vorbești când te vor întreba camarazii; riști să devii batjocura navei. Când se lansează într-o prostie, un marinar o duce până la capăt!

În faţa figurii descumpănite a tinerelului, Bougainville schimbă tonul.

— Te iert. Mâine, pur și simplu, ai să ne pregătești niște cocoși.

— Vă mulţumesc, domnule. De camarazi nu mi-e teamă. Tare aș mai fi vrut

---

[128] Este o reproducere a strigătului local (probabil tahitian sau polinezian) pe care Bougainville îl notează ca atare, fără sens precis în franceză — un fel de chemare, invitație sau îndemn adresat marinarilor.

să-i văd în locul meu! Când zece inși ţin gol-goluţ culcat la pământ, iar un soi de vrăjitor te pipăie, te împunge, te ciupește, ar fi cu neputinţă să nu-ţi spui: „Gata, îl vor fript pe bucătar!" iar pe urmă, când trebuie să săruţi o femeie — vă rog să mă iertaţi — nu mai e nimeni pe punte, sacul cu grâne nu mai vrea să se deschidă.

— Dar duducuţa dumitale? Nu părea cumva prea…amărâtă? Familia, vrăjitorii ei n-or s-o pedepsească:

— Nu știu. Nu cred. Toţi ăștia sunt niște drăcușori.

— Sunt la fel ca noi.

Fără să mai stea pe gânduri, Bougainville l-a chemat pe Josselin Le Corre și a semnalizat flotei că Vivès trebuie să-i adune pe ofiţerii de pe *L'Étoile* spre executarea ordinului *ante amplexiones*[129] (el se asigură de transmiterea corectă a cuvintelor latine. Chirurgul va înțelege).

Iată-l pe Josselin Le Corre.

Domnule Le Corre, după cum ai putut verifica o dată, adevăratele primejdii ce-l pândesc pe marinar sunt pe uscat. Fermecătoare primejdii, nu-i așa?

— Aveţi dreptate, domnule comandant.

— Nu-mi spune mai mult. Du-le la domnul La Porte (acum se află lângă bolnavii noștri) și roagă-l, din parte-mi, să te însoţească la maiștrii pe care dumneata i-ai convocat mai înainte. În primul rând. Să-i țină pe băieții de bord și pe novicii sub paisprezece ani pe plaje sau în bărci, pentru ca această gloată să nu se amestece cu fecioarele. În al doilea rând, marinarii cărora li se permite să se plimbe... ăhm... trebuie să respecte ordinele mele cu maximă strictețe în ceea ce privește relațiile sexuale. Să vegheze în a-şi lua toate măsurile despre care le-am vorbit, știi dumneata care… Ah, nu-mi place deloc treaba asta. Îţi mulţumesc că mă-nțelegi. E foarte important. Insula asta nu seamănă cu celelalte.

Tăcere de-un răstimp. Cei doi bărbați își savurează complicitatea cu o bucurie grea, amestecată cu spaimă. Neputinţa lor de o gestiona dinainte conduita unui echipai plin de bunăvoinţă, dar care va trebui să lupte împotriva cine știe căror tentaţii? O, misterioasă Venus. Despre maiştrii sau ofiţeri nu s-a spus niciun cuvânt. De parcă ar fi îngeri! Sau, pur și simplu, animale înţelepte!

...Cina în castelul de la pupă se termină sub stele, într-un vânt cald și vioi care înflăcărează obrajii și agită fregata, cu trabucuri și vin de Xérès. Să fie nevoie de somn? Emoția zilei încă agită navele, care miros a pământ în frământare - parfumuri necunoscute se amestecă cu mirosul bompresului și al velelor, focuri ard de-a lungul țărmului și se aud cântece, strigăte de femei... Oare ce rezervă o astfel de escală făcută în preajma urnui popor cu moravuri atât de libere? Câţiva ofiţeri comentează la nesfârșit păţania bucătarului. Fiecare dintre ei are o rudă îndepărtată care, în noaptea nunții, nu și-a îndeplinit îndatoririle, rătăcind în cămașă

---

[129] Înainte de îmbrățișări (lat.)

prin conacul său, implorând cerul să-i dea milă! Un cer care nu prelungește prea mult supliciul, de vreme ce o droaie da copii sosesc în căsnicie după aceea.

Cavalerul du Bouchage se ascunde într-un colţ. Șoptește, când și când, cuvinte fără șir. Inventă ultimele cuplete ale cântecului comandat de Bougainville. Pe melodia *A fost odată o fregată:*

„Era un bucătar,
Largați velele mari,
Care-ar fi vrut să se împreuneze,
Largați velele de jos,
Care-ar fi vrut să se împreuneze,
Largați velele gabier.”

…Se vede umbra lui Duclos-Guyot care controlează cabestanul. (Caro i-a comunicat neliniștea sa.). Îi iese în cale lui Bougainville.

— Doar între noi, de la bărbat la bărbat. Nu sunt aceste femei oferite navelor noastre, o capcană? Ticăloșii știu trucul. Sunt mult mai numeroși decât noi.

— Mi-a mai venit o idee. Vreau să o verific… în măsura posibilului.

Bretonul pleacă repede. Nu a îndrăznit să spună că a recomandat, fiilor săi să evite uşuraticele indigene. Tinerii nu au tresărit... Desigur, tot după capul lor vor face.

Bougainville îl ispitește pe Nassau. Să-l fi sedus cumva pe prinţ, frumuseţea nimfelor locale? Oare se pregătește să dea mâine un asalt, în rândurile acestor doamne?

— De ce nu? Cu permisiunea dumneavoastră, desigur.

— O ai. Îţi știu priceperea. Prostia bucătarului meu nu mă face să mă tem acum și pentru dumneata.

— *După piciorul zidului îl cunoști, pe zidar.* Priceperea mea nu a avut niciodată de-a face cu iubiri desfășurate sub privirile unui trib. La Paris, în Austria, în Bavaria, pe oamenii aceștia care își plimbă femelele i-am numi codoși. Mă înșel cumva?

— Amintești de o vorbă a lui Pascal: „Adevăr dincoace de Pirinei, eroare dincolo de ei”. Gândindu-ne la suratele noastre, privim lucrurile de-aici cu ochelari de cal. De altfel, abatele pe care îl credeam scandalizat de spectacolul din după-amiaza aceasta nu a lansat nicio anatemă. Mi-a citat un text din Sfântul Paul: „Când nu cunoșteam legea, nu păcătuiam”. Vlăjganii aceștia, atât de voinici când mânuiesc pagaiele sau când înving valurile, să merite a fi numiţi proxeneţi, codoși? Salut în pirogile cu balansier ambarcaţiuni remarcabile, iar în fetele și nevestele lor fiice ale Evei care fac cinste stră-străbunicii lor.

Îl bate ușurel pe prinţ eu palma peste umăr. Cei doi bărbaţi râd. Un scorbutic tușește în beznă. O stea cade.

— Să mergem la culcare. Trebuie să dormim, domnule de Nassau-Siegen. Doamnele poporului acestuia vă vor mâine cât mai strălucitor cu putinţă.

O moliciune străbate briza, iar pe sub nave hula unduitoare aţâţă picioarele și

inima. Un servitor îl ajută pe Bougainville să-și scoată cizmele și ciorapii. Îi masează gleznele și pulpele, pe care le parfumează cu parfum de stânjenel.

Ţânţari indigeni de culoarea umbrei lucesc în tăcerea sticlei felinarului de furtună. O stupoare neașteptată îl lovește pe navigator. Simte, fără pizmă, că în toate cămăruţele de la castelul-pupă, bărbaţii nu mai aud ce le povestește hula despre rătăcirile marine și nu se mai gândesc decât la dragoste. Opreşte-te, domnule, de Bougainville, am alergat destul. *Nunc est bibendum, nunc est copulandum*[130]*.*

Este singur în cabina sa, culcat gol sub un văl de muselină. A stins lampa. Undeva pe navă, un cocoș indigen îşi drege glasul a cântare: e ciudat. În toată bezna aceea, în depărtări mai există Franţa? O insulă Ouessant, un iaz elveţian, un Pont Neuf, o Academie de Științe, dansatoare de operă? Un șobolan traversează încăperea și nava cu toată viteza. Se vor vindeca scorbuticii? *Wait and see, Momento.Momentirio.* Nu-mi cereţi imposibilul. *Age quod agis*[131]*.* Am de străbătut un ocean, tam-taram-ta-ta, de străbătut fără a mă scufunda, tam-taram-ta-ta…

Somnul a venit. Trupul se răsucește pe dreapta, pe stânga, iarăși pe dreapta în gemete scurte, legănat ori stânjenit de hulă, dar ancorat într-o dormire nefrământată de vise.

Nu voi merge în China. Nu voi ajunge în porturile Chinei.

Dacă doamna de Pompadour contează pe porţelanurile mele, se înşală: după cum s-ar înșela dacă și-ar închipui că nu-i moartă. Porturile mele chinezești, continentul meu austral vor fi o femeie. O fată frumoasă, copilă a valului. *Insula a*

Lăncierilor, Insulă a Harfei, puţin îmi pasă de voi. Pământuri din care lipsesc nimfele. Mă numesc căpitanul Fragonard. Cunosc boschetele, munţii, grădinile, unde, arcașul Amor, ale cărui săgeţi nu ucid, îmi va oferi cuceriri…

5

O navă navighează de-a lungul coastei, o navă se intersectează cu o altă navă. O navă înfruntă o furtună. Toate aceste expresii sunt de la sine înțelese. Toată lumea înțelege cuvântul „navă” ca întregul care unește masa fizică a unei carene, a greementului și a încărcăturii cu echipajul și pasagerii. O navă intră și ancorează într-o radă; asta se mai spune.

Dar apoi ce se întâmplă?

…Pe urmă? Nu Boudeuse, nici *L'Étoile* nu vor coborî pe uscat. Ci oamenii care îl populează. Nu o vor face dintr-o mișcare unanimă precum corpul, catargele şi marinarii navei care îşi urmează cursul; fiecare va coborî pe malul său pe uscat,

---

130 Acum e timpul să beau, acum e timpul să copulez.(n.a.)

131 Fă ce faci.(lat.)

fiecare va descoperi într-u chip original extraordinar, insula cu toate bogăţiile ei. Puţini vor îndrăzni să rătăcească singuri, dar n-are a face. Printre grupurile care se formează, câţi bărbaţi, atâtea mistere și destine, atâtea viziuni.

Al urmări pe Bougainville sau a urmări fiecare mișcare a unui marinar anume în timpul săptămânii pe care navele o dedică escalei, este imposibil. Dimpreună cu vânturile cerului, un vânt al smintelii bate pe viu vizita aceasta. Relatările pe care navigatorii le-au lăsat și care diferă profund, se străduiesc să ordoneze evenimentele și ideile cu o claritate franceză, dar noi percepem artificiul. Prestigioasa descoperire a Insulei Fericirii este împletită cu tragedia și se desfășoară neobosit pe fundalul haosului. În timp ce unii francezi fraternizează cu sălbaticii sau fac dragoste cu sălbăticiile, stihiile lovesc navele lăsate la ancoră, care se izbesc una de alta ca niște cerbi în rut și se rănesc. Când Boudeuse și Étoile, cu prețul unor manevre disperate, își vor rupe în sfârșit ultimele ancore și vor reuși să prindă vântul, nimeni de la bord nu va ști exact ce se termină: cel mai frumos vis sau un semi-coșmar.... Un băștinaș se va îmbarca pe Boudeuse. Oficial, el este cel care a vrut, cu consimțământul națiunii sale, să-i însoțească pe francezi în țara lor. În văzul tuturor, el va constitui o dovadă că lunga călătorie a fost un succes; că Franța și-a făcut un nume și și-a pus bazele în mările sudului. Așa să fie. Ofițerii fregatei vor să-l învețe franceza pe acest băștinaș, care nu este prost, și să învețe de la el limba lui maternă - nu înseamnă asta a vinde pielea ursului din pădure?

Pentru a parodia cântecul irlandez, de la insula Noua Cythera până la țărmurile Bretaniei e cale lungă.

Fără a arunca cu piatra în șeful expediției, care a întâlnit în Tahiti o «comoară a insulei» pe care nu o putea prevedea, cu toate ispitele și capcanele ei, vom constata că de mai multe ori s-a trezit parcă «copleșit».

O căpetenie nu poate fi totodată și pe uscat și la bord. Nu poate să se predea în braţele unei insulare, să negocieze cu un „șef de canton[132]", cântându-i în strună ori amenințându-l, apoi să verifice ancorajul fregatei. Delegațiile pe care le acordă subordonaților excelenți nu-i vor împiedica să suspine după el în vremuri dificile.

Franţa care se cultivă prin mijlocirea cărţii va desluși în *Călătorie în jurul lumii* talmeș-balmeșul de primejdii și voluptăţi ce a colorat escala tahitiană și îi va socoti savuros. Dar aveau să existe și alţi apreciatori! Birourile Marinei vor acorda palidă preţuire cântului sirenelor, deliciilor de la Capua. În ochii lor, Bougainville nu posedă niciun har. Ceea ce cititorul ocazional numește bunăvoința sa, ei vor tinde să numească nepregătire sau neglijență.

Diderot nu și-ar fi scris Suplimentul la Călătoria lui Bougainville dacă navigatorul nu i-ar fi indicat anterior în conversații că *Călătoria în jurul lumii* a înmuiat considerabil conduita ofițerilor și a echipajelor de la Noua Cythera. Teama de a „turna", precum și grija de a nu scandaliza anumite cercuri oficiale, au exercitat o

---

[132] Circumscripție teritorială intermediară intre comună și arondisment (n.tr.).

influență cenzurătoare pe tot parcursul capitolului IX. Capitolul VIII s-a încheiat cu două scene tentante - stripteuza de pe insulă urcând pe fregată, bucătarul devenit impotent de excitația sa.

Cu însuși consimţământul autorului, îi simţeai pe marinarii francezi (punea în lumină cei doi termeni) dorind femeia… apoi, dintr-odată, nimic. Ca și cum cele câteva ore de noapte tropicală potoliseră simţurile, castrând trupurile și sufletele.

„*Am văzut (Bougainville trebuie să fi râs în timp ce compunea această deschidere inofensivă) obstacolele care trebuiau depășite pentru a arunca ancora; când am fost ancorați, am coborât la mal cu mai mulți ofițeri, pentru a găsi un loc potrivit pentru a lua apă*."

Tocmai acum, conducătorul expediției a mărturisit cât de multă îndrăzneală feminină îl entuziasma. Pe cine va convinge că el însuși coboară la mal în primul moment liber, însoțit de o parte din statul său major, doar pentru a găsi apă dulce? Nu subestimăm grija sa pentru cei care suferă de scorbut. Conștientizarea tuturor îndatoririlor sale de lider. Știm, de asemenea, că a experimentat toate alertele Strâmtorii Magellan, că are luni de greutăți la activ și că este cunoscut ca un afemeiat. Mulți tineri domni, burlaci îndrăzneți, începând cu prințul, nu sunt nici "focos"! Sunt dornici să plece la vânătoare. „Flirtul" nu este nimic nou.

Așadar, expresia elegantă și cu aspect oficial a lui Bougainville este destul de amuzantă. Încă o dată, cuvintele sale ridică un paravan pe care sunt pictate motive foarte oficiale și în spatele căruia se distrează... bănuind, de altfel, că nu toată lumea este păcălită.

Să luăm în considerare un pasaj care a uimit publicul francez:

„În afară de furt, totul s-a desfășurat în cel mai amabil mod. În fiecare zi, oamenii noștri se plimbau prin sate neînarmați, singuri sau în grupuri mici. Erau invitați în case și li se dădea mâncare; dar politețea gazdelor de aici nu se limita la o gustare ușoară; le ofereau fete tinere. Coliba s-a umplut instantaneu de o mulțime curioasă de bărbați și femei care au format un cerc în jurul gazdei și al tinerei victime a acestui act de ospitalitate. Pământul era presărat cu frunziș și flori, iar muzicienii cântau un imn al plăcerii acompaniați de flaut. Venus este zeița ospitalității aici; venerarea ei nu admite mistere și fiecare plăcere este o sărbătoare pentru națiune. Au fost surprinși de jena arătată; obiceiurile noastre au interzis acest tip de publicitate. Totuși, nu aș garanta că niciunul dintre ei nu și-a depășit reticența și nu s-a conformat obiceiurilor țării. O, ticălosul! „Nu aș garanta că niciunul dintre ei nu și-a depășit repulsia..."

Așadar, Louis-Antoine, spune-o destul de clar și...succint: că un număr considerabil au cedat ceremoniei. Natura sa publică i-a dezorientat sau i-a șocat, dar au ignorat-o. Au savurat natura bizară și exotică a unei scene cu care s-ar lăuda, printre camarazi, până la sfârșitul zilelor lor.

Ca să vorbim ca eroul nostru, nici nu am garanta că, în colțurile retrase ale fregatei și flautului, marinarii nu au atras niciodată femei. Îmbrățișări grăbite, înghesuiri, dar fără martori.

Și eroul însuși? Cel care vorbește atât de elocvent despre aceste lucruri, cu

picioarele în papuci acasă, cu pana în mână, când, din adâncul aventurilor sale, s-a întors acasă la Paris, Franța? O complicitate magnifică, niciun jurnal, nici al prietenilor, nici al rivalilor geloși, denunță orice impulsivitate din partea sa. Un mic Sfânt Ioan! Rămâne faptul că în *călătorie în jurul lumii* a trădat secretul, ca bărbat galant ce se afla în faţa unei asistenţe alese, conform tacticii „urmăriți-mi privirea și lăsați-vă creierul să lucreze!"

„A trebuit să-l vizitez acasă (în Toutaa, căruia i s-a dat titlul de «domn al pământului»); am fost bine primiți, iar cumsecadele Toutaa mi-a oferit una dintre soțiile sale, destul de tânără și destul de frumoasă. Adunarea era numeroasă, iar muzicienii începuseră deja să cânte cântecele de nuntă. Așa se primesc vizitele ceremoniale."

Dacă l-ar fi întâlnit pe capelan o oră mai târziu, Bougainville și-ar fi pus un deget la buze. Nicio predică! Eu practic obiceiurile Sfântului Pavel! Evreu cu evrei, atenian cu atenieni, insular cu insulari! Nu critic obiceiurile unei gazde primitoare.

„Venus este zeița ospitalității aici..." una care dă lovituri, așa cum este evident în rândul marinarilor săptămâni mai târziu... Când conducătorul expediției observă acest lucru, știe că aceste reacții negative aveau un motiv! Chiar dacă, asemenea unui bun marinar francez, învinovățește Anglia pentru că a contaminat, prin gabierii ei grosolani, o populație feminină insulară sănătoasă și proaspătă, va fi forțat, în fapt, să mărturisească că echipajele de pe *Boudeuse* și *L'Étoile* au cedat chemării sirenelor.

Bougainville îşi oferă maliţioasa plăcere de a-l tachina pe tânărul său prieten Nassau, dezvăluindu-i o farsă a cărei idee o atribuie unui șef insular, dar pe care chiar el sau domnii săi ofiţeri ar fi putut-o născoci.

„După cină, el [șeful insulei] a cerut rachete[133], iar acestea i-au provocat cel puțin la fel de multă frică pe câtă plăcere. Spre sfârșitul nopții, a trimis după una dintre soțiile sale și a pus-o să doarmă în cortul domnului de Nassau. Era bătrână și urâtă."

Din jurnalul prinţului aflăm că îi fusese oferit ceva mult mai mult decât o maimuţă. Avea toate motivele să zâmbească îndelung la eufemismul înșelător: „*Nu aș garanta că niciuna dintre ele nu și-a depășit repulsia și nu s-a conformat obiceiurilor țării."*

Dacă ar fi existat un singur bărbat care să facă pasul decisiv, Nassau ar fi fost el! Cu calmul unui André Gide, se prezintă, plecând într-o aventură, invitat de un grup. Hrănit delicat, împrospătat, îmbăiat, uns, pipăit, admirat - invitat, în cele din urmă, să o celebreze pe Venus în persoana unei "căprioare" fermecătoare. Toate acestea în mijlocul râsetelor și al sunetului vesel și ascuțit al flautelor nazale.

Cuprins de uluire, prințul se simte și el stânjenit. Temeinica sa educaţie, un imens respect faţă de femeie protestează împotriva iubirii consumate brutal, fie și undeva la capătul lumii. Jocul dragostei și al întâmpinării nu trebuie să se confunde

---

133 Focuri bengale sau artificii de semnalizare. (n.tr.).

cu cel al dragostei și al societății. Iubirea se vrea trăită în umbră, intimitate, șoapte. Pregătirile ei nu sunt pentru etalare publică. Deși mângâierile căprioarei pot rătăci delicios pe ceafa și obrajii victimei sale eroice, ele nu pot face pe nimeni să uite absența dialogului prealabil. Actul sexual nu este viol și nici iubire.

Vină în crâng, frumoasă Aminte
În voia dorinței ne-om supune…

Sărutările frumoasei copile nu-l fac să uite, deși focoase, pe cele ale unei anumite marchize, nici pe cele ale unei cântăreţe…

Dimpreună cu întreg statul-major, Nassau va ratifica numele Noii Cythère, pe care Bougainville îi propune pentru o insulă ale cărei tinere femei se învoiesc atât de lesne să mimeze iubirea. Nu își îngăduie să-l șicaneze pe prietenul și superiorul său. Dar nu se poate împiedica să nu-și spună că *Insula neîmplinitelor săruturi* ar fi o alegere mai potrivită.

... Bougainville, la rândul său, s-a înrădăcinat în suspiciunea pe care și-o formase înainte de a pune piciorul pe uscat. Femeile oferite străinilor de către bărbaţii insulei sunt, aproape toate, fecioare. Probabil că străinii care debarcă pe ţărmurile acestei naţii[134] și care sosesc din depărtări de neînchipuit, cu navele lor monstruoase și arme înfricoșătoare, au câştigat respectul ei admirativ. Pe motiv că îi onorează, ea se folosește de un vicleșug straniu comercial, chemându-i să se bucure. Sămânţa noilor veniţi o interesează mult mai mult decât cuiele, stofele, podoabele din sticlă, deși fermecată este și de acestea, insula nu este singură în colţul ei de lume. Alte pământuri îi stau prin preajmă, care nu sunt deloc, în chip obligatoriu, și prietenele ei. Prin urmare, se așteaptă ca străinii, pe care îi consideră a aparține unei rase superioare, să-i ofere, cu costuri mici, o generație solemnă de copii frumoși.

Mateloţi, dacă aţi știi! Bărbaţii și femeile, care se strâng în jurul scenei de dragoste oferită de o pereche, nu vin acolo doar ca să-și încânte ochiul. Gesturile iubirii le sunt mult prea cunoscute. Este vorba, mai degrabă, de o supraveghere cvasireligioasă. Insula verifică dacă străinul îşi îndeplinește cât mai bine bărbătească sa menire faţă de femela insulară aleasă de el spre fecundare.

Dacă ursuzii expediţiei critică insuficienţa odihnei oferită de escală, nu numai scorbuticilor (Bougainville ne asigură că s-au vindecat; să-l credem, oare?), ci chiar echipajelor în întregime, epuizate de două luni de navigaţie anevoioasă, de hrană deseori mediocră şi de înăbușitoare promiscuitate, există un domeniu în care sunt de acord să sublinieze că abundenţa a existat: femeile. Pretext, poate, și pentru

---

[134] Folosind termenul, Bougainville anticipează revoluționarii de la 1789. Nu își realizează pe deplin îndrăzneala. Națiunea este suma indivizilor născuți în aceleași granițe. Băștinași, am putea spune, ai unui ținut (n.a.)

ironie?

Dar recunosc, cu toţii, că marinarii de pe *La Boudeuse și L'Étoile* nu au dus lipsă de satisfacţii amoroase. Înfocatul strigăt „*tayo*!" avea dublă ţintă. Declaraţie generală a prieteniei insularilor, el însemna și propunere de prietenie individuală a unui locuitor al insulei faţă de un străin care ar accepta acest termen. Fiecare marinar dintre insulari, fiecare insular printre marinari, putea avea *tayo*-ul său, care îl însoțea apoi ca un frate — și bineînțeles, în cazul insularului, se străduia să găsească partenerului său o femeie.

Cu o exuberanţă dezarmantă, Commerson laudă cât poate, în jurnalul său, francheţea insulei în materie de francheţe care îi sugerează, fără îndoială, mai degrabă, pe cea a vegetalelor decât pe cea animală. Dar se pare că totuși, el nu ar fi „consumat". Își rezervă, în materia aceasta, rolul de contemplator și gânditor. A găsit calea biologică ideală a unei anumite arte de o trăi și de a transmite viaţa. Aici, societatea nu deformează nici trupurile, nici sufletele.

Vanitatea vestimentară, inegalităţile strigătoare la cer nu există. Aerul, soarele, marea interioară, nucile de cocos și bananele sunt pentru toţi. Ca și bucuria de a trăi, de a se duce și veni, de a înota, de a se înmulţi. Commerson, și el, adună plante, cântând și fluierând, admirat și ajutat de plozi nostimi, băieţi și fete, care caută să afle temeiurile culesului său.

Dispreţul *Rousseau*-ist al lui Commerson faţă de societăţile civilizate, cu toate artificiile lor, îl face să nu găsească, sub cerul acela al Noii Cythère (avea să-i născocească un nume mai bun), niciun cusur în comportamentul insularilor, Prea numeroasele șterpeleli? Ei și? La naiba! Europenii sunt, într-alt fel, tot niște hoţi! Să dai cuie și bucăţele de stofă în schimbul unor purceluși frumoși, ai unor splendizi ciorchini de banane, ce rușine!

Va tăcea în privinţa scenei pe care Bougainville o aranjează în jurnalul său de bord, pentru nevoile cauzei (nu a șoptit până atunci niciun cuvânt despre adevăratul sex al lui Baré), dar care a avut totuși loc. Când indigenul, care într-o noapte se instalează pe flotă, a fost pus în prezenţa „Animalului de povară", el se scutură ca de un fior. Încă din prima clipă, simte femeia. Baré se dă înapoi, bâlbâind cuvinte de înfricoșare; celălalt, izbucnește în râs și bate din palme, ca și când ar fi auzit cea mai frumoasă melodie. După care se năpustește, strigând spre a despuia creatura și a o arăta tuturor bărbaţilor de pe navă în realitatea ei trupească.

Maiștri aflaţi prin apropiere sar în ajutorul nefericitei.

„Peripeţie firească", socotește Commerson. Face în orice caz cinste flerului nealterat al sălbaticilor. Pentru ce să ne îngrijoreze? Apoi, cu prilejul descinderilor sale pe uscat, se va vedea nevoit, nu o dată, să o protejeze pe Baré împotriva neașteptatelor avansuri ale insularilor, ba chiar și ale matoloţilor francezi pe care îndrăzneala *tayo*-ilor îi provoacă la acțiune.

Prieten al enciclopediștilor și pătruns de sentimentul potrivit căruia fiecare popor îşi are propria identitate în interiorul comunităţii umane, Bougainville nu a fost lipsit de senzație, la început, de o profundă tandrețe față de acești insulari cu felul lor de

a fi relaxați, care îi primeau pe străini într-o atmosferă de târg și carnaval.

Șeful și tot poporul ne-au însoțit la bărcile noastre. Când eram pe punctul de a debarca, am fost opriți de un insular chipeș care, întins sub un copac, s-a oferit să împartă iarba care îi servea drept loc. Am acceptat; acest bărbat s-a aplecat apoi spre noi și, cu o expresie tandră, în sunetele unui flaut în care un alt indian suflă cu nasul, ne-a cântat încet un cântec, fără îndoială anacreontic: o scenă fermecătoare demnă de penelul lui Boucher. Patru insulari au venit cu încredere să ia masa și să doarmă la bord. Am cântat la flaut, bas și vioară pentru ei și am pus la cale un foc de artificii cu rachete și serpentine. Acest spectacol le-a provocat un amestec de surpriză și frică.

Furturile ale căror victime au devenit rapid el și tovarășii săi, le-a acceptat inițial cu o indulgență care rivaliza cu a lui Commerson. Băștinașii? Ca niște copii! Habar n-au ce e al meu și al tău! Nicio idee despre valoarea lucrurilor!... Până când soldatul, mandatat de regele său, responsabil față de corăbiile și oamenii săi, s-a trezit.

Cu o abilitate de sirenă, în corturile ridicate la țărm, precum și pe corăbiile lăsate la ancoră, băștinașii se strecurau, demontau, se jucau și furau obiecte prețioase, instrumente indispensabile și arme. Cum să-i dibuiești pe vinovaţi, noaptea sau în mulțime în interiorul misterios al Noii Cythère?

Nu este clar exact cine deține autoritatea în această țară. Știm foarte puțin despre o organizare socială care a fost considerată prea în grabă aproape inexistentă.

Inevitabilul s-a întâmplat. Încăierări, atacuri. Francezii trag cu puști, folosesc baionete, rănesc, ucid insulari... În linii mari despre asta, cu fluctuații, o prietenie între vizitatori și cei vizitați va persista totuși, din ce în ce mai complicată de ignoranța reciprocă a limbilor, pe măsură ce se căută să se aprofundeze relația. Să se înțeleagă care popor întâlnește aici care popor. Ce idee are fiecare dintre ei despre forma și crearea lumii cosmice, a stelelor și a mareelor, a supraviețuirii după moarte, a lui Dumnezeu sau a zeilor.

Iubitori de limbaj fin și de discuții intelectuale, ofițerii de pe *Boudeuse* vor rămâne cu o dorință - o foame paralelă cu foamea de hrană și la fel de intensă. Fiecare ar tânji să joace rolul profesorului.

.. O lente, lente currite, noctis equi[135]*,* a meditat Bougainville, zdruncinat de oboseală. În sfârșit, a reușit să se retragă într-un cort. Se simțea ca un tovarăș de arme al războinicilor greci exilați pe țărmurile Troiei. Nu mai erau suficiente rugămințile regelui Ludovic al XV-lea pentru a trimite mai departe, de-a lungul rutelor maritime, o fregată și o flotă din grajdurile sale navale, care urmau să se întoarcă la boxele lor?

Căci insularii cu rang de seniori, și pe care Bougainville îi numește, ca în limba

---

[135] O, alergați încet, încet, cai de noapte (n.a.)

sa „șefi, de canton”, zoresc într-adevăr navele să plece. În tovărășia omului care intervenise imediat pentru ușurarea descinderii pe uscat a străinilor și care s-ar putea numi *Ereti,* se afla tatăl său.

Bătrânul acesta lăsa femeile să treacă la fapte, dar i se ghicea autoritatea secretă, precum și ostilitatea faţă de oamenii veniţi din afară, agitând lucrurile pe insulă.

A fost nevoie ca Bougainville să asiste la trei consilii în șir ale sălbaticilor. Mai bine zis la trei combinaţii de suspine, ţipete, gesturi. Într-un asemenea deșert al limbajului, privirile joacă un rol considerabil, ţi-ar veni să crezi că te afli printre călugări! După ce cu greu le-a dat a înţelege că o ședere pe uscat i-ar fi de mare trebuinţă, Bougainville, îmboldit foarte îndeaproape (din fericire, oamenii aceștia sunt extrem de curaţi!) înţelege, încă de la cel de-al doilea consiliu, că i se cere să precizeze data plecării. Ca să răspundă, se folosește de pietricele. Optsprezece înșiră el pe pământ. Mărunţișul duratei timpului. O pietricică, o zi… Interjecţii și tratative între sălbatici. Suspendă adunarea, se sfătuiesc trăgându-se deoparte… Apoi dezbaterea gestică este reluată. Un insular scoate jumătate din pietricelele rămase pe sol. Acordă prezenţei franceze nouă zile!

În loc să parlamenteze cu tovarășii săi, Bougainville îşi netezește bărbia, apoi înclină capul. În timp ce surâsul său încântător caută să înșele, adună de pe pământ cele nouă pietricele scoase de către insular și le reașază în rând cu celelalte nouă. Convalescenţa scorbuticilor are nevoie de de optsprezece zile, subliniază acest lucru Vivès și La Porte. Și-apoi, a nu se uita reparaţia navelor. Încărcarea cu lemne, apă și provizii proapete.

Așteaptă. Fără suspin, fără nicio clătinare a capului. Doar privirile îi sunt aţintite spre pietricele. A cântărit totul în fel și chip. Nu exclude o dramă. Este căpetenia. Nu a fost și nu va fi niciodată un setos de sânge, dar veghează la binele alor săi. În cazul în care discuţiile ar lua o întorsătura dramatica, insularii erau mult prea numeroși și trăgeau prea bine cu arcul, încât să se poată ajunge la capăt într-alt fel decât printr-un masacru. Vai, vai! În războaie, moartea inamicului nu se termina niciodată cu adevărat! Expediţia risca să lunece la dezonoare, înfierare — la fel de grea ca un naufragiu. În plus, nimic nu-l asigura că în graba plecării, oricum de neînlăturat, nu ar fi putut interveni și un naufragiu în locurile acelea de primejdie, în faţa cărora piloţii erau lipsiţi de orice informare. În grupul sălbaticilor se iscă ţipete. Un bărbat a cântat ceva, un altul a lansat o tiradă. Limba acestor oameni este foarte frumoasă. Sonoră ca o grotă, lese din noaptea vremilor. De-ar triumfa pacea! O mână prelungă, cu degete viguroase, coboară în faţa ochilor lui Bougainville. Scoate patru pietricele din grămadă. Urmează râsete abia înăbușite. Fără ezitare, navigatorul le pune la loc. Tăcere prelungită. Tatăl lui Ereti — da, bătrânul trebuie să fie — bubuie ca un talaz paste brâul stâncos împrejmuitor. Mâna prelungă cu degete puternice scoate iute două pietricele. Insularii noștri încep să o lase mai moale. Bougainville le așează la loc. De data aceasta mâna malefică nu mai apare. Grupul discută, cântă şi scuipă. Va tolera cele optsprezece pietricele, după cum confirmă privirile zâmbitoare ale lui Ereti care alerga spre Bougainville.

Cortul care zăcea latent în cala navei *L'Étoile* mirosea a mare, a pânză și a lemn, împreună cu iarba și pământul. În jurul călătorului, emoțiile și amintirile se împrăștiau. El era liderul, învestit cu un mare rol, dar confruntat cu atâtea necunoscute! Cât de mult ar trebui cineva să aibă încredere în Ereti? În ce măsură este el independent de tatăl său sau de vrăjitori? Mâine, poimâine, care va fi reacția tuturor acestor oameni care trăiesc de la o zi la alta, de la o noapte la alta, veseli și fără griji, supuși schimbării vântului și capriciilor zeilor lor? Va supraviețui pactul pietricelelor unui consiliu în care nu se schimbă semnături și unde iluzia poate întuneca viziunea?

Cel mai rău nu este încă inevitabil. Faptul că tânărul insular care a petrecut noaptea pe *L'Étoile* ar vrea să plece cu noi nu m-ar surprinde deloc. Dacă acesta nu ar fi un semn de încredere, Dumnezeu m-ar spânzura! De ce nu am pus cele optsprezece pietricele într-o pungă? Ca să mă feresc de o schimbare de opinie din partea acestor oameni. Mai mult, să-i ofer unui muzeu din țara mea, unde ar fi amuzat vizitatorii secole de acum înainte... N-am decât să adun altele! Nu va fi o adevărată farsă... Discuții paradoxale în care ambele părți renunță la dialog! Când îi menționează, călătorul izbucnește în râs. La Madrid, Doamne ferește, ce diferență! Ascultă cu duioșie, noaptea. Cocoșii cântau în depărtare. Doi sau trei, cocoși cântau în depărtare, într-o mică gălăgie. Un dirijor i-ar fi chemat la ordine! Pe acolo, animalele acestea de treabă, confundate de romani cu galii, nu vestesc răsăritul soarelui. Ele strigă cucurigu la orice oră, animale domestice neantrenate de stăpânii lor, pașe senine și gălăgioase ale haremurilor lor de găini. Cocoși din Noua Cythèră. Un șobolan tropăie. Se oprește. Tropăie din nou. Ca un vis cu o vioară sau un violoncel atins de arcușul unui copil, se face auzit murmurul valurilor izbindu-se de recifuri, sunetul, alb și negru, al oceanului care se umflă în timp ce se grăbește să se sfâșie. Marea caută, să se sfarme. Vauban[136] ar aduce laude unor asemenea fortificaţii coraliere. O escală fantastică și ciudat de scurtă.

În ochii lui Caro, Bougainville citea temeri. Pândeau ca un banc de pești mici și vioi în apele pure ale lagunelor. Caro se îndoiește că navele vor reuși să iasă... Pe de o parte, marinarul francez îngrijorat, pe de alta, căpeteniile indigene care și-ar izgoni oaspeţii…

... *Noua Cythère*... Nu este alegerea mea a acestui nume pentru insulă, o șmecherie? Adjectivul „nou" servind drept o iluzie înșelătoare... Îi dau un nume vechi, legendar, dobândit prin studiile mele greco-latine, unui pământ pierdut la capătul pământului. Atât despre viitorul numelui... Vindecarea celor care suferă de scorbut, trecerea în siguranță a navelor mele către porturile dorite - adică Brest, La Rochelle sau Saint-Malo - asta contează cel mai mult. Și readucerea mărturiei că am văzut tot ce vorbim.

Un flaut cu sunet nazal se aude în stânga, la vreo sută de stânjeni distanță. Un

---

[136] Sébastien Le Prestre, Marquis de Vauban (1633–1707) - mareșal francez Specialist în fortificații (n.tr.)

semnal de război? Cântec de dragoste? Tunurile sunt la îndemână. Unde am experimentat aceste alerte? În amonte de Quebec... Să dormim.

6

Dragostea viscerală a lui Bougainville pentru monarhie, întruchipată în Bourboni, este împletită cu patriotismul său francez. O pasiune rar exprimată, dar egală în vigoare cu fervoarea naționalistă din 1792. Când navigatorul acordă locuitorilor din *Noua Cythèra* titlul de „națiune", o face în numele convingerii sale că frumoasa Franță este capabilă să confere această demnitate popoarelor. Franța, puternică, armonioasă și diversă, nu întotdeauna favorizată de soarta războiului și ai cărei suverani pot greși, dar care progresează și crește constant.

Bougainville a numit *Noua Cythèra* insula unde escapadele franceze servesc dublelor cauze bune ale odihnei și prieteniei cu un popor venusian. Și pentru ce această *Noua Cythèra* nu ar putea fi, pe de altă parte *Noile Malvine*? Cele câteva nave europene care, în lungi răstimpuri au ancorat acolo nu au lăsat drept urmă a trecerii lor decât cuie, cârpe şi copii născuţi la multă vreme după plecarea lor. Dar care s-au contopit repede într-o comunitate nepăsătoare și puternică.

Atât cât au putut francezii explora, cu prudenţă, interiorul insulei și mai departe chiar, ei nu au descoperit niciun monument înălţat de mână străină. Iar când s-au străduit, vorbind engleza sau spaniola, să învioreze memoria nedesţelenită a indigenilor, ei nu au putut recolta decât nedumeriri sau râsete.

Englezii lui Wallis au putut totuși face de curând escală în *Noua Cythèra* (pe care ei au denumit-o *New Sussex* sau *Welcome*). Nu trebuie să excludem ideea că ar fi putut îngropa în pământ un pergament sau o piatră gravată care să ateste luarea în posesiune. În timp ce francezii, intrând cu mare dificultate pe insulă, trebuie să-și limiteze șederea, prinși cum sunt între sălbăticia mării și cea a insularilor, cine știe dacă expediția britanică nu se pregătește să se întoarcă la Londra? Spre a oferi suveranului ei vestea cuceririlor făcute în marea occidentală.

— La naiba cu Buckingham! declară domnul de Suzannet, altfel știut pentru grija cu care îţi șlefuieşte totdeauna spusele.

Bougainville încuviinţează îndrăzneala sa verbală și o salută scoţându-și pălăria.

Dacă a existat într-adevăr o preluare britanică, totul a fost în zadar! Notarii din Noua Cythera nu au semnat absolut nimic. Cocoșii din *Cythèra* cântă ca înainte.

Încă din prima zi, Bougainville, ofiţer de marină care cunoaşte importanţa comerţului, a obţinut folosinţa unui hangar de solidă construcţie indigenă; apoi în schimbul unor mărunte daruri — și a unui teren pe care experţii grădinari de pe *La Boudeuse* îl reperaseră. Va fi locul unei frumoase grădini de tip franţuzesc. Metodic, aproape cucernic, îl îngrădește, apoi îl plivește și sapă, însămânţind cereale și legume, ceapă, lăptuci, orez și porumb. Navele aveau să plece, dar ele vor fi lăsat în urmă o imagine a ţării lor în mândrele plante ce vor răsări din pământ.

Prin mimică şi mârâieli, indigenii au dat asigurări că vor veghea asupra lor. *Tayo,* sigur că le vor uda. *Tayo,* sigur că le vor feri de pasul animalelor. Îngrăditura avea să fie ca și sacră. *Noua Cythèră* avea să cuprindă un cartier *Noua Île-de-France*, *Noul Montreuil-sous-Bois, Noul Montrouge.* Întâia parte a operaţiei… A doua o va desăvârși.

În tinerețea sa fragedă, Bougainville a făcut tot ce a putut pentru a zădărnici dorința tatălui său de a urma o carieră juridică. Cu toate acestea, el a studiat dreptul cu sârguință, iar tot ce a mai rămas din el este doar un schelet.

Dintr-un sipet secret, ascuns în *salonul său,* a scos anumite documente aduse din Franţa și începe să redacteze două texte. Data în cifre romane, titlurile regelui Ludovic XV, titlurile lui Louise-Antoine de Bougainville, numele navelor și ale ofiţerilor lor, totul trebuie ortografiat cu grijă. (Surâde. Veche dispută de limbaj, „Ortografiat on grijii", este o tautologie, pe cuvântul meu de matematician.)

Actul de luare în posesie a *Noii Cythère* în numele regelui Ludovic, înscris pe o scândură de stejar, este îngropat în vreme rea – care înlocuiește tobele și trompetele – într-o groapă adâncă de o stânjen și jumătate, săpată lângă șopron. O mână de martori. Căpetenia soldaților, domnul *Véron*, cartograful și Nassau. Prințul, care a glumit despre zelul lui Bougainville pentru ceapa și ovăzul din grădina sa formală, ar recunoaște că zelul patriotic al conducătorului său a servit unei ambiții mai strălucite. Opacă și sigilată cu ceară, o sticlă coboară pe dată în groapă. Conține, pe pergament, lista ofițerilor regatei și a flotei. Obișnuiți cu vremea aspră, francezii simt totuși o urmă de tristețe. Sub rafalele vântului marin, trosnetul îndepărtat al valurilor, vuietul unei ploi torențiale, li se pare că îngroapă aici o bucată din țara lor. Din umbră, un marinar a ieșit deja și umple groapa. Acționează cu mare grabă, ca și cum ar vrea să scape de vreo nelegiuire. În șopron, unde arde cât poate lumânarea unei lămpi de furtună, o sticlă de vin așteaptă grupul.

"În sănătatea regelui Ludovic și a noii sale posesiuni, Noua Cythère!" repetă asistenții cu voce înăbușită. Într-o clipă, vor trebui să ajungă la șalupă. Fregata și flota se luptă cu o noapte ciudată! Nu sunt viorile lui Lulli care zumzăie acolo sus!

Nassau apucă mâneca jachetei lui Bougainville.

„*Știam despre lansarea unei sticle pe mare. O sticlă pe uscat, nu auzisem niciodată de ea."*

Navigatorul nu găsește un răspuns potrivit. Spontan, ar fi spus că sticla pe care tocmai a îngropat-o are aceeași semnificație ca o sticlă aruncată în valuri. Își poate permite reflecţie dezamăgitoare? Curaj, fir-ar să fie! El scutură ușor umărul prințului.

Insulă tulbure. Tare tulbure.

Ce-o să se aleagă de grădina franţuzească încredințată pe mâna unui ţinut unde cu atâta ușurinţa sunt șterpelite bunurile străinilor, chiar dacă în schimb, cu aceeași ușurinţă și voie bună, le sunt oferite femei și banane.

Ce-o să se aleagă de scândura de stejar și de sticla îngropate în pământ? Chiar dacă niciun băștinaș nu supraveghea micul grup în acea noapte, acești oameni au

nasuri de cârtițe și șobolani. Vor descoperi locul. Vor dezgropa cu înfrigurare obiecte de care din principiu le va fi teamă și pe care vracii lor ar să le declare blestemate. Un act de posesiune pentru o insulă atât de îndepărtată?

Isteţ tare copilul care întemniţează un tipar. Călătorul Bougainville preferă, sincer, să nu se mai gândească la ce-a făcut. Gata. Pentru raţiuni de preţ, pariază pe viitor. Posesiunile din depărtări se supun farmecului și hazardului. Va fi nevoie de vizitele unor nave franceze pentru ca pavilionul cu floare de crin să fluture trainic pe acest pământ! Încă o dată, să-i fie de cap lui Buckingham. Care dintre voi două Franța ori Anglia, va ști să se arate cea mai perseverentă? Pe care dintre voi două o să vă cheme laguna aceasta?

Insulă tulburată... *Noua Cythère*, era nevoie să o numim din nou așa? Pentru că o prețuiește pe Venus, se va spune că posedă claritatea soarelui strălucitor care sclipește în cuvântul *Cythère*?

Fără a ponegri numele acesta, Commerson preferă numele *Utopia*, care este înrădăcinat în tradiția umanistă și înseamnă literalmente locul unde totul este bine. Un savant capricios și neînfricat, sigur că va câștiga peste tot aprobarea marelui Linnaeus, el a decretat că această insulă, plină de papagali, nu conținea reptile periculoase. De asemenea, încredinţat că pe oriunde ar trece este primit cu bunăvoinţă — el însuși încearcă un astfel de simţământ faţă de niște sălbatici născocitori ai unei reţete a fericirii prin contopirea cu plantele şi arborii, cu apele, peștii, păsările și v vânturile — el este singurul membru ai expediţiei care se avântă pe cărări ptână departe şi la întâmplare. Însoţit sau nu de un anima! de povară, pe care băștinașii de ambele sexe îl înlocuiesc din plăcere. Chiar dacă înţelege că scurte furtuni chinuiesc fregata sau flota, putând să le izbească pe una de cealallă, mult mai puţin îl interesează totuși lucrul acesta decât tirania socială. Un apus de soare nu-l oprește totdeauna locului. Dar iubește amurgul, stelele și poate dormi liniștit în casa unei familii indigene, înainte de a porni mai departe, odată cu revărsatul zorilor, spre poale de munte sau spre plajă. Pentru a se extazia în faţa dimensiunilor sau a voluptuoaselor spirale ale unei scoici, poate neștiută încă de prin cărţi, ca și în faţa artei indigene care şi-ar cuveni să facă școală gata să arunce un văl peste neajunsurile făpturii femeiești.

Cu o pană de gâscă la fel de sprinţară ca și gândirea, el avea să celebreze în jurnalul său „arta de a colora ţesăturile cu picături roșii, astfel încât taina de fiece lună a femeilor să nu fie niciodată scoasă în vileag”. Poporul Utopian este un popor mare. Simţurile fanatizate ale lui Commerson percep lucruri care scapă tuturor celorlalţi francezi. El vede pe ţărmuri stânci balizate și luminate noaptea întru ajutorarea celor aflaţi pe mare. Utopienii vorbesc o limbă al cărei vocabular l-au limitat dinadins, spre a pune în lumină muzica vorbirii și gestul. Ea îngăduie intenţiilor sufletului, mișcărilor inimii să fie isocrone cu mișcarea buzelor.

Fericit naturalist, care se afundă în uniitatea și multiplicitatea naturii ca un cal în ierburile înalte! Compatrioţii săi, chiar astronomul care poate să-și exerseze aici arta aici, sau chiar mormăitorii care îl pizmuiesc pe Bougainville, nu se împacă, în

sinea lor, cu *Noua Cythèră.* Oricât de mult apreciază puritatea limpede a unui aer fără țânțari, carnea, peștele, fructele proaspete și savuroase, apa rece plăcută buzelor și cerului gurii, încheieturilor și gleznelor, ca și rufelor îmbibate de sare, tot atât de mult suferă simțind că mecanismele fericirii acestei vii și numeroase societăți insulare sunt mai mult sau mai puțin dincolo de înțelegerea lor.

La Montevideo, la Encenada, la Rio de Janeiro**,** oricine îşi taie bărbăteşte cărare prin limbile spaniolă şi portugheză!

Ajunge să se facă înţeles, dacă nu înţelege, prin cuvinte! Pe când aici, unde oamenii nu se înfrânează de la vorbire, până și cei mai veseli *tayos* evită, cu înnăscută moliciune, să se angajeze într-un dialog clar cu străinii. Râd, zâmbesc, femeile fac dragoste. Cântă, dansează, te împing în braţele sau peste sânii femeilor, dar nu încheagă o conversaţie adevărată! Dacă o batistă îţi iese puţintel din buzunar și, gata, uită că încerci să le întrebi numele unui pește și dispar cu batista. Insulă tulburată, da și da...

Spre discreta mulţumire a duhovnicului, formula: „Post coitum animal triste”[137] se adevereşte. Precum și dezamăgirea lui Horaţiu: „Medio de fonte leporum surgit amari aliquid”[138]. Și oamenii din echipaj, și ofiţerii, toţi masculii care s-au lăsat în voia unei îmbrăţișări după moda insulara ar fi vrut totuși să afle dacă-şi mulţumiseră partenerele, Acestea păstrau însă, tăcere. Au răspuns doar strigăte din mulţime, arii de flaut… Fuga primului francez care s-a aventurat cu capul înainte și cu cămașa pe sus pe cărările insulei. Venus, mica bucătăreasă, nu mai este citată ca un detaliu ridicol. Este mai degrabă ca o lecție. Femeile se ocolesc una pe alta la fel de mult pe cât par să se ofere. Întreaga insulă, de fapt, le ocolește.

Nuditatea trupească nu atrage după sine și sinceritatea sufletului.

Astfel! trebuie înţeleasă lipsa deplină a dezertărilor în rândul membrilor echipajului...

La Boudeuise și *L'Ètoille* nu sunt Bounty. Curtoazia cavalerească a lui Bougainville, pe care a preluat-o din recomandările mareșalului de Belle-Ile către fiul său[139], colonelul, nu este severitatea odioasă a unui căpitan Bligh. Soarta mării formează echipaje bune pe cât le epuizează. Se știe că la Montevideo, mai mulţi mateloţi au șters-o pe furiș, dar sufletul generos al lui Bougainville, departe de a-i condamna pe fugari, i-a iertat cu un zâmbet care nu era departe de aprobare. Viaţa matelotului este aspră, iar tentaţiile oferite de femeile de pe uscat sunt întotdeauna puternice.

---

[137] După împreunare, animalul este, trist. (lat.) (n.tr.)

[138] Din adâncurile sursei plăcerii se ridică o amărăciune. (lat.) (n.tr.)

[139] „Fiți abordabili, amabili, politicoși și atenți, dar cu atât mai mult cu inferiorii voștri decât cu egalii voștri: politețea arătată superiorilor este adesea doar efectul unei politeți iscusite; bunătatea pe care o arătați față de subordonați este o dovadă de bunătate a inimii.” (n.a.).

În cazul în care scorbuticii debarcaţi pe insulă, pentru convalescenţă — și care și care urmau să fie trimiși înapoi la bord înainte de a-și reveni — ar refuza să se supună și ar convinge câţiva *tayos* să-i ascundă în munţi unde să-și poată încheia cura de fructe proaspete și de aer curat — și orice s-ar întâmpla! - cine i-ar putea învinovăți? Deși are un cuţit în sacul său, marinarul îşi apăra mai departe, la inimă, încrederea în steaua sa. Totuși, de dată aceasta, încrederea dispare. Pericolele pe care le ascunde insula sunt percepute, vag, ca fiind de un fel ciudat și de neoprit.

Echipajele știau despre înțelegerile dintre curajosul lor lider și demnitarii insulei. Au tremurat aflând povestea pietricelelor care reprezentau zilele. Și pentru ei, bretoni, pietricica, piatra pe care oceanul o rostogolește și o șlefuiește după contururile corpului, era un obiect sacru.

Bănuiau că vrăjitorii insulei puneau la cale planuri teribile. Oamenii presupuși pașnici, care pretindeau că alungă navele din Franța la nouă zile după sosirea lor, urmau ordinele unor magicieni fanatici. Pământul acestor oameni nu le-ar fi oferit niciodată refugiu. Oricine ar fi dezertat ar fi fost masacrat. Sacrificat zeilor, poate, gătit la un foc mare de crengi, de ce nu? Și mâncat. Cu lacomie.

În astfel de neliniști, Bougainville ar fi citit fantezii... Cu siguranță exagerează calmul când scrie: „*Cel mai rău scenariu în naufragiile care ne amenințaseră până acum fusese să ne petrecem zilele pe o insulă împodobită cu toate darurile naturii și să schimbăm confortul patriei noastre pentru o viață pașnică, lipsită de griji*.” A făcut această afirmație la Paris, calm, încrezător că un naufragiu la capătul pământului nu-l va mai împiedica să se întoarcă acasă. Ea, cu greu corespunde gândurilor reale care îl ocupau în timp ce se confrunta cu marea interioară a *Noii Cythère*, unde vânturile și curenții îi jefuiau pe căpitanii francezi de controlul navelor lor. Fără să-l taxăm deloc, așa cum au făcut Commerson sau un Saint-Germain, să-l acuzăndu-l de lașitate, putem crede că suferea, că îi rodea un fel de rușine.

Un călător ca el avea, n-ai întâi și întâi, menirea de a-i readuce acasă pe toţi cei cere îi fusesră daţi în grijă, pentru a-l ajuta în misiune. Soarta lui Robinson Crusoe nu-i interesa pa ofiţerii și marinarii unor nave le război, chiar dacă naufragiaţii s-ar fi instalat pe un pământ roditor, în contact cu o societate sălbatică, de la sine înclinată să iubească viaţa. Dar… erau tineri și dator totul ţării lor. Adio Chambord și Academia de Știinţe, bazinul Neptun și insula Ouessant, cheiul Mégisserie și tablourile lui Fragonard, planșele Enciclopediei, saloanele și casele de jocuri de noroc. Haideți! Lipsa somnului, aventurile fără suflu ale unui sejur în care trebuia să sară constant de pe o navă pe alta, trecând de la alertă și dramă la plăcere amoroasă, la banchete, la deliberare, reduceau atât de drastic oportunitățile de introspecție. Călătorul uimitor, însă, știa unde se afla problema.

Întâlnise deja atâția poeți, atâtea țări, prietenii și iubiri. Un singur schimb de priviri cu Nassau îi era de ajuns în timp ce treceau pe lângă un grup de femei de pe insulă. Împodobite cu coliere din scoici multicolore care sclipeau ca niște perle, le zâmbeau cu buze cam prostești, pline și ochi insipizi. Sau când dădea peste capelan, ascuns, citindu-și breviarul lângă un catarg al Boudeusei... Ulise și Enea avuseseră șanse de care Louis-Antoine nu avea. Nu ar fi avut niciodată o Dido sau

o Calypso. Săracul marinar întorcându-se de pe insule! Nausicaa nu mai exista. Nu existase probabil niciodată în *Noua Cythèră.* Fiinţele de pe acele pământuri fabuloase născute din învălmășiri de forţe Cosmice se dovedeau, teoretic, zadarnic îmbietoare prin strălucitoare prospeţime, prin trupuri cu carne pietroasa; ele n-aveau să inspire niciodată pasiune. Femeia pe care Toutaa i-o alesese din micul său șeptel îi batjocorise în suprema clipă a împreunării.

Navigatorul francez, obișnuit cu efortul fizic, cu viața de câine de mare și de călăreț, apreciază, precum un atlet, constituția frumoasă și proaspătă a femeilor insulare, suplețea naturală a membrelor lor. Ah! Nu ele se deformează cu corsete! Eva nu a fost niciodată o viespe.

„Au trăsături destul de delicate; dar ceea ce le distinge este frumusețea corpurilor lor, ale căror contururi nu au fost desfigurate de cincisprezece ani de tortură." Totuși, frumusețea unui corp nu face ipso facto o nimfă. Mintea trebuie să urmeze. Acest popor, „în stare naturală", o are oarecum rudimentară. Podoaba îi seduce. Prieteni ai armoniei dintre trup și suflet, preoții greci nu își bateau joc de femei acordându-le adjectivul kallipygos[140]; însă ofițerul francez care gustase farmecul Madamei de Pompadour a râs când a remarcat: *„Mai mult, în timp ce în Europa femeile își vopsesc obrajii în roșu, cele din Tahiti își vopsesc partea inferioară a spatelui și fesele într-un albastru închis; este o podoabă și, în același timp, un semn de distincție."*

Aceste femei știu să înoate precum Venus, zeița lor. Venus cea frumoasă, totuși, nu ar fi avut ideea ridicolă, ieșind din valuri fericită și cu fața proaspătă, să-și lipească albastru pe spate.

... În virtutea principiului că nu te cerți pe culori, Nassau găsește acest albastru al feselor „nu este neplăcut". Limbajul tău, dragă Prinț, ți-ar dezorienta cuceririle pariziene. În doi ani – ești atât de tânăr! - te vei fi răzgândit.

7

Poezia este fiică a memoriei…

Lirismul naiv, care adie când și când în capitolele pe care *Călătoria în jurul lumii* le consacră *Noii Cythère,* a slujit enorm cauza exotismului și a insulelor. Câţi cetăţeni nu se înghesuie astăzi în *chartere*[141] pentru a zbura spre pământurile unde totul este *calm și voluptate,* sub cel mai nonșalant și mai binerumenitor soare. Un Gauguin, un Loti, un Conrad, un Segalen au fost pildă, visând dinainte și pe săturate la Oceania liberă, unde moravuri naturale puteau aduce fericire. Ar fi

---

[140] „Kallypigos" provine din greaca veche (καλλίπυγος) și înseamnă „cu fese frumoase" sau „cea cu posterior frumos proporționat". Termenul e celebru datorită statuii „Aphrodite Kallipygos", adică „Afrodita cu frumoasele fese".

[141] Avion închiriat pentru grupuri de turiști (n.tr).

făcut-o oare de n-ar fi existat paginile navigatorului francez care se dusese acolo dintr-o inițiativă aventurieră și care a povestit, apoi, cele văzute?

... Numai că aceste pagini ale lui Bougainville sunt o înșelătoare. Pe cât de fermecătoare pe atât de trădătoare, în orice caz. Memoria care face ca grupuri de cuvinte sau expresii să aprindă ici și colo un nostalgic neastâmpăr, nu reflectă cu adevărat scurta, voluptuoasă și dramatică întâlnire a navelor de război franceze, la începutul secolului al XVIII-lea, cu o mică insulă pierdută și cu oamenii ei sălbatici. De fapt, provine mult mai mult din conversațiile pasionale pe care Bougainville le-a avut cu Aotourou, tânăra căpetenie insulară a cărui cutezanță franceză îl inspirase să emigreze. Aceste conversații, care au început imediat ce au părăsit Tahiti, s-au întins pe tot parcursul restului călătoriei și au continuat în Franța. În compania lui Aotourou, memoria lui Bougainville, cum spun politicienii, a scos la iveală șederea autentică, fragmentată, dificilă și insuficientă a francezilor în *Noua Cythère*, pentru a construi o a doua, bine structurată, plină de lecții și informații. O broșură turistică înainte de vreme, un ghid romanțat al unei insule și al unei „națiuni". Navigatorul nu-și disimulă dificultățile nautice. Nu ascunde luptele sângeroase cu băștinașii, marinarii care au trebuit să fie puși în lanț pentru jaf - ce naiba, știe el, navigatorii o vor citi, o vor examina cu atenție. Dacă vor să meargă acolo, el nu vrea să-i inducă în eroare pe parcurs, așa cum nu vrea să le dea motive de critică dacă, din întâmplare, ei sau prietenii lor ar fi mers acolo. Cel mult, își permite o minciună diplomatică. Este vorba despre faptul că susține că o săptămână de aer curat, pui, nuci de cocos, banane și apă proaspătă, și-a vindecat pacienții.

Prin conduita-i personală, el apără onoarea unei marine în care ofițerii au simțul îndatoririlor ce le revin. Binevoiți, așadar, a nu insista: un scorbutic pe drumul vindecării seamănă mai mult cu un om sănătos decât cu un scorbutic descurajat a cărui stare se agravează.

Cititori ai anului 1771, dornici să vă instruiți în ce privește geografia, etnologia, lingvistica, sociologia, religia, muzica, științele naturale, istoria, comerțul etc. *Noii Cythère,* domnul de Bougainville vă oferă o documentație precisă și, pe cât posibil, actuală. Lucrările savanților specialiști care însoțeau expediția, observațiile ofițerilor competenți care o conduc, revelațiile de neînlocuit datorate domnului Autourin, gentilom tahitian *de facto,* garantează seriozitatea scrierii sale.

Cârtitorii gata să califice din oficiu istorisirile de călătorie drept glumă inconsistentă nu lipsesc. Luând măsuri de prevedere împotriva atacurilor acestora și tocmai pentru că dorește să-și instruiască cititorii, Bougainville își îngăduie să deformeze povestirea însăși a șederii sale în insulă. Între aprilie 1768 și o anume lună din 1771, în care o librărie din strada Jean-de-Beauvais difuzează *Călătorie în jurul lumii,* sejurul acesta s-a înfrumusețat considerabil sub pana și în memoria sa. Prietenia afectuoasă, aproape paternă, resimțită pentru Aotourou, se răsfrânge asupra întregului popor tahitian. Să fie aduse mulțumiri scumpei țări natale a bunului Aotourou și călătoriei care a descoperit în singurătățile oceanice o insulă sălbatică de un atât de mare merit. Atmosfera în care se scaldă sfârșitul capitolului

IX ar fi mai degrabă a unui Greuze decât. A unor Fragonant, Laneret, Boucher sau Watteau. Buchetele de flori naturale și colierele de scoici, oferite de către companiile de turism la aeroportul Papeete[142], la sosire și plecare, prin stewardese, îşi află aici originea aici și în scena ce descrie primele manifestări de bun venit.

Insula pe care francezii o părăsesc merită aici numele de „Insulă a prietenilor", tot (sau chiar mai mult) ca și cel de *Noua Cythèră*. Nave spaniole au denumit un arhipelag *Isla Ladrones,* insula hoţilor. Nu au insultat astfel o populaţie care recurgea la șterpeleală pur și simplu pentru că era dezmoștenită? Nu ar fi fost, încă de pe atunci, de datoria unei nave franceze din secolul luminilor, care au savurat ospitalitatea unei insuliţe, să semnaleze acest lucru, în mod public, pe hărţi?

Vreun profesionist într-ale cărţilor i-a recomandat, poate, lui Bougainville: „Fiţi atent cu sfârșiturile de capitol".

Următorul este concludent. Renunţând încă o dată la ordinea cronologică, autorul abandonează navele franceze pe care asprimea vântului și ale mării le-a constrâns să fugă, în timp ce căutau niște ancore pierdute. Deci, adio Tahiti. Adio, *Noua Cythèră…* Revine la cele întâmplate înainte. Navele un au ieșit încă în larg. Ziua se naște deasupra unei mări răvășite de furtună. Sălbaticii au înţeles, de la sine, că se impunea o ceremonie de rămas-bun, plină de demnitate. De faţă sunt și femei: pentru că femeile ocupă un loc firesc în marile momente. Ele nu mai vin să-și arate sânii și nici pântecele. Sunt înfășurate în pânza aceea tradiţională. Nu dezvăluie altceva decât tristeţe. Cu aceleași lacrimi ele plâng și plecarea omului lor Aotourou și pe cea a francezilor.

Acum, când navele se află în siguranţă, să ne oprim clipă pentru a primi rămasul-bun al insularilor. Încă din zori, văzând că ne pregătim să pornim în larg, Ereti sări singur în prima pirogă aflată pe ţărm și venise la bord. El ne-a îmbrăţișat pe toţi, ne-a ţinut câteva clipe în braţe, vărsând lacrimi și părând foarte afectat de plecarea noastră. La puţin timp după aceea, piroga sa cea mare veni la bord încărcată cu răcoritoare de tot felul; în ea se aflau femeile, sale și, alături de același insular care încă din prima zi a debarcării noastre se stabilise la bordul flotei L'Étoile. *Ereti îl luă de mână și mi-l prezentă, făcându-mă a înţelege că omul acesta pe nume Aotourou, voia să ne urmeze și mă rugă să consimt. Îl prezentă apoi, tuturor ofiţerilor și fiecăruia în parte, zicând că era prietenul său pe care îl încredinţa altor prieteni și ni-l recomanda cu cel mai mare interes. I se mai făcură lui Ereti tot soiul de daruri; apoi se despărţi de noi și se duse lângă femeile sale, care nu încetaseră să plângă cât timp piroga s-a aflat lângă nava noastră. Se găsea în aceea şi o fată frumoasă și tânără pe care, insularul ce venea cu noi o îmbrăţișă. Îi dădu trei perle de la urechile sale, o mai sărută odată, apoi în pofida lacrimilor acestei tinere, soţie sau iubită, se smulse, din braţele ei și urcă din nou pe navă. Astfel am părăsit poporul acesta bun și nu am fost deloc mai puţin surprins de tristeţea pricinuita de plecarea noastră, ca și de afectuoasa încredere arătată la*

---

[142] În insulele Hawaii. lumea se mulţumește cu flori din plastic. (n.a.).

sosire.

Femeile plâng în pirogă, iar unei logodnice frumoase i se oferă un ultim dar, perle marine, și un sărut! Bougainville a apăsat serios pe pedală. Asistăm la pornirea într-o campanie a unor marinari bretoni.

Ultima frază este, oricum, revelatoare. Fără voie, Bougainville îşi va fi încheiat sentimental o descriere printr-o mărturisire care vădește răceală — tristeţea exprimată de insulari la plecarea francezilor îl miră. În clipa aceea, el nu încearcă aceeași tristeţe. Ochiul și mintea i se îndreaptă către nave. A pus între paranteze zburdălniciile perioadei insulare. Nu i-a mai rămas decât să plece, fără a vătăma vreo cocă. Voiajul continuă. Să ne încordăm puterile. Navele au pierdut șase ancore. Neîndurător, scorbutul îşi așteaptă victimele în largul cel mare.

După alte douăzeci și cinci de pagini, când schiţează un bilanţ, răceala se face și mai bine simţită:

Am văzut că escala în Tahiti a însemnat un amestec de bine și de rău; neliniștea şi primejdia ne-au însoţit paşii până în ultimele clipe, dar ţara aceasta a fost pentru noi un prieten pe care îl îndrăgesc așa cum se află, chiar cu anumite cusururi.

Datorită unei hotărâri a propriei voinţe numește Bougainville *Noua Cythèră o* ţară prietenă. Într-adevăr, nu este ca ţara pe care, în lipsa continentului austral, au putut-o prezenta publicului francez în lung și în lat, deși atât de scurtă a fost trecerea pe-al ei pământ? Este ţara de unde și-a adus un tânăr prieten, pe Aotourou — ciudat și atât de aţâţător pentru intelect ca și o enigmă ştiinţifică; un fel de La Boétie[143] al insulelor…

…Oricum, neliniștitoare ţară.

Chiar și în biroul său parizian, unde scoici tahitiene se răsfiră pe o consolă, amintirea nu i s-a descătușat încă din anumite spaime. *Călătoria în jurul lumii* nu-i poate ascunde chinurile. Artificiul nu împiedică lărgirea fisurilor prin care se prelinge adevărul. Răgazul tahitian a evocat foarte puţin, de fapt, *Concertele câmpenești* à la Giorgione sau Lancret, cu flautiști și violoniști caraghioși cântând pe sub umbrare în timp ce perechi de îndrăgostiţi îşi pierd urma prin boschete.

Ea seamănă mai mult cu picturile marine în care se simte că artistul privește dinspre larg o radă agitată de vânzoliri marine. Un cer sălbatic freamătă şi se dislocă deasupra promontoriilor întunecate, pe care vârfuri stâncoase ieșite din apă le împresoară. Și două nave se zbat în valuri, nesigure dacă să ridice pânzele sau să rămână ancorate, gata să piară în noaptea care se apropia.

Șederea în Tahiti nu s-a dovedit mai puţin primejdioasă decât cele mai grele momente petrecute în strâmtoarea Magellan, Fregata și flota, bunele și frumoasele nave franceze de lemn, la fel de muritoare ca și echipajele lor, nu au fost mai aproape de naufragiu pe ţărmurile tahitiene decât în golful Port-Galant. Adevărul asupra acestor zile nu se poate ascunde la adăpostul unor fraze. El se ivește mai

---

[143] La Boétie (Etienne de), scriitor francez (1530 - 1563). autor al studiului intitulat „Discurs al servitutii voluntare" (n.tr.)

mult printre rânduri. Chiar dacă jurnalul de bord al lui Bougainville este mai sincer, el tot numai o privire parţială ne oferă. Ne gândim la Pirandello. Fără mărturiile lui Commerson, Nassau și Caro, pentru a-i cita doar pe cei mai clari, nu am putea confirma bănuielile iscate ici, colo, în naraţiune, de o anumită stângăcie ce caracterizează înlănţuirea faptelor, precum și o anumită ezitare în evaluări.

— Dormi, prietene Baré?

Commerson tresare, l-a pus servitorului său întrebarea cu care se deschide însuși cântecul *Frère Jacques.* Regretă… Dar mai contează asta în nebunia din jur? Flota geme, scrâșnește, se leagănă, saltă, cumplit de greoaie sau ușoară, potrivit momentului; iar noaptea urlă, bate tobele, ţipă. În ultimele clipe totul se zguduie înăuntru și în afară. Lanțurile ancorei, încordate împotriva furtunii te duc cu gândul la cordoanele soneriilor cu care stăpânii îşi cheamă valeţii. Dar cordoanele acestea se frâng în mânie. Ancora pare să lunece totuși, moale; o derivă oarbă nu ar fi ea însă și mai primejdioasă?

— … Da. Nu.

Oare cu animalul meu de povară, adormit sau treaz, am onoarea să vorbesc? Contrar obiceiurilor sale, Baré ar glumi cu plăcere. L-ar uimi pe stăpân dacă ar răspunde: „Și una și alta”… Ar fi un renghi urât. Omul acesta cu maniere grotești rămâne un savant admirabil. Ah, ce timp! Și când te gândești că femeilor din tara asta le place să se scalde în valuri.

— Doriţi cumva un ceai de plante? De limba mielului sau de siminichio?

— Nu. Și nici tei sau măceș. Las la alegerea dumitale.

Baré, prietene, călătoria asta-i condusă împotriva bunului simţ. Ascultă numai la acest du-te-vino de pe navă. În șase rânduri am auzit făcându-se tot felul de manevre. De lângă noi, toţi ofiţerii au șters-o pe punte. Ah, Baré, Baré, ce dureros este să iubești știința și să o vezi într-atât de maltratată!

Sărmanele mele plante se vor frânge în toată harababura asta, ţi-o jur…

Cască. Numai de nu m-ar pofti să-i îngrijesc plantele, gândește fiinţa cealaltă. Plantele lui care sunt plantele noastre. Le iubesc, desigur; dar dacă nu vrea ceai, prefer să dorm.

Nu la somn se gândește naturalistul. Încredinţat că vecinii săi au ieșit din cabină, vorbește cu glas tare. „Baré, prietene, ce zici de asta?” Șir de proteste. „Oh”-urile indignate, mormăite în noaptea aceasta de către servitor, par să exprime destul de data aceasta…

— D’Oraison e-un pretenţios. Știi pe ce ton mi-a spus: „Domnule Commerson, dumneata care ai corespondat despre pești cu domnul Karl von Linné…” — Auzi! Domnule!

Dar i-am retezat-o. „Vrei să spui, domnule, Carolus Linnaeus?” Îţi închipui, să seniorizezi un geniu al științei! Baré, am poftă de râs.

— Oh!

— Cum, oh!

Flota și-a tras ancora cu o forță demonică. Să fie oare vântul care trage de flotă, ori ancora pe fund?… În cele din urmă, este tot inima, în piept, cea pe care o trage

furtuna. Vechiul cadran urcă pe o creastă de unde coboară spre hău. Stăpânul și servitorul au impresia, în același timp, că vieţile lor se destramă… Sau că vor leșina. Afară, strigăte ciudate purtate de rafale. Oare *La Boudeuse* și *L'Étoile* riscă să se ciocnească?

…Acalmie nu mai puţin stranie. Furtuna, asemenea unei bătrâne povestitoare, și-a pierdut firul. Nu și Commerson. Va explica pofta lui de râs.

— Domnul de Bougainville a îngropat în pământ un act de posesiune, ascultă-mă, Baré. Așa cum un câine sau un rinocer și-ar goli măruntaiele într-un loc, vrând a spune: „Aici sunt eu stăpân". Ascultă bine! Trăiască, într-adevăr, regele Ludovic, dar afla-va el cu bucurie că supusul său, domnul de Bougainville, îi oferă o insulă care nu-i aparţine? Nu a consultat niciun locuitor al insulei, firește; de altfel, cum ar fi putut-o face? Totul mi se pare grotesc. Alergam după insulă, am găsit-o, mă așternpe treabă, domnul Véron, la fel și gata… plecarea. Ce călătorie!

Domnul Véron și cu mine eram pe cale să obţinem rezultate frumoase și iată că a trebuit să întrerupem totul. Potrivit spuselor domnului Véron, am auzit că a studia aici trecerea planetei Venus ar prilejui observaţii pasionante. Eu îmi propusesem să urc cu dumneta până în vârful crestei muntelui…

De un minut s-a zis și cu acalmia. Flota, ancora, vântul, fundul de corali și marea se ciorovăiesc, fiecare pentru sine, înnebunitor cvintet de zgomote, zguduiri, miorlăieli, guiţări și izbituri. O vânătoare cu gonaci. *Noua Cythèră?* Haida-de… Poate *Vechea Furtună!* Cea ale cărei episoade ne întâmpină pe oriunde am rătăci! Strâmtoarea Magellan nu oferea nuci de cocos sau banane; nici flauturi cu sunet nazal. Nici femei pentru amatorii de păcat trupesc. Dar, la naiba, nici cele mai cumplite nopţi!

La adăpost de tumult, Commerson râde din toată inima. Ceea ce nu i-a spus lui Baré este că în timpul ultimului său marș în interiorul *Utopiei,* a ascuns într-o gaură de grotă propriul său mesaj: o inscripţie latinească în care, alături de *utopia* şi de utopiști, laudă cu prisosinţă libertatea. OMNIUM BONORUM PRETIOSISSIMA LIBERTAS[144]. Căci are cultură literară ca și tine, Bougainville!

Un popas într-o insulă atât de populată ca Tahiti, și atât le voluptuoasă constituia o capcană pentru navele acestea despre care, pe un ton bonom, Bougainville ne reamintește că purtau *marinari francezi,* subliniind fiecare dintre cei doi termeni. Prin aceasta, el contează pe încuviinţarea publicului său. Măgulirile de la curţile europene i-au convins pe francezi, în această a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, că la capitolul iubire erau cei mai nesăţioși, cei mai buni cunoscători.

Mai era nevoie de amănuntul acesta? Pentru cele două nave, capcana consta, pur și simplu, în aceea că trăiseră o îndelungă perioadă pe mare, în neștiute ape, începând cu golful Bougainville. Îndurând oboseli și insomnii ce se cuveneau recuperate și un scorbut ce trebuia vindecat ori prevenit. Profesional, erau fără îndoială echipaje excelente, pline de elan și devotament, de pricepere și

---

[144] Cel mai prețios dintre toate bunurile este libertatea (lat.).

perseverenţă, mândre de ofiţerii și comandantul lor. Totuși, ele se compuneau din ființe omenești. Mateloţi sau ofiţeri, aveau să-şi dea ei înșiși seama că un popas atrăgea după sine o relaxare. Și atunci s-au înfruptat din toate plăcerile, precum Hanibal și ale sale trupe la Capua. Oricât de disciplinaţi ar fi fost și de grijulii cu propriile îndatoriri, ei au cunoscut, aproape cu toţii, farmecul delăsării de un anumit fel. Mult înzestratul și eroicul Bougainville nu era un supraom, nu putea fi prezent chiar peste tot — și-a îngăduit distracţii pe care, de altfel, le socotea onorabile, în pas cu înseși misiunile ce-i reveneau. În ciuda zelului său și pentru că avea prea multe probleme de rezolvat într-un timp prea scurt, uneori greșea din neatenție sau imprudență.

Să-i arunce prima piatră doar cel care nu a comandat niciodată o expediţie la mari depărtări. Un Joseph Conrad nu i-ar fi aruncat-o cu siguranţă! Nici nu comanda o expediţie în golful Siam — doar un velier comercial — când lipsa de vânt l-a imobilizat, astfel că, după o săptămână, s-a declanșat la bordul său, în aerul acela înăbușitor, o epidemie de febră galbenă. Asemenea experienţă stinge mustrarea ivită pe buze, când urmează să judeci după aceea eroarea de naviga a unui alt căpitan. Lipsă de prevedere? De unde începe? Ce căpitan poate comanda viitorul?

O ancorare în Tahiti, prin locuri despre care nu aveau nicio informaţie utilă, expunea la mii de primejdii. Dar, înmulţind sondajele, trebuia ori nu făcută o încercare? Recifurile de corali ai „barierei" însemnaseră îndelungă vreme o trecere deloc îmbietoare; și iată că o barcă găsise loc de trecere.

Consultându-se cu Duclos-Guyot și cu Josselin Le Corre, Bougainville căutase a le depăși. Avusese tot timpul, cât făcuse diferitele manevre, să cântărească din ochi insula în care căsuţe mici (nu colibe, nici bordeie) punctau ţărmul; i se păruseră a fi pline de resurse. Echipajele aveau nevoie de odihnă și de hrană proaspătă. Trebuia stăvilită, cât mai grabnic, înmulţirea cazurilor de scorbut, reînnoită apa, provizia de lemne. De asemenea, se cuvenea utilizată deplin competenţa domnilor Commerson și Véron, ca și aceea a cartografului. Și se cădea a fi îndeplinite întocmai misiunii de explorare ce-i fuseseră încredinţate, studiind totodată o ţară și poporul ei.

Atunci, ancorarea s-a făcut în pripă. Bougainville nu dă explicaţii amănunţite. Dar abia a pătruns (folosind trecerea aceea) în radă, *La Boudeuse* — spune el — a și aruncat ancora *pe fund de nisip cenușiu amestecat cu scoici și pietriș…*

Datele sunt incomplete. Oamenii știu prea puţin despre natura locului. Omit să remarce ori să semnaleze *marele coral* aflat acolo cam pretutindeni și care primește prost mușcătura ancorelor. În plus, lipsește spaţiul necesar unor evoluţii în caz de *vânt puternic în larg.*

Deși popasul se dovedește excelent pentru nevoile noastre, știam ca ancorarea era proastă.

Să Fie sinceră mărturisirea? Nu i-ar trebui aplicată, oare, vestita formulă: „Mărturisesc ceea ce știţi…?

Au urmat celelalte. Bizuindu-se pe un ales vocabular nautic, Bougainville enumera măsurile pe care comandamentul navelor le-a luat pentru a evita o

catastrofă. Citindu-l, aproape că îţi vine să te întrebi cum de nu a dat hazardul mării bir cu fugiţii, văzând că are de-a face cu asemenea experţii Dar, fie din loialitate, fie din voluptatea de a-și rememora primejdia din care a scăpat, navigatorul recunoaşte că de două ori fusese cât pe ce să dispară, cât pe ce să aibă parte, el și fregata, de cea ce — cavaler elegant numește el „tristul deznodământ al acestei aventuri". Întâmplător, *L'Étoile* era mai bine ancorată decât *La Boudeuse.* „Ancorele ei erau solid prinse, într-un fund marin mai puţin impregnat de corali decât cel pe care nimeriseră ale noastre". În zilele acelea, nava matelot îşi justifică într-un alt fel numele. A ajutat fregata să rămână la suprafață! Fără ea, *La Boudeuse,* rănită de stânci, nu s-ar mai fi putut arăta mofturoasă și nici să navigheze nu ar mai fi fost în stare.

Asemenea generalului care decorează un ofiţer în faţa frontului trupelor, Bougainville îşi scoate pălăria în faţa domnului de La Giraudais, comandantul navei *L'Étoile.* O face în văzul tuturor.

În aceste două zile, domnul de La Giraudais, comandantul flotei, a contribuit în cea mai mare măsură la salvarea fregatei, prin ajutoarele pe care mi le-a dat; cu plăcere plătesc un asemenea tribut recunoștinţei faţa de acest ofiţer, camarad în alte călătorii ale mele, al cărui zel este pe potriva talentelor sale.

Da, Bougainville are motive să aducă omagiul acesta! Comandantul de La Giraudais, unul dintre cei al căror elev atent a fost pe când îşi pregătea trecerea de la ofiţer de uscat la ofiţer de marină, era un vestit lup de mare, calm (așa este, domnule Commerson) și foarte vigilent.

Să însemne asta cumva că Duclos-Guyot, comandantul secund al fregatei, s-a arătat mai puţin sigur de el și mai puţin „cooperativ" în împrejurarea dată? Cine știe… în mod tacit, Bougainville îşi asumă responsabilitatea proastei ancorări a fregatei. Sau, cel puţin, nu o exclude: „Eram prost ancoraţi". Subînţelegând, probabil, că lua parte la eroare.

Nici Caro, secundul flotei, nu primește vreun compliment. Păcat. În timpul răgazului pirandellian pe care navele și oamenii și l-au oferit în Tahiti, rolul său de cenzor și de veghetor s-a dovedit esenţial. Dacă Giraudais îl ajută cu succes pe liderul expediției, o datorează în mare parte lui Caro, reprezentantul ideal al eroilor necunoscuți uitați în distribuirea recompenselor, fără de care niciun erou nu s-ar ridica vreodată la cele mai înalte ranguri.

Eu, Caro, nu comand ca șef. Dar am doi ochi și mi se spune că aș cunoaşte navele și marea.

Ar fi culmea să mă nasc într-un loc ca Saint-Malo, să navighez cum am făcut-o, să mă bat eu englezul și cu furiile vântului, după cum s-a dovedit și să nu mă pricep la nave și la mare. Oricum!

Eu care nu însemn nimic pe *La Boudeuse* zic că este prost ancorată. Fundul de care s-a prins nu face o para chioară. De când mă tot uit la ea — și mi-am luat reperele – pot afirma un lucru: fregata este gata să derapeze.

— Eşti sigur de ceea ce spui, domnule Caro? M-a întrebat La Giraudais.

— Gata să jur, cu îngăduinţa dumneavoastră.

— Ei drace, atunci e grav!

A semnalizat. S-a răspuns că semnalele au fost recepţionate și, pe urmă, nimic. Cei de colo se grăbesc atât de tare să coboare pe uscat. Nu și-au strâns perfect velele.

— Astăzi nu voi coborî pe uscat. Poate că nici în altă zi.

Mă tem… Cunosc navele, dar tocmai fiindcă se spune asta, afirm că în timpul escalelor unii trebuie să rămână la bord. Și nu oricine. Ci oameni care să știe deosebi un curent de o briză trecătoare, să deslușească dacă un clipocit nu-i firesc.

Ce să caut, la urma urmei, într-o insulă? Văd niște pirogi venind încoace. Să deschidem bine ochii. Oamenii aceștia par de treabă și vânjoși. Nu cred să aibă arme în bărcile lor.

Mânuiesc bine pagaia. Nu sunt niște nătângi. Nu știu dacă ce am spus despre insula lor este drept. Pot fi chiar frumoase casele și grădinile unor sălbatici ca ei Oricum, nu o să cobor.

Oamenii de pe flotă freamătă cam prea tare din pricina acestei escale, iar pe fregată și mai abitir, or eu rămân la bord. Cu ochii în patru. Nu sunt comandantul, dar mă numesc Caro, din Saint-Malo și cunosc marea, navele. *L'Étoile* nu o să scape din ancoră… sau atunci o să aibă de-a face cu mine.

Iar dacă totuși o să cobor, nu o să fie ca să merg departe.

După exemplul navelor lui Bougainville aflat, în faţa insulei Tahiti, am fi ispitiţi să creăm dictonul: „Slabă ancorare. Slabă relaxare".

Navele au ancorat la 6 aprilie. Pornesc în larg pe 15 ale aceleiași luni, sub un cer vestind furtuna. Încă din seara zilei de 14, oamenii îşi demontaseră materialele de campament pentru uscat. Reîmbarcaseră totul. Gata cu reaprovizionarea.

Pe 7 aprilie, în timpul celei de-a doua deliberări cu șefii insulei, navigatorul le-a indicat că intenționează să campeze cu ei timp de optsprezece zile.

Gazdele ar fi vrut să reducă cifra la jumătate, dar avusese câştig de cauză, cel puţin așa crezuse, la cea de a treia și ultimă deliberare. Altfel spus, dorea să mai rămână în apele tahitiene până la 25 aprilie, socotindu-se în drept să-și poată atinge ţelul. Când încă de pe ziua de 15 ridică velele, după numai o săptămână de ședere pe uscat, el săvârșește o plecare precipitată. La ancorare grăbită, pornire bruscă.

O escală de optsprezece zile ar fi însemnat înţelepciune.

Bougainville nu îşi fixa un răgaz oarecum lung în scopuri de voluptate personală sau de popularitate ieftină în faţa echipajelor, ci fiindcă dorea să-i vindece pe scorbutici, să mai adune informaţii privind ţinutul și populaţia lui; poate că făcea escală și în vederea temeinicirii unei viitoare posesiuni franceze. La 7 aprilie asemenea consideraţii se cereau cu fermitate biruite, dată fiind expresa dorinţă a regelui ca fregata și flota să se reîntoarcă în porturile Franţei. În urmă cu un an, englezul Wallis făcuse aici escală o lună întreagă.

Necunoaşterea limbii indigene îl împiedicase pe Bougainville să știe exact cele

întâmplate; oricum, căpitan destoinic, el hotăra fără să aibă nevoie de un precedent. În 1769, englezul Cook avea să procedeze și mai bine, făcând o escală de trei luni. Este adevărat că obiectivul precis al călătoriei sale impunea durată: observarea trecerii planetei Venus în dreptul discului solar, adevărată raritate astronomică.

Pe 12 aprilie, aproape în zori, *La Boudeuse*, care fusese ancorată cu mai multe ancore pentru a compensa situația sa precară, a căzut victimă atât coralilor, care au tăiat un cablu și parâma unei ancore, cât și vântului, care a întârziat manevrele rezultate din această avarie.

Nici nu a atins bine ancora de rezervă fundul, că nava — supunându-se acţiunii unei ancore ce nu a derapat — derivă foarte scurt. Abordează flota. Mai mare a fost teama decât răul. Totuși, două ancore pierdute. În plus, fregata nu și-a îmbunătăţit poziţia. Bougainville trimite o barcă să sondeze împrejurimile. Se teme ca nu cumva rada, având un singur și mediocru loc de trecere, să nu-l întemniţeze odată cu biciul unui vânt din larg, care l-ar arunca peste brizanţi. Poate că există o a doua ieșire.

În timp ce poartă discuţii cu marea, uscatul își face de cap. Câţiva soldaţi francezi au ucis ori rănit niște insulari, stârnind întristare și mânie în rândurile populaţiei. Se zvoneşte o alarmă generală care îi face pe oameni să se ascundă în munţi; de acolo se pot năpusti buluc asupra intrusului, la ceasul cuvenit.

Imediat, Bougainville a debarcat. I-a pus pe cei patru soldați vinovați să fie închiși în lanțuri, în prezența unui șef băștinaș. În tabăra unde s-a instalat peste noapte, a întocmit un plan de apărare. Și-a regăsit sufletul de militar francez alertat în apropiere de Québec sau Montreal.

Pornirea la drum din ziua aceea de 15 nu are prea mare legătură cu alerta. Teama de a nu se începe cumva un război în bună regulă cu indigenii — lui Bougainville i-ar fi silă să lupte, conștient de excesiva superioritate a armelor sale — a jucat aici un rol mărunt. Ceea ce conta înainte de toate și ceva ce explica actul respectiv este cauza salvării navelor; salvare zădărnicită de la bun început printr-o proastă ancorare.

Noaptea de 12 spre 13, începută de către Bougainville pe uscat, avea să continuie pe mare. Aude urletul vânturilor, izbiturile resacului[145] la coastă și la „bară", vede fulgere aprinse zăbrelind orizontul. Incidentul petrecut dimineaţă – abordajul flotei — îi sâcâie mai tare decât ipotetica atacare a taberei lor de către indigeni. Pe la două noaptea nu mai rezistă. Îi încredinţează lui Nassau grija taberei și se aruncă într-o barcă, spre a se duce la fregată.

O adiere de discurs lugubru străbate *Călătoria în jurul lumii* când navigatorul, din adâncurile Parisului său, din adâncurile apartamentului său plin de mobilă de grajd, evocă noaptea sălbatică. Nu a auzit el atunci o voce strigându-i în ureche:

---

[145] Val marin sau oceanic de interferență, care, izbindu-se de un obstacol, se combină continuu cu valul direct, prezentând aspectul unei explozii.

„Fregata moare! Fregata a murit”.

„De pe la zece seara, vânturile se înteţiseră dinspre est, însoţite de o hulă puternică, de ploaie, de furtuni și de toate aparenţele funeste care sporesc groaza în asemenea situaţii lugubre. La ora două din noapte, s-a stârnit o vijelie care împingea navele spre ţărm; m-am dus la bord… Groază! Lugubru! Nu sunt ușoare cuvintele care se preling din pana de gâscă. Bougainville le folosește cu bună știinţă. În veacul acela al universalităţii limbii franceze, ele dau exact măsura cruzimii acelor clipe. Autorul nu însoţește substantivul *groază* cu adjectivul *sublimă,* cum ar fi ispitit să o facă prinţul de Nassau și cum o vor face romanticii. De îndată ce se află în joc viaţa navelor și a echipajelor sale, dimpreună cu onoarea pavilionului francez, el respinge orice estetism. Un comandant care îşi pierde navele, ca urmare a unei ancorări proaste, este în alt fel de plâns decât tinerelul ce aleargă după o femeie, dar nu reușește să şi-o apropie.

A reduce popasul tahitian al lui Bougainville la o partidă galantă și la îmbuibare cu banane ar însemna totală oroare. Energia virilă pe care a invocat-o era militară și nautică. Doar ușor venusiană. Văzând evenimentele acelor zile și nopți de 12 și 13 aprilie, se înțelege de ce figura lui Bougainville l-a fascinat ulterior pe Napoleon. Iată un om care nu era de mică importanță pentru un mare lider și care știa să lupte pe două fronturi!

Dar necazurile navelor nu s-au sfârşit odată cu reîntoarcerea lui Bougainville pe *La Boudeuse.* Vijelia s-a terminat fără altă stricăciune majoră, însă aurora îşi depăna mai departe amenințările de peste noapte. Aurora aceasta nu are dreptul ca în *Iliada* și *Odiseea, la degete de rouă.* Este pur și simplu, „aurora”: rumeneală ce colorează cerul la răsărit înainte de ivirea soarelui, așa cum apusul este apus. Ciudată aurora din 13 aprilie; răspânditoare de petale triste.

Aurora ne-a adus alte nenorociri: cablul de nord-vest s-a tăiat; parâma pe care ne-o cedase L'Étoile *și care ne-a ţinut pe ancora ei cu traversă avu peste câteva clipe aceeași soartă; fregata, venind atunci la chemarea ancorei și a pupei dinspre sud-est, nu era la nici un cablu de coastă, unde marea se spărgea furios...*

La ora zece, cablul nou pe care îl legasem la ancora de două mii șapte sute[146] *a flotei* L'Étoile, *care ne ţinea spre sud-est, a fost tăiat, iar fregata, apărată de o singură parâmă, începu să devieze spre coastă. Am aruncat la subarbă*[147] *ancora noastră mare, dar de ce ajutor ne putea fi? Eram atât de aproape de brizanţi, încât ne-am fi trezit peste ei înainte de a fi putut desfășura destul cablu astfel încât să se prindă bine de fund. Așteptam, clipă de clipă, deznodământul acestei întâmplări… Et caetera.* Scriem neprescurtată formula, pentru a fi de placul latinistului Bougainville. „Toate celelalte”, adică restul neplăcerilor nautice îi căzură pe cap.

---

[146] Se subînțelege „livre"; circa 1200 kg (n. tr.).

[147] Legătură care fixează bompresul (catarg orizontal la prova); aici are sensul de „înaintea navei" (n. tr.).

…În comparaţie cu primejdiile mării, cele ale uscatului păleau. Pe la începutul după-amiezii, Bougainville zări prin lunetă o droaie de bărbaţi, femei și copii, care zoreau spre tabăra încărcată de provizii. Pacea dintre insulari și francezi se reînstăpânise. Și, întrucât până în cele din urmă fregata izbutise, în ciuda atâtor necazuri, să se depărteze de ţărm, întrucât cele două nave răsfăţate de o briză ușoară păreau destul de bine ancorate, Bougainville chemă o barcă, ordonă să fie încărcată cu stofe și articole din metal, apoi coborî pe uscat, unde, zice el „insularii cei de treabă m-au copleșit cu alinturile".

Pe frontul uscatului, ostilităţile nu aveau să se repete. Pe frontul mării, restabilirea situaţiei corespundea unei simple acalmii. De data aceasta, Bougainville era pe deplin conștient că lucrurile stăteau astfel. Aflând că cei ce sondau descoperiseră o a doua trecere, el ordonă imediat ca fiecare navă să fie pregătită de pornire la drum. Când ordinul respectiv va fi dat, în dimineaţa zilei de 15, sub bolta unui cer fără de aurore, încărcat de toate ameninţările unei furtuni și ale unui vânt din larg, este incontestabil că el se supune imperativelor legate de securitatea fregatei și flotei, nicidecum temerii de vreo viclenie indigenă. Rar folosirea verbului „A fugi" în sensul de „a pleca" va fi fost mai bine folosit.

Bougainville fuge dintr-o radă în care ancorase prost ieșind în larg, el și navele sale au scăpat de primejdie. Adică ar vrea să fie așa! De afrontul unei ancorări greșite tot nu va fi scutit. Se împotrivește cumva insula numelui de *Noua Cythèră?* El trebuie să-și învingă epuizarea, lipsa de somn, spre a putea face faţă îndatoririlor care se adună. Deși conta pe o discuţie plăcută, prin gesturi şi onomatopee cu domnul Aotourou, contemplând frumuseţea insulei privite dinspre mare, el este nevoit să-și asume mai departer vituţile impuse de meseria sa — cea de stăpân la bord, după Dumnezeu — nelipsită de mari primejdii.

A lăsat în cabină peruca și pălăria. Cu obrajii udaţi de stropi, se străduiește să ocrotească lentila lunetei, spre a putea observa cât mai bine rada, colţii stâncilor, bărcile, șalupele, manevrele. Cu glas scăzut, Duclos-Guyot îi propune ordinele pe care le va urla mai apoi. Culcat pe punte, Nassau fredonează cu aer absent:

A două zi Phyllis cuminte,
Chiar oile și câinii-ar fi dat…

...Acum trei nopți, în vijelia dezlănțuită de furtună, o vijelie într-adevăr ca o sămânță care izbucnește dintr-un fruct, toți cocotierii îndoindu-se sub barbaria rafalelor și zgomotul zdrăngănit al mării în avalanșa adusă la apogeu, Bougainville se temuse că nu va putea să se urce într-o canoe.

Să-l fi încercat cumva teama? Prea sigur nu era. Dezamăgire, frustraţie imensă. În răstimpul unui fulger întinat de ploaie, fulger care dezvăluia pe cer siluete de nori sfârtecaţi, el se gândi o clipă la moarte; ca la un abis al tăcerii și al beznei.

Apoi alungase gândul acela și o pornise repede.

Dar în dimineaţa aceasta se gândi iarăși la moarte; acum, ea îmbrăca forma unui rechin sau a unui pește-fierăstrău.

Ce prostie! Se scutură. Ca prin vis, dincolo de mormăitul lui Duclos-Guyot, auzea pastorala fredonată de Nassau. Murmură doar pentru sine: *To be or not to be,* tălmăcind pe loc întrebarea shakespeareană cu *A muri sau a nu muri.* Să mori în marea occidentală — iată un destin vrednic de a face să pălească un lingvist. *Apusul* este locul unde moare soarele.

Ne aflam la un sfert de leghe de coastă și începeam să ne felicităm că am scăpat cu bucurie dintr-un ancoraj care ne provocase atâta neliniște când, vântul potolindu-se brusc, mareea și un val mare de est au început să ne târască spre recifele de la adăpostul canalului. Partea cea mai rea dintre naufragiile care ne amenințaseră până aici fusese aceea de a fi petrecut un timp într-o insulă înfrumusețată de toate darurile naturii și de a schimba plăcerile din patrie cu o viață tihnită, fără griji. Dar aici naufragiul avea o înfățișare mai crudă: mânată cu repeziciune spre recifuri, nava nu ar fi rezistat nici două minute violenței mării și doar înotătorii cei mai buni și-ar fi putut salva viața.

Contrastul dintre cele două tipuri de naufragii miroase a „făcut", ar fi spus bătrânii. Este ticluit într-un apartament liniștit, de către un om care lucrează pe îndelete, în clipa data, în realitatea unei plecări gata-gata să se transforme. În catastrofă, contrastul respectiv a fost marcat de un simplism brutal. În radă, un naufragiat cu bune condiții fizice putea, fără multă osteneală, să ajungă pe plajele țărmului. A naufragia în afara „barei", dincolo de talazurile, care asaltau necontenit recifurile de corali, era cu totul altă poveste.

Destinul navelor *La Boussole* și *L'Astrolabe* comandate de Jean-François de Galaup, conte de la Pérouse, care pier peste douăzeci de ani pe stâncile de la Yanikoro, justifică temerile acestea scrise cu o grijă parcă prevestitoare.

…În ce privește fregata *La Boudeuse,* iată izgonită primejdia.

Ziua se scurge anevoie, cu poticneli. Se așteaptă ca ambarcațiuni ocupate în radă cu ridicarea sau căutarea ancorelor care s-au rupt să-și încheie eforturile. Căderea nopții oprește operația care, totuși, va continua. Dar în puterea beznei se iscă o răcoare puternică, asemenea unui coșmar al mării și al cerului, iar *La Boudeuse* și *L'Étoile,* care au ridicat la bord toate bărcile mici, se îndreaptă spre larg. Concluzia lui Bougainville *ad asum navigantium*[148]*: Așadar o ancorare de nouă zile ne-a costat șase ancore, pierdere pe care nu am fi suferit-o dacă am fi avut câteva lanțuri de fier. Iată o precauție de care trebuie să țină seama toți navigatorii meniți unor asemenea călătorii.*

După toate sălbaticele lupte duse împotriva mării în timpul escalei din Tahiti, remarca aceasta de bun simț, puțin meschină, nu mai înseamnă chiar nimic. Și-apoi, de ce nu și-a luat Bougainville cu el lanțurile acelea de fier?

…Ancorele care cedează, lăsând navele să le scape, nu sunt pierdute pentru toată lumea. Ele se preschimbă acolo, în adâncuri, ca în cântecul lui Ariel, *into something rich and strange.* Socotite drept fosile ale unor ambițioase călătorii, ele

---

[148] Despre utilizarea navigației (lat.)

vor deveni în zilele noastre bucuria arheologilor submarini.

…Alături de Aotourou, glas însoţitor şi, curând, bine integrat în dialog, Bougainville şi camarazii săi vor reconstitui, înfrumuseţa şi inventa descoperirile din *Noua Cythèră,* alias Tahiti. Se va înălţa astfel o construcţie intelectuală frumoasă, una şi multiplă totodată, asemenea unui recif de corali născut dintr-un animal microscopic.

Mit? Cine ştie?…

Dar lumea reală nu este şi ea mitică? De vreme ce Franţa după nouă zile de ancoraj ratat şi în pofida unor călătorii şi activităţi britanice mult mai serioase, numără astăzi insula Tahiti printre preţioasele sale teritorii de peste mări, fără îndoială cel mai vestit?…

Partea a cincea

Scorbut şi rătăcire...
Şi un cythèrian i-a însoţit

Momentul e aproape. Cu voia lui Dumnezeu, în corpul uneia dintre aceste victime nefericite ale ignoranţei medicale, s-ar putea să zăresc o anumită fiinţă microscopică.

(Louis PASTEUR. Scris în 1881.)

1

La 16 aprilie, ora 8 dimineaţa, ne aflam la vreo sece leghe a nord-est-cart-nord de vârful ei septentrional; mi-am luat de acolo punctul de plecare. La ora zece, am zărit un pământ sub vânt, care părea să alcătuiască trei insule; din Tahiti încă se mai vedea un capăt. La prânz ne-am dat seama perfect că ceea ce luasem noi drept trei insule nu era decât una, ale cărei creste ne apăruseră, din depărtare, izolate.

Dincolo de pământul acela nou ni s-a părut că mai vedem unul şi mai depărtat. Insula are o înălţime potrivită şi este acoperită de arbori; de pe mare, o poţi vedea de la opt sau zece leghe. Aotourou o numeşte Oumaitia…

Noua Cythèră era aşadar o insulă într-un arhipelag ca şi într-o miriadă. Magia insulelor îl urmărea pe creatorul mărilor, aşa cum magia frunzei, a ramurei sau a acului pe cel al pădurilor. Dacă într-adevăr există un continent austral, el ar trebui să aibă înfăţişarea unei insule foarte vaste. Tahiti o doradă, iar el — o balenă.

Revenind la firul şerpuitor al rătăcirilor lor, navigatorii se predau farmecului

acesteia.

Vor limpezi ştiinţa maritimă internaţională cu nume de munţi care nu erau decât neguri, cu ţărmuri care nu erau decât coaste dezvelite de mareea joasă, vor strămuta și schimba nume de locuri; ei, scotocitorii și cercetătorii dosarelor din albastra arhivă a hulei. Li se vor arăta, mai devreme ori mai târziu, pământuri care apar brusc, precum nălucile și care, în depărtări, se definesc sub forma unor chipuri sau statui.

Marea occidentală, marea oceanică, avea să se repopuleze cu insule sub ochii marinarilor francezi. Marea se va repopula cu ceea ce nu este ea însăși! Minunate logodiri: apă și pământ, pește și coroane ale copacilor, sat și nemărginire.

Paradoxuri menite glumei, precum deșertul acela al Egiptului de Sus care, în secolul V al erei noastre „se populase cu sihaştri".

În sufletul fiecăruia dintre domnii aceștia se simte aţâţat un cartograf, dar tot cartograful oficial este cel asaltat până la urmă. Poziţiile sunt verificate cu sporita însufleţire. Curţile vechilor navigatori sunt recitite și discutate, jumulite, remestecate — atenţie la legendele în care se ascunde sâmburele de aur curat al adevărului!

Dacă dragii noștri inamici englezi nu și-au vârât nasul cândva prin locurile acestea — valul nu destăinuie nimic — s-ar prea putea ca de o sută șaizeci de ani nicio navă din Europa să nu fi brăzdat mările acestea. Iar marinarul aventurier din zorii veacului XVII era, desigur, primul venit aici.

„Oaze… ultima era cea mai frumoasă", notează în „*Les Nourritures Terrestres*" călătorul André Gide. Insulele din aceste ape îndepărtate — în care europenii salută o extremitate a lumii — vor fi, de fapt, hrană terestră pentru suflet și ochi, ca și o casă. Dar nici Bougainville, nici tovarășii săi de drum nu ar admite formula gideană. Există insule de care trebuie să te ferești. În amintirea dezastrului la care se expusese nu de mult un navigator olandez, *La Boudeuse* și *L'Étoile* schimbă de drum[149]; regăsind oceanul compact, oceanul total, zi de zi, vreme de două săptămâni. „Pentru a trăi fericiţi, să trăim ascunși, glumește Bougainville… Cine or fixa astăzi în Franţa, la aproape o mie de mile. – gândeşte el — Longitudinea și latitudinea lor?… Dar nu adaugă: Habar nu au dacă mai suntem în viaţă". Despre această plauzibilă ignoranţă mai bine să nu vorbim. Marea colorată, pe a cărei întindere se desfășoară bogăţia vânturilor este, prin excelenţă, un domeniu al născocirilor și al fantasmelor

Insule, ne vom reîntoarce la voi. Chiar și numai pentru a spune că *Noua Cythèră,* care ne-a învăţat ca de-aci înainte să ne intereseze toate insulele, îşi întrece suratele.

Oricare ar fi tresărirea pricinuită pleoapelor de apariţia — iarăși! – a unui uscat care se cere existent într-un punct al zării — fărâmă de scoarţă de copac sau elitră de insectă căzută pe o masă — Tahiti îşi va păstra prerogativele, Ne amintim de

---

[149] A schimba de drum: a modifica drumul navei (n. tr.).

ea ca de un pământ pe care am putut, când ni s-au terminat proviziile, să debarcăm. Să călcăm pe podeaua cocoșilor, să ne spălăm rufele, să ne destindem braţele și picioarele. Să dăm deoparte ruliuri și tangaje, să bem cu lăcomie apă proaspătă, ca de izvor… Acolo am putut savura, în toată prospeţimea lor, fructe multe. Printre ele (să clipim discret, iar bărbaţii care nu apreciază această bucurie să tacă!), cel mai frumos și tainic, o femeie.

…Îţi mai amintești, cavalere, de lacul cel mic, vrednic a se afla în parcul Versailles, unde am surprins trei nimfe în costumul Evei?

…Ah, Brieuc! Nu povesti chiar orice. O femeiușcă rămâne pretutindeni tot femeiușcă și nu regret nimic, absolut nimic. A fost o acostare izbutită, o susţin.

„Numele ei, dacă îi traduc bine murmurul, Togaba. Ochii ei? Nestemate negre.

…Gast[150]*!!* Au la banane… să faci din ele îngrăşământ. Cum avem noi mure.

Și-apoi, pe *La Boudeuse* — privilegiată prin asemuire cu flota, care a avut cinstea să ofere insularului cea dintâi noapte de navă franceză — este ambarcat un citerian, un Vineri[151] al lui Bougainville. Prin părul și culoarea pielii sale, prin vânjoșia sa, Aotourou — care se află într-un nestingherit du-te-vino pe fregată — exprimă deschis prietenia unui popor străin faţă de Franţa. Prin mersul și privirile sale, ei reînvie toate ceasurile, zilele și nopţile citeriene. De la sunetul nazal al flautelor, la vacarmul talazurilor; de la piscul mistuit în ceţuri, la micuţele plaje cu nisip negru şi la sânii cutezători ai tinerelor femei.

Așa după cum bine i-a șoptit domnul de Suzannet lui Bournand, în timp ce Aotourou călca puntea cu picioarele goale — picioare mari, musculoase, sigure pe ele ca ghearele păsărilor marine, cu degetele aranjate ca niște tuburi de orgă: “…cea mai frumoasă plantă pe care o aduce expediţia, iartă-ne domnule Commerson, ar fi, totuși, picioarele seniorului citerian”.

Aotourou pe *La Boudeuse* înseamnă știinţa insulară îmbarcată odată cu el. Așa într-o bună dimineaţă. Tot trecutul, tot viitorul unui pământ. Singurul străin de pe navă, în faţa a două sute de oameni legați de o lungă călătorie, ezită să repete cuvinte franceze sau chiar refuză să le învețe, poate din mândrie, dar îi învață cuvinte tahitiene oricui îi cere, cu bunăvoință și bună-credință neobosite. Cu ajutorul imaginaţiei și al unui limbaj din ochi și mâini, comunicaţia s-a stabilit. Chiar dacă uneori lucrurile se interpretează mai mult sau mai puţin aiurea… Deși treabă serioasă, expediţia pare un vis.

Îndrăgostit de Othello, bărbatul cu pielea închisă la culoare care putea să-i învețe pe patricienii din Veneția câte ceva despre războiul naval, Bougainville îl revede în trăsăturile gazdei sale atunci când Aotourou îi explică marea și cerul. Înainte de insula Oumaitia, băștinașul a schițat câteva dezvăluiri personale foarte

---

[150] Înjurătură bretonă semnificând „curvă”, dar al cărei sens îi scapă astăzi celui care îl folosește (n.a.).

[151] Aluzie la tovarășul lui Robinson Crusoe (n.tr.).

galante: *Ne-a arătat clar, fără echivoc, că era locuită de o națiune prietenoasă cu a sa, că fusese acolo de mai multe ori, că exista o amantă acolo și că vom găsi aceeași primire și aceleași băuturi răcoritoare ca în Tahiti.*

Mimul Marceau, Jeau-Louis Barrault au citit vreodată ceste rânduri? Trebuie să le fi inspirat arta. Deși tinerii ofiţeri de pe *La Boudeuse* erau versaţi în problemele sexului, prea erau multe cuvintele tahitiene care le scăpau. Cum să afirme că insularul avea o bună prietenă oumaitiană?

Măreţia călătoriei pe mare, farmecul fraternităţii umane impregnează pagina care urmează. Pe loc ea l-a încântat, desigur, pe Saint-Exupéry. *Marea oamenilor,* salut!

La două zile după aceea am avut dovada de netăgăduit ca locuitorii insulelor din Pacific comunică între ei, chiar la distanţe considerabile. Azurul unui cer fără nori îngăduia stelelor să scânteieze; după ce le-a privit mulţumit, Aotourou ne-a atras atenţia asupra strălucitoarei stele aflate la umărul lui Orion, spunându-ne că după ea trebuia să ne croim drumul și că în două zile vom da peste un pământ bogat, unde avea prieteni; din gesturi ni s-a părut a înţelege că exista acolo și un copil. Cum eu nu schimbam drumul navei, mi-a repetat de mai multe ori că vom găsi nuci de cocos, banane, găini, porci și, mai ales, femei pe care gesturile lui expresive ni le descriau ca foarte binevoitoare. Ofensat că explicaţiile lui nu mă hotărau, el alergă la timonă, a cărei folosinţă o și observase; în ciuda împotrivirii timonierului, el încerca să schimbe, în așa fel încât să urmăm direcţia după steaua de el indicată. Cu greu l-am putut liniști, dar refuzul nostru l-a întristat mult. A doua zi, încă din zori, a urcat în vârful catargelor, petrecându-și acolo toată dimineaţa și privind mereu spre pământul în care voia să ne ducă, ca și cum ar fi sperat încă să-l vadă. În rest, ne spusese, chiar în ajun, în limba sa și fără să șovăie, numele stelelor strălucitoare pe care i le arătam; de atunci, am avut, certitudinea că îi sunt foarte bine cunoscute fazele lunii și diversele pronosticuri care, deseori, vestesc pe mare diferitele schimbări ale vremii… Una dintre opiniile clar enunţate este aceea că el crede negreșit în ideea potrivit căreia soarele și luna sunt locuite. Ce Fontenelle le-a vorbit, despre pluralitatea lumilor?

Bougainville a dat, pe ici, pe colo, în acest pasaj, un mic brânci adevărului. Să-i fie iertat. O asemenea relatare nu trișează nici în privința personajelor, nici în privința atmosferei momentului. Ea singură, împreună cu întreaga carte a navigatorului, justifică o expediție pe care un realism mărunt o contestă încă și astăzi, dar care a mers foarte departe în cunoașterea călătoriei și a omului.

2

Cu tandrețe, Bougainville își privea sălbaticul contemplând busola. O dată memorabilă, ziua în care avea să poată dezlega secretele magnetismului pentru acest intelect frumos și neexploatat!

De când experimentase în *Noua Cythèră,* în radă, o pirogă cu balansier, îi socotea pe insulari înzestraţi cu un rafinat simţ al navigaţiei. Piroga se contopea cu

valurile, precum scoica spiralată bretonă cu roca ei… Ușurința cu care Aotourou se mișcă pe punte, siguranța dovedită în reperarea aștrilor sau în suportarea tangajului, în alergarea de la prova la pupa, precum și fixitatea unora dintre privirile sale în brazdele adânci ale hulei susţin în continuare această părere. De îndată ce Autouron va înţelege mai bine cuvintele franceze, iar Bougainville îşi va fi îmbogăţit vocabularul tahitian, se vor instrui reciproc într-ale mării bogăţii. Șeful expediţiei va afla manevrele pe care ar fi trebuit să le execute pentru a izbuti o ancorare corectă în faţa insulei Tahiti. Și pentru a ieși din ea, după aceea, fără să piardă nici măcar o singură ancoră.

…Cu coada ochiului. Nassau privește ia prietenul său fericit. Izgonește un gând pizmaș. Ei da, fără nicio îndoială, sălbaticul acesta s-a cuibărit, de pe un zi pe alta, în prietenia marelui om; când mai alaltăieri, senior sau nu, se căţăra prin cocotieri. Dansa gol, sau aproape, în lumina stelelor…

Bucuria profundă care sclipește în ochii lui întunecați ar tulbura un pictor.

Ce războinic frumos. Sub veșmintele-i împopoţonate — o cămașă bufantă de-a lui Bougainville, un pantalon și cizme de ofiţer de marină — simţi bărbatul menit luptei şi drumului greu.

— Dacă înţeleg bine, domnule comandant, ai un avans de câteva zile faţă de program.

— Ce te face să crezi asta, prinţe prieten al meu?

— Ai părăsit *Noua Cythèră* fără să epuizezi} cele optsprezece pietricele pe care le impuseseși șefilor.

— Prin urmare, ai trecut la o operaţie de scădere! Fostul matematician te felicită…

— Îţi mulţumesc… Vă sunt recunoscător… Ați binevoit, într-o zi de încredere, să-mi spuneți că, dacă China și, fără îndoială, continentul austral ne vor lipsi, îmi veți arăta niște insule. *Noua Cythèră* este una dintre ele și una pe care nu o voi uita niciodată. De altfel, prezența prietenului nostru, domnul Aotourou, m-ar împiedica, de altfel, să fac asta pe fregata noastră. *Noua Cythèră* ne-a dăruit zile tumultuoase, dar foarte bogate, a căror întreagă valoare, încă o dată, domnul Aotourou ne-o garantează. Nu veți aborda acum și altele? Nu vei încerca alte contacte puternice cu popoare, cu alţi Aototurou?

Bougainville nu îşi desprinde privirile de la mâinile puternice ale sălbaticului său. Ele bat ușor cadranul busoiei – acul înnebunit, care freamătă asemenea unui peștișor, îl delectează pe Aotourou. Numai de nu ar bate și mai tare în cadran!

Mai încolo, Suzannet, Bournand și Bouchage, care nu vor niciodată să stea inactivi, sunt ocupaţi: fac punctul[152] navei. În transparența unei vele albe surâde soarele. Abatele îşi citește breviarul. Un mus și-a aruncat în apă undiţa. Un matelot i-a vârât în cap că ar putea pescui perlele mari care înoată între două ape.

---

[152] Stabilirea poziției (n. tr.).

— Prinţe, și prietene, ai constatat la fel de bine ca și mine că insulele nu sunt prea ușor de abordat.

— Firește. Faimoasele lor centuri de castitate!

— Nu pot ști ce insule vom întâlni în drumul nostru. Peste puţin timp, ne vom avânta în ape în care, după câte știm, nu a pătruns, întru explorare, nicio navă europeană.

…O roșeață de bucurie copilărească a năvălit în obrajii lui Nassau, deși îl treceau fiori. Se întreabă dacă nu cumva o lacrimă are de gând să se ivească în colţul ochiului drept, care îl ustură puţin. Se trage de mustăţi.

— Lăudat fii, că mi-ai dăruit o călătorie atât de frumoasă!

Bougainville a râs. Aotourou, care nu cunoaşte bunele maniere, cască să-și mute fălcile, nu altceva! Și orice cochetă pariziană i-ar cumpăra dantura.

— Încetișor, prinţe. Nu ai luat seama la prudenţa mea? Am zis „după câte știu". Mișcările navelor comerciale spaniole și olandeze ne scapă, în mare parte, de secole. Cine știe dacă în apele pe care le credem încă neexplorate unele dintre ele nu au și pătruns?

— Și nu ar fi spus-o?

Nu. Pentru temeinicul motiv că s-au scufundat. Își scoate pălăria, drept omagiu adus unor marinari dispăruţi. Apoi şi-o repune pe cap și, credincios tacticii sale, tactica bucuriei, fluieră încetișor melodia *Pe podul din Avignon.* Aotourou crede că-l cheamă. Fluieră și el; chipul îi este transfigurat.

Abatele se oprește din lectură. Privește la scena aceasta, în timp ce un cormoran schiţează pe sus câteva rotocoale, după care se afundă în mare… Bougainville se apropie de Aotourou. Îl mângâie pe umăr. Cei doi bărbaţi se privesc intens. Fac schimb de gratitudini. Aotourou nu a navigat niciodată pe o navă atât de mare, dotată cu atâtea vele, încât ai zice că-i o monstruoasă pasăre de mare. Toate vânturile trimise de cer au, colo sus, aria lor de sărbătoare și lucru…

Bougainville a vorbit adineauri despre naufragiu: și-l imaginează pe indian zbătându-se în valuri, printre epave; ah, orice om este muritor! Iar încrederea pe care i-o arată acest frumos fruct al însulelor îi minunează…Revine la Nassau.

— *There's a long way to Ushant, your Honour!*[153] Nu pot răspunde încă de pe acum de escalele noastre. Fiecare zi înseamnă o reîncepere a călătoriei. Dăm ocol lumii, închipuiește-ţi. Vom tăia — și nu doar o dată — ecuatorul. Îţi amintești că Neptun a avut bunătatea să o recunoască pe *La Boudeuse* o *persona grata.* Acestea fiind spuse…

Să-și mărturisească îngrijorarea imediată? Curajul și seriozitatea prințului i-au fost evidente în plină zi la *Noua Cythèra*, în dimineața de după noaptea cumplită. Nassau a luat cinci sau șase marinari cu el și s-a aventurat departe în interiorul unei insule aflate într-o stare de rebeliune. În ciuda tinereții sale, prințul este deja un om curajos și un lider, precum și un tovarăș galant. Dar este bine să-ţi dezvălui

---

[153] Drumul spre Ushant (Ouessant) este lung, Înălțimea Voastră (n.a.).

prea gravele neliniști unui om care doar cu o diferenţă, de doi, trei ani, ţi-ar putea fi totuși fiu? Bougainville a optat pentru un „nu”, și îi surâde lui Aotourou. Apoi îi șoptește lui Nassau: „Fiece zi cu bucuria și cazna ei. Toate insulele pe care le vom descoperi vor fi binevenite”.

— Pământ ia nord-vest! strigă cineva din gabie tocmai atunci.

Prin lunetă, de pe punte, nu se zărește nimic în direcţia precizată. De Suzannet se caţără pe scara de frânghie până la omul de veghe. Dorinţa de a coborî pe uscat înșală de multe ori văzul mateloţilor.

„Dăm ocol lumii, închipuiește-ţi”… Ascendenţii germanici ai lui Nassau-Siegen s-au deșteptat. S-a transpus în pielea unui dansator de la ţară care înlănţuie mijlocul unei cumetre numite Pământ. Ziceţi-i, tare, viorilor. Hop şi-aşa, hop și-așa, să mătură fustele doamnei praful de pe pământ! Un fluviu al bucuriei îi străbate vinele. Marea, mările — toate întinderile acestea care se rotesc în spaţiu cu o viteză de necrezut, fără ca o singură picătură să se verse, *Urwelt*[154]. Lumea care iese din găoacea sa. Lumea care se adună pe calea ei. Lumea care primește vizita primei sale aurore… Imagini smulse Malvinelor și strâmtorii Magellan saltă în lumină. Secolul acesta este o Renaștere.

Ce tot istorisesc oamenii ăștia? Cine sunt ei?

Lui care îi trebuie un minut întreg ca să înţeleagă. S-a întins, îmbrăcat, pe cușeta comandantului său. Dincolo de peretele de postav, doi bărbaţi discută. Doi care ar putea fi domnul Vivès și domnul Commerson.

…Bunica l-a învăţat că nu-i frumos să asculţi pe la uși. Ar trebui să tușească, să facă o mișcare, ca să-i înștiinţeze pe vorbitori de prezenţa sa. Un perete nu-i o ușă! Da, dar…

Bunica era un om minunat. Ideea de a se face marinar de la ea a pornit și nu de la potcovarul de taică-său. De câte ori o însoţea la adunatul lemnelor de epave, dimineaţa, pe orice vreme, în timpul refluxului, ea spunea: „Două sunt lucrurile pe care le poţi privi la nesfârșit: marea și flăcările din vatră…”

Ce mai încolo și încoace, nu el a provocat situaţia aceasta de ascultător. De ce să stai de vorbă într-o cămăruţă, când există puntea? Fără să facă zgomot, Caro se hotărăște la o anume poziţie a capului. Nu va săvârși indiscreţia decât pe jumătate: va păstra pentru sine tot ceea ce va surprinde, îi este îndatorat lui de La Giraudais că i-a fost milă de epuizarea sa și l-a trimis la culoare; totuși nu este un turnător. Și-apoi, La Giraudais își are partea sa, partea leului, în elogiile cu care domnul de Bougainville copleșește flota.

…Da, bineînţeles, sunt două glasuri — al chirurgului și el culegătorului de plante și scoici.

O fi cerut domnul Vivès vreun serviciu savantului Commerson cu câteva clipe mai înainte. În loc să accepte ori să refuze, domnul Commerson s-o fi hotărât, după

---

[154] Lumea primordială.

niscaiva șicane să-i ponegrească expediţia. Nu-i treabă serioasă ambarcarea unor savanţi care îţi pun beţe în roate! Și unde pui că visează să ajungă la Academia de Ştiinţe! (Despre cine-o fi vorba, lotuși?) Să vii de-așa departe, cheltuind asemenea sume, pentru a petrece pe uscat doar câteva zile nenorocite…

„Ce mai, habar n-au să ancoreze o fregată! îşi zice Caro morocănosul, A naviga, asta-i meseria de marinar. Mai faci câte o escală, nu zic ba, fiindcă au nevoie de ea navele și picioarele oamenilor din echipaje; da-i păcat, pe cinstea mea de breton".

Vivès a lăsat furtuna să treacă.

— Nemulţumirea dumitale te onorează, dragul meu camarad; este cea a unui savant autentic. De aceea, chiar ştiinţei dumitale mă adresez…

„Ciudată limbă mai vorbesc. Deloc cea obișnuită pe o navă Este mai degrabă vorbirea unor domni sus-puși. Ce idee bizară, să îmbarci astfel de oameni! Oricum, un chirurg, este aici binevenit".

— Te ascult, grăiește culegătorul de plante.

Oficial, mai-marii de la bordul celor două nave sunt, foarte mândrii că oamenii s-au putut deda, în privinţa consumului de fructe, unei adevărate orgii. Ei nu afirmă doar vindecarea scorbuticilor, dar fac și calcule potrivit cărora pericolul unei recidive a răului — în mod artificial fixat, în cel mai rău caz, la trei săptămâni după o escală normală — a fost amânat cu două săptămâni.

— Imbecilii!

Injuria îl uluiește pe Caro. Dar morocănosul nostru nu are decât a constata prostiile, nu și a rosti cuvinte aspre. Se bucură că domnul Vivès i-o întoarce frumușel aducătorului de flori și insecte (în Brazilia prindea fluturi cu o plasă de raci).

— Mă tem, dragă domnule Commerson, ca părerile de rău privind insuficienta recoltă din *Noua Cythèră* să nu-ţi sporească prea mult enervarea. Cât despre mine, admir pe domnul de Bougainville și statul său major pentru curajul și umanismul lor. Ceea ce le lipsește este, pur și simplu, rigoarea ştiinţifică.

— Vii, totuși, cu o acuzaţie gravă!

— Îngăduie-mi să continui. Ai înţeles, firește, că nu împărtășeam încrederea oficială în rolul fructelor căpătate în *Noua Cythèră.* Părerea mea este că nucile de cocos și bananele amăgesc în chip plăcut foamea și setea prin prospeţimea și sucurile lor; înseamnă mult, desigur, dar asta-i tot. Nu trebuie să ne bizuim pe ele în tratamentul preventiv al scorbutului. Să mi se taie mâna dacă nu portocalele și lămâile ne-ar fi folosit cel mai bine în scopul acesta, dar în *Noua Cythèră* nu existau nici lămâi, nici portocali.

Caro-morocănosul este un morocănos sincer. De data aceasta jubilează, plin de admiraţie faţă de un chirurg care știe să meargă până în adâncul lucrurilor.

— Am nevoie de ajutorul dumitale, continuă domnul Vivès. Nu ţi-am vorbit acum decât despre niște intuiţii. Cunoștinţele dumitale ştiinţifice pe de o parte, instrumentele de cercetare de care dispui pe de alta, nu ţi-ar putea îngădui să le confirmi ori să le infirmi? Ciudat. Mai adineauri înţelegeam foarte, da, chiar foarte

bine, totul — banane, lămâi… Și… dintr-odată — pâclă! Auzi: „Să infirmi”; ce pasăre o mai fi și asta?

Câteva clipe de tăcere. Apoi, din nou, vorba susurată a culegătorului de violete:

— Din păcate, nu cred. Vom merge chiar acum în minusculul meu laborator, dar te asigur că, în acest domeniu, cunoștinţele mele ştiinţifice nu-mi oferă, nici mie, decât intuiţii.

— Nu le socot deloc neglijabile!

— Atunci ţi-aș putea spune că se contopesc cu ale dumitale. Pentru ce lămâia, excelentă într-o apă caldă împotriva durerilor în gât, a afecţiunilor pulmonare, nu ar fi excelentă și împotriva scorbutului? Banana fortifică poate mușchii, dar în ce privește acel nu știu ce antiscorbutic de care au nevoie, în alimente, navele dumneavoastră, mă cam îndoiesc că ea ar conţine așa ceva. Repet, calculele domnilor acestora sunt stupide. După părerea mea, Commerson, escala în *Noua Cythèră* va fi slujit, în ce privește scorbutul atât cât poate servi un cauter unui picior de lemn. Unei domoliri aparente! poate urma o revenire fulgerătoare. O văd apărând peste o săptămână. Sau chiar astăzi. Sau peste zece zile, nu știu…

— Nu ești deloc liniștitor!

— Știinţa este știinţă, dragul meu chirurg. Ea nu îi întreabă pe oameni dacă le servește sau deservește interesele.

— După dumneata…

— Nu voi face nimic. Poftim, treci întâi dumneata…

Zgomot de pași. Cei care au stat de vorbă au plecat. „De toate auzi pe e navă”, gindește Caro. De ce ar intra în panică? A naviga nu va însemna niciodată un fleac. Unei griji izgonite, alta îi ia locul. Un noroc foarte aproape de miracol a ocrotit navele, când la ancorarea deplorabilă din *Noua Cythèră,* fregata a nimerit peste flotă. Catargele nu s-au rupt. O, Iisuse Cristoasel Ei bine, este firesc ca acum grija să reapară. „N-am scăpat de pericol, hotărăște Caro, cu sumbră bucurie. Să fim cu ochii în patru”.

Dar nu este şi el, cumva, un vinovat? Pipăie iconiţa Fecioarei, veche şi deformată, pe care o poartă de la botez.

De ce nu a cerut să se facă un *Te Deum* imediat după plecarea din *Noua Cythèră?* Insulele în care navele franceze au făcut escală nu le oferiseră mai puţine primejdii decât strâmtoarea Magellan. Mârâind, dar stăruind, l-ar putea convinge pe La Giraudais, om cucernic, să adune echipajul. Nu ar fi fost deloc necesară atenţionarea domnului de Bougainville prin semnale.

Caro nu are timp să se învinovăţească mai mult. Oboseala nu l-a uitat. Ea îi apasă greu pleoapele, îi gâdilă geană cu geană. Închide-ţi dară ochii, lup de mare, o să ai nevoie de ei!

Bretonul adoarme și, de pe flotă, el trece imediat pe o insuliţă unde poate fi zărit, la capătul unei alei de fagi, un altar. Cu o statuie a Fecioarei. La Giraudais, în veşmânt de episcop, tămâiază. Pirogi cu balansier dorm în iarbă. Papagali zboară ici, colo. O maimuţă…

— Uite-l că doarme, pe cinstea mea, în loc să-și facă treaba.

Maistrul de marină s-a trezit prostește, când un om a trecut spre toalete. De cel puţin zece minute îi pândește reîntoarcerea. Fregata stă locului, atunci nevoile cad în gaură, precum piatra. Mii de sabordurил! O fi adormit tipul.

Alexandre Stéphan se scoală și iese în ciorapi în beznă. După câteva secunde se oprește: un matelot, care trecuse chiar înaintea lui, vorbește în șoapta cu nătărăul de la toalete. Stéphan ascultă; prea obișnuit cu ele, nu le mai simte duhorile. La urma-urmei, rahatul nu miroase a gudron de huilă.

— … Roland, nu pot.

— Ce nu poţi?

— Să fac pipi, bătrâne, și mă arde!

— Forţează-te, neghiobule. N-ai decât să-ţi zici întruna „Trebuie să fac pipi" și o să te ușurezi.

— Crezi tu asta! Ce nenorocire pe capul meu! Cât un dovleac mi s-a făcut unealta creatoare, mă doare ca un sac de urzici și nicio picătură.

— Asta nu-i bine.

— Nu. Deloc ușoară meserie.

— Du-te pe punte. Să te ia puţin frigul și stropii valurilor… Să vezi pe urmă, ca o vacă o să-i dai drumul.

— Ca un bărbat mi-ar ajunge. Dar o să-ţi dau ascultare. Urc pe punte. Cu condiţia să vii și tu cu mine.

— Merg. Ai mâncat, pesemne, prea multe banane.

— Nu cred că este scorbutul.

Maistrul s-a tras iute în umbră. Dacă matelotul care îşi însoţea camaradul se numește Roland, celălalt este cu siguranţă Alain Suzanne. Îl știau ei nu prea școlit, însă… oricum!

Să fii marinar pe o fregată a regelui și să vorbești de „scorbut"…

O neliniște îl asaltează pe Alexandre Stephan. Ce-ar fi, dacă în loc să te arăţi nemulţumit, ţi-ai revedea puţin propria situaţie? În primele trei zile de escală nu ţi-ai învins deloc plăcerea de a umbla pe uscat. Te-ai dus cu trei femei — două tinere și una bătrână. Ce mai… Ai băut vin în raţii duble. Cei care îţi vedeau zburdălniciile nu te stânjeneau. Şi-atunci, dacă se dovedește că doamnele de acolo erau bolnave…

— Domnule de Bougainville aș vrea să vă rog ceva.

— Te ascult, domnule Le Corre

— Locul în care i-am închis pe soldaţii pedepsiţi pe insulă miroase a cocină. Oamenii aceștia ies la aer două ore după amiaza, supravegheaţi de către un maistru. Altfel…numai închiși stau.

Josselin tace. Cuvintele i se poticnesc în gâtlej. Asemenea unui insular care nu știe vorbi franceza, schiţează un gest pentru a se face înţeles. Domnul de Bougainville are auzul foarte fin.

Zâmbetul larg care luminează privirea stăpânului de la bord accentuează

oboseala de pe chipul său, dar cucerește prin sinceritate.

— Socotești că ar fi mai potrivit să-i trimitem înapoi cu toţi ai lor?

— Cred că da.

— Să fie precum dorești. Îţi mulţumesc că m-ai avertizat. Eu însumi ar fi trebuit să mă gândesc la bieţii oameni. De vină-i, poate, nesomnul.

Și din nou surâde. „Gâtul i-a slăbit", observă Josselin. „Laba gâştei a și apărut. Nu doarme destul, mai mult ca sigur".

Înduioșat de primirea pe care i-a făcut-o superiorul, încearcă o ușoară dezamăgire. Pentru a-și pleda cauza, pregătise un argument pe care nu mai îndrăznește să-l folosească faţă de un om atât de bun. Unul dintre cei patru soldaţi se vaită de dureri de șale și maxilare. Nu ar fi de mirare să-l pândească și pe el scorbutul.

— Vă mulţumesc pentru ei și pentru *La Boudeuse,* mormăi Josselin.

— Fii bun și treci la bucătărie. Să le oferim celor patru zbiri ai noștri o trataţie specială, cu câte un pahar de vin.

„De data aceasta indulgenţa îl înşală", socoate celălalt. Dar acceptă. Va îndeplini ordinul. Se îndepărtează. Bougainville îl recheamă.

— Dacă nu-ţi cer cumva prea mult, spune-le muzicanţilor că-i aștept.

…Rămas singur câteva minute, Bougainville caută să-și mute gândurile în cartea a-IX a *Eneidei,* deschisă la întâmplare; dar nu citește. Ascultă freamătul mării occidentale care se lovește de babordul fregatei, ascultă murmurul suplu al vele lor și se gândeşte la Aotourou. Să ajungi la capătul lumii și să găsești oameni numiţi sălbatici care duc o viaţă aspră, sănătoasă. În ciuda izolării lor, oamenii aceștia cunosc relele cetăţilor noastre. La Porte a confirmat mai adineauri bănuielile sale: tânărul și frumosul senior Aotourou este un supravieţuitor al sifilisului. Nu are decât să-i insulte pe marinari

Jean-Jacques Rousseau, el scrie baliverne. Natura nu este puritate absolută.

În condiţiile acestea trebuia supravegheată toată lumea dacă nu chiar el însuși. Servitute clasică, legată de primejdiile escalelor. Ceea ce-l întristează mai tare pe Bougainville este vechea nefericire a prietenului său, a acestui Aotourou pe care zeii l-au dăruit cu atâtea daruri, în plus cu spiritul aventurii…

Enea, Ulise au înfruntat griji multe la comanda diferitelor lor nave, dar nu și nenorocirea aceasta vulgară…

Imperturbabila mare continuă să clipocească în jur.

Fericită, fără îndoială, că etrava taie la nesfârşit bogăţia de păr care i se învolburează la ceafă. Cel puţin tu, oceanule, să nu te întinezi niciodată.

…Basul, viola, flautul. Fiţi bineveniţi, domnilor muzicanţi.

Luaţi loc la babord. Cerinţele mele nu sunt mari. Îl aștept pe senior Aotourou, oaspetele nostru, împrumutat Franţei de către poporul său din *Noua Cythèră* sau, dacă preferaţi, din Tahiti și pe câţiva dintre domnii ceilalţi. Ei încheie acum un amănunţit control al fregatei noastre. Încercăm să confruntăm două vocabulare marinărești. Când se va fi adunat toată lumea, ne veţi cânta *Le Tambourin* de

Rameau, l'Anguille de Couperin cel mare[155] și, în sfârșit, cântecul nostru ţărănesc *A la claire fontaine.* Uşurel cu aria aceasta pe care o veţi relua ori de câte ori o să hotărască domnul de Suzaunet. Ofiţerul meu are un timbru tare frumos.

Doresc ca memoria seniorului tahitian să reţină, odată cu sunetele, fără a și înţelege deocamdată, cuvintele unui cântec pe care eu însumi…

Luă o priză de tutun, spre a-și ascunde emoţia. *La fântâna cea limpede…* De câte ori nu a fredonat, cântat, urlat melodia aceasta pe malurile lacului Champlain sau Saint-Laurent, precum și în saloanele Québec-ului. Trăiește în cântecul acesta întreaga l'Ile de France — cu păduri adânci, ape limpezi, pășuni și păsări, cu vioaie sătuleţe ale căror case stau adunate în jurul câte unei biserici medievale, toate cu grădină.

Revede o alee de stânjenei. Adulmecă mireasma unei flori de levănţică. Galopează pe o cărare…

…Voioasă zarvă. Și obișnuitele politeţuri de genul „după dumneavoastră" (cum s-o fi spunând asta în tahitianăi).

Chipul încântat al lui Nassau…

Să-i sucim cocoșului dezamăgirii gâtul. Muzicanţi, atacaţi piesele… Vom avea un concert frumos. Lucrul cel mai neplăcut ce i s-ar putea întâmpla? O întrerupere în cazul în care cineva ar striga de sus „Pământ!" sau „Foc la orizont!"… Dar asta nu va fi. Noi suntem pe-aici, flota și noi, singurele nave; iar hărţile de mai mare încredere nu propun nicio insulă.

3

Seara plutește deasupra mării. Un soare jupiterian a plecat, numai foc și flăcări, să lumineze alte valuri, înainte de câteva zile nu se va mai ivi nimic. Să înecăm, aşadar, grijile…

Și să dăm tristeţe! partea ce i se cuvine…

Cu pași neauziţi, Bournand a intrat în biroul lui Bougainville care, gol până la brâu, dormitează pe un șezlong — și visează că la Paris plouă și că *La Boudeuse,* remorcată de o galeră și cu catargele coborâte, înaintează de-a lungul golfului Vert Galant. Bournand îi șoptește:

— Domnule comandant, dacă sunteţi bun…

Revenit la realitate și clipind în faţa feștilei, bărbatul ia în râs, potrivit firii sale delicate, o deșteptare neobișnuită.

Întinde un braţ și citează:

Când somnul dinspre ziuă, de fete îndrăgit.
Cu blând răsfăţ mai fine pleoapele închise…

---

[155] Couperin (François, zis Couperin cel mare), compozitor francez (1688-1783) - (n. tr.).

Două versuri cu care, de zeci de ori, a salutat chipul nostim, orbit de lumină, al câte unei iubite. O fi știut vreodată cine le-a scris? Du Bellay sau Ronsard? Sau poate că născute sunt de-a dreptul dintr-un peisaj al Loarei, ca Venus din unda cea amară? Și-atunci, un pescuitor de anghile, venind în zori să-și ridice năvoadele, le-a găsit prin iarbă

— Domnule comandant, a murit cineva.

În aceeași clipă, Bougainville se ridică.

— Vrei să mă ajuţi, dragul meu Bournand, să-mi trag cizmele. Să nu mai chemăm un servitor, ar fi de prisos Aș a merge mai repede.

A și îmbrăcat cămașa.

— L-ai vestit pe duhovnic? Pe domnul La Porte? Cine a murit?

— Pilotul dumneavoastră de pe ţărmul Franţei Isaac Le Roy.

— Flăcăul acela din Normoutier? Care ce plângea ieri că-l doare în gât? Da… Așa, dintr-odată; dar se stinsese când a venit duhovnicul. Domnul La Porte nu și-a dat încă avizul.

Examinează corpul.

— Să nu-și fi făcut cumva scorbutul de cap. Dar, la naiba, să nu vedem acum peste tot numai scorbut! Ieri, omul nostru glumea cu insularul, îi admiram trupul împlinit.

Cu glas mult ooborât, întreabă sau imploră:

— Ar putea fi vorba de o sinucidere?

De Bournand tresare și alungă jalnica ipoteză.

— O, domnule comandant, pe *La Bondeuse!*

— Pst… Ia-o înainte!

Bougainville a deschis repede o sticluţă; și-a parfumat ușor degetele cu apă de stânjenei.

Înăuntrul fregatei, deși Jossolin i-a trimis pe curioși la posturile lor, tensiunea amintește o străduţă de oraș provincial, când o familie și-a pierdut pe unul dintr-ai ei. Până și bârnele, lăzile cu greemente, vergile din arboradă au o înfăţișare lugubră. Ca din întâmplare, dau târcoale locului câinele și capra. Aotourou stă de-o parte, în picioare. Îi adresează lui Bougainville câteva cuvinte misterioase. Nu ne găsim pa sol ferm. Alergăm pe mare, sub puterea ei…

Chirurgul răspunde privirii lui Bougainville:

— Omul acesta era fără îndoială bolnav când s-a îmbarcat. Asta mă face să cred și mai tare în ideea că ar trebui să-i supunem pe oameni unui examen medical înainte de a-i primi la Marină. Nu avea nici douăzeci și doi de ani, se credea viguros, iar surâsul lui exprima forţă; dar aș putea jura că în dimineaţa aceasta îl cam lăsa inima. Mi se spune că foarte puţin a gemut. Cred asta.

Lui Bougainville parcă i-ar veni să ofteze ușurat, dar îşi amintește că se uită la un cadavru. Își face semnul crucii.

Așteaptă ca duhovnicul, care a închis ochii mortului, să-i împreuneze pe piept mâinile peste o cruciuliţă de lemn, pentru a atinge apoi și el, ușor, fruntea și urechea

de pe acum reci ca marmura. Insul nu ocupa un loc important ierarhic, dar asta n-are a face, era un camarad. Se rupsese de atâtea legături, pentru a ce alătura unei expediţii primejdioase.

Navigatorul se întoarce spre Duclos-Guyot. Sub forma unei mulţumiri anticipate, îi dă ordin să pregătească aruncarea mortului în apă, pentru ora zece, pe soare. Să fie prezent tot echipajul. I se va semnaliza flotei să pună velele în pană odată cu fregata, în timp ce La Giraudais va anunţa ta bordul său motivul pentru care se fac toate lucrurile acestea.

Bougainville surprinde privirile indianului său, în care se adună nori de tristeţe și neînţelegere — dar cine a înţeles vreodată moartea? Mângâie, în fugă, părul insularului. Se moare pe nave ca și pe insule, o cere natura umană. Doresc să vii cu mine în Franţa, dar voi veghea ca peste un an să te reîntorc în ţara ta. Un legământ făcut în tăcere preţuiește, pentru omul de onoare, cât unul scris. Vreau să-i regăsești pe ai tăi. Părinţii și prietenii din Tahiti, femeile tale…

— Domnule Josselin, știi fără îndoială cine era prietenul cel mai bun al sărmanului nostru mort. Trimite-l la mine cu o oră înainte de ceremonie.

Se retrage. Dar îl oprește abatele. Ar fi bine să se spună o rugăciune.

— Se înţelege, părinte; dar ea va fi scurtă și nu vom intona niciun imn.

— Vom îngenunchea.

Adevărat? Da, fiindcă echipajul va fi bucuros să afle asta. Oamenii aceștia bravi merită să te porţi frumos cu ei. Sunt din aceeași plămadă ca Nassau și ca mine.

Iată-l pe prinţ. Mâna-i elegantă a schiţat semnul crucii.

Apropiindu-se de cadavru, i-a atins umărul drept…

Lumea se înghesuie puţin, pentru ca fiecare să poată îngenunchea, în locul acela strâmt. Calmul mării vine în ajutorul gesturilor, dar uneori navele sunt poreclite sicrie plutitoare.

…De profundis clamavi ad te, Domine. Domine exaudi vocem meam.[156]

Doar Aotourou și Bougainville nu răspund cu *Fiant aures*[157]*…* însă nimeni nu observă. Auzind cuvinte latinești, navigatorul, încă puţin somnoros, a tresărit. Ce limbă frumoasă! Niciodată nu va putea urî Biserica. Cuvintele „De profundis" capătă preţ deplin pe o navă care plutește deasupra unor abisuri. O amintire îl străbate. Cuvintele: *Te vocavi ab extremis terrae*[158]*…* comentate de Bossuet în discursul funebru rostit pentru Palatine. Profunzimile mării, marginile pământului, suntem în temă…

Profunzimi ale mării, profunzimi ale duhorilor unei nave.

Mirosurile răspândite de latrine și bucătării se învârtejesc pe deasupra

---

156 Din adâncuri am strigat către Tine, Doamne. Doamne, ascultă glasul meu.(lat.)

157 Să fie urechi. (lat.)

158 Te-am chemat de la marginile pământului.(lat.)

Boudeusei care și-a pus velele în pană, solemnă în semiimobilitatea ei, foșnitoare, maiestuoasă ca un mare lăcaș al reculegerii.

Bougainville a stăruit pe lângă abate, astfel încât lucrurile să nu capete un aer lugubru. Moartea, departe de ţara și parohia sa, va fi înscrisă în caietul de sarcini; fiecare marinar îl are pe-al său. Pentru ce să te întristezi peste măsură în faţa unei ceremonii care evocă apele botezului? Când trăia, pilotul-de-coastă era unul dintre cei mai de viaţă băieţi de pe *La Boudeuse.* Cel mai bun prietenei său, maistrul dulgher, i-a dezvăluit lui Bougainville că tare îi mai plăcea să cânte:

Într-a tatălui grădină
Liliacul a-nflorit…

… Ceremonia, avea să înceapă cu interpretarea melodiei, de cinci ori la rând, în sunet de vioară și flaut. Preotul spune cuvenitele rugi. A înserat în textul său prenumele și numele mortului care — astfel rostite, în liniștea mării occidentale, peste care planează păsări uimite — se încarcă de o măreţie nouă, precum ancorele pierdute ale unei nave… Urmează imnul *Libera.*

Aproape tot echipajul îl știe pe dinafară, chiar și majoritatea mușilor, dintre care cel puţin doi nu și-au schimbat încă vocea — iar glasurile lor îngerești sunt minunate, flori de măceș și volbură, de a căror prospeţime mai-vârstnicii uitaseră. Cu sfeșnicul, abatele binecuvântează trupul cu glugă înfășurat într-o bucată de velă veche. Un om poate fi asemănat cu o frunză de fag și cu o șalupă. Bougainville se încordează. Oferind mării un cadavru, el îi plătește un salariu mistic. Apele acestea care se readună într-o clipă, haină fără cusătură, își vor aduce-aminte de navele Franţei. Își continuă în dimineaţa aceasta treaba începută pe insulă, într-o noapte frământată, când a dăruit pământului o sticlă.

O salvă de muschete acoperă zgomotul indecent al cadavrului, statuie înfășurată într-o velă, care lunecă pe scândură, cu picioarele înainte. Câteva vârtejuri. Un crap înghite pâine. Nicio groapă, niciun gropar.

Ofiţerii și marinarii își acoperă din nou capetele cu chipie, cu caschete. Un mus plânge cu lacrimi fierbinţi. Ducă-se pe pustii tristeţea! Bougainville dă ocol echipajului cu privirea. Își înfrânează un surâs obosit. Împrejurările îi impun un joc de cuvinte.

— Trăiască regele!

Un urlet îi răspunde… A striga trăiască regele înseamnă a striga în același timp, de vreme ce numele dispărutului o cere, trăiască Louis și trăiască Isaac, trăiască echipajul, trăiască viaţa, aventura, tinereţea și prietenia de la bordul unei nave. Încercările fac parte integrantă din călătorii. Care ar fi serviciul cel mai bun menit camaradului scufundat?

Foarte simplu — să se cânte sau fluiere încetișor, cu același antren *Într-a tatălui grădină, Liliacul a-nflorit*…Și să urcăm la arboradă, ori de câte ori vom primi acest ordin.

Bougainville îi șoptește ceva lui Duclos-Guyot, Bretonul încuviinţează printr-o

înclinare a capului. Cei de la bucătărie vor servi oamenilor raţie dublă de vin.

Moartea pilotului nu a fost pricinuită nici de scorbut, nici de sifilis, nici de otravă. La Porte afirmă lucrul acesta, fără urmă de șovăială, iar navigatorul dă crezare chirurgului său.

Va insista la birourile Marinei pentru a se institui de-acum încolo, înainte de orice campanie, un examen medical (serios) al ofiţerilor și mateloţilor. De-ar mai fi domnul de Choiseul în postul său, la reîntoarcerea navelor!

Să fie efectul vinului de Bourgogne, oferit în seara aceasta la masă, vin suculent și ameţitor, care îl împiedică pe Bougainville să adoarmă? Tot încredinţându-se că moartea pilotului, nefericită întâmplare, nu ascunde nicio ameninţare viitoare, el se învinovăţeşte pentru moartea aceasta. Omul ar fi trebuit debarcat la Montevideo, cu restul lotului de inapţi. I-a lipsit, aşadar, intuiţia. Pe mare nu trebuie prea mult pentru ca un climat de credinţă în nenoroc, de teamă să se şi instaleze. Tahitianul nu a fost deloc voios toată ziua. L-a evitat pe Bougainville; chiar și privirile i le-a ocolit. De trei ori s-a dus să se sprijine îndelung, de balustradă, chiar în locul unde se desfășurase ceremonia, un ofiţer i-a raportai navigatorului acest lucru. Este, oricum, al doilea om pe care îl pierde fregata, de când a intrat în marea occidentală. Nimic nu permite subestimarea evenimentului.

Cu cât călătoria durează mai mult, cu atât fiecare devine mai fragil. Un adevăr al domnului de la Palice[159], din păcate! Dacă în următoarele săptămâni nu va interveni o escală providenţială, în cine știe ce insulă suficient de mare, de bogată și de prietenoasă, hrana se va dovedi neîndestulătoare, atât cantitativ, cât și calitativ. Peștele, păsările nu vor restabili echilibrul. În același timp, sigur este că fundurile fregatei și flotei se vor preface în cocină și mlaștină. Aerul va fi zi de zi mai infectat. Și atunci, o Hamlet, nu ne întrebăm dacă vom avea sau nu scorbut, fiindcă precis îl vom avea, în orice punct al oceanului ne-am afla. Doar problema gravităţii lui se va mai putea pune; și a numărului de oameni care vor trebui să zacă… Am oare dreptul să mă opresc? Scorbutul îşi face totdeauna ambiţia. Vrea șah şi mat. Legea epidemiilor, dură ca și teorema lui Arhmede. Daţi-i timp, el nu se mulţumește să istovească ori să rănească, el suprimă.

Nava spaniolă *San Miguel,* mare și buimacă, trasă la remorcă de Maldonade la Montevideo, nu este o imagine inventată de coșmar; ea a defilat în lentila lunetei lui Bougainville destul de multă vreme încât să o înveţe pe de rost.

Tentaculele scorbutului se prinseseră ca ventuzele de nefericita aceasta, nescutind pe nimeni. Da, pe nimeni ! Ucigând vreo patruzeci de mateloţi și mutilând alţi cincizeci.

Dar înainte de *San Miguel,* avusese loc în Atlantic întâlnirea cu…

Insomnie, ajunge! Bougainville sare din cușetă, se îmbracă sumar și se duce să-l trezească pe Nassau.

---

[159] Mareșal al Franței (1470-1525) - (n. tr).

— Prinţe, istorisește-mi povestioare hazlii.

4

Nassau simțea prea multă afecțiune pentru Bougainville și știa prea multe povești amuzante ca să nu-și fi distrat complet vizitatorul, dar a tăcut despre povestea care l-ar fi înveselit cel mai bine în această anxietate nocturnă: relatarea cât se poate de adevărată despre epidemia de scorbut care urma să lovească *La Boudeuse și L'Étoile.*

Dar cum să-i fi venit prinţului asemenea idee? Pentru aceasta i-ar fi trebuit un nemaipomenit dar al premoniţiei, de tipul acordat profeților și mai mult decât profeților.

Nu numai că faptele care slujesc drept temei unei asemenea relatări încă nu se desfășurașeră, dar până către 1900, prin urmare la aproape două secole după ei, semnificaţia acestor fapte scăpa visătorilor și scotocitorilor.

Și-apoi, oare nu se reîntorseseră în Franţa cele două nave? Prin puteri și echipaje proprii? Dincolo de toate acestea, nimic nu mai interesa pe nimeni. Necunoscând cumplitele dificultăţi maritime care jalonaseră sinuosul itinerar al expediţiei, și mai prezente încă în *Noua Cythèră.*

Diderot îl privilegiază pentru dialectica sa — când, dintr-un gând nesăbuit, redactează al său *Supliment la călătoria lui Bougainville* — pe duhovnic. Cu mucalită picanterie și complicitate pseudoștiinţifică, îl imaginează pe acesta tulburat de avansurile unei tinere tahitiene căreia îi cedează… iar reflecţia „filosofului" ignoră deplin scorbutul.

Să fi întâmpinat expediţia franceză vreo situaţie dramatică între Insula Fericirii și Franţa? Diderot a întâlnit într-un salon parizian un Bougainville minunat de bine dispus și un senior Aotourou îmbrăcat franţuzește și simţindu-se tare bine în respectiva companie… Și-atunci?

Alexandre Dumas și Jules Verne vor reacţiona cu aceeași ușurinţă, fiecare în felul său și din motive personale. Scorbutul a sosit pe cele două nave, dar nu a ucis. Porumbeii pe care îi atinsese s-au vindecat. O floare viu colorată perpetuează numele fericitului navigator Bougainville.

Întru motivarea unei asemenea orbiri trebuie să spunem că nici diferitele jurnale de bord lăsate de Bougainville și de camarazii săi, nici chiar *Călătoria* sa *în jurul lumii* nu aduc cuvenitele deslușiri. În ciuda descrierilor exacte și preţioase pe care chirurgul Vivès le face cu privire la scorbuticii săi, în ciuda cârtelilor, dacă nu chiar a unor strigăte de înfricoșare, nu mai puţin preţioase, presărate în textele lui Commerson, ne este cu neputinţă să întrezărim cauzele reale ale epidemiei, precum și eșecul ei final.

Ele ar fi fost imposibil de descifrat înainte ca știinţele să fi îngăduit o recitire completă — peste două secole — a evenimentelor.

Ignoranţa, inconștienţa autorilor care trăiau drama au farmecul sfâșietor și naiv

al unei *Legende de aur*[160]*.* Legenda aceasta îşi poate alege, drept cadru, nave duhnitoare și lipsite de confort. Dacă oamenii de care pomenește sunt inimoși, restul nu mai contează. Chiar și ciudatul Commerson, Nimbus-ul posac, oricând gata să se extazieze în faţa vieţii sexuale a unui fluture sau a unei scoici, precum și asupra ţesăturilor sau a flautelor cu sunet nazal din *Noua Cythèră* — întrucât natura și popoarele sălbatice se dezvoltă departe de societăţile mondene — dovedește că nu-i lipsit de inimă. Deși îi place să-și respecte tabieturile, luându-și cu sine servitorul, pe *L'Étoile,* descoperim în el trăsături de filantrop fanatic și de neînfricat. Îi ia în zeflemea pe Bougainville. Uneori, ar fi gata să-l urască. Totuși, când dăruie unor flori numele navigatorului, el o face în cunoștinţă de cauză. Numele șefului pe care îl invidiază merită o floare admirabilă.

La 3 mai, aproape de revărsatul zorilor, descoperirăm un nou uscat în nord vest, la zece sau douăsprezece leghe depărtare.

…La Boudeuse și *L'Étoile* au parcurs drum lung pe marea nesfârşită. Credincios firii sale independente, dar în bun acord cu înţeleptul Duclos-Guyot, Bougainville alese cutezanţa, fie și lipsită de prudenţă. Dacă hărţile nu dădeau prea tare greș și întrucât soarele permitea stabilirea foarte corectă a unor puncte, însemna că se naviga pe întinse ape libere. Noaptea nu avea să mai fie un obstacol major, un zid în faţa căruia trebuiau să aibă răbdare și să tatoneze. Când clarobscurul amurgurilor se preschimba în noapte, fregata nu îşi modifica alura. Pătrundea cu etrava drept în moviliţele satinate ale hulei, mulţumindu-se cu o terţarolă sub stele și lună, când flota părea că lenevește. Opintește-te puţin, *L'Étoile.* Nu stârni râsul surioarelor tale de pe bolta cerească.

…În felul acesta se scriu drumurile cele lungi; tot astfel dobândesc întrupare și operele de artă — neîntrerupte păşiri, cu ştiinţă grăbite, într-o contopire de umbre și lumini.

În ce privește continentul austral, nimic nu era pierdut, chiar dacă navigatorul nu mai credea în el. La intrarea sa în marea occidentală, poate că avusese parte de frigul îndurat în strâmtoarea Magellan, blocat sub inumane creste, împărăţie de zăpezi și gheţuri. Părăsise cu hotărâre latitudinile joase. În felul acesta el evita un sector vast, în care nu doar un geograf luminat situa *terra incognita,* misterioasa Europă a emisferei sudice, ţinut al tuturor fantasmelor și bogăţii lor. În afară de aceasta, locurile prin care îşi croia acum cale îşi păstrau vastitatea și enigmele. Cum ar fi putut un marinar serios să determine o *terra incognita? De* asemenea, în lipsa unui continent austral, cum ar fi putut un marinar serios să nu afirme existenţa unor mari insule australe?

Pământuri mult mai întinse decât Malvinele. Pământuri echivalând cu cele mai necuprinse ale Indiilor olandeze.

---

[160] Celebră culegere hagiografica din Evul Mediu (autor: Iacopo da Varazze, dominican italian din veacul al XIII-lea) (n.tr.).

…Se ivise o insulă. Reperată ori nu, cândva, de către alţi exploratori, tot nouă putea fi socotită. Până și Aotourou sărise în sus de bucurie zărind-o. Vocifera, gesticula, se agăţa de mânecile lui Bougainville. Ar fi vrut poate o lunetă? Nu. Ci doar să dea a înţelege că… înţelegea. Dar ce anume? Că pământul acesta necunoscut lui și care pentru el, însemna optsprezece pietricele, optsprezece zile după plecarea din Tahiti, noua sa lume, în care nu pătrunseseră nicicând strămoșii, era ţara natală a gazdelor sale, izbucni în râs, îşi imagina debarcarea. Casele, arborii, femeile. Câinii. Regruparea navelor. Focurile de armă… Dar îşi admise eroarea când descoperi relieful abrupt și de o mult prea mică întindere al locurilor acelora — un ţaruș împădurit bătut acolo de către mare, o siluetă care îi amintea de insula sa înainte de căderea nopţii mai apărură două pământuri, dar atât de asemănătoare cu primul, încât le-ar fi numit rubedenii ale acestuia. Mașinal, Commerson bătu din palme.

Din proprie putere, *homo sapiens* se situase deasupra regnului animal, vegetal și mineral, dar ce era el, de fapt? Naturalistul îl interpelă pe domnul Véron:

— În disputa privind pluralitatea lumilor, ce teză susţii, dragul meu astronom? Nu crezi că pe o altă planetă ar putea exista oceane asemănătoare cu acesta, insule de același fel cu cele două rotunjimi de colo?

— Aș prefera să nu mă amestec în dispută.

— Se zice că asta s-ar numi înţelepciune. Eu opinez pentru planete locuibile și locuite… Oceanul Pacific trebuie să aibă, acolo sus, unul sau mai mulţi fraţi. Și mă îndoiesc că ar mai putea exista într-o altă lume un al doilea Bougainville, atât de puţin înzestrat cu simţul pregătirilor.

— Dar ce s-a mai întâmplat, dragă domnule Commerson, de te agăţi din nou de marele nostru șef?

— Ai uitat discuţia noastră despre lămâi și banane? Privește insulele acestea. În rânduiala naturii, ele sunt desăvârșite. Mă bucur că le văd. Îmi închipui că le aud cântând prin arborii și pietrele lor. Acestea fiind spuse, oare ce interes pot ele avea unei expediţii ca a noastră, care mai mult s-a obosit în Tahiti decât s-a odihnit? Și care peste puţine zile…

Savantul îşi duse un deget la buze; se apropia de ei La Giraudais, un fanatic de-al lui Bougainville. Un breton pe care orice eveniment maritim îl entuziasmează. O zi fără insule însemna pentru el o zi mare dăruită mării. O zi cu insule, o zi mare cu insule. Iar către asfinţit, pe care îl scotocea cu luneta, îşi tălmăcea sensul unui nor.

A doua zi — după ce deslușiseră colibe, luminile unor focuri, cocotieri, mici grupuri de oameni, pe insulele acelea unde nu se vedea nicio plajă — a avut loc întâlnirea cu o pirogă. Se desprinsese de insulă fără să o vedem, asemenea unei insecte ţâșnite din iarbă, iar vâslaşii ei se îndreptau spre fregată. Aceasta îşi puse velele în pană.

Dacă un om iese dintr-o casă când treci printr-un sat, te întorci spre el, îl aștepţi. Obicei vechi încă de la… Adam și Eva. Ulise și Enea l-au practicat. *La Boudeuse*

nu putea face altfel. În plus, Bougainville îşi propunea să obţină oarecare hrană.

Din nou, Nassau regretă că nu este pictor. Contemplă din răsputeri. Își repetă că asemenea scene îndreptăţesc**,** precum sacii umpluţi cu aur și diamante, cele mai îndepărtate călătorii. Francezii regelui Ludovic şi sălbaticii unui arhipelag din marea occidentală se adulmecă, se examinează reciproc. Între cele două părţi — Aotourou; născut sălbatic, dar atras de alte lumini și care se simte împins să acţioneze.

Ea (piroga) se *apropie la o bătaie de pistolet de navă, fără să vrea să o acosteze, în ciuda tuturor semnelor noastre de prietenie faţă de cei cinci oameni care o conduceau. Erau aproape goi; ne arătau nuci de cocos și banane. Tahitianul nostru se dezbrăcă și el atât cât trebuia și începu a le grăi. În limba sa, dar ei nu îl înţeleseră: nu mai era vorba de același popor. Plictisit să-l văd că nu îndrăznesc să se apropie, deși le arătam tot soiul de fleacuri care păreau să-i intereseze, am ordonat să fie coborâtă pe apă o bărcuţă. De, îndată ce o văzură, o luară la goană. Nu am vrut să-i urmărim. La scurt timp după aceea, am văzut venind mai multe pirogi, unele cu pânze…*

Cine dintre *faber*[161] și *mercator*[162] biruie în fiinţa omului?

În chip ciudat, ca și cum locuitorii din aceste insule pierdute pândiseră de săptămâni întregi sosirea fregatei și a flotei, punând de o parte pentru ele produse, roade ale pământului lor, se nasc Hale maritime, unde nu cumperi nimic, unde nu totul este de vânzare, unde mai mult arăţi și faci schimb.

Scene lente, scene brute și vii, punctate de strigăte nedesluşite. Bougainville a reperat, un cocoș voinic în braţele unui insular. Dar zadarnic îşi cheltuiește zâmbetele și desfășoară stofe — insularul îşi plimbă cocoșul doar fiindcă-i mândru de el și vrea să-l distreze.

Ce mai încolo și încoace, trăiască Tahiti. Dezamăgirea de a fi trebuit să renunţe la un cocoș de frumoase dimensiuni se transformă într-o deziluzie generală. Sălbaticii aceștia îşi bat joc de obiectele care îi încântau pe tahitient. Sunt, fără îndoială, mai grosolani.

Nu-i cred pe oamenii aceștia la fel de blânzi ca tahitienii; fizionomia lor era mai sălbatică și trebuia să fii cu ochii în patru, spre a putea evita șiretlicurile anume folosite pentru a înșela în timpul schimburilor.

Bunule Aotourou, Franţa nu a greșit când a îngropat în pământul insulei voastre o sticlă. Ducă-se cocoșul pe pustii.

La naiba cu cocoșul acela. Pasărea aceea, ar fi spus Commerson cârcotașul, cel care-mi reproșează pe ascuns — nu sunt ramolit! — „omletele mele” și „porcul meu sărat”… Cel mai frumos dintre cocoși ești tu, Aotourou. În ciuda genunchilor tăi puțin strâmbi. Ești desăvârșirea în felul tău. Ulise nu avea nevoie să fie un Apolon.

---

[161] Meşter (lat.) (n.tr.)

[162] Neguţător (lat.) (n.tr.)

Într-o după-amiază vijelioasă, în strâmtoarea Magellan — *La Boudeuse* trăgea de lanţuri precum un taur — abatele s-a hotărât să ţină un jurnal. Așa făceau aproape toţi oamenii de la castelul-pupa; chiar și alţii. Atunci, de ce nu și el, cu toate că episcopul său nu i-ar fi îngăduit asemenea treabă… Oare nu-i el, la bord, șeful spiritual? Un șef cu fizic nu prea arătos de îndată ce hula se înteţește, dar care nu îşi pierde niciodată, pentru atâta lucru, încrederea în Cel de-sus, izbăvitorul său.

Abatele a văzut scena târgului flotant. Se reîntoarce la istoria sfântă. Evreii în Egipt. Evreii în deșert. Capernaum[163], în timp ce cocoșul insularului, aţâţat de mirosurile fregatei și de behăitul poticnit al caprei malvine, începuse a cânta, îi revedea pe sfântul Petru. Câte suflete nedesţelenite în depărtările lumii. Ele așteaptă să fie citite…

S-a înapoiat în cămăruţa lui, și-a regăsit fotoliul, măsuţa de scris. Își face semnul crucii, apoi notează:

Ce-nseamnă un pământ înţelenit? Oare tovarășii mei de bord, deși botezaţi, sunt desţeleniţi? Dar eu? Mărăcinișul nu trebuie curăţat în fiecare zi? Din călătoria aceasta, dacă vrea Domnul să mă mai pot reîntoarce, nu voi mai fi același cucernic ca înainte; o călătorie în depărtări înseamnă o provocare…

Firește că nu-i voi sorti flăcărilor iadului pe oamenii mării care în Tahiti s-au dedat plăcerilor. Ispita, de care vrem să ne depărtăm rostind Tatăl Nostru, a fost mult prea puternică pentru ei.

Nu neg că, mai adineauri, trocul de cuie, ciocane, dantele, batiste contra bananelor și a ignamelor[164] a fost pitoresc.

În timp ce visam la Samaria[165] și Bethleem, îi revedeam pe ţăranii și ţărăncile din provincia mea veniţi la un târg de sfântul Mihai. Auzeam răgetul măgarilor, nechezatul cailor deshămaţi. Domnul de Bougainville râdea. Îi arunca prinţului de Nassau o banană, așa cum ar face un ștrengar de la noi aruncând un măr camaradului său. Și de ce nu, să fim gazde bucuriei.

Domnul de Bougainville îmi interzice să citesc la adunarea de seară rugăciunea contra epidemiilor, sub pretext că ea ar putea dăuna moralului echipajelor. „Nu trebuie să strigăm foc până nu izbucnesc flăcările", repetă el... Nu voi protesta împotriva disciplinei de la bord; este esențială și voită de Dumnezeu, dar cum numim mai exact un incendiu care izbucnește? Nu mai există focurile mocnite? Nici fumul de avertizare? Dacă aș fi fost la fel de îndrăzneț ca oricare dintre colegii mei,

---

[163] Capernaum înseamnă „Satul Mângâierii" sau „Satul lui Naum", derivat din ebraicul Kefar (sat) și Naum (mângâiere/nume), referindu-se la locația sa lângă Marea Galileii și la semnificația sa ca bază a slujirii lui Isus, deși este cunoscut și pentru un cuvânt englezesc rar care înseamnă o încurcătură haotică, de la judecata finală a orașului din Biblie.

[164] Cuvântul „ignname" este termenul francez pentru yam. Yam-ul este un tip de tubercul comestibil dintr-o specie de plantă tropicală din genul Dioscorea.

[165] Teritoriu din Cisiordania (n.tr.).

i-aș fi spus domnului de Bougainville că trișează. Cazurile noastre de scorbut înainte de Tahiti, nu era o epidemie?

„Și astăzi...”

„Domnul de Bougainville și domnul La Porte nu știu mai bine decât mine despre sănătatea navei. Nimeni de la bord, cu excepția a doi dintre ofițeri, nu refuză să aibă încredere în mine.

„În prezența lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, afirm în acest jurnal secret că scorbutul este la bord.” Dacă nu pot citi rugăciunea împotriva epidemiilor în public, o voi citi dimineața și seara în privat. Dumnezeu să mă ajute în această călătorie. Preotul și-a încuiat caietul în geanta mică unde se odihnesc ostiile neconsacrate. Își atrage misalul roman. Semnul de carte violet marchează deja pagina corectă. Cel care ia o rezoluție o păstrează. Va recita rugăciunea în șoaptă, încet, oprindu-și gândurile la fiecare cuvânt. „Epidemie”, un nume plin de violență. Deschizându-și gura ca un dragon.

... Se aude o bătaie. Intră un marinar.

— Tu ești cel din Brest?

— Precum bine spuneţi. Îți trimit o ignamă; am căpătat-o în plus. Nu face cât barba-caprei sau bobul nostru, dar sunt bune și astea în lipsă de altceva.

— Îţi mulţumesc. Sănătos, sănătos?

— Mai mult sau mai puțin. Cu camarazii mei, e imposibil să nu te ții tare. Tahitianul, ne amuză de necrezut. Ai văzut când s-a dezbrăcat ca să le arate acelor indieni că, în ceea ce privește sălbăticia, nu se temea de ei?

5

Fără scrupule excesive, Bougainville a schimbat fleacuri contra fructe și legume frumoase, proaspete; dar ochii săi de european admiră construcţia navală indigenă. Privește pirogile și vorbește despre ele cu aceeași delectare ce poate fi observată astăzi la tehnicienii revistei *Le Chasse-marée când* descriu ambarcaţiunile de pescuit toni dintre cele două războaie mondiale, echipate în porturile Groix și Sables.

Pirogile sălbatice dovedesc cu prisosinţă adevărul poemelor epice, aceste izvoare de energie din care popoarele cele mai savante, cele mai moderne trebuie necontenit să se adape, spre a nu cădea în moleșire.

Iubite veac al XVIII-lea, plin de farmec și filozofic, marinarii lui Ulise au ţinut între mâinile lor școlile propriilor vele, așa cum marinarii lui Enea au tras pe nisip carenele triremelor lor. Vă spun aceasta prin *Eneida* și *Odiseea,* dar și prin insulele acestea fantastice, prin arhipelagurile ce par cu totul firești odată descoperite, dar care se află diseminate în depărtările mării occidentale, asemenea unor petale de uscat ferm aduse de păsări.

Pirogile sunt întocmite cu destulă artă și prevăzute cu un balatisier; nu au nici prova, nici pupa ridicate, ci puntate și una și cealaltă, iar în mijlocul acestor punţi se află un rând de țăruși ce se termină ca niște piroane, dar alt căror capele au un

fel de melci de lemn de-an alb sclipitor. Vela pirogilor este alcătuită din mai multe rogojini și are formă triunghiulară; două dintre laturile ei sunt învergate pe niște stinghii dintre care una servește la întinderea ei de-a lungul catargului, iar cealaltă, fixată pe grandeea din afară, dă impresia unei prăjini ușoare.

Gravori de imagini ai Enciclopediei, la lucru! Cititori, la dicţionare! Ambarcaţiunile acestea, a căror artă grosolană aţi putea-o dispreţui, sunt nespus de marinărești. A doua zi după târgul de fructe pe mare*…un mare număr de pirogi cu vele se adunară în jurul navelor, dar fără să caute a se apropia; una singură acostă Étoilei. Deși noi făceam câte șapte, opt mile pe oră, pirogile acestea cu vele se roteau în jurul nostru cu ușurinţa pe care ar fi avut-o dacă ne-am fi găsit la ancoră.*

Întrucât prezența lui Aotourou a tensionat inițial prietenia strânsă a lui Nassau cu Bougainville, Aotourou a simțit rivali pentru el în acești marinari necunoscuți aflați în afecțiunea lui Bougainville:

Faţă de insularii aceștia, Aotourou a manifestat cel mai mare dispreţ.

Nu cumva te-am cam părăsit, prietene du Bouchage, pe dumneata însoţitorul meu nelipsit din atâtea aventuri – mai nostime ori mai sublime?

— Alung, domnule prinţ al meu, cuvântul „părăsit”. Este firesc ca într-o călătorie, pe cât de minunată pe atât de aspră, în care ofiţerii trăiesc zi și noapte într-o coexistenţă foarte leibniziană, legăturile mai alese ale inimii să pară a pluti în nesiguranţă. Te vedeam atât de fericit în preajma domnului de Bougainville… Mai mult nu ceream.

— Ești întruchiparea curtoaziei și a graţiei. Și-apoi, văd că mă numești „domnule, prinţ al meu”. Trebuie să-mi zici Nassau ca înainte. Titlul meu nu mă face să roșesc — l-am primit la naștere, așa cum îţi este dată culoarea pielii și sexul. Dar el nu trebuie să devină pricină de stânjeneală.

Mirosul latrinelor de lângă noi consfinţește funciara identitate a oamenilor aflaţi la bordul unei nave.

Cavalerul nu se poate stăpâni să nu râdă. Nassau îi face cu ochiul și îl mângâie pe umăr, apoi se destăinuia. Călătoria derutantă, diversă, istovitoare, pa care o săvârșesc în jurul lumii, îl aţâţă într-așa măsură, încât — fiindcă nu știe picta – arde dintr-odată de nerăbdare să scrie poezii. Gânduri smintite, din cele pe care un muritor de rând le-ar socoti bizare, îi săgetează mintea. Spuma valurilor revărsându-se peste un brâu de pământ îi sugera mai adineauri un clavecin.

Privea insuliţa și i se părea că vede marea nimicind în juru-i o întinsă și albă claviatură, azvârlind notele în spaţiu.

Du Bouchage a tresărit. Își reamintește o reîntoarcere de la vânătoare; de la una ce avusese loc în pădurea Orléans. Pe o ploaie măruntă, cu sărmanii cai storși de vlagă, grupul se apropia de un pavilion. Dintr-odată s-a auzit un clavecin care luneca prin văzduh… O muzică se contopea cu ploaia, cu miresmele pădurii și ale furtunii, cu nevoia de somn și iubire.

Revede acum, pe valurile Pacificului, drumul acela pietruit, și mai încenușat sub

cerul alburiu, urechile calului său codite în direcţia dinspre care venea muzica, cele șase ferestre ale pavilionului, dintre care numai două se luminaseră, un stejar maiestuos căruia toamna îi aurea și ruginea frunzișul.

— Am înţeles foarte bine, drag și prea-plăcut prieten, că mă socoţi un zănatec. Prinţule, ocupă-te de blazonul tău! Nu cu lira trebuie să ai de-a face. Ajunge !

— Nicidecum.

Cavalerul se oprește; emoţia l-ar fi făcut să bâiguie.

Atinge ușor braţul prinţului, respiră cu lăcomie aerul luminos pe care latrinele nu-l otrăvesc prea tare.

— Confidenţă pentru confidenţă, prietene Nassau. Și mie îmi trezește călătoria asta pofta de a scrie. Un roman. Să tachinez muza mi-ar fi de-aci înainte cu neputinţă. Dar continui să venerez poezia și tare mândru aș mai fi, tare fericit, dacă prietenul meu prinţul de Nassau, pardon prietenul meu Nassau…

— Nu-i mai greu de spus decât „prietenul meu Pierrot!

— … prietenul meu Nassau s-ar afirma ca poet liric.

— Îţi mulţumesc, prietene. Și… ce fel de roman ţi-ar place să scrii?

— O poveste de iubire, de călătorie și de mare.

— Rod al imaginaţiei?

— Da… însă fără domnul Commerson ca personaj.

Râd amândoi. Stima pe care Nassau i-o poartă naturalistului nu-l împiedică să considere grotescă falsa idilă cu Baré.

— Aotourou?

— A, da. El… poate. Aventura pe care o trăiește mă pasionează. Cred că este un om deosebit.

— Nimic nu-l obliga să plece cu noi. Își zicea, poate, că vom duce în insula bunei sale prietene; dar, după cât se pare, nu a fost prea multă vreme afectat de împotrivirea noastră în a face acolo escală.

— Dacă Aotourou s-ar apuca de scris, amice Nassau, ce crezi că ar alege? Poezia sau romanul?

— … Ce să-ţi răspund? Pe pământ tahitian l-aș vedea poet.

Dar el și-a părăsit insula. Domnul de Bougainville îl va duce cine știe unde. Va fi prezentat la Curte și în saloane — ce șoc pentru un sălbatic. Va fi ispitit să-și povestească viaţa. Sau poate că s-ar lansa într-un roman filosofic. A la Diderot. A la Voltaire.

Trece un matelot, care se descoperă, fără să înceteze a fredona *Mi-a dat mama un bărbat.* Nassau îi răspunde la salut, în timp ce du Bouchage privește oceanul, insulele. Ce călătorie! Mai rămâne de biruit scorbutul, de o sută de ori mai înfricoșător decât strâmtoarea Magellan și de zece ori decât ancorarea de la Tahiti. Oare s-ar putea supăra destinul pe domnul de Bougainville?

Poetul în spirit, îl invită pe romancierul *in pectore* să-l urmeze în cabina lui. Un păhărel de Xeres va fi binevenit pentru a le uda ambiţiile literare.

Acomodându-se cât mai bine cu încetinirile impuse de flotă, expediţia se grăbește. Bougainville accelerează mișcarea.

Preocuparea de a descoperi nu a dispărut, dar devine, secundară în comparaţie cu dorinţa de a supravieţui, de a ajunge în Franţa. Nicio zi de pierdut! „A fi sau nu a fi?” se întreabă Hamlet. A fi, bineînţeles. A prelungi, în preţioasa-ţi continuitate, viaţa fiecărui om și a fiecărei nave. Chiar dacă, în grija de a simplifica puţin călătoria, sunt provocate și primejdii. Un șef acţionează ca șef. Chiar dacă nu poate suprima stâncile descoperite de apă ori schimba în briză prielnică încremenirea vântului, chiar dacă nu poate alunga o noapte mult prea întunecoasă, pe sine se poate oricum înfrâna biruindu-și nehotărârea, nevolnicele spaime. Nu ar trebui să știe că servește drept busolă pentru echipaje, arătând spre speranță?

Dar iată că — în timp ce fantasticul arhipelag aţâţa simţurile și spiritul, în timp ce nopțile frumoase cu lună au produs treziri de vis, iar o escală pentru apă și hrană părea posibilă într-una din insulele acelea ai căror locuitori navigau fără arme în pirogile lor — vremea se strică. Să-ţi vină a ocări oceanul și cerul nu altceva. Mai ales oceanul imens Pacific se comportă ca un trădător. Când oferă marinarilor un arhipelag, îi împiedică să se poată sluji de el. Pământuri devin sinonime cu vrăjitoria. Ele adună laolaltă furtunile.

Mai breton decât un breton, Bougainville se îndărătniceşte, nu se abate din drum. În ciuda marilor primejdii pe care le reprezintă fundurile mici și vârfurile de stânci ieșite din apă în aceste strâmtori și pase ale unui arhipelag deși nopţile cu lună descrescândă se încarcă de scurte vijelii, el menţine practica folosită în apele libere, astfel că noaptea navighează cu maximum de vele întinse.

În *Călătorie în junii lumii,* el se acuză cel dintâi pentru greșeala aceasta, deși imediat, se și disculpă. Emfaza cu care Rousseau lansează un apel umanităţii, la începutul *Confesiunilor,* nu-i deloc genul său. Totuși, discreţia navigatorului nu ascunde o continuă siguranţă de sine. Primei cinci cuvinte dintr-o frază: „Nimeni nu îşi poate închipui” se menţin la limita curtoaziei. Fără multă vorbă, ele închid „acarilor” gura. Căci ei ajung să spună: „Nu ai fost acolo, așa că taci”. După care, omul, cândva un explorator îndrăzneț, se deda mărturisindu-și toate anxietățile.

Nu-ți poți imagina grija și anxietatea cu care navighezi pe aceste mări necunoscute, amenințate din toate părțile de întâlnirea neașteptată a uscatului și a recifelor, anxietăți și mai acute în timpul lungilor nopți ale zonei arzătoare. A trebuit să înaintăm cu ezitare, schimbând cursul când orizontul era prea întunecat în fața noastră; o lipsă de apă, o lipsă de provizii, nevoia de a profita de vânt, atunci când acesta îndrăznea să bată, nu ne-au permis să urmăm ritmul lent al unei călătorii precaute și să trecem sub pânze sau pe țărm, în timpul întunericului.

Iată-ne în plină atmosferă shakespeariană. Noaptea se intitulează dintr-odată „vreme a tenebrelor”. Pământul care nu îşi vestește apropierea — o primejdie. Încotro a șters-o zâmbetul francez? Și-au frânt cumva muzicanţii de pe *La Boudeuse* instrumentele? Uluirile, boroboaţele lui Aotourou nu îl mai distrează pe stăpânul la bord după Dumnezeu? Îşi muşcă pumnii prinţul de Nassau pentru că navigă mările pe o navă oarbă?

În anumite nopţi în care se sucește și răsucește, acoperit de sudori pe salteaua-i aspră, colonelul Louis-Antoine de Bougainville se compară cu o armată care bate în retragere, la ordin, într-o ţară frumoasă dar ostilă. Și-a pus la punct formula și se delectează cu ea în tristeţe. Alteori, se vede ţăran hărţuit de tăuni și fugind spre coliba sa…

Este neîndoielnic faptul că bucuria de a trăi, spiritul tineresc, entuziasmul de a călători și servi Franţa, fără a da uitării dragostea faţă de mare, au primit plumb în aripi. Situaţia este mult mai gravă decât în cea de a doua fază trăită în strâmtoarea Magellan. De-atunci s-au mai adunat în cârca expediţiei luni întregi de singurătate și oboseală, plus tulburătoarea escală din *Noua Cythèră* — ambiguă, neîncheiată. Cu toate că în atmosfera înconjurătoare există într-adevăr electricitate, ca înainte de furtuni, în moleșteala nocturnă aproape nu se poate respira; nu considerentele climatice ar fi în măsură să explice brusca stare depresivă. Această langurozitate, această nevoie de a amâna. De o răzmeriţă nu poate fi vorba, deși hrana — păstrând proporţiile — nu suferă comparaţie cu aceea mult mai proastă de pe cuirasatul Potemkin. Respectul faţă de șef și pavilion, legăturile camaraderești se menţin puternice. Altceva trebuie să fie. Ceva care mocnea de o lună și mai bine, încă dinainte de Tahiti și care începuse a se ivi în plin ocean; ca totdeauna, sub aspecte benigne. Apoi…

…Din motive de retorică, probabil și din mândrie, navigatorul a amânat cât mai mult, în *Călătorie în junii lumii,* relatarea privind izbucnirea scorbutului. În același fel, din grija de a salva moralul trupelor sale, el a evitat multă vreme, în chiar timpul călătoriei, să recunoască acest lucru.

Mulţi oameni zăceau. Mulţi dintre marinarii care îşi continuau munca li s-ar fi putut alătura. În orice moment al zilei, în promiscuitatea micilor nave, te poticneai de boală; sub înfăţișarea unui om culcat, a unuia tușind prea tare, a altuia pregătind o fiertură lecuitoare. Doar dintr-o necesitate oarecum tehnică era ocolit subiectul flagelului. Ofiţerii, maiștrii se angrenaseră în jocul acesta. Mateloţii încercau să o facă.

În perioadele de calm plat, navigatorul profita de faptul că bărcile se duceau să aducă provizii de la flotă, spre a se arăta oamenilor și a propovădui tuturor buna dispoziţie – bolnavilor, ca și celor încă sănătoși — prin exemplu personal. Simţea arţagul lui Commerson, dar în sinea sa râdea… Cu glas domol, îl întreba cum stă eu clasarea plantelor sau dacă descoperise cumva o specie rară de pește. Se prefăcea a nu observa privirile insultător de inchizitoare care se opreau pe obrajii, mâinile și urechile sale. Râsul lui Bougainville îl enerva pe Commerson, îl frământa. Îi atribuia temeiuri culinare prea puţin onorabile. Închipuindu-și că îl poate descumpăni pe cel din faţa lui — pe care îl bănuia a-și opri doar pentru sine tot laptele caprei primite în Malvine — îi punea la rândul său întrebări:

— Cum se mai simte Blanchette? Tot atât de mult lapte dă? Tot atât de gras?

Bougainville răspundea cu tonul său obișnuit, firesc, savurând dinainte hohotele de râs ale lui Nassau, după ce îi va fi raportat curiozitatea căprească a savantului.

Ba chiar auzea gluma ce i-ar putea-o propune prietenul:

— De ce să nu-i cerem atunci veşti despre măgăriţa lui?

Ştim doar că pe Baré o numeşte animal de povară…

Asemenea momente nostime sporeau puterea de a rezista. Erau degustate. Dar situaţia devenea, se menţinea deplorabilă.

În relatarea *ad usum publicum*[166], Bougainville estompează adevărul. Vorbeşte numai de reapariţia scorbutului. Pentru a nu dezbate de două ori tema situaţiei sanitare, el preferă să afirme că restârnirea scorbutului şi apariţia bolilor venerice pe navele sale se situează la aceeaşi dată. Şi, de îndată ce rosteşte cuvintele „boli venerice", ia tangenta printr-o glumă de student la medicină.

Între timp a început să reapară scorbutul. O mare parte a echipajelor şi aproape toţi ofiţerii aveau gingiile atinse, gura inflamată. Răcoritoare nu mai existau decât pentru bolnavi şi greu te poţi obişnui să trăieşti doar cu carne sărată proastă şi cu legume uscate. În acelaşi timp au apărut pe ambele nave boli venerice contractate în Tahiti. Ca toate simptomele cunoscute în Europa, am cerut ca şi Aotourou să fie consultat; era pierdut. Dar se pare că în ţara lui oamenilor nu le este teamă de un rău ca acesta. Totuşi, a consimţit să fie tratat. Columb a adus maladia aceasta din America; iat-o într-o insulă din cel mai vast ocean. Să le fi adus-o englezii? Sau medicul care jura că, închizând în aceeaşi încăpere o femeie sănătoasa cu patru bărbaţi la fel de sănătoşi şi viguroşi, răul veneric s-ar naşte din simpla lor legătură fizică, ar fi în măsură să câştige pariul?

Tot ceea ce se spune aici despre Aotourou trebuie privit cu rezervă. Cu el comunicarea lingvistică era încă foarte succintă. Pe de altă parte, ne miră faptul că medicina militară arăta atâta concesie faţă de un om care ar fi putut transmite o suferinţă ca aceea". (Aotourou) a consimţit să se lase tratat"…

În fapt, întreg pasajul este eronat. Epidemia de scorbut este tratată sau expediată în trei fraze, deşi se dovedeşte a fi rădăcina unor nelinişti mărturisite cu puţin înainte.

Expediţia se află în mare primejdie. Nu din pricina oceanului şi a climatului în sine, ci fiindcă scorbutul s-a năpustit asupra ei cu violenţă, putând — de pe o zi pe alta — să răpească echipajelor capacitatea de a mai face faţă tuturor pericolelor.

Sărmane *São Miguel,* îţi împărtăşim ursita marină.

Prezenţa scorbutului pe nave explică mult mai bine pentru ce un om de mare asimilează unei primejdii neaşteptata întâlnire cu un „pământ". În afară de stâncile ce împresoară insulele din aceste locuri, mai sunt şi oamenii care le populează, oameni aspri. Navele nu trebuie să ceară a face escală cu prea mulţi bolnavi la bord. Altfel, departe de a stârni o teamă salutară, i-ar determina pe băştinaşi să se năpustească asupra lor, noaptea, spre a jefui şi masacra.

…Poate că omul s-a născut bun. Dar adevărurile rostite prin saloane trebuie să-şi plece capul în arhipelagurile necunoscute. Prudenţă. Navigaţia nocturnă a

---

166 Pentru uz public. (lat.)

fregatei și a flotei era foarte aproape de asemenea riscuri.

6

Pe *La Boudeuse* și pe *L'Ètoile,* nu doar un matelot și nu doar un maistru s-a destăinuit celui mai bun camarad: întors acasă, se va duce într-un pelerinaj. În picioarele goale, până la o capelă din împrejurimi, să mulţumească Cerului în faţa unei statui a Fecioarei. Poate că nu-i va oferi decât ruga sa și suferinţa picioarelor. Bogăţii nu avea, dar nu despre ele ar mai fi fost vorba. Când scapi de scorbut, cunoști, oare, Jean Yves sau tu, Guénaël, ai ști ce ofrandă votivă ar trebui să oferi? În satul meu, pictorul care execută tablouri votive nu tratează decât naufragii — unele pe care le eviţi, altele din care scapi.

Poate că matelotul sau maistrul de pe *La Boudeuse* s-ar fi mirat dacă li s-ar fi spus că silueta furișată a unui șobolan s-ar găsi la locul ei în imaginea pe care ar oferi-o Fecioarei, deși umorul acesta ar fi fost serios.

Am mai evocat o dată Legenda aurită, pentru a comenta călătoria lui Bougainville. Repetăm îndrăzneala aceasta.

Credem că o asemenea călătorie, modernă în multe privinţe, fie chiar și numai pentru a sluji progresului științelor și al tuturor formelor de comunicare, urmează seria călătoriilor fabuloase. A tuturor celor care, presupunând că în iniţiatorii lor a sălăşluit un grăunte de nebunie, continuă să aţâţe puterea imaginativă universală. Jason și Lâna de aur, Ulise, Pitheas, Hanon, sfântul Brandan, Columb, Magellan, Gamma, Cartier. Și nu epuizăm lista. A o îmbogăţi prin navigaţii contemporane spaţiale nu ar fi greu deloc.

Am caricaturiza în maniera lui Woliński această călătorie a lui Bougainville dacă am reduce-o la o partidă de plăcere pe o insulă care oferă, de-a valma, femei, banane și nuci de cocos, precum și băștinași cumsecade, ghizi turistici, suflând prin nări în flaut pentru a însoţi amoroasele zburdălnicii, când de fapt călătoria aceasta provoacă — de la un capăt la altul — inteligenţa și visul.

Întunericul, un termen pe care Bougainville îl folosește fără rușine, nu a fost înțeles doar de el și de tovarășii săi pe cerul climatic nocturn. Aventura maritimă continuă cercetarea matematică.

Tenebrele — cuvânt folosit, fără sfială, de către Bougainville nu doar cu referire la el și la tovarășii săi — îşi face apariţia în toate domeniile cunoaşterii. *La Boudeuse* și *L'Ètoile* spintecau hula cu etrava. Înarmaţi cu „luminile" ţării lor și cu bunăvoinţa personală, navigatorii săpau în necunoscutul omenirii — material nemărginit ca și marea.

„Afecţiune generală nefebrilă", stare bolnăvicioasă mai degrabă decât boală, scorbutul nu este mai specific oamenilor de mare decât însuși „răul de mare" propriu navigaţiei maritime.

Scorbutul are, probabil, vârsta umanităţii. I-a putut afecta pe evrei în pustiu tot atât de mult ca pe Noe în arca sa. Pe Confucius la fel ca pe indienii Algonquins[167], clăditorii de inegaliţi.

Primele mari călătorii oceanice, lipsa de confort, de igienă, hrana insuficientă și deloc aleasă de pe navele de cursă lungă ofereau scorbutului un teren excelent. Nici nu a trebuit mai mult pentru a face din el oaia neagră maritimă.

Un flagel profesional, menit a-i lovi pe oamenii de mare.

Navigaţia avea proprietatea de a da scorbut. Avea *virtus scorbutica.*

...Blaise Pascal, un adversar ferm al călătoriilor, a fost cel care, într-un paradox magnific, a oferit vise și a studiat cele mai îndepărtate căi de evadare: prin textul său despre cele două Infinităţi. Orice ar fi spus în alte locuri despre spaima pe care i-o dădeau spaţiile interstelare, sau despre pericolul de a ieși dintr-o cameră, cercetătorii și iubitorii de umblet nu au reţinut de la el decât o prodigioasă încurajare întru descoperire. El îl lăuda pe Hristos care a vărsat „o astfel de picătură de sânge" pentru fiecare fiinţă umană. Supunând microscoapelor sale sângele omului, creatura lui Dumnezeu, ştiinţa a contemplat în el micul, dar vastul infinit, mări și oceane pline de arhipelaguri și de feerii, care nu aşteptau decât călătoriile sale. Ajutate de scânteietoarele progrese ale opticii și chimiei, medicina și farmacia și-au putut lua avânt.

După misterele de la Paris, cu care chirurgul naval Eugène Sue și-a încântat cititorii, au inventat și continuă să inventeze în fiecare zi misterele corpului.

Un Pasteur, un Fleming egalează în perseverenţă și putere de explorare un Columb, un Magellan.

Astfel, călătoria de cursă lungă care îmbarcă orice bărbat, orice femeie, încă de la naștere, adică viaţa însăși, ar găsi căi să împingă departe, cât mai departe, într-un chip ciudat, ultima linie a orizontului. „Speranța de viaţă" s-ar dubla, s-ar tripla.

Scorbutul și-a dezvăluit taina, precum izvoarele Nilului.

În cel de al douăzecilea veac. Victoria câştigată împotriva maladiei beriberi — altă afecţiune generală pe care Littré, savantul prudent, o definea astfel: „maladie specifică în Malabar și insula Ceylon" — deschidea drumul. Scorbutul este ceea ce se numește o avitaminoză C. Lipsa sau insuficienţa vitaminei C în alimentaţie atrage după sine scorbutul. Pe navele vechii marine hrana era, din acest punct de vedere, deficientă la maximum. După un număr „x" de săptămâni fără escale, fără alimente proaspete, simptomele scorbutului îşi începeau epuizanta comedie. Pentru a lupta împotriva lui, medicii supraestimau rolul peștilor pescuiţi de mateloţi, întrucât ar fi trebuit mâncaţi imediat și în întregime — oasele lor având harul de a fixa vitamina C, altfel extrem de puţină în carnea acestor vietăţi, în schimb, Vivès pe *L'Étoile* și La Porte pe *La Boudeuse* dovediseră o frumoasă intuiţie când

---

[167] Indieni din America de Nord (n.tr.).

afirmaseră că bananelor și nucilor de cocos tahitiene le-ar fi preferat lămâi[168] și portocale, mult mai bogate în vitamina C.

…Dar ce să caute un șobolan într-un tablou relativ la scorbut? Pur și simplu pentru că, potrivit proverbului, „De dorul murelor le mănânci și frunzele", echipajul începuse – mai întâi doar unii, apoi cu toţii — a mânca șobolani.

Existaseră dintotdeauna mateloţi care, spre a-și mai completa raţia alimentară sau chiar numai din fanfaronadă, ceruseră mai devreme sau mai târziu să li se gătească și mâncaseră șobolani. Șobolanul mișuna precum gândacii de bucătărie; dar, departe de a fi socotit prietenul marinarului, oamenii pretindeau că îl urau și încercau să scape de el. Era vânat cu ajutorul curselor… în fapt, era tolerat. Coada lui întruchipa urâţenia însăși, dar fiecare îşi amintea că, acasă, copiii numeau coadă-de-șobolan o nevinovată iarbă ce creștea pe dune. La urma urmei, șobolanul juca la bord rolul goelanzilor din porturi. Devora scârnăviile, putreziciunile.

Când foamea începu să chinuiască echipajele, un marinar să fi aparţinut fregatei sau flotei? – văzând un șobolan speriat începu a-și pune întrebări precum Newton când a văzut căzând un măr. Oare năstrușnicii aceia, care într-o bună zi mâncaseră șobolan, muriseră din asta? Nicidecum.

Îi năpădiseră cumva greţurile sau pântecăraia? Nu se auzise de-așa ceva. Așadar, șobolanul putea fi mâncat. Era gustos? Nu mergea el până acolo. Ca să știi, trebuia să încerci. Fără să facă vâlvă, el prinse un șobolan, îi tăie coada, o prăji și testă. Nu ar fi putut spune dacă era la fel de bun ca un file, întrucât din acesta nu mâncase niciodată.

La naiba cu ce-a fost mai demult sau mai de curând, chiar cu porcul din Tahiti, cu ţiparii-de-mare și merlanii din Malvine! Acum strigă pântecele înfometat. Ceea ce se cuvenea reproșat hranei de la bord nu era atât calitatea, cu care omul nevoit se resemnează, cât insuficienţa ei. Ei bine, în afară de faptul că era hrănitor, șobolanul avea gust bun.

Mai bun cu mult decât slănina râncedă, pesmetul ca de granit, bobul mâncat de gărgăriţe. Carnea aceasta care, prin consistenţa ei, întărea gingiile, mirosea a vietate sănătoasă, a foc de lemne. Fără a dispreţul obișnuitul, ea merita respect.

Marinarul nu era un egoist. Își vesti camarazii asupra celor descoperite, și astfel toată lumea începu a vâna animalele acestea cu coadă ţeapănă. Ofiţerii aflară iute treaba și îl alertară pe șeful de echipaj care, uluit, se duse la căpitan.

Lupul de mare se numea La Giraudais sau Duclos - Guyot? Și într-un caz și în celălalt, s-a râs. Dacă șobolanul nu-i dezgustă pe oameni, de ce să se lipsească

---

[168] O nuanțare ar fi binevenită: lămâia din Antile s-a dovedit a fi un mediocru antiscorbutic. Campioană este lămâia din Sicilia și Sardinia (n.a.).

de el?[169] Medicii șovăiau în a-şi da părerea. Autori serioși, maeștrii cu nume terminate în us, îl făceau răspunzător de epidemii.

Entuziasmul colectiv birui rezistenţa ştiinţifică. Vivès și La Porte, care mâncaseră șobolan pentru a-l experimenta, găsiră picantă carnea lui. Și întrucât nu s-au simţit deloc rău, au recidivat din plăcere.

Ofiţerii făcură la fel. Bougainville deschide focul — era șef. Cine mă iubește, să mă urmeze ! Adunați-vă la coada șobolanului meu! Și s-au supus. Duhovnicul mănâncă și el șobolan, hrană neblestemată. Întrebarea era acum nu dacă este bine sau nu să se mănânce șobolan, ci dacă vor fi destui întru mulţumirea poftelor! Animalele acestea se înmulţeau. Nu duceau lipsă de hrană, ele se înfruptau din rezervele de la bord, stricate din cauza căldurii umede; aveau în această privinţă cale liberă. Între timp…

Între timp, ştiinţa medicală și farmaceutică a secolului XX socotea că navele, fără voia lor, câştigaseră bătălia împotriva seorbutului, războindu-se cu șobolanul, potrivit metodei celei mai primitive care constă, pentru un adversar, în a-și mânca vrăjmașul. Căci șobolanul, *ratus vulgaris,* modestul care nu se arată scârbit de infectele putreziciuni, conţine în abundenţă vitamină C. Iată că în felul acesta oamenii de pe cele două nave îşi refăceau echilibrul psihosomatic. Nu intrau în domeniul dieteticii superioare — ar fi avut nevoie de multe alte alimente și, mai presus de toate, de o igienă mai bună — dar deja supraviețuiau, nu erau drojdia umanității, sarcinile lor erau îndeplinite, încă semănau cu o expediție, își păstraseră o conștientizare clară a țării și a epocii lor.

Și iată de ce, rege Ludovic al cincisprezecelea și cititori ai secolului al XX-lea, Legenda aurită urcă pe ale voastre *La Boudeuse* și *L'Étoile.*

7

Du Bouchage se ridică;, ţine în mână o foaie de hârtie. Toţi cei din jurul mesei s-au îmbrăcat cu grijă. Bougainville i-a dăruit lui Aotourou o haină nouă. El însuși a dat să i se lustruiască medaliile…

— Domnule de Bougainville și dragi prieteni, iată meniul pe care bucătarii noștri au onoarea să vi-l servească.

La început: pești zburători din oceanele noastre.

Carne: șobolani din calele noastre, gătiţi cu verdeţuri din *Noua Cythèră.*

Desert: banane din *Noua Cythèră.*

Vă urez poftă bună. Vă reamintesc că vinul, provizoriu prezent în carafe, este

---

[169] Autorul cărţii ar fi fost dator să mănânce și el șobolan. Regretă că nu a făcut-o. Dar îi poate evoca gustul din cele auzite în familie. Bunicul său dinspre partea mamei, soldat în 1871, a mâncat șobolan nu doar o dată, în timpul asedierii Parisului, și l-a găsit excelent (n.a.).

un Bordeaux roșu din 1763 și că plitele noastre sunt alimentate cu lemne din *Noua Cythèră.* Butoaiele noastre cu apă și alambicul mă însărcinează să vă spun că toţi răutăcioșii sunt băutori de apă, lucru pe care l-a dovedit potopul.

Bougainville râde zgomotos, dar bucuria lui forţată nu află ecou. Obrajii proaspăt pudraţi arată supţi. Citeva-spinări s-au încovoiat. Aotourou se uită, fără să priceapă, când în dreapta, când în stânga. Kerhué, chinuit de o crampă în picior, strânge din buze și pumni. Oficial, există la bord treizeci și doi de scorbutici. Adevărata cifră este, neîndoielnic, mai mare.

Dar atonia aceasta nu trebuie să dureze! Franţa oferă invitatului ei insular o imagine proastă! Domnilor de Suzannet și Kerhué, binevoiţi a servi celor două jumătăţi de masă ale domniilor voastre, vin. Vom bea și în cinstea prietenilor noștri, șobolanii. Haideţi, domnilor, regele stăpânul nostru nu ne vrea posomorâţi.

Bougainville intonează:

Mama Michel și-a pierdut șobolanul.

De data aceasta, cu excepţia lui Aotourou, oamenii continuă:

Și-n treabă la fereastră cine i-l va aduce
Doar tata Lustucru…

Grijuliu în a-și convinge prietenul tahitian că mesenii se distrează, Bougainville se sprijină de el și îi cântă lângă obraz.

Nimeni n-ar zice că o durere îi fulgeră maxilarele. Că se dojenește a fi ordonat tăierea caprei mâine, la primul ceas al dimineţii. Dragă Blanchette — acum, când este pe cale să o piardă, descoperă în ea o tovarășă maternă.

— În sănătatea prietenilor noștri, șobolanii!

…În timp ce oamenii pun jos paharele, Nassau mai cere o închinare.

— Pentru peștii zburători. Firește, prinţe și — între noi — îţi mulţumim pentru glumă. Domnule d'Oraison, vrei să explici tânărului senior din insule ce se petrece aici? Dintre noi toţi, ești cel mai înzestrat în privinţa învăţării limbilor. Întreabă-l dacă a mâncat vreodată șobolan, Nu știu cum i se zice în tahitiană.

…Cei ce servesc la masă aduc felul întâi. Învălmășind, pe un ton foarte serios, cuvinte rusești și germane cu gesturi frenetice, d'Oraison pune întrebarea unui Aotourou buimăcit.

De la capătul său de masă, Nassau perorează asupra originii cuvântului șobolan, care mai bine s-ar potrivi unei tobe.

Așadar, dejunul a început. În sfârșit. Bougainville ascultă mersul navei, nesigur în ceea ce și-ar dori — să descopere un loc de ancorare sau să fugă cu toate velele întinse — și îşi plimbă îngrijoratul gând prin compartimentele fregatei, apoi prin cele ale flotei. Epidemia s-a instalat în expediţie. E-o vrăjitoare. Tulbură cugetele. Alaltăieri, în timp ce stăteau pe loc, Duclos-Guyot a murmurat, Cu un aer lugubru (refuză să mărturisească, dar fără îndoială că este atins): „Vecinii noștri au și ei

scorbut, sunt sigur!”

În începere se strecoară musul Guillaume pe care Bougainville îl apreciază pentru candoarea lui. Domnul Josselin Le Corre ar dori să spună o vorbă marelui său șef. Bougainville se ridică. Înainte de cină a dat un consemn: pentru a nu-l jigni pe Aotourou, domnii nu vor ţine seama de eticheta regulamentară. Își vor scoate din gură oasele de pește cu degetele.

— Nu cumva, domnule Le Corre, ai venit să mă vestești că fiii Duclos-Guyot au primit lovitura de picior a zeiţei Venus?

— Nu. Dar domnul Duclos-Guyot are o grijă. Bineînţeles că nu s-ar cădea ca domnii ofiţeri să vâneze șobolani, îi cumpără ieftin. Numai că, iată mateloţii s-au apucat să joace cărţi pe bani. Dimineaţă, fără pumnul lui Job, care într-o clipită a pus la punct diferendul, niște draci de băieţi s-ar fi încăierat urât. Ce-i de făcut?

— Unde este domnul Duclos-Guyot?

— Discută cu maiștrii.

— Vom lua o hotărâre în chiar seara aceasta. Pentru moment, să se interzică jocul pe bani.

…Domnul de Bougainville simte că-l înţeapă ficatul. Știe prea bine că nu despre scorbut este vorba. Bougainville-ul frivolităţilor de pe uscat i-a dat cu tifla lui Bougainville căpitanul de vas. O, plăcuta ameţeală a monedelor trecând din mână în mână, precum verigile unui lanţ de ancoră, în tripoul din strada Petit-Musc, seara după stingere!

Anunţaţi de glumele admirative ale mateloţilor de caii, aducătorii mâncării principale — care folosesc o targă — îşi fac intrarea. Tumult. Aotourou clatină din cap. Înţelege cu întârziere întrebarea pe care i-a pus-o d’Oraison. În Tahiti, oamenii lasă câinilor mari șobolanii. Iar dacă văd unul, aruncă în el cu pietre: este un animal mârșav, fascinează papagalii cei mici și îi prinde. Ca să nu-și umilească gazdele, va mânca șobolan, dar ce călătorie ciudată! Străinii aceștia care știu să ucidă dintr-un singur foc, care ţes pânzeturi solide precum stânca și se împopoţonează cu părul altor oameni, urlă de bucurie la gândul că vor mânca șobolan…Totuși, cine știe? Poate că taina forţei lor sălăşluiește în sângele acesta rece.

Din belșug stropiţi, în timpul gătirii, cu sos făcut din rom și untură topită, învăluiţi în mărar și cimbru culese din insulă, vietăţile acelea nu arată rău deloc. Un miop i-ar confunda cu găini. Domnii sunt uimiţi cu toţii, în tinda junghiurilor transmise de scorbut. Dar, fără minciună, baronii calelor răspândesc bune miresme. Unul de persoană.

— Domnule du Bouchage, care atât de bine ne-ai prezentat meniul, ce părere ai. Cum să desemnăm bucăţile principale de carne: piept alb sau pulpă de șobolan?

— Mi se cuvine o dojană. Nu am prevăzut întrebarea…

Carne albă, firește că nu. Este prea închisă la culoare. Dar pulpă de ce nu? Mi-ar părea însă rău, ca gastronom, să răpesc raţelor și oilor cuvinte care par să le aparţină.

— Totuși se spune pulpă de căprioară.

— Ai de o mie de ori dreptate… Dacă ar fi după mine, aș propune „burtă”.

De Suzannet protestează. „Burtă de șobolan” seamănă a înjurătură! Și-apoi ar cam sugera lucruri murdare!

Bougainville lovește în pahar cu cuţitul.

— Vă rog, fără insulte la adresa tovarășului care ne apără de neajunsuri (evită cuvântul „foamete”), în sănătatea șobolanului, acum și pe viitor!

Nimeni nu suflă un cuvânt, dar este delicios. Ca și potârnichea sau prepeliţa. Bunele păreri în această privinţă abundă. Nassau fredonează: *prepeliţa, turturica* și *frumoasa potârniche.* Aotourou izbucnește în râs. Nu caută să-i spună domnului d'Oraison de ce râde. Dar și-a amintit cât de uluiţi ar fi tahitienii lui, dacă ar afla că pe imensa navă a străinilor el a mâncat șobolan! Din cel servit pe tăvi luxoase, făcute dintr-un material de negăsit pe insule, ca o mătase de piatră, împodobit cu desene…

Poate că i s-a cam urcat vinul la cap, înainte ca lumea să se așeze la masă, îl cam îngrijorase atmosfera fregatei. Prea erau mulţi bolnavii din jurul său. Uriașa navă semăna eu un pescăruș rănit. I se cuvenea grabnică odihnă, altfel nu-și va mai găsi drumul… Prânzul, compania, râsetele, până și trăsăturile obosite ale șefului, un om atât de bun și de dornic să-și distreze oamenii, i-au readus insularului bucurie în suflet. Cum să-și poată imagina un tahitian asemenea călătorie? Într-o zi îşi va revedea patria și atunci să te ţii!

Câte istorioare le va spune! Din cele cu care să-și uluiască ascultătorii douăzeci și opt de nopţi veghetoare, chiar o lună întreagă, în jurul unui foc de vreascuri.

…Odată, mă aflam la un banchet de-al lor, la mijloc, chiar lângă stăpân. Din locul în care găteau, doi bărbaţi au adus o tavă mare cât un sfert din Tahiti… oricum, nu cu mult mai mică! Și mirosea bine; era șobolan. Din cel ca pe la noi, cred, fiindcă l-am mâncat bucuros, avea gustul celor mai buni porci de-ai noștri…

Bougainville se strâmbă (din nou arsura, aceea în fălci), dar surâde oaspetelui său. Nassau și-a tăiat o porţie zdravănă în farfurie, o tăvălește prin sos. Arta de a trăi și cea de a naviga merg mână în mână. La fel de curtenitoare și de firească i-ar fi privirea dacă ar mânca potârniche într-un pavilion de vânătoare. Înainte! Bougainville mestecă, harnic, o bucată. Dincolo de prăjeală și fum, provenit din lemn uscat, el simte izurile fregatei. Tainele calelor.

Șobolane din stăpânirea mea, şi putea să-mi spui dacă ne vom reîntoarce în Franţa? Ai auzit, cumva, ce vești duceau despre noi valurile?

8

Vântoasa care asigurase fregatei un avans de cinci mile faţă de flotă moare precum cupletul uitat al cine știe cărui cântec. Navigatorul pune velele în pană și armează o barcă.

Încă favorizată de o briză, flota se apropie. Vâslașii — aleși cu toţii dintre cei neatinși de scorbut — au acostat-o desigur repede.

Inspecţie rapidă. Dimineaţă, La Giraudais s-a supus teatralelor recomandări ale

lui Vivès. *L'Ètoile* a aruncat în mare cinci saci de făină stricată. I se arată o mostră lui Bougainville. Un fel de lipici verde închis. I se dă dreptate chirurgului. Rezervele de hrană scad primejdios de repede, dar a te otrăvi ca să nu mori de foame ar fi iarăși o prostie.

— Ce spui despre șobolan?

La Giraudais ridică din umeri. Ca naufragiat pe Terra Nova, a consumat, odinioară, morun mucegăit și pentru asta nu stă deloc mai rău cu sănătatea (omite să spună că îl dor rinichii. Cât timp va putea lucra, va fi ca și când nici vorbă de scorbut).

— Îţi mulţumesc, domnule comandant. Șobolanul înseamnă carne și cu asta basta. Sau poate că domnul Commerson este de altă părere?

Lupul de mare îşi oferă un surâs palid… Nu, domnul Commerson nu defăimează virtuţile alimentare ale șobolanului. Dar se întristează că este nimicit un animai cu anume raţiune de a exista: el curăţă navele.

Cu ţoată durerea din fălci, Bougainville face mare haz.

— Nu voi găsi, poate (el gândește „cu siguranţă"), continentul austral, dar voi fi întâlnit omul veșnic nemulţumit, pe acel *semper iratus.* Și vita, și mielul au raţiunea lor de a exista în regnul animal. Totuși, nu am observat — nici la Montevideo, nici la Rio de Janeiro — ca domnul Commerson al nostru să o fi făcut-o pe vegetarianul, când era servit cu astfel de carne.

O clipă stă pe gânduri. Vesel nu era, dar cum să te abţii de la o farsă? îi propune lui La Giraudais să treacă puţin amândoi pe la domnul Commerson. Pariază pe o sută de ludovici că naturalistul îl va întreba despre capră și ugerul ei.

În principiu, mai ales în timpul unei epidemii de scorbut, La Giraudais nu agreează șotiile, dar acum jubilează.

După salutul de rigoare, politicos-banal, Commerson tușește gros și, arătând cu mâna spre *La Boudeuse,* atacă:

— Unde-i acum drăguţa dumneavoastră Blanchette, atât de mândră de ugerele ei? Laptele ei…

…De câteva clipe, cel care a pus întrebarea și-a coborât mâna și aţintește cu privirea obrajii lui Bougainville. Oricât de savant ar fi, cunoscător într-ale amănuntului exact, se pare cu neputinţă să-i vadă așa cum sunt, șănţuiţi de riduri și împrăfoșaţi. Invidia sa îl dăruise pe celălalt cu obraji dolofani, cu ten rumen.

— … curge cu aceeași abundenţă?

Își trece o limbă uscată peste buze. Meditează la o frază plină de cruzime de tipul: „Ah, ce plăcut trebuie să fie să poţi bea lapte într-o societate în care oamenii crapă de foame!" îi este frică să nu se bâlbâie în faţa comandantului. O să se răzbune, de slăbiciunea aceasta, în jurnalul său de bord. Salută printr-o înclinare a capului și se eclipsează.

Bougainville face camaradului său cu ochiul; aerul dintr-odată strengar al acestuia îl bucură.

— Ce înseamnă și firea asta omenească, dragă prietene La Giraudais! Expediţia noastră ar putea da greș; totuși, să judecăm puţintel: ea înseamnă un

lucru mare. Un lucru mare, însoţit de multe altele mai mici. Fii bun și toarnă pentru amândoi un deget de rom, să ne savurăm farsa.

În timp ce beau, adaugă că i-a refuzat lui Commerson o plăcere: aceea de a-i anunţa apropiata moarte a caprei.

Chipul navigatorului s-a întunecat. Îl obsedează gândul că uciderea animalului ar putea aduce după sine o nenorocire — lui și expediţiei.

La Giraudais se ridică. Îi strânge lui Bougainville mâna, fără să scoată un cuvânt. Nu s-ar supăra deloc dacă șeful și-ar opri pentru el un sfert sau o treime din laptele caprei. În Canada i-a fost dat să vadă imensul curaj și nemărginita generozitate a acestui bărbat. Mai degrabă recunoștinţă i-ar trebui arătată colonelului de artilerie căpitan de vas Louis Antoine de Bougainville, ofiţerului care s-a bucurat de încrederea marchizului de Montcalm, chiar dacă el dovedește unele slăbiciuni, ca aceea de a-i place laptele de capră.

La mii de mile depărtare de patrie, o capră poate deveni o prietenă. Chiar și un șobolan, cu care ai face cunoștinţă, ar putea fi și el unul.

Bougainville și-a trecut o mânecă peste pleoape. Mai adineauri i-a dăruit unui scorbutic paharul său de lapte; nu atât din bunătate, cât din pudoare. Ar fi fost prea puţin onorabil să bea ultimul pahar de lapte al caprei.

Adulmecă romul de pe *L'Ètoile,* nu așa de tare ca cel al fregatei, dar mai parfumat. Mai ademenitor pentru gâtlejul unei capre? Mai mult nu spune. A.sosit clipa — ironică sau nu — de a se reîntoarce pe fregată, când soarele va fi încă sus. S-a înţeles cu ucigașul caprei. Cu ajutorul unei pâlnii, acesta avea să-și îmbete victima. Două, trei păhărele de rom aveau să fie de ajuns. Sărmana Blanchette nu va mai behăi când va primi lovitura fatală; se va mulţumi să cadă.

Vivès dorește să discute cu La Porte, privindu-se ochi în ochi. Urcă în barca lui Bougainville. Seara aveau să-l readucă cei de pe flotă. Timpul pare stabil.

Navigatorul și chirurgul simt nevoia să dezbată lucruri grave. Se tem de urechile vâslașilor. Rămân tăcuţi până ce Vivès, fidel limbii grecești din vremea studiilor, arată spre marea câmpie a hulei, toată numai bulbucături și adâncituri, scânteind sub soare. Rostește un vers cu glas murmurat și clipește din ochi:

— *Non intelligo. Traduc, quaeso, amice.*[170]

— „Râs fără de sfârșit al valurilor mării". Este din Eschil.

— Al unui strașnic marinar. Îţi mulţumesc pentru citat.

Cade tocmai bine. Să râdem, fir-ar să fie, să râdem, de vreme ce marea ne dă această pildă. O, bătrâne Ocean Pacific, cu râsul tău, te fac cetăţean de onoare al literelor franceze. Rabelais, Molière te salută!

Flota a pus, la rândul ei, velele în pană. Bougainville privește la înfăţișarea pe mare a celor două nave ale sale; entuziasmul i se clatină. În contorsiunile pe care hula la impune gingășiei nu fără de moarte a corpurilor navelor, *L'Étoile* și *La*

---

[170] Nu înțeleg. Tradu-mi, te rog, prietene (n.a.).

Boudeuse au mai degrabă aerul unor prostănaci de ţara decât al unor drăgălaşi îndrăgostiţi. Enciclopedişti ai Parisului, inspiraţi, vă rog, savanţilor care vă citesc paginile invenţia ce va permite navelor să meargă pe mare chiar fără vânt și curent. Cine va fi oare întâiul? Omul care va forţa ori înlocui energia vânturilor sau omul care va birui scorbutul?

Surâde unui vâslaș, care în plin efort și-a îndreptat spre el privirile.

9

De ce am jertfit-o pe Blanchette? Oare Anson, modelul meu, avea același scrupul când menţinea pentru ofiţerii săi, în toiul epidemiei, anumite privilegii alimentare? Legume conservate cu o grijă întru totul specială?

Dacă aș muri — presupunere deloc ridicolă — cine din statul meu major m-ar înlocui așa cum se cuvine? Știu pe cine l-ar desemna regulamentul, îl stimez mult. Dar…îl îndrăgesc, îl laud pe omul acesta și, mai mult sau mai puţin, pe toţi camarazii mei. Asta nu mă împiedică să mi-i închipui greu pe cei mai buni dintre ei conducând o expediţie atât de originală, pentru a nu spune bizară. În fapt, bun ar fi Nassau. Dezinvoltul fanfaron are stofă de erou. Se acomodează bine cu situaţiile excentrice. Îndrăzneala dovedită în Tahiti m-a uluit de-a binelea. I-am fost recunoscător… Din nefericire, ceilalţi nu l-ar accepta, chiar dacă îl admiră; ei îl socotesc un boboc într-ale marinăriei.

Noaptea de calm oceanic îl epuizează pe Bougainville. Tot atât, dacă nu chiar mai mult decât mâniile mării în ancorajul din Tahiti.

Climele temperate nu-și preţuiesc fericirea! Soarele modest și ploile din Île-de-France, ce încântare! Aici – biet punct pe mare — aștepţi un tunet care nu vine, Greieri care nu se arată. Navele merg înainte ca niște animale nemulţumite. *L'Étoile* nu este deloc mai favorizată decât *La Boudeuse.*

Pentru a nu se ști câta oară, navigatorul retrăiește expediţia de la începutul ei — ireal astăzi în candoarea lui – până la drama din care nu a ieșit. Dar dacă râsul fără de sfârșit al valurilor celebrat de către Vivès nu era decât un rictus?

Bougainville, Bougainville, tu care pretindea! să faci ocolul lumii, ţi s-a dus pe apa sâmbetei călătoria! Marinarii tăi vor muri încet-încet! Te vaiţi că s-a dus capra, în timp ce oamenii tăi se sting unul câte unul! Ai săvârșit neruşinarea să-l iei la bord pe prinţul de Nassau, apoi pe seniorul Aotourou și ce tare te mândreai! Ei bine, îi vei pierde! Nu conta pe friptura de șobolan, nu ţi-i va reda!

Într-o stare nefirească, rod al nesomnului, el îşi murmură un adevăr ştiinţific: „Trebuie să dorm”. Faptul că și-a auzit glasul l-a ușurat puţin. Se întinde pe spate. Încearcă, în beznă, să-și facă vânt cu cearşaful. Ca în batjocură, din îndepărtatele sale studii latinești, aleargă spre el un citat. I se plimbă, asemenea unei insecte, pe frunte și prin păr:

„Dormi, Brutus, și Roma e-n lanțuri!”

La ce i-ar sluji să obiecteze că, de fapt, nu doarme?

Curajul roman blamează argumentările prea subtile. Ești culcat, Bougainville, iar pe *La Boudeuse* a năvălit scorbutul!

Pe bâjbâite ridică o pernă și se îndreaptă de mijloc. Nava derivează în ciudata noapte, dar suportă bine valul, așa cum trebuie să facă o navă care a pus în pană. Să nu înrăutăţim situaţia. Scorbutul și lipsa de alimente sunt două drame.

Echipajele sunt istovite, dacă nu cumva și ofiţerii. Și? *La Boudeuse* și *L’Étoile* nu vor fi navigat prin atâtea primejdii de un an și jumătate, ca să piară după aceea într-un chip atât de ridicol. La capătul prăpastiei, prăbușire? Haida de! Nimic nu-i cu neputinţă unor inimi curajoase! Am găsit soluţia. Expediţia va fi jumătate-eșec, jumătate-victorie. Nu vom vizita tainicele minuni ale Chinei, nu vom descoperi continentul austral, dar vom fi dovedit spiritului poznaș și inteligenţei franceze că un ocol al lumii poate fi împlinit. Că ţara noastră nu trebuie nicidecum să abandoneze marinei engleze un Ocean Pacific, care caută — spre a-și juca mai departe rolul — călători. Și vom pleca din nou! Mă voi vindeca, o vreau, și voi veghea intens la toate pregătirile celei de-a doua călătorii. Dacă *La Boudeuse* nu va fi suferit prea mult, o vom relua după o revizie severă și vom înlocui flota cu o fregată.

În exaltarea sa, bărbatul s-a ridicat — navă fericită ce ridică ancora. Este în picioare, se îmbracă pe jumătate, îşi potrivește peruca pe nimerite. Se duce să-i vadă pe scorbutici. Singur. Tinereţea lui Nassau și a lui Aotourou cer somn mai mult.

Între două ruliuri a pătruns în coridorul îngust, rău mirositor și luminat de o feștilă, care duce la scorbuticii se lovește de o umbră bombănitoare. – încotro, prietene?

După câteva secunde, un glas plângăreţ:

— Cum? Comandantul? Oh…

— Da, eu sunt. Dar dumneata unde mergi?

Glasul și-a recăpătat liniștea:

— Spre locul către care se îndreaptă toate drumurile.

— La Roma? Să lăsăm deoparte gluma.

— Nici la Roma, nici la rom. Mă duc către — un loc știut de fiecare — că-i navă, bărbat, femeie, pește, ori altă vietate.

Bougainville Şi cunoaşte pe marinari. A înţeles limbajul dar se preface că nu înțelege.

— Înseamnă că ai greșit direcţia. La ora asta până și peștii dorm. Este ceasul somnului. În partea cealaltă este cușeta dumitale.

— Cușeta mea de iad! Mă doare capul, picioarele, inima, fundul — iertaţi-mă, domnule comandant — m-am dus naibii, ca nimeni altul, cu tot scorbutu! ăsta. M-arunc peste bord, zic tuturor la revedere. Adio, lume…

Navigatorul simte iarăși durere în maxilare; totuși îl năpădește o bucurie. Se va face util unui om. Îi va dărui o fărâmă din favorurile pe care, între lovituri ale sorţii,

anumite puteri misterioase i le acordă colonelului căpitan de vas Louis-Antoine de Bougainville.

Apucă un braţ care nu se împotrivește. I se simte bine osul vârtos. Statură vajnică de bărbat din Saint-Malo…

— Ascultă, prietene, lumea te iubește. Nu trebuie să dai astfel bir cu fugiţii. Marea nu te-a chemat niciodată să te duci la ea, aşadar mergi și te culcă. Ţara este cea care te cheamă și o să vezi ce mulţumit vei fi să-ţi revezi familia și…

— Mă doare prea tare. Mi se clatină creierii.

— Fii curajos!

Omul mârâie. Sigur că-i curajos! Când e vorba să se caţere în arboradă pe timp foarte rece, prezent e-ntotdeauna! Laș este scorbutul. Te poţi lupta cu oamenii, dar nu cu seismele, cu focul, cu glodurile negre.

Să-i răspundă că mii sunt formele curajului? Bougainville nu o face. Mângâie braţul bărbatului, așa cum ar fi mângâiat părul unei iubite ori spinarea unui câine. Afecţiunea caută afecţiune. Prin carnea unui trup viaţa caută dialogul.

— Ca să vă fac plăcere… spune în sfârșit matelotul, întrezărind uitarea suferinţei. În timp ce *La Boudeuse* schiţează legănarea unui ruliu, se întoarce cu blândeţe spre umbra caldă unde camarazi tușesc și respira anevoie, dar se străduiesc să trăiască.

— Vă…

Nu izbutește să rostească „mulţumesc”; dar Bougainville nu are nevoie de cuvântul acesta ca să-l înţeleagă. Cu răbdare, îl urmează pe bolnav, și îl ajută să se instaleze în cușeta lui. În trecere, s-a poticnit de hârdăul cu urina, în care s-a produs, astfel, un resac. Locul duhnește a tot ce vrei. O navă, o expediţie înseamnă și asta. Ofiţerul care nu vrea să ajungă în Franţa decât pentru a porni din nou pe mare înfruntă hotărât mirosurile, contemplă dezordinea, împărăţia lui La Porte și Vivès nu-i și a sa? Cine nu pregetă să folosească arme în bătălie pentru a mutila trupuri, nu cedează dezgustului când intră într-un spital. Cine a văzut capete zburate de obuze, obraji vărgaţi de tăișul săbiilor și sângerând, acceptă boala care îi întinează culcușul.

— Așteaptă-mă, prietene, mă întorc la dumneata.

Are cheia de la dulapul cu chei și, foarte repede, a dibuit sticla de rom. Umple un păhărel. Îndemânatic precum un valet, i-l aduce bolnavului fără să verse o picătură.

— Poftim, o să-ţi facă bine.

Matelotul nu este nici el mai puţin îndemânatic. Călăuzit parcă de miros, apucă paharul. La naiba cu durerile. Drept răsplată, rostește:

— Iată adevăratul prieten el marinarilor…

Nu degustă, ci dă pe gât. Și tușește foarte tare, ceea ce stârnește în dreapta și în stânga mârâieli, înjurături. Continuându-și rolul, Bougainville îl bate pe spate. Rumoarea se domolește. Se retrage, ducând cu el paharul. În micul culoar rău mirositor, un șobolan îi taie calea, îl face să se împleticească. Într-o expediţie te înveţi cu toate. Iar de-aci înainte șobolanul se numește vânat.

Uimit, înduioșat, amuzat, reconfortat de ceea ce a trăit în urmă cu câteve clipe, se simte ca vânătorul pe care o singură izbândă nu-l mulţumește. Nefiind sigur că matelotul Prosper le Borgne (l-a recunoscut, fără să o spună, după intonaţii) nu va recidiva în tentativa sa, se duce în cabina duhovnicului. Care sforăia. Visând, desigur. Îl apucă de-un umăr, îl scutură.

În aceeași clipă, *La Boudeuse* execută un tangaj (să fi luat vântul vreo hotărâre? Domnul Duclos-Guyot nu-i surd).

— Ce se-ntâmplă? Naufragiem?

— Nicidecum, abate. Eu sunt, Bougainville. Un enoriaș are nevoie de dumneata. Te las să te îmbraci.

Peste cinci minute îi explică preotului ce anume așteaptă de la el. Să meargă să-l îmbărbăteze pe sărmanul le Borgne (Prosper!) să-și îndure suferinţa. Pentru ca un om să vrea să-şi curme viaţa, înseamnă că scorbutul a devenit sămânţă rea.

— I se mai întâmplă omului să șovăie în credinţă. Și eu sunt, mai mult sau mai puţin, bolnav.

— Ca și mine, duhovnice. Fii bun și schimbă-te într-un tată înţelegător. Nu-i spune, deci, nefericitului, că după ce se omoară se duce drept în iad. Spune-i că are camarazi buni, că fregata ţine la ei, că mâine viaţa i se va părea frumoasă…

— De ce nu i-aţi spus chiar dumneavoastră toate cuvintele acestea îmbietoare? Încă o dată îmi dictaţi conduita!

— Dacă aș fi știut că mă vei primi în felul acesta, aș fi preferat să apelez la chirurg.

— Frumos compliment. Eu…

În clipa în care este gata-gata să mai spună câteva cuvintele acrișoare, se și domolește. Scena devenea odioasă! Doi bolnavi care se ciorovăiesc pe tema caritățiі! Unul dintre unchii săi îl cunoscuse pe omul acela brav, care înfruntase marea ciumă din Marsilia, pe monseniorul de Belzunce, cunoscător într-ale epidemiilor! Și iată că, întâmplător, Belzunce repeta clerului său: „Suferinţa este de la sine o predică pentru bolnav. Nu îngreunaţi povara aceasta prin zelul vostru".

— Voi face tot ce-mi va sta în putinţă, șoptește el. Avea să petreacă pe urmă un ceas, în bezna care duhnește a latrină, a mucegai, ţinând mâna sinucigașului. Nu se mai întrebase dacă îl va dojeni sau nu. După un lanţ de injurii la adresa bolii, matelotul adormise ca un copil. În visul său intervenea, probabil, și mâna tovarășului său: când și când i-o strângea mai tare, parcă spre a se încredinţa că nu plecase.

Chircit la picioarele cușetei, abatele aţipise când Bougainville, deformând puţin spusa lui Cicero, îi şopti:

— *Quousque tandem, sacerdos, vigilahis?*[171]

Fără să răspundă și desprinzându-și mâna din cea mare și jilavă a fratelui mult mai bolnav, abatele se ridică, schiţând prin aer un invizibil semn al crucii.

---

[171] Cât timp vei sta treaz, preotule? (lat.)

Pe puntea măturată de aerul mării ce părea să aducă puritate trupească și sufletească — în timp ce hula îşi trecea, în răstimpuri, coada lungă peste coca suplă — cei doi bărbaţi se simţiră cuprinși de un tremur; în ciuda căldurii, vântul îşi ascundea jocul. O velă fremăta.

În *Noua Cythèră,* un cocoș o fi cântat demult, un câine o fi lătrat. Într-un oraș francez, a bătut un clopot. După ce și-a scos toate ancorajele, fregata rătăcitoare își simțea singurătatea. Oamenii de cart vegheau asupra unei rătăcitoare aflată în chinurile reîntoarcerii. Puţin mai departe, două puncte luminoase închipuiau nava matelot; dansau în ritmul hulei, asemenea stelelor — de altfel, flota le și purta numele.

Tare ar mai fi vrut Bougainville să-l provoace pe abate apropo de o declaraţie a lui Fontenelle, devenită obsedantă:

„Dacă mi-ar fi mâna plină de adevăruri, n-aș mai vrea să o deschid". Dar se mulţumi să-i spună la revedere. I se făcuse milă de omul acesta pe care viaţa maritimă îl descumpănea totdeauna și care mereu cerea să nu-i fie știrbite orele de somn.

La castelul-pupa, în loc de sforăieli și glasuri de cocoși, doar tuse pe tonuri diferite. „Tușesc în cor", glumește el, ca pentru sine. Când o să pot spune același lucru la timpul trecut — „Tușeau în cor?"

Să dormim. Să-l imităm pe abate… De vreme ce luase hotărârea — să plece iarăși din Franţa, pentru o a doua expediţie, mai bine pregătită decât prima — viitorul se simplifica.

Chiar dacă i se prelinseră pe obraz lacrimi, el care nu plânsese la moartea pilotului, când se gândi la Blanchette.

Peste câteva ceasuri nu mai avea să behăie. Niciodată. Caprele sunt muritoare ca și ibovnicele regilor. Și fiindcă ploua în ziua înmormântării Pompadour-ei sale, Ludovic al XV-lea făcuse remarca: „Nu are timp frumos doamna marchiză pentru ultimul ei drum". În ziua sfârșitului ei, căpriţa va avea timpul pe care îl va întâlni fregata — ingrata ei *Boudeuse.* Murea pentru binele colectiv. Adio, Blanchette.

Ce tare se mai răsucesc uneori situaţiile! Ce caz am făcut de reflecţia lui Berryer: „Nu ne putem ocupa de grajduri, când a luat foc casa", dar limbile cele neobosit ascuţite m-ar putea acuza că practic același cinism de Stat. Când trebuie să salvez pielea oamenilor mei, proiectele mele de la îmbarcare au cam pălit.

Nu le mai regăsesc — sunt scorbutici pe care curg hainele prea largi ale marilor discursuri.

Nemărginit surâs al hulelor în soare, nu-i zeflemisi prea tare pe Bougainville. Trăiește condiţia oamenilor de mare.

10

Bougainville este un mare căpitan din stirpea lui Conrad.

Chiar dacă relatează manevrele nautice cu o precizie în vocabular care mai mult la strădanie scriitoricească te duce cu gândul decât la un lup de mare, nu este mai puţin adevărat că el rămâne un lup de mare aventuros, care se năpustește și biruie. Care descoperă ţinuturi pur și simplu fiindcă înaintează și înfruntă primejdia. Suferinţele fizice, lipsurile stânjenesc misiunea, dar nu o desființează. Navele, care de-aci înainte au drept scop să supravieţuiască, continuă să fie nave care observă. Sau, cel puţin, care contemplă.

O pagină frumoasă din *Călătorie în jurul lumii* arată coeziunea și priceperea de a se descurca a francezilor acestora în toiul greului.

Navele și-au îngăduit un răgaz de-o săptămână într-una dintre insulele care se vor numi Salomon. Un răgaz de necrezut, cel dintâi ce merită a se numi astfel de la Tahiti încoace. Asta înseamnă că, între timp, au avut de îndurat trei luni de viaţă pe mare. O faună, o floră și meleaguri sălbatice — dar prea multe au tras oamenii săptămână de săptămână, încât să nu trăiască odihna aceasta într-o feerică bună dispoziţie.

Și pornesc din nou pe mare, după ce mai întâi au pus numele de Praslin — ca un omagiu adus lui Choiseul — golfului în care au aruncat ancora.

În cea de a treia zi de la plecare (din golful Praslin), *am ordonat să fie tăiate corturile de campanie, pentru a distribui pantaloni oamenilor din cele două echipaje. Altfel cu ce să se mai fi îmbrăcat într-o campanie atât de lungă, în cursul căreia se trecuse, alternativ, de la frig la cald, înfruntându-se totodată și ploi torenţiale. În rest, nu mai aveam ce le da, totul se consumase. Am fost chiar nevoit să reduc raţia de pâine cu o uncie. Puţinul de alimente rămas era în parte stricat și în oricare altă situaţie am fi aruncat în mare toată carnea sărată, dar trebuia să mâncăm și ce era bun și ce nu era. Cine putea ști, când avea să se sfârșească totul? Așadar, sufeream în același timp din pricina unui trecut care ne storsese de vlagă, din pricina prezentului ale cărui triste detalii se repetau în fiece clipă și din pricina viitorului, al cărui termen nedeterminat era, poate, cel mai rău dintre rele. Suferinţele personale sporeau prin ale celorlalţi.*

Trebuie totuși să afirm că niciunul nu s-a dat bătut și că răbdarea în suferinţă a fost superioară celor mai critice situaţii. Ofiţerii dădeau exemplul, și niciodată mateloţii nu au încetat să danseze seara, în zile de foamete ca și în cele de abundenţă. Și nu a fost nevoie să li se dubleze salariul.

Nu, *La Boudeuse* și *L'Ètoile* nu erau *Bounty.* Dacă firea căpitanului Bligh i-ar fi îngăduit să gândească, apoi să scrie cuvinte ca: *Suferinţele personale sporeau prin ale celorlalţi,* nu și-ar fi văzut marinarii revoltându-se…

Este adevărat că în pasajul acesta, pe alocuri, stilul suferă întrucâtva de o elocinţă lacrimogenă. Că Bougainville generalizează cam mult entuziasmul pentru dans — scorbuticii care zăceau prin cușete nu ar fi putut să se prindă în nicio

gigă![172]… Generozitatea căreia îi sunt tributare fraza și gândirea dau peste cap asemenea remarci. Nicio „înţepătură" adresată cuiva. Bougainville se preface a nu lua în seamă invidia lui Commerson. Îl împing spre aceasta umorul și înţelepciunea politică. Înăcrit, ori ba, naturalistul participă la campanie. Nu face uz de „latrine" personale și mănâncă șobolan ca fiecare, când bucătarii îl aduc la masă:

Nu mai aveam pâine, notează Bougainville în iunie, *decât pentru două luni, legume pentru patruzeci de zile; carnea sărată era în cantitate mai mare, dar se strica. Am preferat șobolanii pe care îi puteam prinde.*

Păcat că șobolanii nu și-au ales, dintre ei, pe unul care să ţină un jurnal: erau șobolani vrednici de secolul luminilor.

Cât privește pe Bougainville și pe cei care îl înconjoară, ei îi vestesc pe soldaţii din anul II. Regimentul din Sambre-et-Meuse. Fără libertatea pe care şi-o ia șeful de a sacrifica pentru ei corturile de campanie, echipajele ar fi devenit, ca să zicem așa, niște *sans culottes.*[173]

Navele aleargă pe mare, de îndată ce se iscă vânt, schimbând atunci neîntrerupt cerul și spaţiul; dar foamea creează la bord o stare de asediu. Cei cu poftă mai mare au simţit, în orice obiect din piele, mirosul cărnii.

A trebuit interzisă mâncarea pieii cu care se înfășoară vergile precum și alte lucruri din piele veche, acest aliment putând provoca indigestii funeste.

Acest aliment — astfel se exprimă șeful. A trăit și el zile de înfometare și nu neagă cum că pielea se mănâncă.

Reamintește însă că ea poate ucide. Ca latinist, folosește cuvântul *funest* (de la *funeste*), care trebuie luat ad literam, în sensul de „mortal".

…Nici *Bounty,* nici *Pluta meduzei.* Penuria atrage după sine un climat de partajare. Hula și hrana, bucuriile, suferinţele, ploaia și descoperirile sunt ale tuturor. El sunt eu. Celălalt, pe care secolul luminilor vrea să-l respecte în sălbaticie, se și întrupează în camaradul de bord — în mus, ofiţer sau măcelar. Chiar și în animale. Capra, câinele, șobolanii, care se jertfesc pentru binele comunităţii.

Ne rămăsese o capră, credincios tovarăș al aventurilor noastre de la ieșirea din insulele Malvine, de unde o luasem.

Ne dădea zilnic puţin lapte. Stomacurile înfometate au condamnat-o, într-o clipă de înciudare, la moarte; nu mi-a rămas decât să-i deplâng soarta, iar măcelarul care de-atâta vreme o hrănea, a stropit cu lacrimile sale victima sacrificată foamei noastre. Un căţelandru, luat în strâmtoarea Magellan, a avut, la puţină vreme după aceea, aceeași soartă.

Neîndrăznind să spună că el însuși a vărsat lacrimi pentru viaţa caprei, Bougainville îl face pe un *alius ego*[174] să plângă, pe măcelar în persoană.

---

[172] Vechi dans foarte vioi, de origine· engleză (n. tr.).

[173] Fără pantaloni (n.tr.).

[174] Un alt eu (lat.).

Ca și în trecerea prin estuarul La Plata, se va întâmpla ca moartea unui om să provoace, aparent, mai puţină durere decât cea a unei capre. Aspect: trebuie să știi să te prefaci curajos.

Pe data de 10 a murit, la bordul flotei, un matelot. A suferit de ceva complicat, deloc în legătură cu scorbutul.

Următoarele trei zile au, fost foarte frumoase, le-am putut folosi din plin.

Iată o moarte rezolvată ușor. Se duce un om și, imediat, cer senin, frumos.

…O călătorie ucide, dar omul mării nu se teme de moarte! Preferă doliul discret. Imediat după ce trimite un tovarăș în tărâmul morților și apreciază o pauză a vremii cu înțelepciune nautică, Bougainville — dovedind o concizie de tip 1793 — revendică o idee menită unui îndelung viitor politic: egalitatea.

Am luat de la bordul flotei făina și pesmetii care îi mai rămăseseră pentru noi, proporţional cu numărul nostru.

Legumele erau mai puţine decât crezusem, astfel că am fost nevoit să reduc cu o treime raţia de bob cu care se făcea supa noastră; zic „noastră", întrucât totul era distribuit (în mod egal), *Statele-majore. şi echipajele primeau aceeași hrană: situaţia noastră îi făcea pe oameni* egali, *ca și moartea.*

Cazurile de egalitate a triunghiurilor îşi află corespondent în călătorii: cazurile de egalitate dintre oameni. În faţa șobolanilor și a supei proaste, nu mai rezistă nicio *nomenclatura,* întocmai ca în faţa bolii și a morţii.

De la plecarea noastră din portul Praslin, scorbutul făcuse cumplite ravagii printre noi, notează Bougainville când, în sfârșit, navele ajung în insula olandeză Boeroe, la 2 septembrie, pentru o escală mai serioasă. *Nimeni nu se putea socoti scutit de tot și jumătate din echipajele noastre nu era în stare să facă vreo muncă. Încă o săptămână petrecută pe mare ar fi costat desigur viaţa multora și aproape sănătatea tuturor Alimentele rămase erau atât de stricate și miroseau atât de urât, încât momentele cele mai grele din întristatele noastre zile erau cele în care clopotul ne vestea că trebuie să înghiţim hrana aceea dezgustătoare și nesănătoasă.*

Corabia nebunilor, corabia luminilor devin și corăbii ale bolnavilor și îngrijitorilor pe jumătate bolnavi, unde, ca într-un mediu spitalicesc ideal, se practică solidaritatea slăbiciunilor și a culturilor. În insula Boeroe, din arhipelagul Molucelor, unde deznădăjduitele nave mai mult se refugiază decât pătrund, guvernatorul olandez îşi arată colţii. El invocă regulamente oficiale extrem de stricte. Cu același exclusivism cu care odinioară Hansa, Compania olandeză a Indiilor orientale, rezerva porturile agenţiilor sale comerciale doar pentru navele respective. *Go home, foreigners*[175], în fapt, guvernatorul-funcţionar se acoperă astfel în faţa superiorilor săi. Dorește ca francezii să-i adreseze, în scris, o cerere care să le justifice iniţiativa. Bougainville se supune dorinţei, dar scrisoarea sa, foarte demnă, este o curajoasă mărturie în sprijinul progresului „luminilor". Este pe linia viitoarei

---

[175] Ștergeți-o acasă la voi, străinilor! (n.a.)

Declaraţii a drepturilor omului, sau, cu alte cuvinte, a celei de la Helsinki.

Declaram că… musonul potrivnic și lipsa de alimente ne împiedicaseră să ajungem în Filipine și ne siliseră să căutăm în primul port al Molucelor ajutoare indispensabile, ajutoare pe care le ceream în virtutea celui mai respectabil titlu al umanităţii.

Pascal credea în folosul adus de boli. În scorbutul acesta, în care consumarea șobolanului îngăduie a frâna, dar nu și a vindeca, firea optimistă a lui Bougainville a găsit un aliat misterios. Pe nave, mereu întrerupte în mersul lor de vânturi și curenţi, în timp ce timpurile se vlăguiesc, nu ar putea fi vorba, cu adevărat, de libertate[176], dar umanismul, egalitatea înfloresc. O ciudată și firească fraternitate.

Nostalgia însoţește de-aci înainte călătoria. Până acum, nu fusese prezentă decât când și când, în timpul ședерii în Malvine, în golful Port-Galant, și altundeva încă, ori de câte ori vreo șovăială în program sau vânturi ostile stânjeneau bunul mers al expediţiei: însă greutăţile s-au schimbat, navele se deplasează și, în principiu, ele înaintează; dar aventura nu se desfășoară de la sine, toate hărţile sunt defectuoase, începând cu cele franceze, iar dorul de ţară crește în trupuri și suflete. Oamenii privesc cu tot mai mare intensitate, vrând să „descopere", dar ei știu foarte bine că, de fapt, și drumul Franţei îl caută, astfel că socotesc drept obstacole supărătoare pentru însăși viaţa lor de bărbaţi şi marinari toate cauzele Ce întârziere…

O nostalgie omniprezentă, niciodată declamatorie, care, asemenea unui curent și contracurentului său, favorizează numeroase schimburi, un spirit comunitar reconfortant. Originea bretonă a majorităţii membrilor din echipaje și a unei bune părţi din statele-majore plus admiraţia lui Bougainville, încă dinainte de plecare, faţă de Saint Malo și Malvine, ușurează mult această colectivă activitate sentimentală. Toată lumea, până și Vivès și Commerson, doi oameni pentru care lumea exterioară există, se lasă cuceriţi de un climat de celtism și de căutarea Graalului. Navei regelui Ludovic al XV-lea slujesc totodată istoria marinei franceze și *gesta maris per Britannos.*[177]

În toiul traversării Pacificului, la 17 iunie, în timp ce se străduiesc să determine un arhipelag, marinarii și ofiţerii de pe *La Boudeuse* și *L'Étoile* salută insula Ouessant în silueta unui peticel de pământ. Purtau cu atâta forţă, pe sub pleoape, imaginea Ouessant-ului, încât ea le ţâșnise acolo, în faţă. Așa cum unui călător îi poate apărea chipul iubitei în trăsăturile unei necunoscute. *Cine vede Ouessant, îşi vede propriul sânge,* afirmă astăzi un refren căruia i se conferă o valoare sinistră. Bougainville nu avea cum să-l cunoască; altfel l-ar fi înveselit. A-și vedea „sângele" ar fi însemnat pentru el a-și vedea rasa. A-și vedea „locul" — a-și vedea strămoșii.

---

[176] O dezbatere fără sfârșit. Strigătul lui Baudelaire: „Omule liber, vei prețui întotdeauna marea", mișcă cu bucurie inimile. Mulți navigatori, însă, bombănesc când îl aud. (n.a.)

[177] Povestea mărilor pentru britanici (n.tr.).

Nu era Ouessant ultima bucată de teritoriu francez pe care o văzuse la orizont, sub amurgul unei serii, o fâșie lungă, culcată, de moiré albăstrui, când în aceeași dimineață plecase din Brest pentru toate misiunile sale? Nu fără strângere de inimă, dar cu atentă privire, ajutat de un soare iernatic și de frumosul ceas al lui Berthoud, îşi luase de la Ouessant *punctul de* plecare…

Astfel, insula Ouessant, răsărită în Pacific, nu închipuie fantoma unei insule. Este însăși insula aceasta. Abia au botezat-o cu acest nume, că îl repetă întruna ca prenumele unui bebeluș.

…Descoperirăm o altă insuliţă a cărei asemănare cu Ouessant ne-a făcut să-i dăm același nume. Ne continuam drumul spre nord-est-cart-est, sperând să trecem pe lângă toate porţiunile de uscat, când la ora unsprezece am descoperit o nouă insulă în est-nord-est la 5° nord, precum și stânci ieșite din apă care păreau că vin să se lipească de Ouessant.

Pentru Kerguelen și echipajul său, la foarte puţini ani după aceea, nostalgia armoricană[178] va așeza în același fel sub văzul oamenilor — în timp ce nava lor, cutreierând marea la joase latitudini, a descoperit marile întinderi ale unui arhipelag populat de vânturi și de aspre animale marine – gura strâmtă și apele golfului Morbihan.

Revăzând Ouessantul în Pacific, Bougainville îşi trece nostalgia, cum se zice, la pas breton. Simetric, pe insula Nouvelle-Bretagne, înseninate sufletește de toponimia aceasta, echipajele participă la o recreare a regiunii Île-de-France pământul acela alcătuit din movile și frunziș bogat, care înconjoară Parisul — în locul în care pentru prima oară au poposit de la Tahiti încoace. De o sută, de o mie de ori, oamenii ar trebui să se simtă pe insula aceasta ca și „înstrăinaţi". Să se definească, precum personajul lui Claudel, „oameni noi în faţa unor lucruri necunoscute". Adică să stea liniștiţi într-o natură care le este „ostilă" fapt de care avea să-și dea seama curând.

Între timp situaţia noastră se înrăutăţea din clipă în clipă; ne pierdeam vremea, fără să mai înaintăm, iar numărul şi suferinţele scorbuticilor noştri creşteau.

Scorpioni, șerpi, insecte. Aer greu și umed. Înlănţuite bubuituri de tunet. Într-o zi, sălbatica insulă avea să le ofere, una după alta, un cutremur și un mini-curent[179] de maree…

Totuși. În nostalgia lor după apele și pădurile din Île-de-France, oamenii de la castelul-pupa fuseseră supuși unei halucinaţii, care le masca decorul sub o aparenţă înșelătoare. Când aruncă ancora într-un golf fără vânt, apoi când fac cei dintâi pași pe pământ ferm, iluzia este deplină.

Debarcarea se dovedea minunată, pe un nisip fin, fără nicio stâncă, fără niciun val; în interiorul portului, într-un spaţiu de patru sute de paşi, se aflau patru pâraie. Ne-am folosit de trei: de unul pentru apa de pe La Boudeuse, *de al doilea pentru*

---

[178] Armorique: denumirea regiunii Bretagne înainte de secolul VII (n. tr.).

[179] Talaz izolat, extrem de puternic, de înalt și de periculos (n.tr.).

cea de pe L'Étoile, *de al treilea pentru a ne spăla. Pădurea se afla pe malul mării și avea copaci de toate esenţele, toate foarte bune de ars, unele chiar admirabile pentru lemn de șarpantă…*

Visul unei după-amiezi de vară. Loc sălbatic ca în împrejurimile Barbizonului. Visări ale unor echipaje solitare…

Cele două nave erau foarte aproape una de alta și de țărm…

Ecouri. Chemări vânătorești Strada principală într-o mahala din Paris sau din Valois. Zgomot de abataje. Parfumuri de sevă. Fumul drept al coșurilor se subţie urcând spre un nor, el însuși nor.

Fără să pară voită, fraza în care Bougainville rezumă avantajele popasului se încheie cu o idee care l-ar fi încântat pe La Fontaine:

„[Nu ne-am fi putut dori mai bun loc pentru…] *a-i lăsa în voie pe scorbutici să rătăcească prin păduri.*

Cine-ar bănui, citind asemenea capăt de frază, că *La Boudeuse* și *L'Étoile* se află în situaţia de a bâjbâi în depărtările Pacificului, prin latitudinile ecuatoriale? Insuliţa pe seama căreia Bougainville a ţesut fantasme descoperind-o și asupra căreia a continuat să ţească altele și după reîntoarcerea în Franţa, semăna prea puţin cu un Eden. Într-un alt pasaj, navigatorul „o trece la locul ei". Cu o aceeași frumoasă expresie, dar în alt registru:

În rest se pare că în anotimpul acesta ploile sunt, aici, neîntrerupte. O furtună nu o așteaptă pe cealaltă; tunetul se aude aproape încontinuu, iar noaptea te duce cu gândul la tenebrele haosului.

Sărmanii scorbutici. Dacă le-ar fi venit pofta să rătăcească, s-ar fi întors imediat din drum, pentru a evita dușul.

Se înţelege că în căldura aceea umedă și în miasmele de-acolo, suferinţa lor a crescut.

Cu toate acestea, tot mârâind și asudând, oamenii se delectează. Bougainville și domnii din juru-i au regăsit în sălbatica insulă parcuri senioriale și păduri mari ale căror imagini le bântuia, tainic, nostalgia. Nu numai că naturalistul Commerson adună și clasifică plante, iar Veron calculează pe îndelete puncte și distanţe, dar la mii de mile de Champs[180] și de Maintenon[181] și în plin ocean, echipaje bretone învaţă să înţeleagă și să respecte în filigran, într-o apăsătoare vegetaţie luxuriantă, natura din Île-de-France.

O cascadă l-a uluit pe Bougainville. Ca și halucinat, el h văzut în ea povârnișurile abrupte și cascadele râuleţului din Montmorency. Numele figurează cu toate literele sale în jurnalul de bord. Pentru ce nu l-a pomenit în carte, nu vom ști. Probabil, clin pudoare. Făcea parte din „tainica grădină" a sufletului său. Pe insulă, în clipele acelea, navigatorul nu se abţinea să celebreze Montmorency-ul în faţa oricui voia să-l asculte, adică statele-majore și mateloţii. Expediţia îşi împarte Montmorency-

---

[180] Champs-Élysées (n. tr.).

[181] Localitate în arondismentul Chartres (n. tr.).

ul, așa cum făcuse puţin mai devreme, cu Ouessant.

Ne-am dus cu toţii să vedem o cascadă minunată, din care luam apă de râu pentru L'Étoile. *Zadarnic s-ar strădui arta să creeze într-un palat regesc ceea ce natura a risipit aici într-un colţ nepopulat. Am admirat ieșiturile de pământ a căror gradaţie, aproape regulată, asigură diversificare căderii apelor; urmăream cu uimire masivele acelea, variate ca formă, ce alcătuiesc totodată o sută de bazine inegale și în care sunt primite oglinzile de apă, cristal colorat de arbori imenși; dintre aceștia, unii îşi au rădăcinile chiar în bazine.*

Este o fericire că există oameni privilegiaţi, a căror pensulă îndrăzneaţă ne-ar putea reconstiti imaginea acestor frumuseţi inimitabile. Cascada aceasta ar merita strădania celui mai mare pictor.

În tot pasajul acesta se simte influenţa lui Nassau asupra lui Bougainville, după cum influenta acestuia se face simţită asupra echipajelor sale. A descris căderea Rinului la Schaffhausen. Un Montmorency la puterea a zecea. Un suflu de romantism.

Acțiunile și faptele lordului Aotourou sunt pentru comunitatea suferindă a *La Boudeuse* și *L'Étoile* o sursă perpetuă de consolare. Chiar și pe *L'Étoile*, unde Vivès, care vizitează fregata în mai multe rânduri, compilează cu zel un lexicon franco-tahitian. Marinarii flotei se miră naiv că există cuvinte tahitiene pentru *pește, a înota, deget arătător, coapsă, a urina, a masturba, galben, șobolan, femeie, pietricică, bunică, uragan, chel, chilă* etc.

Dintr-odată, sunt mai înclinaţi să-i ierte pe insulari pentru neplăcerile venerice pe care unii dintre ei le-au contractat acolo în nebunatice aventuri. Și, în timp ce scorbutul și foametea câştigă tot mai mult teren, se înfiripă în tainiţa amintirilor un Tahiti de vis.

Seniorul Aotourou oferă imaginaţiilor o jucărie mare, colectivă, bună pentru râs, ca și pentru reveria și afectuoasă înduioșare.

Cine este Aotourou? Zadarnic se dezbracă la piele de mai multe ori, dezvăluindu-și cu atât mai bine genunchii prea apropiaţi, porţiuni genitale cicatrizate… Zadarnic. Fiindcă o aură de mister îl învăluie neîntrerupt, ca pe negrul de pe nava *Narcisse* din romanul lui Conrad. Să fie negrul de pe *Narcisse* un cardiac adevărat? Sau un născocitor imaginativ?

Este Aotourou un mare senior sau doar un insular de rând?

Vioiciunea jocurilor fizionomiei, gravitatea unora dintre tăcerile sale știu să-i descumpănească pe europenii care atât așteaptă — să se frământe pentru ceva. În ce-l privește pe Bougainville, a optat: Aotourou este un aristocrat de tip tahitian.

În timpul popasului din „insula cu cascadă", Aotourou observă, atent, îngrijirile pe care un matelot, înţepat de un șarpe sau de un pește, le primește de la domnul La Porte.

Ne-a dat a înţelege că în ţara sa, de-a lungul ţărmului, există șerpi care îi mușcă pe oameni și că toţi aceștia mureau… A fost, deci, uluit când, l-a văzut pe matelot, la patru sau cinci zile după accident, reîntorcându-se la treabă.

Deseori, examinând producţiile artei noastre şi diversele mijloace prin care acestea ne sporesc forţele, insularul cădea în admiraţie, roşind pentru ţara sa: „Aouaou, Tahiti", adică: „Vai de Tahiti.", ne spunea el îndurerat. Totuşi, nu-i prea plăcea să sublinieze faptul că simţea superioritatea noastră asupra naţiei sale. Să nu-ţi vină a crede câtă mândrie are. Am băgat de seamă că este, în aceeaşi măsură, mândru şi maleabil; caracterul acesta dovedeşte că el trăieşte într-o ţară în care rangurile sunt inegale, că el deţine unul anume.[182]

În insula Boeroe, posesiune olandeză, Aotourou se angajează în marele joc al simplităţii şirete. Bougainville se distrează, admiră şi… vice-versa.

Înţelegem cât de mare i-a fost mirarea văzând oameni îmbrăcaţi ca noi, case, grădini, animale domestice într-un atât de mare număr şi atât de variate… în rest, a dovedit înţelepciune faţă de olandezi. A început prin a le da a înţelege că era şef în ţara lui şi că doar din plăcere călătorea cu prietenii săi. În vizite, la masă, la plimbare, se supraveghea, spre a face ca noi. Întrucât nu l-am luat cu mine la prima vizită pe care a făcut-o, şi-a închipuit că asta se datora genunchilor lui strâmbi; a ţinut ca nişte mateloţi să se urce pe ei, spre a-i îndrepta. Ne întreba deseori dacă Parisul era tot atât de frumos ca această agenţie comercială.

Mateloţii bretoni solicitaţi de Aotourou pentru a-i în dreapta genunchii au râs, desigur. Vor fi fost măguliţi. Strașnice lucruri aveau să mai povestească acasă! Ca și puterea vindecătoare a șobolanilor, farmecul lui Aotourou alimentează Legenda aurită, caracteristica expediţiei.

La Batavia, unde o epidemie se declanșează în rândurile populaţiei, Bougainville va grăbi ridicarea ancorelor. Sănătatea lui Aotourou, care s-a îmbolnăvit de friguri, îi va preocupa cel mai mult. Este atât de popular personajul acesta! Și ar fi lucru de înţeles dacă l-ar lovi moartea, pe el, om singur, plecat departe de poporul său — așa, dintr-o ambiţie! Nu a și lovit ea un ofiţer de-al *Boudeusei?* Unul înconjurat de camarazii săi cu multă prietenie? După o convalescenţă foarte lungă, Aotourou avea să se vindece, A dovedit „faţă de leacuri", notează Bougainville, întreaga docilitate la care s-ar supune și un om născut la Paris. Vindecarea lui avea să însemne pentru toţi că se vor întoarce acasă cu bine.

---

[182] Pasajul acesta nu înseamnă deloc că Bougainville, care nu este nobil, apără în Franța așa-zisele privilegii „de clasă", care se dovedeau a fi, îndeosebi, financiare. El arată, pur și simplu, că acest popor zis sălbatic, care și-a construit o ierarhie socială, este mai bine structurat, îi place să-l considere pe Aotourou reprezentantul unei personalități locale, un bărbat distins de insulă pentru meritele sale. Crede în ceea ce se va numi mai târziu „puteri intermediare." (n.a).

11

…Și totuși, ce nemaipomenită aventură de luni și luni va fi însemnat navigaţia aceasta! Pasionantă, peste ani, pentru protagonistul ei, când şi-o reamintește, contemplând cu vătraiul în mână flăcările din vatră. Sau când o disecă în fraze, prin saloane, în faţa unor doamne fascinate.

Și cum ar putea nega lupul de mare, care îşi respectă meseria, că aceeași aventură se desfășura, în prezent, în tainică desfătare? Fiindcă aventura îşi lua nou avânt, sălta ca un marsuin. Când hărţile nu trădau, vânturile, curenţii și stâncile dezgolite de ape trimiteau pe drum unul sau mai multe obstacole. *Capul compas*[183] devenea lucrul cel mai variabil din lume.

Ofiţerii și echipajele scoteau din sângele și oasele lor, din lemnul și velele navelor, neașteptate resurse de energie.

Descoperiri la fel de frumoase ca și pământurile.

Aventură fascinantă și de temut în același timp. De câte ori nu ar fi putut, nu ar fi trebuit să capoteze. Nu doar scorbutul și lipsa de alimente îi stinghereau mersul. Graţioasa autoritate a lui Bougainville asigura o coeziune care cimenta colectivul și navele, dar ea nu ar fi câştigat bătălia fără indulgenţa riscului marin. Norocul, zice se trebuie meritat.

Nu vom lua niciun fel de poziţie. Vom arăta doar că spusa aceasta nu mai este invocată când se vorbește despre soarta nefericită a expediţiei La Pérouse.

Astăzi, destui experţi o fac pe năzuroșii în faţa calităţilor nautice ale lui Bougainville. Ei neglijează faptul că exploratorul se sprijinea pe doi căpitani excelenţi: Duclos-Guyot și La Giraudais. În ce ne privește, susţinem că traversarea oceanică, săvârșită de fregată și flotă, de la ieșirea din strâmtoarea Magellan până la capul Bunei Speranţe, a însemnat o reușită. Dezamăgirile încercate la ancorajul din Tahiti (Care a scrâșnit din dinţi) nu ne schimbă convingerea. Mările necunoscute rămân mări necunoscute.

Pentru ce să punem faţă în faţă, cu atât a înverșunare, navigaţia lui Bougainville și cea a lui La Pérouse, devenită etalon, deși s-a încheiat printr-un naufragiu? Vreo douăzeci de ani despart — într-o perioadă capitală privind practicarea mărilor îndepărtate — cele două misiuni. Surville, Korguglen și mai ales James Cook au defrișat între timp porţiuni ale mării occidentale. Cook a stabilit inexistenţa continentului austral imaginat de savanţi de bibliotecă. La Pérouse, pe care niciun fel de obligaţie politică nu la întârziat în drumul său dintre Europa și America de sud, a putut străbate în lung și în lat Pacificul, cu o îndrăzneală și o agilitate mult mai pronunţate, asemenea unui clovn al marilor “sfori” marine, fără să-și interzică nici Filipinele, nici Alaska. Pe lângă zigzagurile și încrucișările descrise de călătoria

---

[183] Cap compas: drum (n.Tr.).

sa pe hărţi, linia desenată de drumul lui Bougainville, în pofida unui mers mult mai rătăcitor, pare timidă — este traiectoria unui bun elev-pilot fără ambiţie. A unuia care se lipește, mai mult sau mai puţin, de ecuator, ca rechinul de-al său pește-ghid. Fără să dăm uitării scorbutul și foametea grea care chinuiau navele *La Boudeuse* şi *L'Étoile,* nu ne putem refuza un surâs. Să-ţi fi ţesut atâtea vise despre continentul austral și să vii atât de aproape de pământul oare îi semăna cel mai mult Australia, fără să te atingi măcar de ea ori să-i stabilești poziţia pe hartă! Mare cacealma!

Să subînţelegem prin asta un eșec, chiar relativ, al descoperitorului Bougainville, într-un ocean în care mai rămâneau atâtea de descoperit, nu ar fi drept! Cel mai iscusit marinar îşi face meseria cu mijloacele de care dispune la bord, iar mijloacele lui Bougainville sunt ciudat de limitate — în afară de uzura echipajelor, a arboradei și a greementului – din cauza hărţilor proaste.

Atât în jurnalul său, cât și în *Călătorie în jurul lumii,* navigatorul se plânge neîncetat din cauza aceasta. Nu o face pentru a se apăra de mustrarea pe care istoricii i-ar putea-o adresa cândva, apropo de ineficacitate, ci din filantropie; pentru a-i avertiza pe următorii căpitani. Rectificările operate de el asupra coordonatelor geografice a numeroase pământuri sau în ce privește direcţiile anumitor curenţi de maree îi vor folosi lui La Pérouse.

Ca și lui Cook. Mult mai bine decât francezii, englezii îi dau dreptate exploratorului Bougainville. Ei știu că uriașul și flegmaticul căpitan al navei Typhon descris de Conrad este un mare marinar și enumeră fără ezitare toate ținuturile pe care Bougainville a fost primul european care fie le-a văzut, fie le-a descris cu certitudine.

Am putea întocmi o listă impresionantă de toponime franceze, născocite sau folosite de către Bougainville, pe care cartografia internaţională (în legătură cu geografia umană) nu le-a reţinut. Cum ar fi, de pildă, *Nouvelle-Bretagne*, insula aceasta mare, unde fregata și flota îşi trăiesc singurul popas adevărat dintre Tahiti și Boero, după nesfârșite luni de mare, maltratate de scorbut și foamete. Numele acesta de *Nouvelle-Bretagne* cucerise un căpitan destoinic și echipajele sale bretone, dar… s-a dus pe aripile vântului! Astăzi nu se mai vorbește decât de *New Britain* și pe bună dreptate. Cu foarte puţină vreme înainte de Bougainville, o expediţie engleză stătuse pe insulă. Aproape imediat după aceea, el regăsise urmele trecerii: fragmente dintr-o placă de plumb pe care figurau cuvinte englezești; copaci tăiaţi cu fierăstrăul; urme de amarare pe trunchiuri.

Aplicând proverbul „Cine pleacă la vânătoare îşi pierde locul", nu se mai sinchisise de amănuntele acestea, chiar dacă le-a consemnat în scris. Inventariase un ţinut arhiîndepărtat, unde sălbaticii altei insule vânau, se instalau în bivuacuri…

Matelotul de pe *L'Étoile,* pe care moartea îl doborâse acolo, fusese îngropat cu pioșenie, ceea ce însemna deja un act de proprietate. Prin asemănarea ei cu cascada de la Montmorency, o cădere de apă arăta că aștepta Franţa.

Favorizat de calendar, astronomul observase pe îndelete, între două averse, o eclipsă de soare, astrul mult îndrăgit de Ludovic al XIV-lea. Urmând aceleași

ritualuri ca în *Noua Cythèră*, Bougainville arătase insulei că punea stăpânire pe ea în numele regelui Franţei. Introdusese într-o sticlă — pe care după aceea o astupase bine de tot — frumoasa inscripţie doveditoare; apoi, în chiar locul în care domnul Véron îşi punea, spre a-i fi mai ușor în timp ce lucra, preţioasele instrumente, îngropase în pământ sticla.

Adio, Noua-Bretanie. Decât să ne lăsăm pradă unei posomorâri oarecare, să căutăm mai bine a sublinia că astăzi insula din arhipelagul Salomon, cea mai întinsă (are suprafaţa insulei Corsica), se numește pur și simplu *Bougainville.*

Deși, în chip artificial anexată de Papua-Noua Guinee, ea se găsește sub tutelă australiană. Prin ea a fost omagiat descoperitorul din 1768. În tot sectorul acesta, expediţia *Boadeusei* și flotei este înscrisă în memoria oficială a locurilor acelora. La sud de insula Bougainville se întinde în continuare insula *Choiseul,* după numele ministrului care se arătase impresionat de inteligenţa și farmecul lui Bougainville și care îl sprijinea pe explorator. În timp ce anevoiosul pasaj în care se aventurară navele pentru a ajunge în vest şi care desparte *Choiseul de* ţărmurile lui Bougainville se numește *Strâmtoarea Bougainville.*

Mai departe, niște împroșcături ale pământului, un arhipelag al *Luisiadei*[184]*,* la sudul Noii Guinee și pragul submarin temut de nave au primit numele de *Luisiade ridge,* „ridicătura Luisiada". *La Boudeuse* și *L'Étoile* erau nave ale regelui Ludovic și au vrut să se știe; chiar și în engleză.

Honni soit qui mal y pense![185]

Oamenii s-au bătut pentru arhipelagul acesta în 1942-1943, ca niște strângători de zdrenţe, dar cu altceva decât cu vechi dantele. Cu arme care nu erau nici lăncii, nici pietricele, nici săgeţi! Arme care scuipau foc. Care răscoleau ţarina; și marea, făcând-o să ţâșnească până la ceruri, asemenea unor erupţii vulcanice. Numele de Guadalcanal a căpătat, într-una dintre insulele arhipelagului Salomon, o aură funebră. Oricărei ţări le-ar fi aparţinut beligeranţii – Japoniei, Americii, Australiei, Noii-Zeelande — și de orice alfabet s-ar fi servit, pe hărţile lor figurau cu fidelitate toponimele franceze. *Louisiade ridge* a complicat aici îndatoririle seniorilor războiului care îşi disputau pământul și marea.

Alţi marinari francezi care au străbătut Pacificul au populat astfel atlasurile cu nume alese pentru ei și de către ei. În nord-vestul insulelor Salomon, marea insulă a Noii Guinee, de exemplu, mai avea în 1943 *golful Astrolabe* și insulele

---

[184] Luisiada. Se spune câteodată Luisiadele, ceea ce ne duce cu gândul la Barbados, Cicladele etc. Dar Bougainville, numind Luisiada un arhipelag, se manifesta aici ca poet *„françois*". Două titluri epice, *Franciada* și *Henriada*, au rezonat în el. A fost încântat să sugereze că navele sale scriau o Louisiadă pe ocean. Omagiul adus suveranului era însoțit de o glumă bonomă. Bougainville, la fel ca regele și, după chipul și asemănarea sa, se numea Louis.

[185] Rușine celui ce gândește urât (n.tr.).

Entrecasteaux. Dar, fiindcă despre Bougainville este vorba și pentru că îi cercetăm pe explorator în legătură cu „Rezultatele călătoriei sale", cum să nu ne gândim cu emoţie că *strâmtoarea Bougainville* dăinuie și astăzi? Pentru a nu fi dată uitării trecerea cu bine a strâmtorii, în 1768, peste ape puţin adânci și înţesate de „primejdii", de către o fregată și o flotă, curajoase și pașnice — care nu dispuneau nici de radaruri, nici de sonde electronice — geografia internaţională dintre cele două războaie impusese numele acesta.

În 1942 - 1943, într-o epocă în care Franţa nu mai conta în geopolitică, numele exista. El reamintea un om de seamă al Franţei și uimitoarea sa călătorie.

În aceeași măsură în care, uneori, în sufletul unei femei mama se ciorovăiește cu soţia, fără îndoială că în cea de a doua parte a călătoriei în marea occidentală descoperitorul din fiinţa lui Bougainville a intrat în conflict cu răspunzătorul a toate, care este căpitanul.

Sub presiunea scorbutului și a foametei, căpitanul se menţinea în avantaj; dar descoperitorul bodogănea. Se bizuia câteodată pe trainicul argument potrivit căruia, dintr-o clipă în alta, le-ar fi putut ţâșni în faţă o insulă bogată și cu ancoraj bun. Mai bine să grebleze marea în lung și în larg, decât să fie obsedat de direcţia spre vest, după exemplul soarelui, cu necurmata grijă de a se îndrepta spre Franţa.

Într-o zi, îl vedem pe Bougainville, ca un om care nu se mai poate controla, cedând demonului căutării. Întărâtat sau cucerit de un obstacol, adulmecă pământuri. Schimbă de cap, pleacă în cercetare. Duclos-Guyot face gură… Medicii suspină. Caro deschide ochi mari. Commerson îşi dezvăluie sarcasmul… Din fericire, domnii de la statul major sunt cuprinși de-un neastâmpăr, în ciuda oboselii și a stărilor proaste. Nassau presimte viitoare spectacole sălbatice. Insule dispersate ca rujele de toamnă în buchet. Ca cetele de naiade… Pisc singuratic veghind infinitul. Păduri care se oglindesc într-un golf albăstrui.

…Dar încercarea se curmă. Sondajele au relevat existenţa unui prag de netrecut fără cine știe ce sminteală. Să înaintezi de-a lungul lui prin sud, în speranţa găsirii vreunei treceri?

Câte ceasuri sau zile ar ţine alergarea aceasta? Oare ar atrage după sine o alta?… Să revenim la oile noastre, la un obiectiv mai serios decât hoinăreala. Curiozitatea, și mai mult chiar, aplecarea spre primejdie pot tulbura simţurile ca și cântul sirenelor. Nu-i rușine să intri cu etravele în valuri dinainte spintecate de alte etrave. Într-o pădure, calul nu se zdrelește când trece printre copaci. *Patienza*[186]*.* Gloria este mai vană decât bucuria unui cămin. *Sursum corda*[187]*.* Căci râsul este esența umanității.

…Bougainville visează la un blazon pe care s-ar afla încrustaţi un șobolan și un

---

[186] Răbdare. (n.tr.).

[187] Înalță-ți inima. (n.tr.).

câine. Cu deviza: *Vita et via.*[188]

— Te vestesc, prinţe, că vom avea la masă șobolan înăbușit. Animalul a fost prins de către violonist: „Dormea lipit de instrumentul său. *Ratus musicalis?*[189]

Nassau izbucnește în râs. Într-o clipită, Bougainville îşi dă seama că obrajii princiari s-au mai adâncit puţin. Scorbut blestemat!

— Îţi mai amintești, prietene și comandant, ce frumos pescuiam scoici în golful Malvinelor?

— Mari ștrengăriţe și scoicile alea… Evitau tăișul cuţitelor noastre, de parcă am fi fost niște cavaleri medievali năpustindu-se peste fecioare.

„În contrapunct cu romanul despre un scorbut care îşi schimbă zilnic efectivul și calitatea victimelor, se desfășoară romanul unei explorări maritime. Bolnavii, nebolnavii împart clipele de mare calm, spaţiile nemărginite, nopţile profunde, stelele, furtunile, peisajele; întâlnirile cu indigeni – numeroase și aproape totdeauna ambigue.

În timp ce interesul faţă de locuri, de culoarea apelor, de violenţa curenţilor, faţă de stânci, faună și floră nu scade, curiozitatea etnologică se va încărca de scepticism. Ingenua bunăvoinţă a ofiţerilor și marinarilor faţă de băștinașii din strâmtoarea Magellan, chiar murdari și cleptomani, a dispărut. Cu sau fără să-și dea seama, călătorii se grăbesc.

Tahiti le-a insuflat încântarea pe care prezenţa unor grupări umane din arhipelagurile de la capătul lumii o prilejui a europenilor, Tahiti a reprezentat un *summum* de cârdășie cu sălbăticia. Ce dialog mai bogat decât acesta să mai fie cu putinţă? În materie de sălbatici, oamenii consideră că expediţia are, prin Aotourou, tot ce-i trebuie. Însuși seniorul din *Noua Cythèră* dă a înţelege lucrul acesta. Pe măsură ce fregata și flota înaintează în apele Melaneziei, el afișează dispreţ, chiar dezgust faţă de populaţiile cu piele întunecată, el care nu fraternizează nicicum. S-ar zice că oamenii aceia îl înfricoșează. Nu i-ar place ca prietenii săi albi, marinarii aceștia cutezători al căror spirit inventiv îl admiră atât de mult și care vin, desigur, dintr-o insulă de vază, să-și risipească pe-acolo bunăvoinţa.

Bougainville îl ia ușor de umăr pe tahitian. Glumește cu domnii din jur, legându-se de binecunoscuta slăbiciune omenească, atât de clar pusă în lumină de către La Rochefoucauld, slăbiciune care împiedică depășirea propriilor interese și deschiderea sufletului. Maliţios, familiarizat cu jocul de idei, datorită matematicilor și cunoaşterii enciclopediștilor, nu-i departe de a socoti că suntem mereu, oricine ar fi, niște sălbatici faţă de cutare sau cutare străini. Se vrea dezbărat de prejudecăţi. Iubește din răsputeri Franţa, patria sa, și pe regele ei. Servește plin de mândrie sub pavilionul cu flori de crin. Dar respectă, fără să mai discute, atașamentul unui englez faţă de Anglia, al lui Aotourou faţă de Tahiti și al tuturor indivizilor cu piele neagră faţă de insulele lor cu arhipelaguri care nasc pirogi.

---

[188] Viața și drumul (n.a.).

[189] Șobolan muzical (n.tr.).

Cu toate acestea, Tahiti și Aotourou îl influențează. Fără să-și dea seama, are o stare sufletească tot mai proastă.

Cantitatea de afecţiune pe care o poate dărui un suflet nu este, poate, nesfârşită… Fără să-i intereseze vreodată rasismul, în sensul violent al cuvântului, el simte (scorbutul îl împinge la aceasta) un fel de silă faţă de toate triburile acestea mărunte care nu cunosc lumea cea largă și se închistează în propriile moravuri ca într-o stare de hibernare intelectuală. Adio, dezinteres etnologic; adio, voinţă de perpetuă aprofundare. Bărbatul acesta cu alese purtări – iubind din principiu primejdia, camaraderia și toate popoarele — se lasă în voia unei subestimări privind pielea oamenilor, culoarea neagră, simbolul nopţii.

În timp ce caută viitoarea insulă *Choiseul,* cu speranţa de a face acolo un popas, căci are grabnică nevoie de apa și lemne, iar scorbuticii se vaită, niște sălbatici au atacat pe nevestite bărcile trimise să sondeze împrejurimile sub comanda lui d'Oraison. Scot „ţipete groaznice", au o îndrăzneală drăcească, este nevoie de două descărcări de arme pentru a-i pune pe fugă. Francezii acaparează câteva pirogi. Detaliind conţinutul acestora, Bougainville nu citează doar „o falcă friptă numai pe jumătate", ci și „plase cu ochiuri foarte mici, artistic ţesute". Chiar dacă, subtil, îşi încheie enumeraţia cu falca, până aici îl putem socoti imparţial. Dar…

…Insularii aceștia sunt negri și au păr creţ pe care și-l vopsesc în alb, în galben, în roșu. Îndrăzneala cu care ne-au atacat obișnuinţa de a purta arme ofensive și defensive, îndemânarea cu care se slujesc de ele dovedesc că sunt aproape mereu pe picior de război. În rest, am putut băga de seamă în călătoria aceasta că în general, oamenii negri sunt mult mai răi[190] *decât cei a căror culoare se apropie de alb. Sunt goi, exceptând, fâșia de rogojină care le acoperă anumite părţi ale trupului. Scuturile lor sunt ovale, făcute din fâșii de papură, puse unele peste altele și strașnic de bine legate. Fără îndoială că săgeţile nu le pot străbate. A numit insula și golfuleţul din care au ieșit acești curajoși insulari "Râul Războinicilor"; insula întreagă și golful: "Insula și Golful Choiseul".*

Colonelul căpitan de vas Louis-Antoine de Bougainville salută bravura oriunde s-ar găsi ea. Ca Bismarck în bătălia de la Reichshoffen[191]. Nu-și însușește defel dispreţul automat al lui Aotourou faţă de „oamenii negri". Acestea fiind spuse, domnilor enciclopediști, înclinaţi-vă în faţa observaţiilor unuia care a fost acolo; în acest sector al lumii, oamenii cu piele neagră sunt „mult mai răi" decât ceilalţi.

---

[190] Din fericire, onestitatea intelectuală veghează. Bougainville bănuie că poate, sau trebuie , să se înșele. Îi exclude dinainte pe negrii din Africa în ce privește acuzația de răutate (n.a.).

[191] Înfrângere a francezilor de către prusieni în 1870. Celebră șarjă a cuirasierilor francezi în această bătălie. Cu prilejul înfrângerii lui Mac-Mahon, divizia Bonnemain formată din cuirasieri, s-a văzut nimicită de infanteria adversă bine adăpostită; dar a dovedit un curaj vrednic de laude (n.tr.).

Câte aprinse discuţii cu sine și cu statul-major a cerut constatarea aceasta. De câte ori pagina de bravură a lui Jean Jacques Rousseau, „prosopopeea lui Fabricius” n-a răsunat în castelul-pupa al fregatei! Rousseau, ești un pedant. Progresul tehnicii în Europa nu are nicio răspundere în interesul dovedit de sălbatici faţă de război. Înainte ca europenii să fi început a naviga în Pacific, triburile acestea insulare se războiau care mai de care. Așezau masacrul și sclavia în rândul preocupărilor cotidiene. Nu se interesau de atragerea altor oameni spre „lumini”.

În forul său intim, Bougainville încearcă un sentiment de rușine. Concluzia la care ajunge nu face deloc cinste umanităţii. *Homo, homini, lupus.*[192]

Abatele, alături de care urmărește altă data, prin lunetă, peripeţiile unei noi încăierări — bărci ale *Boudeusei* asmuţind pirogi indigene — tușește de trei ori. O tuse cucernică, pe jumătate voluntară, nicidecum semn al scorbutului. Bougainville a și deslușit gândurile tușitorului.

— O, desigur, abate! Negrii aceștia, care se năpustesc asupra marinarilor noștri, fără să știe despre ei nimic altceva decât că aparţin altei rase, ar avea de învăţat dacă ar auzi îndemnul: „iubiţi-vă ca fraţii”!

— Nu eu vă fac să o spuneţi, domnule comandant.

— Ba da. Ai tușit… Crezi, dacă tot vorbim despre asta, că natura umană poate fi profund tulburată de creștinism? I-a împiedicat, oare, pe francezi — care se consideră oameni cu judecată — să se sfâșie între ei? Catolicii cu protestanţii? Să trimită în exil francezi inimoși?

— Englezilor nu le este rușine cu irlandezii… Elveţienilor din Geneva cu…

— Dacă Pierre face un rău, Jacques nu are motiv să-l imite. Ce părere aveţi despre căpitanii din Nantes și din Bordeaux, care se ocupă cu transportul de sclavi negri din Africa în America? Negustorii aceștia de negri își poreclesc încărcătura asta vie “vâslași de galeră”[193]. Pitorescul unei expresii nu justifică anumite moravuri. Biserica, lesne acuzatoare a jocurilor și a nesăbuinţei, a excomunicat vreodată un negustor de negri?

Tăcere. Se aude pârâitul unei salve de muschete. Flotila de sălbatici se rotește, nesigură. Poate că se aud și urlete. Una dintre pirogi se hotărăște să o ia la sănătoasa.

— Nu te situa în afara bisericii, fiule. Oricine-ai fi, împărtășești greșelile și greșelile fraților tăi. Așa cum aici, la bord împărţim șobolanii fregatei. Ridici probleme spinoase.

— Oare domnul de Suzannet, cel de colo, care a ordonat deschiderea focului — și îl felicit — ai trebui cumva să aștepte un secol, ca să afle dacă are dreptate?

Bougainville îi ia de braţ pe abate. A cugetat repede și nu regretă că celălalt i-a zis „fiule”. În singurătatea pe care trebuie să o îndure un șef, titlul acesta de rudenie sună bine.

---

[192] Omul este lup pentru om. (lat.)

[193] În franceză: *la chiourme* (n.tr.).

Când domnul d'Oraison îi dă lui Aotourou lecţii de franceză sau când Aotourou cântărește într-o oglindă cum îi șade cu noul bluzon — ciupește stofa, se studiază în anumite poziţii cu o seriozitate copilărească — Bougainville încearcă faţă de sălbaticul acela un simţământ sfâşietor, care se aseamănă cu paternitatea.

— Abate dragă, blândul meu vrăjmaș, să nu te simţi jignit când numesc „vorbe goale" multe dintre capitolele sfintei Scripturi. În schimb, voi recunoaşte totdeauna că uciderea lui Abel de către Cain este o pagină prestigioasă. Poveste cumplită, dar cât de bogată în învăţăminte! Doi bărbaţi singuri pe pământ, cu aceiași tată și aceeași mamă, se războiesc! Iar un frate îşi ucide fratele! Cea dintâi fraternitate se încheie cu un eșec!

Abatele nu are timp să răspundă. Aotourou a ţâșnit lângă ei, încântat peste măsură și ţinând în mâna dreaptă o pană de pescăruș. Bougainville s-a repezit spre el. În depărtare, pirogile se răspândesc. Bărcile lui Suzannet înalţă velele. O pasăre se avântă în mare, de unde iese ducând în cioc un pește.

Călătorii se află încă foarte departe de Franţa. Mările pe care le străbat sunt mereu noi pentru ei și navele lor; înaintează călăuzindu-se după hărţi proaste, dar au ajuns în locuri unde navigatori europeni și-au plimbai mai devreme curiozitatea și ambiţiile deschizând drumuri. În pofida miilor de mile care îi despart de ţara lor, cu toate riscurile marine pe care le vor avea de înfruntat, de popasurile necesare pentru a nu se vedea înfrânţi, ei încearcă uneori senzaţia unui sfârșit.

Bărbatul curajos și cutezător, care îi conduce, a lăsat mereu în umbră data reîntoarcerii, pe care nu uita să o prezinte drept sigură și minunată bolnavilor sau celor peste măsură de nostalgici. Se înverșuna să ofere un surâs clipei, ultimului val, ultimului ţărm întrezărit, ultimei ciocniri cu un trib care nu avea dreptul să fie aidoma celui întâlnit mai înainte și lumea cânta, dansa cât mai mult cu putinţă, cu stomacul gol și cu picioare de cârpă; se machia, născocea șarade, îşi trimitea scrisori solemne, întocmite de o parte și de alta a câte unui perete, discuta despre Dumnezeu și diavol, despre iubire și prietenie, îşi împrumuta jurnalele de bord și îl întreba pe Aotourou ce dorea mai mult de la Franţa… Și continua să descopere insule, să treacă peste pragurile marine, să admire stelele, să se scarpine, să tușească, să aștepte vântul puternic sau pârâitul unui catarg, foșnetul unei vele, zgomotul căderii pe dușumea al unei cizme sau o îngreţoșare, să blesteme alambicul, să viseze la femei, la clopotniţele din Bretagne, la Academia de Ştiinţe, la nerăbdarea cailor bătând din copite, să viseze că pe o planetă necunoscută o fregată asemănătoare cu *La Boudeuse,* denumită *La Vagabonde*[194] străbate un ocean ale cărui ape se citesc ca un vitraliu, de la suprafaţă către adâncurile cu pești multicolori — continua să sufere, să spere, să mestece, să-și facă nevoile, uneori să moară…

---

[194] Hoinara (n.tr.).

12

Amintiri ale condiției umane pe care soarta le adresează oamenilor fregatei și flotei, morțile marchează călătoria mândră și anevoioasă. Rănile și îmbolnăvirile nu sunt singurele ispășiri pe care ambiţia de a da lumii ocol o cere.

La *New Britain*, pe 10 iulie, un om cu scorbut de pe *L'Étoile* a cedat și a fost îngropat imediat. Oare se vor înmulți morții?

Șobolanii, sângele-rece al lui Bougainville și al medicilor reușesc să impună ideea că nimic nu se va întâmpla. Navele vor aștepta ziua de 25 august, când ajung în marea Indiilor și în arhipelagul Molucelor, spre a pierde pe următorul bolnav.

Și nicidecum un fitecine! Dar mai are expresia aceasta vreun sens într-o comunitate în care, după atât de multe piedici, fiecare om pare de neînlocuit?

Cele două nave sunt în doliu. Camaradul care și-a dat sufletul, fiindcă i se scursese din trup toată vlaga, se număra printre lupii de mare cei mai de neîntrecut ai *Boudeusei;* de asta putem fi siguri. Aproape un decan — cincizeci de ani avea — și poate cel mai popular la bord din pricina firii sale: om dintr-o bucată, mereu pus pe glume. Îl chema Denis Couture[195], primul șef de echipaj, postul cel mai greu dintre toate. Bougainville îi zicea doar Denis, socotindu-l foarte apropiat. Denis era cel pe care opinia publică îl alesese, la prima traversare a Ecuatorului, să joace rolul lui „Bonhomme la Ligne" (o poreclă pentru căpitanul navei), și toată lumea îi admirase purtarea în acest rol.

Confreria închisă a maiștrilor de marină îi amintea neîncetat lucrul acesta. Hotărâse chiar ca la o nouă trecere a ecuatorului — iar *La Boudeuse* le sporea numărul – Denis să primească un dar (păslari, o scoică, o floare), cu obligaţia de a se costuma și a rosti un discurs.

Imperturbabilul Denis, care nu se poticnea nici în cele mai afurisite ruliuri și despre care se spunea că ar putea fi socotit constructorul fregatei, într-atât de bine o cunoștea. „Ca și când aș fi cusut-o", rectifica el, făcând aluzie la numele său de familie. Iar când într-o dimineaţă în care glumeau, Bougainville i-a dezvăluit că numele Couture era aproape cu siguranţă un dublet al cuvântului „culture", șeful de echipaj refuzase să-i dea crezare și schimbase vorba… Dragule Denis, cel care nu te voiai de sorginte ţărănească, sărmane prieten, te-am cusut astăzi într-una dintre velele acelea uzate pe care un vânt ceva mai puternic ar fi putut-o sfâșia, dar din care se puteau face pantaloni foarte buni și excelente linţolii.

Cu două luni în urmă, la 1 iulie, chiar înainte de popasul în *Noua-Bretagne*, pare-se că Bougainville se supusese unui presentiment. Fregata se pregătea atunci să străbată un pasaj pe care marinarii de la bord, buni cunoscători ai

---

[195] Couture: cusătură, croitorie (n. tr.).

trecerilor Ras[196] de Sein[197] și Ras Blanchard îl asemuiseră cu acestea, din cauza neastâmpărului valurilor înspumate, a furiei lor caracteristice, încă o trăsătură a mândrei nostalgii bretone.

Bougainville se înfiorase.

O maree foarte puternică, din direcţiile sud-est și nord-vest, formează în mijlocul acestui pasaj un talaz care îl străbate și în care marea se înfoaie și se sfarmă, ca și cum s-ar izbi de colţi stâncoși ieșiţi din apă.

În ciudatul resac, fregata se preschimbase parcă într-un armăsar pus să sară garduri. Nările lui Bougainville fremătau a recunoștinţă. Fără să se uite, crezând că vecinul din dreapta este Nassau, el îi atinsese ușor braţul la încheietura mâinii, într-un gest de fericire; dar nu era Nassau, ci Denis care, mirat de contactul acela, slobozise o sudalmă.

— Pe o navă, unde locui strâmt, mâinile unor marinari se pot lesne întâlni, glumise Bougainville. Scorbutul nu ţi-a ucis curajul, de vreme ce te alături spectacolului mării, precum soldaţii care îşi îmbrăţișează tunurile. Uite, mi-a venit o idee. Când i-ai auzit pe mateloţii noștri strigând *talaz,* am bănuit că ei la talazul din Sein s-au gândit. Numai niște bretoni ar fi reacţionat astfel. Îmi ierţi familiaritatea aceasta cu provincia dumitale. Prin urmare, mi se pare foarte drept să-ţi dedic locul acesta și să înscriu pe hărţile mele un *talaz de maree* Denis. Ei, fir-ar să fie, dar am impresia că marea occidentală și *La Boadeuse* îţi oferă astfel o floricică tare frumoasă! Iată-te nașul unui loc primejdios. Ori de câte ori navele se vor apropia de el și vor citi pe documentele lor *talazul* Denis, voi striga din răsputeri: „Să deschidem bine ochii!”

Denis surâsese, cu toate că surâsul acela îi rănea gura.

Ochii lui de un albastru nedefinit — amintind smaraldul? peruzeaua? floarea de in? solzii de sardea? – care de atâtea ori dezmierdaseră spinarea inegală și somptuoasă a mării (iar ofiţerii pretindeau că, într-o bună zi, nu s-a sfiit să aducă vină unui val, pentru o manevră proastă) ochii lui străluciseră de plăcere.

— Domnule comandant, nu știu cum să vă mulţumesc.

Bougainville râdea. Chiar și el, bărbat al elocinţei, se simţea într-un fel frustrat. Sentimentele adânci, senzaţiile fierbinţi nu puteau fi exprimate, desigur, decât într-un chip nedesăvârșit… El și-a amintit, în Odiseea, o anumită „cupă de vin inexprimabilă”, *Αθεσφατος οίνος*[198], menționată de Elpénor căpitanului său, Ulise, pentru ca acesta din urmă să ierte căderea fatală a marinarului său de pe un acoperiș.

---

[196] Ortografia „raz” este cea predominantă astăzi. Etimologia termenului se pretează la dezbateri la fel de vaste ca marea. (n.a.).

[197] Faimoasa apă de Sein, ale cărei sifoane ornau — între cele două războaie — în mod obișnuit mesele cafenelelor (n.a.)

[198] *Athesphatos oinos,* Vin neîndulcit (gr.)

.. Navigatorul, în această 25 august, a închis ochii la aceeași amintire. *Ατέπατος*, inefabil. În timp ce saluta prin câteva cuvinte, rostite într-o stare de emoţie și cu glas înăbușit, sărmanul și gloriosul giulgiu în care dragul său Denis avea să fie scufundat în mare, se gândea cât de prost traduce limbajul tristeţea. Cu toată puterea pe care o poseda și cu riscul de a cădea, lovi cu călcâiul punte. Era șeful misiunii.

El dăruia mării trupul șefului de echipaj, excelent slujitor al regelui. Se bucură văzând că Aotourou, în picioare la un pas de el, tresărise la gestul său. Cei doi bărbaţi se priviră. Se înţelegeau. Moartea dădea târcoale, dar prietenia era mult preţuită în *Noua Cythèră* ca și pe navele regelui Ludovic.

„Adio, Bonhomme la Ligne! Adio, dragule Denis!" mai îngăimă Bougainville.

…La un ceas după aceea s-a distribuit vin. La Porte care continua să deplângă lipsa lămâilor și a portocalelor și care nu cunoștea acţiunea binefăcătoare a șobolanilor, atribuia vinului și limonadei puterea de a stăvili epidemia. Cifra scorbuticilor se menţinea ridicată, dar nu se mai schimba. În seara aceea, un maistru, discutând cu-ai să-i colegi, făcu rămăşag, privind în gol, că bunul lor camarad nu va zăbovi prin apele în care fusese scufundat. Rechinii, balenele, cașaloţii, marsuinii aveau să se înţeleagă între ei să-l ducă până la *talazul* Denis. Și toate vietăţile de pe fundul oceanului aveau să-i salute, la trecere, trupul.

Fiecare dintre cei de faţă se întreba: „Până în cele din urmă o să fie totuși mâncat?" — Dar nimeni nu a pus vreo întrebare. Sufletul prietenului Denis călătorea deasupra lor.

…Expediţia lâncezea. Nu încetineala flotei era vinovată. Musonii, care nu fac decât ce vor ei, nu suflau în direcţia prielnică. Zilnic, nu se înainta, în medie — după loch[199] – nici cu treizeci de noduri. În sfârșit, fregata și flota ajunseră în Marea Indiilor[200]. Și, întrucât scorbutul nu mai făcea progrese, nici ca medie, nici ca violenţă, Bougainville îşi oferi — în pofida tuturor stomacurilor înfometate ale oamenilor — luxul de a-și alege, fără grabă, locul de popas. Din raţiuni legate de prestigiul militar, el se opri nu la Céram, ci la Boéro[201]. De aproape un an nu mai avea din Franţa nicio veste. Nu era deloc imposibil ca un război să fi izbucnit în Europa și ca Olanda să fi intrat într-o coaliţie menită să lupte împotriva Franţei.

Știam ca în această insulă (Boéro) *olandezii aveau o agenţie comercială slabă, deși destul de bogată în răcoritoare. Necunoscând situaţia din Europa, nu ne convenea să căutăm primele știri la niște străini, poate doar într-un loc în care ne-am fi simţit cât de cât mai puternici.*

---

[199] Aparat pentru măsurat viteza navei (n.tr.).

[200] Denumire generică dată pe vremuri mărilor Indoneziei (n.tr.).

[201] Insula Boéro, acum Buru în atlasele internaționale. Hărțile Larousse, în 1950, scriau Boeroe. (n.a.).

Luând asemenea precauţii, fregata și flota au pătruns în portul Boéro ca niște solicitatori foarte demni, dar fără îngâmfări. Nici vorbă de vreun război european. Invitaţi la cină de către olandezi, Bougainville și domnii săi nu se mai supraveghează. Se îmbuibă, fără să regrete nimic — nici șobolanii, nici pâinea mucegăită…

Cina aceasta a însemnat una dintre cele mai plăcute clipe din viaţa mea, scrie Bougainville, peste doi ani, cu admirabilă simplitate colegială. Chiar dacă se ghiftuiește, fără să caute a susţine conversaţie cu niște gazde căzute în mirare, el încearcă o imensă bucurie în a tăia o carne care mustește, în a savura fiertură cu gust nou, solidar cu toţi tovarășii de drum, de vreme ce: *Trimisesem la bord ambarcaţiuni cu de-ale mâncării, pentru ca toată lumea să se bucure ca noi.*

Dădăcite de Bougainville, care le cunoaşte bine temperamentul, echipajele bretone se vor apuca mai întâi să ponegrească untul local, care le-a fost prezentat drept suculent și oare nici pe departe nu-i ca cel breton; dar reticenţa aceasta nu avea să le tulbure foamea lor de căpcăuni. Înainte de plecare au cumpărat din pieţe și prăvălii provizii multe.

Și iată că epidemia de scorbut primește o lovitură. Obrajii se împlinesc, tenul oamenilor îşi recapătă prospeţimea, picioarele și braţele, supleţea. La ridicarea ancorei, vitele mugesc, cocoșii cântă, oile behăie pe fregată și flotă într-un concert nemaiauzit de-o veșnicie. Iar manevrele se săvârșesc parcă de la sine.

Atenţie. Zadarnic încearcă să reamintească chirurgii că Hipocrate, ca și domnul Senac (medicul regelui Ludovic) propovăduiesc, după foamete, cumpătarea, că fiecare tot cum îi cere pântecele face. Drept urmare, la puţine zile după ce s-a plecat din Boéro, se iscă un fel de epidemie de dizenterie, în timp ce scorbutul pare să-și mai fi pierdut din putere.

În dimineaţa zilei de 10 septembrie, după abia douăsprezece ore de ia pierderea din vedere a insulei Boéro, croitorul *Boudeusei,* Launay — cel ce cosea pantaloni și linţolii – moare totuși de scorbut. În ce ne privește, am fi tentaţi să afirmăm că el a sucombat în urma unei crize de alcoolism.

Sub pretext că noţiunea de „alcoolism” nu a fost introdusă în vocabular decât la mijlocul veacului al XIX-lea de către un medic suedez, să o socotim aici anacronică? Succinta relatare acordată de către navigator morţii lui Launay în a sa *Călătorie în jurul lumii* contrastează cu elogiul funebru consacrat lui Denis Couture. La drept vorbind, în chip ciudat, ea sună a persiflare. Într-un fel, stânjenește.

În ziua de 10 dimineaţa, numitul Julien Launay, croitor, muri la bord, de scorbut. Începuse a intra în convalescenţă, dar două beţii cu rachiu l-au ucis.

Miroase puţin a dramă… S-ar părea că Bougainville – totuși prea puţin ranchiunos și conștient de respectul pe care orice dispărut îi merită — se răzbună de un afront. Acest Launay, pe care astăzi îl găsim de plâns fiindcă și-a săpat în apă groapa, atât de departe de ţinutul natal și fiindcă a lăsat în urmă prea puţine regrete, nu s-o fi distrus îmbătându-se, poate, din pricina unei crize de gânduri negre? Era un fel de a căuta moartea, sortit să displacă unui militar.

Timp de două luni moartea și-a dosit secera. Scorbutul dăduse mult înapoi…

Primele zile petrecute în Batavia, în marea insulă Java, unde se aruncă ancora la 28 septembrie, au apărut ca foarte idilice, într-un context urban și multirasial care amintește mai mult de Montevideo și de Rio de Janeiro decât de Tahiti.

Batavia are un spital. Ultimii scorbutici ai expediţiei, pe care Bougainville i-a introdus acolo, se simt la început ca în sânul lui Avram.

Euforie amăgitoare și provizorie. Batavia, ca mai târziu Lagos nigeriana din golful Guineei, a și devenit — fără ca lucrul acesta să fie spus cu glas prea tare — unul dintre acele „Morminte pentru europeni", pe care îndepărtatele colonii par să le plăsmuiască anume spre a pedepsi orgoliul cuceritorilor. Pentru a se înconjura cu imagini de-ale patriei lor, nu încetează cu amenajarea, în capitala lor indiană, a unui foarte elegant sistem de diguri și canale. Zelul acesta de pietate naţională li se întoarce împotrivă. Canalele întreţin umiditatea, miasmele, o malarie care îşi are perioadele ei de răgaz. Din apa lor clocită, murdară, beau fără să o fiarbă toţi oamenii; în afară de bogătanii *care îşi aduc apă de Selze*[202]*, cu mare cheltuială, din Olanda,* în climatul acesta unde se transpiră vârtos la cea mai neînsemnată mișcare.

Bougainville, care mereu pune întrebări lui Porte și Vivès, se dezvăluie în aceste împrejurări șeful cu adevărat valoros și plin de scrupule, răspunzător de viaţa oamenilor săi și, totodată, șeful care se adăpostește sub platoșa umorului. Atent, încă înainte de debarcare, el ordonă toate pregătirile de adunare, aprovizionare și ridicare a ancorei de îndată ce primul zvon de epidemie — cea sezonieră — agită orașul, de îndată ce unii dintre oamenii lui au febră. Cum are, bunăoară, unul dintre cei mai îndrăgiţi ofiţeri ai săi, du Bouchage, căruia nici pe departe nu-i plăcea să fie un cocoloșit. Sau ca Aotourou, pe care clima sa din Tahiti ar fi trebuit să-l mitridatizeze[203]… Câţiva dintre domnii de la castelul-pupa — cu mai multă sau mai puţină febră — lasă a se vedea întristarea ce-i cuprinde fiindcă părăsesc un pământ unde s-ar fi putut tămădui, zic ei, în deplină liniște. Mateloţii îngrijiţi la spital (la un moment dat, nici nu ar mai fi avut nevoie de el) mârâie doar așa, din principiu. Se plâng, înjură, sparg pahare și farfurii… Bougainville se preface că nu vede. A dat ordin. Asta-i de-ajuns.

În mediile maritime — ca și în altele! — Java a devenit simbol al *fiestei.* Conduita impusă acolo de către Bougainville este unul dintre motivele de seamă care îi fac pe englezi să-l onoreze mai mult decât francezii. În cazul dat, ei adulmecă în persoana lui un cârmuitor al oamenilor mării. Cei căruia îi spui „Sir" (vechiul *sire* francez) și pe care, într-ascuns ori nu, îl numești *blue nose:* nas

---

[202] Faimoasa apă minerală, ale cărei sifoane, între cele două războaie mondiale, împodobeau ritualic mesele cafenelelor noastre. (n.a.).

[203] Să-l imunizeze, prin obișnuirea cu o otravă (de la numele lui Mitridate) (n. tr.).

albastru. Inimosul care știe ce să facă în clipele de cumpănă și se oprește uneori la cea mai anevoioasă hotărâre. Alături de La Giraudais și de Duclos-Guyot, Bougainville nu a învăţat doar cum să orienteze velele, cum să cerceteze cerul la asfinţit, cum să se ferească de praguri și de stâncile ascunse pe sub apă sau de corali; a mai învăţat cum să dobândească — fără multe cuvinte — în primejdiile cele de moarte, adeziunea finală a echipajului…

Englezii știu că în același Batavia, puţin mai târziu, una dintre expediţiile lor, care cam zăbovise, în ciuda unor semne vestitoare ale epidemiei, a fost sălbatic lovită. Sau după cum bine spune vorbirea populară, încă din evul mediu, o mare parte dintre oamenii săi s-au *curăţat.*

Ușor de zis, o repetăm, că Bougainville avea ceea ce se numește *baraka*[204]*.* Da, așa cum opium-ul adoarme pentru că are această virtute! Vom răspunde, iarăși, că *baraka* trebuie meritată.

La 16 octombrie, în portul Batavia *La Boudeuse* îşi ţine toţi oamenii la bord, în timp ce *L'Étoile* rămâne în radă, pentru a încărca pesmeţii comandaţi (s-a cerut să fie pregătiţi potrivit normelor, adică trecuţi de două ori prin cuptor).

Bougainville ancorează fregata în afară. A vrut, fără să piardă un singur minut, să se smulgă contaminării unui aer infectat. Să pună o bună bucată de spaţiu marin între nava sa și tot ceea ce scuipă și aruncă un oraș mare. El știe un lucru: că pe fiinţa lui se sprijină întreaga misiune. Mai știe că are și răspunderi particulare faţă de Aotourou și de Nassau.

Sunt și ofiţeri absenţi în seara aceea de la cina pe care a oferit-o. Veghează la buna dispoziţie a mesenilor ce au putut fi reuniţi.

— Nu este așa, domnule La Porte, că *bonum vinum laetificat cor hominum?*[205]

…Chirurgul răspunde — intrând în joc — precum un medic de-al lui Moliere:

— *Mirabiliter. In omnibus casibus.*[206]

— *Etiam în maladia?*[207]

— *Ita, edepol*[208]*.*

— *Gratias tibi ago*[209]*…* Domnilor, vă plâng că nu puteţi avea astăzi găini de-ale noastre, adică șobolani de pe *La Boudeuse.* Ne lipsește articolul acesta. Trebuie să vă mulţumiţi cu pui de India și porc de Java. Fii bun, domnule violonist, și cântă-ne în surdină *Găina,* compoziţia prietenului nostru Couperin…

Josselin Le Corre intră repede prin dreapta și, înainte de a o șterge prin stânga,

---

[204] Cuvânt arab semnificând „binecuvântare" în franceză: favoare divină care aduce noroc (n.tr.).

[205] Vinul bun înveselește inimile oamenilor. (lat.)

[206] Minunat. În toate cazurile. (lat.)

[207] Chiar și în boală.(lat.)

[208] Da, jur pe Pollux..(lat.)

[209] Îți mulțumesc.(lat.)

dă din cap spre Bougainville, care înţelege: *L'Étoile* a venit lângă ei, după îmbarcarea pesmeţilor; și-a încheiat manevrele de ancorare.

Puii de India — patru la număr — sunt așezaţi în faţa lui Kerhué, cel mai tânăr dintre cei prezenţi, ca să-i taie în porţii. Va începe prin a decupa doi piepţi: unul pentru Nassau, unul pentru Aotourou, pe care un mus o să-i ducă, dimpreună cu pesmeţi, o portocală, un pahar de Bordeaux. Plus o târţiţă doar pentru Nassau. Aotourou nu preţuiește această „delicatesă".

— Socot că domnul d'Oraison ne-ar putea citi al său cânt-poem; până ce „chirurgul" ne va împărţi orătăniile. Poate fi ascultat și de urechi prea-cuvioase, ori trebuie să-l adormim pe abate?

— Chiar și un copil ajutor-de-preot l-ar putea auzi.

Abatele a surâs cu timiditate. La Porte îi făgăduise că răul său de mare o să-i treacă încet-încet, dar iată că la fiecare ridicare a ancorei blestematul reapare.

— Te ascultăm.

— Încă nu are titlu. Nu l-am încheiat.

— Haide, nu ne face să tânjim, domnule d'Oraison. Am fi în stare să ne închipuim într-un salon din strada Provence.

— O, domnule, cum să fie posibil așa ceva?

Ofiţerul a ridicat mâna dreaptă. Fregata se leagănă ușor pe hulă. Un gândac de bucătărie se prăbușește de pe o traversă de punte, între două pahare, în liniștea aceea calmă brusc săgetată de cotcodăcitul unei găini (să-i fi plăcut, cumva, aria lui Couperin?). Flăcările lumânărilor îşi unduiesc umbrele pe o hartă a domnului Danville prinsă cu ace de-un perete.

— Ai dreptate, prietene d'Oraison, decorul de-aici n-ar putea să evoce o societate pariziană. Dar să trecem peste asta. Fericita încheiere a călătoriei noastre ţine de calmul pe care ni-l vom păstra.

Poetul-pus-pe-glumă despăturește o foaie de hârtie pe care fiecare admiră înverșunate ștersături. Citește:

Regele Englitere-i dă zor pe-a mării spumă,
Doar o prinde, i-auzi, ia,
Doi merlani cu-o râmă.
Că-i ieși în drum, o-ho,
Un fălos și dârz corsar
Ce-a plecat din Saint-Malo
Anglia s-o pescuiască
Numai cu un dicţionar.
Ce mai „zdrang" și ce mai „bum"
Vin să se înfrunte,
Ţevi ce scuipă fier și fum…
Ce catarge frânte!
N-a fost gloria nicicând,
Dar măritul rege i-a jurat reginei lui,

Că după merlani, hai hui,
N-are să mai plece.

— Asta-i tot, domnule comandant și dragi prieteni.

…Se aplaudă fără nicio rezervă. Rimele şchioapătă nu o dată, dar un cântec tolerează asta. Cântec… Cântec… De-i cântec…

— Domnul d'Oraison ne va cânta într-altă zi textul, îi aruncă Bougainville lui Suzannet, care s-a și apucat să încerce o melodie. Să închinăm un pahar în cinstea lui, precum și a dragilor noștri bolnavi și să ne-apucăm de puii aceștia din carne. Să ne îngăduie, primenindu-ne puterile, să putem dărui mâine, pe pământul Franţei, dulci bileţele frumoaselor noastre… în sănătatea domnului d'Oraison!

Se ciocnește. Bougainville îi surâde lui du Bouchage; aerul său pierit, obrajii îngălbeniţi de fierbinţeală îl întristează. Cavalerul surâde și el, cum poate. S-a străduit să cineze în seara aceasta cu șeful său. Cuvântul „mâine" rostit de Bougainville l-a speriat. Ce capcană pentru speranţă! Domnule comandant, tocmai dumneavoastră, faţă de care nutresc afecţiune și respect, încercaţi să ne induceţi în eroare?

Pământul Franţei? Chiar în cel mai bun caz nu ne va fi dat să-l revedem înainte de câteva luni. Unii poate că da, alţii nu.

Alţii, printre care și eu mă număr, poate… Dar văd că am început cu mustrările. Du Bouchage, să nu te neliniștească puţină febră. Ai greșit ieri, când ai băut la negustorul Van Buren toată apa aceea de *Seltz.* Ierburile domnului La Porte și aerul mării te vor vindeca în cel mult o săptămână, Ofiţerul, care nu găsește niciun gust pulpei de pui, grasă totuși, apucă hotărât paharul cu vin de Bordeaux. În gestul său, îl lovește ușor pe cel al tăcutului său vecin din dreapta, Duclos-Guyot. Auzul lui Bougainville a captat clinchetul. Mâine, îşi zice el, te voi lăsa în pace, tinere du Bouchage. Îţi ordon să te faci bine. Ca și lui Nassau, ca și lui Aotourou. Doar nu v-am tras pe toţi cu mine, ca să alergaţi după soare în jurul lumii și să vă pierd apoi pe drum. Vă iubesc prea mult iar viaţa vă iubește și ea tot atât de mult.

Singur în cabina lui, pentru câteva ceasuri — veghea înainte de ridicarea ancorei, deși sănătatea oamenilor ridică un semn de întrebare — Bougainville îşi rememorează cântul-poem pe care d'Oraison l-a citit tuturor și pe care îl ţine minte cuvânt cu cuvânt.

„Cred că nu-s prea bolnav", îşi zice el cu satisfacţie. După care, ca șef al misiunii, regretă locul deţinut de Saint-Malo în poem. Pentru ce să nu fie cântată mai degrabă Marea Molucelor decât cea a Mânecii? Destul cu nostalgia! *La Boudeuse* și *L'Étoile* nu au ieșit dintr-un han al Extremului Orient…

Și dacă aș încerca să alcătuiesc un text… Versurile nu se nasc la comandă.

Iar când se nasc, trădează. Cu prisosinţă!

Pe cuvântul meu, de nu cunosc începutul acesta:

Prea fericit cel care ca Ulise pluti
Sau își-mplini ca Iason visul Auritei Lâne.
Apoi călit se-ntoarse și plin de-nţelepciune…

Du Bellay, desigur. Poemul acesta nu m-a costat nimic! Haide, instinct creator, frumoasa mea imaginaţie, caută de ouă altceva.

…și pregăti a doua plecare, mai deplină.

Uimit de un vers pe care nu-l înţelege imediat, Bougainville se întinde pe spate. Să ne criticăm. Nici „a doua", nici „deplină" nu-l mulţumesc. Altfel n-ar fi mândru să descopere că, în adâncul sufletului și în pofida epuizării, nutrește ambiţia de a reîncepe un ocol al lumii

…Un anume du-te-vino din preajma lui îl intrigă și îl alarmează. Egalitatea în faţa dizenteriei funcţionează în Indii ca și într-un port francez. Mateloţii se duc la W.C.-uri, așa cum ofiţerii se duc în toalete, împinși de aceleași nevoi și pentru a se preta acelorași posturi. Recunoaşte pasul lui Aotourou. Tusea scurtă a lui du Bouchage. Este pe punctul de a se ridica. Sărmanul cavaler trece printr-o pasă proastă.

Ar merita un surplus de prietenie. Dar poate că asta l-ar jigni.

Unui om care suferă de diaree nu-i place să fie văzut. Demnitate, *dignitas.*

A-și pregăti a doua plecare, mai temeinic…

Dacă Dumnezeu există, se va arăta milostiv cu toţi bolnavii aceștia. Cristos a avut nevoi ca mine și ca oamenii mei.

În dimineaţa zilei de 17 octombrie, *La Boudeuse* ridică ancora. În după-amiaza celei de 19, a și trecut prin strâmtoarea Sondei. La 20, semnalează flotei că îşi ia libertate de manevră. În măsura în care i-o va permite arborada, ea zboară cu velele întinse spre Île de France.

Am avut parte în permanenţă de o briză tare de sud-est… Aveam nevoie de ea… Nu mai exista scorbut, la bordul navelor noastre; cel puţin așa se părea. Dar mulţi aveau pierderi de sânge… Numărul bolnavilor creștea zilnic, convalescenţele erau foarte lungi, iar pierderilor de sânge li s-a adăugat febra galbenă; unul dintre dulgherii mei a murit din cauza ei, în noaptea de 30 spre 31.

Încă un cadavru de marinar care trece în mare, precum râurile în ocean. Pe uscatul Île de France[210] îşi va fi încheiat *La Boudeuse* funebra jalonare a itinerarului său. Doi morţi: cavalerul du Bouchage, la 17 noiembrie și, la mai puţin de o

---

[210] Reamintim că acasă, île de France este astăzi Insula *Maurice* (Mauritius). Sora ei, Insula *Bourbon,* se numteşte acum *La Réunion*. (n. a.).

săptămână după aceea, Le Moyne, un foarte tânăr elev de marină.

Fără a ceda unei sensibilităţi afectate, de tip Richardson, căreia Diderot i-a căzut cu furie pradă, Bougainville exprimă în filigran în a sa *Călătorie în jurul lumii* descumpănirea pe care i-o pricinuiește sfârşitul cavalerului du Bouchage, preţuit ofiţer de marină:

Îngrijirile afectuoase și priceperea domnului La Porte, chirurgul nostru șef nu la a putut salva A murit în braţele mele la 17 noiembrie din cauza unei dizenterii începute la Butada.

„În braţele mele". Trei cuvinte ajung pentru a ne face să-nţelegem adânca sa tristeţe. Du Bouchage pare să-și fi aflat sfârşitul pe un câmp de bătaie. Călătoria fusese-frumoasă; dar, cu surâsui pe buze, o luptă de fiecare clipă.

La revedere, Jacques-Pierre.

13

Peste o oră. L'Étoile a *ancorat în est-nord-est de noi, la două cabluri*[211]*. Astfel, după ce am bătut marea zece luni și jumătate (socotite de la plecarea noastră din Montevideo), am sosit, la 28 septembrie 1768, într-unul din cele mai frumoase insule ale universului, în care ne-am privit cu toţii de parcă s-ar fi și încheiat călătoria.*

Beatitudinea exprimată într-o asemenea frază ar trebui gustată fără comentarii. Ea recurge la forme verbale care au câştigat, odată cu trecerea timpului, mireasmă de parfum fin. Și care amintesc de romantism. După atâtea piedici.

Bougainville și tovarășii săi aveau tot dreptul să-și amplifice uşurarea trecătoare — așa cum, în timpul escalei la Boéro, nu le reproșase nimeni că, în prima seară s-au ghiftuit.

Oamenii trecuţi prin suferinţe au dobândit autoritate. De simt cumva că și-au scris ultimul capitol, să-i ascultăm.

De altfel, nimeni nu contestă — pentru mândria navigaţiei — că, în pofida greutăţilor întâlnite în golful La Plata sau în insulele Malvine, partea de călătorie având drept teatru de desfășurare strâmtoarea Magellan și marea occidentală ar putea impresiona mai puţin. Pe apele acelea, încă neexplotate de către marinele europene, „hazardul mării" expunea neliniști mai mari, la o viaţă mai aspră: când, în același ritm, trebuia să găsești un drum și să-l adaptezi la exigentele cerului și ale mării; sau la cele ale popoarelor din insule, fiind stânjenite în tihna sălașurilor lor, în vânătorile și moravurile lor, de către pătrunderea abuzivă a unor nave, ce-i drept nemaipomenite; și când suferinţa fizică se încolăcea de fregata și flotă, precum iedera de trunchiul unui copac — în Salturi, tainică, tenace, complicând nespus manevrele și umbrind bucuria de a trăi.

---

[211] Două zecimi de milă (cam 370 m). (n. tr.)

Mai mult sau mai puţin fidele principiului de a urmări cotidianul, jurnalele de bord ale lui Bougainville și cele ale tovarășilor săi dezvăluie totuși limpede — în privinţa acestei părţi a călătoriei — împletirea necurmată, în contrapunct, a simţământului de neliniște cu febra descoperirii. Pentru destul de mulţi dintre oamenii aceștia, călătoria în jurul lumii a însemnat, mai cu seamă în anumite clipe, o călătorie la capătul nopţii. La un capăt al ei care nu mai semnifica reîntoarcerea la lumină, ci noaptea însăși — una totală, o închisoare între ziduri, "sfârșitul a toate". Chiar dacă „bombănitorii" (prost-dispușii Saint-Germain și Commerson, ca și Caro, mârâitor mai modest) greșesc, poate, în momentele acelea de criză, prin exagerări sau ironii, cel puţin ei stabilesc un echilibru alături de cei care îşi impun să minimalizeze existenţa primejdiei ba chiar, uneori, să o nege.

Fregata și flota au cunoscut strigătul îngrijorării, au cunoscut goana care nu se datora decât unei temeri furibunde și dorinţei de a supravieţui.

Cu pană strunită, Bougainville relatează în *Călătoria* sa *în jurul lumii,* marea clipă în care a simţit că îşi pleca fruntea în faţa destinului. Ca șef de misiune căruia i s-a încredinţat în primul rând comanda fregatei *La Boudeuse,* limbajul făcea din el un „stăpân la bord după Dumnezeu"; dar era bine cântărită exprimarea aceasta? Succesul deflorase fericita formulă. Gurile tociseră cuvântul „după". Asigurau unui comandant de navă întâietatea. Domnul nu mai juca decât rolul de prinţ consort.

Greșeală! Căci Domnul rămânea alfa și mai-marele…

Aceasta se petrece în ziua de 6 iunie, la o săptămână după ce fregata și flota au părăsit arhipelagul Marilor Ciclade[212]. Ele se așteaptă să vadă ivindu-se la orizont noi pământuri.

La ora cinci și jumătate, oamenii de cart zăriră din înaltul arboradei noi capete de stânci, la o leghe și jumătate depărtare. Ne-am apropiat de ele ceva mai mult… Le-am văzut înșiruindu-se de la nord-nord-est spre sud-sud-est pe o distanţă ce depășea două mile și nici că le zăream capătul.

Poate că se uneau cu cele descoperite de noi în urmă cu trei ore. Marea se spărgea furioasă de recifuri, iar din distanţă în distanţă se înălţau, deasupra apei, capetele stâncilor. Această ultimă întâlnire era glasul Domnului și ne-am supus lui, docili. Întrucât prudenţa nu ne îngăduia să urmăm în timpul nopţii un drum nesigur în mijlocul unor locuri atât de funeste, ne-am petrecut-o navigând în spaţiul pe care îl identificasem ziua și pe 7 dimineaţa am pus cap compas nord-est-cart la nord, abandonând proiectul de a înainta mai departe spre vest sub paralela de cincisprezece grade.

În adunări sau pe străzi, acel *vox populi* poate fi salutat drept glas al Domnului. *Vox maris,* glasul mării, posedă același privilegiu într-o călătorie mare, desfășurată pe oceane.

Ascultăm cu neprefăcută înduioșare suspinul de ușurare al lui Bougainville și alor săi, după ce flota și-a încheiat manevrele de ancorare în portul Batavia. Cele

---

[212] Astăzi, Noile Hebride (n.a.).

două nave, dimpreună cu oamenii lor, au împlinit lună de lună — de la Montevideo încoace — o muncă intensă, în condiţii deseori eroice. Să se odihnească, aşadar, marinarii noștri. Fie ca memoria lor să poată înfrumuseţa nestingherit, în viitoarele lor istorisiri, toate primejdiile din care au scăpat. Și să reînvie nemaipomenitele ceasuri trăite în Noua Cythèră, al căror farmec îl sporește seniorul Aotourou.

…În ce ne privește, știm că voiajul lor nu s-a încheiat.

Batavia nu avea să ofere nici navelor împrospătare, nici oamenilor — cu toţii epuizaţi, mulţi dintre ei bolnavi — liniștea fizică și morală de care aveau atâta nevoie. Dimpotrivă!

Odată cu aprovizionarea considerabilă, ce-i drept, în alimente proaspete, marea capitală împarte aer otrăvit, apă poluată, epidemii. Nici mai mult, nici mai puţin ca în Tahiti, expediţia va trebui să fugă, la propriu și la figurat, din portul ale cărui ape calme și bogăţii se dovediseră, la început, ademenitoare. O șterge iute-iute. Are totuși grijă, onorând astfel reputaţia franceză, să nu plece cu pesmet care nu respectă normele…

Pe fregată și flotă, boala s-a îmbarcat sau… reîmbarcat.

Cum să poţi susţine că marea călătorie și-a atins capătul? Ea continuă, cu toate riscurile ei. Docil să negăm acest lucru, mai bine să ne reamintim cu scepticism cele afirmate la începutul cărţii: că existenţa lui Bougainville nu aduce niciodată în faţa ochilor *conul de umbră* detectat de către Conrad în fiecare viaţă. Puterea de a-și reînnoi forţele, a-și păstra sângele rece sau calmul, acordată de către zâne marelui navigator, se dovedea zadarnic neclintita, ea lua parte la fireasca slăbiciune umană, avea o limită. Șeful misiunii care pleacă din Batavia, pentru a-și smulge echipajele din ghearele epidemiei, se preface bine dispus, joacă rolul comandantului care știe ce vrea, dar el duce cu sine griji apăsătoare. Nespus de apăsătoare. Nu acţionez cumva ca un prost? Oare nu voi avea de suferit pe mare, departe de spitale, o năvală a epidemiei căreia am pretenţia că mă sustrag?

Dacă, totuși, cuvintele *ne-am privit cu toţii, de parca s-ar fi încheiat călătoria,* l-ar îndemna pe cititorul emoţionat de primejdiile parcurse până aici să facă un bilanţ definitiv și să ratifice propria părere a expediţiei, el ar putea compara ultimele luni ale marii călătorii cu unele finaluri beethoveniene. În anumite părţi din cutare trio ori sonată, muzicianul îşi refuză parcă, nu o dată ci de mai multe ori, mișcarea de sfârşit. Astfel că nu o dată, ci de două, de trei ori el renunţă la acostarea pe care o pregătea și o face pe nava repornită în larg.

Capătul final al călătoriei lor în jurul lumii se află, pentru fregată, la Saint-Malo; pentru flotă, la La Rochelle.

După micile bărci pescăreşti, după goelanzi, le vor sta mărturie cheiurile, casele, clopotele din turle, nechezatul peisajului rural francez. Dar poate că, din punct de vedere muzical, a existat într-adevăr o salbă de finaluri — unul la Boéro, primul popas odihnitor după plecarea de la Montevideo, unul la Batavia, care ar fi putut însemna cel de-al doilea și hotărâtor popas şi un altul în Île-de-France, pământ fermecător, unde fiutură pavilionul cu flori de crin și unde un ofiţer se stinge în braţele șefului său, asemenea unei victime ispășitoare. În timp ce navele și

echipajele îşi refac într-un fel sănătatea.

Lungă şi şerpuitoare rămâne ruta care duce de la Mauritius la debarcările de la vârful Bretaniei. Cea care merge de la la *Sorlingues* la *Ouessant*, şi a cărei distanţă Bougainville, în glumă, a cântat-o atât de des în engleză - o mică diferenţă în comparaţie! Va trebui să ajungă la *Le Cap*.

Navighează pe toată lungimea Africii prin Sfânta Elena până la Gibraltar... Chiar şi fără avarii majore şi cu vânturi favorabile, acest lucru va necesita luni de zile pe mare. Ofiţerii şi echipajele vor trebui să îşi menţină zelul nautic.

Île-de-France (Mauritius), abruptă şi cu o vegetaţie luxuriantă care îşi are temelia afundată în Oceanul Indian, sumeţindu-şi crestele spre bolta unui cer tropical, a primit acelaşi nume ca provincia care închipuie inima domeniului regal al lui Ludovic. Portul ei se numeşte Port-Louis în chipul cel mat firesc, aşa după cum copurile, vârfurile de stânci, satele sale sunt desemnate în cuvinte franceze, frumoase şi pitoreşti, cupă modelul capitalei sale miniatură, Curepipe. Toată lumea foloseşte aici sau înţelege frumoasa limbă latino-galică, de-a lungul unor veacuri de învăţătură şi vitalitate, limbă cu care europenele curţi se fălesc. Ore întregi se poate discuta despre Chantilly, despre Marais sau Pont-Neuf, despre strada Saintonge provincia Bretagne, despre jansenism sau marchizul de Choiseul, despre galanteria pariziană, bărbaţi şi femei în a căror memorie stăruie culori şi parfumuri franceze, costume şi datini ale aceleiaşi ţări. Multe ştiri privind Franţa nu au o vechime mai mare de trei luni. Dintr-odată dispare un mare petic de ignoranţă. Este ea şi cum te-ai deştepta dintr-un vis. Un vânt întineritor suflă peste spirit… Fără îndoială. Oare se va zăbovi mai puţin în Oceanul Indian? Lungul drum de apă care uneşte, fictiv, colonia cu patria, pierde el vreo milă? Nu. *La Boudeuse* şi *L'Étoile* nu şi-au încheiat defel circumnavigaţia. Dacă Bougainville şi-ar opri navele în Port-Louis din Île-de-France a arhipelagului *Mascaraignes*, el nu ar mai putea publica o carte intitulată *Călătorie în jurul lumii.*

Popasul navigatorului în Île-de-France a durat o lună.

Sosit cu o zi înaintea flotei, avea să plece fără ea. *L'Ètoile* necesita reparaţii serioase. Fregata nu avea să-i mai poarte de grijă navei matelot! Va regăsi, în ultimele luni ale întoarcerii sale, libera singurătate care marcase, cu două luni în urmă, traversarea Atlanticului.

În Île-de-France, Bougainville îşi pune la zi calendarul.

Pierduse, în timpul peregrinării sale, douăzeci şi patru de ore în raport cu soarele. Ieşea din grotele sălbăticiei dar, pe calea timpului, se alătura comunităţii franceze. Înainte de a ajunge la ţărmurile europene ale Franţei, popasul aspru şi lung din insula care a primit numele metropolei, potrivit unei familiarităţi vrednice de Grecia antică, prefigurează o concluzie. Este, în orice caz, mai mult decât o simplă baltă.

Oferă mai mult decât destindere şi posibilităţi de a se face reparaţii. Nu este nici pe departe doar o uşuratică bucurie, devreme ce îngăduie un examen de conştiinţă şi un bilanţ.

Bougainville ducea cu sine, bărbătește însă, moartea lui du Bouchage, ca și a înecaţilor de la La Plata sau decesul lui Denis Couture; după cum avea să îndure, într-o zi, moartea unui fiu și a unei soţii, fiinţe mult-iubite — șoc din care nu avea să-și mai revină decât foarte greu. Du Bouchage, bărbat de la castelul-pupa, prieten al lui Nassau, ofiţer brav și plin de spirit, aparţinea fiinţei fizice a călătoriei. Prin el, expediţia pierdea un om de bază. Catargele puteau fi schimbate, alţi mateloţi puteau fi angajaţi în locul celor care părăsiseră nava, dar niciodată înlocuiţi ochii și glasul lui Denis Couture, dragostea de viaţă și de a sluji pe mare ale lui Jacques-Pierre de Crater cavaler du Bouchage, originar din Dauphiné.

Luaseră sfârşit conversaţiile aparent nesecate despre spanioli sau Buenos Aires, ca și cântecele improvizate, în care erau pomenite și răspomenite nume de nave — *Oceanul, Topazul, Ambiţioasa, Centaurul, Sfântul Francisc de Paola…*

Cavalerul ajunsese la cea din urmă ancorare a sa, vestind, astfel, că și călătoria se apropia de sfârşit.

Île-de-France asistă și la alte plecări. Acordă expediţiei un caracter mult mai puţin tragic. Oamenii ei par, uneori, ironici, amuzanţi. Dar ei marchează, cu toţii, începutul unei dislocări. Dispersarea clasică a sosirilor pe uscat.

Nu numai că fregata se va despărţi de flota, dar aceasta, când va pleca, se va vedea lipsită de oamenii ei de valoare.

Rând pe rând, astronomul și naturalistul i-au mărturisit lui Bougainville dorinţa de a întrerupe călătoria — dorinţă care ascundea cu stângăcie o hotărâre fermă.

Véron îşi exprima toate părerile de rău. Era un om politicos. Făcea apel la respectul dovedit de Bougainville faţă de știinţă, spre a-i înţelege demersul. Curând avea să se producă un fenomen capital extrem de rar, întru cunoaşterea bolţii cereşti și anume trecerea planetei Venus pe lângă discul soarelui. Telescoapele întregii lumi aveau să se ocupe de asta. Se aștepta mult de la verificarea mărturiilor lor, care aveau ce câştiga din faptul de a fi relevate la foarte diverse latitudini și longitudini. Păcat că *Noua Cythèră* se găsea prea departe de Île-de-France și, pe deasupra, în niște locuri scârboase. Astronomul era convins că într-una din zilele următoare o navă oarecare, în escală la Port-Louis, avea să-i îmbarce, cu instrumente cu tot, spre a-l duce în cine știe ce sălbatice ţinuturi ale Indiilor orientale.

Naturalistul nu a mai dat niciun fel de explicaţii. Avea poftă să debarce și cu asta basta. O debarcare ce implica și toate lăzile colecţiiloi sale, și slujnica. Cu o detașare, care ascundea și cheful de a râde, și mila.

Bougainville îi privea pe savantul în flori, insecte, pești, păsări, a cărui magnifică erudiţie profesionalei se însoţea cu un anume dispreţ faţă de curtoazie.

— Domnul de La Giraudais va avea cinstea să vegheze asupra executării dorinţelor dumneavoastră.

— Mai întâi voi veghea eu însumi. Mateloţii sunt destul de ignoranţi în privinţa minunilor naturii. Al maltrata, fără voie, lăzi care nu transportă nici bani, nici aur, nici arme, Nici butoaie de vin, glumește navigatorul. În realitate i-ar fi plăcut să spună: „Supraveghea-vei și debarcarea slujnicei dumitale?”

Într-adevăr, nici butoaie cu vin, sublime Commerson, pe un ton grav; apoi, râ rânjind, îşi frecă mâinile.

— Nădăjduiesc, domnule Commerson…

— Bougainville se înclină ca o domnișoară de la pensionul Saint-Cyr — că ne veţi ierta pentru faptul că… v-am făcut să mâncaţi șobolan.

— Aţi fi preferat să mănânc capră? Ar fi fost foarte caritabil din partea dumneavoastră.

Privirile naturalistului se învăpăiaseră. Încă nu uitase, și nu avea să uite niciodată, privilegiile alimentare de care se bucurase șeful misiunii, privilegii pe care și le închipuia fantastice.

„Îi voi istorisi lui Nassau discuţia noastră. Asta o să-i alunge definitiv ușoarele urme de scorbut", îşi făgădui Bougainville.

Nu, domnule. Firește că nu. Capra de care vă amintiţi a fost o mare prietenă. Aș fi preferat să nu o mănânce nimeni. Commerson se înclină la rându-i. Grija sa pentru animale însemna că puteai cruța viața unei capre. Incorigibil adept al lui Rousseau, nu dădea doi bani pe valoarea intelectuală a marinarilor cutreierători de mări. În faţa lui, peștii însemnau mai mult decât navele, iar instrumentele materiale de același tip aveau mai mare preţ decât limuzinele sau plugurile.

— Sunt, domnule, servitorul dumneavoastră.

— Vă salut în același fel, domnule. Și vă doresc să aveţi parte de frumoase descoperiri în insula în care am avut onoarea de a vă aduce.

Îşi stăvili pe buze cuvintele „pe dumneavoastră și animalul de povară care vă slujește"… Commerson se și răsucise pe călcâie. Dar se întoarse brusc și, cu capul în piept, murmură cum că dăduse unei flori numele lui Bougainville. Unei *nyctaginacée*[213] din portul Rio de Janeiro. Surâdea, dar nu lui Bougainville, ci unei pante stâncoase, unde Baré fusese nevoită să-l împingă de fund, pentru a putea trece peste locul acela abrupt. Pe o esplanadă, o pădure de flori albastre îşi aștepta descoperitorii. „O, ce flori frumoase!" strigase candid animalul de povara. „Au ceva din ochii domnului de Bougainville".

De data aceasta, navigatorul rămase fără grai. Îngăimă: „Sunteţi prea bun…". În sinea lui, se temea să nu fie vorba de vreo răzbunare, Nu cumva Commerson botezase *Bougainville* cine știe ce plantă de rând și ridicolă? Ce putea fi o nyctaginaceae? includea noţiunea de noapte, ca la nictalop. Să fie flori care se deschid noaptea? Sau de culoarea nopţii?

…În timp ce morocănosul personaj investit cu puterea de a da nume plantelor și animalelor, precum un marinar golfurilor și insulelor, se depărta, Bougainville încercă o părere de rău. Într-adevăr, ce câmp minunat oferă domeniul cunoștinţelor. Avea să insiste pe lângă La Giraudais pentru ca lăzile naturalistului să fie coborâte mai iute în șalande, apoi pe cheuri, cu cea mai mare grija. Puse mâna pe scoica ce-i servea de *presse-papier* pe vreme calmă și i se păru că-i

---

213 O floare de noapte (n.tr.)

vorbeşte. De ce naiba n-ai numit niciodată o insuliță sau un promontoriu după Commerson?

— Îţi mai amintești de Brest, amice Nassau, când mi s-a despotcovit calul? Când priveam rada? Și când cântam „Frumoasa Aminte"? Asta era înainte de călătorie. Astăzi, pot spune bucuros că intrăm în „după-călătorie".

— Venite din partea unui șef atât de conștiincios ca dumneata, asemenea cuvinte mă uimesc. Mi s-ar părea că – așa cum am ajuns să te cunosc — n-ar trebui să pui punct călătoriei decât după ce ambele nave se vor fi reîntors în porturile Franţei.

— Cum să te contrazic? Omul este un animal ciudat. Un *res diversa*[214]. Plecarea lui Commerson și a lui Véron nu mă rănesc, desigur, în aceeași măsură ca moartea prietenului nostru Jacques-Pierre, dar tot mă îndoliază. Expediţia care se reîntoarce în Franţa este una trunchiată, diminuată. Am încheiat activitatea consacrată descoperirii, contribuţiei la progresul luminilor, la înaintarea tehnicii. Până și alambicul îl las în insulă. Între noi fie spus, el nu va fi fost niciodată util; poate doar pentru a demonstra că știinţa desalinizării nu este încă pusă la punct și cu imperturbabilul domn Duclos-Guyot îşi poate pierde, în anumite împrejurări, răbdarea. Totuși, îl voi regreta. Devenise, pentru mine, un tovarăș de călătorie.

— Și domnului Diderot i-a părut rău după un halat de casă.

Au râs.

Veniseră cu hărţi maritime și cărţi, să-și petreacă sub un umbrar „Ludovic al XIV-lea" ceasurile de mare căldură. Viţa sălbatică îi despărţea de peisajul unui port unde lucrările se desfășurau lent, dar auzeau șuierul fluierelor, loviturile de ciocan și rumoarea puternică, eterna rumoare a valurilor. Cea dintru începutul vieţii pământului și a mărilor, cu toate izbiturile și răsizbiturile ei, o rumoare de care le va fi poată dor, în vreo dimineaţă sau seară, când vor călări prin Argonne sau în pădurile din Armanvilliers.

O pasăre multicoloră, al cărei nume nu-l cunoșteau, se tot rotea pe deasupra lor, a joacă, în răstimpuri se odihnea, tăcută. Poate că-i asculta. Poate că savura, pentru ea însăși, labialele, fricativele, guturalele limbajului omenesc. Aotourou manifesta și el aceeași atenţie fixă, la masă, când conversaţia oaspeţilor săi se înflăcăra. Păcat că seniorul tahitian nu se afla şi ei sub umbrar. Boala îşi spunea cuvântul! Dizenteria sa cu febră (blestemata care l-a dat desigur gata și pe du Bouchage) se mai domolise, dar nu dispăruse. O doamnă binevoitoare, care locuia ceva mai încoace de ţărm, într-o casă de lemn cu terasă albă și grădini, îi pusese la dispoziţie, în numele lui Bougainville, o cameră luminoasă. Vivès, Suzannet, d'Oraison, La Porte și alţii se perindau pe-acolo, se interesau cum îi merge, continuând într-o atmosferă de bună dispoziţie educaţia franceză a dragului lor sălbatic.

---

[214] O creatură diversă. (lat.)

Lui Aotourou nu i se spusese nimic de moartea lui du Bouchage.

— Dragul meu comandant şi prieten, îţi datorez o mărturisire. I-am oferit animalului de povară al lui Commerson un pahar de argint având gravat pe el armele mele. În amintirea activităţii noastre de adunare a plantelor în strâmtoarea Magellan.

— Nu şi-a ridicat braţele la cer?

— Nicidecum. A cules paharul ca pe-o plantă.

— Ești sigur că n-a spus nimic?

— Nimic. Întâi a făcut ochi mari, pe urmă i-a făcut mici de tot, pentru ca, întru sfârșit, să-i readucă la forma normală, cu obișnuita lor expresie de indiferenţă; sinceră sau falsă.

— Afurisiţii ăştia de ţărani din regatul Franţei! Ce sămânţă! N-ar strica să fie cât mai mulţi în acest colţișor al Oceanului Indian… N-am pierdut speranţa că voi convinge cam o mie de acadieni să se instaleze pe-aici. Or să aibă ce face, că doar sunt pricepuţi în desţeleniri. O să-i vorbesc despre asta intendentului, domnului Poivre.

Peste masa de lemn, prințul aproape că i-a mângâiat încheietura mâinii lui Bougainville, atât de captivat era de geniul indestructibil și spontan al prietenului său. Insuccesul din Malvine? Clasat la profit și pierderi! Bougainville clădea fără teamă alte planuri. Lumea, vasta minge al cărei ocol se pregătea să-l încheie, o frământa la fel de ușor ca pe un lut de modelat, ca pe un aluat.

Navigatorul se șterse la ochi. Bănuia că Nassau se amuză. Și-a deschis tabachera, a omis să i-o prezinte prințului și și-a turnat o doză generoasă ca să strănute imediat. Multicolora pasăre se mistui în frunziș.

— Recunoaşte, prinţule, că bucuros te-ai fi legat de…animalul de povară. De dorul murelor mănânci și frunzele. Am mâncat noi, fără silă, șobolan.

— Este adevărat că sexul frumos merită laudele noastre, dar — cu riscul de a te dezamăgi — să știi că nu aș fi făcut dragoste cu Baré. Chiar de-aș fi vrut — ferească cerul – cred că aș fi avut de suferit, în ultima clipă, aceeași înfrângere ca și bucătarul nostru în *Noua Cythèră*.

— Asta s-o spui altora, prietene. O femeie asediată de către Nassau este o femeie cucerită! Adevăratul motiv care te-a făcut să neglijezi captura era că domnișoara, o știai prea bine, nu avea de-a face cu stăpânul ei. Altfel, chiar şi numai din plăcerea de a-l încornora pe omul nostru, tot ţi-ai fi jertfit fecioria pe altarul ei.

Izbucniră iarăși în râs… Niciunul, nici celălalt nu dădeau uitării pe du Bouchage. Prietenul înhumat celebra cutezanţa râsului și nu i-ar fi plăcut să-i vadă căzuţi pradă tristeţii. Moartea există, nedespărţită de viaţă. Necesară ca și ea. Ca și aerul pe care îl respirăm, ca muntele ce trebuie urcat, ca datoria ce trebuie împlinită. Nu au rost gemetele, când bate la ușă. În felul acesta îi este ușurata o treabă pe care o poate face bine singură, că-i destul de robustă.

Bougainville căscase. Își ceru scuze. Punea atare slăbiciune pe seama căldurii. Chemă un slujitor care apăru îndată, dând la o parte perdeaua de bambus; era un

negru cu pantaloni albi. Navigatorul se încruntă. Ceru o ceaşcă de cafea. Aşteptă ca slujitorul să se îndepărteze… Cu glas scăzut, blama sclavagismul. O plagă a coloniilor! De îndată ce se va reîntoarce la Versailles, va cere o audienţă la ministru. Va agita şi saloanele. Nu mai era permis ca Franţa luminilor să ofere, sub alte bolţi cereşti, o imagine dezgustătoare.

Frumoasa şi puternica Franţă merita, asemenea Greciei antice, să posede colonii. Coloniile acestea meritau ca Franţa să i-o respecte, să le călăuzească spre o bunăstare. Să pună capăt sclaviei, traficului cu negri. Să angajeze şi să ducă la bun sfârşit un adevărat război împotriva nedreptelor perceperi de bani.

Ridicase tonul. Se opri la mijlocul frazei şi izbucni în râs. Ce naiba, nu de predici e nevoie! Mai cu seamă când avea înainte-i veşti ciudate.

Baré, austerul animal de povară, al cărui devotament i-ar fi făcut pe Diderot sau Margot să lăcrimeze, îşi schimbase tonul. Oare ce se petrecuse între fiinţa aceea şi stăpânul ei, după debarcare? Să-i fi ciupit cumva din simbrie, sau o fi umilit-o în public? Bougainville nu ştia nimic. Totuşi, de pe o zi pe alta, Domnişoara *Mon Domestique* pusese ochii pe alţi bărbaţi decât pe dragul ei savant şi stăpân. Cu vorbe dulci răspunsese la vorbele dulci ale unui bărbat solid care, nitam-nisarn i-a cerut mâna. La insistenţele domnului Poivre, preotul din Port-Louis avea să suprime formalitatea anunţării publice a căsătoriei. Încă de săptămâna următoare Baré avea să se mărite cu jandarmul ei. Un bărbat de şase picioare şi trei degete. Cu el, femeia Hercule avea să dea desigur viaţă unei liote de ţânci…

Mai tăcut decât o umbră, slujitorul goli tava de cele aduse — ceaşcă de Sèvres, din care ieşeau aburii cafelei, zaharniţă asortată cu ceaşca şi farfurioara de sub ea, cleştişor pentru zahăr. Linguriţe de argint… Şi dispăru imediat.

Bougainville ieşi din visul în care îl mânase amuzanta evocare a fericirii lui Baré. Apucă o bucăţică de zahăr şi o admiră. Cu voinţă mătură din memorie o imagine datând de la Boéro: a tinerelor olandeze servindu-le ceai — lui şi celorlalţi domni — în casa părinţilor.

Avea să se reîntoarcă în Franţa. Şi să plece din nou…

14

Scorbutic sau nu, scuturat de friguri sau nu, geopolitica a năpădit iarăşi pe Bougainville, fără nicio îndoială, încă dinainte de a ajunge în Moluce şi până la ancorarea în Bretagne. Aştepta, probabil, pentru a ceda unui vechi demon, să termine cu forţatele şovăieli ale unui itinerar pe mări prea puţin cunoscute. Care mări nu ar însemna nicidecum o risipă de zile. Arhipelagurile acelea mult-anevoioase, brâurile de stânci submarine mai sălbatice unele decât altele, vulcanii stinşi, populaţiile cu arme primitive, climatele extenuante, trombele şi mirajele acelea semnificau disponibilitatea unei planete în care un şirag sui-generis de amabilităţi preţioase desfăşura la nesfârşit jocurile naţiunilor şi ale întâmplării.

Oamenii şi lucrurile îşi cheltuiau viaţa sub soare şi nopţi.

Construcţiile, distrugerile, războaiele, dimpreună cu muncile pământului, ale mării și ale industriei totul se întreţesea.

Totul începea și reîncepea la chemarea unor noi zori de zi sau voinţe.

Să fim serioși, Louis-Antoine, să privim situaţia în faţă: oare Franţa, care îşi pierduse aproape toate agenţiile comerciale din Indii, dar păstrase două insule frumoase în Oceanul Indian, nu-și putea întinde stăpânirea colonială în direcţia Molucelor și a Filipinelor, tăind chiar din acestea?

Afacere comercială. Afacere marinărească.

Discret, cei din Saint-Malo scotociseră pe-acolo.

Locuitorii portului Sète și marseiezii, de asemenea. Oare o mare naţiune nu putea lua asupra ei o treabă în care izbuteau până și neguţătorii unui port? Plecat din Franţa cu mijloace mult prea limitate pentru niște ambiţii excesive, Bougainville fusese nevoit să taie, din aripile marii sale călătorii, să dea deoparte imensitatea Chinei. Dar el știa — Duclos-Guyot și fiii săi i-o repetaseră — că bricuri sau fregate din Saint-Malo poposiseră la Canton, la (Shanghai.) Îşi amintea de Brest, unde ambasadorii Siamului defilaseră în mare bucurie, lăsându-și numele unei străzi, așa cum un navigator și-l lasă unei insule. Atunci pentru ce Compania olandeză a Indiilor orientale și regele Spaniei îşi asiguraseră în sectorul acesta atâtea privilegii sau teritorii, de parcă vestita Renaștere care a iluminat când va Europa nu privise, la început, decât Spania și Ţările de Jos?

Pentru ce englezii mai erau, în practică, poporul cel mai înverșunat în a lupta împotriva acestei nedreptăţi?

După-amiază, în timp ce La *Boudeuse.,* descotorosită de alambic și cu reîntinerite catarge îşi taie vârtos mătăsoase cupoane în pânza mării, Bougainville îl primește la el, în cabină, pe convalescentul Aotourou și îl instalează comod într-un fotoliu pe care el însuși l-a așezat de cealaltă parte a biroului său. În faţa tahitianului care dormitează sau visează cu ochii întredeschiși — întruchipând în tăcere minunile geografiei umane, pacea între popoare —, el scrie sau citește. Când și când, mângâie scoica, ascultă foșnetul velelor și marea, pașii vreunui marinar, apoi aruncă o privire spre tovarășul său. Se simte ca un Plinius cel Bătrân și ca un Montcalm. Lumea este frumoasă, mobilă, schimbătoare, iar intuiţia umană poate colabora cu jocurile ei.

Înainta de popasul agitat din forfotitoarea Javă, escala încântătoare, deși scurtă, din Boéro dăduse roade.

Oamenii de pe fregată și flotă parcă reînviaseră. Sau, cel puţin, nu mai socoteau foamea și hrana mucegăită drept o condiţie deplorabilă, dar normală, a oamenilor mării. Regăsiseră apa proaspătă care spală și îmbibă, odihna suculentă a nopţilor adânci. Da aceea, foarte ușor ar fi decernat gazdelor titlul de buni samariteni… Dar s-ar fi înșelat. Surâsul nu este propriu doar mamelor și logodnicelor. El înflorește și în negoţ. Furnizorul nu este un dăruitor. Voltaire nu ar fi renegat o anume „propoziţie" pe care Bougainville o scapă, dintr-odată, în *Călătorie în jurul lumii:*

„Contul bunului rezident este foarte ridicat…"

Fermecătorii europeni din Boéro se lasă bine plătiţi pentru generozitatea lor. I-ar dacă se discută, în termeni politicoși, preţul unui serviciu sau al unui bun, ei surâd și declară: „Acestea sunt tarife lo Companiei”. Așa cum am mai făcut, să-l citǎm pe Aristotel sau pe rege. Ascultaţi, popoare, şi tăceţi. Și fiindcă domnii aceia din Olanda nu cunosc compasiunea gratuită, Bougainville nu îşi mai infrânează — între Île-de-France și Le Cap, între Le Cap și Ouessant — imaginaţia.

După ce a celebrat, cinstit, aprigul lor simţ comercial și admirabila lor perseverenţă, care aduce ţării lor atât de mari avantaje, ei meditează asupra zguduirilor pe care le-ar putea resimţi un imperiu ce se înalţă foarte departe de micuţa metropolă ce cunoaşte atâtea „șurubării”. Evită să o facă pe Caton cel Bătrân. Nu spune, nu scrie: „Trebuie nimicită Compania Indiilor”. El observă, scormonește, cu inteligenţă.

Pune diagnostic slăbiciunilor. America de Sud nu este unica regiune din lume unde posesiunile coloniale au pântecele moale, picioarele fragile. Compania Olandeză a Indiilor orientale este unul dintre coloșii aceia fictivi.

Punctele de vedere expuse de Bougainville în *Călătorie în jurul lumii* ar putea trece drept profetice, chiar dacă istoria a trebuit să aștepte miezul veacului douăzeci pentru a demonstra înţelepciunea lor.

…Ce măsuri mai bune puteau fi luate (decât regulamentul scrupulos al cărui plan l-a detaliat) pentru a stabili și susţine un comerţ exclusiv? De altfel, Compania se bucură demult de ele și numai lor le datorează Marca de splendoare care o face să semene mai mult a republică puternică decât a societate de negustori. Însă ori mă înșel foarte tare, ori nu-i departe vremea în care comerţul acesta preţios va primi lovituri de moarte. Voi cuteza să spun, pentru a distinge aciuarea lui în seamă, că nu rămâne. Decât să se vrea lucrul acesta. Cea mai bună apărare a olandezilor este faptul că restul Europei nu cunoaşte situaţia adevărată a acestor insule și norul misterios care învăluie asemenea grădină a Hesperidelor. Dar există dificultăți pe care puterea omului nu le poate birui și neajunsuri de neînlăturat. Cu toată înţelepciunea sa. N-au decât să construiască olandezii la Amboine și la Banda fortificaţii respectabile, n-au decât să le înzestreze cu numeroase garnizoane… Peste câţiva ani, cutremure aproape periodice, le vor nimici din temelii, iar clima nepriincioasă ucide, anual, două treimi dintre soldaţii, mateloţii și muncitorii trimiși acolo. Iată rele fără leac.

Forturile din Banda, astfel încercate în urmă cu trei ani, abia au putut fi reconstruite; cele din Amboine încă nu…

Așadar, foarte limpede, în Franţa luminilor și *ad usum omnium Gallorum,* Bougainville va afirma, fără sfiiciune, că: pentru a distruge monopolul „batavian” în comerțul cu Indiile de orientale (ceea ce lasă a se subînţelege, mai mult sau mai puţin, comerţul cu China) — ajunge „să vrei”. Zână bună, el aduce lângă leagănul unei asemenea ambiţii darul unei bogate recolte de informaţii. O, Fontenelle, mâna mea este plină de adevăruri privind situaţia economico-politică din insulele Celebes și din Moluce, din insule masive ce se numesc Borneo sau Java și iată că deschid mâna aceasta.

Chiar slăbite de scorbut, de foamete și de friguri, le-a fost de ajuns, celor două nave franceze să apară, să privească și să asculte pentru a culege de acolo numeroase informaţii de prim ordin. Binecuvântată fie călătoria pe mare. Peste spaţii atât de întinse, blândul spionaj al marinarului se exercită în voie. Domnule — doamnă Eon, pe aici travestiurile sunt inutile.

Buna dispoziţie franceză și galică, spiritul de observaţie rafinat prin cultură latino-greacă slujesc deplin pe marea insulelor Celebes. În niște locuri în care insuliţele — prin urmare şi curenţii de maree — există cu duiumul, *La Boudeuse* a îmbarcat ca pilot un indian mahomedan din insula Button (astăzi Butung). Dar omul acesta nu-și va păstra multă vreme funcţia, deși cunoaşte bine locurile, pentru că nu știe cum se manevrează o navă. S-au despărţit frumos și de el, și de un bătrân pe care îl socoteau a-i fi tată.

Nu au vrut să guste din nicio mâncare de-a noastră, nici chiar din pâine; câteva banane și puţin betel[215] *— asta le-a fost hrana. Cu băutura însă, nu s-au arătat atât de scrupuloși. Pilotul și taică-său au băut zdravăn rachiu, încredinţaţi pesemne că Mahomed nu interzisese decât vinul.*

În următorul revărsat de zori, se îmbarcă pe fregată şi flotă bucuria; sub forma unei „hrane terestre", pe care pirogi locale, conduse de oameni goi, le-au adus în palida lumină.

Cu multe gesturi și strigăte, care deformau dialectele — de la cel breton la indian, trecând prin cel galic, arab și chiar la amestecul de arabă-franceză-italiană-spaniolă, specific porturilor mediteraneene — halele maritime franco-buttoniene au funcţionat spre binele reciproc al cumpărătorilor și al vânzătorilor.

Fără îndoială că indienii s-au bucurat de mai mult câștig de pe urma noastră decât de pe urma olandezilor; dar îşi desfăceau marfa pe un preţ de nimic, astfel că mateloţii s-au putut aproviziona cu găini, ouă și fructe. Nu vedeai pe nave decât păsări; până și la gabii.

În timp ce pirogile pieţii se retrag, răsare o barcă. În ea, cinci căpetenii buttoniene; frumos îmbrăcaţi. Fiecare, cu bastonul Companiei Indiilor; baston cu măciulie de argint. La pupa flutură un pavilion mare, olandez.

Diplomaţi marinari, comercianţi, filosofi, ai Franţei, ascultaţi cu luare-aminte:

Ei (căpeteniile din Button) *au zis că acceptau să se supună Companiei, iar când au aflat că eram francezi, nu s-au arătat descumpăniţi și au spus că ofereau, cu plăcere Franţei, omagiile lor. Și-au însoţit urarea de-un dar, o căprioară. Le-am dăruit, la rându-mi, în numele regelui, niște mătase pe care au împărţit-o în cinci și i-am învăţat să recunoască, pavilionul ţării. Le-am propus o băutură, ceea ce și așteptau, iar Mahomed le-a dat voie să o bea întru prosperitatea suveranului din Button, a Franţei, a Companiei olandeze și a fericitei noastre călătorii. Mi-au oferit atunci toate ajutoarele care depindeau de ei, adăugând că, în ultimii trei ani,*

---

[215] Specie de arbust de piper cățărător din India, ale cărui frunze sunt cu plăcere mestecate de către localnici (n.tr.).

trecuseră pe acolo trei nave engleze cărora le furnizaseră apă, lemne, păsări și fructe, că erau prietenii lor și că, vedeau ei bine, le vom fi la fel. În clipa aceea, paharele lor erau din nou pline; și doar mai băuseră câteva. După ce căpeteniile locale instalate de către Companie și-au luat de la noi rămas bun, s-au dus să facă o vizită flotei L'Étoile… *Au băut și acolo în sănătatea noilor prieteni, astfel că a trebuit să-l sprijinim vârtos când au urcat în pirogile lor.*

…Pana de gâscă devine brăzdar ce se oprește locului. Cu ochii în gol, Bougainville privește un gând care fuge. Nu observă gândacul pornit spre scoică, nici capul lui Aotourou legănându-se.

Cândva o glumă proslăvea imperiul lui Carol Quintul ca unul în care soarele niciodată n-ar apune. La evocarea acestui „se zice", navigatorul îşi oferă un surâs. Un surâs palid, lăuntric. Dacă ar fi după cât de multe merită bărbaţii și inventţiile Franţei, el îşi zice că soarele nu ar trebui nicicând să se întunece. Perspectivă pentru viitor!… Distrat, fără de răutate, mâna lui dreaptă îndepărtează gândacul. Insecta încremenește, pirogă mirată, și admiră. La pupa *Boudeusei* se aude lătratul unui câine (gata cu timpul în care fraţii noștri inferiori erau uciși pentru a fi mâncaţi). Scorbutul *se resoarbe,* zice La Porte. Franţa trebuie să cutreiere marea.

Răspândind odată cu stofele și fabricatele sale cărţile savanţilor și iubirea ei de dreptate și fericire… un matelot cântă:

El este în Olanda
Ajung la olandezi
Şi ce n-ai da, frumoaso,
Iubitul să-ţi revezi?…

Refrenul îl fluieră. Își dezvăluie veselia de mierlă cu atât mai deschis cu cât, ce mai, Olanda e ca și tăvălită prin făină de către *La Boudeuse.* Zbenguindu-se pe mare – ce să faci – între marile insule care pretindeau că s-ar sustrage anchetelor Europei.

Bougainville se întinde ca după somn. Cu satisfacţia etravei care, neobosită, dar tăioasă și discretă, spintecă valul înalt precum gândurile visul… Va fi existat, desigur, o simetrie între două epoci ale călătoriei sale; o savurează. Așezate la început și la şfârșit, ele nu au însemnat miezul călătoriei, perioada cea mai subtilă și cea mai primejdioasă. Dar, de o parte şi de alta a explorării unor mari spaţii sălbatice, aceste epoci au oferit geopoliticii doi timpi atrăgători care le echilibrează: Indiile occidentale, Indiile orientale.

De data aceasta privirea sa rătăcitoare descoperă somnul tahitianului. Hei, frate Jacques, trezește-te! Ding ding don!

Aotourou îşi întredeschide pleoapele. Gazda sa îl ia ușurel peste picior cu un citat dintr-o piesă de teatru, așa cum ar face cu Suzannet, Bournand, Kerhué...

Dar, curaj, el se-nfierbântă…

— Seniore smuls somnolenţei, ţi-ar place ca domnul d'Oraison să te înveţe a-ţi

fi mai puţin teamă de verbele neregulate ale gramaticii franceze? Ai prefera, în schimb, să-l înveţi vocabularul tahitian privind mișcările mării? Freamătul *moanei?*

…Nassau a ciocănit în perete. Glasul lui Bougainville se auzise până la el. Și fiindcă scrisul unuia și odihna celuilalt s-au încheiat, prinţul întreabă dacă pe seniorul tahitian nu l-ar interesa o ceată de balene. Veghea n-a slobozit nici un strigăt. Totuși, în orizontul dinspre nord-est luneta deslușește revelatoare jeturi de apă irizată.

Trebuie să i se explice lut Aotourou cuvântul „balenă".

Nassau — care a intrat tocmai atunci — începe să o facă prin gesturi. De îndată ce a înţeles, tahitianul bate din palm. Se ridică din fotoliu și-l urmează pe prinţ.

„Bunii, marii mei prieteni", gândește Bougainville. „Dacă ar trebui să spun pe care dintre ei îl prefer, m-aș simţi încapabil să o fac".

Prizează tutun și strănută.

Scoica ce-a fost cândva fiinţă vie pare să prindă viaţă și să murmure în lumină. Bărbatul își rânduiește foile de hârtie și se pregătește să savureze contemplarea unui popor al adâncurilor, ce urcă la suprafaţă pentru a saluta soarele.

Balenele, fostele sale prietene de la Academia circumnavigaţiilor, câte n-ar povesti ele despre curenţii mareelor și bancurile de corali, despre fericire.

15

De la 9 Sa 17 ianuarie, Bougainville face escală la Capul Bunei Speranţe. La cele cincisprezece salve de tun prin care a salutat orașul, i s-a răspuns la fel. Artileria olandeză știe să numere mai bine decât cea spaniolă.

…În timp ce puterea locală numără cu mai mare largheţe decât autorităţile din Java, Boéro, Button. În micuţa colonie, a cărei primăvară australă subliniază farmecul grădinilor și al plantaţiilor, Bougainville contemplă și se informează, dar politica olandeză nu-i mai stârnește niciun mormăit.

Compania Indiilor nu domnește aici ca o dictatoare. Capul este un pământ primitor pentru navele europene, în vecinătatea hotentoţilor pe care nu caută să-i domine, nici măcar să-i îngrădească, locuitorii săi trăiesc în pace. Ai zice că-i o mică republică colonială a Greciei antice.

Și cum să nu se înduioșeze cumsecadele bărbat francez al veacului al XVIII-lea, când descoperă că cel mai frumos *canton*[216], denumit Micul Rochelle, adăpostește hughenoţi.

Oamenii aceștia de treabă, alungaţi din *patrie,* prin revocarea edictului din Nantes, își căutaseră curajos un loc de exil și o cale de a munci în aceste ţinuturi

---

[216] Folosim un cuvânt pe care Bougainville îl utilizează din plin în paginile sale despre Tahiti (n.a.).

depărtate. Orgoliul naţional al ofiţerilor de pe *La Boudeuse* sângerează.

Chiar dacă în fiinţa lor precumpănește fidelitatea faţa de monarhie, chiar dacă niciunul nu comentează greșeala unui suveran, ei nu gândesc pentru aceasta mai puţin. Încep să stabilească deosebirea dintre noţiunea de *patrie,* și persoana în carne și oase a regilor. În textul de opt rânduri pe care *Călătoria în jurul lumii* îl acordă acestor francezi de la Cap, folosirea, de două ori, a cuvântului *patrie* (firesc la un om de cultură latină, dar oferind prin aceasta o premoniţie a soldaţilor din anul II) nu este mai puţin semnificativă decât alegerea de către hughenoţi, spre a-și desemna sălașul, a *Micului Rochelle.*

Una dintre cele mai frumoase părţi ale coloniei Capului este cea căreia i s-a dat numele de Micul Rochelle. *Este vorba de o populaţie de francezi alungaţi din* patria *lor prin revocarea Edictului din Nantes. Le întrece pe toate celelalte prin rodnicia pământului și industria colonilor. I-au păstrat acestei mame adoptive numele fostei lor* patrii, *pe care continuă să o iubească, oricât de aspră s-ar fi arătat cu ei.*

Franţa a acţionat mai prost exilându-și propriii copii, decât Anglia dispersându-i pe acadieni. În contact cu drama, pe care o înţelege mai bine ca oricând, omul din Malvine, iubitor al ţării sale, încearcă un simţământ de rușine. Trebuie să se întărească.

O disciplină pe care şi-o impune fără șovăială. Și înainte de toate, să-și încheie călătoria. Tristeţea prelungită este, până la urmă, tot lenevire.

După o noapte în care a visat-o pe Didona înfăţișându-i-se lui Enea ca strănepoată a unui hughenot etrusc, apoi pe Richelieu ciocnind paharul cu Henric al IV-lea, vorbind de doamna de Maintenon ca de o stricată, el îi duce pe domnii săi — plus Duclos-Cuyot și fiii — într-o cavalcadă. Să viziteze viile din Constance[217] (din cel de Sus și din cel Mic), cu soi mult apreciat la curţile europene, fără a-l excepta pe cel de la Versailles. Atenţie, prieteni. Oameni ai mării și francezi, gazdele nu ne vor pierde din ochi. Ne vor supune unei munci herculeene. Vom fi datori să le cântăm în strună și să-i lăsăm să creadă, multă vreme, că ne-am dat bătuţi bând zdravăn din produsele lor; dar, în același timp, nu trebuie să ne îmbătăm.

Să nu vărsăm paharele. Să nu tușim, dând pe gât un pahar plin ochi. Să rămânem stăpâni pe gâtlejurile noastre. Să plimbăm prin gură, să apreciem toate lichidele pe care le vom gusta. Cine mă iubește să mă urmeze, iar Rabelais să ne ţină isonul! Dacă unul din vinuri ne încântă, să nu mai șovăim, să le cumpărăm. Cu butoiașe a câte șaptezeci de litri.

Misiune îndeplinită…

Ne-am dus, camarazii mei și cu mine, să cinăm la domnul de Vanderspie, proprietar al Haut Constance. Am avut masa cea mai bună din lume, am băut mult din vinul său, atât la cină, cât și gustând din diferitele soiuri în vederea cumpărării.

---

[217] Se referă la regiunea lacului Konstanz (germ. Bodensee), aflat, între Germania, Elveția și Austria. Baudelaire a băut, chiar acolo din vinurile acestea și i-au plăcut. Și a cântat (n.a.).

Uneori trebuie păstrate unele rezerve în privinţa celor scrise de către Bougainville în *Călătorie în jurul lumii;* dar când declară: „Am băut mult din vinul său", îi putem crede. S-a luat atunci o serioasă revanșă asupra apei acre și eline din butoaie, ca și asupra lichidului aceluia anonim și asexuat fabricat de alambic, lichid pe care cavalerul du Bouchage îl calificase, în verva unei seri, citindu-l pe Tertulian: „E-un nu știu ce — care nu are în nicio limbă nume". Prietenii dumitale, dragul meu cavaler, au răzbunat Marina regelui Ludovic. De altfel, li s-a părut de mai multe ori că te aud râzând în sticlele bine astupate ale domnului Vanderspie.

Erau între bărbaţi. În surescitarea generală, Bougainville a pariat, pe un butoi din Constance-ul de Sus, cu căpitanul unui bastiment olandez cu două catarge (lunganul punea la îndoială alura *Boudeusei)* cum că o să prindă din urmă – înainte de a ajunge în Franţa, chiar înainte de Gibraltar — nava englezului Carteret, *Swallow.* Cât despre Nassau — care îşi găsise acolo un văr prin alianţă, un văr de gradul patru, la un medic (îndrăgostit de astronomie, astrologie și pictură în idei) — descinse el însuși liberă cale cântecului, începând cu unul de pahar al fratelui Luther, datat cu vorbe nemţești, dar care mai mult de Bachus și Lucifer amintea decât de evanghelie. Prestanţa și glasul său grav făceau minuni. Ce mai, firește că pe-acesta l-a preferat Bougainville!

Navigatorul — piară superstiţia! – a intonat un cântec englezesc (într-un ritm îndrăcit), în care o navă îşi încheia aventurile scufundându-se ca o pietricică:

…The sea, the sea.
And she sank to the bottom of the sea.[218]

…...*Noroc, sănătate, prosit:* Constance-ul de Sus, 1701, un an cu balene și soare mult. Însoţit de o flotă, Vanderspie fredona o serenadă italiană… Dar dumneata, domnule Duclos-Guyot., nu-mi vei arăta ce știi?

— Ba da iubiţi gentilomi! Acompaniat de fiii mei.

Astfel că cei trei marinari din Saint-Malo se porniră:

Un soţ al meu tată mi-a dat,
Dar vai, prea mic, prea mic bărbat…

Și toţi cei de faţă au fredonat cu ei.

Reîntors la Cap, dezmeticit după galopadă, dar îmbătat de bucuria de a trăi și de spaţiu, Bougainville porni să-l caute pe Aotourou, căruia îi aducea o prăjitură. Tânărul tahitian tocmai se culcase, așa că îl privi cu un aer jalnic, deloc seniorial. Bougainville îşi simţi inima topindu-i-se. Pe Aotourou îl prefera, nu mai încăpea nicio îndoială. Fiul fragil care se expatriase pentru a-l urma, părăsindu-și insula cea frumoasă și sonoră, cu un atât de prost loc de ancorare, dar unde femeile pot fi

---

[218] Marea, marea, Și s-a scufundat până la fundul mării. (n.a.)

culese la fel de ușor ca portocalele… Se apropie de convalescent și îl îmbrăţișă.

— Răbdare, băiatule. În mai puţin de cinci zile pornim iarăși pe mare. Vei vedea Franţa. Vei vedea Sena și regele…

La cuvântul „rege", sălbaticul surâse, în sfârşit. Regatul Franţei era, desigur, o insulă foarte mare. Suveranul ei, un senior gigantic, cu o pălărie imensă.

Bougainville, spre marea sa uimire, îl regreta pe Commerson. Pe mulţi dintre olandezii de aici, de la Cap, îi pasionau fauna și flora, i-ar fi dăruit și naturalistului câte ceva din colecţiile lor, i-ar fi ușurat și căutările, acolo, pe loc.

Fauna și flora africană dormeau pe mii de taine. Oamenii îi dezvăluiau lui Bougainville fabuloase planuri. Își făgăduia să bucure, la Paris, ochii și visările domnului de Buffon.

Sângele rece nu împiedică strângerile de inimă. Când *La Boudeuse* ridică ancora și când ceremonialul de salut al pământuiui[219] răsună pentru a doua oară, Bougainville aude mai puţin canonada, mai puţin strigătele animalelor care populează fregata ca un târg ori strigătele de adio și urările de călătorie bună răspândite prin văzduh de către echipajele învecinate, decât mica ameninţare pe care şi-o repetă: „Dar dacă nu o să putem ajunge în Franţa?"

— Ancora este liberă, domnule.

— Îţi mulţumesc, domnule Duclos-Guvot. Loviturile de tun au fost trase, poţi închide sabordurile.

Cât de tare obosesc auzul larma goelanzilor și a rândunicilor-de-mare. Oare ce cântec funebru masacrează ele?

Haide, Louis-Antoine, *sursum corda*[220]. Așa cum Enea l-a purtat în spinare pe tatăl său Anchises, pe străzile Ilionului[221], duci în spate și în braţe întreaga fregată. Pe seniorul Aotourou. Pe prinţul de Nassau. Pe fiii Duclos-Guyot, speranţă a marinei. Vino-ţi în fire. Ţine-te bine. Ţine-te bine!

…Dar pentru a ajunge în Bretagne, pornind de la Cap, trebuie să străbat aproape aceeași distanţă ca pentru a ajunge în estuarul La Plata plecând din Brest. Iar La Porte este categoric: marinarii mei nu și-au recâștigat decât aparent vigoarea. Lunga călătorie i-a rodat. I-a transformat în marinari de primă clasă - dar marinari slăbiți. Scorbutul şi frigurile atât așteaptă — să-și reia slujba.

Taci, Louis-Antoine de Bougainville. Du-te la toaletă şi scapă de amăreala aceasta. De dincolo de mormânt, Horaţiu îţi trimite un mesaj: *Defecatione pelle curas*[222]. Imită-i pa goelanzi. Fac același lucru în chiar toiul grijilor.

Vei revedea portul Ouessant, Louis-Antoine!

---

219 I se mai spune și salutul națiunii (n.tr.).

220 Inima sus. (lat.)

221 Altă denumire a Troiei (n.tr.)

222 Alungă-ți grijile cu o defecație.(lat.)

Cu pas vioi, navigatorul se duce spre locul unde și regii merg pe jos. Nassau se și află acolo, cântă cât îl ţine gura:

În Martinica sunt născut,
Și-s un copil nemaivăzut…

…Trebuie să aștepte, dar nu mult; Nassau termină iute.

Bougainville strânge pumnul drept și, cu gestul unui dresor de șoimi, îl sumeţește spre un pescăruș în trecere — dar numai în glumă; așa înţelege și pasărea. De două ori la rând, el se roiește strigând în jurul capului navigatorului — itinerar totuși mai simplu decât ocolul pământului.

Bougainville surâde și sâcâie o pietricică rătăcită într-o crăpătură a punţii. Se duce cu gândul la acadieni. La hughenoţi. La sălbaticii *pêcherais.* La evreii din deșert. La armata lui Alexandru în Asia. *Alea jacta est*[223]*.* Velele fregatei au reînceput să prindă vântul. În pășunile normande pasc vaci dintotdeauna dolofane. Sena curge… Cadavrul lui de Bouehage se descompune în pământul Javei, dar sufletul lui străbate spaţiile. Omul este cel mai rătăcitor dintre toate animalele. Cel mai grațios și cel mai sălbatic.

În ultimul capitol din *Călătorie în jurul lumii,* cu trei pagini înainte de încheiere, distrat de o sosire care se apropie, cititorul distras poate să tresară la fraza:

Mi-m croit în așa fel drumul încât să hăituiesc insula Elena, spre a-mi asigura un popas în insula Ascension, care trebuia să însemne și salvarea echipajului meu.

…Cititorul a dat ca ochii de „insula Sfânta-Elena". Dintr-odată l-a revăzut pe împăratul Napoleon, conacul din Longwood, *La Belie Poule.* Tulburat, trece ușor peste cele nouă cuvinte ale propoziţiei finale: „popas care trebuia să însemne și salvarea echipajului meu".

Și totuși! Când Bougainville le scria, Napoleon abia ieșise din scutece. Pentru navigator, Sfânta Elena era o insulă fără strălucire. Ușor de identificat din depărtare datorită munţilor ei, dar de evitat ca fiind britanică. Insula Ascension îl interesa mult mai mult. Esenţialul frazei sălășuia, într-adevăr, în ultimele ei cuvinte.

Substantivul "salvarea" trebuia să iasă în evidență. Energic conturat

Dacă fregata își planifica într-adevăr meticulos ruta pentru a nu rata Insula Ascension, care, spre deosebire de Sfânta Elena, înzestrată în sălbăticia ei cu un port și plantații, nu constituia altceva decât un bloc accidentat și inuman, în mintea navigatorului nava se referea la o chestiune de viață și de moarte. De conservare a oamenilor mării… Și, de data aceasta, oamenii săi nu mai aveau hrană proaspătă. Toate vitele și păsările îmbarcate la Cap fuseseră consumate. Să reînceapă vânarea șobolanilor? Ideea aceasta îl îngreţoșa. Iar scorbutul, gata să muște, aștepta pe după ușă. De câte ori, în visele, sale, Bougainville nu se revedea

---

[223] Zarurile au fost aruncate.(lat.)

pe nava olandeză *Sanda Margareta Maria,* întâlnită la început de călătorie — nenorocită la culme — în apele Pacificului. Tot în visele acestea băuse iarăși rachiu de ienupăr, care avea miros de farmacie şi de cadavru, alături de un căpitan, Akkenbour, descurajat, numai piele și os.

La patru zile de navigaţie, patra zile distanţă de resursele britanice ale Sfintei-Elena, în insula nelocuită Ascension — unde trebuie să ancorezi sub vânt și pe maree înaltă – reprezenta pentru navele europene aflate în primejdie de înfometare, o providenţă ciudată și barbară. În ce privește aprovizionarea cu apă dulce, ea nu oferea decât prelingeri, picurări… Dar broaștele ţestoase marine îşi aleseseră pentru cuibărit plajele ei mari, în pantă, cu nisip vulcanic de un cafeniu deschis. Timp de o jumătate de an ele alergau prin hula. La ceasul cuvenit, potrivit ritualuri lor metodice ale speciei lor, ieșeau la ţărm. În mari dureri, precum femeile din Scripturi, dureri extaziate, ele îşi slobozeau salba de ouă, pe care se și grăbeau să le îngroape.

Marinarii din întreaga Europă reperaseră obiceiuri în care deslușeau un adevărat manej. De-a lungul a două secole, avuseseră timp să dezvolte tehnici de atac: aceste țestoase mari, numite verzi pentru culoarea grăsimii lor, puteau merge sau înota repede, cântăreau la fel de mult ca boii, dar erau războinice stângace, protejate doar de carapace în caz de coliziuni frontale.

Tactica preferată a vânătorilor – binecunoscută tuturor tavernelor din Saint-Malo – era să atace, în grup, de preferință la lumina lunii, o ceremonie nocturnă de depunere a ouălor în masă. Răsturnau repede-repede, cu picioarele în sus, animalele înnebunite, care în felul acesta deveneau inofensive precum cavalerii în armuri ai Evului Mediu trântiţi de pe cai.

Pe drumul de întoarcere spre ţara Franţei, bătrân uscat uman continental, multiplu hăcuit în proprietăţi cu vegetaţie de tot soiul, unde atenţia lor era mereu chemată de siluete, strigăte, mirosuri de animale domestice, sunete de clopot ori de nicovală, heleștee calme și pârâiașe sau golfuleţe înţesate de nave mici, marinarii de pe *La Boudeuse,* repartizaţi pe trei detașamente, îşi oferă — în plină sălbăticie oceanică, în locuri bântuite de lupta sau complicitatea dintre vulcani și mări — o insulă nedesăvârșită căzută din buzunarele Domnului, o expediţie botezată de ei “pescuit”, fiindcă sunt oameni de ţărm. De aceea și spun că se duc să *răstoarne* (precum o barcă) broaște ţestoase. Muncă de radub[224]. Inimile bat mai cu putere în piept, iar când bărbaţii trec la fapte, urlă ca lupii… Nostalgie a copilăriei, a belșugului paradiziac.

Nevoie de ultime fapte vitejești înainte de ajungerea acasă.

Tainică savoare a rigorii. Teamă de a sfârși prin foame scene vrednice de peștera Altamira și de grotele din Eyzies.

Într-o zi, umanitatea gânditoare va socoti asemenea operaţii drept risipă de rezerve animale, drept masacre. Secolul XVIII nu a ajuns încă acolo… Câţiva dintre

---

[224] Reparație la coca unei nave.(n.tr.).

domnii de pe *La Boudeuse* se hotărăsc să urmeze gloata. Dar nu vor debarca. De acolo, dintr-o barcă, ei vor adulmeca bucuria unei monstruoase sărbători parohiale și păgâne în care se desfășoară lupta inegală dintre broaștele ţestoase și oameni.

Deocamdată, trebuie doar capturate. Mateloţii îşi pot închipui că se duc la ele, așa cum s-ar duce să adune scoici ori alune. Iar în timp ce îşi vor lega în frânghii prizonierele târându-le spre bărci, vor glumi cu ele.

Între bucuria de a trăi a broaștelor ţestoase și sănătatea marinarilor săi, Bougainville a ales-o desigur pe aceasta din urmă; dar ceva i-a rănit temperamentul cavaleresc.

Detestase în timpul călătoriei hărţuielile la care îl provocau insularii, întrucât nu i se părea deloc glorios să riposteze cu puști și tunuri la împroșcări cu pietricele și săgeţi. Și atunci, cum să te mândrești că ai *răsturnat* o broască ţestoasă care tocmai îşi depunea ouăle? Oare nu-i același lucru cu a sfărâma războiul de ţesut al unui artizan sau a îmbrânci pe stradă un copil sau o femeie însărcinată?

În pofida frumuseţii oferite de o lună nouă, așezată pe cer ca un șarpe docil în așteptarea picioarelor Fecioarei, răpirea aceasta nocturnă nu-i deloc inocentă. Bougainville a omagiat întotdeauna bravura pescuitorilor de balene. Dar să ataci niște broaște ţestoase?…

Cântece care se învălmășesc cu zgomotele resacului vestesc reîntoarcerea vânătorilor. Un strigăt îşi ia zborul pe deasupra mării: „Șaptezeci!" Barca ofiţerilor confirmă cifra, au fost capturata șaptezeci de asemenea doamne. Impulsionaţi de perspectiva unui vin cald cu scorţișoară, vâslașii nu au nevoie să li se impună cadenţa, spre a ajunge la bordul navei. Urcarea pe acesta a prăzii se face neîntârziat.

Șaptezeci de broaște ţestoase! Vorbind mai mult în șoaptă, Bougainville l-a consultat pe Duclos-Guyot. Care a scos un mormăit victorios.

— Frumoasă cifră, domnule. Chiar dacă o broască ţestoasă nu furnizează carne decât a șaptea parte din greutatea ei, bucătăria navei o să aibă cu ce ne hrăni din belşug până în Bretagne.

La Porte sublinie:

— Și nu uitaţi frumoasa grăsime verde! Vom scoate din ea cel mai bun ulei…

Se continuă săltarea broaștelor ţestoase pe navă. Se continuă… *La Boudeuse* nu se împotrivește. Uimitoarea mireasmă a fâneţurilor din străfundurile marine a invadat fregata pe care, fiecare captură adusă declanșează împroșcări de apă rece — amestecate cu mucusuri, nisip, pietriș – precum și ruliuri. Dragule Denis Couture, dragă Bonhomme La Ligne, tare v-aţi mai fi bucurat în această noapte ciudată!

Aotourou bate din palme și are dreptul să o facă. Generozitatea oceanică evocă venirea de neuitat a pirogilor tahitiene.

Nu vor fi urcate la bord toate capturile. La cea de a cincizeci și șasea „săltare", Bougainville și Duclos-Guyot sunt de părere că ar fi periculos să se continue. Fregata are și ea o limită de încărcătură. De-ar fi măcar scutită, în zilele următoare,

de uragane!

Echipajul a tăcut dintr-odată. A calculat foarte iute că va avea mai mult decât trebuie cu cincizeci și șase de broaște ţestoase… Dar, la naiba, cum să nu te intereseze carapecele care se mai află de-a lungul bordului? Paisprezece.

Cârciumioarele din orașul închis Saint-Malo, mănăstirile, hanurile, conacele din întregul ţinut îndrăgesc mult acest ornament de perete. Și au dreptate. Sunt o dovadă a marii călătorii! Pescuitorii de sardele și zargani nu pot niciodată să aducă așa ceva.

Păcat pentru cupiditatea aceasta domoală, dar, la fel de domol, Bougainville s-a hotărât. El ordonă ca cele paisprezece fiinţe, încă aflate în apă, să fie eliberate. Învingându-și dezamăgirea, marinarii execută pe loc ordinul.

„La revedere, doamnelor! strigă el în noaptea din care luna a șters-o, dar în care mai scânteiază nenumăratele flori ale stelelor. Veţi putea spune, jur-împrejur, că marinarii marinei franceze sunt niște personaje galante. Fiţi puioase și mult noroc ouălor voastre! Vom bea, în cinstea lor, vinurile noastre cu scorţișoară. Trăiască regele!”

Regele Ludovic al XV-lea și Bougainville au liniștit lumea de la bord. O dimineaţă de odihnă într-o hulă blândă a fost salutată ca o binecuvântare. Tabloul oferit de broaștele ţestoase bucură văzul și aduce liniște stomacului. Ele se află acolo, tăcute, într-un talmeș-bahneș cuminte: imensă cămară, sălbatică săliţă de științe naturale. Mușii, laolaltă cu servitorii, nu se mai satură să admire masele acelea mari, anume croite să cutreiere mările, care îşi ascund visele îndărătul carapacelor. Trebuie aspru certaţi să nu se apuce să le hrănească. Broasca ţestoasă captivă nu mănâncă nimic.

Cere să fie stropită cu apă de mare o dată pe zi. La dispoziţia dumneavoastră, doamnelor. Curaj, călătorie plăcută alături de noi și mulţumim.

Măcelăria îşi va lua din șeptel victime, pe măsura trebuinţelor. Va pune cu grijă deoparte carapacele. Vor mai rămâne destule de tras la sorţi pentru restul echipajului, după ce îşi vor fi asigurat partea lor maiștrii și cei de la castelul-pupa.

Înseninată sufletește, fregata și-a reluat drumul prin zbârleala albastră-verzuie. Marile braţe ale vânturilor, tremurânde la efort, o împing spre Franţa. Zilnic, nobile mirosuri de hrană proaspătă, de cărnuri fripte se strecoară ori se adăpostesc în latrinele din prova navei.

Bougainville i-a invitat pe Fesche și Kerhué, dimpreună cu Nassau, La Porte, d’Oraison, Boumand, Suzannet și Duclos-Guyot să golească mai multe sticle de vin de Haut-Constance. Aotourou avea să li se alăture, clar va ciocni cu suc de portocale. Trebuie să debarce în Franţa foarte bine vindecat. La Porte este de părere să nu i se dea alcool.

Vânturile și velele fredonează într-un duet cu gura închisă. Muzicieni, creaţi cuvântul *mariadă,* spre a desemna melodiile acestea pe care o navă și lumea le scriu spontan intru lauda mării. În babordul fregatei, hula tresare cu lovituri ușoare de morișcă și tamburină.

Fără un cuvânt, navigatorul a dat pe gt primul pahar.

Simte nevoia să se ameţească puţin, ca să alunge o stare proastă pe care o socotește ridicolă. După ce atât de mult a luptâat să readucă în Franţa fregata și pe oamenii ei, ială-l îngrijorându-se, în taină, la gândul că va reuși. Departe de a fi un tur de forţă, ocolul său în jurul lumii nu va fi fost, oare, spre mulţumirea detractorilor care îl pândesc, o întreprindere facilă? Nu ar fi poate nevoie de o catastrofă, pentru a fi admisă asprimea unei misiuni? Louis-Antoine de Bougainville, nu știi ce vrei. Numai de nu te-ar pedepsi riscul marin, pentru îndoielile tale, printr-o furtună de neînvins.

…Da, *sapiens este,* Louis-Antoine *be quiet.* Organizând acest mic chef, ai acţionat ca un căpitan înţelept. Păstrează-ţi elanul și gustă bucuria zilei. Câtă veselie la bucătării, ușurate că pot să dispună de un ulei sănătos până la Brest.

Mireasma supei de broască ţestoasă s-a răspândit pe fregată precum tămâia într-o biserică ori vuietul unui tren rapid străbătând un pas de munte. Ţi-a și impregnat peruca, părul, cizmele, buzele… și ochii lui Duclos-Guyot… Mai bun acompaniament nu ţi-ai fi putut dori pentru cele două vești pe care le vei transmite camarazilor tăi.

D'Oraison a tușit încetișor:

— Vinul ăsta hughenot are frumos veșmânt stacojiu. Îi simţi bine pe limbă. Mă întreb dacă nu cumva o să-i ofer puţin și preotului din sat, fără să-i spun de unde vine, să aibă pentru slujbe.

— Cumplit eretic ești, domnule d'Oraison. Drept pedeapsă, te numesc distribuitor al supei de diseară; să ne-o torni chiar dumneata în farfurii.

Toată lumea râde cu poftă. *La Boudeuse* se clatină, trezită parcă de voioșia lor. Cărăbuși foșnesc prin gabii. Un catarg scârţâie ușor. Gelosilor și calomniatorilor de tot soiul, nu credeţi că ocolul lumii poate fi și o succesiune de evenimente foarte diverse? O luptă în care bucuria și soarele îşi au un loc al lor, ca și frigul, îmbolnăvirea, furtuna? Bougainville îi arată servitorului paharul gol și îi face cu ochiul.

— Să bem, domnilor, acest al doilea pahar pentru sănătatea a două persoane dragi. L-am numit pe senior Aotourou și, nu protestaţi, tot marinari sunt, pentru *Swallow,* nava care — ca și noi — îşi încheie ocolul lumii. Și care, în clipa aceasta… Să nu o luăm razna. Domnilor, seniorul Aotourou…

…În timp ce tahitianul, emoţionat de interesul pe care îl suscită, surâde dezvelindu-și dinţii albi, frumoși, navigatorul vestește celorlalţi că prietenul lor din *Noua Cythèră* și-a schimbat definitiv numele. În marea occidentală el a fost *alter ego-ul* domnului de Bougainville, așa că de acum înainte se va numi senior Poutaveri. De vreme ce lingviștii de pe *La Boudeuse,* începând cu domnul d'Oraison și prinţul de Nassau, au grafiat astfel interpretarea patronimului lui Bougainville de către gâtlejurile tahitiene.

Poutaveri-Aotourou surâde cu gura până la urechi. Întinde singur obrazul, spre sărutare, lui Bougainville, lui Duclos-Guyot, tuturor. Vântul s-a înfiorat și a râs gâlgâit printre vele. Pe fregată miroase tot mai puternic a supă de broască ţestoasă.

Departe, se aude un marinar cântând:

Revino Gaiţă, frumoasa mea,
În colivia cea rotu-u-undă.
Şi gaiţa, hap, gata-i să-mi răspundă:
Am chef de giumbuşlucuri, uite-aşa.

— Să continuăm, zise Bougainville. Am făcut rămăşag la Cap că *La Boudeuse* o să prindă din urmă, chiar înainte de a ajunge în Franţa, nava *Swallow.* Sunt fericit, că vă pot anunţa: pentru mine lucrurile au luat o întorsătură bună. Vă amintiţi sticla cea misterioasă din ultima noastră insulă? Ei bine…

Fiecare ascultă, pe cât îi stă în putinţă, cuvintele, zgomotele, miresmele, măsurata încetineală a timpului care se scurge. Undeva, pe ocean, înaintează o navă ce se numește *The Swallow,* adică *Rândunica.*

…În insula Ascension, în scobitura unei stânci, a fost depusă o sticlă ce conţine o foaie maro de hârtie, sticlă neatinsă de ploaie sau val; marinele europene o știu. Orice căpitan ajuns acolo după broaște ţestoase dator este, dacă-i om de onoare, să o caute și să o deschidă. Și va trece pe hârtie, odată cu numele navei sale, data la care a trecut în insulă. Astfel a făcut Bougainville, iar cei de la castelul-pupa și întreg echipajul știu asta. Ceea ce nu știu ei este numele navei precedente, pe care șeful lor l-a citit pe hârtie; până acum nu a spus nimic. Ei bine, domnilor, este vorba de nava *The Swallow,* care, sosită la Ascension în ziua de 31 ianuarie, părăsise insula a doua zi, la 1 februarie, prin urmare cu trei zile înainte ca *La Boudeuse* să arunce ancora în faţa insulei.

Altfel spus, întrucât *La Boudeuse* ridicase ancora la Cap nouă zile după *The Swallow,* francezii reușiseră să-și ronţăie șase zile din timpul care despărţea cele două nave. Este limpede că înaintează mult mai repede decât britanicii. Cu excepţia vreunui risc marin (o! nu trebuie exclus), ei ar fi în măsură să ajungă din urmă și să depăşească, înainte de sfârșitul lunii, o navă foarte curajoasă, dar care suferă de trei cusururi. Întâi, este înceată deși se numește *Rândunica.* În al doilea rând este engleză, iar comandantul ei, domnul Carteret, arborează numele unui mic port al Franţei. În sfârşit, în al treilea rând. Este engleză.

Nassau izbucnește în râs.

— Nici nu s-ar zice, dragul meu comandant și prieten, că scorbutul (acum că avem broaște ţestoase nu ne mai temem de el; îi putem rosti numele) te-ar fi atins ușor, vreodată. Rezervele dumitale de umor sunt intacte. Îngăduie-mi, totuși, să mă leg de două dintre criticile dumitale la adresa… cusururilor pomenite. *Rândunica* este o navă înceată, dar să fie a dumitale *Boudeuse* o navă care face mofturi? Ascultă-i astăzi fericirea de a cutreiera marea, cu capul plecat, după doi ani buni de hălăduială…

Așa după cum, într-o galerie de pictură, un artist se trage deoparte — după ce a spus câteva cuvinte vizitatorilor – Nassau se oprește, pentru ca fiecare din jurul său să aprecieze singur semeaţa înaintare a fregatei pe aleile forestiere ale

oceanului. Vântul mormăie când și când. Un val defilează ușurel pe sub navă, ca o mamă care îşi așază bine copilul pe braţ, în timpul mersului.

— … Pe de altă parte, fără a mi se purta pică fiindcă vorbesc de mine însumi, eu mă numesc Nassau-Siegen, dar sunt și mă simt deplin francez. Găsesc că te poţi numi Carteret și să te simţi al naibii de tare englez.

— Excelent spus, prinţe. Mă înclin. M-am cam repezit cu vorba. Popasul domnului Carteret în insula Ascension ar fi meritat remarci mai serioase. Când trebuie să se aprovizioneze cu alimente proaspete, acest domn Carteret, al naibii de englez, după cum spui, ocolește insula Sfânta Elena, unde compatrioţii i-ar fi putut da apă, fructe și capre din abundenţă, deși insula este pustie. Diavolul acesta de englez crede mult în carnea de broască ţestoasă.

Fiii Duclos-Guyot privesc spre Fesche și Kerhué cu un zâmbet înflorit în colţul gurii. Se prefac că li s-a înfundat nasul. Domnul de Bougainville ar greși luând peste picior un lup de mare care crede în carnea de broască ţestoasă, de vreme ce nava lui — ce mai încolo și-ncoace — este pe cale de a se ţestoși de-a binelea. Pe navele malvine care bat mereu drumul către Terra Nova, velele se impregnează de mirosul morunului. Cel de broască ţestoasă va îmbiba velele *Boudeusei.*

— Domnule d'Oraison, întreabă Bournand, cum se spune în engleză „o broască"?

— *A turtoise.*

— Mulţumesc.

Bournand se întoarce spre Bougainville.

— Aţi accepta, domnule, să facem un rămășag? Ca și dumneavoastră, sunt convins că vom ajunge clin urmă *Rândunica.* Mi-ar fi greu să-mi închipui că într-o situaţia ca aceasta cele două nave nu și-ar pune velele în pană, căutând să înjghebe un dialog. Ei bine, pariez că… de veţi pune întrebarea: *„How many turtoises have you caught?*[225] Domnul Carteret va eluda răspunsul. Englezii fac din orice un secret.

D'Oraison ridică braţele la cer.

— Iubite Bournand, prieten plin de cele mai alese calităţi, aș fi mâhnit să-ţi displac, dar mă tem că sunt silit să-ţi dau dreptate.

— Ce-mi tot cânţi acolo dumneata?

— Nu-ţi cânt nimic. Da, iubite Bournand, dacă domnul de Bougainville ar rosti ca dumneata cuvintele, mă tem că domnul Carteret nu le-ar înţelege nicidecum.

— Dar cum s-ar cădea să le rostesc, domnule profesor de limbi străine?

Bougainville l-a prins pe Bournand de încheietura mâinile pe care i-o strânge cu frăţească blândeţe.

— Prietene, prietene, nu te supăra. Cum să câștigi împotriva unui adversar cu asemenea titlu? D'Oraison are dreptate.

În afară de Aotourou, care a închis ochii spre a visa la insula-i natală, și de

---

[225] Câte broaște țestoase ați prins? (n.a.)

Bougainville care și-a regăsit echilibrul așteptând cu zâmbet înţelept, ceilalţi, chiar și d'Oraison, au pufnit în râs.

Mirosul de broască ţestoasă urcă și coboară, de parcă s-ar asocia bucuriei…

— Tréhoré, strigă afară un matelot, dă-mi înapoi bluza…

În calmul ce s-a reînstăpânit, Bougainville zice că ţine pariul și că o face fiindcă-i place jocul. Apreciază că are nouăzeci și cinci la sută șanse ca englezul să refuze a comunica numărul de broaște ţestoase capturate.

— *Pieuse captain Carteret, would you be so kind as to say me how many tortoises you have caught in the sands of Ascension?*

— *Quite a lot, captain Bougainville, quite a lot indeed!*

— Bine jucat, britanicule. Aveai dreptul să eviţi răspunsul.

Nu-mi voi întina mândria întrebându-te mai mult. Nu-i nicio rușine să pierzi un pariu. Mai cu seamă când nici măcar nu te îndoiai de rezultat.

Bougainville îşi înghite saliva și strigă în portavoce:

— *Just like me. Exactly.*

— A pierdut pariul, îi murmură Nassau lui Bournand. Da' de pronunţat, pronunţă bine, zău așa: domnul Carteret a făcut-o pe surdul.

— *Good luck, captain Carteret. Mult noroc!*

— *Good luck too, captain Bougainville. Mult noroc!*

Navigatorul francez îşi trece palma peste pleoape. Să fie lacrimi? Ori stropii valurilor? Rafinat ar fi cel ce-ar putea-o spune. Le-a și făcut semn lui Duclos-Guyot și lui Josselin Le Corre: se pot da ordinele cuvenite pentru reluarea direcţiei…

Contemplă liniile vechii nave grosolane care oferă, în mai mic și la un mai mare grad de șubrezire, o versiune a *Boudeusei.* Și se minunează că antichitatea aceasta, un rebut, a putut face ocolul pământului. Ar recruta oare un director de teatru, pentru rolul lui Gargantua, un pitic bolând? Îşi reamintește trombele colosale ce se năpustiseră asupra lor în strâmtoarea Magellan, precum vrăbiile pe-o mirişte. Își reamintește, de asemenea, brâurile de stânci ale căror rictusuri urâţeau, cât vedeai cu ochii, marea insulelor Celebes. Iar vechitura asta cu vele peticite și bătrâne s-a descurcat! Se leagănă greoaie în hulă, nu-și mai ridică nasul dintre valuri, damoazelă pe care multele iubiri au făcut-o să devină indiferentă, în timp ce sarturile și echipajul îşi scot sufletul!

Bougainville îi strigă pe Suzannet.

— Dă ordin să se tragă șapte salve! Doresc ca bravii aceştia să fie salutaţi. Noi mergem mai repede, așa că le suntem datori această curtoazie.

Nicio clipă nu s-a gândit că *La Boudeuse,* în pofida aerului ei mai puţin mizerabil, merita aceleași laude.

Fregata a luat-o înaintea englezului cu trei mile. Bougainville și-a reunit camarazii. Le spune tot ce a văzut și auzit la bordul acelui *Swallow,* lucruri ce-ar face cinste lui Jean de La Fontaine:

…O rândunică-n drumuri lungi
De toate învăţase…

A învăţat mult, foarte mult. În afară, totuși, de biruirea oboselii. Ceea ce l-a făcut pe vizitatorul francez să se poată informa, fără a se și destăinui prea mult, în schimb. Carteret nu a întrezărit nimic din misiunile îndeplinite de *La Boudeuse;* în timp ce Bougainville a spicuit destule privitor la expediţia lui *Swallow,* de care însă riscul marin — întru trista-i glorie — îi îndepărtase. Și oamenii aceștia, dragii mei prieteni, o luaseră prin strâmtoarea Magellan pentru a ajunge în Pacific. Dar în timp ce ieșeau din ea, o furtună puternică, în stare să smulgă coarnele unor boi, le aţinuse calea. Să scape cine poate! *Swallow* fusese părăsit de cei doi camarazi ai săi — *Dolphin* și *Prince Frederick.*

Tăcere. Cu excepţia lui Aotourou, fiecare caută în memorie imagini din strâmtoarea Magellan. Îi aude vijeliile, izbiturile valurilor repercutându-se parcă în pereţii unei imense grote, demonică parodie australă a unui tumult de staul…

— După cum știţi, continuă vorbitorul, noi am întâlnit urmele navelor *Dolphin* și *Prince Frederick.* În Noua Citeră și în Insula Cascadei; la Batavia și la Gap. Căpitanul Wallis este cel care comanda expediţia și nava *Dolphin;* el a distribuit cuiele acelea respectiv sifilisul, înainte de sosirea noastră în *Noua Cythèră*; Poutavéri mi-a confirmat bănuielile… Sir Wallis n-a pierdut vremea pe drum. Navele sale plecaseră din Plymouth cu mai puţin de trei luni înaintea noastră: la 22 august 1766. După data trecerii sale pe la Cap, socotesc că de nu s-o fi pierdut *Dolphin* (ferit-a sfântul, și cred că am fi aflat), ea va ajunge în Anglia la sfârşitul lui mai 1768. Ceea ce ar fi un lucru remarcabil. Un an și nouă luni ca să faci ocolul lumii… Niciun navigator nu s-ar fi putut lăuda cu mai puţin… Vorbea, aşadar, în sănătatea lui Wallis și a lui Carteret. Rivalitatea maritimă și politică dintre Franţa și Anglia nu exclude înalta curtoazie. Bougainville i-a oferit lui Carteret remedii; englezul i-a trimis francezului o săgeată indigenă. Una dintre cele care întâmpinase nava *Swallow* în insula Nitendit… Săgeata trece din mână în mână. Este al naibii de lungă. Duclos-Guyot admiră vârful cu rotunjimi care te duce cu gândul la cine știe ce savantă undiţă.

Un an și nouă luni… Fiecare francez calculează în gând că, de nu ar fi trebuit să fie pusă la punct afacerea aceea din Malvine — urâtă poveste de cinci-șase luni — fregata s-ar fi apropiat de cifra aceasta sau poate că ar fi și depășit-o.

Hypotheses non fingo [226] concluzionează în sinea lui matematicianul Bougainville. „Cu niște… *dacă",* ar putea reconstrui un înţelept trecutul depășit? Dacă *La Boudeuse* şi ar fi vârât nasul cu șase luni mai devreme în strâmtoarea Magellan, nu ar fi avut ea de înfruntat o climă australă de două ori mai sălbatică? Imaginaţia se pierde în faţa a ceea ce s-ar fi putut întâmpla.

Viitorul îngăduie retușuri; trecutul, niciodată. Nu bătuse deloc câmpii mai

---

[226] Ipotezele nu sunt de ajuns (lat.)

alaltăseară, când îşi spusese:

…Apoi când se-ntoarse plin de-nţelepciune.
A-și pregăti a doua plecare, mai temeinic.

…Paharele se golesc. Peste puţin, se va consuma din nou broască ţestoasă. La desert — nuci de cocos de la Cap.

Poutavéri o să recite *Greierele și furnica,* fabula cu care l-a îndopat d'Oraison; după aceea Suzannet va citi, cu frumosul său glas bărbătesc, un capitol din *Zadig.* Se călătorește mai departe în sălbăticia mărilor, dar a fost depășit un englez.

Foarte departe, ei simt decupându-se arhitectura cu mii de ondulări a ţărmurilor europene; braţele puternice și drăgăstoase ale Franţei. Prin ogrăzi cântă cocoși, latră câini, nechează cai. Copiii s-au prins într-o horă.

…Am avut, fund[227] *la 13 martie după-amiază, iar în dimineaţa zilei de 14 am putut zări portul Ouessant.*

Spectacolul acelui ţărm negru-albăstriu prelingându-sa peste orizontul ca de cenuşă era la fel de cuceritor ca și pirogile tahitiene întâmpinându-și cu bucurie oaspeţii străini.

Cu Ouessant, domnilor și dragi prieteni, iată braţul de mare l'Iroise, un fel de La Plata pentru Bretagne, care se deschide ca o pâlnie la intrarea în rada Brest.

Dacă nu s-au tras douăzeci și una de lovituri de tun, este pentru că evenimentul ar merita, fără îndoială, douăzeci și una de mii de lovituri. Dominat de forţa-i bărbătească, navigatorul se înfioară. El a supus planeta, i-a zămislit un copil, în sudoare, lacrimi și extaz, ca broaștele ţestoase din insula Ascension când îşi depun ouăle; ea a știut aduce pe lume, răbdătoare, călătoria lui Bougainville, care se agită astăzi în leagănul ei de hule. Toţi goelanzii aceștia care se perindă întruna, toţi petrelii[228] care spintecă văzduhul, culegând insecte mici la rasul valului, precum strengarii în fugă dulciuri, nu fac altceva decât să proslăvească o zămislire.

Nassau și-a înnodat braţele în jurul gâtului lui Poutavéri, repetându-i în șoaptă la ureche unul dintre alexandrinii preferaţi:

Franţa, mamă a artelor, armelor și legilor…

Auzul fin al lui Bougainville a captat versul; cu cât drag l-ar îmbrăţișa pe Nassau… Dar Ouessant îl fascinează. Stabilitatea locurilor ce se numesc pământ ferm și care permit întocmirea hărţilor constituie un serios element de fericire pe întinderile marine. Distanţele ce nu se mută niciodată au farmecul prietenilor de joc cu mingea sau cărţi, ce știu respecta regulile. Așa cum observase Ouessant-ul la plecare prin luneta sa, așa îl găsește din nou, o santinelă credincioasă și feroce a cărei ploi și cețuri, nopți și furtuni nu o vor distruge niciodată.

Franţa are insule ca și marea occidentală.

---

[227] Apă mică al cărei fund poate fi atins cu sonda (n.tr.).

[228] Pasăre marină albă, cu spate și aripi cenușii (n.tr.).

Minuscula ridicătură ce se conturează în nordul imaginii nu este altceva decât un far, după cum îi spune și Kérouanton, cetăţean din Brest. Unul ce se aprinde, zic gurile rele, la fiecare treizeci și șase ale lunii. Mă rog.

— Există broaște ţestoase la Ouessant?

— Nu, domnule. În schimb există foci.

Mutul șuieră și bate în vele. Meteorologia nu a răsfăţat vârful peninsulei Bretagne. Călătoria lui Bougainville nu se va fi putut numi un copil alintat. Va lupta ca să fie respectată.

În acest punct al istorisirii călătoriei, când ţărmul Franţei și *La Boudeuse* se pot zări reciproc și când intrarea în portul Brest pare evidentă, călăreţul matematician îşi oferă o ultimă abatere. O pune pe scama vântului și a mării, care îi mai impun o avarie, ultima. Dar du-te, adevărule, și vezi dacă domnul de Bougainville, în acord cu tovarășii săi — cu toţii oameni ai fregatei, în afară de cei șapte din Brest (care, du altfel, se supun) — nu a montat cumva o comedie.

Hotărât să intru în Brest, eram în același timp decis să ţin piept vânturilor variabile din sud-vest spre nord-vest, când la 15 (martie) *dimineaţa am fost avertizat că arborele trinchet*[229] *ameninţa să se rupă sub capelatură*[230]*. Șocul primit la frângerea vergii îi înrăutăţise starea; cu toate că am ușurat arboretul, coborând verga, terţaola, trinca? etc etc, etc. Și-atunci am luat hotărârea să prind vântul din pupă și să conduc nava la Saint-Malo.*

Am mai tăiat din explicaţie. Cine vrea, o va accepta astfel. În ce ne privește, suntem dintre cei mai sceptici. Pe maiștrii care vin să-l anunţe pe Bougainville „că arborele trinehet ameninţa să se rupă sub capelatură, i-am înlocui mai degrabă cu maiștri delegaţi de către echipaj să-l întrebe pe Bougainville dacă nu ar fi mai bine să-și încheie expediţia în portul Saint-Malo. Consultat din privire de către un Bougainville mucalit, Duclos-Guyot, bretonul din Saint-Malo, încuviinţează un asemenea demers. Aproape toţi oamenii vin din această regiune. De ce să-i debarce la Brest, unde i-ar înhăţa destrăbălatele ca să le ia simbria câștigată în campanie? Într-o clipită, stăpânul la bord a cântărit situaţia. S-ar fi bucurat tare mult să poată expune la Brest, imediat, în faţa unor oameni competenţi — academicieni ai Marinei și chirurgi ai spitalului maritim — foloasele obţinute de știinţă din lungul și primejdiosul periplu. De asemenea, să-i prilejuiască lui Poutavéri o vizită la marele arsenal… Dar fie.

Câte nu datora el echipajului! Fără energia tuturor acestor băieţi strașnici, nu și-ar fi putut împlini misiunea, trecând – așa cum o făcuse — din climat în climat, din primejdie în primejdie. A-i debarca pe oamenii aceștia în portul lor, la una sau două ore-călare de locuinţa fiecăruia ar însemna pentru ei cea mai elegantă recompensă. O meritau deplin. Ca avantaje lăturalnice, dar nu de neluat în seamă:

---

229 Primul catarg vertical (n.tr.).

230 Locul unde se fixează parâmele sau cablurile care ancorează un catarg (n.tr.).

Saint-Malo era mai aproape de Paris și de Versailles decât Brest, iar vameșii pe care îi cunoștea bine aveau să se arate mai îngăduitori decât colegii lor din Brest. Măgulită că o va primi pe *La Boudeuse,* municipalitatea din Saint-Malo îi putea ușor convinge să nu le perceapă nimic pentru carapacele broaștelor ţestoase ori pentru vedrele cu vin de Constance.

O ultimă privire înduioșată spre solida siluetă a insulei Ouessant, care avea o soră în marea occidentală. După care, Bougainville urma să rostească mult speratul cuvânt…

…Rareori manevrele de schimbare a drumului au fost îndeplinite cu un atât de mare zel.

În jurnalele de bord avea să se găsească repede un pretext nautic.

Vânturile Mării Celtice[231] umflau, lacome, velele, iar violenţa valurilor, care zbuciuma greementul precum niște cimbale și făcea catargele să scârţâie precum falangele, îşi exprima încuviinţarea. *La Boudeuse* se întorcea de departe, dar mai avea destulă vigoare încât să-și încheie campania printr-o farsă.

[231] Denumire veche a porțiunii din golful Biscaia, cuprinsă între vărsările Senei și Garonei (n.Tr.).

ÎN LOC DE POSTFAŢĂ

Cine mult a colindat
Multe-a și-nvăţat.
LA FONTAINE

Frumoasa-mi navă, o, memoria mea…
APOLLINAIRE

A admira. A fi entuziast.
Mi s-a părut că în *veacul nostru această pildă de prostie numai bună era de dat.*
VICTOE HUGO

Insule fecioare în alintul brizei.
YVES COSSON

Nimeni nu-i profet în ţara sa. Bougainville, care admira Anglia dar nu a încetat niciodată să o combată, a obţinut de la ea, ca explorator și marinar, o prietenie sinceră al cărei echivalent nu i l-a oferit Franţa. Ea citește cu mare plăcere cartea sa *Călătorie în jurul lumii* cu fregata *La Boudeuse* și cu flota *L'Étoile,* dar se arată năzuroasă la adresa omului și a expediţiei pe care el o istorisește. S-ar zice că-l pedepsește pentru numele fregatei sale, un nume care nu de la el pornise, dar care atât de bine exprima alura unei nave în clipocitul valurilor.

…Denigrarea avea însă bun adversar. Pentru a-și justifica neputinţa de a împlini programul de explorare pe care și-l fixase, navigatorul a incriminat deseori încetineala flotei sale; dar, în acest sens, el se adăpostește după o scuză foarte slabă. Își fixase, adevărat este, un program mult prea ambiţios pentru mijloacele maritime ale vremii și pentru timpul de care urma să dispună. Pentru ce un om care îşi propunea să cerceteze Pacificul și să deschidă relaţii comerciale cu China se mai încărca în plus, cu spionarea Braziliei și cu îndeplinirea unei sarcini atât de acaparante ca cesiunea, pe loc, făcută Spaniei, a arhipelagului Malvinelor?

S-au pierdut, astfel, cinci sau șase luni din timpul menit explorării propriu-zise. Scotocirea mării occidentale, acţiune în care un Cook și un La Pérouse urmau să se evidenţieze, avea să fie redusă, pentru el, la o parte minimă.

Admiţând toate acestea, fără putinţă de tăgadă, se cuvine a-i acorda călătoriei de circumnavigaţie, realizată de către Bougainville și camarazii săi, onorurile binemeritate. Și care sunt considerabile. A o studia, a lua drept bază „rezultate" tangibile ar însemna să i se aducă un deserviciu. Nu în cifre pot fi exprimate realităţi

pe cât de uriașe, pe atât de subtile.

Tulburarea pe care o stârnește în conștiinţa franceză – tulburare al cărei principal actor se dovedește a fi Bougainville, datorită firii sale de călător, precum și unei excepţionale puteri de a-i antrena și pe alţii — este profundă.

El conferă acestei călătorii, întrucâtva nebunești, dezordonată la început, grăbită către sfârşit, un farmec grav și ciudat, vrednic de o mare naţiune în plină transformare. În ea, Franţa contemplă marea și lumea. Chestiunea mai constă în a ști câţi francezi au făcut sau nu ocolul lumii înainte de Bougainville. Nici în ce măsură La Perouse a navigat mai bine decât Bougainville, în pofida unui naufragiu final. Ci de a sublinia cu câtă loialitate — în numele noilor cuceriri dobândite în toate științele vremii sale — un matematician francez, devenit comandant de navă, a înţeles să deschidă și mai larg drum ţării sale întru cunoaşterea oceanelor și a popoarelor. Și aceasta, în interes universal.

Umanismul marinăresc care se face simţit., fără încetare, de-a lungul călătoriei și pe care Bougainville îl încurajează din toate puterile, capătă aici, înainte de războiul de Independenţă american și de Revoluţia franceză, aproape o valoare de pionierat.

Decât să-l șicanăm de Bougainville pentru contradicţiile din firea sa, ori pentru neașteptatele-i schimbări de părere în problema „sălbaticului bun", de ce să nu adulmecăm climatul de fericire și de camaraderie pe care, în chipul cel mai firesc, vrea să-l instaureze pe navele sale și care, de bine de rău, se înstăpânește acolo, deseori din cauza scorbutului sau a unor personaje cu anume caracter? Sociabilitatea practicată de secolul XVIII nu se raporta numai la spiritul de salon, ea cuprindea toate relaţiile umane. Bougainville și tovarășii săi transportă cu ei, instinctiv, dragostea faţă de elementele ce alcătuiesc vestita deviză: libertate, egalitate, fraternitate.

Când scorbutul lovește navele, spiritul democratic se și instalează ca la el acasă, oricare ar fi părerea lui Commerson.

…Să recitim nota lui Caro din jurnalul său de bord, apropo de întâlnirea cu patagonezii:

Doi dintre mateloţii noștri au rămas ieri[232] *cu sălbaticii, ca să caute scoici şi arici de mare și s-au încălzit cu ei lângă colibe. Sălbaticii le-au dat din tot ce aveau ca mâncare, și anume scoici fripte pe cărbuni. Asta ne face să credem că nu sunt răi,* Bougainville nu consideră trăsnaie visul de pace universală schiţat pe atunci de către mai mulţi „filosofi" și contemporani de-ai săi. Orice popor trebuie să se înţeleagă cu alt popor, cu condiţia de a-l respecta. Locul pe care îl acordă în cartea sa nefericitei întâmplări a copilului sălbatic — care a murit fiindcă a înghiţit sticlă — ar putea să pară exagerat; dar el nu se datorează nicidecum tendinţei autorului de a stărui asupra unor aspecte de viaţă socială mizeră. Respectul demnităţii umane este la el primordial. Un asemenea respect îi face pe ofiţerii francezi să nu arate

---

[232] Respectăm ortografia lui Caro (n.a.).

dezgust când adulţii *pecherais* le oferă, spre delectare, scoici din care, mai întâi, au supt ei.

Tânărul prinţ de Nassau-Siegen, introdus în călătorie de către familie, spre a-i impune astfel o sancţiune disciplinară, dar al cărui rol în castelul-pupa al *Boudeusei* se înrudește cu cel al unui „observator", plasat acolo de un organism internaţional, nu s-a înșelat. În jurnalul său de bord, el laudă cu înflăcărare disciplina și bunăvoinţa existente pe nave. Se minunează în faţa eforturilor liber-constituite ale oamenilor, făcute — întru binele unei nave și al unei expediţii — fără să ceară nimic în schimb. Câtă vreme în alte marine — și o numește pe cea engleză — soldele ar fi trebuit dublate.

Bougainville, care a avut curajul, cu slabele mijloace ale epocii sale, să înfrunte cumplita climă din strâmtoarea Magellan, nu a bănuit sălbatica și halucinanta frumuseţe a acestor locuri. La Tahiti, unde prin forţa lucrurilor s-a văzut nevoit să rămână într-un mic sector de coastă, el nu a urcat pe creasta aceea de munte și astfel i-a rămas necunoscută fantasmagoria culorilor ce i-ar fi putut-o oferi apele polineziene. Și atunci? Fiecare epocă îşi are descoperirile ei.

El nu a văzut Tahiti-ul lui Gaugin și al lui Segalen. Nici Gauguin, nici Segalen nu au văzut Tahiti-ul lui Bougainville.

Descrierile lui rămân aceleași, firește. Ne îndreptăm spre ele, ca spre niște monumente.

…Către sfârşitul călătoriei, în acel Boéro unde vestitul gust al untului nu reușește să fie pe placul unor bretoni, totuși înfometaţi, Bougainville schiţează o dată, într-un decor à la Bernardin de Saint-Pierre, un poem baudelerian:

Casa acestui olandez de treabă este frumoasă, elegant mobilată, numai și numai după moda chinezească. Totul este dispus în așa fel, încât să pătrundă în ea răcoarea; este înconjurată de grădini și străbătută de un râu. Dacă vii dinspre malul mării, treci mai întâi printr-o alee mărginită de arbori.

Soţia și fiicele sale, îmbrăcate chinezește, împlinesc foarte bine onorurile casei. Își petrec timpul pregătind flori pentru distilări, legând buchete și măcinând piper din cel agăţător.

Aerul pe care îl respiri în această casă este plăcut mirositor, astfel că am fi stat acolo cu toţii multă vreme. Ce contrast între viaţa aceasta dulce, liniștită și viaţa denaturată pe care am dus-o luni, de zile!

Bougainville nu se sfiește să califice hălăduiala prin marea occidentală drept: viaţă denaturată… Cine iubește, pedepsește în aceeași măsură. Avea sub ochi, pentru a-și scrie cartea, un jurnal de bord, pe-al său, în care, într-o anumită însemnare, exasperarea resimţită în faţa unei liste de necazuri trimitea la plimbare înnăscuta jovialitate. Când scorbutul și foametea se combinau cu uzura greementului, tăcerea tovarășilor săi, erorile hărților nautice și când dispera, spre rușinea sa, să-l vindece pe Aotourou și să-l trimită înapoi sau să-l însoțească, mai târziu, în Tahiti:

Sufeream, în același timp, din pricina trecutului care ne slăbise, a prezentului ale cărui triste detalii se repetau clipă de clipă și a viitorului al cărui capăt neștiut

însemna pentru noi răul cel mai mare.

Lucrurile acestea nu se scriau la Paris, ci chiar pe navă, în plină luptă cu suferinţa. Retorica, puţin pompoasă a exprimării, se datora atât enervării, cât și cunoașterii profunde a situaţiei. Nu mai putea fi molcomită.

…În farmecul parfumat al casei din Boéro, în care lunecă siluetele tinerelor olandeze înveștimântate chinezește, întrevedem *spleen-ul* spre care tinde marinarul și din care Loti și Baudelaire îşi vor făuri un domeniu. Alarma! Secolul al XVIII-lea trage aici linie de hotar. Grădinile și pipele din Boéro nu sunt făcute pentru a-l ţine locului pe bărbatul Bougainville. Cu el nonșalanţa nu a încheiat niciodată pact.

Se reîntoarce la iubirile sale, cu nava, cu șobolanii, cu bătrânele vele și cu tovarășii săi… cu marea și fantastica sa călătorie.

O mare de umanitate… Saint-Exupéry ar fi preţuit eleganţa frazei care încheie cartea navigatorului. Strigătul de bucurie se deghizează în mărturisire:

Ani intrat în port (Saint-Malo) *în după-amiaza zilei de 16, fără să fi pierdut mai mult de șapte oameni în timpul celor doi ani și patru luni ce se scurseseră de când ieșisem din Nantes.*

Latiniștii vor avea parte de un mesaj suplimentar. Un citat din Eneida — pasaj referitor la o fericită reîntoarcere de pe mare:

Puppibus et loeti nautae imposuere coronas[233]*.* Las în subsolul paginii, o notă cu litere cursive. Fie ca *La Boudeuse* să nu o uite pe *L'Étoile*, nici pe Bougainville. Și nici Bougainville pe domnul de La Giraudais! *Din o sută douăzeci de oameni, acesta nu a pierdut decât doi în timpul călătoriei, din pricina bolii. S-a reîntors în Franţa la 14 aprilie, exact la o lună după noi.*

„După *noi"* — un pronume care ne face plăcere. Este, aparent, ceea ce gramaticienii numesc „pluralul maiestăţii"…

(Noi, prefect de Loir-et-Cher…), clar el este mai ales ceea ce am putea numi un „noi al prieteniei", „al camaraderiei în călătorie". Cartea îşi strânge pânzele după o bucurie colectivă. *Noi,* adică toţi cei care se aflau la bord — și nava însăși, nava aceasta pe care mateloţii, întru adorare, au împodobit-o cu flori.

Gestul lui Bougainville, al *Boudeusei* și al flotei nu îşi află temei în cuceriri de insule sau recorduri de viteză, ci — cu îngăduinţa câtorva victime, de care toţi îşi amintesc — în supravieţuirea oamenilor. Gestul era uman și nou.

Comerţul din epoca aceea admitea, precizând fără cruţare, că orice navă care se duce în China și se reîntoarce poate pierde pe drum cel puţin a cincea parte dintre oamenii ei.

Poutavéri-Aotourou nu avea să-și revadă, totuși, insula, oricât de înverșunată ar fi fost dorinţa lui Bougainville de a-l retrimite acolo. Avea să moară pe drumul de întoarcere. Nu a fost deloc nefericit în Franţa; dimpotrivă, iar clima pariziană nu i-a

---

[233] În marea lor bucurie, marinarii și-au împodobit pupele cu flori (n.a.).

fost aspră, dar îl năpădise nostalgia lagunei originale, dorul de familie și de dragul său Tahiti. Într-una dintre plimbările sale în Grădina Botanică recunoscuse un arbore care creștea în munţii lui de-acasă; încercase să-i cuprindă cu braţele trunchiul și izbucnise în lacrimi. Ca Bougainville când a aflat de moartea lui Poutavéri al său…

Călătoria în jurul lumii săvârșită de către Bougainville și camarazii săi, epopeea aceasta în care lesne îşi fac loc burlescul și opera-comică, oferă o lectură despre un secol al XVIII-lea dinaintea Revoluţiei, mult mai înţelept și totodată mult mai bogat decât portretul ce i se face de obicei. Vestitei *plăceri de a trăi* i se substituie aici bucuria și puterea de a trăi. Cutezanţa nu l-a așteptat pe Danton; și nici gustul fericirii — al unei fericiri care nu caută să terorizeze pe nimeni — nu l-a așteptat pe Saint-Just. Într-o zi, niște nerozi, pretinzând că vorbesc în numele Republicii, aveau să-i impună afirmaţia că nu are nevoie de savanţi, că-i poate decapita pe Lavoisier, pe Condorcet, pe André Chénier. Monarhul petrecăreţ, dar luminat, care conduce Franţa în 1766, săvârșea greșeli, uneori degradante, dar nu a lunecat niciodată într-o josnicie ca aceasta. Nu se teme să primească pe una dintre flotele sale, în calitate de medic botanist, un Commerson care va încredinţa pământului tahitian o inscripţie ce exaltă libertatea.

Am putea conchide cu o reflecţie aparţinând aceluiași Commerson, menită să dovedească până ia ce punct stăpânea toleranţa atunci spiritele — o ironie sălbatic distructivă la adresa îndemânării marinarilor. Dar ca totdeauna, savantule, recoltele tale valorează mai mult decât răutăţile rostite! Cu toţii îi știau ciudăţeniile și i le acceptau… Să-i cerem lui Caro, cel ce cânta *„tédéom”* câteva rânduri privind ieșirea din strâmtoarea Magellan:

Ne priveam fericiţi că trecusem de capul Piliers… lată-ne, mulţumită Cerului, pe drum bun în această mare a sudului și primele nave franceze care au intrat prin strâmtoarea Magellan în marea aceasta, toţi francezii care au trecut de strâmtoarea Magelan, erau în serviciul spaniolilor.

Un patriotism liniștit, pe bază de bucurie maritimă…

Cavalerul Nassau, amabilul mâncător de șobolani, care folosește așa cum se cuvine cuvântul patriotism, preamărește fără emfază legătura care trebuie să existe între puterea unei ţări și acţiunile ei în slujba oamenilor.

Mai întâi, să ne scoatem pălăria în faţa lui Bougainville.

Succesul acestei călătorii… se datorează întru totul domnului de Bougainville care, după o carieră de militar de uscat, în care s-a știut distinge, a dus acum cu succes la bun sfârşit cea mai mare lucrare a unui marinar obișnuit să comande oameni.

Așadar, bună și frumoasă călătorie, care îngăduie să se spere că se vor naște „alţi Cortez și Columb”; dar să ne oprim aici! Se vor naște noi exploratori, infinit mai grijulii în a respecta popoarele, căci a urmat *secolul umanităţii.*

Încheiem această carte ca o baladă — printr-un apel la „Prinţ”. Oare cuvântul „balade” (hoinăreală), zămislit de un altul: „ballade” (baladă) nu o fi căpătat sensul de „călătorie”?

Las-o, prinţe, amintirea
Nici de-acum necum de ieri.
Dă-o-ncolo, zău, rostirea:
Unde-s cei corăbieri?

…Marinarii de odinioară există în marinarii de azi. Florile denumite „bougainvillea", aflate în atâtea și atâtea grădini ale lumii, ne trimit cu gândul la Bougainville și la tinerescul său spirit dăruit aventurii.

CUPRINS

ÎN LOC DE SALUT LA PORNIRE 2
PARTEA întâi - FĂRĂ L'ÉTOILE *9*
PARTEA A DOUA - PATIENZA 67
PARTEA A TREIA - ÎN SIAJUL LUI MAGELLAN ȘI AL LUI ANSON 109
PARTEA A PATRA - NE-AȘTEAPTĂ SCORBUTUL ȘI NOUA CITERĂ 149
PARTEA A CINCEA - SCORBUT ȘI HĂLĂDUIALĂ. UN CITERIAN ÎL ÎNSOŢEA 205
În loc de postfaţă 300